ARCHIEVEN

VOOR HET

NEDERLANDSCHE KRIJGSWEZEN.

JOURNAAL VAN ANTHONIS DUYCK.

GEDRUKT BIJ GEBR. GIUNTA D'ALBANI.

JOURNAAL

VAN

ANTHONIS DUYCK,

ADVOKAAT-FISKAAL VAN DEN RAAD VAN STATE.

(1591—1602)

UITGEGEVEN OP LAST VAN HET DEPARTEMENT VAN OORLOG,

MET INLEIDING EN AANTEEKENINGEN

DOOR

LODEWIJK MULDER,

KAPITEIN DER INFANTERIE.

EERSTE DEEL.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.

ARNHEM,
D. A. THIEME.

1862.

VOORREDE.

In de zitting van den 8sten Maart 1858 van de Afdeeling Letterkunde der Koninklijke Akademie van Wetenschappen werd door den Kolonel Knoop een voorstel gedaan, waarvan de strekking was, door een onderzoek in het Rijks Archief en in andere verzamelingen stukken en oorkonden voor de Nederlandsche krijgsgeschiedenis op te sporen, om daarvan later de belangrijkste en der algemeene aandacht waardigste in het licht te geven. Dat denkbeeld verwierf algemeenen bijval en nog in dezelfde vergadering werden twee leden, de heeren Bosscha en Bakhuizen van den Brink uitgenoodigd, omtrent dit onderwerp een rapport uit te brengen.

Dit rapport [1] werd in de zitting van den 14den Junij daaraanvolgende gelezen, en wanneer er nog eenige twijfel had kunnen bestaan omtrent de waarschijnlijkheid, dat het opsporen, onderzoeken en uitgeven van tot dusverre ongekende of ongebruikte bronnen voor de Nederlandsche krijgsgeschiedenis tot gewigtige resultaten zou leiden, die waarschijnlijkheid is door dat veelomvattend en met grondige kennis van zaken opgemaakt verslag

[1] Het is te vinden in de Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, en daaruit met eenige aanteekeningen overgenomen in den Militaire Spectator, III Serie, 3de deel, bl. 527 en volgg.

tot volkomen zekerheid geworden. Daaruit toch bleek het, welk een groot aantal dier bescheiden in de verschillende archieven en bijzondere verzamelingen grootendeels nog ongebruikt aanwezig zijn, en hoeveel onschatbare bouwstoffen daar verborgen liggen, die, kritisch onderzocht, geschift en geordend, het eenige middel zijn om de Nederlandsche krijgsgeschiedenis te brengen op de hoogte van onzen tijd, welke teregt de historische wetenschap in de eerste plaats gebaat acht door grondige bronnenstudie.

De Akademie vereenigde zich met de conclusiën van het rapport, waarbij onder anderen de overtuiging uitgesproken werd van het hooge gewigt om den voorraad van belangrijke bouwstoffen voor onze krijgsgeschiedenis nader te onderzoeken en, zoo verre noodig, bekend te maken, terwijl tevens tot bereiking van dat doel, hetwelk boven de middelen en krachten der Akademie lag, de wenschelijkheid werd uitgesproken, dat aan het Departement van Oorlog een historische afdeeling wierd ingerigt, zoo als die te Parijs bij het *Dépôt général de la guerre* bestaat.

Een en ander ter kennis van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken gebragt, en door dezen aan zijnen ambtgenoot van Oorlog, den Generaal Majoor van Meurs, medegedeeld, had ten gevolge, dat door laatstgenoemde het onderwerp in overweging werd genomen, en tevens het noodige werd voorbereid om zooveel mogelijk aan het voorstel der Akademie gevolg te geven. Na zijne aftreding werd de zaak door zijnen opvolger, den Kolonel Jhr. de Casembroot tot rijpheid gebragt en aan Z. M. den Koning voorgedragen, waarop door Hoogstdenzelven werd bepaald, dat ter bevordering van het doel, door de Koninklijke Akademie beoogd, aanvankelijk zou worden overgegaan tot de uitgave van het Journaal van Anthony Duyck, hetwelk zich in handschrift op de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage bevindt, omtrent welk geschrift de heeren Bosscha en Bakhuizen van den Brink in hun Verslag aan de Akademie den wensch reeds hadden geuit, « dat mogt, op welk eene wijze dan ook, aan het plan uitvoering worden gegeven, de proefneming werd begonnen met dit belangrijk handschrift van Maurits vriend en krijgsmakker».

Dat dit Journaal, zelfs zonder een meer uitvoerig onderzoek, door de

beide verslaggevers een belangrijk handschrift mogt genoemd worden, kan reeds a priori worden afgeleid uit den naam des schrijvers en het ambt van Advokaat Fiskaal van den Raad van State, hetwelk hij bekleedde in de dagen, over welke zijne aanteekeningen loopen, terwijl de gewigtige betrekkingen, tot welke hij later geroepen werd, en de plaats, welke hij in de geschiedenis inneemt, een waarborg opleveren voor zijne veelomvattende kennis en de juistheid van zijn oordeel.

Anthony Duyck, afkomstig uit een aanzienlijk Hollandsch geslacht, welks stamouders waren Gijsen Duyck, die tusschen 1230 en 1270 leefde, en een Vrouwe van der Mark, [1] was een zoon van Gijsbert Duyck, Heer van Oud Karspel en in 1580 Schout te Hoorn; zijn geboortejaar schijnt tusschen het jaar 1560 en 1570 gesteld te moeten worden.

Na in de regten te hebben gestudeerd werd hij den 4den October 1589 tot Advokaat-Fiskaal van den Raad van State benoemd [2], in welke betrekking hij verpligt was het leger te velde te volgen, waardoor hij dus in staat was gesteld tot het maken van belangrijke aanteekeningen, en bij zijnen naam op den titel zijns werks kon voegen, dat hij «in meest alle de belegeringen present geweest is ende sulcx daegelijcx geannoteert heeft». Den 31sten Mei 1602 werd hij, na het overlijden van Johan de Rechtere, uit een drietal — Anthony Duyck, Harman Verbies en Dirck van Berckel — dat door de Staten van Holland aan Prins Maurits was aangeboden, door dezen tot Griffier van den Hove van Holland gekozen, welke betrekking hem evenwel niet verhinderde ook in dat jaar (het laatste waarover zijn Journaal loopt) het leger te velde te volgen, daar de Penningmeester van de Griffie, Jacob Heerman, op Duycks verzoek, bij acte van het Hof van den 4den Junij 1602 geauthoriseerd werd, om gedurende zijne afwezigheid de Raadkamer te bedienen.

Den 9den November 1618 werd hij met den heer van Swieten uit de

---

[1] Het wapen van het geslacht Duyck is een veld van goud, beladen met drie Duycken (ganzen) van sabel en een zuil van keel (Balen, beschrijving van Dordrecht, II, bl. 1049).

[2] Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 41. (Rijks Archief, M. S.)

edelen, en Hugo Muys van Holy uit Dordrecht, Reinier Pauw, Burgemeester van Amsterdam, en Bruninck, Secretaris van Enkhuizen, door de Staten van Holland aangesteld tot het onderzoek in de zaak van Oldenbarnevelt, de Groot en Hogerbeets. Deze opdragt, tegen welke hij herhaaldelijk protesteerde, werd hem gegeven «mits den Fiscaal Kinschot den Heer Advocaet bestaet in maeghschap» en kort daarna werd hij met Laurens Sylla uit Gelderland en Pieter van Leeuwen uit Utrecht, Fiskaal bij de gedelegeerde regters. Na afloop van het regtsgeding werd hij, bij het overlijden van Mr. François Vranck, tot Raadsheer in den Hoogen Raad van Appel der landen van Holland en Zeeland bevorderd (Resol. van de Staten van Holland, 4 Oct. 1619), en den 22sten Januarij 1621, bij keuze uit het drietal: Duyck, de Wit en Pauw, tot Raadpensionaris van Holland aangesteld. Hij was de eerste Raadpensionaris, die als gewoon lid ter Vergadering der Staten-Generaal werd gelastigd (Resol. van de Staten van Holl., 9 Maart — 8 April 1621), en bleef zijne gewigtige betrekking bekleeden tot aan zijnen dood, die den 15den September 1629 voorviel. Hij was tweemaal gehuwd geweest; zijne eerste vrouw, Elisabeth de Michely, schonk hem drie dochters, Kornelia, Maria en Anna, waarvan de eerste met Kornelis van Westreenen en de tweede met Pieter van Leeuwen de Leydis huwde.

Het door Duyck nagelaten Journaal is in zeven boeken verdeeld, die het tijdvak van 1591 tot en met 1602 omvatten. Zes van die boeken evenwel zijn slechts voorhanden, daar het vierde, hetwelk de jaren 1598 en 1599 behelst, verloren is gegaan, en reeds ontbrak toen het manuscript door de Koninklijke Bibliotheek, aan welke het thans nog behoort, werd aangekocht. Herhaalde pogingen om dit ontbrekende gedeelte op te sporen zijn vruchteloos gebleven, doch daar de mogelijkheid nog immer bestaat, dat het hier of daar aanwezig is, nemen wij deze gelegenheid waar om een dringend beroep te doen op allen, die in onzen arbeid belang mogten stellen, ten einde in de archieven of andere verzamelingen, welke binnen hun bereik liggen, eenige nasporingen te doen, die welligt het vermiste vierde boek aan het licht zouden kunnen brengen. Daar het moge-

lijk ware, dat de titel of andere onmiddellijke kenteekenen ontbraken, hebben wij een facsimile van eene bladzijde uit het eerste boek hierachter gevoegd. Het origineel, met uitzondering van het laatste gedeelte van het zesde en het geheele zevende boek, is met hetzelfde geregelde schrift door Duyck eigenhandig geschreven, zoo als ons uit de vergelijking met oorspronkelijke stukken op het Rijks-Archief gebleken is. Het heeft behoord tot de verzameling van manuscripten en boeken van Jan de Witt [1], en volgens Wagenaar (XI deel, bl. 112) berustte het in het midden der vorige eeuw onder den heer Pieter Rendorp, Burgemeester van Amsterdam [2]. Later is het overgegaan in de bibliotheek van den heer Jan Schouten te Dordrecht, en kwam in 1835 door aankoop in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.

Wat nu eindelijk den inhoud van het Journaal aangaat, Duyck zelf heeft het gekarakteriseerd, door op zijn titel te vermelden, dat het «meestal niet dan de naeckte effecten van de notabelste geschiedenissen» inhoudt. De stijl verheft zich slechts zeer zelden boven den gewonen kronijkstijl van die dagen, maar is helder en duidelijk. Het is in den regel de naauwlettende toeschouwer, die spreekt, die verhaalt wat hij gezien en bijgewoond heeft, maar die ook menigmaal zijne eigene opmerkingen en oordeelvellingen in zijn verhaal vlecht, en dikwijls kort en krachtig zijne goed- en afkeuring op niet dubbelzinnige wijze te kennen geeft. Maar die beschouwingen zijn hier nevenzaak, en te vergeefs zou men bij hem dat navorschend doordringen in het innerlijk wezen der gebeurtenissen, dat blootleggen van de verborgenste beweegredenen en drijfveeren der handelende personen, dat schilderen van karakters en zeden zoeken, waardoor vele andere gedenkschriften niet alleen tot zulke schatbare bijdragen voor de

---

[1] In den Catalogus dier verzameling (Dordrecht 1701) komt het Journaal in zeven boeken voor op pag. 68, onder N°. 124, 4to.

[2] Onder de handschriften der Bibliotheca Rendorpiana, the entire library of the late learned John Rendorp of Marquette and Amsterdam, die den 28sten Februarij 1825 en volgende dagen door Sotheby te Londen werd verkocht, wordt niets gevonden, dat aan een gedeelte van Duycks Journaal kan doen denken.

intieme kennis van lang vervlogen tijdperken, maar ook tot eene onderhoudende en ook voor het algemeen steeds belangwekkende lektuur gestempeld worden. Doch dat gemis wordt bij hem grootelijks opgewogen door den overvloed van détails, welke hij mededeelt, waartoe ook de vorm van zijn werk, dat nagenoeg onafgebroken van dag tot dag de gebeurtenissen wedergeeft, noodzakelijk aanleiding gaf.

Voor de krijgsgeschiedenis, en vooral ook voor de geschiedenis van het krijgswezen, bevatten zijne aanteekeningen eene rijke schat van wetenswaardige bijzonderheden. Nu eens betreffen zij de zamenstelling en de sterkte van het leger der Republiek in die dagen, of geven eene gedétailleerde beschrijving van opstellingen voor het gevecht of indeelingen voor belangrijke marschen: dan weder zijn het omstandige relazen der voornaamste gevechten, als dat aan de Lippe in 1596, den strijd bij Turnhout en vooral den slag bij Nieuwpoort, waarvan de beschrijving die van alle andere gelijktijdige schrijvers in uitvoerigheid en naauwkeurigheid verre achter zich laat, en ook door Prins Maurits zelven als de beste werd geroemd. Maar vooral voor de geschiedenis van den vestingoorlog in dat tijdperk vinden wij hier eene menigte gegevens. Dag voor dag wordt alles medegedeeld, voet voor voet wordt de voortgang der aanvalswerken gevolgd in de merkwaardige belegeringen van Steenwijk, Coeverden, Geertruidenberg, Groningen, Grol, Grave, enz. Wanneer wij dan ook in Duyck's Journaal eene menigte bijzonderheden aantreffen, die voor de geschiedenis van zijnen tijd in het algemeen van veel belang zijn, is het toch hoofdzakelijk uit een krijgs-historisch oogpunt, dat er het meeste gewigt aan moet worden toegekend, daar het juist op dat terrein zeer veel aanvult, wat uit den aard der zaak, zelfs bij onze meest uitvoerige gelijktijdige schrijvers, minder gedétailleerd gevonden wordt.

Of het Journaal reeds vroeger door onze geschiedschrijvers is geraadpleegd geworden, is eene vraag, die moeijelijk met zekerheid kan beantwoord worden. Wagenaar (Vad. Hist., XII, bl. 112) zegt, dat Bor zich, zoo ver hij gaat, heeft kunnen bedienen van de gedenkschriften der krijgsbedrijven van Maurits door den Raadpensionaris A. Duyck. Eene oplettende ver-

gelijking van onderscheidene gedeelten van Bor's geschriften met het dagboek van Duyck stelt het buiten eenigen twijfel, dat beiden met elkander in betrekking geweest zijn; er zijn zelfs bij Bor geheele volzinnen, waarin nagenoeg letterlijk de woorden van Duyck gebezigd worden. En toch is er, in weerwil van Wagenaar's verzekering, eenigen twijfel bij ons gerezen, of hij werkelijk bij het zamenstellen van zijn geschiedverhaal het Journaal heeft geraadpleegd. Hij haalt namelijk nu en dan brieven aan, door Duyck uit het leger geschreven (bijv. in het XXXII boek, bl. 42 en 46, in het XXXV boek, bl. 482, in het XXXVI boek, bl. 55), die hem minder volledige berigten geven dan hij in het Journaal had kunnen vinden, terwijl hij op meer dan ééne plaats, waar hij nagenoeg de eigen woorden van Duyck bezigt, uit gelijktijdige brieven van andere personen nadere bijzonderheden laat volgen, welke even goed in het Journaal staan opgeteekend. Het komt ons daarom veeleer waarschijnlijk voor, dat hij in de gelegenheid is geweest, bijzondere aanteekeningen van Duyck te raadplegen. Dit vermoeden krijgt te meer grond, wanneer men zich herinnert, dat uit een brief van Hooft, van den 19den December 1631, aan Gerard van Zanten geschreven [1], kan afgeleid worden, dat Duyck bij uitersten wil beperkende bepalingen omtrent de uitgave van zijne gedenkschriften had gemaakt. «tGeen UEd.,» zegt Hooft, «van d'uiterste wille des Heeren Duiks vermeldt, drijft mij wel tot de vreeze, nocht niet tot wanhoop toe. 't Is niet nieuws, dat zoodane persoonadje hunne gedenkenissen verbieden met hun lijk uit te gaan; maar zelden dat zij die ter eeuwige duisternis verwijzen. Zijn Ed. zal misschien haare gevankenis aan eenig getal van jaaren gebonden hebben, die af konnen loopen, eer zij mij te staade zullen koomen. Niettemin zoo UEd. achter den slag van Vlaanderen, zoo bescheidelijk, zelfs naa 's Veldtheeren oordeel beschreeven, oft eenige andere stukken derzelve weet te raaken, zal achten dat ik mijn geluk en UEd. vriendtschap te danken heb: gemerckt d'onzeekerheidt van 't geheel te verwerven.»

---

[1] Hooft's brieven, N°. 314, bl. 251.

ARCHIEVEN

VOOR HET

NEDERLANDSCHE KRIJGSWEZEN.

JOURNAAL VAN ANTHONIS DUYCK.

---

hij zich kon vastzetten, eene wijkplaats voor hen, die openlijk de zaak der vrijheid omhelsden. Toen die eerste poging mislukt was, duurde het ongeveer vier jaren, voor dat het offensieve weder werd hervat. Wel was het heldenfeit van Herman de Ruyter in 1570 eene kloeke, maar hopelooze en op zich zelf staande poging om er toe over te gaan; — wel voerden de watergeuzen hun woesten krijg op den Oceaan; maar de tijd was nog niet dáár, het gevoel van eigen kracht, dat noodzakelijk vereischte voor een aanvallenden oorlog, was nog niet ontwaakt bij het volk, dat door de ijzeren vuist van Alva werd ter neêr gebogen. Dat gevoel van kracht werd eerst opgewekt toen de stoute aanval op den Briel was gelukt, en eene menigte steden in de noordelijke gewesten het juk hadden afgeschud. Toen nam het verzet tegen Spanje terstond zijn offensief karakter weder aan: Lodewijk van Nassau greep met welberaamde stoutheid den vijand aan in het hart zijner provinciën, en ontweldigde hem Bergen, de belangrijke vesting, die bij de gunstige vooruitzigten op ondersteuning, welke Catharina de Medicis zoo verraderlijk had voorgespiegeld, zulke gewigtige strategische diensten had kunnen bewijzen. De Zeeuwsche vloot onder Ewout Pietersz Worst stevende het zeegat uit en veroverde bijna de geheele Lissabonsche koopvaardijvloot, die met Medina Celi herwaarts was gekomen, en Oranje rukte weder met een nieuw geworven leger over de Oostelijke grenzen het land binnen. Doch ten tweedenmale mislukte die poging; de gruwelijke Bartholomeusmoord, en het standvastig beleid, waarmede Alva ook nu den slag ontweek, verijdelden iedere hoop op een goeden uitslag. Ten tweedenmale genoodzaakt zijn leger af te danken en van den aanval af te zien, begaf zich Willem van Oranje naar Holland, vast besloten om daar voor de zaak der vrijheid te strijden tot dat hij er den dood gevonden zou hebben [1]).

1) „Estant resolu de partir vers Hollande et Zélande pour maintenir les affaires par delà tant que possible sera, ayant délibéré de faire illecq ma sépulture.” (Brief van Willem van Oranje aan zijnen broeder Jan van Nassau, van den 18den October 1572. — Groen van Prinsterer, Archives de la Maison d'Orange, IV, pag. 4.)

Dat besluit om zich liever tot den laatsten snik te verdedigen dan zich aan den Spaanschen tiran over te geven, verleende van toen af een blijvend defensief karakter aan de wanhopige worsteling. Wel geschiedden er nu en dan enkele, als op zich zelf staande offensieve operatiën, als in 1573 de verovering van Rammekens door de Zeeuwen, de inneming van Geertruidenberg enz.; wel was de Prins van Oranje, zoo als uit onderscheidene plaatsen van zijne brieven blijkt, zelf te goed krijgskundige om niet alle middelen te beproeven tot het bijeenbrengen van een leger, waarmede hij weder aanvallend zou kunnen optreden [1]), maar tot een werkelijken aanvallenden oorlog kwam het niet meer.

De onderneming van Lodewijk van Nassau, in 1574, die met den bloedigen nederlaag op de Mookerheide eindigde, moet veeleer beschouwd worden als een aanvoer van hulptroepen dan als eene direct offensieve handeling, hoezeer het welgelukken daarvan ongetwijfeld tot het aannemen van een meer krachtig oorlogsplan zou hebben geleid. Alleen de welgeslaagde ondernemingen van Rennenberg, in 1578, die een groot gedeelte van de noordelijke en oostelijke gewesten aan de zijde van den Prins bragten, kunnen nog als een tijdelijke overgang tot den aanvallenden krijg worden aangemerkt.

De hier behaalde voordeelen gingen echter weldra ten gevolge van Rennenberg's overgang naar de Spaansche zijde weder verloren. En in de volgende jaren werd de mogelijkheid tot het voeren van eenen minder passieven oorlog al kleiner en kleiner. Niet dan met de uiterste inspanning kon Willem van Oranje in den laatsten tijd zijns levens het gestadige verval van de zaak der vrijheid tegenhouden, en toen na zijnen dood de Koningin van Engeland, wel is waar een aanzienlijk aantal hulptroepen maar met hen ook den Graaf van Leicester naar deze gewesten zond, wiens gemis aan krijgskun-

1) „Je suis icy,” schrijft hij onder anderen den 10den Augustus 1573 aan zijnen broeder Lodewijk van Nassau, „rendant toute la peine du monde pour trouver argent à fin de pouvoir remectre noz gens en ordre et dresser nouveau camp. — (Groen van Prinsterer, Arch. IV, pag. 181.)

dige bekwaamheden geene grootsche opvatting van eene meer energieke oorlogvoering toeliet, beletten nog buitendien de binnenlandsche verwikkelingen en het wederkeerig wantrouwen tusschen den Engelschen Landvoogd en de Staten, dat men van de verdediging tot den aanval overging, waartoe men anders met het oog op de aanwezige strijdkrachten wel had kunnen besluiten.

De verovering van Axel door Maurits in 1586 was een gelukkig uitgevoerde coup de main, die kracht gaf aan de stelling der Staatsche en Engelsche troepen, welke zich in Sluis en Ostende bevonden, maar bleef een op zich zelf staand feit, dat volstrekt niet in verband stond met eenig meer uitgebreid offensief oorlogsplan. Eveneens kan men de verovering van Doesburg en de mislukte aanslag op Zutphen in dat zelfde jaar niet anders beschouwen dan als eene poging om Parma te dwingen het beleg van Rijnberk op te breken.

Leicester vertrok en de republiek der Vereenigde Nederlanden werd gegrondvest. Fier vertrouwende op de toekomst, besloten de Staten de tweemaal mislukte poging om de heerschappij aan een vreemd Vorst op te dragen, niet te herhalen. Het gevoel van eigen kracht was eindelijk sterk genoeg geworden om daarin een voldoenden steun te vinden voor hunne staatkundige zelfstandigheid. Wel konden zij de vreemde hulp nog niet ontberen, maar die hulp zou hun voortaan gebragt worden door bondgenooten, die met hen een en hetzelfde belang hadden in den strijd; zij zou niet meer de prijs zijn, waarvoor bij gunstigen uitslag hunne onafhankelijkheid zou worden verkocht. Wel had de oneenigheid tusschen Leicester en de Staten Koningin Elisabeth van de Nederlanden vervreemd, zoodat zij met ernst over den vrede met Spanje begon te onderhandelen, die, wanneer hij tot stand ware gekomen, den ondergang van de republiek genoegzaam zeker ten gevolge zou hebben gehad; maar de kwalijk berekende aanslag van Philips tegen Engeland, die met de vernietiging van zijne trotsche Armada eindigde, had de beide Staten weder in het gemeenschappelijk gevaar en in den gemeenschappelijken zegepraal vereenigd, en naauwer dan ooit den band toegehaald, die bij het traktaat van 1585 was gelegd. Zoolang Elisabeth leefde was de republiek van haren bijstand verzekerd.

De meerdere vrijheid van handelen, die de Staten ten gevolge van het vertrek van den Engelschen Landvoogd verkregen, werd door hen op eene uitmuntende wijze gebruikt om het leger op eenen beteren voet te brengen. De uitbreiding door Leicester aan de strijdkrachten gegeven, stond niet in verhouding tot de geldmiddelen, waarover het land te beschikken had; wanbetaling en muiterij waren er het gevolg van, en het leger, veel talrijker op het papier dan in de werkelijkheid, was bovendien door de misbruiken, die uit gebrekkige betaling der soldij voortvloeiden, voor een groot gedeelte gedemoraliseerd. Het waren niet alleen de vijanden van den Landvoogd, die hem dien hoogstnadeeligen stand van zaken verweten, en wier verklaringen in dien tijd van wederzijdsche beschuldigingen welligt minder vertrouwen zouden verdienen, maar zelfs zijne vrienden zeiden het hem in ronde woorden. In eene memorie, welke eene reeks van raadgevingen aan Leicester bij zijne voorgenomen terugkomst in de Nederlanden bevat [1]), komen de volgende opmerkelijke regels voor:

„Fault que S. E. accomplisse le traitté entre Sa Ma[té] et les Estats, et qu'il évite le blasme que l'on luy a donné l'an passé que les forces de Sa Ma[té] tant de pied que de cheval n'ont esté à beaucoup près complettes, que l'on n'a point fait les monstres deuement et avec l'assistance d'un commissaire de la part des dits Estas, et que les dites trouppes Angloises ont esté cincq ou six mois entiers sans aucun prest ou paiement; chose qui a cuidé causer une grande altération en cet Estat." En verder:

„Ce qui a fait perdre à S. E. la bonne opinion et volonté des soldats de pardeça a esté la faulte de paiement. Car, ayans espéré que la venue de S. E. les rendroit contens et satisfaits, il est certain qu'ilz ont esté tous plus mal payez cette dernière année que en plusieurs années précédentes; ores que les Estas ayent fourny deux fois autant d'argent que les années passées, n'ayans les dits soldatz

1) Dit stuk berust in handschrift in de Correspondance de Hollande, in de Archives étrangères te Parijs, en is opgenomen in Groen van Prinsterer, Archives, 2de serie, I, pag. 61.

tant és garnisons qu'en la campagne reçu plus de deux mois ou trois tout au plus de paie en un an. Et tient on icy pour miracle qu'il ne s'est vendu et perdu davantage de places à cette occasion, car on les a mis en grand hazard."

Eene wijze spaarzaamheid verving nu de noodlottige ordeloosheid; de overtollige troepen werden afgedankt, maar daarentegen werd zooveel mogelijk gewaakt voor eene rigtige betaling der manschappen, die men in dienst hield, en wanneer er ook al tengevolge van de ondoeltreffende inrigting der militaire administratie, nog misbruiken plaats grepen, zoo als wij later bij eene nadere beschouwing van het leger zullen vermelden, hadden toch de verstandige maatregelen door de regering genomen al zeer spoedig den weldadigsten invloed op de deugdelijkheid van de strijdkrachten [1]), waardoor eenige jaren later de overgang tot eene meer krachtige oorlogvoering mogelijk werd.

Behalve de bovengemelde oorzaken, die de republiek in staat stelden, eindelijk eene offensieve houding tegenover Spanje aan te nemen, was er nog eene hoogstgewigtige, die alle andere in belang verre overtrof, — het was de verkeerde staatkunde van Philips II, die hem aandreef, zich in den burgeroorlog in Frankrijk te mengen.

Naauwelijks had Jacques Clement Koning Hendrik III van het leven beroofd, of de Spaansche Koning besloot, zich met kracht tegen de troonsbeklimming van Hendrik van Navarre te verzetten, en verbond zich naauwer met de Ligue, met het geheim oogmerk om de kroon van Frankrijk aan zijne dochter Isabella te bezorgen, en daardoor, wanneer dat rijk tot een vasalstaat van Spanje zou zijn gemaakt, het groote doel van zijn leven, de vernietiging der

1) "Er ist Gott lob itzo in dissen Provintzien einigkeit und gutte ordnung un[illegible] disciplin under dem kriegszvolck und sie bekommen richtig alle 48 tag ein[illegible] monats bezahlungh, aber in Frieszlandt gehet es noch richtiger zu, und sunderli[illegible] mit den durchzüghen, dan was dieselbe ach gescheen mogen hat es die gelegenh[illegible] das ein hausman sich nicht eines stübers schaden darf von Iren soldaten besorg[illegible] und ein jeder soldat mosz sich selbst proviandieren und die proviandt vür etzli[illegible] tagh mit sich tragen oder die Souttelars folgen Ihnen." (Brief van G. Fri[illegible] aan Jan den Oude, Graaf van Nassau, van den 12 Nov. 1590. — Arch. van Z. [illegible]

ketterij en de herstelling der Katholijke Kerk in Europa, te bereiken of ten minste veel naderbij te komen.

Te vergeefs wezen verscheiden zijner Raadslieden, wier oordeel niet, als het zijne, door een alles overheerschend fanatisme beneveld was, hem op het gevaar, dat uit eene dergelijke uitbreiding zijner ondernemingen, uit eene zoo verderfelijke versnippering van krachten zou geboren worden. Te vergeefs putte de Hertog van Parma al zijne overredingskracht uit, om hem van zijne noodlottige plannen te doen afzien. Te vergeefs stelde hij hem voor, dat de verovering der Nederlanden, tot welke de omstandigheden thans gunstiger waren dan ooit, eene rijke bron zou openen om daarna met dubbele kracht in Frankrijk op te treden. Tot in de laatste jaren toe was het voordeel van de oorlogskans in de Nederlanden aan de Spaansche zijde geweest, en de wederzijdsche toestand der strijdende partijen was werkelijk van dien aard, dat wanneer Philips slechts een gedeelte van de schatten, die hij later aan het najagen van zijn doel in Frankrijk verspilde, aan den krijg in deze gewesten had besteed, de uitslag bijna niet twijfelachtig ware geweest.

In het noorden werd Friesland bedreigd door Verdugo, die Groningen en het oostelijke gedeelte van het land in zijn bezit had; — de IJsselvestingen waren in handen van de Spanjaarden, en van daaruit kon de openliggende provincie Utrecht met goed gevolg worden aangetast; — Geertruidenberg, juist te regter tijd door het verraad der muitende bezetting in Parma's handen geleverd, dreigde den handel op de Hollandsche stroomen te belemmeren, en werd door velen als de sleutel van Holland aangemerkt. Parma gevoelde het, dat één krachtige stoot een einde aan den oorlog kon maken, dat hij nog slechts ééne krachtige ondersteuning aan manschap en geld noodig had om de kroon te zetten op zijn werk, om den opstand, dien hij gedurende eene reeks van jaren met meesterlijk beleid had bestreden en eindelijk uit de zeventien gewesten tot binnen den omtrek van vier kleine provinciën had teruggedrongen, met éénen slag te vernietigen. Maar gelukkig voor de Nederlandsche vrijheid stuitten al zijne drangredenen af op de onverzettelijkheid van Philips, die veeleer op het welslagen zijner

ondernemingen in Frankrijk de hoop op eene later gemakkelijker uit te voeren onderwerping zijner oproerige onderdanen bouwde.

Parma moest gehoorzamen en zijne benden, die zoo dringend gevorderd werden om in de Nederlanden het veroverde te behouden, naar Frankrijk voeren om de Ligue tegen Hendrik van Navarre te ondersteunen, die na den zegepraal bij Ivry met een leger van 20,000 man het beleg voor Parijs had geslagen. Het keerpunt in de geschiedenis van het eenmaal zoo magtige Spanje was bereikt: van dien oogenblik af ging het zijn steeds toenemend verval te gemoet.

Deze loop der omstandigheden bragt Hendrik IV in naauwere aanraking met de Republiek. Het was voor hem van het grootste belang, dat de Spaansche strijdkrachten zooveel mogelijk in de Nederlanden werden bezig gehouden, en Parma daardoor werd gedwongen, een groot gedeelte van zijne magt tot beveiliging der sterkten in deze gewesten af te zonderen, of wel zijne finantiën, die zich toch reeds in een zeer ongunstigen toestand bevonden [1]), nog meer te verzwakken door het aanwerven van nieuwe ligtingen. Geen wonder dan ook, dat Hendrik van Navarre, weldra ondervond, en ook erkende, van welk een groot gewigt de stoute en met zooveel geluk bekroonde ondernemingen van Maurits voor hem waren [2]). Aan den anderen kant was de inval van Parma in Frankrijk en de afleiding, welke daardoor voor de Republiek ont-

---

1) „Want het schijnt, dat sedert d'administratie van de financien Parma ontnomen is, dat zijn Ex^cie des lants saecken so zeer hem nijet aentreckt, renvoijerende ende aenwijsende al wat geldtsaecken belangt aen zeeckere Spaensche Heeren daertoe verordonneert, twelck veroirsaeckt eene groote jalousie tusschen hunlieden." (Brief van Buijs uit Emden aan de Staten Generaal, van den 7den Junij 1591. — Rijks archief. M. S.)

2) „Et ne reputons aussi à petite obligation l'intention que vous avez en vo entreprinses de donner autant de soulagement et relasche à nos affaires des efforts plus grands et plus prompts que l'ennemy que vous tenez par ce moien occup pourroit sans cela faire contre nous dont nous vous remercions bien affectueusement etc. (Brief van Hendrik IV aan de Staten Generaal, van den 6den Junij 1591. — Rijks Archief. M. S.)

stond, voor den Franschen Koning eene gereede aanleiding om bij haar op krachtige ondersteuning aan te dringen. Hij bragt den Staten het groote gewigt van het oogenblik onder het oog, en vermaande hen, zich niet aan rust en verademing over te geven, maar nu in vereeniging met Frankrijk eene krachtige poging te wagen. Zijn ambassadeur de Buzanval, verzuimde dan ook niet, hen op het groote voordeel te wijzen, dat er voor hen uit zou voortvloeijen wanneer de Hertog van Parma uit de Nederlanden zou worden getrokken, waardoor hun niet alleen groote sommen gelds zouden worden gespaard, maar ook de gelegenheid geopend om hunne grenzen uit te breiden [1]). Hij eindigde zijne uitvoerige rede met het ter leen vragen van 100,000 gulden om door den Vicomte de Turenne gebruikt te worden tot het werven van troepen in Duitschland, welke troepen, zoo als Buzanval verzekerde, ook, wanneer zich de gelegenheid mogt voordoen om er den vijand hier te lande een gewigtig nadeel mede toe te brengen, ter beschikking van de Republiek zouden worden gesteld [2]). De Fransche Koning liet het daarbij aan geene beloften van wederkeerige hulp in toekomende dagen ontbreken [3]).

De aanvrage om geldelijke ondersteuning werd kort daarna gevolgd door een verzoek van Hendrik IV om bijgestaan te worden

1) Rede van de Buzanval, gehouden in de vergadering van de Staten Generaal van den 26sten Januarij 1591. (In de verzameling der ingekomen brieven van dat jaar, op het Rijks archief. M. S.)

2) „Que si quelque belle occasion se presente pour le bien et l'avantage de vos affaires, il ne faut point doubter que Monsieur le Viconte de Turenne ne soit bien aise d'y apporter l'auctorité qu'il aura en lad. armée, pour faire un bon service à cest Estat, auquel il a tousjours eu une singuliere inclination.

...... Et croiez, Messieurs, que ce vous sera une très grande commodité, d'avoir comme en vostre disposition un armée qui aura cousté quatre ou cincq cents mille escus à lever et faire marcher." (Id.)

3) „De Vicomte de Turenne verklaarde namens den Koning in eene aanspraak, gehouden in de vergadering der Staten Generaal van den 5den Januarij 1591, „dat zoe wanneer Zijne Ma[t] den Staet van Vranckrijk zal hebben gebrocht in goeden staet dat dezelve Zijne Ma[t] alles voor deze landen zal doen ende helpen procureren wes hem eenichssints mogelijck zal zijn."

met zes van de beste oorlogschepen, ten einde daarmede de kusten van Bretagne te beschermen (1).

Zoowel aan het een als aan het ander werd door de Staten voldaan, en te gelijk met de toebereidselen, welke gemaakt werden om in den zomer van 1591 een krachtige poging te doen ter verdrijving van den vijand uit haar eigen gebied, rustte de kleine republiek oorlogschepen uit en zonderde eene aanzienlijke somme gelds van hare penningen af om een vreemden vorst bij de verovering van zijn rijk te ondersteunen.

Opmerkelijk is het, te zien hoe hare verhouding tot de naburige mogendheden in de laatste jaren was gewijzigd geworden. Hoe kort nog slechts was het geleden, dat zij, minder vertrouwen op eigen kracht, angstig rondziende naar vreemde hulp bij den immer stijgenden nood, geene redding meende te kunnen vinden, dan door haar onafhankelijk volksbestaan in de waagschaal te stellen en de heerschappij over het nog niet geheel ingenomen land in ruil aan te bieden voor spoedigen bijstand. Hoe [illegible] het viel, dat offer te brengen, bewijst de [illegible], die er volgde toen reeds de [illegible] inmenging van den Engelschen Landvoogd in het binnenlandsch bestuur. [illegible] zwaar te dragen viel, zoodra het bewustzijn van eigen kracht meer en meer begon te ontwaken. Maar het [illegible] door geen ander middel te kunnen worden afgewend. Thans evenwel zien wij de vereenigde gewesten hunne plaats in Europa innemen als een zelfstandige Staat, die in de overige mogendheden wel bondgenooten maar geen beschermers meer zag. Wel moest de ligtgeraakte [illegible] der Engelsche Koningin nog worden ontzien, en had de aanzienlijke hulp, die zij de republiek had verleend, ten gevolge, dat zij invloed bleef uitoefenen op de zaken, die behandeld werden;

---

(1) Zie den brief van Hendrik IV aan de Staten Generaal van den 4den Januarij 1591 — den brief van de Taffin van den [illegible] Februarij 1591, beide in de verzameling van ingekomen brieven op het Rijks archief. Verder een ongedateerden brief van de Taffin in het "Register der brieven ingekomen uit diverse plaatsen", 1591, bl. [illegible] en volgg. Rijks archief. [illegible]

maar meer dan eens zien wij de Staten zich ernstig kanten tegen haren wil, wanneer zij oordeelen dat het welzijn van het land zoodanig verzet vordert.

Toen in het begin van 1591 besloten was tot het doen van eene krachtige poging om den Spanjaard van het Nederlandsch grondgebied te verdrijven, en men reeds was begonnen overtegaan tot het maken van de noodige toebereidselen voor den aanstaanden veldtogt, ontvingen de Generale Staten den 1sten Februarij onverwachts een brief van hunne gedeputeerden in Engeland, waarin hun gemeld werd, dat eerlang de Generaal Norris naar 's Gravenhage zou komen om namens Hare Majesteit een deel van het Engelsche hulpkorps hier te lande op te vorderen om met de troepen van den Vicomte de Turenne naar Bretagne te worden gezonden ter ondersteuning van Hendrik IV [1]). Dat berigt klonk hun als een donderslag in de ooren. Zij schreven onverwijld aan hunne gezanten, dat die tijding hen ten hoogste verontrustte; dat door het vertrek van de Engelsche hulptroepen al de plannen zouden vernietigd worden, die men bij het openen van den veldtogt meende uit te voeren, en droegen hun dus den last op, „dat zij met alle middelen ende wegen daertoe zullen sien te trachten dat des voersz. Norreys overcompste alhier wordde gebroken, gebruyckende daerinne alle mogelijcke dexteriteyt, die zij zullen weeten te advizeren, opdat daerdoere die voersz. inconvenienten goets tijts mogen voergecommen wordden” [2]).

Die brief kwam evenwel te laat.

Vijf dagen daarna (6 Februarij) verscheen Norris reeds in de vergadering van Hunne Hoogmogenden, en deelde mondeling en schriftelijk het verlangen van de Koningin mede, dat onmiddellijk 3000 man Engelsche hulptroepen naar Bretagne zouden worden gezonden om voor den tijd van drie maanden in dienst van Hendrik IV te worden gebruikt [3]).

1) Resolutien der St. Gen., 1 Feb. 1591.

2) Id.

3) Points et articles que le Sieur General Nourys a proposé de la part de Sa Ma^{te} d'Angleterre le 6 jour de febvrier 1591. (Res. der St. Gen. — Zitting van dien dag.)

Den volgenden morgen werd eene breedvoerige beraadslaging over deze netelige zaak gehouden, en eindelijk »goetgevonden om verscheyden wichtige consideratien, datmen denselven (Norris) zal sien te geven contentement met een eerlijck wellevent refus.»

In overleg met den Raad van State werd hierop besloten, uit de verschillende aangevoerde redenen een antwoord aan Elisabeth te ontwerpen, maar eerst nog, als eene laatste poging, door eene commissie van vijf leden eene conferentie te doen houden met den General Norris [1]). Deze commissie bragt den volgenden morgen een verslag van haar onderhoud uit, waarvan de inhoud wel te voorzien was geweest, waarop »int langhe gediscoureert ende gecommuniceert is opte antwoorde haere Mat te geven opte propositie bijden voorsz. Generael Noirreys gedaen ende geresolveert te persisteren bijde voorgaende genomen resolutie, te weeten, dat men haere Mat sal bejegenen met eene antwoorde negatyff » [2]).

Twee dagen daarna werd de brief gearresteerd, en den volgenden dag aan Norris, die in de vergadering verscheen, voorgelezen, waarop hij een geschrift overhandigde, uit welks toon en strekking niet onduidelijk blijkt, welke houding de Engelsche Koningin meende te kunnen aannemen tegenover hare vroegere [illegible]elingen, zelfs wanneer het eene handeling betrof lijnregt in strijd met de bepalingen van het [illegible] gesloten [illegible].

« Sa Majesté, » zegt Norris, « m'a commandé de vous donner a cognoistre tout plainement que vous ne devez ny pouvez en raison refuser qu'elle tire ses subjects a son commandement et pour ce m'a expressement [illegible] ensemble a tous ses [illegible] Capitaines et Commandeurs de sa nation par deça selon son bon plaisir [illegible] de mener les trois mille soldats [illegible] pour incontinent embarquer » [3]).

Te gelijker tijd werd bij eene beraadslaging met den Raad van State,

---

[1]) Res. der St. Gen. [illegible] Februarij [illegible]

[2]) Ibid. [illegible] Februarij [illegible]

[3]) Ibid. [illegible] Febr. [illegible]

dat hij naar de onderscheidene plaatsen, waar Engelschen in garnizoen waren, de noodige orders had afgezonden om de troepen terstond te doen marcheren. Hiertegen werd in eene gezamenlijke zitting van de Staten Generaal en den Raad van State geprotesteerd, en dit protest medegedeeld aan de verschillende engelsche autoriteiten en hooge bevelhebbers hier te lande, „met expresse verklaring dat de Staten verstaan, dat aan den Generaal van het secours, de Gouverneurs van de steden en kapiteinen over het voorsz. volk commanderende, bevel zal worden gezonden, dat zij op den eed, waarmede zij de Vereenigde Nederlanden verpligt zijn, uit haar garnizoen niet zullen vertrekken of gedoogen dat hunne soldaten vertrekken zonder expres bevel van de Staten of van den Raad van State, na dato te depescheren.” Aan verscheidene andere Vesting-Kommandanten, als die van Breda, Bergen op Zoom, Arnhem, enz., werd uit voorzorg ook geschreven, evenwel zonder van de gerezen kwestie tusschen de Staten en Engeland melding te maken. Hun werd alleen te kennen gegeven „dat alzoo daar zekere exploicten voorhanden zijn, dat men goedgevonden heeft, hen daarvan te adverteren, met begeeren, henlieden niettemin zulks expresselijk ordonnerende, dat ze niet gedogen, dat eenig krijgsvolk uit dezelve steden wierde geligt tenzij dan hun blijke van de ordonnantie van dezen Raade,” en indien hun dienaangaande eenig bevel mogt worden gegeven, dat zij daarvan copij aan den Raad moesten overzenden, en niettemin geen volk mogten laten vertrekken zonder expres bevel daarop van den Raad te ontvangen [1]). Tezelfder tijde werd de monster-commissaris Claes de Wael gecommitteerd om zich onverwijld naar Arnhem te begeven, en onder voorwendsel van het garnizoen daar ter stede te monsteren, in het geheim correspondentie te houden binnen Doesburg om naauwkeurig te weten te komen, in hoeverre de Engelsche troepen, welke de bezetting van die vesting uitmaakten, gevolg zouden geven aan het bevel tot vertrek, hun van wege den Generaal Norris gegeven [2]). Eveneens werd aan den

1) Resolutiën van den Raad van State, 16 Feb. 1591.

2) Resol. St. Gen. 18 Febr. 1591.

Kanselier en de Raden van Gelderland geschreven, dat zij de Engelsche troepen in hunne provincie, welke in weerwil der aan hen gerigte aanschrijving hunne garnizoenen mogten willen verlaten, met geene vivres of schepen zouden bijstaan [1]).

Intusschen bleef Norris bij den hem gegeven last, en zond aan verscheiden Engelsche kompagniën, als te Bergen op Zoom, te Breda enz., order naar Zeeland te trekken [2]); maar daar de bevelhebbers dier vestingen daarvan tijdig mededeeling deden aan den Raad van State, werd bepaaldelijk gelast, geene Engelschen te doen vertrekken voor dat men antwoord van de Koningin zou hebben ontvangen. Toen de Commies van de Tresorie van Hare Majesteit de betaling der hulptroepen schorste, drong de Raad van State bij hem aan, dat hij in afwachting van dat antwoord de soldij zou blijven uitbetalen, en lieten inmiddels aan de Engelsche troepen vivres uit 's lands magazijnen uitdeelen.

Door al deze maatregelen wist men de zaken voorloopig gaande te houden, tot dat eindelijk het antwoord van Koningin Elisabeth ontvangen en den 18den Maart in de vergadering van H. H. Mogenden door den Generaal Norris medegedeeld werd. Hierbij verklaarde de Koningin, dat zij van gedachte veranderd was bij het vernemen van de bezwaren door de Staten Generaal geopperd, en van het algemeene misnoegen dat haar besluit in de Republiek verwekt had [3]). Zij wilde daarom alleen een klein getal oude soldaten uit de Nederlanden naar Bretagne zenden, maar die te gelijkertijd door een zelfde aantal nieuwe troepen doen vervangen „pour assopir le dit mescontentement et jalousie du peuple."

Hierdoor volkomen tevreden gesteld, verklaarden de Staten, dat

---

1) Resol. van den Raad van State, 18 Febr. 1591.

2) Id., 22 en 23 Febr. 1591.

3) „Et estant Sa Ma[té] informée que ceste sienne résolution pourroit estre préjudiciable aux desseings et préparations desdits Estats (desja fort advancez pour faire la guerre aux Espagnols) et au grand mescontentement du peuple, le bon plaisir de Sa Ma[té] porte expressement de changer ceste opinion." (Res. der St. Gen., 18 Maart 1591.)

zij de twintig vendelen Engelschen, welke zij daartoe reeds bestemd hadden, te velde zouden gebruiken, en er in toestemden, dat uit de overige hulptroepen en uit de bezetting der pandsteden tien vendelen naar Frankrijk werden gezonden, "zoo wanneer," voegden zij er evenwel bij, "als binnen deze landen daarentegen andere tien nieuwe compagnien Engelschen, wel toegerust en gewapend, zullen wezen gearriveerd" [1]).

Men ziet uit dit enkele voorbeeld, dat de Staten, hoezeer bij het uitvoeren hunner ondernemingen natuurlijk in zekere mate afhankelijk van de Engelsche hulp, zich evenwel niet lijdelijk aan de willekeur van Elisabeth onderwierpen, en dat, ook al mogt aan hun verzet den vorm gegeven worden van eene poging om haar "te geven contentement met een eerlijck welleevent refus" zij toch standvastig bleven, en met ernst en klem hun goed regt wisten te handhaven. De naauwe verbinding tusschen hen en den Koning van Frankrijk was trouwens ook eene van de redenen, die de scherpziende Koningin tot het onderhouden der vriendschappelijke betrekkingen met de Republiek mag bewogen hebben.

Deze zag zich alzoo in het bezit van twee bondgenooten, die haar beide, hoezeer dan ook op verschillende wijze, nuttig waren. De eene, Engeland, versterkte hare krijgsmagt door een aanzienlijk hulpkorps; de andere, Frankrijk, kostte haar wel is waar opofferingen in geld, in strijdkrachten te water en eerlang ook in landtroepen, maar verzwakte daarentegen den vijand in veel grootere mate door hem te dwingen zijne beste troepen tot ondersteuning der Ligue over de grenzen te zenden.

Door dit alles was de verhouding tusschen de strijdkrachten, die elkander in het jaar 1591 op het oorlogstooneel in de Nederlanden tegenover zouden staan, aanzienlijk gewijzigd. De schaal, die zoo vele jaren naar de zijde van Spanje had overgeheld, was eindelijk in evenwigt gekomen, en toen Maurits van Oranje er het volle gewigt van zijn krijgsmansgenie in wierp, sloeg zij bepaaldelijk naar de Staatsche zijde over.

---

1) Res. der St. Gen. 19 Maart 1591.—Zie den brief aan Elisabeth, id. 24 Maart 1591.

Zoo ooit, dan was nu het oogenblik gekomen om het systema van defensieve oorlogvoering te laten varen, dat men zoo lang, eigenlijk reeds te lang, had gevolgd. Gelukkig kwamen de Staten in het laatst van het jaar 1590 tot het juiste inzigt, dat voortaan in den offensieven krijg hun behoud en de mogelijkheid tot het winnen eener duurzame onafhankelijkheid gelegen was. Aan Graaf Willem Lodewijk van Nassau komt de eer toe, hen tot dat juiste inzigt te hebben gebragt. Reeds in het jaar 1589, zoodra Philips zich met meer kracht in de aangelegenheden van Frankrijk begon te mengen, had zijn scherpe blik het opgemerkt, hoe gunstig die omstandigheid was om de krijgskans ten voordeele van de Nederlanden te doen keeren, en had hij er met klem op aangedrongen, dat men terstond tot het offensieve zou overgaan. Hij reisde opzettelijk naar 's Gravenhage om de Staten daartoe te bewegen. Met kracht van redenen betoogde hij, hoe de ondergang van de Armada, de schatten, die de Koning van Spanje aan den oorlog in Frankrijk verspilde, de oneenigheid tusschen de Spaansche raden en Parma, de muiterij van het vijandelijke krijgsvolk, de verwarring en het verval hunner tucht, het zekere vooruitzigt openden op een grooten ommekeer in den toestand des vijands [1]). Hij toonde aan, dat men, goede orde op alles stellende, gemakkelijk tienduizend voetknechten en vijftienhonderd paarden te velde kon brengen, die, wanneer zij goed werden aangevoerd, en wanneer behoorlijk partij werd getrokken van de groote kracht, die in de communicatie langs de rivieren en waterwegen gelegen was, voldoende zouden wezen om zonder dat men een veldslag behoefde te wagen, alle riviersteden, als Deventer, Zutphen, Nijmegen, Grave, Venlo, Roermond, Groningen, achtereenvolgens aan den vijand te ontweldigen, „welcke Riviersteden erovert zijnde, mosten alle die cleyne Landt-steden daeromtrent, als missende haer wortel ende voetsel van selfs vergaen.” Doordrongen van het ware strategische beginsel, dat versnippering van strijdkrachten op den duur tot verderf moet leiden, wees hij op het

1) Van Reyd, Oorspronck ende voortganck van de Nederlantsche Oorloghen, VIII, bl. 284, 2e editie.

groote voordeel, dat men ook voor de verdediging winnen zou door de verovering dier sterkten, die nu, op welk gedeelte van het oorlogstooneel de krijg ook gevoerd werd, altijd met gevaren in den rug dreigden, en tot nadeelige detacheringen van troepen dwongen.

Na die verovering daarentegen kon het land „met veel minder moeyte ende sorghe verdedight ende beschermt worden, dewijl men aen eener syde alleen met t'samen gevoechder macht dat hooft bieden, ende sich van achteren niet soude te vreesen hebben."

In weerwil van al de bondige redenen, die hij aanvoerde, had hij de Staten echter toen nog niet kunnen overtuigen. De meening dat men geen offensieven oorlog kon voeren, de herinnering dat men daarin vroeger altijd ongelukkig was geweest, was te diep ingeworteld om op eens te worden uitgeroeid.

Waarom zou de Republiek de dagen van rust, die de vijand haar gunde, niet tot haar voordeel gebruiken door hare zaken te regelen en de noodige sterkten te bouwen, die voor de verdere verdediging vereischt werden?

Waarom zou zij door het opzoeken van den vijand, die haar met rust liet, den slapenden hond wekken, en zich den krijg, die nu tijdelijk van haar was afgeweerd, weder op den hals halen? Deze en dergelijke redeneringen golden meer dan de juiste inzigten van Willem Lodewijk, die evenwel niet ophield alle middelen aan te wenden om zijne vaste overtuiging ingang te doen vinden, en wiens gevoelen door Maurits, die intusschen meer en meer op den voorgrond begon te treden, in alle opzigten gedeeld werd. Het welslagen der kleine, op zich zelf staande aanvallende operatiën zoowel in Brabant als in Groningen, in het jaar 1590 uitgevoerd, bragt eindelijk het zijne bij om de oogen geheel te openen, en het voornemen tot den later met zoo schitterenden uitslag bekroonden offensieven oorlog werd door de Staten in het laatst van 1590 opgevat.

Hoedanig was het strategische plan tot den veldtogt van 1591, en welke omstandigheden hebben op het vaststellen daarvan invloed uitgeoefend?

Bij de beantwoording dier vragen is het in de eerste plaats

noodig, een blik te slaan op het oorlogstooneel en na te gaan, welke gedeelten daarvan door de wederzijdsche partijen bezet waren.

De provinciën Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland waren geheel in de magt der Staten, met uitzondering alleen van de vesting Geertruidenberg, die toenmaals tot Holland behoorde.

De Spanjaarden waren meester van Groningen en de Ommelanden, behalve eenige versterkte plaatsen als Soltkamp, de schans te Reide enz., die in het vorige jaar door Willem Lodewijk veroverd waren. De vestingen Groningen en Delfzijl waren hier de gewigtigste punten.

Drenthe was eveneens geheel in 's vijands handen en werd op contributie gesteld door het garnizoen van Coeverden. In Overijssel waren de Spanjaarden meester van het oostelijk gedeelte en van de gewigtige vesting Steenwijk, die Frieslands Zuider-frontier voortdurend bedreigde; Zwol en Kampen met de omliggende landstreek waren in het bezit der Staten. Van daar af maakte de IJssel ongeveer de grensscheiding uit tusschen de door de verschillende partijen bezette streken; Hattem, Elburg en de zuidelijker gelegen Veluwe waren Staatsch; de vestingen Deventer en Zutphen en het oostelijk gelegen land met Oldenzeel, Grol, Breevoort enz., Spaansch. Doesburg, Deutinchem, 's Heerenberg en de schans bij 's Gravenweert (later de Schenkenschans genoemd) waren de verst vooruitgelegen punten door de Nederlanders aan hunne oostelijke grens bezet. Op het zuidelijk frontier was de vijand meester van Nijmegen, waartegenover Maurits in 1590 de schans Knodsenburg op den regter Waaloever gebouwd had, en in Brabant van de vestingen Grave en 's Hertogenbosch, en van het geheel meer zuidelijk gelegen land. In het westelijke gedeelte dier provincie waren Breda, Bergen op Zoom, Willemstad, Steenbergen, Zevenbergen, de schansen bij Ter Heide en Roosendaal enz., in Staatsche handen.

Uit dit overzigt blijkt, dat men in drie verschillende rigtingen aanvallend kon te werk gaan: zuidwaarts ter verovering van Geertruidenberg, 's Hertogenbosch en Grave, om later naar Venlo en Maastricht door te dringen; — oostwaarts, waar de inname van Zutphen en Deventer den IJssel vrij zou maken, en het bezit van Breevoort, Grol, Oldenzaal enz., Gelderland en Overijssel van den

vijand zou bevrijden en hem tevens de communicatie met zijne strijdkrachten in het noorden bezwaarlijker maken; — en eindelijk noordwaarts, waar door de vermeestering van Groningen en Delfzijl niet alleen Friesland van een voortdurend dreigend gevaar zou worden verlost, maar tevens eene nieuwe en rijke provincie aan de Unie zou worden toegevoegd.

Van deze drie operatiën was zeker de eerste de minst verkieslijke. Wat er voor pleitte, was dat de verovering van 's Hertogenbosch en Geertruidenberg de geheele provincie Brabant zou vrijwaren voor de strooptogten van den vijand, die thans uit die sterk bevestigde plaatsen het platte land op contributie stelde en het op den duur te gronde dreigde te rigten, en dat laatstgenoemde vesting in de handen der Spanjaarden velen een voortdurend dreigend gevaar toescheen voor de provincie Holland, waarvan zij Geertruidenberg de sleutel noemden [1]). Dit laatste kan men evenwel slechts zeer voorwaardelijk aannemen; zoo lang de Hollanders meester op het water bleven, was het gevaar van die zijde niet zeer dreigend. Willem Lodewijk van Nassau hechtte dan ook uit het oogpunt van de verdediging niet zooveel gewigt aan het bezit van Geertruidenberg, zoo als blijkt uit den brief, dien hij den 23sten April 1589 aan zijnen vader schreef, en waarin hij hem het verlies der stad berigtte. „Esz hatt der feindt," zegt hij, „viel damit gewunnen, dieweil er schier gantz Brabant hiemit befreyt und sich kheines überfals und streuffens des orts zu besorgen, und ist zwar diser vortheil des feindts gröszer als der schade den die lände darbei leiden, sintemal mit ettlicher orlogsschiffen wol zu wehren ist das der feindt ausz Gertrudenberg khein auszfälle in Hollandt thun khan" [2]).

Veeleer kon men Geertruidenberg, wanneer het in handen der Staatschen was, een uitmuntend bruggenhoofd aan de overzijde van

---

1) Zelfs Parma had het zoo beschouwd, of althans zoo doen voorkomen in den brief, dien hij aan den Koning schreef, nadat de muitende bezetting hem de stad overgeleverd had. „Enfin," zegt Strada, „il escrivit au Roi la nouvelle de cette victoire, et luy manda que les portes de la Hollande estoient ouvertes."

2) Groen van Prinsterer, Archives, 2de Serie, I, pag. 96.

het Hollands Diep noemen, en dan kon het als de sleutel van Brabant worden aangemerkt. Bij een aanvallenden oorlog naar die zijde zou dan ook de vermeestering van dit gewigtige punt eene der eerste operatiën moeten zijn. Er waren evenwel overwegende redenen om voor het oogenblik nog niet daartoe over te gaan.

Vooreerst werd de Republiek in het oosten en noorden veel meer bedreigd dan in het zuiden. Reeds in April 1585 had de stoute strooptogt van den Spaanschen overste de Tassis in de Veluwe en Gooiland doen zien hoe gevaarlijk de nabuurschap van de vijandelijke garnizoenen in de IJsselvestingen voor Utrecht en Holland worden kon. Met een aanzienlijken buit en vele gevangenen was hij, na verscheidene dorpen te hebben geplunderd, in Zutphen teruggekeerd, en toen hij, twee maanden later op nieuw te velde verschenen, den Staatschen een nederlaag bij Amerongen had toegebragt, was ieder oogenblik een aanval op Holland te duchten, die wanneer de Spaansche strijdmagt sterker geweest ware, in weerwil van de uitmuntende verdedigingsmaatregelen van Maarten Schenk, veel kans van slagen zou hebben gehad.

Ook nu nog stroopte de vijand tot in de voorsteden van Utrecht, brandschatte de dorpen van het Sticht [1]) en hield de kleine grenssteden in voortdurende onrust.

Eveneens was de toestand van Friesland altijd zorgwekkend, en wanneer het den vijand eenmaal ernst werd, en hij, in plaats van zijne krachten elders te verspillen, ze in het noorden bijeentrok,

---

1) "Wij konnen U.E. nyet verhalden hoe dat den vyant vuyt Deventer ende Zutphen in groot getell seer dyckwyls in Venendael syn benachtende, ende by eenige inwoonders vant selve aldair gelogeert ende opgehouden worden, waeromme sy aen verscheyden partyen dagelicx syn leggende in onse jurisdictie, soo Achterberch, inde Grebbe, ende omtrent onser stede, ende onse ondersaten ende passanten, die sy becommen connen, vangen, mitsgaders onse ondersaten de peerden vuyte ploegen ende meswagens nemen, alsoo dat derhalven die meeste landen in onse vryheyt desert ende ongebout moeten blyven leggen." (Brief van den Schout, Burgemeesters en Schepenen der stad Rhenen aan de Staten van Utrecht, van den 1sten November 1588. — Provinciaal Arch. van Utrecht.) — Zie ook Bor, XXVII, bl. 497.

dan liep dat gewest, hoezeer overigens sterk door het water, bij vriezend weder of in zeer drooge zomers groot gevaar.

Gelukkig dat Parma, gedwongen tot het maken van toebereidselen voor zijnen togt naar Frankrijk, niet in staat was Verdugo behoorlijk te ondersteunen.

Behalve de noodzakelijkheid om de meest bedreigde grenzen het eerst te beveiligen, wierp de omstandigheid, dat Parma veel spoediger het zuidelijk frontier ter hulpe kon snellen, een groot gewigt in de schaal. Geertruidenberg en 's Hertogenbosch zouden niet te vermeesteren zijn dan na eene langdurige belegering, die den vijand genoeg tijd zou laten, om met overmagt tot ontzet te komen opdagen. De IJsselvestingen zou men daarentegen hoogst waarschijnlijk in evenveel dagen kunnen bemagtigen als tot het beleg der Brabantsche steden weken zouden gevorderd worden, terwijl de groote afstand, waarop Groningen en Delfzijl van des vijands hoofdmagt verwijderd waren, de mogelijkheid kon doen veronderstellen, zich van die plaatsen meester te maken voor dat de noodige troepen tot ontzet konden aangekomen zijn. Dit was dan ook een van de redenen, die Willem Lodewijk aanvoerde toen hij den raad gaf om met het beleg van Groningen te beginnen [1]).

Het waren voornamelijk de Staten van Friesland, die herhaaldelijk en zelfs met bedreiging van hunne troepen tot geene andere onderneming te zullen doen medewerken, op de verplaatsing van het oorlogstooneel naar het noorden aandrongen. Reeds den 2den Mei 1590 schreef Maurits aan de Staten Generaal, dat het besluit genomen was, in Gelderland offensief te werk te gaan, „waartoe de welgeboren onze beminde neef en broeder Willem Lodewijk van Nassau, Gouverneur in Vriesland en Ommelanden, terugstellende het particulier gevaar zijns gouvernements ende de groote swarigheeden, dewelke bij de Staten aldaar van wegen des vijands onlanks

1) „Radende van Groeningen te beginnen, ghemerckt dat aldaer het meeste profijt ware, den lichsten arbeydt, ende de meeste seeckerheydt...... om dat dese stadt t'alderwytste vanden vyandt ghelegen, ende zijn ontset nergens min te vreesen is.” — Van Reyd, VIII, bl. 286.

gedanen ende apparenten nieuwen inval gemouveert werden, belooft ende toegezeyt heeft ons met een goet getal crijgsknegbten van Sijn L. Regiment voor Deventer ende Zutphen bij te staan, mits dat wij, de voorn. werken met de hulpe Gods gelukkelijk volbragt zijnde, met het geheele leger, geschut ende andere noodige zaken zijn L. ende de Staten van Vriesland wederom binnen hare Provinciën te hulpe komen zouden, zoo mogen wij UEd. niet verbergen dat den welgemelden onzen neve ende broeder, al nogh dezelve Resolutie naar te komen willigh zijnde, van ons naerder verzeekeringh, nopende de reciproque hulpe begeert heeft, zonder dewelcke Sijn L. zegt, de Staten van Vrieslant geenzints te zullen kunnen persuadeeren om krijgsvolk uit hare provincie te laten volgen, waarop wij Sijn L. onder onze handt ende zegel een acte toegestelt hebben, omme de voorn. Staten van Vrieslant te mogen verthoonen, ende daarmede hunluyden contentement te geven „ [1]).

Friesland bleef herhaaldelijk op ditzelfde punt aandringen. Toen Zutphen den 30 Mei 1591 veroverd was, en men in den krijgsraad tot het beleg van Deventer besloot, moest zijne Excellentie en de gecommitteerden van de Staten Generaal niet alleen mondeling maar ook schriftelijk de belofte afleggen, „dat Deventer verovert en ingenomen zijnde, sijn Excellentie het leger soude brengen voor Groeningen en in de Ommelanden, sonder welke beloften die van Vriesland het volk onder haer repartitie staende, van de belegeringe wilde laten vertrecken „ [2]).

Zelfs bewilligden de Staten van Friesland in September van datzelfde jaar in de extraordinaire quote van ƒ 200,000 alleen op voorwaarde, dat „de victoriën voortgezet zouden worden aan de oostzijde van den Rijn „ [3]).

---

1) Register van brieven, ingekomen uit diversche plaatsen in het jaar 1590, bl. 148 verso. — Rijks Archief M. S.

2) Bor, XXVIII, bl. 563.

3) Merkwaardig is een brief den 16den Augustus 1591 door de Gedeputeerde Staten van Friesland aan de Staten Generaal geschreven, waarin zij de beschuldiging afwerpen, dat zij alleen het belang hunner provincie op het oog hebben, en aantoonen van hoe veel gewigt, de verovering van Steenwijk en Coevorden voor de

Er waren dus genoeg redenen, zoo van staatkundigen als van militairen aard, om Groningen tot het hoofdobject van den aanstaanden offensieven veldtogt te maken, en uit den loop der krijgsverrigtingen blijkt ook, dat men het werkelijk als zoodanig beschouwde.

De vesting is in den zomer van 1591 op het punt geweest van belegerd te worden, en wanneer niet het onverwachte oprukken van Parma naar de zijde van de Betuwe Maurits had doen besluiten zijn leger in allerijl uit het noorden des lands terug te voeren, dan ware ongetwijfeld Groningen toen reeds aan de Unie toegevoegd, hetgeen nu eerst drie jaren later plaats had.

De reden, waarom men evenwel niet, zoo als velen en vooral de Staten van Friesland verlangden, en zoo als Graaf Willem Lodewijk had voorgesteld, terstond met den aanval op Groningen begon, maar den veldtogt met de belegering der IJsselsteden opende, laat zich met vrij groote waarschijnlijkheid uit de omstandigheden opmaken.

In de eerste plaats zou men, door Zutphen en Deventer in handen van den vijand te laten, twee gewigtige punten in den rug van het noordwaarts rukkende leger laten liggen, die hetzij aan Verdugo, hetzij aan Parma gelegenheid zouden geven, gebruik te maken van de afwezigheid van Maurits om in korten tijd met alle strijdkrachten, waarover zij te beschikken hadden, over den IJssel te deboucheren en de Republiek aan hare meest kwetsbare zijde te bedreigen. De verovering dier vestingen daarentegen gaf eene groote kracht aan het oostelijk frontier, bragt den IJssel, eene hoogstgewigtige verdedigingslinie, in handen van de Staatschen, en breidde hun gebied uit tot aan Breevoort, Grol en Oldenzaal, die nog in het bezit waren van Parma, maar nagenoeg op de

---

geheele Unie wezen zou. — (Register van brieven, ingekomen uit div. plaatsen 1591, bl. 406 en volgg.)

Zie ook de Brieven van de Ged. Staten van Friesland van den 23sten Aug. en 9den September 1591, en de Resol. van de St. Gen. van den 11den en 17den Sept. 1591.

grenzen van Duitschland lagen. Bovendien was de verovering van Zutphen en Deventer in verschillende opzigten eene zeer gewenschte voorbereiding tot het beleg van Groningen. Daardoor toch zou in de eerste plaats de vaart op den IJssel vrij worden, en een nieuwe waterweg worden verkregen voor den toevoer van geschut, munitie en andere legerbehoeften uit de magazijnen te Delft en te Dordrecht. Dat dit voordeel vooral in die dagen niet gering was te achten, valt in het oog wanneer men bedenkt, dat alleen voor de bespanning van 15 stukken geschut (4 heele en 8 halve kartouwen en 3 veldstukken) met de daarbij behoorende voertuigen niet minder dan 490 paarden noodig waren [1]), en dat het transport van een belegeringstrein, welke vereischt werd om 50 à 60 stukken in batterij te brengen, tot zware kosten leidde, die aanzienlijk verminderd werden, wanneer dat transport geheel te water geschieden kon.

In de tweede plaats was er met het oog op de technische oefening, zoowel van de officieren als van de manschappen, een groot voordeel in gelegen, dat men een aanvang maakte met het belegeren van eenige kleinere vestingen. Den schansarbeid door de soldaten te doen uitvoeren, was eene nieuwe, bij alle legers van Europa ongekende maatregel, tot welks invoering al de energie van Maurits en van Willem Lodewijk gevorderd werd. Het vooroordeel, dat het voor den krijgsman vernederend was, het werk te verrigten, dat overal elders door gepreste boeren en gehuurde schansdelvers werd uitgevoerd, moest nog worden uitgeroeid, en teregt had de Friesche Stadhouder, toen hij op het voeren van den offensieven oorlog aandrong, gezegd: „voor al mosten die soldaten met liberale betalinghe totten arbeydt willich ghemaeckt, ende uytten ingewortelden irdom gebracht werden, van sich te schamen des schansens ende gravens. Welk punct gewonnen zijnde, souden dese landen in haren krijgh altoos vast en seker gaen.” Die overtuiging was toen, zelfs bij de hoogere krijgsbevelhebbers, op verre na niet algemeen, en de uitmuntende resultaten in de eerste

1) Stevin, Castrametatio, bl. 21.

belegeringen verkregen, waren noodzakelijk om de soldaten later bij de zoo moeijelijke belegering van Steenwijk ongevoelig te maken voor de schampere woorden van den vijand, die hun herhaaldelijk honend van de wallen toeriep „dat sij sich selfs van krijghsluyden tot boeren maeckten, ende in plaetse van spiessen de schuppen ghebruyckten" [1]).

Eindelijk was er nog eene omstandigheid, welke, naar het ons voorkomt, grooten invloed had op het besluit om den oorlog in Gelderland te voeren.

Door den dood van Graaf Adolf van Nieuwenaar en Meurs in 1589, waren de gouvernementen van Overijssel, Utrecht en Gelderland, waar hij Stadhouder was, opengevallen. De Staten van Holland ijverden zeer voor de verkiezing van Maurits voor die betrekking, en het was vooral Oldenbarnevelt, die door voortdurende onderhandelingen, de zwarigheden zocht te overwinnen, die door de Staten dier gewesten tegen de benoeming van den Prins gemaakt werden. En nu verklaart Oldenbarnevelt in zijn verhoor op den 15den November 1618, dat door hem aan de gedeputeerden dier provinciën „vertoond was, dat nademaal diertijd de steden Nijmegen, Zutphen, Deventer en Steenwijk in handen van de Spanjaarden waren en daardoor alle de dorpen van de voorz. drie provinciën en een groot deel van de dorpen van Holland onder haar geweld en contributie hadden, dat zij wilden overleggen, dat, om henl. van dezelve zwarigheid bij 't veroveren van de voorz. steden te verlossen, noodig waren de magt en middelen van Holland en West-Vriesland die daartoe met meerder apparentie gebruikt zouden kunnen worden, indien de voorz. drie gouvernementen aan Z. Exc. werden geconfereerd; belovende daartoe te doen alle mogelijke officiën; zoo is bij henl. eindelijk daarin bewilligd onder beloften, die hij op hare instantie bij kennis en believen als boven" (van Zijne Excellentie en van de Staten van Holland en West-Friesland) „deed, van henl. en gedeputeerden van hare steden bij Z. Exc., hoogged. Heeren Staten van Holland en West-Vriesland en andere Collegien,

1) Van Reyd, IX, bl. 313.

daarbij hij onvermetelijk diertijd goed crediet had, alle mogelijke addres te doen, gelijk hij henl. toezeide. Daarop" (laat hij er onmiddellijk op volgen) "in den jare 1590 de voorz. gouvernementen successivelijk geconfereerd zijnde aan Z. Prins. Exc., en in den jare 1591 en 1592 gevolgd is de verovering van de steden van Zutphen, Deventer, Nijmegen, Steenwijk en Coeverden."

Uit deze woorden kan gereedelijk worden afgeleid, dat het uitzigt door Oldenbarnevelt uit naam van de Staten van Holland aan die van Gelderland geopend, dat hunne provincie van den drukkenden oorlogslast zou bevrijd worden, niet alleen invloed had op de benoeming van den Prins van Oranje tot Stadhouder, maar dat ook die belofte in rekening was gebragt, toen bij het opmaken van het plan tot den aanstaanden veldtogt, bepaald werd, dat men met de belegering der IJsselsteden zou beginnen.

Na deze beschouwingen over het plan tot den veldtogt, die de schitterende reeks van Maurits krijgsbedrijven zou openen, zal het niet ondienstig zijn, een blik te werpen op de inrigting van het leger, dat hij onder zijne bevelen had, en de zamenstelling van het werktuig te doen kennen, dat in zijne magtige hand tot bevrijding van het vaderland zou gebruikt worden.

HET LEGERBEHEER IN HET ALGEMEEN.

Na den dood van Willem van Oranje was de regering opgedragen geworden aan zijnen zoon Maurits en den Raad van State bij provisie gecommitteerd.

Het bestuur der oorlogszaken behoorde in de omstandigheden, waarin zich het land toen bevond, natuurlijk tot de voornaamste bemoeijingen van de leden van dat collegie, en dit gedeelte van hunnen buitendien zeer uitgebreiden werkkring hebben wij hoofdzakelijk op het oog bij de volgende beschouwingen, die ten doel hebben in breede trekken aan te toonen, tengevolge van welke omstandigheden het gezag over het krijgswezen, dat bij de instructie

van den 18den Augustus 1584 aan den Raad van State was opgedragen, langzamerhand verminderd en in andere handen overgegaan is.

In die instructie [1]) was onder anderen bepaald, dat aan den Raad van State „het werven en afdanken van het krijgsvolk en het begeven der krijgsambten bleef opgedragen; dat de Raad het oppertoezigt zou hebben over den krijg te water en de bevoegdheid, collegiën ter admiraliteit op te rigten en zee-oversten te kiezen, en voorts moest zorg dragen, dat de krijgsbevelhebbers en soldaten den eed van getrouwheid aan de vereenigde gewesten aflegden.”

Die Raad van State van 1584 was uit zijnen aard het uitvoerend bewind, het eigenlijk gezegd regerend ligchaam in de Unie, hetwelk de Staten Generaal, de vertegenwoordigers des volks, ter beraadslaging bijeenriep, terwijl deze, als tweede staatsmagt, door hun toezigt het tegenwigt vormden.

Maar niet lang bleef de juiste verhouding tusschen die beide staatsmagten bestaan, want de Raad van State droeg reeds bij zijn optreden de kiem van toekomstige kwijning in den boezem. Voorloopig slechts voor drie maanden ingesteld, omdat men te dier tijde nog het voornemen had, de heerschappij over deze gewesten aan Frankrijk op te dragen, en later verscheidene malen verlengd, was eene zoodanige inrigting niet geschikt om het aanzien van het hoogste regeringsligchaam bij het volk te bevorderen.

Beperkt door hunne instructie, belemmerd door geldgebrek, en vaak buiten magte zich te doen gehoorzamen, waren de raadsleden slechts met groote moeite te bewegen, hun ambt te blijven waarnemen.

In 1586 werd ingevolge de overeenkomst met Koningin Elisabeth de regering over de geunieerde provinciën, en daarbij tevens het opperbestuur over de krijgszaken aan Leicester opgedragen. De Raad van State als hoogste regeringsligchaam kwam daardoor natuurlijk te vervallen, doch nevens den Landvoogd werd een

---

1) Slingelandt, Staatk. Geschr., I, bl. 268—291.

nieuw collegie opgerigt, onder denzelfden naam doch met veel beperkter werkkring, en nagenoeg zonder gezag, daar het door Leicester alleen als adviserend ligchaam werd aangemerkt [1]).

Hierdoor was Leicester met genoegzaam onbeperkte magt over het krijgsvolk bekleed, en het is genoeg bekend, welke treurige gevolgen de oorlogvoering zoowel van zijne onbekwaamheid als van de meer en meer toenemende oneenigheid tusschen hem en de Algemeene Staten ondervond.

Het krijgsvolk werd in weerwil van de bijna ondragelijke oorlogslasten, welke den ingezetenen waren opgelegd, slecht betaald; ontevredenheid, muiterij en desertie namen hand over hand toe; belangrijke sterkten gingen verloren; de vijand drong al dieper het land in. Toen eindelijk, tijdens de afwezigheid van Leicester, het verraad van Stanley en York, die de stad Deventer en de groote schans bij Zutphen den Spanjaard in handen speelden, de kroon zette op dien noodlottigen toestand, begrepen de Staten van Holland, en door hunnen invloed ook de Staten Generaal, met meer juistheid van oordeel dan wettigheid, dat alleen krachtige maatregelen, waardoor het gezag over het leger geheel aan de Engelsche partij werd onttrokken, hier uitkomst konden geven.

Toen begon die belangrijke overgangsperiode in de geschiedenis van ons vaderland, waarbij langzamerhand het evenwigt tusschen

---

1) In het verbaal van de Communicatie, gehouden tusschen den Graaf van Leicester, geassisteerd door eenige Engelsche Heeren, en de Afgevaardigden der Staten Generaal op den 17den Januarij 1586, opgenomen op dien datum in het Depêche-boek der St. Gen., leest men onder anderen de volgende zinsnede, waaruit blijkt, dat de Raad van State voortaan alleen adviseren, en niet, zooals tot nu toe het geval geweest was, ook beslissen zou:

„Waarop bij Milord North gevraagd zijnde of Z. Exc. (Leicester) de materiën, in deliberatie van den Raad gelegd, zoude concluderen naar de meerderheid van stemmen of opiniën, dan niet, is geantwoord, dat de voorz. instructie den eersten maal zulks was geconcipieerd, maar dat de Gen. Staten namaals goedgevonden hadden, dat Z. Exc. gehoord de opiniën en advizen van de Raden present zijnde, zoude uit alle dezelve resolveren en concluderen zoo Z. Exc. zoude verstaan te dienen en te strekken ten meesten dienste, profijt en welvaren der voorz. landen.”

de twee groote Staatsmagten: Hooge Overigheid en Nationale Vertegenwoordiging, verbroken werd, en die met de volkomen oplossing van de eene in de andere eindigde, toen na het definitieve vertrek van Leicester en zijnen kort daarop gevolgden dood de Algemeene Staten zich als het hoogste regeringsligchaam aan het hoofd van de Republiek stelden.

De hoogste Overigheid, in vroegere eeuwen onbeperkt door de landsheeren uitgeoefend, langzamerhand ten gevolge van periodieke bijeenkomsten der Staten van haar streng autokratisch karakter vervallen, door den wil der natie onder zekere beperkingen aan Willem van Oranje opgedragen, onder het bestuur van Anjou en Leicester volgens internationale verdragen geregeld, was eindelijk, toen men besloot geen nieuwen Landvoogd meer aan te stellen, geheel verplaatst naar den boezem der Staten Generaal. In de vergaderzaal van Hunne Hoogmogenden zetelden voortaan het souverein gezag en de volksvertegenwoordiging — in de beperkte beteekenis, welke men in die dagen aan dat woord hechten mag — in één ligchaam te zamengesmolten.

Dat ligchaam nu droeg een gedeelte van zijn werkkring, de uitvoerende magt, — voor zoover aanging de algemeene verdediging des lands en het beheer over de daartoe strekkende geldmiddelen, — over aan den Raad van State, die, na den afstand van Leicester, bij het plakkaat van den 12den April 1588 werd ingesteld [1]), en eene instructie ontving, op den zelfden datum gearresteerd, doch eerst den 22sten Junij daaraanvolgende in werking gebragt, waarin zijne magt en bevoegdheid omschreven waren.

Het ligt buiten ons bestek, in nadere bijzonderheden te treden aangaande de algemeene beginselen van bestuur, in dit merkwaardige stuk nedergelegd: alleen datgene, wat meer bepaaldelijk op het krijgswezen betrekking heeft, willen wij kortelijk bespreken, want het was onder de werking der bepalingen in deze instructie vervat, dat Maurits optrad aan het hoofd van het leger.

---

1) Groot Placcaetboek, I, bl. 49.

De voornaamste daarvan zijn de volgende [1]:

„Den voorschreven Raidt sal nemen goet regardt, ten eynde de Landen ende Vereenichde Provincien, Steden ende Leden vandien, metten Gouverneurs ende Crijchsoversten derselver gestelt ende gehouden wordden in goede eendracht. (Art. 5.)

„Ende sal denselven Raidt . . . . disponeren inde saicken vander oorloge ende over het Volck van Oorloge, in dienste vande Landen soo tot laste van hare Ma[t] als den Lande wesende, doende hare bevelen volbringen deur den voorschreven Gouverneur Generael van haere Ma[ts] secours, den Gouverneurs vande Provincien, den Admirael ende andere Officieren elcx in hun regardt. (Art. 6.)

„Sonder dat syluyden yet sullen mogen doen oft attenteren, dat soude mogen strecken tot prejudicie vande Privilegiën, Rechten, Vryheden, Tractaten, Contracten, Ordonnantiën, Statuyten, Decreten en Usancien derselver Landen int generael, oft van eenige Provincien, Steden oft Leden van dyen int particulier. (Art. 7.)

„De voors. Raidt sal bevorderen, dat de generale middelen tot gemeene defensie van den Lande eenpaerlyck ende int gemeen over alle de Vereenichde Provincien geconsenteert, ende noch te consenteren, ende tot hare dispositie byde consenten vande Provincien te stellen wel ende eenpaerlyck alomme wordden geheven enz. (Art. 8.)

„De penningen procederende vande voorsz. geconsenteerde middelen ende andere consenten, sullen beheert ende geemployeert wordden tot betalinge vanden Volcke van Oorloge, ende andere behouften vander Oorloge, in conformite vande Consenten vande respective Provincien, oft sulcx, als int generael byde Provincien sal wordden geordonneert tot meesten proffyte vanden Lande, ende vooral sal ordre op de monsteringen ende discipline militaire over het volck

---

1) Wij volgen hier letterlijk den tekst uit het Instructieboek van den Raad van State van 1588—1702 op het Rijksarchief, overeenkomende, wat de indeeling der artikelen betreft, met dien, welke gevonden wordt bij Bor in het bijvoegsel van de Auth. Stukken achter D. III, bl. 3, 4, die ook door Kluit beweerd wordt de echte te zijn, en zeer afwijkt van den verminkten tekst in het Groot Placcaetboek. — Vergelijk Kluit, Hist. der Holl. Staatsregering, III, bl. 6 en volgg.

van oorloge gestelt wordden, ende dat die betaelt mogen wordden hooft voor hooft voor soe veel doenlyck sal wesen. (Art. 11.)

„Die Raden van State sullen gehouden wesen over te leveren aende Generale Staten, ende de Staten van elcke Provincie pertinente Staet van drye maenden te drye maenden, vande lasten vander Oorloge ende het innecommen vande middelen daertoe te consenteren ende den employ vandyen. (Art. 16.)

„Sullen besorgen dat alle Gouverneurs, Admiraels, Generaels, Oversten, Ritmeesteren, Capiteynen ende alle het volck van oorloge te Water ende te Landen, sullen beloven en sweeren de Staten vande Vereenichde Nederlanden, die byde Unie ende hanthoudinge vande gereformeerde Religie sullen blyven, eensamentlyck de Staten vande Provincien ende Magistraten vande Steden daerinne syluyden gebruyckt, ende tot wiens laste ofte repartitie sy betaelt sullen wordden, gehouw ende getrouw te wesen, denselven getrouwelyck te dyenen, ende dat syluyden den voornoemden Staten Generael ende oock den Staten vande particuliere Provincien elcx in syn regardt sullen obedieren enz. (Art. 18.)

„Ende verstaen de Staten Generael voornt., dat tot conservatie van het recht vande Vereenichde Landen int Generael, ende particulier, syluyden van hen mit dese Instructie oft instellinge van Regieringe ofte Raidt van State, nyet en abdiceren het recht ende de macht, omme byden Staten Generael ende den Staten vande Provincien int particulier, elcx soo veel hen aengaet, by tyde van noodt oft als de Saicken vanden Lande sulcx sullen vereysschen, selffs ordre tot dienste vanden Lande inde saicken by henluyden ter dispositie vanden voorsz. Raidt gestelt, te mogen stellen ende executeren by directie vande saicken vander Oorloghe te Water ende te Lande, mit alle t'gene daer aen cleeft, ende namentlyck mede het doen vande monsteringen, houden vande discipline militaire, straffe van alle excessen, ende in alle andere saicken; verstaen oock dat alle saicken, den Staet, Policie en Justicie vande voorsz. Landen, Steden ende Leden vandien int Generael ende particulier aengaende, ter dispositie vanden Raidt nyet expresselyck gestelt, sullen blyven

ter dispositie vande Staten Generael, den Staten vande particuliere Provincien, den Magistraeten vande Steden ende andere wettelycke overicheyden, elcx in haer regardt." (Art. 32.)

Dat was alzoo met betrekking tot het krijgswezen de werkkring, voorgeschreven aan het hooge regeringscollegie, dat de uitvoerende magt in oorlogszaken in handen had; — een hoogst gewigtige werkkring inderdaad, maar die al zeer spoedig begon te verkleinen en binnen al naauwer en naauwer omtrek beperkt te worden.

Reeds door de bepalingen in het 7de Artikel werden eene menigte struikelblokken op den weg van het militair bestuur geworpen, welks gang daardoor noodzakelijker wijze zeer belemmerd moest worden.

Het was, aan den eenen kant, zeer natuurlijk, dat gewesten en steden, die nog altijd in een gevaarlijken strijd tegen de dwinglandij gewikkeld waren, die goed en bloed hadden opgeofferd en nog verder wilden opofferen tot handhaving der pas verworven vrijheid, met ijverzuchtige bezorgdheid aan de regering, aan welks gezag zij zich onderwierpen, de handhaving harer regten en privilegiën tot eene voorwaarde stelden. Doch wanneer aan den anderen kant aan het oorlogsbestuur, dat vóór alles aan eenheid en aan eene krachtige en snelle handeling behoefte heeft, dat soms zelfs in buitengewone gevallen ook buitengewone maatregelen moet durven nemen, ja, dat zich, als het den ondergang of het behoud van het land geldt, moet durven stellen boven de wet; — wanneer aan dat bestuur, in omstandigheden, die overal elders eene dictatoriale magt in het leven zouden geroepen hebben, wordt voorgeschreven zich met angstvalligheid te moeten houden aan de privilegiën, statuten en decreten niet alleen, maar zelfs aan de Usantiën van iedere stad in het bijzonder, dan moet het ons niet verwonderen, dat de gang van een ligchaam, dat aan alle kanten zooveel wrijving ondervond, vertraagd en soms geheel en al gestuit werd.

Daarenboven, de Raad van State was niet bij magte zich te allen tijde te doen gehoorzamen, en had geen middelen genoeg in handen, om zijn gezag te doen eerbiedigen. Was het dus niet natuurlijk, dat het leger, dat Maurits zelf, die gevoelde hoe los

die bodem was, elders een steunpunt zocht voor den hefboom, dien hij met zoo krachtige hand in beweging bragt? In zich zelven kon hij dat steunpunt niet vinden; want hij, de dienaar der Staten, kon er in de toenmalige omstandigheden niet aan denken, zich eigendunkelijk boven hunnen wil te verheffen, en het lag dus in den aard der zaak, dat hij steun moest zoeken dáár, waar de grootste sterkte van de Republiek te vinden was, in de vergadering der Algemeene Staten, die op hunne beurt hunne grootste kracht ontleenden aan de Staten van Holland, het magtige gewest, dat door zijn nooit verflaauwden ijver voor de zaak der vrijheid, door de bekwaamheid zijner staatslieden en vooral door het opbrengen van meer dan de helft der oorlogskosten, zulk een overwegenden invloed op de geheele Republiek uitoefende.

Het hierboven aangehaalde artikel 43 van de Instructie voor den Raad van State gaf tot die verplaatsing van magt eene gereede aanleiding. Niet alleen al „hetgeen niet expresselijk ter dispositie van den Raad gesteld was" zou ter dispositie van de Staten Generaal, van de Gewestelijke Staten en de andere Overheden blijven, maar de Staten behielden ook aan zich het regt om „in tijden van nood, of als de toestand van het land zulks mogt vereischen", zelf order te stellen in de zaken, die ter beschikking van den Raad van State stonden.

Dat was de opzettelijk aangebragte kloof, waardoor dat slecht zamengestelde ligchaam uiteen moest vallen, zoodra het den Staten Generaal behagen zou, er de wigge hunner eigendunkelijke magtsvermeerdering tusschen te slaan.

En dat gebeurde al zeer spoedig, zoodat de raadsheer Bodley, een der Engelsche leden, die volgens het tractaat met Elisabeth daarin zitting hadden, reeds in het volgende jaar bij de Staten Generaal eene klagte indiende, waarbij hij beweerde, dat het niet aan de Staten stond, om als op zich zelf staande Souvereinen de magt van den Raad te beperken, en verklaarde, dat de Raad van State, in plaats van een regerend ligchaam te zijn, inderdaad tot de grootste onbeduidendheid was terug-

gebragt [1]. Wij mogen hierbij niet onopgemerkt laten, dat juist de omstandigheid, dat twee Engelschen zitting hadden in den Raad van State, en het aandeel, dat de Gouverneur-Generaal van de Engelsche hulptroepen aan de regering had [2], voor de Staten eene reden te meer was om de magt van dat ligchaam zooveel mogelijk te verminderen.

Om bij de leiding der oorlogszaken dadelijken invloed te kunnen uitoefenen zonder den gang daarvan te vertragen, was de Raad van State of ten minste een gedeelte zijner leden gewoon mede te velde te trekken [3], en om dezelfde reden besloten ook de Algemeene Staten, afgevaardigden uit hun midden, en wel voor elke provincie één, naar het leger te zenden, „om met Zijne Exc[ie], die heeren Crijchsoversten int leger wesende ende de Raden van State de saken van den oorloge te helpen beleyden, ende op alles te resolveren nade occurentien ende gelegenheden, gelijk zij ten meesten dienste van den lande sullen bevinden te behoiren" [4].

---

1) „.... et par aussy faire du Receveur général seulement une cifre, et des Conseillers Solliciteurs." (Resol. St. Gen. 21 Maart 1589.) — Zie over het begin der oneenigheden tusschen de Algemeene Staten en den Raad van State, v. d. Kemp. Maurits van Nassau, I, bl. 297—305.

2) Groot Placcaetboek, I, bl. 49.

3) In 1588 ging de geheele Raad bij het naderen van de Spaansche Armada naar Zeeland, om nader bij het gevaar te zijn.

4) Resol. der St. Gen. 20 Mei 1591. — Doch niet alleen de Algemeene Staten, maar ook die van Holland zonden hunne afgevaardigden in het leger. Zoo lezen wij in de Resolutiën van de Staten van Holland van den 2den Februarij 1590:

„Ende opdat syn voorn. Exc. altydt met raedt en advis van eenige vande Staten voorn. mach worden geassisteert, soo syn hem op alle reysen tot noch toe eenige Gecommitteerden van de Staten bygevoeght geweest, ende syn alsnu vier gecommitteert die voor een jaer gestadigh syn Excell. als Raden vande voorsz. Landen (Holland en Westfriesland) alomme daer 't den dienst van den Lande vereyscht, sullen bywesen, om met goede ordre ende kennisse der voorsz. saecken ende andere, 't voorsz. Gouvernement aangaende, te beleyden". Zij voerden den naam van „Gecommitteerde Raden van de Staten nevens zijne Excellentie". (Kluit, Gesch. der Holl. Staatsreg., III, bl. 16.) — Men ziet, hier is alleen sprake van „met

Die afgevaardigden kregen later den naam van Gedeputeerden te Velde" [1]).

Kort daarna werd aan Maurits en Willem Lodewijk eene meer beslissende stem gegeven in de deliberatiën over de tegen den vijand te nemen maatregelen [2]).

---

raedt ende advis te assisteren", terwijl de gedeputeerden van Hunne Hoogmogenden in last hebben, mede "op alles te resolveren"; doch bij den grooten invloed van de provincie Holland kan het wel aan geen twijfel onderhevig zijn, dat meermalen het advies van hare afgevaardigden zwaarder gewogen zal hebben dan de resolutie van die der Staten Generaal.

1) Het zenden van Gecommitteerden uit de regering, om den Veldheer ter zijde te staan, hetzij alleen om te adviseren, of wel om ook binnen zekere grenzen te beslissen, was in deze gewesten niet nieuw. Reeds meer dan eene eeuw vroeger vinden wij er de sporen van. In eene vroedschaps-resolutie der stad Leiden van den 26sten October 1481 lezen wij:

"Alsoe myn heer die stedehouder begheert te hebben wt elke stede twie mannen of ten minste ene man, die desen tyt van de oirloge durende, by hem hebben sal, om die oncosten te zien ende te horen, ende raets mit hem te nemen in allen saken den oirloge angaende etc. Hierop is ouerdragen dat myn heer die stedehouder selve wt elke stede nemen sel enen man, die hem duuct in der saken best dienende en bequam wesende".

In eene dergelijke resolutie van den 2den November 1489 wordt gezegd:

"Alsoe den hertoge van Sassen in den reysen, die hy doet in de jegenwoirdigen oirloge, niet reysen en wil, sonder by hem te hebben wt elke stede enen burgermeester ende ene van der vroescap, die hebben sullen volcomen macht ende last te doen mitte andren steden, sonder enich vorder beraet dairop te halen, want sulcke saken dickwylen haeste hebben, daeromme men geen beraet hebben noch halen ende mach etc.

"Hierop is by den gerechte ende vroescap ouerdragen, ende gestemmet, dat dieghene, die dair van der stedewegen toegevoicht ende geschict worden, also Jacob Heerman, Willem Heerman Buekelsz, doen sallen in alle saken by den meeredeel van den andre grooten steden, die dair wesen sullen".

2) "Ende aangesien doorloge moet gevoert wordden uitter oogen nade gelegentheid der zaecken de dagelijcxsche advertentien van des vijands voernemen ende andere occurentien, dat d' Heeren Staten voor den lande dienstelijck ende noodich geacht hebben te resolveren, Zijne Ex^{tie}. ende den Welgeboren Grave Wilhem Grave van Nassau (als hebbende de Gouvernementen respectieve van de geunieerde provintien) te auctoriseeren gelijck dezelve geauctorizeert wordden, mits dezen voer

Het gevolg van een en ander was, dat de Raad van State steeds lager afdaalde van het standpunt, waarop hij in den beginne was geplaatst, en ten laatste genoodzaakt was, zich in de meeste zaken te voegen naar den Souvereinen wil van de Staten Generaal. Het zou niet moeijelijk zijn, daarvan eene menigte voorbeelden aan te halen. Een enkel slechts moge hier volstaan, om te doen zien, hoe spoedig het vijfde artikel van de instructie voor de leden van den Raad, waarbij hun magt werd gegeven om te beschikken over het volk van oorloge, en hunne bevelen te doen volbrengen door de krijgsbevelhebbers elk voor zoo veel hen aanging, niet veel meer dan eene doode letter was geworden.

In den zomer van het jaar 1591 verzocht Heraugière, Gouverneur van Breda, commissie tot het oprigten van eene kompagnie van vijftig ruiters, om de kooplieden en het platte land tegen het stroopen van den vijand te beschermen [1]), welke commissie hem door den Raad van State werd verleend. Toen evenwel Maurits hiervan werd verwittigd, verzette hij zich ten sterkste daartegen, op grond dat daardoor het moreel van de kavallerie, die in haar geheel bij het leger te velde was ingedeeld, zou lijden, daar de ruiters „zonder twijfel liever dienst zouden nemen bij een vendel dat in eene vesting in garnizoen lag en op hasard en buit rijden dan met ongemak en kosten het leger volgen" [2]). Gehoor gevende aan het verlangen van den Prins, rigtte de Raad van State in dien geest een schrijven tot Heraugière, hetwelk aan Hunne Hoogmogenden werd

---

zoe veele des noot zy, om mette Heeren Raeden van State, Gedeputeerden van de provincien ende d' Heeren Crychsoversten int leger wezende opte zaecken van den Oorloghe zoe wel aengaende dexploicten daermede men alreede doende is, als alle andere die na de voorsz. advertentien ende occurentien voirder zouden moegen ofte dienen voergenomen te wordden, te disponeren gelijck dezelve ten meesten dienste ende verzekertheid van den lande zullen bevinden te behooren". (Resol. St. Gen. 5 Junij 1591.)

1) Register van brieven, ingekomen uit diversche plaetsen. (1591, bl. 152 verso.) Rijks Arch. M. S.

2) Id., bl. 332 verso.

toegezonden, met verzoek om het aan dien bevelhebber te doen toekomen en tevens de verleende commissie buiten effect te stellen onder vermelding der redenen, welke daartoe hadden geleid. De Staten Generaal evenwel verklaarden, noch het een noch het ander te willen doen, en dat zij, „om consideratiën, die verre prevaleren de redenen in den brief van den Raad aangetogen, die men Zijne Exc[cie] en hun E. bij hunne terugkomst nader zou doen verstaan, hadden goedgevonden de voorschreven kompagnie niet te laten casseeren, maar daarentegen de brief van den Raad aan voornoemden Gouverneur op te houden" [1]).

In plaats van zich met kracht tegen deze aanmatiging van gezag te verzetten, en te eischen dat aan het op geldige gronden genomen besluit gevolg werd gegeven, antwoordde de Raad van State eenige dagen later eenvoudig:

„Voor soo vele aengaet die commissie die gedepescheert is op den Gouverneur van Breda tot lichtinge van vyftich carabyn ruyteren, wij hadden seer geerne gesien, dat Uw E. omme den redenen bij onsen voorgaenden verhaelt (de welcke naer ernstige communicatie met Syn Ex[cie] tot der Landen meesten dienst goet gevonden waren) mede voor raetsaem geacht souden hebben, dat deselve commissie soude werden gerevoceert. Dan soo Uw E. sulcx anders syn verstaende, sullen wy Syn Ex[cie] tselve aen doen dienen enz." [2]).

Verder vinden wij van deze zaak geene melding gemaakt. Alleen blijkt het, dat Heraugière de verlangde kompagnie ruiterij werkelijk opgerigt heeft, daar hij drie maanden later vergunning verzocht, haar tot op honderd hoofden te versterken [3]).

Zoo als dan ook niet te verwonderen is, begonnen de Staten Generaal meer en meer den Raad van State slechts als de werktuigelijke uitvoerders hunner bevelen te beschouwen, en dat zij eindelijk zelfs, geheel buiten den Raad om, de gewigtigste beschikkingen

---

1) Resol. der St. Gen., 15 Julij 1591.

2) Missive van den Raad v. St. van den 23 Julij 1591, in de lias ingekomen brieven van dat jaar. — Rijks Arch. M. S.

3) Resol. der St. Gen., 25 October 1591.

omtrent het krijgswezen namen, moge uit het volgende blijken:

Na de verovering van Groningen in Julij 1594 was tengevolge van het ongunstige regenachtige weder besloten, het leger uiteen te doen gaan en het gedeeltelijk te ontbinden, gedeeltelijk in de garnizoenen te leggen. Toen echter twee maanden later de weersgesteldheid aanmerkelijk verbeterd was, en de Aartshertog Ernst zijne krachten voornamelijk ter ondersteuning van den Hertog van Mayenne naar Frankrijk wendde, veranderden de Algemeene Staten, op sterk aandringen van Maurits en van den Raad van State, van gevoelen, en besloten tot een togt naar het graafschap Zutphen. De Prins verklaarde zich daartoe bereid, doch, zegt Duyck, 〃wel wetende, dat men van meyninge was, ende belooft hadde volck naar Vranckryck te senden, verclaerde vuytdruckelijk, niet te konnen te velde gaen, soe men tbelooffde volck naer Vranckryck gedacht te senden ende dat hy syne eere ende reputatie met soe weynich volcx niet en wilde hasarderen ofte de saecke in pericule stellen van met schanden te moeten afftrekken. Oick in gevalle men evenwel voorts ginck ende naederhant als tleger ergens leggen soude, tvolck vuyttet leger soude meynen op te ontbieden om naer Vranckryck te gaen, dat hy se niet en soude laten wechtrecken. Op alle desen werde Syn Ex^{cie}. gecontenteert〃 [1]).

Dientengevolge vaardigde de Prins op den 30sten September en den 1sten October de noodige bevelen uit om het krijgsvolk en het geschut den 8sten October te Doesburg en Arnhem bijeen te brengen.

Den volgenden dag kwam een edelman van den Hertog van Bouillon te 's Gravenhage aan met brieven van den Koning van Frankrijk, waarin deze er op aandrong, dat de Republiek terstond de beloofde hulptroepen naar Frankrijk zou afzenden.

Den 3den October werden die brieven in de Staten Generaal geopend, en terstond daarop besloten, dat men aan het daarin uitgedrukt verlangen zou voldoen. Van deze resolutie werd noch aan den Raad van State noch aan den Prins kennis gegeven, zoodat deze den 4den October zijne garde naar Rotterdam zond om van

1) Journael van Duyck, II Boek, 24 Sept. 1594.

daar de Lek op te varen, waarheen reeds drie en twintig stukken geschut en al de munitie waren gezonden.

Den 5den October vertrok hij zelf vroegtijdig uit 's Gravenhage, kwam des avonds, zonder iets van het twee dagen te voren genomen besluit te weten, te Utrecht aan, en werd den 6den October gevolgd door den Raad van State, die er even onkundig van was.

Eerst den 8sten October toen bijna het geheele leger te Arnhem en de schepen met geschut en munitie voor Doesburg verzameld waren, kreeg de Prins kennis van de zaak door den Franschen Gezant, die om haar te bespoedigen in persoon tot hem kwam, en de brieven van de Staten Generaal medebragt, waarin gelast werd, zonder verwijl 24 vendelen voetknechten en 5 vanen ruiters naar Frankrijk te zenden.

Maurits, niet zonder reden verontwaardigd over deze handelwijze, verklaarde eerst met den Raad van State te willen delibereeren over hetgeen hem te doen stond, doch de uitkomst daarvan liet zich ligtelijk voorzien, te meer daar het hier eene zaak van bijzonder belang gold, waarbij welligt de zoo hoogst gewigtige alliantie met Hendrik IV op het spel kon worden gezet. Men gaf alzoo toe, maar de Prins weigerde volstrekt met het te geringe overschot van het krijgsvolk te velde te trekken. Eenige dagen verliepen nog met overleggingen, daar de Raad van State nog altijd hoop scheen te hebben dat de Prins van meening zou veranderen; doch toen ook Graaf Willem Lodewijk van Nassau, die middelerwijl was aangekomen, van hetzelfde gevoelen bleek te zijn, en het verzoek om, bij de weigering van Maurits, iets met de troepen te ondernemen ronduit afsloeg, werd den 18den October besloten, de troepen, welke niet voor den togt naar Frankrijk benoodigd waren, weder naar hunne garnizoenen te zenden, het geschut weder in te schepen, en den verzamelden voorraad in de steden te verkoopen.

Hoe de Raad van State over deze handelwijze van de Staten Generaal dacht, laat zich afleiden uit de volgende woorden, waarmede Duyck, die fiscaal van den Raad was, zijn relaas van het hierboven vermelde besluit:

„Ende hiermede", zegt hij, „liep te niet de voornoemde tocht

in tlant te Zutphen gedestineert, alleenlijck omdat de Staeten Generael al te souvereinelijck dese saecke hadden willen dryven sonder kennisse van Syn Ex[cie] ende den Raedt van Staete, alsoff dselve dienaers van een monarche (van denwelcken alles dependeert) geweest ende niet mette Staeten Generael eedplichtige waeren die een saecke met heml. dreven, twelcke daeromme tot groot bederff van den ingesetenen van de Veluwe ende Betuwe (door tcrygsvolck vuytgeteert zijnde) ende tot excessive costen van den Generaliteyt quaelijcken affgeloopen is, die hiermede aen extraordinaris oncosten van waegen, peert, sceepsvrachten ende anders wel hondert duysent gulden sal moeten betaelen sonder eenige vrucht daeraff te trecken, alsoff men tzelve gelt met voorbedachten raede in twaeter wierp, alle welcke costen men meest hadde konnen verhoeden, soe de Staeten Generael belieft hadden, haer meyninge in den Haege aan Syne Ex[cie] ende de Raeden van Staete voor heur vertreck te openbaeren. Hiervuyt kan men sien wattet is al te absoluyt te willen handelen in een populaire regieringe, daer veelen kennisse van den beleydinge van den saecke behoiren te hebben, ende daer men geen middel en heeft de contraventeurs (als het groote heeren ofte collegien syn) te straffen" [1]).

Uit een en ander blijkt, dat de Raad van State niet bij magte was, zich tegen de meer en meer aangroeijende autoriteit van de Staten Generaal te verzetten, en nog beperkter werd hun invloed toen Maurits zich langzamerhand meer op de Staten en hunne afgevaardigden begon te steunen. Een merkwaardig voorbeeld daarvan vinden wij reeds in het volgende jaar, toen na het noodlottige gevecht aan de Lippe, beraadslaagd moest worden wat men verder met het leger zou ondernemen.

"De gedeputeerden van den Staeten Generael," zegt Duyck, "begonsten met Syne Ex[cie] ende den Graeff Willem te besongieren op den staet van 't leger, sonder den Raet van Staete daer bij te roupen, niettegenstaande die hier in tleger was, twelcke," voegt hij er verontwaardigd bij, "geene cleyne verachtinge van den Raet

1) Journael van Duyck, II Boek, 13 October 1594.

is ende een al te souvereyne maniere van doen van gedeputeerden, dewyle den raet soe wel een lit van den regieringe van tlant is als syluyden" [1]).

Men ziet tot welk een laag peil het begrip van de magt van het eigenlijk uitvoerend bewind reeds was afgedaald.

Eenige jaren later zegt Duyck het in zijn Journaal met ronde woorden, toen de Prins met betrekking tot het herstellen der vestingwerken van het veroverde Lingen maatregelen nam, die in strijd waren met het gevoelen van den Raad: "dat het geschiedde ten onwille van den Gedeputeerden van den Rade, die nochtans niet vlackelijk daertegen en dorsten seggen ende anders oick by Syn Ex^cie weynich geacht waren, omdat se op meest geene poincten naer exigentie van den saken en wilden resolveren, daartegen sy in tparticulier wel claechden, maer voor de cop en dorstet niemant seggen" [2]).

Doch niet alleen de Algemeene Staten, maar ook de gewestelijke en vooral die van Holland grepen nu en dan regtstreeks in het oorlogsbestuur in, en traden daarbij ongeroepen binnen den werkkring, die voor den Raad van State was afgebakend. Allerbelangrijkst voor de kennis van de wijze, waarop de Staten van Holland de instructie voor den Raad van State uitlegden, is het antwoord dat zij den 1sten Februarij 1590 aan den Graaf van Hohenlo gaven, op zijn verzoek "om te hebben verklaringe in wat qualiteyt by hem den Landen vorder diensten gedaen sullen mogen worden".

Daarin [3]) lezen wij onder anderen, dat wel is waar aan den Raad van State "de generale dispositie" over de krijgszaken verblijft, maar dat hij zijne resolutien "moet adresseren ende doen executeren aen ende door de Gouverneurs van de respective Provincien, elx in haer Gouvernementen inder voegen dat op hare Resolutien of bevelen noch andersints geen Volck van Oorlogh uyt of in de Landen of Steden en Sterckten van Hollandt ende West-Vriesland geleyt of

1) Journael van Duyck, II Boek, 7 September 1595.
2) Id., III Boek, 13 Nov. 1597.
3) Zie de Res. v. d. Staten v. Holland, 2 Febr. 1590.

gelicht en wordt, of marcheert, ten zy hen 't selve by Syn Excell. als Gouverneur en Capiteyn Generael van de voorsz. Landen, of by de Gecommitteerde Raden van de Staten van Hollandt [1]) op den name ende van wege Syn Excell. by Patenten bevolen worde, ende blijft Syn Excell. ende de Gecommitteerde Raden van de Staten van Hollandt vry, om in gevalle sy hen in eenige bevelen vanden voorsz. Rade van State bezwaert bevinden, deselve te verthoonen, ende daerop redres te verwachten; ende insgelycx blijft syn Excell. vry op syn ordinaris authoriteyt als Gouverneur ende Capiteyn Generael der voorsz. Landen, met advis vande Gecommitteerde Raden vande Staten voorn., of ingevalle by absentie van de selve Gecommitteerde Raden haer advis te versoecken niet gelegen [2]) is, sonder advis derselve het Volck van Oorlogh inde voorsz. Landen, Steden ende Sterckten van dien selfs te veranderen, ende tot afbreuck van de gemene Vyanden, ende dienst der Landen te ghebruycken, daer van in sulcken gevalle, Syn Excell. den Rade adverteert tot houdinge van goede correspondentie ″.

Hieruit blijkt, hoe naijverig de Staten van Holland voor hunne provinciale Souvereiniteit waakten. De Raad van State — het regeringsligchaam dat belast was met de uitvoerende magt in al hetgeen de defensie aanging — mogt geen krijgsvolk in of uit de provincie. doen trekken zonder patenten van Zijne Excellentie, niet als aanvoerder van het leger, maar als Gouverneur en Kapitein Generaal van Holland en West-Friesland. Hij daarentegen mogt, in dezelfde kwaliteit, het krijgsvolk in Holland en West-Friesland op eigen gezag doen marcheren; indien er gelegenheid toe was, moest hij het advies van de Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland inwinnen; aan den Raad van State behoeft hij volgens hen slechts berigt te geven om de goede verstandhouding te bewaren.

Tot een bewijs hoe de Staten van Holland zich langzamerhand ook in het administratieve gedeelte van het legerbeheer mengden, moge de aanhaling van een enkel feit onder velen volstaan.

---

1) Zie hiervoren, bladz. XXXIV, in de 4de aanteekening.

2) *Mogelijk.*

In December van het jaar 1596 zonden zij aan den Raad van State eene opgave van 56,000 gulden, die zij verklaarden, af en toe aan het regiment van Vere te hebben verstrekt, en verzochten teruggave van die gelden. Die onverwachte aanvraag verwekte bij den Raad, die dat regiment altijd ten volle betaald had, niet weinig verbaasdheid en bekommering; niet alleen, zegt Duyck, „om de cleyne correspondentie wille by die van Hollant daerinne met haer gehouden, datse in ééne plaetse wesende, van heml. niet eens en hadden gevoerdert, hoe het mette Engelschen stonde, als omdat se bevreesden so men dese penninghen souden moeten corten, als die van Hollant versochten, dat tselve regement ganschelijck soude moeten verloopen, ofte ten minste so verswacken, datmen desen somer daeraf geen groote dienste en soude trekken (tot grooten ondienst van den landen, omdat men achte dattet tbeste regement was om voor den viant te mogen gebruycken)" [1]).

Ook aan de bevelen van den Raad van State met betrekking tot het in dienst houden of afdanken van het krijgsvolk stoorden zich de gewestelijke Staten vaak niet.

Toen in Maart 1594 de ritmeester Patrick Bruce gestorven was, en men aan een der Schotsche krijgsoversten zijne kompagnie meende te geven, wilde geen dezer haar aanvaarden op de voorwaarden waarop Bruce haar gekommandeerd had. De Raad van State besloot eene nadere beslissing van de Staten Generaal af te wachten en inmiddels de kompagnie in dienst te houden, en schreef te dien einde aan de Staten van Zeeland, haar voorloopig eene maand soldij uit te betalen in mindering van de quote der provincie. In plaats van daaraan gevolg te geven, deden de Staten van Zeeland onmiddellijk de ruiters inschepen en zonden ze naar Rotterdam, waardoor de Raad van State genoodzaakt was, de vaan, die een der schoonste was van het leger, te ontbinden en de ruiters onder andere kompagniën te verdeelen [2]).

Zoo ontbonden de Staten van Holland in Maart 1597 op eigen

1) Journael van Duyck, III Boek, 3 December 1596.

2) Id., II Boek, 3 Februarij 1594.

autoriteit de kompagnie van den Kapitein Obbershuysen, „twelcke”, zegt Duyck, „bij den Raede van State niet ten besten en werde genomen, omdat hy syn commissie niet van de Staten van Hollant int particulier maar van de Generaliteyt hadde ontfangen, ende screven daerover een brief aan die van Hollant van den II Aprilis, houdende datse wel verhoopt hadden dat sy sulcken innebreuck in de gemeyne auctoriteyt niet en souden gedaen hebben, dewyle sy wel wisten hoe ongaarne men sulcke particuliere cassatien ende aennemingen van anderen hadde verstaen; hoeseer tselve de Generaliteyt altijts tegen de borst was geweest, ende wat eyntelijck daervuyt soude syn te verwachten, ende vermaenden heur daerom dat gelycke saken particulierlijck niet meer en mogten voorgenomen worden, maer ter contrarie datse met heur de publycke auctoriteyt wilden helpen mainteneren” [1]).

Meermalen deden ook de gewestelijke Staten hun gezag gelden, daar waar de beoordeeling van de wijze, waarop de troepen moesten gebruikt worden, geheel aan den bevelhebber van het leger behoorde te worden overgelaten. Zoo verklaart bijv. Duyck, na een uitvoerig verhaal te hebben gegeven van het beleg van Hulst in 1596, dat tot het verlies der om die vesting gelegen landstreek voor een groot deel heeft bijgedragen „dat om der huysluyden appelen en kerssen te conserveren de Staten van Zeelant niet en wilden gedogen dat men in tlant van Hulst tusschen de Moervaert en de Spitsenborch eenich volck logeerde” [2]); hetwelk ten gevolge had, dat een der gewigtigste posten buiten de vesting, door de overmagt van den vijand aangevallen, niet bij tijds ondersteund kon worden en verloren ging, hetgeen later het verlies van de stad na zich sleepte.

„Bovendien”, lezen wij verder, „hadde Syn Ex^{cie} in tlant van Hulst doen commen 50 ruyters om de wacht te houden, maer omdat se den boeren te veel stroys costen, mosten die mede wederom vertrecken, ende om de boeren op geen coste te brengen,

---

1) Journael van Duyck, III Boek, 30 Maart 1597.
2) Id., Id., 8 Julij 1596.

werde belet dat de boeren met peerden selfs wacht souden houden ende daeraff betaelt worden" [1]).

Dat ook de oude privilegiën der steden omtrent het innemen van garnizoen groote zwarigheden moesten opleveren, daar de Raad van State door het 6de Artikel zijner instructie gehouden was, al de regten, vrijheden en usantiën te eerbiedigen, behoeft wel niet nader te worden betoogd, en evenmin dat daardoor eene inmenging van het burgerbestuur der vestingen in de regeling der krijgszaken ontstond, die de nadeeligste gevolgen kon na zich slepen. Ook hierin was de Raad van State niet bij magte te voorzien, zoo als onder anderen bleek toen de regering van Wageningen in April 1591 bepaaldelijk weigerde het garnizoen in te nemen, dat voor die stad bestemd was. De Raad, hoezeer uitdrukkelijk verklarende, die weigering voor eene minachting van zijn gezag te houden, berustte er in, en gaf den Prins last, de aangewezen troepen niet naar Wageningen te zenden, daar men het ongeraden vond, de gehoorzaamheid aan de bevelen van de landsregering met geweld af te dwingen [2]).

Dergelijke voorbeelden zijn niet zeldzaam, doch werden gelukkiger wijze zoowel aan des vijands zijde gevonden als aan die der Staten [3]).

---

1) Journael van Duyck, III Boek, 8 Julij 1596.

2) "Den Joncker Brienen binnenstaende is hem verklaert dat den Raede de weygeringe by die van Wageningen gedaen by hare brieven, van de Compagnie ruyteren van den Heer Sidney in te nemen, niet en kunnen ten besten verstaen, synde een verachting van de authoriteyt derselve, dan dat nogtans den voorsz. Raede als noch het daerby souden laten rusten........

"Syn Excellentie te adverteren, dat sy van Wageningen persisteren in weygeringe van de Compagnie ruyteren van den Heer Sidney in te nemen, sulcx dat deselve sal voor als noch mogen blyven daer deselve is, dewyle niet geraedsaem gevonden wordt met andere middelen tegens die van Wageningen te voorsien". (Resol. van den Raad van State, 17 April 1591.)

3) Toen in het jaar 1591 Verdugo bij de nadering van het Staatsche leger meerder bezetting in Groningen wilde leggen, werd hem dit door den tegenstand der Stedelijke Regering belet, en zelfs Parma gaf in datzelfde jaar zijn voornemen om het garnizoen van Nijmegen te versterken, om dezelfde reden op.

Hoe de provinciën op het algemeen plan van den veldtogt vaak een overwegenden invloed uitoefenden, hebben wij hierboven vooral uit het voorbeeld van Friesland gezien.

Bij de aanstelling der officieren eindelijk, was dit eveneens het geval. Het was nog wel niet de tijd, dat iedere provincie de bevelhebbers benoemde bij het onderdeel van het leger, hetwelk ter harer repartitie stond, eene bepaling, die eerst in 1651 werd ingevoerd, maar toch was aan de gewestelijke Staten in dit opzigt eene vrij groote magt gegeven, daar zij regt hadden tot het aanstellen van den Kapitein-Generaal en van de bevelhebbers der vestingen in hun gebied gelegen, en tevens bij het openvallen van Kapiteins- en Luitenantsplaatsen aan den Stadhouder eenige personen voordroegen, waaruit deze eene keuze deed.

De commissiën evenwel, met uitzondering van die voor de hooge krijsbevelhebbers, werden door den Raad van State uitgegeven, hoezeer zij gesteld waren op naam van de Staten-Generaal, „bij deliberatie van den Raad van State” [1]).

In den eed van getrouwheid, dien de soldaten zoowel als de bevelhebbers moesten afleggen, werd ook wel bepaaldelijk de provincie genoemd ter welker repartitie zij stonden. Die eed luidde, bijv. voor de Provincie Holland, als volgt [2]):

„Wy beloven ende sweeren den Staten Generael van de Vereenichde Nederlanden die byde Unie ende handthoudinge vande Gereformeerde Religie sullen blyven, ende namentlyck die Ridderschap Edelen ende Regenten vande steden der Graeffschap ende Landen van Hollandt ende West Vrieslant representerende die Staten

---

1) Enkele Commissiën werden regtstreeks door den Raad van State verleend. Deze zijn evenwel slechts weinig in getal en voor meer ondergeschikte betrekkingen. In het Commissieboek van den Raad van State (Rijks Arch.) van 1588—1591 vinden wij onder vele honderde Commissiën hoogstens een vijf en twintigtal, die onmiddellijk op naam van den Raad van State gegeven zijn, en deze behelzen alleen aanstellingen tot Conducteur, Meester mineur, Constabel enz.

2) Eedt van den Volcke van Oorloghe te Lande mutates mutandis gearresteert den eersten Juny 1588. (Eedtboeck van 1582—1675. Rijks Arch.)

vanden selven Lande, mitsgaders die Staten vande andere provinciën, daerinne wy gebruyckt sullen worden, ende oock de Regenten vande steden soe binnen de provincie van Hollandt ende West Vrieslandt als daer buyten daerinne wy in garnisoen gelegt sullen worden gehouw ende getrouw te wesen ".

Uit al het voorgaande blijkt, dat het opperbestuur over het leger, al ondervond het dan ook van verscheiden kanten belemmeringen, die nu en dan een vrij storenden invloed op de geregelde werking van het geheel uitoefenden, op het oogenblik dat de gedenkwaardige veldtogten van Maurits een aanvang namen, nagenoeg in zijn geheelen omvang berustte bij de Staten Generaal, en dat de wettelijke bepaling, volgens welke de Raad van State oorspronkelijk met dat gezag was bekleed geworden, in den loop der voorafgegane vier jaren meer en meer ter zijde geschoven en eindelijk geheel en al op den achtergrond gesteld was. Daar waar de Raad niet slechts adviserend, maar ook beslissend optrad, geschiedde het als het ware op mandaat van Hunne Hoog Mogenden.

Wanneer nu de vraag rijst, of een zoodanig verplaatsen van het oppergezag voordeelig was voor het beleid der oorlogszaken, dan aarzelen wij niet, die toestemmend te beantwoorden.

Het is eene onmiskenbare waarheid, dat het zooveel mogelijk concentreren van het oppergezag een der beste waarborgen voor het welslagen van krijgsoperatiën is, en dat het verleenen der meest uitgebreide volmagt aan den legeraanvoerder, ook al wordt daardoor eene groote verantwoordelijkheid op zijne schouders geladen, den man van genie oneindig minder drukt dan het looden wigt der beperkende voorschriften door toegevoegde raden of gedeputeerden te velde gegeven. Het lag evenwel geheel buiten de rigting van het pas opgekomen republikeinsche bewind om zoodanige magt in de handen van zijn Kapitein-Generaal neder te leggen, en in zoo verre kon het zeker vrij onverschillig heeten, of hij die magt deelde met den Raad van State of met afgevaardigden uit de Staten Generaal. Maar toen het hoogste gezag in den Staat zich langzamerhand meer en meer in den boezem van het laatste ligchaam terugtrok,

was het van veel meer belang, dat Maurits dáár zijn steun zocht, dan dat hij, toegevende aan de overigens niet ongegronde gevoeligheid van den Raad van State, zich afwendde van hen, die feitelijk de magt in handen hadden, en die, door het al of niet toestaan der benoodigde gelden, beschikten over de zenuw der oorlogsvoering.

INWENDIG ZAMENSTEL VAN HET LEGER.

De Infanterie.

De Infanterie van het Staatsche leger was ingedeeld in vendels of kompagnieën, die van verschillende sterkte waren, hoezeer voor de normale formatie der nieuw opterigten kompagnieën in het tijdperk toen Maurits zijne veldtogten begon, 113 man schijnt aangenomen te zijn. Immers de commissiën, die na het vertrek van Leicester en het invoeren der noodige bezuinigingen aan de Kapiteins der infanterie gegeven werden, luidden alle, op weinige uitzonderingen na, op vendels van 113 man, waaronder het kader begrepen was.

Zoodanige kompagnie was zamengesteld als volgt:

Een Kapitein, }
Een Luitenant, } ieder met hun jongen.
Een Vendrig, }
Twee Sergeanten,
Twee Tromslagers,
Een Pijper,
Drie Korporaals,
Een Fourier of Klerk,
Een Chirurgijn,
Achttien Muskettiers,
Vier en twintig Spiessen met korsseletten,
Zes Hellebardiers,
Drie Rondassiers edellieden,
Zes en veertig Harquebusiers.

De dertien eerstgenoemden werden officieren genoemd.

De Kapitein of Hopman was het hoofd der kompagnie, hoewel hij niet altijd in den strikten zin des woords haar aanvoerder kon genoemd worden. Verscheidene bevelhebbers van kompagnieën toch bekleedden andere, hoogere betrekkingen in het leger, en het bevel over een vendel voetvolk of eene vaan ruiterij werd hun alleen gegeven opdat zij het geldelijke voordeel, dat daaraan verbonden was, zouden genieten.

Op den Kapitein volgde de Luitenant, die, zoo als de naam aanduidt, zijn plaatsvervanger was en gedurende zijne afwezigheid het bevel voerde.

Bij elke kompagnie was een vaandel, dat aan den Vendrig was toevertrouwd, en het eigendom was van den Staat [1]). Bij het ontbinden (casseeren) eener kompagnie werden de vaandels met eene zekere plegtigheid van de stangen gescheurd en de stangen zelve gebroken [2]).

Ten opzigte van de Tromslagers schijnt reeds toen in het leger van Maurits dezelfde verkeerde gewoonte te zijn aangenomen als later bij de meeste legers het geval was, namelijk dat men daarvoor de minder goed physiek ontwikkelde manschappen bestemde. Wij lezen toch in een voorstel tot verbetering van het krijgswezen

---

(1) Als historische bijzonderheid mogen wij hierbij voegen, dat de uniformiteit, die ten tijde van Maurits in zoo vele onderdeelen van het krijgswezen werd ingevoerd, zich toen ook tot de vaandels der kompagnieën heeft uitgestrekt. Door den Raad van State werd namelijk den 4den April 1591 besloten, „dat in de nieuwe vaendels sal gestelt worden die Leeuwe in conformiteit soo die int cachet van den Raede werde gebruykt, doende den Leeuwe stellen in couleur den regten Leeuwen soe naer mogelijck gelijck.” Den volgenden dag werd deze laatste bepaling echter gewijzigd en in de plaats van de kleur der natuurlijke leeuwen werd goedgevonden, „dat denselven sal syn van roode couleur, dewyle meest van de provintien sulcx hebben in haer wapenen.”

Sedert dien tijd voerden de Staatsche vaandels en ook die van de Schotsche kompagnieën in dienst van de Vereenigde Nederlanden den rooden leeuw.

2) Eene beschrijving van het ontbinden van eenige kompagnieën en het scheuren der vaandels vindt men in het II Boek van het Journael van Duyck, den 6den Augustus 1594.

dat in het jaar 1618 gedaan werd: „Dat de Compaignien sullen moeten versien wesen van bequame tromslagers hebbende den ouderdom van ten minsten van achthien jaren, versien met goede trommen, alsoo men bevindt dat by veele capiteynen daertoe onbequaeme ende oock jongers worden gebruyckt".

De Fourier of Klerk was den Kapitein of zijnen Luitenant behulpzaam in het voeren van de administratie zijner kompagnie, terwijl de werkzaamheden van den dertienden Officier, den Chirurgijn, van zelve worden aangeduid. Wij komen later op de geneeskundige dienst, zoo als zij in dien tijd bij het leger bestond, terug.

Eene geregelde onderverdeeling, zoo als in lateren tijd plaats had, in sectiën en escouades, schijnt in die dagen nog niet bestaan te hebben. Alleen vinden wij eene enkele maal van „korporaalschappen" als onderdeelen van een vendel gewag gemaakt [1]). Dat aan de Sergeanten ieder afzonderlijk een gedeelte der kompagnie ter surveillance was aangewezen, is evenwel waarschijnlijk, hoewel het ons nergens gebleken is. De betrekking van Korporaal was — ten minste bij de Engelsche hulptroepen hier te lande — slechts tijdelijk; hunne benoeming schijnt eenigermate van de soldaten afhankelijk te zijn geweest, daar wij in het 10de artikel van de „Instructiën voor de Officiers van de monsteringe van het krygsvolck ten laste van Hare Majesteit van den 1sten Februarij 1586" lezen: „De Corporaels van elcke Compagnie sullen verandert worden alle maenden, ende vernieuwt bij consent van de Compagnie ofte een deel van dien" [2]).

Zoo als uit het bovenstaande blijkt, was de organisatie der Infanterie zeer eenvoudig. De kompagnie of het Vendel was de administratieve, en in zeker opzigt ook de taktische eenheid. Uit de tijdelijke zamenvoeging van eenige kompagnieën ontstond een regiment, waarover een „Colonel" of „Overste Colonel" het bevel voerde.

---

1) „Den 23 May (1585) ben ick met derde halff corporaelschap in de stadt Sloten getogen, latende die reste, onder tgebiedt van mynen Lieutenant in de Lemmer". (Van Vervou, Eenige gedenkw. geschiedenissen, bl. 31.)

2) Groot Placcaetboek, II, bl. 241.

Voor zoodanig regiment was evenwel geene bepaalde organisatie aangegeven; nu eens vinden wij regimenten van 7, dan weder van 20 kompagnieën [1]). Het doel, waartoe eenige Vendels onder één hoofd gesteld werden, regelde de sterkte, die men aan zoodanig regiment gaf. De waardigheid van Kolonel of Overste-Kolonel werd dus gegeven aan hem, dien men met het bevel over een onderdeel van het leger, dat uit verscheidene kompagnieën was zamengesteld, belasten wilde, zonder dat de sterkte van dat onderdeel altijd bepaald was aangegeven. Gewoonlijk was de Kolonel ook Kapitein over een Vendel, dat alsdan den naam droeg van de Compagnie-Colonelle, waarover de Luitenant het speciaal bevel voerde. Aan sommige Kolonels werd het bevel gegeven over Infanterie en Kavalerie. Zoo kreeg bijv. Floris van Brederode bij zijne aanstelling tot Overste-Colonel het kommando „over het krygsvolck, soowel te paard als te voet, tsij met heele of halve vanen en vendelen, minder of meer getal, sulcx als de noot van den lande vereischen sal" [2]).

Het voetvolk werd blijkens de bovenstaande formatie, verdeeld in muskettiers, harquebusiers, piekeniers, hellebardiers en rondassiers. Het opmerkelijkste bij die indeeling, en waarbij ook de geschiedenis der taktiek het meeste belang heeft, is de verhouding tusschen de vuurwapenen en de pieken, opmerkelijk daarom, omdat het blijkt, dat Maurits langzamerhand de eerste in verhouding tot de laatste vermeerderde.

Het is bekend, dat zelfs nog lang nadat de draagbare vuurwapenen in gebruik waren gekomen, verreweg het grootste gedeelte der voetknechten met pieken gewapend was, en dat deze ook later bij de uropesche legers niet zijn afgeschaft dan nadat men de bajonet behoorlijk op het geweer had leeren bevestigen om zoodoende

---

1) Den 7den April 1586 werd Sire Philippe de Sidney, benoemd tot „Chef et Colonel d'ung regiment de vingt compaignies"; anderen, als Jehan Piron (11 Maart 1586), de Heeren van Lokeren (10 Sept. 1586) enz., kregen regimenten van 10 vendelen. (Commissieboek van den Gouverneur, Graaf van Leicester. — Rijks Arch.)

2) Commissieb. van den Raad van State van 1588—1591, bl. 103, verso. Rijks Arch.

den infanterist zoowel voor het gevecht met de blanke wapenen als voor het vuurgevecht geschikt te maken. Zoo lang dit niet het geval was, kon aan eene afschaffing van de piekeniers niet gedacht worden, daar het rappier, waarmede ieder voetknecht gewapend werd, niet voldoende was om bij de toenmalige vechtwijze de piek te vervangen.

Maurits zag evenwel het groote voordeel in, dat van het vuurgevecht te trekken was, en bij de vendels voetknechten, die de hoofdsterkte van zijn leger uitmaakten, vinden wij dan ook aan de musketten en roeren al zeer spoedig een groot overwigt boven de spiessen gegeven.

Bij eene kompagnie van 113 man bevonden zich, zoo als boven gezegd is 64 vuurwapens tegen 30 spiessen en hellebaarden.

Eene kompagnie van 150 man telde 82 man met vuurwapenen en 49 met spiessen en hellebaarden gewapend [1]).

Bij kompagniën, welker sterkte hiervan afweek, vinden wij ongeveer dezelfde verhouding, als:

Op eene sterkte van 130 man, 60 vuurwapenen en 39 spiessen en hellebaarden [2]);

Op eene sterkte van 180 man, 105 vuurwapenen en 56 spiessen en hellebaarden [3]);

Op eene sterkte van 200 man, 117 vuurwapenen en 64 spiessen en hellebaarden [4]);

Op eene sterkte van 300 man, 152 vuurwapenen en 120 spiessen en hellebaarden [5]).

Wanneer men de hieronder in de aanteekeningen aangehaalde datums met elkander vergelijkt, bespeurt men, dat de verhouding van de vuurwapenen tot de pieken, die in Januarij 1589 ongeveer als 1 tot 0,79 stond, reeds kort daarop toen Maurits invloed op de

1) Commissieboek van den Raad van State, 8 Maart 1591.
2) Id. 18 April 1590.
3) Id. 21 April 1589.
4) Id. 23 Junij 1589.
5) Id. 21 Januarij 1589.

legerorganisatie begon uit te oefenen, zeer ten voordeele van de eersten gewijzigd werd, en in Maart 1591 reeds in de verhouding van 1 tot 0,47 veranderd was.

De vuurwapenen der infanterie waren het musket en de harquebuse of haakbus (zoo genoemd omdat zij in den beginne voor aan den loop van een haak voorzien was tot steun bij het vuren). Dit laatste wapen werd veelal „vuurroer” of „roer”, en de harquebusiers dikwijls eenvoudig „schutten” genoemd.

Het musket [1]) was een lang, zwaar en daardoor niet gemakkelijk te behandelen wapen; het moest wanneer het afgeschoten zou worden,

---

1) Het is hier de plaats niet om in nadere bijzonderheden omtrent de verschillende vuurwapenen enz. af te dalen. Alleen zij hier opgemerkt, dat het eene dwaling is, wanneer verscheidene schrijvers op het gezag van Strada en Brantôme, de invoering van het musket, als vuurwapen voor de infanterie te velde, aan Alva toeschrijven.

Strada zegt, na de zamenstelling van het leger des Hertogs, dat naar de Nederlanden trok, opgegeven te hebben:

„Le front de chaque compagnie estoit couvert par une invention nouvelle de quinze soldats, qui marchoient devant les autres, armez de mousquets et de fourchettes pour appuyer le mousquet en tirant, car on ne se servoit auparavent de ces sortes d'armes, comme estant trop pesantes, que sur les murailles des villes, d'où encore on ne pouvoit les tirer qu' apres les avoir posées sur des cavaliers”. (Histoire de la guerre des Pays-Bas, traduite par P. du Rieu, Tom. I, liv. VI, pag. 409).

Strada was hier verkeerd ingelicht, of wel hij bedoelt met „une invention nouvelle” de indeeling van vijftien muskettiers bij elke kompagnie, dat werkelijk door Alva het eerst gedaan werd; vroeger waren de muskettiers in afzonderlijke kompagnieën vereenigd. — Hoyer, die de Mém. de Bellay, Liv. XI, pag. 55 aanhaalt, zegt, dat Karel V de musketten in 1521 voor het eerst bij zijn leger te velde zou gebruikt hebben. Dat zware draagbare vuurwapens, die bij het afvuren op een vork gelegd werden, van veel ouder dagteekening zijn, blijkt uit het Trattato della Militia da Ursus de Ursinus, hetwelk in 1477 het licht zag, en waaruit L. Napoleon (Etudes sur le passé et l'avenir de l'artillerie, I, pag. 94) de volgende regels overneemt: „Parmi les six mille fantassins, il y a .... cinq cents arquebusiers (*scopettieri*), dont un certain nombre porte une petite cerbatane qui tient le milieu entre l'escopette et la cerbatane, et qu'on place sur une fourchette pour tirer. Quand on est loin de l'ennemi on peut la placer sur la voiture.” De musketten zijn bij het Nederlandsche leger langzamerhand meer handelbaar gemaakt, en hebben reeds lang voor de afschaffing der pieken de vuurroeren geheel verdrongen.

op een ijzeren gaffel of furquet worden gelegd, dien de soldaat te dien einde bij zich droeg en vóór zich in den grond plantte, en schoot een kogel van 12 in het pond. De harquebuse of het roer was veel kleiner en ligter, werd uit de hand afgeschoten en schoot een kogel van 24 in het pond. Beide vuurwapenen waren van lontsloten voorzien.

De manschappen moesten hun kruid en lood in het eerst zelve aanschaffen; bij de Engelsche hulptroepen werd daarvoor een gulden per man in de maand van de soldij ingehouden [1]). Later werd hierin eene zeer wenschelijke verandering gebragt, en werd de munitie door de Artillerie geleverd; de vendrigs der kompagnieën namen haar in ontvangst ten bedrage van 30 pond kruid en lonten in de 48 dagen voor eene voltallige kompagnie van 150 man, en deelden haar uit aan de manschappen [2]), van wier soldij de kosten naderhand werden afgetrokken.

Deze inrigting was noodzakelijk, zoowel om te zorgen, dat de munitie altijd bij de kompagnie voorhanden was, als om de verkwisting te voorkomen, die tot groote en nuttelooze kosten leidde.

De spiessen of pieken, waarmede een gedeelte der Infanterie gewapend was, hadden eene lengte van ten minste 18 voeten; bovendien droegen de piekeniers, even als de hellebardiers, welke

---

1) „En daar de harquebusiers ordinaris tegenwoordelyck hebben 10 gl. ter maand, sal een gulden voor elke harquebusier of roerdrager hem geemployeert werden in Buspoeder, hem dienende in de dagen van syne excercitie boven syne wachten.” (Instructie van 1 Februarij 1586. — Gr. Placcaetboek, II, bl. 239.)

2) „Item la fine pouldre pour les pietons se distribuera par poix á leurs ensingnes et seront les Capitaines des dits pietons tenuz envoier vers le Capitaine General pour avoir ordonnances audit maitre (de l'artillerie) ou Lieutenant, en son absence contrerolleur et commis, pour leur en furnir selon ladite ordonnance, et lesdits de l'artillerie marqueront le jour de la delivrance et y tiendront le respect qu'il convient. Daultant que les pietons sont fort desraisonables et eschillent beaucoup de pouldre sans besoing”. (Instruction et ordonnance advisée faicte et conclute par son Exce. par ladvis de ses consaulx d'estat et des finances sur la conduicte des Maistres et Officiers de son artillerie tant en temps de paix que de guerre. — 20 Aug. 1586. — In het Instructieboek 1586—1588 op het Rijks Archief, M. S.)

laatste slechts in zeer kleinen getale bij de vendels ingedeeld waren, een rappier of zwaard.

Bij elk vendel voetknechten bevonden zich zoogenaamde rondassiers, die een schild of rondas droegen en wijders met een hellebaard gewapend waren. Deze rondassiers waren door Maurits ingevoerd en bij de organisatie van 1589 was hun aantal op drie per kompagnie bepaald [1]). Waarschijnlijk waren zij tot persoonlijke bescherming van den aanvoerder of van het vaandel en vinden wij er daarom altijd bij iedere kompagnie slechts drie, hoe groot de sterkte moge wezen.

Dat wij aan deze of eene soortgelijke bestemming mogen denken, laat zich ook daaruit afleiden, dat de betrekking van rondassier, ten minste oorspronkelijk, alleen aan edellieden gegeven werd.

Overigens werden de rondassen door Maurits veel gebruikt bij de belegeringen om er zich zoowel in de loopgraven als op de wallen der vesting bij het bespieden van den vijand mede te dekken; zij waren dan van een vizier voorzien. Bij het beleg van Groningen in 1594 had hij er het leven aan te danken, toen bij het bezigtigen van het ravelijn bij de Oosterpoort een kogel op het rondas afstuitte. Toen de Graaf van Solms in 1595 binnen Hulst belegerd werd, verzocht hij onder anderen in een brief van den 26 Julij, "dat men hem doch gelt wilde seynden met 30 of 40 scheutvreye rondassen ende helmetten ende waert mogelijck de rondasse van Syn Ex^cie" [2]).

1) Hoezeer de indeeling van rondassiers bij de kompagnieën tot de veelvuldige wijzigingen behoorde, die Maurits bij zijn leger invoerde, stellen sommige schrijvers het ten onregte voor, dat wij hier aan eene eigenlijk gezegde uitvinding van Maurits te denken hebben, die haren oorsprong verschuldigd was aan zijne studiën over de krijgskunst der oude volken. Bij de Duitsche legers toch droegen de bevelhebbers ook somtijds kleine schilden of tartschen. (Georg von Frundsberg, Kriegsthaten, folio 165), en bij de Spanjaarden, Franschen en Italianen waren de piekeniers doorgaans van kleine ronde schilden (rondelles) voorzien, terwijl de officieren er zich nog tot het einde der zestiende eeuw van bedienden. (Mémoires de Bellay, Liv. VII, p. 398.) Ook een gedeelte der Duitsche landsknechten, die met hellebaarden of slagzwaarden gewapend waren, droegen rondassen of kleine ronde schilden aan een riem om den hals. (Hoyer, Gesch. der Kriegskunst, I, bl. 286.)

2) Journael van Duyck, III Boek, 26 Julij 1596.

Het blijkt dat de Prins er ook aan gedacht heeft, een grooter gedeelte van het leger met schilden te wapenen, hoewel dit plan niet tot uitvoering gekomen is. [1]. De rondassen zijn voortdurend bij het leger van Maurits in gebruik gebleven; immers in de Resolutiën der Staten Generaal van den 8sten Junij 1611 wordt gemeld: „Is Jacob Dircxz. de Swart, custodiemaker alhier in den Hage, opt serieuse recommandatie van Zyn Excell. geaccordeert octroy, omme voor den tyt van vyff jaren naestcommende, alleene in de vereenichde provincien te mogen maecken sekere soo ronde als langwerpige targiën by hem geinventeert.„

De Kavalerie.

De Kavalerie van het Staatsche leger was verdeeld in twee soorten: lanciers en carabiniers, welke laatste ook harquebusiers of „ruyteren vierroers voerende„ genoemd werden.

Zij was ingedeeld in vanen of escadrons, die tot het jaar 1591 van zeer ongelijke sterkte waren, daar Commissiën uitgegeven werden voor 60, 75, 80, 90, 100 en 150 man [2]. In den regel was elke vaan uit ééne soort van ruiterij zamengesteld; slechts bij uitzondering vindt men bij eene vaan zoo wel lanciers als harquebusiers ingedeeld [3].

---

1) „Syn Exc[tie] had de overlange eenige groote schilden ofte targes laeten maeken, op de Romeynsche faecoen, om te sien off men daer mede een bataillon piecken soude connen breecken, d'welc hy tot meermaelen in den Haege hadde doen besoucken (*beproeven*) ende bevonden tot dien eynde van goede effecte te wesen, waeromme hy dselve mede op desen dach in tleger onder de Engelsen dede besoucken, die wel met piecke vechten, ende bevont tselve mede alsoe, omdat de targes door alle de piecken doordrongen„. (Journael van Duyck. II Boek. 6 Aug. 1595.)

„...... De Schotten versochten onder den heuren eens de targes a la romeine gemaeckt ende bevonden dselve van sonderlinge cracht om een bataillon piecken te breecken„. (Id. 27 Augustus 1595.)

2) Zie onderscheidene aanstellingen in het Commissieboek van Leicester en van den Raad van State. (Rijks Archief.)

3) „Commission pour le Capitaine Johan Balford .... .. une Compagnie de cent chevaulx asscavoir Cinquante Lanciers et Cinquante Harquebousiers„. (Commissieboek van Leicester. bl. 10.)

Reeds in Augustus 1590 verzocht de Prins aan den Raad van State, dat men de kompagnieën ruiterij op 100 man zou brengen, met uitzondering van die, welke 150 man telden en dezelfde sterkte zouden behouden [1]).

In Januarij 1591 werd met het oog op den te ondernemen veldtogt besloten, alle kompagnieën 120 ruiters sterk te maken [2]), met uitzondering van twee, die op de sterkte van 150 man zouden blijven. De geheele Kavalerie, die toen — immers op het papier — 1290 paarden sterk was, werd daardoor gebragt op 1620 paarden, verdeeld in 13 kompagnieën, namelijk die van Prins Maurits, van den Prins van Espinoy, van Barchon, Dubois, Kinsky, Paulus Bacx, Etmont, Lespini, Marcelis Bacx, Potlis, den Graaf van Valckensteyn, Sleijer en Balen.

De beide laatsten waren zoogenaamde vanen Duitsche rniters [3]) van 150 man.

Kort daarna besloot ook de Raad van State, dat men de Koningin van Engeland zou verzoeken, de vier kompagnieën ruiterij van de hulptroepen, — namelijk die van Sidney, Vere, Parker en Pauli — eveneens tot op 120 paarden te versterken.

Evenmin als bij de Infanterie bestonden er bij de Kavalerie ten tijde van Maurits regimenten. Uit eene missive, door Hunne Hoog Mogenden in het jaar 1671 aan de Staten van Friesland geschreven [4]), blijkt, dat er van het begin van den oorlog met Spanje tot het jaar 1635 of daaromtrent geen vaste geformeerde regimenten kavalerie in dienst van den Staat geweest zijn, dat ook toen verscheidene provinciën zich nog tegen de invoering daarvan bleven

1) Resol. van den Raad van State, 14 Augustus 1590.

2) Resol. van de St. Gen., 21 Januarij 1591.

3) Zie over de Duitsche ruiters, v. Hoyer, Gesch. der Kriegskunst, I, bl. 292. — Een uitvoerige beschrijving van hunne zeer karakteristieke vechtwijze wordt gevonden in: La vraye et entiere histoire des troubles et choses memorables avenues en tant en France qu'en Flandres, et pays circonvoisins, depuis l'an 1562, liv. IX, pag. 273, verso.

4) Deze missive is in haar geheel geïnsereerd in de notulen van de Staten Generaal, van den 26sten Maart 1671.

verzetten, en dat zij eerst tegen het einde van den oorlog bepaaldelijk zijn opgerigt.

Evenwel blijkt het, dat er door Maurits nu en dan tijdelijk regimenten Kavalerie geformeerd werden, waarover alsdan aan een der Ritmeesters het bevel werd gegeven [1]). Vóór dien tijd vinden wij ook bij de Nederlandsche Kavallerie melding gemaakt van hoogere rangen dan die van Ritmeester. Zoo werd bijv. George Everard Graaf tot Solms, den 27sten Februarij 1586 benoemd tot Overste en Colonel over „vyf kompagnien ligte peerden" [2]), terwijl in een brief van Maurits aan de Staten Generaal van den 6den April 1591 wordt gezegd, dat de Barchon „Luitenant Colonnel van den peerdevolcke is geweest [3])."

Het kader bij eene vaan ruiterij, hetwelk door de Ritmeesters benoemd werd [4]), bestond uit:

Een Luitenant,
Een Cornet,
Een Kwartiermeester,
Twee Trompetters,
Een Fourier,
Een Hoefsmid.

De bewapening der Kavalerie bestond voor de Lanciers, behalve de lans, uit een rappier en ten minste één „kort roer;" voor de Karabiniers uit een rappier en een „lang of een kort roer." Spoedig evenwel kwam hierin verandering. Het taktische gebruik, hetwelk men in die dagen van de Kavalerie maakte, wier grootste kracht

1) Journael van Duyck, VII Boek, 17 Junij 1602. — Wanneer wij overigens nu en dan (bijv. in het Journael van Duyck, II Boek, 4 en 20 Mei 1594 lezen van een „bataillon" ruiters, dan komt dat woord daar in dezelfde beteekenis als „regiment" voor, en dient alleen om de tijdelijke vereeniging van eenige kompagnieën aan te duiden.

2) Commissieboek van Leic., bl. 16, verso.

3) Verzameling van bij de St. Gen. ingekomen brieven, 1591. (Rijks Archief.)

4) „En luy donnans plain pouvoir, authorité et mandement especial de la pourveoir, d'ung lieutenant, cornette et aultres officiers", luidde het in de commissiën voor de ritmeesters der kompagnieën Kavalerie. (Commissieboek van Leic. passim. Rijks Arch.)

niet zoo als tegenwoordig in de snelheid van beweging en den schok gezocht werd, daar de aanval hoogstens in den draf geschiedde, bragt mede, dat het schietgeweer langzamerhand de lans verdrong. Nadat herhaaldelijk de gewigtige uitkomsten waren gebleken, die met de vuurwapenen te verkrijgen waren, werd den 3den Januarij 1597 eene geheel nieuwe bewapening voor de Kavalerie vastgesteld, waarbij de lansen afgeschaft en, behalve het rappier, alleen de karabijnen of lange roers en pistolen of korte roers bijbehouden werden. De loop van de eersten moest minstens drie groote mansvoeten lang zijn; de laatsten hadden een loop van 20 rijnlandsche roeduimen lengte, die geboord was op een kaliber van een kogel van 30 in het pond, terwijl de kogel zelf $\frac{1}{32}$ pond woog, of, zoo als men het noemde, zij moesten een kogel schieten van 32 rollende en 30 sluitende in het pond. Beide vuurwapenen waren van radsloten voorzien. Twee jaren later werden er nog eenige minder belangrijke wijzigingen in de bewapening en uitrusting der Kavalerie gebragt [1]).

De Artillerie.

Voor de Artillerie bij het leger der Staten bestond geene zoo geregelde organisatie als voor de Infanterie en de Kavalerie. De reden hiervan lag in de eigenaardigheid van het wapen, dat zich in vergelijking met de andere, eerst kortelings had ontwikkeld, en in den aanvang geheel den vorm en de inrigting had van een gilde, hetwelk onder de bescherming van de Heilige Barbara in onderscheidene steden werd opgerigt, waaruit zich langzamerhand eene stedelijke Artillerie ontwikkelde, die onder de leiding der busmeesters, zoo als de gildebroeders genoemd werden, in het geheim aan de volmaking hunner kunst arbeidden, en weldra een krachtig element van verdediging vormden in den tijd toen iedere stad voor een groot gedeelte voor hare eigene veiligheid had te zorgen.

---

1) Zie de Ordre op de wapening van de compagnien Ruyteren Curassiers, voerende de korte roers, en die voor de compagnien Ruyteren Harquebousiers, beide van den 6den Februarij 1599. (Groot Placcaetboek, II, bl. 249 en 253.)

Al zeer spoedig evenwel namen ook de landsregeringen het nieuwe krachtige oorlogswapen in handen, en vermeerderde het geschut in alle rijken naarmate men het belang daarvan meer en meer begon te erkennen. Ook de Staten van Holland bleven hierin niet achterlijk, en zoo kon Willem van Oranje in de laatste dagen van zijn leven reeds over een vrij aanzienlijk materieel beschikken, dat in de magazijnen van Holland te Delft voorhanden was, terwijl te 's Hage, Enkhuizen en Rotterdam geschutgieterijen, te Amsterdam, Purmerend, Monnikendam en elders buskruidmolens waren opgerigt.

Eene eigenlijke Veld-Artillerie, als integrerend deel van het veldleger, bestond evenwel niet, en is eerst in veel later tijd ingevoerd. Het aantal stukken en het materieel, dat noodig werd geoordeeld [1]), werd bij een op handen zijnde veldtogt vastgesteld en in gereedheid gebragt [2]); de noodige Kanonniers of Constabels werden ter tijde-

---

1) Het eigenlijk veldgeschut was gewoonlijk slechts in zeer geringen getale bij het leger aanwezig. Één stuk op de duizend man werd voor rijkelijk gehouden. Bij Turnhout had Maurits vier stukken en bij Nieuwpoort niet meer dan zes. — Op den togt, dien hij in 1602 naar de Zuidelijke Nederlanden ondernam, om Ostende te ontzetten, voerde hij met een leger van 18942 man, 12 halve kanons en drie kleine metalen stukjes mede. (Journael van Duyck, VII Boek, 21 Junij 1602.)

2) „Item l'on fera ung estat d'aultant de pieces d'artillerie grosses et petites que Son Ex^ce. ordonnera et voudra estre menées aux champs avecq aussy la quantité de pouldre, nombre de balles, picques, lances, demi lances, harnas, picques pales, hoyaulx et aultre munition servant au train de lad. artillerie, avecq aussy le nombre des gentilhommes, conducteurs a cheval et a pied, qui auront chascun la garde et conduicte de la munition, comme sera cy apres declaire avec aussy les canoniers et aultres servans a icelle artillerie, les pionniers, chevaulx tant limoniers que rolliers. Le quel estat sera signe de Sad. Ex^ce. et desd^ts. finances, etc. (Instruction et ordonnance advisee etc., pag. 63.)

Somtijds werd ook het geschut geleend van de steden, welke nog altijd hare eigene artillerie hadden, waarover de Staten en de Prins niet konden beschikken. Bij de verovering der steden bleef haar geschut in den regel haar eigendom, terwijl dat van den vijand door de Generaliteit in bezit werd genomen. Dit was bijv. het geval met Nijmegen in 1592. „In de stadt”, zegt Duyck, „werde bevonden een dubble Canon, drie halve Canons, een slange ende XXI cleyne stucken alles van metael, ende noch 11 ofte 12 cleyne ysere stucken, ende omtrent 8000 pont pulvers,

lijke aanvulling van die, welke in vaste dienst waren, aangenomen, nadat omtrent hunne bekwaamheid het advies van den Generaal der Artillerie was ingewonnen.

Deze Constabels ontvingen hunne Commissie regtstreeks van den Raad van State, somtijds alleen voor den tijd, dat de troepen werkelijk te velde waren [1], en in sommige gevallen luidde hunne aanstelling tot Constabel in eene of andere vesting. Hun tractement bedroeg 10, 16 of 20 gulden per maand.

Aan het bevel over het geschut was reeds vroeg door de vorsten eene onderscheiding verbonden, welke bij voorkeur aan edellieden werd toegekend, hetgeen aanleiding gaf om aan hen, ook al viel later de keuze niet uitsluitend meer op adellijke personen, de benaming te geven van Edelluyden van het geschut of der Artillerie, die hier te lande tot het laatst der zeventiende eeuw in gebruik bleef.

---

toecommende de stadt, soe sij seyden ". — 25 Octobris . . . werden de drie halve canons in de stadt gevonden, daer vuyt genomen ende byde batterie van de Generaliteyt gevoucht, om redenen dat dselve by den Prince van Parma daer gelaeten waren, ende de stadt niet thoe en quaemen ". (Journ. van Duyck, I Boek, 22 en 25 Oct. 1592.) Den 8sten Julij 1599 vroeg Maurits aan de stad Utrecht vier stukken geschut voor acht of tien dagen te leen om ten dienste van het land gebruikt te worden, elk voorzien van 300 kogels en het benoodigde buskruid. (Dodt van Flensburg, Archief voor kerk. en wereldl. gesch., VII, bl. 320). Twee dagen later verzocht de Prins in een schrijven uit Bommel om ten minste twee kartouwen met affuiten, gereedschap, 300 scherp en kruid, met den meest mogelijken spoed tegen recepis van den Controleur van der Does te willen afgeven (Id. bl. 321.)

1) In de aanstellingen der kanonniers luidde het:

" Die Raden van State der Vereenichde Nederlanden noodich bevindende noch enighe goede Canoniers aen te nemen, omme tot dienste van den Lande in den Legher gebruyckt te wordden, ende geinformeert zijnde vande ervarentheyt ende bequaemheyt van . . . . daerop gezien hebbende het advys van den heere van Famars, Generael van de Artillerye, hebben denzelven gecommitteert ende geauthoriseert, committeeren ende authoriseeren by dezen omme sich als canonier in den Legher te laten gebruycken, daer ende zoo hem ten dienste van den Lande geordonneert zal worden. Op een tractement van twintich ponden van veertich grooten vlaems tstuk ter maent, zoo langhe hy in den Legher te velde zal wezen, ende nyet langher, enz. (Commissieboek van den Raad van State, bl. 139 verso, e. a.)

Het opperbestuur over het geschut en al wat daartoe behoorde werd gegeven aan een Meester Generaal der Artillerie, een titel, waarvan de herinnering nog is blijven voortleven in de benaming van Grootmeester der Artillerie, die tot in onzen tijd is blijven bestaan.

Ten tijde van Maurits was de benaming Generaal der Artillerie in gebruik. Volgens de instructie van den 31sten Maart 1599 [1]) had hij de „superintendentie, opsicht ende gesach over het grof geschut met syne equipage, materialen, instrumenten ende munitien van oorloge", mitsgaders over de officieren, handwerkers, pionniers en arbeiders; over de ponten, trek- en lamoenpaarden; over de constabels en kanonniers en in 't algemeen over het geheele personeel der Artillerie. Hij moest uitvoerige registers aanhouden van al het personeel en materieel, en deelde met voorweten van den Raad van State de constabels en kanonniers in de grenssteden en garnizoenen in, waar zij naar zijn oordeel de meeste diensten zouden kunnen bewijzen.

Bij het aannemen van nieuwe kanonniers werd zijn advies ingeroepen en was hij verpligt hen eerst „wel ende scherpelick te examineren op hare wetenschap ende ervarentheyt". Hij moest de noodige maatregelen nemen, wanneer er geschut moest marcheren, dat zulks met den meesten spoed geschiedde en dat het behoorlijk geconvoijeert werd, omtrent welk laatste punt hij in overleg moest treden met den Kapitein Generaal. Bij belegeringen was het zoeken van de emplacementen voor de batterijen even als het aanleggen of het aanbesteden daarvan aan zijne zorg opgedragen, en bleef hij, wanneer het vuur tegen de vesting geopend was, het algemeene toezigt daarover houden. Was de vesting veroverd, dan zorgde hij voor het in bewaring nemen van het aanwezige artillerie-materieel en bij het opbreken van het leger gaf hij de noodige bevelen tot het opladen of inschepen van al wat tot de Artillerie behoorde. Hij was bovendien verpligt, eens in het jaar de frontiersteden, vestingen en forten te inspecteren, om te zien of de Artillerie en

1) Groot Placcaetboek, II, bl. 328.

de munitie zich in behoorlijken staat bevonden; tot de noodige herstellingen moest hij last geven en daarvan bij zijne terugkomst eene beknopte opgave doen.

Het was van oudsher, ook hier te lande, gebruikelijk, dat de klokken van de veroverde vestingen gegeven werden aan den Generaal der Artillerie, welke gewoonte evenwel in het laatst der 16de eeuw werd afgeschaft. De Heer van Famars deed nog in 1591 zijn vermeend regt op de klokken en de aangebroken tonnen buskruid in een rekwest aan de Staten Generaal gelden [1]; maar zijn verzoek werd afgewezen met betuiging van den Raad van State aan de Staten Generaal, die het rekwest om advies gezonden hadden „dat men niet en weet te spreecken van eenige ordonnantie militair 't synen propooste dienende" [2].

In de instructie voor den Generaal der Artillerie van den 31sten Maart 1599 staat uitdrukkelijk in Artikel 14: „..... sonder dat de Meester Generael aen alsulck Geschut" (uit de veroverde plaatsen) „al waer 't ghebroocken ofte geborsten, wapenen, materialen, ofte oock eenige klocken, 't zij groot ofte kleyn, yetwes voor hem selven sal hebben te pretenderen, onder deksel van emolumenten, ofte andersins in wat manieren het zy" [3].

De betrekking van Generaal der Artillerie werd eigenlijk slechts alleen vervuld gedurende den tijd, dat het veldleger op de been was. Van exercitiën, zoo als bij de overige wapens plaats hadden, van proefnemingen, die aan zijne leiding zouden toevertrouwd zijn, vinden wij geen spoor. Hoogstens moest hij de nieuw aan te nemen kanonniers examineren, doch wat van zoodanig examen te wachten was, laat zich afleiden uit de bijvoeging, dat hij „is 't noot, hen-

1) „Die Heeren van Keenenburg ende Pauli instaende, geven aen, dat die Heere van Famars aen Syne Ex[cie]. versoekt ende pretendeert groote gerechticheden; als Generael van tgeschut, soo van syne gedaene diensten voor de ingenomen plaetsen als voor toekomende, namentlyck de clocken, ook die tonnen van Pulvers die opgeslagen syn ende andersints". (Resol. van den Raad van State, 12 Maart 1591.)

2) Resol. der St. Gen., 6 April 1591.

3) Gr. Placcaetboek, II, l. 328.

luyden een proeve met een grof stuck zal laten doen, omme geen onbequame aen te nemen ″.

Om den Generaal der Artillerie bij zijne afwezigheid te vervangen, werd bij het begin van den veldtogt gewoonlijk een Luitenant der Artillerie aangesteld [1]).

De Artillerie bleef, ook na hare meer bepaalde vereeniging met het overige gedeelte van het leger, haar karakter van gilde behouden: de wetenschap, later in de zoogenaamde constabel-boekjes neergelegd, werd door den meester aan de gezellen en leerlingen onderwezen. Even als de smids-, timmermans-, wagenmakers-, lijndraaijers-, kuipers-, mandemakers- en andere gilden hunne werklieden aan de Artillerie leverden wanneer er een veldtogt op handen was, zoo werden ook de buitengewone constabels voor dien tijd aangenomen en na het eindigen van den veldtogt weder ontslagen.

De gewigtigste betrekking na die van den Generaal en zijnen Luitenant, was die van Contrerolleur van het geschut, die met het opperste toezigt over en de verantwoording van het artillerie-materieel belast was, een naamlijst van al de kanonniers te velde moest aanhouden, en wat het administratieve gedeelte betreft, nagenoeg dezelfde instructie had als de Generaal der Artillerie [2]). Hij hield de algemeene registers van het materieel van den lande, waartoe de

---

1) ″ Comme ainsi soit que pour la deffense des provinces unies et pour faire teste a lennemy, avons trouvé expedient de dresser en ceste premiere saison ung camp et qu'a ceste cause soit besoing de commettre quelque personne idoine et qualifiée a l'estat de lieutenant de l'artillerie, scavoir faisons que ce considéré et pour le bon rapport qui nous a esté faict de l'artillerie, Avons, ladvis de ceulx du conseil d'estat, ensemble par l'advis de messire Charles de Levin, Seigneur de Famars, Mre. General de la dicte artillerie, Icelluy Nicolas Pluncquet commis et establi, commettons et establissons par ceste au dict estat de Lieutenant, En luy donnant plain pouvoir authorité et mandement especial pour en absence du dict Mre. General deservir ledict Estat, vacquer et entendre au faict et conduicte dicelle artillerie, le tout suivant l'Instruction ce dressée ou que lon pourra dresser cy apres etc. ″. (Commissieboek van Leic., bl. 28 verso.)

2) Zie de Commissie voor Jan Pauli als ″ Contrerolleur van tgroff geschut ende wes voirts den treyn desselffs aengaet ″. (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 138.)

Commiesen Stapeliers van de magazijnen te Dordrecht en te Delft [1]) en alle andere Commiesen van amunitie hem de vereischte opgaven moesten doen. Hij had een tractement van 30 gulden in de maand. Bij het leger te velde bevonden zich steeds twee Commiesen, waarvan de eene — de Commies van de Artillerie — al het grof geschut met wat daartoe behoorde, en de andere — de Commies van amunitie — het kruid en lood en de lonten voor de Infanterie en Kavalerie, de draagbare wapenen, gereedschappen, het hout- en ijzerwerk, de stormbruggen enz. onder zijne bewaring had [2]).

Zij namen een zeker aantal Conducteurs aan, die gedeeltelijk bereden waren, wier dienst bestond in het overbrengen der munitiën naar de plaatsen, waar zij noodig waren, als de batterijen, de loopgraven, enz., terwijl overigens aan ieder hunner het toezigt gegeven was over een onderdeel van den voorraad materieel, die mede te velde genomen werd [3]). De werkmeesters moesten de benoodigde gereedschappen bij hen ontvangen en weder inleveren.

De edellieden van het geschut voerden het bevel over een of meer stukken, zoo te velde als bij belegeringen. Zij werden tegen het openen van den veldtogt gewoonlijk ten getale van twintig beschreven [4]).

De Kanonniers of Constabels [5]) waren bestemd voor de eigenlijke

1) Zie de instructie voor den Commies-Stapelier van de magazijnen van ammunitien tot Delft, en de commissie voor Huyck Cornelisz. van 's Gravesande. (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 70.)

2) Zie de commissie voor IJsbrand van der Does, als Commies van ammunitiën. (Id., bl. 137.)

3) „Si comme l'un des cuvelliers aura la pouldre en garde, ung aultre les boulletz, ung aultre les picques, hallebardes, lances, corseletz, harcquebutes, meisches et aultres choses y servans, ung aultre les picques pales, hoyaulx, congnees, ferremens, et ainsy en avant selon qu'il y aura beaucoup de munition, et que le train est grand". (Instruction et ordonnance advisée etc., uit het Instructieboek 1586—1588, bl. 61 verso. Rijks Arch. M. S.)

4) Militaris instructien en ordonnantien, bl. 21, op het Rijks Archief. M. S.

5) De woorden konstabel en kanonnier worden meestal willekeurig voor dezelfde betrekking gebezigd. Aanvankelijk evenwel schijnen de konstabels eene soort van onderofficieren geweest te zijn, en zelfs in den tijd, dat het onderscheid niet meer

bediening van de stukken. Zij waren of permanent in
(Ordinaris Canoniers) en dan in de vestingen en forten in garn
of wel zij werden voor den tijd van een veldtogt of belegering
genomen (extra-ordinaris). In beide gevallen ontvingen zi
als de Officieren eene afzonderlijke Commissie. Tot de dien
geroepen, moesten zij zich voorzien van een telstok, lo
kruidhoorn, ruimnaald en passer [1]). Aan hun hoofd was
een zoogenaamde Veld-Constabel [2]).

Waarschijnlijk is deze Veld-Constabel dezelfde, die elders M
Constabel genoemd wordt, met het opzigt over de anderen
was, en dagelijks de batterijen moest langs rijden. Hij hiel
lijst aan, waarop al de kanonniers, die men in dienst had,
natief vermeld stonden, opdat hij altijd den Generaal zou k
inlichten, waar de beste Kanonniers te vinden waren.

Men rekende in den regel op ieder stuk geschut twee Kanonn
terwijl de verdere bediening bestond uit handlangers, die gew

---

algemeen in acht genomen werd, vinden wij hier en daar de constabels en
niers nog afzonderlijk genoemd. Zoo werden er in September 1591 tot b
van acht stukken geschut, die ter ondersteuning van Hendrik IV naar I
gezonden werden, gedeputeerd: eene commissie voor „Claes Beeckman
nestabel", en voorts commissiën „voor de canonniers tot negentien in
(Res. St. Gen., 7 Sept. 1591.)

1) Groot Placcaetboek, II, bl. 337.

2) „Ende opdat alles met beter ordre geschieden, sal de Veldt-Cons
alle canoniers van 't Leger particuliere opsicht hebben, ende op yeders goet
enz. (Groot Placcaetboek, bl. 338.)

3) „Item les gentilhommes de l'Artillerie seront soubz le Maitre, en son
soubz le Lieutenant, et auront le soing et conduite des pieces d'Artiller
que led. Maitre et en son absence le Lieutenant leur ordonnera avecq le
niers ordonnez a scavoir pour chascune piece deux". (Instruction et orc
advisée, pag. 63 verso.)

In 1599 werd bepaald, dat bij ieder stuk in batterij twee of drie kanonnie
gesteld worden, en zoo veel timmerlieden, bootsgezellen en arbeiders „om
wenden, keeren en handelen als van noode zal wezen". (Groot Placcaetb
bl. 328. — Zie ook de Instructie voor de bootsgezellen van 't geschut, id.,

uit het scheepsvolk genomen werden en bootsgezellen van 't geschut werden genoemd [1]).

Wanneer het leger te velde ging werd nog bovendien het volgende personeel bij de Artillerie aangenomen:

Twee meester timmerlieden, elk met 30 à 36 of meer goede timmergezellen, ieder met zijn gereedschap [2]);

Twee meester Smids met twee knechten;

Twee Wielmakers met ieder een knecht;

Een Kuiper;

Een Schanskorfmaker met een knecht;

Een Rijswerker;

Een Lijndraaijer of Gareelmaker;

Drie of vier harniqueurs of affuitsmeerders, die belast waren om, zoowel op marsch als anders, altijd bij het geschut te zijn om het oog te houden op alle touwwerk, haamknuppels en ander tuig van de trekpaarden, het zoo noodig te repareren en de assen en raderen goed gesmeerd te houden.

In het laatst van 1591 werden op verzoek van Hendrik IV [3])

---

1) „Tot het geschut te bewegen en te stellen hebben sy (de Staten) kloeck schipsvolck uitgekoren, die sy daertoe specialijcken deden aennemen en onderhouden, bevindende dat volck seer bequaem ende gheschickt om het geschut in de schepen te laden, weder te lossen, planten, vervoeren, en dat zelfde metter handt, bij gebreck van paerden, in noodt treckende over alle Dijcken en Morassen: Item dat te planten ende afteschieten, en voorts alles wat tot het geschut behoort, met eene wonderlijcke behendigheyt”. (Van Meteren, Hist. der Nederl., XVI, bl. 295. — Editie van 1663.)

Voor den veldtogt van 1591 werden 500 bootsgezellen aangenomen „omme bij 't geschut te gebruycken”. (Journael van Duyck, in de inleiding van 't jaar 1593.)

2) De meester timmerman voerde het bevel over al de timmerlieden en hunne knechts, had het opzigt over het werk, dat door hen gedaan werd, en deed verantwoording van de materialen en het gereedschap. (Zie het Commissieboek van het Raad van State van 1588—1591, bl. 50.)

3) „Exhibé a l'assemblee de messieurs les etats generaux par le sieur ambassadeur de France, de Buzanval, le 28 de Juin 1591”. (Register van ingekomen brieven, bl. 236 verso. — Rijks Archief.)

vier heele en vier halve kartouwen naar Frankrijk gezonden om gebruikt te worden bij het beleg van Rouaan.

Daarbij waren ingedeeld: "een edelman met een substituut om te kommanderen, een commis met 5 conducteurs, een Mr tymmerman met 4 andere goede werklieden, 2 harnacqueurs, een cuyper en 16 canonniers". Verder werden medegenomen: "boven d'ordinaris affuten, 2 affuten voor heele en 2 affuten voor halve cartouwen, 2 paar raders tot heele en 2 paar raders tot halve cartouwen; 64000 pond kruid voor 4000 schoten, 4000 kanonkogels en 16000 pond lonten". De kosten waren geraamd op 50000 gulden [1]).

Later werden behalve het hier boven vermelde personeel nog aan de Artillerie toegevoegd vier of vijf petardiers, die in een daartoe aangewezen huis buiten den Haag hunne petarden moesten maken en daarmede het leger te velde volgen [2]).

Bovendien had de Generaal der Artillerie onder zijne bevelen eene of meer kompagnieën pionniers — ook esplanadeurs genoemd — [3]) ieder ter sterkte van een kapitein, een luitenant, twee korporaals, een tamboer en 50 man in gewone dienst, die wanneer het leger te velde was met nog 30 gravers vermeerderd werden, en vooral bij het transport te lande van het geschut en de voertuigen tot verbetering der wegen als anderzins werden gebruikt. Na den veldtogt van 1591 vooral werd door den Raad van State op de vermeerdering van pionniers aangedrongen, "die welcke in de voergaende tochten grootelycx van doene zyn geweest ende voertaene niet gemist en zullen kunnen wordden" [4]).

1) Resolutiën der Staten Generaal, 1 en 9 Augustus 1591.

2) Eene uitvoerige beschrijving der toenmalige petarden vindt men bij Strada, Hist. de la guerre des Pays Bas, II, pag. 746.

3) Item les pionniers qui seront retenuz en service en l'Artillerie seront particulierement soubz la charge du Mre. d'Icelle. (Instruction et ordonnance advisée.) In Julij 1586 werd Jan Duyck aangesteld tot Overste en Colonel van alle de Nederlandsche pionniers. (Commissieboek van Leic., bl. 85.)

4) Resolutie der Staten Generaal, 5 November 1591. — Register van ingekomen brieven, bl. 495 verso.

Tot het transport te water werden gewoonlijk vijf of zes scheepskapiteinen met hunne ponten en pleiten aangenomen.

Zij bleven, ieder met ongeveer 70 à 80 man van hun bootsvolk, altijd bij het geschut.

Een provoost van de Artillerie had het opzigt over de schepen en moest in het bijzonder er voor waken, dat geen materieel werd ontvreemd. Eindelijk was bij de Artillerie te velde een Chirurgijn ingedeeld [1]).

Dat een Veldheer als Maurits bij de bijzondere gesteldheid van het oorlogstooneel, waarop hij werkzaam was, eene bijzondere zorg aan het pontonwezen wijdde, behoeft wel niet gezegd te worden [2]).

Het opzigt over dit belangrijk gedeelte van het legermaterieel was opgedragen aan eenen Brugmeester, die al de ponten voor het grof geschut, de schepen, aken, schuiten van de schipbrug, de zeilen, kabels, touwen, enz., onder zijne bewaring had [3]). Bovendien was er een bijzondere Commies of Opziener van de schepen aangesteld.

Ook voor bruggen, die bij belegeringen tot het overtrekken der grachten moesten dienen, werd het noodige materieel medegevoerd. Herhaaldelijk vinden wij bewijzen, hoe Maurits ook hierin gewigtige

1) De dienstverrigtingen voor de onderscheidene aan het wapen der Artillerie verbonden personen worden aangegeven in de „Instructie voor de gemeene officieren van den train van de Artillerye". (Groot Placcaetboek, II, bl. 333.)

2) „Z. Exc. heeft aan de Staten van Holland sonderling gerecommandeerd om eene schipbrug te maken. Die hebben Cornelis Maas belast een specificatie te maken van 't geen daartoe noodig zou zijn". (Resolutie van den Raad van State, 16 November 1590.)

In het meermalen aangehaalde manuscript: Militaris instructien en ordonnantien enz., komt op bl. 20 verso voor eene „Lijste van behoeften bij Zijn Ex[cie]. in 't jaer 1605 noodigh bevonden om een vloth te maecken over een rivier van 2000 voeten breet, die de twee leste jaeren mede te velde hebben geweest, ende bij Schenkenschans over de Wael en Rijn gelyck zijn geslaegen" en op eene „Generaele Lijst van de materialen ende behouften desen aengaende, soo men ordinaris plach te velde te nemen, (bl. 17') worden vermeld: „6 Biese bruggen van vijfftich stucken, yder stuck lanck 10 voet, breet 6 voet".

3) Zie de Instructie van den Brugmeester van den 31sten Maart 1599. (Groot Placcaetboek, II, bl. 354.)

verbeteringen trachtte in te voeren en te dien einde vele proefnemingen liet doen [1]).

Wanneer men den oorsprong en de ontwikkeling der Artillerie in aanmerking neemt, dan is het zeer natuurlijk, dat er eene groote verscheidenheid van geschutsoorten bestond, die zoowel in kaliber als in zwaarte, lengte en uitwerking verschilden. De nadeelen, die daaruit voor de praktijk ontstonden, waren dan ook te gewigtig, om niet tot vereenvoudiging te leiden. Hoewel wij er nergens de onmiddellijke bewijzen voor gevonden hebben, is het toch meer dan waarschijnlijk, dat de krachtige organiserende geest van Maurits ook op dit veld werkzaam geweest is, en dat hij in dit even als in de overige onderdeelen van de leger-inrigting, eene regelmatigheid in het leven heeft geroepen, die vroeger niet bestond.

Immers terwijl wij in zijnen tijd nog gewag gemaakt vinden van eene menigte verschillende kalibers, als van 48, 36, 24, 18, 12, 10, 7, 6 pond enz., treffen wij in het leger, waarmede hij zijne veldtogten in 1591 begon, slechts drie soorten van geschut aan, namelijk:

de heele kartouw (of het heele kanon) van acht en veertig pond;
de halve kartouw (of het halve kanon) van vier en twintig pond;
het veldstuk van 12 pond.

De beide eerste geschutsoorten werden stukken van batterie (belegeringsgeschut) genoemd [2]).

Als uitzondering vinden wij nu en dan melding gemaakt van Valkonetten (ligtere veldstukken van zes pond); van drielingen, ook

1) Zie over de proeven met stormbruggen van kurk het Journael van Duyck, III Boek, 12 en 18 Julij, 6 en 8 October 1597.

2) „Stenwick ist mitt ganz und halben Carthaunen beschossen worden, welche fast uf der alte manier gemacht gewesen, welche sie alhier besser als Kürtze und leichte stück zu veltt oder ein orth zu beschisen halten, diewyll sie nicht weit zurück lauffen, auch besser zwisch den schantzkorben und durch die brustwehren (wie ich selbste mit Vleischz darauf achtung gehabt und gesehn) können gebraucht werden”. (Brief van Jan de Jonge, Graaf van Nassau, aan zijnen vader Gra Jan de Oude; — zonder datum, maar ontvangen te Dillenburg, den 25sten Ju 1592. Archief van Z. M.)

wel fransche kartouwen genoemd, die 36 pond ijzer schoten en meest tot bewapening der vestingen dienden, daar zij te zwaar waren om te velde te worden medegevoerd en te ligt om bres te schieten; van 18ponders, die gewoonlijk voor scheepsgeschut dienden, en een enkele keer ook van 10ponders, die ook tot het veldgeschut werden gerekend. Met uitzondering van de drielingen waren alle deze stukken van brons.

Behalve deze kanons gebruikte Maurits bij zijne belegeringen ook mortieren.

De heele kartouw (48ponder) was geboord op een kaliber van 52 pond; de lengte was $11\frac{3}{4}$ Mechelsche of $10\frac{183}{400}$ Rijnlandsche voeten [1]; het gewigt 150 maal de kogelzwaarte (7000 à 7200 pond). De gewone lading bedroeg 20 pond kruid, waarmede men de volgende uitkomsten verkreeg:

het kernschot (in 't poyn-blanck)	250	geometrische	passen
〃 vizierschot (horisontaal met de spijs)	500	〃	〃
onder 45 graden	2913	〃	〃

(Iedere geometrische pas van 5 geometrische voeten).

Men rekende dat een heel kanon in 12 uren tijds 100 of ten minste 80 schoten kon doen, waarbij het elke 10 of 12 schoten met natte haren kleeden werd afgekoeld.

Het was bespannen met 31 paarden (15 span en een lamoenpaard).

De halve kartouw (24ponder) was geboord op een kaliber van 28 pond; de lengte was $10\frac{1}{2}$ Mechelsche ($9\frac{138}{400}$ Rijnlandsche) voeten; het gewigt omtrent 190 maal de kogelzwaarte (4500 pond). De gewone lading bedroeg 12 pond kruid, waarmede de volgende uitkomsten werden verkregen:

het kernschot op	200	passen;
〃 vizierschot 〃	400	〃
onder 45°	2585	〃

De halve kartouw werd bespannen met 23 paarden (11 span en een lamoenpaard) [2].

---

1) De Mechelsche voet was $\frac{88}{100}$ Rijnlandsche.

2) Somtijds waren de halve kartouwen met veel minder paarden bespannen. Bij

De veldstukken (12ponders) waren geboord op 14 pond; hunne lengte bedroeg $8\frac{2}{3}$ Mechelsche ($7\frac{211}{300}$ Rijnlandsche) voeten; hun gewigt was 266 maal de kogelzwaarte (3200 pond).

De uitkomsten van het vuur met de gewone lading waren:

het	kernschot op	150	passen;
〃	vizierschot 〃	300	〃
onder 45°		1900	〃

Het veldstuk werd met 11 paarden (5 span en een lamoenpaard) bespannen.

De valkonet, (6ponder op een kaliber van 7 pond geboord) woog 2100 pond, dus ongeveer de helft van het gewigt der halve kartouw. Daar zij bijna even lang was als deze (10 Mechelsche voeten), moet zij aanmerkelijk minder ijzerdikte gehad hebben. Haar kern- en vizierschot (met eene lading van 4 pond) was gelijk aan die van de halve kartouw. Zij was met 7 paarden bespannen.

Uit de mortieren werden granaten van 100 pond, groote brandkogels en steenen geworpen [1]), maar de afstand welke men bereikte, bedroeg geen 600 pas [2]). De bommen werden, wel is waar, nog niet veelvuldig gebruikt, maar waren toch reeds sedert ongeveer eene eeuw bekend [3]). Dat men de buizen temperde naar gelang van den te bereiken afstand, blijkt uit hetgeen Duyck den 28sten Augustus 1592 bij gelegenheid van het beleg van Koeverden schrijft: 〃Men schoot desen dach eenige vierballen, doch sonder effect,

---

het beschrijven van den marsch van Maurits naar Bislich in 1595, zegt Duyck: 〃Hiernaer volchde 't geschut ende alle de carroye, hebbende elcke halve canon soe 15 als 17 peerden ende de veltstukken 11 peerden〃. (Journael, 26 Aug. 1595.)

1) 〃Des nachts werden (bij het beleg van Groningen) mede geplant beoosten den heerwech 2 mortierstucken om vierwerck ende granaeden ende oock steenen in de stadt te doen werpen en de begonstet mette mortieren noch dien nacht keyen in de stadt te schieten〃. (Journael van Duyck, II Boek, 20 Junij 1594.)

2) Delprat, Verhand. over de vorderingen in den aanval en de verdediging der sterke plaatsen.

3) Zie Hoyer, Gesch. der Kriegsk., I, bl. 262, waar hij de onjuiste opgave van Strada — ook bij verscheidene onzer schrijvers gevolgd — dat de uitvinding door een burger van Venlo zou gedaan zijn, verbetert.

eensdeels omdat men meent, dat de ballen niet wel getempert en syn, overmits dselve al te vrouch branden ende dickwils geconsumeert syn eerse nedercommen endė eensdeels omdat den M^r geen propositie en hielt om die te werpen, d'eene reyse die te corte werpende, ende d'andere reyse over ″.

In 1602 schoot de bezetting van Ostende uit hare kanons kartetsen van musketkogels in sterk zeildoek gewikkeld. Ook vinden wij nu en dan melding gemaakt van vuurpijlen, die echter aanvankelijk niet bijzonder schijnen voldaan te hebben [1]. Later evenwel kwam hierin eenige verbetering, daar de fachinendammen en borstweringen der Spanjaarden voor Ostende door vuurpijlen in brand geschoten werden [2].

De inrigting der affuiten en van het verdere artillerie-materieel was een onderwerp van Maurits bijzondere zorg, en terwijl men nog in het jaar 1590 het veroverde geschut tot model nam [3], vinden wij later vele gewigtige verbeteringen als het resultaat van de verkregen ondervinding en van zorgvuldige proefnemingen aangebragt. Zoo liet de Prins de affuiten van kistjes voorzien, bevattende 6 kardoezen, 6 kogels, een buskruidmaat en een kruidhoorn. Tusschen de zijwangen van het affuit werd eene kist aangebragt, waarin twee spaden, eene groote en eene kleine bijl, een houweel, een koevoet, een stelhout en een lontstok.

De paarden, welke tot bespanning van het geschut en de andere voertuigen noodig waren, werden slechts voor den tijd dat de veldtogt duurde in dienst genomen, en zoodra het leger uit elkander ging, weder afgedankt. De zorg daarvoor was opgedragen aan een commies van de togtpaarden die 20 of 30 conducteurs onder zijne bevelen had.

---

1) Journaal van Duyck, I Boek, 21 Junij 1593.

2) Diego Uffano Trattato della artilleria y uso d'ella, Bruxellas 1613, III, cap. 23.

3) Duyck zegt in de ″corte voorrede″ van zijn Journael, dat de Staten ″de maniere ofte faetsoen niet en hadden, daernaer men alle affuyten ende andere gereetschap maeken mostte, 't welcke haere werckluyden vuyt dese veroverden affuyten lichtelijcken geleert hebben″.

Deze requireerden de benoodigde paarden, die dus eigenlijk slechts voor onbepaalden tijd gehuurd werden. De eigenaars waren verpligt, bij ieder span paarden een knecht te leveren en er twee gareelen en twee paar strengen bij te voegen. Wanneer deze laatsten ontbraken, werden zij door het land verstrekt en van de huurprijs gekort. Alleen het tuig van de lamoenpaarden, dat omtrent 40 gulden kostte, behoefde om den hoogen prijs niet geleverd te worden. Om te voorkomen, dat de paarden voor andere einden, als tot bespanning der zoetelaarswagens enz., werden gebruikt, werden zij met een brandteeken, waar een kanon op stond, gebrand.

Op dezelfde wijze als de paarden werden de noodige wagens door den Wagenmeester in dienst genomen [1]). Buitendien werden er somtijds paarden ten gebruike van het leger aangekocht [2]).

Ingenieurs en Mineurs.

De werkzaamheden, welke bij een leger te velde in onzen tijd aan de Genie, als een op zich zelf staand gedeelte van het leger worden opgedragen, stonden in den tijd van Maurits onder het algemeen toezigt der Artillerie. De aanleg daarentegen van nieuwe fortificatiewerken, zoowel vestingen als forten, en het onderhoud der reeds bestaande, werd door den Raad van State of den Opperbevelhebber van het leger opgedragen aan Ingenieurs, die den titel

---

1) „...... ende resolveerde men den 24 Septembris, dat men den 8 Octobris mettet leger tot Doesborch soude wesen, daer men eer niet commen en konde omdat men waegens ende treckpeerden met meenichte soude moeten hebben, die soe op een stont niet te becommen en waeren, waeromme men den 26sten vuyt sondt den Waegenmeester Claes de Wael om te huyren tgetale van 500 waegens ende last gaff om aen te nemen 400 treckpeerden om daermede 22 ofte 23 stucken geschuts te lande te moegen voeren, daer men die begeeren soude". (Journael van Duyck, II Boek, 28 Sept. 1594.)

2) „Is goetgevonden dat men door den Commis Moyal aen handen van den voorsz. de Jongh sal doen tellen 250 ponden omme daermede twaelff arbeytspeerden te koopen". (Resol. v. d. Raad van State, 20 Augustus 1590.)

voerden van Meester Ingenieur, ook wel Fortificatie-meester of Ingeniaris ordinaris genoemd [1]).

Eene andere betrekking, die dikwijls met die van Ingenieur werd vereenigd, was die van Meester-mineur, ook wel Kapitein van de Mineurs genaamd, aan wien alle werkzaamheden tot den mijnenoorlog behoorende, zoowel bij de verdediging als bij den aanval van vestingen opgedragen werden [2]).

1) Zie de commissie, den 21sten Julij 1588 gegeven aan Mr. Pieter Timmermans, als Ingeniaris ordinaris, „omme soe dikwils hem sulcx geordonneert sal worden sich te laten vinden in alle steden, casteelen ende schantzen om aldaer te visiteren de fortificatien, ende opt onderhout derselver ende oock om nieuwe te maeken allen goet advys te gheven ende de selve in werck te stellen ende te vorderen soe hem sulcx belast wordt. Oock den crychsoversten tallen tyde te dyenen met syn goet advys ende vernuftheyt tzy in vuyrwercken oft andere handwercken ende behendicheden des hy sich is verstaende". Zijn tractement was 40 gl. in de maand. (Commissieboek van Leic., bl. 17 verso.) Ten tijde van Maurits' eerste veldtogten had de Republiek nog den uitstekenden Adriaan Anthonieszoon in dienst, die eerst door Prins Willem I aangesteld als Ingenieur en Raad der fortificatiën, naderhand den titel voerde van Sterkte-bouwmeester der Vereenigde Nederlanden en de ontwerpen gemaakt heeft van de meeste sterkten in zijnen tijd aangelegd, als bijv. van de Bourtangerschans, de Bellingwolderschans, de Schenkenschans, Enkhuizen, Lingen, Harlingen, enz. (Vriemoet Athenae Frisiacae, pag. 98.) Hij was een uitstekend wis- en sterrekundige, die groote diensten bewees bij het beleg van zijne vaderstad Alkmaar, waar hij de betrekking van Schepen en daarna verscheiden jaren die van Burgemeester bekleedde (Boomkamp, Alkmaar en deszelfs geschiedenissen). Vijf en veertig jaren later werd hij door Maurits weder in de Vroedschap dier stad aangesteld. (Brandt, Historie der Reform., II, bl. 858.)

2) „Robert etc. Comme pour l'advancement de notre service avons trouvé convenir d'avoir quelques mineurs pour besoigner en terre, tant en villes assiegées que siegement d'icelles, scavoir faisons que pour le bon rapport que faict nous a esté de la personne de Adrien de la Croix et de son idoineté et experience au faict des mines, mesmes d'avoir esté encloz en la ville de Maestricht et y avoir faict preuve de son art. L'avons commis et retenu, commectons et retenons par cestes pour Mr mineur avec aucthorisation pour tant mieux effectuer sa dicte charge lever trente mineurs pour servir en dessoubz luy au traictement asschavoir pour sa personne a l'advenant de cincquante livres de XL gr. pour le dict de la Croix et pour les aultres trente mineurs dixhuict semblables livres le tout par mois, et en besoignant aux mines auront augmentation jusques trente livres par mois dont ils seront tenuz

Hij voerde het bevel over het Korps Mineurs, dat onder het opzigt stond van den Controleur van het geschut [1]), en waarbij sedert oudsher gewoonlijk Luikerwalen werden in dienst gesteld, wier aantal naar gelang van de behoefte vermeerderd of verminderd werd.

Het traktement van ieder mineur was achttien gulden, en wanneer hij in de mijnen werkte werd het hem berekend tegen dertig gulden in de maand.

De loopgravenarbeid bij belegeringen behoorde geheel en al tot den werkkring van den Generaal der artillerie [2]).

Zoo als reeds vroeger gezegd is, voerde Maurits, daartoe voornamelijk aangespoord door Willem Lodewijk, bij zijn leger de gewoonte in om den schansarbeid door zijne soldaten te doen verrigten. Voor het opwerpen der circumvallatie- en contravallatieliniën, iets dat tot hunne eigene veiligheid en bescherming tegen den vijand diende, werd hun geen afzonderlijke betaling gegeven, doch het delven der loopgraven en gallerijen, het opwerpen van batterijen, schansen, katten, in één woord, al wat tot de eigenlijk gezegde belegering behoorde, geschiedde tegen daggeld, tenzij er afzonderlijk pionniers voor dat werk aangenomen waren, of wel,

---

d'apporter rectification du general de l'artillerie ou son L[nt] des jours par eulx ouvrez auxdits mines ensemble passer monstre soubz rolle endroict leur gaiges susd[ts] par devant le commissaire des monstres de l'artillerie sy aulcun y at, sinon par ledit general ou lieutenant comme dict est" etc. (Commissie voor André de la Croix, van den 2den Julij 1586 in het Commissieboek van Leicester, bl. 51 verso.) Op den Staat van Oorlog van 1588 en 1589 (Rijks Archief) komt Andries de la Croix voor als Kapitein van 31 mineurs.

1) "De heeren Staten hebben noch in ordinaris dienst een Comp[ie] mineurs sterck dertich persoonen, welcke den Controlleur van de artillerie bevolen wort int leger synde te monsteren, ende opsicht te nemen off sy oock conform de rollen ende lysten van betaelinge sterck syn". (Militaris instructiën en ordonnantiën, bl. 24.)

2) "Item led. M[r] et soubz luy le Lieutenant et Prevost de l'artillerie conduiront les trenchiez avecq le M[r] des trenchies et aultres officiers, et feront les approches aux ville chasteaux et places et ordonneront les bateries ainsy que par le Capp[ne] general, aura esté commandé". (Instruction et ordonnance advisée. Instructieboek van 1586—1588, bl. 63 verso.)

het werd aanbesteed aan aannemers, die dan op hunne beurt de werklieden moesten betalen [1]). De soldaten, tot het werk gekommandeerd, ontvingen boven hunne soldij, het voor dien tijd zeer aanzienlijke daggeld van 10 à 15 stuivers [2]). Wanneer men digt bij de vesting kwam, en het graven dus zeer gevaarlijk werd, werden de approches dikwijls bij de roede aanbesteed [3]).

Dat aanbesteden van den loopgravenarbeid bleef nog in gebruik lang nadat de Stadhouder zijne troepen er aan gewend had, tot den schansarbeid gekommandeerd te worden. De bezwaren, daaraan verbonden, bleven echter daarom niet onopgemerkt, want, zoo als Duyck bij het beschrijven der belegeringswerken voor Oldenzaal zegt [4]): „omdat d' aennemers van alsulcke wercken dickwils veel willen winnen ende daerom de werckers weynich geven, die dan geen groot gevaer willen staen, blyven sulcke periculeuse wercken dickwils onvolmaeckt als in desen geschiede, want omdat van den Stadt seer geschooten worde, liepen de werckers wech ende de korven bleven ongevult".

---

1) Groot Placcaetboek, II, bl. 343.

2) Orlers, Oorlochsdaden van Maurits, bl. 143. — Volgens de Militaris Instructiën en ordonnantiën, bl. 36, kregen de werkers (soldaten) 10 en de commanderenden, „mits dat sy de soldaten aendryven ende selffs medewerken 20 stuyvers daegs. Dan op dangereuze ende perykeloose plaetsen geeft men somwylen meer doch met consideratie betselve getrocken wort in consequentie".

3) Journael van Duyck, II Boek, 19 Julij 1595. — Op de onmiddellijk volgende datums vindt men verscheidene opgaven vermeld van de prijzen, waarvoor de belegeringswerken werden aanbesteed, als bij voorbeeld:

Voor eene batterij van 10 stukken, binnen eenen dag op te werpen, 350 gl.;

Voor een tranchee, om de beide legers buiten de stad (Grol) te vereenigen, 38 stuivers de roede;

Voor eene gallerij door de gracht, in vier dagen te voltooijen, 1400 gl.

Elders (6 Julij 1596) vinden wij in Breda aanbesteed het opwerpen van eene halve maan met voorliggende gracht ter breedte van 30 voet en ter diepte van 3½ voet beneden den waterspiegel tegen 18 gl. de roede;

6 Augustus 1596 het opwerpen van het fort van Neuzen, hebbende volgens het bestek een walgang van 600 roeden, 42000 gl.

4) Journael, III Boek, 21 October 1597.

De aanbesteding der werken geschiedde door eenen Controlleur van fortificatiën, terwijl het opzigt over den batterijbouw opgedragen was aan twee batterijmeesters, ook Conducteurs van de batterijen genoemd.

Aan eene eigenlijke opleiding van Ingenieurs werd in den tijd vóór Maurits niet gedacht, daar men tot het vervullen dier betrekking eenvoudig zoodanige personen uitzocht, die men daarvoor geschikt oordeelde, gewoonlijk wiskunstenaars of bouwkundigen, die zich door eigen studie met de militaire fortificatie hadden vertrouwd gemaakt. De Prins evenwel wijdde ook hieraan bijzondere zorg; hij liet de toekomende ingenieurs bijzonder onderwijs geven aan de Universiteit te Leiden en zond ten dien einde in Januarij 1600 aan de Curatoren eene instructie, die hij door Simon Stevin had doen opmaken, en waarin zoowel het theoretische als het praktische onderwijs geregeld werd [1]).

Nadat in dit stuk eerst de bepalingen zijn opgenomen omtrent de uitgebreidheid aan het onderwijs in de wiskunde en het landmeten te geven, luidt het verder:

„Hierin genoeg ervaren wesende sullen bequaem syn om tot de fortificatie ofte sterk-bouwinge te komen, waertoe bereid sullen worden houten ofte aerde botsen [2]) van schanssen ende bolwercken, ende daermede geleerd hebbende de eigen namen, soo sal het trecken van plannen ofte grondteekeningen van steden haer luiden ligt vallen, 'twelk men hun van steden ook dadelyk sal doen te werk stellen.

Sy sullen ook tekenen op 't papier den omtrek van schanssen ofte steden met vier ende meer bolwerken, waar af men alsdan hen luiden de maten sal geven, ende sullen daarna sulcke sterkten op 't veld tekenen met bakens.

1) Instelling en Instructie van en voor een Lector of Leezer in de Duitsche taale om de telkonsten en 't landmeeten ten dienste der Ingenieurs, en Vestingbouwkunde op de Universiteit te Leyden te leeren. (Extract uit de Resolutiën van Curateuren en Burgemeesteren den 10 Januarij 1600. — Van Mieris, Handvesten enz. van Leyden, bl. 526.)

2) *Nabootsingen.*

Dusverre gekomen zynde, sullen mogen in de somer trecken na 't leger, ofte ter plaetse daar sterckten gebouwd werden, 't welk den genen best gelegen sal zyn, die als soldaten, in dienst wesende, dan te velde moeten komen, ende sien daer de saken selfs, ja helpen die met er daet bevorderen.

Ende daertoe gekomen wesende, dat sy 't land alsoo oorbaren dienst konnen doen, sullen henluiden, die willen, des winters tot Leyden mogen oefenen, als voren geseid is, in diepsinniger stoffen, die daer geleerd sullen werden, om tot alle saken, de Ingenieurs ontmoetende, nog vaster ende volkomelijcker voorsien te wesen.

De lessen van telling ende meting op papier sullen een half uur lang gedaen werden in 't gemeen, 't ander half uur sal volbragt werden met elck een in 't bysonder te beantwoorden ende onderwysen van 't geene sy vragen ende uit de gemeene lessen niet verstaen hebben.

Ende, want degenen die dadelyk met Ingenieurshandel omgaen, met malkander geen latyn en spreken, of immers seer selden, maar dat men in elk land des lantsspraak gebruikt; soo en sullen desen lessen niet in 't Latyn, François of andere tale gedaen werden, maar alleenlijck in 't Duits.

Men verstaet ook, dat alle diegeenen die tot 't leeren deser konst van Ingenieurs toegelaten werden, eerst sullen beloven ende sweren aen den vyand deser landen daermede geen dienst te doen *.

Op voormelden datum (10 Januarij 1600) werd de bekende Ludolf van Keulen tot leeraar in de wiskunde aan de Universiteit te Leiden aangesteld.

Geneeskundige dienst.

De militaire geneeskundige dienst liet in die dagen veel te wenschen over, hoewel ook hier, even als in de overige onderdeelen van het krijgswezen, verbetering merkbaar was.

Voor de gewone dienst bij het leger te velde was, zoo als reeds boven gezegd is, bij ieder vendel voetknechten en bij de Artillerie een zoogenaamde Chirurgijn aangesteld. Wanneer wij evenwel de

bekwaamheid van deze Chirurgijns, die ook meermalen onder den naam van barbiers voorkomen, afmeten naar het aanzien, waarin zij stonden, dan was zij voorzeker maar zeer gering. Niet alleen toch, dat zij bij de vermelding van het kader, dat tot de kompagnieën behoorde, onder de korporaals en tamboers gerangschikt werden, maar hunne gagie bedroeg ook niet meer dan 12 gl. in de maand, terwijl die van de korporaals 16 gl. was.

De Meester-Chirurgijns daarentegen stonden in alle opzigten op veel hooger trap, en werden rijkelijk bezoldigd [1]). Hun aantal was zeer gering, te oordeelen naar de weinige commissiën, die wij van hen vinden opgeteekend. Bovendien is dit ook af te leiden uit de omstandigheid, dat zelfs nog op den 12den Maart 1591, dus zeer kort voor dat het leger te velde ging, door de heeren van Keenenburg en Pauli in den Raad van State werd te kennen gegeven, „dat Syne Excellentie wel goedt ende noodigh soude vinden, dat een medecyn tot 's Lands gagiën aengenomen werde, om in den Leger onder het Crys-volck te dienen, ende dat Doctor Augustinus Strobanus daertoe soude mogen aengenomen worden" [2]).

---

1) „Volcht noch int leger een Doctor in de Medecyne die ordinaris by Syn Ex^cie^ is, ende houd des swinters zyn residentie in den Haege, plach ordinaris ter maent te hebben hondert guldens ende in de leste jaeren heeft hy niet meer gehadt als vyftich guldens, ende te velde zynde noch houdert guldens ende all ten twee en dertig dagen en deffroyement van wagen en scheepsvrachten ende de tafel van Zyn Ex^cie^.

„Item syn noch in dienst drie chirurgyns, die gehouden zyn, het leger te volgen ende haer te vernoegen, waar sy gesonden worden, tsy in belegerde plaetsen ofte elders, ende zyn dese gehouden, tot haeren coste medetenemen medicamenten voor 't geheele leger tot dry verbanden buyten costen van gequeste, hebbende yder sjaers 800 guldens, boven defroyementen van wagens en scheepsvrachten, ende de vrije tafel te velde zynde by de Edelluyden van Syn Ex^tie^". (Militaris Instructiën en Ordonnantiën, bl. 46.)

2) Op den Staat van Oorlog van 1595 wordt Strobanus „Doctoor in de medecyne" vermeld met een tractement van 150 gl. in de maand, wanneer hij in het leger was en eenen apotheker hield; — buiten het leger trok hij slechts 50 gl. (Resol. van den Raad van State, 12 Maart 1591.)

In het Commissieboek van den Raad van State [1]) vinden wij ook het bewijs, dat er in het jaar 1588 eene betrekking werd ingesteld, die eenige overeenkomst had met die van Inspecteur van de geneeskundige dienst in onzen tijd. Immers in de commissie, waarbij Mr. Adriaen van de Spiegel [2]) tot Meester-Chirurgijn wordt benoemd, lezen wij niet alleen, dat hem uitdrukkelijk belast wordt, „opsicht ende sorge te draghen over allen den gequetsten ende crancken soldaten ende bootsvolck in slandts dienste wezende zoo te water als te lande, dieselve te visiteren ende nae syne goede experientie met Gods hulp te cureren", maar daarenboven: „oyck de goede opsicht te hebben over de andere Chirurgiens onder onzen Compagnien te water ende te lande dienende, ten eynde sy hun totten gequetsten ende crancken ernstelick quyten ende dezelve nyet en versuymen". Deze Adriaen van de Spiegel had een tractement van slechts honderd gulden in de maand, „waerop hij gehouden wordt alle medicamenten ende wat daer aen is clevende op zijn eigen costen te besorgen, ende oyck twee geschikte dienaers t' onderhouden". Natuurlijk moeten hier onder „alle medicamenten" alleen die verstaan worden, welke hij persoonlijk in zijne eigene praktijk noodig had, zoo als dan ook eene dergelijke bepaling in de commissiën van ieder der meester-chirurgijns voorkomt. De medicijnen enz., welke zij en ook de chirurgijns van de kompagnieën behoefden, werden door den Apotheker bij het leger te velde medegevoerd [3]).

---

1) Bl. 60 verso.

2) Adriaan van de Spiegel had reeds gedurende het beleg van Antwerpen als Chirurgijn van het leger gediend. Bij de komst van Leicester was zijne Commissie opgehouden. Hij is daarna Chirurgijn van den Graaf van Hohenlo geweest (Bor, XXI, pag. 752) en overleed in 1617.

3) „Eenen Apothecaris is mede gehouden het leger te volgen met een winckel gestoffeert volgens de lyste daervan gemaeckt tusschen hem en de Heeren Staten ende versiet dezen Apothecaris alle frontiersteden van alle medicamenten, ende heeft desen geen tractement, dan alleenlycken defroyement van scheeps- en wagenvrachten, ende de vryheit dat nimant in 't quartier van Syn Ex^{tie} eenige speceryen mach vercoopen dan hy alleen". (Milit. Instr. en Ordonn. bl. 46.) Hierna laat de schrijver eene uitvoerige lijst volgen van hetgeen de Apotheker verpligt was te velde mede te nemen.

VI.

Eigenlijke militaire hospitalen bestonden er toen ter tijde nog niet; alleen vinden wij ergens melding gemaakt van eene ambulance bij het leger te velde [1]). Van oudsher was het gebruik, dat wanneer er eenig gevecht was geleverd, de gekwetste soldaten in de nabijgelegen steden werden opgenomen en verpleegd door de stadschirurgijns, die daartoe op de tractementen, welke zij van de stedelijke regeringen trokken, verpligt waren, en hoogstens nog eene kleine vergoeding van de manschappen daarvoor konden vorderen [2]). Dat dit dikwijls aanleiding tot afpersingen gaf, blijkt niet alleen uit den hieronder aangehaalden brief, maar ook uit eenen dergelijken van eenigzins lateren datum, insgelijks uit het archief van Wijk bij Duurstede afkomstig [3]), waarbij de Raad van State zich beklaagt, dat twee chirurgijns aldaar de paarden en de wapenen van gekwetste ruiters, die zij onder hunne behandeling hadden, aangehouden en als pand voor de door hen gevorderde betaling in beslag genomen hadden. „Is derhalve”, zegt de Raad, „alsnoch onse ernstige meyninge, by UL. ordre gestelt worde, dat de arme soldaten niet beschat ofte verongelijkt, noch heur peerden gearresteert en worden tot slants groot achterdeel. Maer begeeren UL. hun authoriteyt interponeren, dat de chirurgijns met redelicken sallaris hun sullen laten genoegen, d' welck aen der soldaten gagiën allencxkens soude mogen gevonden ende ingehouden worden”.

Sedert den tijd van Maurits zijn ruim twee eeuwen verloopen

---

1) In het akkoord omtrent het vrijlaten en loskoopen der wederzijdsche gevangenen in 1602 met den Aartshertog Albertus gesloten, wordt gesproken van „alle de Officiers van 't gasthuis des legers”. (Journael van Duyck, VII Boek, 14 Mei 1602.)

2) „Ende want buyten alle goede oude gewoonte, maniere van doene ende alle redelicheyt is, een goede soldaet in zynen buydel te slaen, dye in zyn lichaem smarte genoech geleden heeft, zoe men oyck in alle voorgaende oorloghen altijt gesien heeft, dat de gequetste werden in den naest gelegen steden gebracht alwaer deselve by de stadtchirurgijns op de gagie dye zy van de selve steden ontfangen, ende op eenighe extraordinaire vergeldinghe plegen gecureert te worden”. (Brief van den Raad van State aan de regering van Wijk bij Duurstede, van den 7den Augustus 1585, opgenomen in de Kronijk van het Hist. Genoots. te Utrecht, III Serie, 4de deel, bl. 34.)

3) Id., bl. 35.

voordat de geneeskundige dienst de plaats innam, waarop zij billijkerwijze in het welbegrepen belang van het leger aanspraak mogt maken.

Eenige andere betrekkingen bij het leger.

De hoogste waardigheid was die van Kapitein-Generaal, de eigenlijke Opperbevelhebber van de krijgsmagt. Deze betrekking was van de vroegste tijden af verbonden aan die van Stadhouder; de plaatsbekleeder van den Vorst was in het gewest, waarover hem het bestuur was gegeven, uit den aard der zaak tevens bevelhebber van de troepen. Na de vestiging der Republiek bleef ook deze inrigting even als zoo vele anderen regtens bestaan, en dientengevolge was Maurits van Oranje aanvankelijk slechts Kapitein-Generaal van Holland en Zeeland; later werd hij het van Gelderland en Utrecht enz., naar gelang ook deze gewesten hem tot hunnen Stadhouder benoemden [1]). Hoezeer hij in de werkelijkheid als Opperbevelhebber van het leger der Republiek optrad, is hem echter nimmer, even als later aan Frederik Hendrik en zijne opvolgers, eene aanstelling als Kapitein-Generaal van de Unie gegeven.

Op den Kapitein-Generaal volgde onmiddellijk in rang zijn plaatsvervanger, die den titel van Luitenant-Generaal, of ook wel dien van Overste-Luitenant voerde [2]); terwijl ook nog in enkele gevallen de rang van Veldmaarschalk gegeven werd, eene betrekking, waaraan het opperbevel over het krijgsvolk verbonden was, en de authorisatie om het tegen den vijand te gebruiken, „met voorweten, correspondentie ende Consent van de Heeren Gouverneurs der respective Provincien" [3]).

---

1) Den 19den Julij 1588 werd Maurits ook aangesteld tot Kapitein-Generaal van Brabant en Vlaanderen. (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 45.)

2) Zie de Commissie voor Johan Philips, Graaf tot Valckesteyn, tot Overste-Luitenant van den Graaf van Nieuwenaar in het kwartier van Zutphen, van den 10den Maart 1589. (Id., bl. 71.)

3) Zie de Commissie voor Joost de Zoete, Heer van Villers, tot Veldmaarschalk

Het bevel over de vestingen werd gegeven aan Gouverneurs. Zij voerden het kommando over het garnizoen, waren verpligt de vrijheden, regten en privilegiën der ingezetenen te beschermen, de ordonnantiën op het stuk van den krijgshandel en andere zaken tot de gemeene welvaart dienende, scherpelijk te onderhouden, en over alle voorvallende zaken met de Staten Generaal te corresponderen. Zij mogten geen krijgsvolk in of uit de hun toevertrouwde sterkte laten trekken, dan met goedvinden van Hunne Hoogmogenden en met patenten van Zijne Excellentie [1]).

De kommandanten der forten voerden den titel van Hoofd- en Superintendent.

De Gouverneur eener vesting werd hoofdzakelijk in zijne werkzaamheden ondersteund door een Wachtmeester, wiens betrekking het best vergeleken kan worden met die van de plaatselijke kommandanten van onzen tijd. Hij was verpligt altijd in persoon bij het openen en sluiten der poorten tegenwoordig te zijn, de wachten te stellen, „de loose of het woord", te ontvangen van den Gouverneur en het aan de officieren die de wacht hadden, mede te deelen en voorts goede discipline onder het krijgsvolk te doen onderhouden, en voor het bewaren van vrede en eendragt tusschen militairen en burgers te waken. Hij moest het opzigt houden over de wallen, de grachten, het geschut enz., en van al wat daaraan mogt ontbreken kennis geven aan den Gouverneur. Een dadelijk kommando over de troepen had hij in zijne hoedanigheid van Wachtmeester niet [2]).

In belangrijke vestingen hadden deze Wachtmeesters den rang van Sergeant-Majoor, die ongeveer gelijk was aan dien van Generaal-Majoor in onze dagen, en zoo vinden wij dan ook herhaaldelijk

---

van de Vereenigde Provinciën van den 9den Augustus 1588. (Id., bl. 21.) — Na zijnen kort daarop gevolgden dood is evenwel de betrekking van Veldmaarschalk voorloopig niet meer vervuld.

1) Zie onder anderen de Commissie voor Charles de Heraugière, als Gouverneur van 't Slot en de Stad Breda van den 26sten Maart 1590. (Id., bl. 125 verso.

2) De instructie voor de wachtmeesters, van den 9den December 1593, is te vinden in het Receuil van Placcaten rakende den Oorlog, I deel, N°. 21.

gewag gemaakt van den Sergeant-Majoor van deze of gene vesting [1]).

Bij het leger te velde was ook een Sergeant-Majoor of Wachtmeester-Generaal aangesteld, wien opgedragen was „te houden en bij het krijgsvolk, zoo te paard als te voet te velde wezende, te doen houden alle goede wacht en wake, zoo bij dag als bij nacht, zoo de tijd en gelegenheid vereischen zal„ [2]). Hij was belast met het opstellen der wachten, het uitzenden van verkenningen naar de zijde van den vijand, het inwinnen van berigten, in één woord, met alles wat op de veiligheidsdienst in de legerkampen betrekking had [3]).

De dislocatie van het leger was opgedragen aan een Kwartiermeester [4]), die in overleg met den Opperbevelhebber, aan de verschillende troepenafdeelingen van het leger te velde hare kwartieren moest aanwijzen.

---

1) Zie de Commissie voor den Kapitein Lambert Charles, als Sergeant-Major van het Slot en de Stad Breda, van den 26sten Maart 1590. (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 126 verso.)

2) Zie de Commissie voor Adrien Plouchart, gezegd Cressonnière, als Sergeant-Major of Wachtmeester Generaal van het leger, van den 21sten November 1591. (Id., bl. 122 verso.)

3) „Robert, Conte de Leicester etc. . . . . scavoir faisons que pour la bonne cognoissance que nous avons de la personne de Thomas Cheston et de ses leaulté, experience et bonne diligence, luy avons establi, ordonné et commis, establissons ordonnons et commectons par ces presentes en l'estat de Capitaine et Chef d'escoutte et de guet, dict en anglois Schoutmeester, lui donnant plein pouvoir authorité et mandement especial d'Icelluy estat doresnavant tenir et desservir, poser et asseurer les Corps des gardes du camp pour meilleure asseurance dicelluy en tel nombre et endroict que conviendra et luy sera ordonné par le general ou mareschal du Camp, avoir bon soing que par les gens de guerre soit tenu bon guet et garde tant de jour que de nuict, poser et meetre lesd. Corps des gardes et sentinelles a cheval, recepvoir le mot de guet du dict general ou mareschal de Camp et apres la distribuer a ceulx qui seront des gardes qu'il appertiendra, porter bon soing et vigilance que le general ou mareschal de Camp soit adverti de toutes entreprinses embuscades et intelligences qu'il descouvrira de l'ennemy tant aux advenues du Camp que ailleurs„, etc. (Commissieboek van Leic., bl. 48.)

4) Zie de Commissie voor Seino van Dort, Heer van Dort, als Kwartiermeester, van den 4den Mei 1590. (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 119 verso.)

De Advocaat-fiscaal van den Raad van State was belast met het onderhouden van de plakkaten en ordonnantiën „mitsgaders om der gemeene saecke gerechticheid in 's landts saecken onder den Raede van State der Vereenichde Nederlanden ressorterende voor te staan, te sustineren, ende te defenderen".

Als zoodanig was hij ook de voornaamste regterlijke beambte voor de krijgsmagt, en „gehouden de Veldoversten ende Maerschalck van den legher als fiscael te assisteren, de aenclachten helpen formeren, ende de saecken te instrueren, totter sentie excluz" [1]).

Het in hechtenis nemen en bewaren van de beschuldigden en het executeren der veroordeelden was opgedragen aan den Generaal geweldige provoost over al het krijgsvolk te voet en te paard [2]), die in alles wat zijn ambt betrof, in overleg trad met den Auditeur-Generaal [3]), en wien tot uitvoering zijner bevelen een zeker aantal beredene en onberedene geregtsdienaars was toegevoegd [4]).

Bovendien waren er, tot handhaving der militaire justitie in de verschillende gedeelten van de Republiek, Auditeurs-Militair aangesteld [5]), en bij de onderscheidene afdeelingen van het leger afzon-

1) Zie de Commissie voor Anthonis Duyck als advocaat fiscaal van den Raad van State. (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 41.)

2) Zijne uitvoerige instructie is te vinden in het Commissieboek van Leicester, bl. 73 verso.

3) Id., art. 6 der Instructie, bl. 73ª verso.

4) De Raad van State schreef den 14den Augustus 1590 aan de Staten der gewesten onder anderen: „ . . . . . ende dewijlen den soldaten dagelijckx loopen moescoppen uyt het leger, den huysluyden grooten overlast aendoende, dat Sijn Excellentie soude goedt vinden dat den Generaal Provoost mogte met twaelff dienders, als ses te peerde en ses te voete, werden versterckt. (Resol. van den Raad van State, 14 Augustus 1590.)

5) Aan deze schijnt, wanneer hun regtsgebied zich over eene of meer grensvestingen met de omliggende landstreek uitstrekte, den naam van Commissaris in de frontierplaatsen gegeven te zijn. Immers de instructie voor den Auditeur militair binnen Bergen op Zoom, Ambrosius Martini (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 62 verso) is volkomen gelijkluidend met die voor den Commissaris in de frontierplaatsen van de Meijerij van den Bosch, Verreyck. (Id., bl. 116 verso.)

derlijke provoosten, die hunne rapporten aan den Provoost-Generaal moesten inleveren. Eindelijk vinden wij nog melding gemaakt van de aanstelling van een Gerichtscholte over het krijgsvolk in het Vorstendom Gelder, Graafschap Zutphen en de stad, steden en landen van Utrecht, wiens betrekking ongeveer dezelfde schijnt geweest te zijn als die van Auditeur-Militair.

Hem was opgedragen om „Clage ende antwoort rede ende weder-rede aen te hooren, een yegelicken sonder aensien van persoonen den rijcken als den armen, ende den armen als den rijcken, goet cort ende onvertogen recht te laten wedervaren ende voorts alles te doen wat eenen oprechten ende vromen Gerichtscholte schuldich is ende behoort te doen, volgende den inhoud der Keyserlicke Malefizrechten ende hercomen, mitsgaders alzulcke placcaten, ordonnantien ende acten gemaeckt op de krijchsdiscipline 't stuck van sauvegarden ende dergelicke tenderende tegens de foulen, ongeregeltheden ende andere disordren van de soldaten" [1]).

De militaire regtspleging eindelijk was opgedragen aan krijgsraden, die niet uit een bepaald aantal personen waren zamengesteld, maar waartoe alle „presente Capiteynen, Lieutenanten en Vaandrigs", onder het voorzitterschap van den kommanderenden Officier werden bijeengeroepen [2]).

De Artillerie-Officieren werden niet tot leden van eenigen krijgsraad gekommandeerd, tenzij de aangeklaagde een artillerist was, als wanneer de krijgsraad uitsluitend uit Artillerie-Officieren bestond [3]).

Overigens was de Raad van State de opperste militaire regter, hoezeer Maurits den zoogenaamden Hoogen Krijgsraad — oorspronkelijk niets anders dan een krijgsraad te velde — tot een permanente regtbank gemaakt schijnt te hebben.

1) Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 62.

2) Zie Art. 65 van den Articulbrief van 1590.

3) Dit blijkt uit de Order van den 30sten October 1752, waarin wij lezen: „Aangezien d'Artillerie Bediendens in de Garnisoenen door het gering getal hunner Officieren, geen particulieren krijgsraad kunnen formeeren, gelijk voor dezen in het Veld, zoo zal voortaan in de garnisoenen een Officier van d'Artillerie bij de te houdene krijgsraden worden gecommandeert", enz.

Aan dezen Hoogen Krijgsraad werd van de vonnissen, ... krijgsraden gewezen, geappelleerd, en zulks niettegenstaande men ook aan den Raad van State appelleerde [1]), eene onregelmatigheid, die nog lang daarna schijnt voortgeduurd te hebben. In geval van gemeene delicten werden de informatiën en de krijgsraad door magistraatspersonen bijgewoond [2]).

Wat ten slotte de aanstelling betreft tot de verschillende hier boven omschreven betrekkingen bij het leger, deze ging, zoo als vroeger gezegd is, in het algemeen van den Raad van State uit, behoudens het regt van de Provinciale Staten om enkele benoemingen zelf te doen, en tot anderen eene voordragt van eenige geschikte personen op te maken.

In het jaar 1618 werd er eene regeling omtrent het aanstellen van de Kapiteins en mindere Officieren door de Staten Generaal vastgesteld, waarin onder anderen het volgende voorkomt [3]).

„Dat eenige Ritmeesterschappen van de Inlandtsche natie vervallen wesende, de respective betaelende provincien nomineren sullen drye persoonen tot elck vacerende compaignie, wel lettende op derselver personen bequaemheyt, boven dewelcke oock noch de Lieutenant ende Cornette derselver Comp[ie] voor genomineert sullen gehouden worden, vuyt welcke vijff persoonen de Heeren Stadthouders respective eenen tot Ritmeester sullen kiesen.

---

1) Rapport der Commissie van Mil. Wetgeving, 8 April 1807. — Zie Vreede, Ontwerpen van strafwetten en regtspleging, 1ste stuk, bl. 19.

2) Van Hasselt, De Judicio Militari, I, pag. 26.

3) Ordre by Zyne Ex[ie], Zyne G. Graeff Willem Lodewijck van Nassau, Stadthouder enz, de Heere Prince Henrick Fred. van Nassau enz. ende den Raedt van State, volgens de resolutie der Ho. Mo. Heeren Staten Generael vanden 2 May 1616 geraempt, om deser landen Crychsvolck, soo te peerde als te voete, tot derselver landen dienst bequaemer te maecken ende te houden, als tselve tot noch toe is geweest. (Resol. St. Gen., 6 Dec. 1618.) In dit stuk vindt men onder anderen de volgende opmerkelijke bepaling:

„Dat voortaen geene vercoopingen oft oversettingen van Capiteynschappen oft andere Crychs-Officieren en zullen meer mogen toegelaten worden, ten waere met ... van saken„.

„Oock de Ritmeesterschappen te velde vervallende, sullen bij de respective Heeren Stadtholders datelijck gegeven worden, soo als tot noch toe.

„Ende belangende de vuytheemsche Compaignien, zullen dezelve vergeven worden bijde voorsz. Heeren Stadthouders, met advis vanden Heere Prince Henrick als Generael vande Cavaillerie.

„Des sal int confereren vande Ritmeester oft Capiteynschappen ernstelick ende voornementlick gelet worden opte gene die deur heure goede diensten ende cloecke daden heur recommandabel gemaeckt hebben. Ende en sullen oock geen Ritmeesters oft Capiteynen gestelt worden, dan die ten minsten vier Jaeren tlandt gedient hebben. Ende belangende de Lieutenanten, Cornetten ende Vendrichs, dat dezelve sullen moeten gedient hebben drie jaeren, overal in gelijckheyt van bequaemheyt de ingeborene vant landt prefererende.

„Wat aengaet de Lieutenanten, Cornetten ende andere officieren, dat deselve gestelt sullen worden bijden Heere Prince Henrick, zoo wel als gelijcke authoriteyt wordt toegestaen den Colonels vande Regimenten der vuytheemsche natien".

Bij de Infanterie werden dezelfde bepalingen gemaakt omtrent het vervullen der opengevallen kapiteinsplaatsen; bij de vreemde kompagnieën Infanterie moest door den Stadhouder het advies van de Colonels ingewonnen worden.

Tot het aanvullen der Luitenants- en Vendrigsplaatsen moest de betalende provincie den Kapitein der kompagnie ontbieden, die den persoon noemde, wien hij voor die betrekking het geschiktst oordeelde, hetzij uit zijne kompagnie of uit eene andere; daarop droeg de provincie een drietal personen en daarenboven, als het een Luitenantsplaats was, ook den Vendrig, aan den Stadhouder voor, die daaruit eene keus deed [1]. Men moest ten minste vier jaren gediend hebben om tot Kapitein en drie jaren om tot Luitenant of Vendrig te worden aangesteld.

---

1) Dit was tot dien tijd toe reeds gebruikelijk geweest. — Zie Resol. van de Staten v. Holl., 9 Nov. 1618.

In de vreemde kompagnieën werden de Luitenants en Vendrigs aangesteld door de kolonels op advies van de Kapiteins en met „goede kennisse" van de Stadhouders.

De aanstelling tot alle andere lagere rangen verbleef aan de Kapiteins.

Het stelsel, dat de onderscheidene provinciën de bevelhebbers over het krijgsvolk, dat ten hare repartitie stond, zouden aanstellen, is eerst in 1651 aangenomen.

In dezelfde „Ordre" van het jaar 1618 komt ook een voorstel voor tot het pensioneeren van oude en voor de dienst ongeschikt geworden krijgslieden, namelijk: „Dat de Ruyteren die . . . . . . bevonden sijn . . . . mits heuren ouderdom ende verlempheyt totten dadelijcken landtsdienst onbequaem te sijn, sullen affgedanckt, ende weder andere bequaeme inde plaetse aengenomen worden, ende datmen deselve onbequaeme sal toeleggen eene paye van 14 ofte ten minsten 12 gl. ten 42 dagen, ende dit alles voor dese reyse, sonder naemaels getrocken te mogen worden in consequentie.

„Datmen de Officieren die insgelijcx deur ouderdom ende verminckthеyt onbequaem syn, mede soude mogen licentieren, mits deselve toeleggende een redelijck onderhout, als eenen Lieutenant 50, eenen Cornet 40, eenen quartiermeester 30 ende elcken Corporael 16 gulden ten 42 dagen".

FINANTIEEL BEHEER, BETALING, MONSTERING EN VERPLEGING DER TROEPEN.

Artikel 5 van de Unie van Utrecht bepaalde, dat de kosten voor den oorlog gevonden zouden worden uit accijnsen, op eenparigen voet in al de vereenigde gewesten te heffen. Door die bepaling zou, wanneer zij ware nagekomen, eene algemeene schatkist in het leven zijn geroepen, waaraan alle gemeenten des lands op dezelfde wijze zouden hebben bijgedragen, en waaruit alle uitgaven, die de Unie betroffen en niet van bijzonderen of provincialen aard waren, konden bestreden worden. Het is duidelijk welke regelmatigheid in het betalen der soldijen en der verdere oorlogslasten daaruit zou

voortgevloeid zijn. Ongelukkigerwijze echter stuitte de uitvoering van dien maatregel af op de zucht tot zelfstandigheid, die de afzonderlijke gewesten bezielde. Tot in het kleingeestige naijverig op het regt om hare zaken van inwendig bestuur zelf en zonder inmenging der Staten Generaal te regelen, verkozen de Provinciale Staten zelve de wijze van heffing der belastingen binnen hun grondgebied naar goeddunken vast te stellen, en het gevolg hiervan was, dat reeds in 1583 het zoogenaamde stelsel der quoten in het leven geroepen werd. Daarbij werd bepaald, dat men het aandeel, hetwelk ieder gewest in de algemeene uitgaven zou te dragen hebben, volgens een zooveel mogelijk billijken maatstaf zou vaststellen, terwijl het overigens aan de Provinciale Staten zou worden overgelaten op hoedanige wijze zij de gelden tot voldoening van hun aandeel of quote bijeenbragten. Behalve de moeijelijkheden, die jaarlijks bij het vaststellen eener billijke percentsgewijze verdeeling der lasten oprezen, ontstond nog telkens de groote zwarigheid, dat de onwillige provinciën of zij, die hare financiën minder goed beheerden of door den druk der tijden buiten staat waren, de gevorderde sommen op te brengen, den last des oorlogs voor een veel grooter aandeel dan bepaald was, op de schouders legden van de overigen, die, wanneer zij de algemeene zaak geen nadeel wilden zien lijden, genoodzaakt waren bij te springen en tot hunne eigene schade in de behoeften van het oogenblik te voorzien. Het behoeft wel niet gezegd te worden, dat het gewoonlijk de provincie Holland was, die daarvan de grootste bezwaren ondervond, hoezeer het wettig aandeel, dat zij in de lasten droeg, reeds grooter was, dan dat van alle andere gewesten te zamen [1]). Die verkeerde stand van zaken legde den grond tot het aannemen van een nieuw beginsel, dat hoezeer in de theorie op billijkheid gegrond, in de praktijk hoogst nadeelige gevolgen gehad heeft. Men besloot namelijk, voortaan aan iedere provincie een gedeelte van het krijgsvolk ter betaling toe te wijzen, ongeveer in verhouding van het percentsgewijze aandeel, dat zij in

1) In 1600 klom het reeds tot vier en een half millioen guldens, behalve de bijzondere provinciale uitgaven, die ongeveer anderhalf millioen vorderden.

de algemeene uitgaven te dragen had. De som, welke de provincie alzoo jaarlijks uitbetaalde aan het krijgsvolk, dat, zoo men het noemde, ter harer repartitie stond, werd in mindering van hare quote gebragt. Het groote nadeel, dat daaruit ontstond, was, dat langzamerhand de gewestelijke Staten de vendelen, die door hen betaald werden, begonnen te beschouwen als hun eigen krijgsvolk, waarover zij als „betaalsheeren" te gebieden hadden [1]).

Wij zagen het reeds hoe de Staten van Friesland in 1591 weigerden, de troepen, welke ter hunner repartatie stonden, naar het leger te velde te zenden, indien het plan tot den veldtogt niet volgens hunne begeerte werd opgemaakt [2]). De noodlottige gevolgen, die uit deze onjuiste voorstelling bij binnenlandsche oneenigheden konden voortspruiten, en die bij voorbeeld, in 1618 en na den Munsterschen vrede zijn ontstaan, zijn genoegzaam bekend.

In het jaar 1591 geschiedde de verdeeling van de quoten der verschillende provinciën op de volgende wijze: Van elke 100,000 gl. werden betaald door

Holland	64251	gl.	8	st.		
Zeeland	15812	„	13	„		
Friesland	13290	„	12	„	8	den.
Utrecht	6645	„	6	„	4	„

Een enkel voorbeeld uit velen moge hier den aard van de moeijelijkheden leeren kennen, die bij de verdeeling der quoten ontstaan kon.

Tot het jaar 1586 was bepaald, dat van elke honderd duizend gulden, die door Holland en Zeeland, op welke toen de grootste last van den oorlog drukte, werden opgebragt, 83000 door Holland en 17000 door Zeeland zouden worden bijgedragen; dat verder de quote van Friesland een vijfde en die van Utrecht een tiende gedeelte van die van Holland zou bedragen. Het aandeel, dat die

1) Somwijlen waren er enkele gedeelten van het leger, als nieuw opgerigte vendelen enz., die nog niet ter betaling aan eenige provincie waren toegewezen. De soldij van deze zoogenaamde „ongereparticeerde troepen" werd tijdelijk uit de kas van de Generaliteit voldaan.

2) Bl. XXXII.

vier provinciën alzoo aan eene opbrengst van 100000 gulden hadden te leveren was:

Holland	66453	gl. 3	st. 4	den.
Zeeland	13610	〃 17	〃 8	〃
Friesland	13290	〃 12	〃 8	〃
Utrecht	6645	〃 6	〃 4	〃

In 1586 evenwel kwam door bemiddeling van Leicester eene overeenkomst tusschen Holland en Zeeland tot stand, waarbij de verhouding tusschen de quoten dier gewesten, in plaats van 83 en 17, veranderd werd in 80¼ en 19¾ ten honderd. Zeeland evenwel bleef voortdurend ontevreden met deze schikking, en verlangde telkens de zaken op den vorigen voet teruggebragt te zien, en dus 2¾ percent minder te betalen, hetgeen op eene som, die door de buitengewone oorlogskosten al hooger en hooger klom en eens zelfs tot 4 millioen was gestegen, geen onaanzienlijk verschil maakte. Holland daarentegen beweerde de billijkheid van de nieuwe verdeeling, en voerde als grond aan, dat Zeeland in 1586 de inkomsten van het land van Schouwen trok, hetgeen vroeger, als onlangs bij de Unie gevoegd, voor eenige jaren van belastingen was vrijgesteld geweest, en dat het land van Goes, hoezeer nog geen belastingen opbrengende, toch sedert geheel was vrij geworden. Hoe het zij, die vermindering van belasting voor Holland ten koste van Zeeland gaf ieder jaar aanleiding tot oneenigheden, die gewoonlijk slechts door ernstige tusschenkomst van den Stadhouder konden worden bijgelegd.

De verdeeling der quoten was, tengevolge dier bepaling, als volgt:

Holland	64251	gl. 8	st.	
Zeeland	15812	〃 13	〃	
Friesland	13290	〃 12	〃 8	den.
Utrecht	6645	〃 6	〃 4	〃

Maar nu maakten de Staten van Friesland en die van Utrecht ook van hunne zijde zwarigheid door de ongerijmde opmerking, dat zij op die wijze meer zouden moeten betalen dan bepaald was geworden, daar hun aandeel slechts een vijfde en een tiende van dat van Holland behoefde te bedragen. Het spreekt evenwel van zelf, dat Holland en Zeeland zich bleven verzetten tegen de onbillijke

bewering der beide andere gewesten, wier bijdrage door de bovenvermelde onderlinge schikking volstrekt niet verhoogd was geworden.

Welke nadeelige gevolgen echter, zoowel het stelsel der quoten als dat der repartitie van het krijgsvolk ook met betrekking tot het geregeld geldelijk beheer van den staat en tot de onderlinge eendragt ook moge gehad hebben, op de finantieële belangen van het leger zelve kan men niet zeggen, dat het ongunstig gewerkt heeft. Integendeel, nu de Raad van State bij het indienen van zijne jaarlijksche begrooting of „Staat van Oorlog" [1]) aan ieder gewest de troepen aanwees, voor wier bezoldiging het te zorgen had, nu ieder bevelhebber bepaaldelijk wist van wien hij de hem verschuldigde gelden kon vorderen, was de contrôle gemakkelijker gemaakt, en wanneer eenig onderdeel van het leger niet behoorlijk en te regter tijde betaald werd, dan was het meer in het oogvallend, wie voor die wanbetaling aansprakelijk was, dan het geweest zou zijn, wanneer de lasten door een algemeen fonds werden gedragen, en de schuld van een daarin ontstaand te kort, van de eene op de andere provincie geladen werd.

Wanneer wij hier en daar van de „betaling der troepen" hebben gesproken, is die uitdrukking eigenlijk in eenen letterlijken zin min juist te noemen. De „troepen" toch werden niet door den staat betaald, maar „de bevelhebbers". En daarin ligt een groot verschil tusschen de legerinrigting van onzen tijd en die van vroeger eeuwen, welke, wel is waar, de militaire administratie veel eenvoudiger maakte, maar daarentegen eene ruime poort voor eene menigte misbruiken van allerlei aard openstelde.

De regering gaf aan hen, die zij als bevelhebbers aanstelde, de noodige gelden tot aanwerving en onderhoud van een bepaald getal manschappen, schreef voor hoe groot de soldijen voor de onderscheidene graden moesten zijn, en telde maandelijks aan de ritmees-

1) Eerst sedert het jaar 1658 werden er geregeld jaarlijksche Staten van Oorlog overgelegd, terwijl men zich vóór dien tijd gewoonlijk met de vernieuwing van vroeger ingediende behielp. Zoo werden er van 1595 tot 1621 slechts 13 Staten van Oorlog ingeleverd. (Resol. der Staten Generaal van den 16den Dec. 1644.)

ters en kapiteinen de gelden uit, waarop zij naar gelang der werkelijke sterkte hunner kompagnieën aanspraak konden maken, van welk bedrag evenwel ten voordeele van den staat de zesde penning (zes percent) gekort werd [1]. Met de verdere inwendige administratie der kompagnieën bemoeide zij zich in zoo verre, dat zij zich door maandelijksche monsteringen trachtte te overtuigen, of het aantal troepen, waarvoor zij betaling gaf, werkelijk aanwezig was, en dat zij gevolg gaf aan de, trouwens niet zeer zeldzame klagten van manschappen, die niet behoorlijk door hunne kapiteinen werden betaald.

Dat eene zoodanige inrigting aanleiding gaf tot menigvuldige bedriegerijen, die bij de toenmalige inrigting der administratie moeijelijk of in het geheel niet te keeren waren, ligt in den aard der zaak, en hoezeer de bepalingen op het stuk van de monsteringen, zoo als wij zien zullen, met de meeste strengheid daartegen trachtten te waken, leveren de bescheiden van die dagen ons ontelbare bewijzen van de nadeelen, die de staat ondervond tengevolge van eene oneerlijkheid, die, als het ware door de overgeleverde usantiën gewettigd, door velen minder werd beschouwd als een bedrog dan wel als een stilzwijgend erkend voordeel, aan hunne charge verbonden.

Een der meest gebruikelijke middelen om het ontbrekende in de kompagnieën bij de monsteringen bedekt te houden, bestond daarin, dat de kapiteinen voor dien dag zoogenaamde passevolanten in de gelederen stelden, die van rusting en wapenen voorzien, en als soldaten bij het vendel dienende, opgegeven werden, eene handelwijze, die ten strengste verboden was.

Zoo was bijv. in 1587 bepaald, dat de oversten, kapiteinen of bevelhebbers „zich ook niet mogen behelpen met het ontleenen van soldaten uit andere vendelen, passevolanten, burgers, soetelaars, vrijbuiters of anderen, niet wezende in vaste dienst van hare vendelen, noch doende dagelijksche dienst, ... op pene dat de Capiteinen als de passe-volanten gestraft zullen worden met Capitale punitie [2]. Later werden nog veel strenger bepalingen

1) Journael van Duyck, II Boek, 16 Februarij 1594.

2) Placcaet ende ordonnantie op de monsteringe enz. van 10 Januarij 1587.

hieromtrent gemaakt en vastgesteld, dat de passe volanten, „de eerste reyse openbaerlijk strengelijck ghegeeselt ende voor de tweede reyse mette koorde ter doot gestraft" zullen worden [1]).

In weerwil daarvan behoort het volstrekt niet tot de zeldzaamheden, wanneer wij bij voorbeeld bij den Raad van State eene aanklagt zien indienen tegen zekeren Kapitein van den Eynde, beschuldigd, dat hij voor 70 koppen vivres en munitie had ontvangen, en maar 39 soldaten onder de wapens had gehad, terwijl al de overigen passevolanten waren [2]). Evenzoo wordt de Kapitein van de mineurs, Andries de la Croix aangeklaagd, dat hij maar 12 mineurs van de 30, welke hij volgens zijne Commissie onder de wapens moest hebben, werkelijk in dienst had, maar zich door middel van passevolanten de soldij der overigen liet uitkeeren, en bovendien zijne manschappen niet betaalde [3]).

Wij vinden niet of aan deze officieele aanklagt tegen de la Croix gevolg is gegeven; zeker is het, dat wij hem nog lang daarna herhaalde malen als Kapitein van de mineurs aantreffen [4]).

Het schijnt dat de diepe wortel, dien het misbruik sinds zoo vele jaren geschoten had, de reden geweest is waarom de Staten

---

1) Placcaat op de monstering van den 4den Februarij 1599.

2) Resolutiën van den Raad van State, Maart 1591.

3) „Den Fiscael van den Rade, binnen staende, heeft gerapporteert, hoe hij de sake vondt van de mineurs, die hun beklagen over hun Capiteyn de la Croix, van geen betalinghe te kunnen bekomen, d'welck naer examinatie van de reeckeninge met Jan Willemssen van de penningen aen den schrijver van den Capitain betaeld, hij fiscael genoegsaem bevonde soo te sijn, — versochte te verstaen des Raeden voorder geliefte, dewijle men alsulcke manieren van doen van den Capiteyn, die ook de Landen andersints fraudeerde, soo hij over de twaalff mineurs niet en hadde, ende dat d'andere soldaten ende passevelanten waren, niet en behoorde te lijden". (Resol. van den Raad van State, 31 Januarij 1591.)

4 Op een hoogduitschen „Staet ende Repartitie van Kriegesvolgk enz. op het Rijks Arch., denkelijk uit de eerste jaren der 17de eeuw, vinden wij onder de rubriek: Mynneurs und Arbeitters: „Andreas de la Croix, Capt. von 31 Minneurs, welcher dieselve bisz aff die anzahl 12 solte absterben laszen". — In 1617 was hij de eenige Mr Mineur, dien de Staten nog in dienst hadden. (Resol. van de St. Gen., 25 Maart 1617.)

niet met die strengheid tegen de overtreders te werk gingen, welke het gewigt der zaak vereischte. Immers men zou moeijelijk kunnen aannemen, dat het eene zaak van weinig bekendheid was, wanneer wij den fiscaal van den Raad van State zelf zien schrijven, dat bij het beleg van Geertruidenberg in 1593 „alle de Compagnien door de giericheit van den Capiteinen soe seer swack waeren dat de 66 kompagnien voetknechten van den eersten aen niet veel stercker en waeren geweest dan omtrent 6000 man die de Staeten wel tegen 9000 mosten betalen [1]). Zoo was bij de monstering van het leger in Gelderland op den 13den Julij 1595 gebleken, dat er 9960 man onder de wapens waren, terwijl er volgens de monsterlijsten ongeveer 14000 werden betaald [2]). Geen wonder dan ook, dat Duyck verklaart, dat de penningen, „die voor gestolen namen betaald werden, wel 800000 gulden in het jaar bedroegen„ [3]).

Ook bij de Engelschen bestond niet alleen dit misbruik, maar het was bij hen binnen zekere grenzen eene geoorloofde zaak. Dit blijkt uit hetgeen in 1590 gebeurde, toen de Raad van State bezwaar maakte om het wettig bestaan van mortepayen [4]) bij de Engelsche hulptroepen te erkennen. Dit bezwaar werd ter kennis gebragt van den Engelschen Ambassadeur, die in de vergadering der Staten Generaal van den 26sten Junij 1590 een geschrift indiende, waarin onderscheidene punten, op het Engelsche krijgsvolk hier te lande betrekking hebbende, werden besproken, en waarin omtrent de hierbedoelde zaak het volgende voorstel namens de Koningin van Engeland voorkomt:

„Secondement que les 15 mortes payes en chasque Compaignie de 150 testes de son Infanterie et les 10 mortes payes en une Cornette de 100 lances pour le passe que pour l'avenir soyent par vos

1) Journael van Duyck, I Boek, 25 Junij 1593.

2) Id., II Boek, 13 Julij 1595.

3) Id., III Boek, 16 Sept. 1596.

4) Door „mortepayen„ verstond men iets anders dan door „passevolanten„. Zij bestonden alleen op het papier en werden boven de werkelijk aanwezige manschappen in rekening gebragt. Het doen monsteren van passevolanten was eene bedriegerij; het ontvangen van soldij voor mortepayen was een geoorloofd misbruik.

S[ries] approuvez et mises en compte, puisque cest de l'ancienne discipline de son Royaulme d' Angleterre, et ce qu'a tousiours esté payé par les Roys et Princes, ses Progeniteurs depuis 100 ans a leur subjects, quand il a esté question de s'en servir en leur guerres propres, et quoi qu'au traicté mesmes mention n'en soit faicte en termes expres ״.

De Staten Generaal konden zich evenwel met dit voorstel niet vereenigen, en in hun antwoord op de door Wilkes ingediende memorie gaven zij den 16den Julij daaraanvolgende ten opzigte van dit punt te kennen, dat zij de bezoldiging, niet alleen van hunne eigene troepen maar ook die van de Engelsche, gedurende den oorlog meermalen hadden verhoogd, maar dus ook vast vertrouwden, dat de vendelen voltallig gemaakt en gehouden zouden worden. Zij verklaarden derhalve, dat zij in eene betaling van mortepayen niet konden toestemmen, te meer omdat anders de kompagnieën ruiters en voetknechten in dienst van den Staat met hetzelfde regt eene dergelijke bepaling te hunner gunste zouden kunnen verlangen. Zij verzochten dus Hare Majesteit eerbiedig, hierop niet aan te dringen, en het misbruik, daar waar het was ingevoerd, af te schaffen, terwijl zij het tevens voor billijk hielden, dat de servitiegelden, die door de kapiteinen en andere officieren voor mortepayen genoten waren, werden gerestitueerd.

De zaak schijnt voorloopig hierbij gebleven te zijn, ten minste wij vinden geene melding gemaakt van eenige definitieve regeling. De Staten evenwel bleven bij hunnen eisch volharden, hetgeen onder anderen blijkt uit de notulen van den Raad van State van den 26sten April 1591, waar wij lezen:

״ Gesien ende gevisiteert de monsterrollen van de Engelsche kompagnien...... is geresolveert daarop te stellen: Den Raede etc., gesien hebbende dese rollen van monsteringe, niettegenstaende die mede schijndt geteeckent te wesen bij den Commissaris Godert van Berefelt, en konnen nogthans deselve niet voor goedt aennemen, bijsonder voor sooveel den absenten ende mortepayen aengaet tegen thien op 't hondert, als contrarierende het Tractaet van Engelandt; verklarende den voorn. Berefelt van wegen desen Landen geenen last,

gehadt te hebben om 't selve te passeren, ja directelijck tegens sijnen last ende Instructie van monsteringe te sijn ״.

Maar ook wanneer wij het wettige of onwettige van het in rekening brengen dezer mortepayen daarlaten, is het verbazend te zien hoe schaamteloos de Engelsche Kapiteins in dat opzigt handelden. Dit blijkt onder anderen uit hetgeen in 1588 gebeurde, toen Elisabeth, bedreigd door de Spaansche Armada, een deel harer hulptroepen uit de Nederlanden terug ontbood. De Staten zagen er natuurlijk een groot bezwaar in, hunne krijgsmagt te verminderen terwijl Parma met 40000 man te velde was; maar daar zij het hooge gewigt inzagen, dat er voor de Koningin in gelegen was, hare strijdkrachten zooveel mogelijk te versterken, bewilligden zij er in, dat drie duizend man infanterie en een gedeelte der ruiterij naar Engeland zouden worden gevoerd, mits er twee duizend man hier bleven tot bezetting der frontiersteden [1]). Elisabeth nam met dit voorstel genoegen, maar toen het zou worden uitgevoerd, bleek het, dat, toen de bedoelde plaatsen met 2000 man bezet waren, er nagenoeg niets overbleef, zoodat de Koningin uit deze landen geen volk kon ligten. En dit alles niettegenstaande de Engelsche Kapiteins, zoo als van Reyd bij deze gelegenheid uitdrukkelijk vermeldt ״ met bedroch ende gheleent volck sich voor vol deden monsteren ende betaelen ״ [2]).

Verschillende middelen werden voorgesteld en beproefd om aan dit schadelijke misbruik bij het leger een einde te maken. Daaronder behoort ook de voorslag van de Staten van Holland om voortaan de manschappen hoofd voor hoofd te betalen, en ten einde de kapiteinen schadeloos te stellen voor het verlies, dat zij daardoor zouden lijden, zouden de kompagnieën op 150 hoofden worden gebragt en zou ieder Kapitein boven zijn tractement 15 stuivers per man in de maand ontvangen, waardoor zij tevens zouden

---

1) Volgens het tractaat moest het Engelsche hulpkorps sterk zijn 5000 voetknechten, 1000 ruiters en 1150 man als bezetting in de pandsteden.

2) Van Reyd, III Boek, bl. 259.

worden aangespoord om hunne kompagnieën voltallig te houden [1]).

Dit voorstel, hoewel herhaaldelijk in overweging genomen, is nooit bij het leger in praktijk gebragt; alleen vonden wij, dat in de provincie Holland in Augustus 1596 vijftien vendelen waardgelders werden aangenomen, „op de voet om te hebben halve soldie ende betaelt te worden hooft voor hooft" [2]), en dat wel als eene proef om bij welslagen ook zoodanige betaling bij de andere troepen in te voeren [3]).

De eenige waarborg tegen het verspillen van 's lands penningen was te vinden, behalve in de naauwgezetheid der bevelhebbers, die evenwel, zoo als gezegd is, veel te wenschen overliet, in het doen van herhaalde monsteringen, om zoo doende de effectieve sterkte der korpsen na te gaan, waarvan behoorlijk lijsten — monsterrollen — aan den Raad van State werden overgeleverd, volgens welke men dan de betalingen regelde.

Tot het doen dezer monsteringen waren bijzondere Commissarissen aangesteld, die volgens hunne instructie ten minste twaalf maal in het jaar het onderdeel van het leger, dat aan hunne contrôle onderworpen was, moesten monsteren.

---

1) Bij het 11de Artikel der Instructie voor den Raad van State, van den 22sten April 1588, was reeds bepaald, dat het volk van oorlog betaald zou worden „hooft voor hooft, voor soo veel doenlyk sal wesen".

2) Journael van Duyck, III Boek, 22 Augustus 1596. — Dergelijke waardgelders werden nu en dan aangenomen, wanneer een gedeelte van de garnizoenen der steden mobiel gemaakt werd om het leger te velde te versterken. Uit het Commissieboek van den Raad van State van 1586—1591 (bl. 135) blijkt, dat in het jaar 1591 te Leiden 150, te Rotterdam 113, te Delft 150 en te Hoorn 150 waardgelders werden aangenomen. Het is evenwel meer dan waarschijnlijk, dat de betaling dier waardgelders hoofd voor hoofd evenmin ooit heeft plaats gehad.

3) „Ende omdat men 't overgroote bedroch der Capiteynen langs soo meer vernam ende datter niet geacht en worde om eer daarinne te konnen remedieren, dan 't volk hooft voor hooft te doen betaelen, daeraf men eene preuve wilde doen, was mede geresolveert det men de waertgelders specialijck aennemen soude met die voorwaerdem dat men heur volck hooft voor hooft soude betalen om, ingevalle men 't selve goet vont, dat men dan de andere Compagnien metter tijt alles daertoe mede soude brengen". (Journael van Duyck, III Boek, 12 Augustus 1596.)

De bepalingen, welke hun daarbij voorgeschreven waren, en die geheel tot de karakteristiek van de legerinrigting dier dagen behooren, zijn voornamelijk de volgende [1]:

Wanneer de Commissaris van de monstering den last ontvangen had, om een onderdeel van het krijgsvolk, dat tot zijn district behoorde, te monsteren, moest hij daar onmiddellijk toe overgaan. Hij was verpligt den hem opgedragen last strikt geheim te houden, en hoogstens een of twee uren voor dat de monstering zou plaats hebben mogt hij er den bevelhebber kennis van geven, terwijl het hem stipt verboden was dat tijdstip daarna te wijzigen. Ten einde deze inspectiën altijd op onverwachte tijden zouden plaats hebben, was dan ook aan de Commissarissen, die over een bepaald garnizoen gesteld waren, en die volgens hunne instructie zoo dikwijls het hun goeddacht, maar ten minste eenmaal in de maand moesten monsteren, uitdrukkelijk gelast, dat zij het niet op geregelde tijdstippen mogten verrigten, maar nu eens iets meer dan iets minder dan eene maand tusschen twee monsteringen moesten laten verloopen.

Op den dag voor de monstering bepaald, werden de burgemeesters der stad door de Commissarissen verzocht, hen bij te staan, hetzij in persoon, hetzij door eenige gedeputeerden, die terwijl de troepen onder de wapens waren, de zieken en gekwetsten in hunne kwartieren opzochten om hunne presentie bij de kompagnie te constateren, en tevens hielpen nagaan of zich in de gelederen ook burgers, vrijbuiters, zoetelaars of dergelijk slag van volk bevonden, ...e, geen dienst doende, toch door de kapiteinen aan den Staat in ...kening werden gebragt. Gedurende de monstering, die altijd ...morgens met den dageraad en niet dan in dringende noodzake...heid na den middag mogt gehouden worden, hielden de burgers ... wacht aan de poorten, of wel de poorten werden, zoo als bij ...rbeeld in de frontiersteden, zoo lang gesloten gehouden.

———

1) Zie de Generale Instructie van de monsteringe van het volck van oorloge, ...de in dienst in de geunieerde provincien van de Nederlanden, ghelijk die ...rigeert ende vermeerdert is, in dato 28 September 1587. (Groot Placcaetboek, ...l. 229 en volgg.)

Voor den aanvang der monstering leverde ieder kommandant v
een vendel aan den Commissaris de rol van de vorige monsteri
over, op welke rol ook vermeld moesten zijn de namen, de g
boorteplaatsen, de qualiteit en de wapenen van degene die op wac
waren, en van de zieken en gekwetsten, bij welke laatsten ook h
huis, waar zij zich bevonden, moest opgegeven zijn. Deze werd
alsdan op denzelfden tijd dat de monstering plaats greep door
gedeputeerden van den magistraat bezocht, terwijl ten opzigte v
de zieken bijzonder was voorgeschreven, dat ze gezien moesten word
in het aangezigt, en dat ze hunne wapens en paarden moesten vert
nen, opdat „onder het decksel van siecken gheen jongers ofte and
haer veynsen ofte simuleeren siecke soldaten te wesen”, terwijl t
overvloede den waard van het huis gevraagd moest worden, of z
soldaat of ruiter ziek, gekwetst, „ofte andersins ongevalligh was

Diezelfde informatie werd ook door de Commissarissen in het gehei
aan ieder der Sergeanten en andere Officieren van de kompagn
gedaan, „om te hooren, of sy alle gader uyt eenen monde spreke

Wanneer deze voorzorgen genomen waren, werd het krijgsv
bijeengebragt op eene afgesloten plaats, tot welke niemand toega
had, om ook daardoor zooveel mogelijk alle bedrog te voorkome
en zoodra de troep present was, hield de Commissaris eene t
spraak, hoofdzakelijk van den volgenden inhoud:

„Vrome krijgslieden en broeders! Daar men door lange ondervi
ding de schade en de nadeelen heeft leeren kennen, die door h
bedrog bij de monstering ontstaan, en daar door zoodanige misbruik
steden en plaatsen van groot gewigt verloren zijn gegaan en de mi
delen en inkomsten van het land nutteloos verbruikt, terwijl h
tevens de voornaamste oorzaak is, waardoor de brave en arme s
daat (tot groot leedwezen van Zijne Excellentie) slecht betaald wor
al hetwelk gevoegelijk uit den weg geruimd kan worden, indien m
de voorschreven misbruiken doet ophouden: daarom verzoek,
bovendien uit kracht van den last mij gegeven, beveel ik U, zoo al
gezamenlijk als ieder in het bijzonder, op den eed, dien gij a
Zijne Excellentie en het land gedaan hebt, vrijmoedig te verklar
of er onder U is eenige passevolant, geleende soldaat, burger, zoe

laar, vrijbuiter of andere, die niet in vaste dienst van de kompagnie is, geen wacht en togt met U doet, of niet met U ten oorlog trekt, want dezulken zijn niet waardig onder kloeke en vrome soldaten mede geteld te worden, en dienen nergens toe dan om Ulieden te zwaarder te belasten met wacht en schildwacht. Ook doen zij U Uwe eer en goeden naam verliezen, wanneer gij met den vijand in aanraking komt en dan door de geringe sterkte Uwer kompagnie gedwongen zijt den vijand den rug te keeren en hem het veld te laten, terwijl gij anders, wanneer de kompagnie met dappere en vrome soldaten voltallig was, sterk genoeg zoudt zijn om hem te slaan, te verjagen en te vernielen, tot groote eer, voordeel en reputatie, zoowel van U zelven als vooral ter eere Gods en het welzijn van het Vaderland, dat reeds zoovele jaren zoo jammerlijk benaauwd wordt. Ik spoor U dus nogmaals aan, mij die personen vrijmoedig te ontdekken opdat ze naar behooren gestraft worden. Ik gelast ook aan allen die in geen vaste dienst zijn bij deze kompagnie, noch daaraan verbonden, deze monstering te verlaten op straffe van, later gevonden en herkend, zonder eenige genade als schelmen te worden gehangen en geworgd „.

Nadat deze toespraak tot het volk gehouden was, werd in hunne tegenwoordigheid en ten aanhoore van de geheele kompagnie aan den Kapitein, zijnen Luitenant en den schrijver een eed afgenomen, dat al de personen, op de monsterrol vermeld, soldaten waren in vaste dienst bij de kompagnie, dat zij er geen van elders ontleend of tijdelijk in dienst genomen hadden enz.; eindelijk dat zij op geenerlei wijze, middellijk of onmiddellijk bij deze monstering Zijne Excellentie, den Staat of iemand anders ter wereld zochten te bedriegen.

Daarop nam de monstering een aanvang.

Voorzien van de monsterrollen, die volgens een bepaald voorgeschreven model waren opgemaakt, gingen de Commissarissen langs de gelederen en vroegen aan ieder man zijn „Christen naem met toenaem, die hij in de wandelinge heeft ende meest bekend is„; zij zagen daarbij naauwkeurig toe, hoe de soldaten bewapend waren en in hoever die wapening overeenkwam met hetgeen in de monster-

rol vermeld stond, en vroegen hun op hunnen eed af, of de wapenen die zij voerden, hun in eigendom toebehoorden. Om te beletten, dat soldaten of paarden, die de dienst verlaten hadden, maar zich nog in de plaats ophielden waar de monstering geschiedde, als tot de kompagnie behoorende, in het gelid werden gesteld, of ook om andere frauden of persoonsverwisselingen te voorkomen, was aan de Commissarissen voorgeschreven, dat zij zich zooveel mogelijk met het uiterlijk van menschen en paarden moesten bekend maken en te dien einde op hunne eigene monsterrol in het geheim aanteekenen of de manschappen „eenich lidt-teycken dragen, tzij in 't Aensichte, Hooft of andere leden, oock haere statuere, dispositie en ouderdom, ten naestenbij die sij mogen hebben, of sij wit of bruyn zijn, met swart, blont, root ofte ander Hayr, ende Baert, gehouwt ofte ongehouwt, groot ofte kleyn, vet ofte mager, ende andere teeckenen daer door sij souden konnen oordeelen, of bij aventure in toekomende tijden op gelijcke namen andere persoonen hen souden meynen te presenteren in monsteringe, om deselve te frauderen ende abuseren". Bij de ruiterij werd daarenboven naauwkeurig aangeteekend de hoogte en de vorm van het paard, de staart en het haar en de lidteekenen, die het droeg.

Van den uitslag der monstering, aan welke geen bevelhebber noch soldaat zich onttrekken mogt, op straffe van zonder paspoort uit de dienst te worden ontslagen, werd verslag gedaan aan den Raad van State, die daarna de betaling regelde. Wanneer een Monster-Commissaris meer manschappen in rekening bragt dan er werkelijk waren, werd hij veroordeeld tot het betalen van eene som, gelijk aan viermaal de schade, die de gemeene zaak daardoor leed, en verder arbitrairlijk gestraft.

Dat in weerwil van al deze strenge en tot in de kleinste bijzonderheden uitvoerig voorgeschreven bepalingen de passevolanten toch voortdurend bleven bestaan, bewijst wel, hoe diep het misbruik was ingedrongen, en maakt het tevens meer dan waarschijnlijk, dat de monster-commissarissen zelve het vaak met de kapiteins eens waren om bij het in acht nemen van den voorgeschreven vorm toch aan dezen de voordeelen, die zij door de passevolanten trokken, te

doen behouden. In het jaar 1623, toen het plakkaat op de monstering van 1599 werd gewijzigd en uitgebreid, werd dan ook uitdrukkelijk verboden, dat de commissarissen der monsteringen „hun sullen onderstaen eenigerhande giften of te gaven, gratuiteyten ofte presenten int minste te nemen oft genieten, directelick noch indirectelick, van eenige Colonels, Ritmeesteren, Capiteynen oft andere krijghsofficieren', noch van deselve met maeltijden oft defroyementen hem laten tracteren, op pene van daetlijcke cassatie voor de Gevers ende Nemers, soowel voor als nae de monsteringe, aen den Commissaris selve, ofte aen yemant van den sijnen".

Bovendien moet nog in aanmerking worden genomen, dat aan de commissarissen van monstering, die de marcherende troepen naar hunne nieuwe bestemming moesten geleiden, ten einde er voor te waken, „dat die compagnie bescheyden sal wesen ende langhs den wech geen schade ofte overlast en doen aan den Huysman, Koopman noch anderen, van wat qualiteyt die sijn" [1]), bij het plakkaat van 24 Januarij 1590 de last was opgedragen om de vivres gedurende den marsch tegen recepis te doen leveren, terwijl zij later de daarvoor gedane uitgaven moesten verantwoorden. Zij zelve hadden er dus een geldelijk belang bij, dat de troep op het papier sterker was dan in de werkelijkheid, daar zij den aankoop van vivres naar de sterkte konden regelen, en het remboursement volgens de officieele monsterlijsten konden vorderen.

Ter beoordeeling van den geest, welke in dien tijd onder de bevelhebbers heerschte met betrekking tot de monsteringen, mogen nog de volgende aanteekeningen dienen. Zij zijn genomen uit een paket: „Franse missiven van Officieren aan malkander over de oorlogsaken van dien tijd, de annis 1601, 2, 3, 4", gemerkt: $\frac{109}{163}$, Militaria onder Graaf Willem Lodewijk, op het Rijks-Archief.

Daarin bevinden zich verscheidene vertrouwelijke brieven, die zekere Villetart, Luitenant bij eene kompagnie, aan den Kommandant, den Kapitein Danchiez, rigt, en waarin hij, alsof het de eerlijkste en

2) Resolutie van den 23sten September 1859. (Groot Placcaetboek, II, bl. 245.)

natuurlijkste zaak der wereld gold, over de verschillende listen en bedriegerijen spreekt, waarmede hij den Monster-Commissaris weet te misleiden, als het opgeven van burgers voor soldaten, van een gewoon soldaat voor een sergeant, van het gebruik maken van soldaten van een ander vendel, ja zelfs van vrouwen, die hij voor mannen heeft doen doorgaan, enz.

In een brief uit Haarlem van den 26sten Julij 1603 schrijft hij:

„Monsieur, Lors que nous y pensions le moyns la monstre est survenuee laquelle il ma fallu passer avecq aultant de dilligence que vous sauries ymaginer ayant eu affaire au plus cruel commisaire qui se saurait trouver. Car il me fit advertir hier a dix heures du soir de son arivee et ne voullant aucunement que je sceusse son logis pour l'aller visiter et me fit dire seullement que je me teinsent prest a sept heures du mattin ce que jay faict ne mestant pas endormy a travaille toute la nuict a chercher des hommes pour passer ne trouvant rien que de ces faisseurs de toille, maraus qui nont devant les ieulx que une apprension de la corde. Toutefois sella na pas empescher que nous ne soyons passes cent et deux hommes. Et jay faict passer aussy un soldat pour sergent, un de ceulx qui nespere nullement la hallebarde pour aulter tout soupson a ceulx qui la pretante".

Eenige maanden later zendt hij de monsterrollen aan zijn Kapitein, en in den begeleidenden brief (5 December 1603) uit Husdan (Heusden) lezen wij onder anderen:

„Je ne scay pas monsieur comme quoy vous seres edifie de cette monstre, mais je ne pense pas quil se pust fere aultrement que nous avons faict et vous diray que dorenavant vienne la monstre quant elle poura quelle se fera bonne par un moyen que nous avons trouve mais il fauldroit sil vous plaist envoyer de quoy contenter dix hommes que ont passe qui sont de la Compagnie du cap[ne] piere qui minportunent tous les jours acause de la promesse que je leur ay faicte quil seres contant".

In een brief van den 28sten November 1603 uit Heusden lezen wij:

„Monsieur! Jeusse fort desire de vous escrire tout ce qui ses passe ala monstre que lon nous a fait faire le 23 de ce mois ala maniere accoustumee avecq force serimoniel. Je en fus adverty

lors que le sergent me vient donne lordre il me falust trouver de noveaus moyens pour avoir quelquesuns car ny de la cavallerie ne daultres de qui je en esperes se sont..... [1]) et ma fallu trouver aultres inventions qui nont point mal servy comme vous veres par le rolle que je vous envoyeray incontinant que je lauray retiray des mains du commisaire et vous supplie treshumblement monsieur de croire que jy ay apportay tout ce qui ma este au monde posible comme naffectionnent rien plus que ce qui conserne lutillite de vostre service nayant peu fere daventage que en fere passer 14 ou 15 de presant sans ceulx qui sont absent a Culenbour a Tergault et a Delfe, un englois a Corguon [2])...... Pour les aultres officiers asavoir le prevost et le scribe je les ay fait passer par transmutation dun sexce a lautre".

Den 19den Januarij 1604 schrijft hij weder uit Heusden:

"Monsieur je suis extremement aize de ce que vous avez este sy tost de retour de vostre voyage accause de la commodite que nous aurons de passer des absens ala monstre que lon tient pour certain que se fera ceste septmaine. Jestois en toutes les peines du monde sy elle fust arivee lors que tout estoit en campagne pour le peu de moyen quil y ust eu de accomoder les affaires, et mesme que ce qui nous estoit le plus assure sen alla au mesme temps, asavoir la compagnie du cap^ne pierre mais ny pour sella je pratiqueray toutes les inventions qui se pouront trouver et suscite en se mavais lieu, pour fere que tout yra bien sy plaist a dieu".

Wanneer eenig onderdeel van het leger gemonsterd en de betaling daarvoor ontvangen was, waren de bevelhebbers der kompagnieën verpligt, binnen acht dagen hunne manschappen in tegenwoordigheid van den Monster-Commissaris te betalen [3]). Wanneer zij, na daartoe aangemaand te zijn, aan deze verpligting niet voldeden, verloren zij eene maand gagie, werden uit hunne betrekking ontslagen, uit het leger gebannen en onwaardig verklaard, daarbij

1) Hier volgen eenige onleesbare woorden.

2) Kuilenburg, Gouda, Delft en Gorkum.

3) Resol. van den 28sten September 1589. (Groot-Placcaetboek, II, bl. 245.)

in het vervolg te dienen [1]). De kapiteins, die hunnen manschappen minder gaven dan de betaling door de Staten vastgesteld, werden eveneens uit hunne betrekking ontslagen [2]). De tractementen en soldijen werden, zoo het heette, berekend en betaald bij de maand; maar door die maand werd in den regel verstaan een tijdvak van acht en veertig dagen, ook lange of heerenmaand genoemd, in tegenoverstelling van de zoogenaamde korte maand, die twee en dertig dagen telde. Deze instelling had haren grond in de bezuinigingen, waartoe men achtereenvolgens had moeten overgaan. In het jaar 1576 reeds was men begonnen de maand op 42 dagen te stellen [3]). Dit werd ongeveer tien jaren lang volgehouden, toen een nieuwe bezuinigingsmaatregel noodzakelijk werd, en men de troepen om de 48 dagen begon te betalen [4]). Het schijnt evenwel dat voor het ontbrekende schuldbrieven werden afgegeven, die vol-

---

1) Art. LIX van de Krijgsordonnantiën van Leicester, 14 Februarij 1586. (Groot Placcaetboek, II, bl. 161.)

2) Art. LXXVI van den Articulbrief ofte ordonnantie op de discipline militaire, in dato 13 Augustus 1590.

3) „Dat voortaen alle betalingen van Capiteynen, Officieren ende knechten binnen den quartiere van Suyt Hollandt gedaen sal worden op twee ende veertich daegen voor een maent gereeckent onder de gewoone Besoldinghe”. (Resol. der Staten van Holland, 19 Junij 1576.)

4) Van Meteren zegt in zijne Historie enz., XV Boek, bl. 267 verso (uitg. van 1663): „Tenderden hebben de Staten voornoemt” (in 1588) „alle die maentlicke besoldingen, die van doen voortaen souden vallen, gesteld op 48 dagen voor een maent ende de Colonellen, Capiteynen ende ghemeyne soldaten doen sweeren, dat sij henlieden mette voorsz. besoldinghen souden hebben te vernoeghen. Maer de tractementen van de hooge Ampten zijn gestelt, betaelt te worden tegen 32 daghen ghereeckent voor een Maendt”.

Het is waarschijnlijk op grond van de aangehaalde woorden, dat onze schrijvers (en ook Hoyer in zijne Geschichte der Kriegskunst, I, bl. 280) opgeven, dat de betaling om de 48 dagen in het jaar 1588 bij het Staatsche leger is ingevoerd. Die bepaling kan toen als algemeene maatregel zijn vastgesteld, maar zeker is het, dat er reeds in 1586 door Leicester verscheidene commissiën uitgegeven zijn, waarin uitdrukkelijk wordt gemeld, dat de betaling om de 48 dagen zou geschieden. (Commissieboek van Leicester, bl. 123 en volgg.) De commissiën van den 4den October 1586 zijn de eerste van dien aard, welke wij aangetroffen hebben.

daan zouden worden naarmate 's lands kas het zou veroorlooven.

Echter werden nog vele betrekkingen, vooral die van hoogere bevelhebbers of ambtenaren, als van ouds om de 32 dagen betaald, hetgeen dan in de Commissie bepaaldelijk stond uitgedrukt. Buitendien waren er op den algemeenen regel nog andere uitzonderingen. Zoo ontvingen bijv. de constabels en kanonniers hunne gagie iedere 15 dagen, en betaalden de Staten van Zeeland de voetknechten, die ter hunner repartitie stonden en in hunne provincie garnizoen hielden, per maand van 45 dagen, welke meerdere uitgave evenwel geheel ten laste van de provincie kwam, daar de Staten Generaal haar in mindering harer quote niet meer in rekening bragten dan de betaling tegen de maand van 48 dagen. De Staten van Zeeland deden dit, zegt Duyck, "meest om redenen dat heur volck de geheele winters op de dijcken in tslick mosten leggen, daertoe sij weynich volcx souden konnen gekrijgen, indien sij luyden die niet beter als die van Hollant ende anderen tracteerden" [1].

In het begin van 1597 besloten de Staten Generaal alle tractementen en soldijen van den 1sten Mei af te verhoogen, en wel door voortaan de lange maand tegen 42 dagen te rekenen [2]) hetgeen bij de toenmalige sterkte van het leger eene jaarlijksche vermeerdering van ongeveer 626000 gulden bedroeg [3]. In verband daarmede besloten toen de Staten van Zeeland hunne manschappen om de 39 dagen te betalen [4].

1) Journael van Duyck, III Boek, 13 Mei 1597.

2) "Is geordonneert dat men de provintien sal adverteren dat met advis van Zijn Ex^cie ende de Raden van State nae goede deliberatie eyntelijck besloten ende geresolveert is, tot beter onderhoudt ende ordre des volcx van oirloge inden dienst van den Lande wesende dat de vercorttinge van de maenden totte betaelinge van het selve volck van oirloge sal ingaen den eersten Mey naestcommende, zulx dat van dan voortaan de Provincien de Compaignien op haerluyder Repartitie respectivelijck staende dyen volgende ten XLII dagen zullen hebben te betaelen een maent soltz, gelijck zij tot noch toe ten achtenveertich dagen gedaen hebben". (Resol. der Staten Gen., 2 April 1597.)

3) Journael van Duyck, III Boek, Januarij 1597.

4) Id., Id., 13 Mei 1597.

Deze betaling om de 42 dagen is tot het laatst der achttiende eeuw bij de Republiek in zwang gebleven [1]) en is eerst afgeschaft toen de thans nog gebruikelijke betaling om de vijf dagen (de halve decade) tegelijk met verscheidene andere militaire instellingen van de Fransche republiek werd overgenomen.

De soldij was met de huisvesting het eenige dat de krijgsman van den Staat ontving; kleeding, bewapening en verder onderhoud moest hij zelf betalen.

Wanneer de troepen zich in de garnizoenen ophielden werden zij in den regel ingekwartierd bij de burgers, die daarvoor van de Magistraat eene bepaalde schadeloosstelling ontvingen. Volgens de „ordre bij den Raedt van State gestelt op de logeringe van het krijghsvolck, ende betalinge van de Logys-gelden in de Frontier-steden, in date den 19den November 1595” [2]), moest een Ritmeester of Kapitein zich vergenoegen met eene kamer en keuken en twee bedden; — een Luitenant, Cornet, Vaandrig, Korporaal van de ruiterij en Sergeant van het voetvolk met eene kamer en een bed, terwijl aan twee soldaten te zamen een bed, en aan vier of vijf te zamen eene kamer werd toegewezen. Door de stedelijke regering werd aan hen, die de troepen herbergden, een zoogenaamd „Logys-geld” betaald, waarvan het bedrag voor den tijd van eene maand van 32 dagen bij de bovengenoemde ordre bepaald was als volgt:

Voor een Ritmeester met zijn jongen en hunne beide paarden	6 gl.	16 st.
Voor een Cornet met idem	5 „	16 „
„ „ Luitenant met idem	4 „	16 „
„ „ Korporaal van de ruiterij . . .	2 „	
„ het overige kader en de manschappen per hoofd		36 „

1) Den 30sten Junij 1681 werd vastgesteld dat de onderofficieren en manschappen elken Maandag zouden betaald worden, waardoor evenwel geene verandering in de grootte der tractementen werd gebragt.

2) Groot Placcaetboek, II, bl. 447.

Wanneer aan deze laatsten evenwel geene stalling werd verstrekt werden er slechts 28 stuivers goedgedaan.

Voor het logijs van het voetvolk ontvingen de burgers:

Voor een Kapitein	6	gl.
〃 〃 Luitenant	5	〃
〃 〃 Vaandrig	4	〃
〃 〃 Sergeant	34	st.
〃 〃 Korporaal	30	〃
〃 het overige kader en de manschappen per hoofd	24	〃

Al deze uitgaven werden bij de Generaliteit in rekening gebragt.

Tot het houden van eene behoorlijke contrôle was bepaald, dat de Kapiteinen, Luitenanten of Vaandrigs bij het binnentrekken in eenig garnizoen hunne laatste authentieke monsterrol aan de Magistraat moesten overgeven, en daarna ook kennis geven van de mutatiën, die op het verstrekken van logijs invloed konden hebben. Ieder soldaat zocht daarop zijn eigen logijs, zonder dat de Magistraat zich daarmede mogt bemoeijen, tenzij de groote menigte der troepen, die ingekwartierd moesten worden, eene zoodanige bemoeijing van de stedelijke regering noodig maakte. Wanneer de man zijn kwartier gekozen had, was hij verpligt daar ten minste eene maand te blijven, terwijl den burgers verboden was, op verbeurte van het logijs-geld, een soldaat in te nemen, die vóór de expiratie van eene maand zijn kwartier had verlaten. Deze bepaling was noodzakelijk om de contrôle mogelijk te maken van de zoogenaamde 〃Quartier-meesters〃, die door den Magistraat werden aangesteld, 〃om ten minsten alle veerthien dagen in het quartier om te gaen, ende pertinente Lijste te maecken van de soldaten die in het quartier geseten, ende specifice te stellen onder wat Capiteyn sij militeren, heuren Naem, Toenaem ende Bijnaem, mitsgaders hen teecken of gedaente te expresseren, ende den naem van den Huyse, Huys-heere ende kamer〃.

Deze kwartiermeesters hadden overal vrijen toegang, en waren verpligt de bedoelde lijst aan den Magistraat over te leveren met de recepisse van de gelden, die zij alle twee en dertig dagen voor logijs-geld aan de burgers hadden uitbetaald. In weerwil van de betrekkelijk geringe sommen, die te goed gedaan werden, schijnt

het dat de burgers gaarne soldaten logeerden; immers eene bepaling in de ordre luidt, dat zij, die soldaten innemen of doen vertrekken zonder behoorlijke kennisgeving, in een geheel jaar geen soldaten op logijs-geld „zullen mogen logeren". Het logeren bepaalde zich trouwens strikt tot het verleenen van huisvesting, want het wordt wel uitdrukkelijk gezegd: „Is oock d'expresse meyninge, dat het krijghsvolck, ghenietende als vooren accomodatie ofte Logys-gelden, niemand yet meer voordeels sal mogen pretenderen, tzij van Brandt, Licht, Olye, Azijn, Sout, Smout, Haver, Hoy, Stroy, noch mogen eenich Gras af-mayen, noch eenige andere uytensilen, als Pot, kan etc. pretenderen" [1]).

Ook voor de huisgezinnen der officieren en soldaten werden door de steden serviesgelden betaald, hetgeen soms, vooral wanneer de troepen uitgetrokken waren en hunne vrouwen en kinderen achterlieten, tot groote bezwaren en reclames aanleiding gaf [2]).

Ter betere regeling op het stuk der Serviciën werd in 1595 de sterkte van het garnizoen in de verschillende steden door de Staten Generaal vastgesteld, en bepaald, dat wanneer Zijne Excellentie en de Raad van State oordeelden, dat het noodig was, er meer garnizoen in te leggen, de steden dat moesten innemen, maar dat de

---

1) „Achterfolgende die ordonnantie bider Hern Räde van State opgerichtett angaende die Servisse der Garnisonen, So ist dat Burgermeesteren, Schepenen ende Raid lathen wethen alle Burgern ende Inwonderen Dat sy van nhu voortahn oere thobilettede Soldaten hett sy tho fosse off tho perde niet mher geholden sinnd 't accomodiren dan met huisfestinge en de slaepinghe und sullen van die andere extraordinarise servys lasten nae desen dach ontslaegen syn. Waernae sich een ieder ten besten sall hebben ter richten. Publicereth den XII April 92". (Uit het Publicatiënboek der Stad Zutphen 1591—1597; in het Stedelijk Archief aldaar.)

2) In 1594 klaagden de Gedeputeerden van Gelderland namens de frontiersteden dat zij de servitiën voor de vrouwen der Kapiteinen, Officieren en soldaten, die naar Frankrijk gezonden waren, betalen moesten, terwijl er andere kompagnieën in de plaats waren gekomen, waarvoor ze ook service-gelden gaven „sustinerende tzelve te wezen tegen alle reden ende billicheyt, diewijle die frontiersteden mette vrouwen nyet en zijn te bewaren, ende oick buyten denselven vermogen", waarop door de Algemeene Staten besloten werd, dat die serviciën ten laste van de Generaliteit zouden komen. (Resol. der Staten Gen., 8 December 1594.)

serviciën voor dat meerdere, geheel ten laste van de generaliteit zouden komen [1]).

Wanneer de troepen zich op marsch bevonden, waren zij onderworpen aan de bepalingen van het plakkaat, dat de Staten van Holland en West-Friesland den 6den Maart 1587 hadden uitgevaardigd [2]). Daarbij was onder anderen het navolgende vastgesteld:

Geene afdeeling van het leger mogt zich op marsch begeven zonder daartoe eene bepaalde order van den Kapitein-Generaal of van zijnen Luitenant-Generaal ontvangen te hebben.

De marschorder — patent genoemd — moest bevatten de opgave van de plaats, waarheen de troepen zich moesten begeven, van den weg, waarlangs zij moesten trekken, en zooveel mogelijk van den tijd binnen welken zij de plaats hunner bestemming konden bereikt hebben. Aan iedere stad of plaats, wier naam niet in het patent stond uitgedrukt, was het verboden troepen in te nemen, ja zelfs hun doortogt te verleenen, terwijl zij in ieder dorp niet langer dan eenen nacht mogten blijven. Om de last van het doortrekken der troepen niet te veel op enkele gemeenten te doen drukken, was bepaald, dat de dorpen van de teerkosten, proviandeu en scheepsvrachten [3]) door hen aan de soldaten verstrekt, vergoeding zouden ontvangen van het geheele kwartier volgens het tarief van regeringswege opgemaakt [4]). Aan de troepen was ten strengste voorgeschreven, zich „te laten accomoderen ten minste quetse van de ingesetenen" hun niets af te

1) Resol. der Staten Gen., van den 1sten Augustus 1595. Id., van den 13den September daaraanvolgende.

2) Groot Placcaetboek, II, bl. 145.

3) De schepen zoowel als de wagens, welke het leger noodig had, werden gerequireerd door den Commies of Opziener van de schepen of den Wagenmeester, en uit de kas van de generaliteit betaald. — Somtijds werden vóór het begin van een veldtogt de kapiteinen aangeschreven, elk hunne kompagnie te voorzien van een wagen of paarden. (Journael van Duyck, II Boek, bl. 2.)

4) In de vergadering der Staten Gen. van den 21sten Januarij 1591 werd door den Raad van State voorgesteld eene vaste bepaling te maken omtrent de „schip-, schuyt- ende wagenhueren van wegen de gemeene zaecke".

persen of meer te vorderen dan de huisman gewoon was in zijn huis te gebruiken [1]). Wij hebben hierboven reeds gezegd, dat ter meerdere regelmatigheid en om de marsch-discipline beter te bewaren, in het jaar 1590 bepaald werd, dat voortaan geen troepen ten platte lande zouden marcheren dan vergezeld door een Commissaris van monstering om de vivres tegen recepis aan te koopen en later te verantwoorden [2]).

Door deze en dergelijke middelen zocht de regering zooveel mogelijk den oorlogslast te verligten, welke vooral op de grenslanden drukte, die beurtelings van vriend en vijand te lijden hadden. Dien last geheel af te wenden was bij den toenmaligen toestand van het krijgswezen, niet alleen hier te lande maar in geheel Europa, eene volslagen onmogelijkheid.

Wel was het aan de uitstekende zorg, die de Staten voor de betaling van hun leger droegen en vooral aan de krachtige discipline, welke door Maurits gehandhaafd werd, te danken, dat hunne troepen zich in dit opzigt gunstig onderscheidden van die van andere mogendheden, maar zelfs de strenge wetten, welke zij tegen het rooven en plunderen uitvaardigden, en de doodstraf, waarmede een ieder bedreigd werd, die op het platte land stroopte, waren niet voldoende om de bewoners te beveiligen tegen den voortdurenden moedwil van ruwe krijgslieden, die den oorlog als handwerk dreven en alleen door het uitzigt op eene goede soldij en de hoop op rijken buit naar het vaandel gelokt werden.

De grenslanden en die streken, welke in de onmiddellijke nabijheid der door den vijand bezette vestingen gelegen waren, en dus aan voortdurende invallen blootstonden, werden te hunner bescherming onder zoogenaamde sauvegarde gesteld, dat is, zij betaalden eene zekere contributie, waarvoor hun ondersteuning tegen de strooptogten van het vijandelijk krijgsvolk werd toegezegd. Die

1) Zie het plakkaat van de Staten van Holland en West Friesland, van den 6den Maart 1587.

2) Id., van den 24sten Januarij 1590.

belasting werd door afzonderlijk daartoe aangestelde ontvangers der contributiën ingevorderd, wien volgens hunne instructie was voorgeschreven, dat zij al degenen, die niet behoorlijk betaalden, met dadelijke executie van ruiters en voetvolk tot gehoorzaamheid moesten dwingen [1]).

Het handhaven der plakkaten op het stuk van de sauvegarden was aan de Commissarissen van de frontierplaatsen (bl. LXXXVI, Aanteek. 5) opgedragen. De plattelands-bewoners, die zich onder sauvegarde van de Staten hadden gesteld, verloren het regt op ondersteuning en werden als vijanden behandeld, indien zij den Spanjaarden in eenig opzigt dienden [2]).

De bescherming van het platte land bleef echter eene moeijelijke taak. De twee volgende artikelen uit het plakkaat van den 27sten April 1589 houden de voornaamste maatregelen in, die de Staten namen om hierin op de beste wijze te voorzien:

„Alle Drosten, Landtdrosten, Casteleynen, Maerschalken, Grietmannen, Schouten ende alle andere Officieren, Justicieren, Gerechten ende Ingesetenen vande platte Landen worden gelast, „dat soo

---

1) Somtijds werden afzonderlijke bevelhebbers benoemd om de noodige executiën te doen. Zoo luidt bij voorbeeld de Commissie voor den Ritmeester van Donck, die hiertoe in dienst werd genomen, als volgt:

„De Staten Generael enz., doen te weten: Dat op het goet rapport ons gedaen van de clouckheyt van Jan van Donck, als zedert vele jaeren de wapenen gevoert ende diversche officien bedient hebbende, wij tot bevoorderinghe van de executien in Brabandt ende namentlick int quartier van 's Hertogenbosch, denselven Donck hebben geauthoriseert ende gecommitteert, authoriseren ende committeren bij desen terstondt te lichten ende aen te nemen 't getal van vijff en twintich Carabijnen ofte ruyters vierroers voerende; Hem gevende volcomen last als Bevelhebber over dezelve te commanderen die te voeren ende te beleyden tot dadelicke executie vanden Dorpen ende plaatsen, die in gebreecke bevonden zullen worden de betalinghe der contributien, daerop zij in onze Saulvegarde zijn genomen, om dezelve executie aen te vanghen, te doen ende te volbrenghen op zulcken voet ordre ende middel van executie als hem 't selve van onsentweghen bij onsen ontfanger ende contrerolleur derzelver contributien in 't voorz. quartier van 's Hertogenbossche zal aangeseyt worden, enz.". (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 132.)

2) Resol. van den Raad van State, van den 8sten April 1591.

haest sij bij eenige van de naeste Dorpen, Vlecken, Buyrschappen ofte Gehuchten, hetzij bij Klock-geslach ofte bij andere manieren ter hulpe en assistentie tegen den vijant te komen, versocht ofte gesommeert worden, sij tselve terstont sonder eenich vertreck doen, op pene als voorsz. is" (dat tegen hen geprocedeert sal worden als tegens den Hulpers, Fauteurs enz. Toestanders der gemeene vijanden).

Verder wordt aan alle "Ritmeesteren, Oversten, Capiteynen, Lieutenanten, Bevelhebberen, voorts allen ghemeynen soldaten insgelijks gelast om in voorschreven wijze te hulp te snellen, sonder eenigh dilay ofte vertreck, met sulcken ghetal van Ruyteren ende soldaten als sij versocht sullen worden, ende den noot ende gelegentheyt van hare guarnisoenen ende der saecken sal mogen lijden, op pene dat bij gebreecke van dien, ende sij in weygeringe gevonden worden, sij datelijck ghecasseert ofte anders ghecorrigeert sullen worden na gelegentheyt der saecken" [1]).

Om zooveel mogelijk het stroopen van het eigen krijgsvolk te beletten, werd in 1590 bepaald, dat geen krijgsvolk uit de garnizoenen op het platte land mogt trekken, "anders dan om eenig exploict van Oorlog te doen en dan ten minste met 50 in 't getal in eene troupe, geleid bij een Kapitein, Luitenant of Vendrig [2]), of om eenig convooi te doen met minder getal, hebbende ten minste bij hen een Sergeant met een Pas-cedel of onder schriftelijk bescheidt van haren Overste Capitein of andere kommanderende van de plaats van waar ze komen".

Voorts werden de Kapiteins verantwoordelijk gesteld voor de excessen van hun volk [3]). In Januarij 1591 vonden de Staten van Holland het noodig, bij de Staten Generaal aan te dringen om de plakkaten tegen de extorsiën en rooverijen van het krijgsvolk te

---

1) Groot Placcaetboek, II, bl. 52.

2) Dit getal werd in het volgende jaar op 25 verminderd, geleid door een Kapitein, Luitenant, Vendrig, Sergeant of Korporaal. (Plakkaat van den 26sten September 1590.)

3) Groot Placcaetboek, II, bl. 97.

doen onderhouden en zoo noodig uit te breiden [1]), en in November van datzelfde jaar werden de inwoners geauthoriseerd, de soldaten, die zonder schriftelijk verlof met minder dan 25 kwamen en hun overlast aandeden, aan te tasten, gevangen te nemen en over te leveren aan den Raad van State.

De strooperijen ten platten lande waren eene voortdurende bron van moeijelijkheden voor de Staten. Nu eens waren het de klagten, die van alle kanten over den moedwil der krijgslieden, het zoogenaamde „moescoppen", rooven en vrijbuiten, bij hen inkwamen, en herhaaldelijk eene verscherping der plakkaten op dat stuk noodig maakten, dan weder moesten zij hun gezag doen gelden tegenover verscheidene gouverneurs en bevelhebbers van sterke plaatsen, die op eigen authoriteit contributiën invorderden en niet zelden geheel eigendunkelijk zware brandschattingen oplegden met bedreiging van alles te vuur en te zwaard te zullen verwoesten. Telken reize ook kwamen er klagten in bij de Staten Generaal over de buitensporigheden van het krijgsvolk in de naburige onzijdige grenslanden, als Munster, Westfalen, Lippe, Paderborn enz., gepleegd [2]).

Eene van de redenen, welke tot die vele onwettige handelingen aanleiding gaven, mag, behalve in den woesten aard van het toenmalige krijgsvolk, gezocht worden in de kleine soldij, die wel is waar voor den enkelen man voldoende kon gerekend worden, doch ontoereikend was om in het onderhoud van de zijnen te voorzien [3]), want een

1) Resol. van de Staten van Holland, 25 Januarij 1591.

2) Resol. der Staten Generaal, 13 Mei 1591.

3) „Ons volck en dede in deze maend niet veel, maer hielden haer in heur garnisoen; van den welcken eenigen merckelijke foelen deden in tlant te Padelboorn, Reckelijchuysen, Ravensburch, der Marck ende anderen (hoewel sij neutraelen waeren) meest op eenige gesochte pretexten, doch meest om dat haer gagie soe cleyn is dat sij daerop quaelijcken heencommen konnen, ende daeromme alle jaers haer winterteeringe aldaer haelen moeten, 't welcke voor deselve neutraelen een seer harde saecke is, die nietemin mettet doot slaen van den onsen, daerinne de Staeten niet en remedieren, veel oirsaecke daer tot geven". (Journael van Duyck, I Boek, December 1593.)

In December 1600 werd er een nieuw plakkaat tegen de excursiën op neutralen

zeer groot gedeelte van de manschappen was gehuwd [1]) en het aantal vrouwen en kinderen in de garnizoenen of bij het leger te velde, steeg tusschenbeide tot eene ongelooflijke hoogte. Toen Maurits den 29sten Julij 1591, dus na twee maanden in het veld te zijn geweest, zijn leger deed monsteren, werd het ruim 8000 man sterk bevonden, maar in werkelijkheid waren er door den grooten nasleep, dien het had, wel 12000 met de zoetelaars, vrouwen, jongens, enz. [2]).

Zoo als boven gezegd is, was de huisvesting het eenige, wat de krijgsman niet van zijne soldij behoefde te betalen. Zijne voeding, kleeding en bewapening bleven voor zijne rekening.

In de garnizoenen zorgde de soldaat in den regel zelf voor zijne dagelijksche voeding; in vele gevallen, op marsch, te velde, enz., werden de vivres door de kommandanten der kompagnieën aan hunne onderhoorigen verstrekt, en de prijs daarvoor van de soldij gekort. Wel werd in de vestingen de voorraad in de magazijnen opgelegd, doch deze dienden alleen in geval van nood, bij belegeringen of andere buitengewone omstandigheden.

De administratie daarover was aan een Ontvanger van de vivres

---

bodem uitgevaardigd. Maar velen meenden, zoo als Duyck zegt, dat het aan plakkaten niet ontbrak, maar wel aan het onderhouden daarvan, en dat de Staten daar zelf niet genoeg voor waakten. Ook gaven de Staten Generaal in dat zelfde jaar, aan de Munstersche gezanten, die over de schending van hun grondgebied door de vrijbuitende soldaten kwamen klagen, niet onduidelijk te kennen, dat zij niets liever wenschten, dan hun volk uit die landen te houden, indien de Munsterschen maar een middel wisten om er den vijand eveneens te weeren, en te beletten, dat deze aan de republiek van de zijde van Munster schade toebragt. (Journael van Duyck, V Boek, 8 en 9 December 1600.)

1) Toen Graaf Willem Lodewijk in 1594 op last van de Staten Generaal twee Friesche vendelen designeerde om Philips van Nassau op den voorgenomen togt naar Frankrijk te vergezellen, maakten de Kapiteins zwarigheid „claeghende dat sij geen middel en saegen haer volck daerwaerts te krijgen, die sij vreesden dat meest verloopen souden, omdat se alles gehuwelijckt waeren ende meest arm ende naeckt”. (Journael van Duyck, II Boek, 12 October 1594.)

2) Id. I Boek, 29 Julij 1591.

opgedragen [1]), die ook het opzigt had over de eet- en drinkwaren, welke aan het leger te velde werden geleverd, terwijl in de onderscheidene vestingen en forten zoogenaamde commiezen van de vivres — meestal commiezen van vivres en ammunitie — aangesteld werden, die de hun toevertrouwde voorraad moesten bewaren, uitdeelen en verantwoorden [2]). Tot het transport van 's lands vivres en munitie werden afzonderlijke conducteurs benoemd, die in last hadden, „de vivres ende ammunitiën gade te slaen, dselve te conduiseren, ende te brengen ter plaetsen daer hem bij ons" (den Raad van State) „ofte den Ontvanger ende ordinaris commisen van onsentwegen belast zal zijn; oock goede toesicht te nemen dat die op de tochten ofte anderssins niet verruckt ende verpluckt wordden, maer in goede zekere bewaringe moegen blijven" [3]).

Het toezigt over het geheel was opgedragen aan een Generaal van de vivres, ook wel genoemd „Generale Commissaris of Superintendent van de vivres en eetwaren van 't leger als andersints" [4]).

In het onderhoud van het leger te velde of van belegeringskampen werd hoofdzakelijk voorzien door het toelaten van eene menigte zoetelaars, die door vrijdom van belasting en ondersteuning van de regering in staat gesteld werden, den noodigen voorraad aan te voeren. Dan werd het zoogenaamde vrijleger geproclameerd en de legerplaats van de gewone accijnsheffing vrijgesteld, terwijl de zoetelaars nog verschillende andere voorregten genoten [5]). De in den

1) Zie de Commissie van Marten v. Sypestein. (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 70.)

2) Id., bl. 114 en 122.

3) Zie de Commissie voor Frans Geurtz als Conducteur extra ordinaris van de vivres en de ammunitiën van den 7den Augustus 1589. (Id., bl. 107.)

4) Militaris instructiën en ordonnantiën, bl. 39. — Op den Staat van Oorlog van 1595 (Rijks Archief) is de Heer de Gryse vermeld als „Generaal van de Vivres".

5) Bij het plakkaat van den 26sten Augustus 1586, beroerende den toevoer van de Proviande in 't leger van Sijne Excellentie wordt gepubliceerd: „dat een yegelijck die sal begeeren tot noot ende onderhout des voorsz. Legers, toete voeren eenige Waren, koopmanschappen, midts hebbende behoorlijck Paspoort daertoe dienende van de Generael van de Vivres, liberlijck ende vrijelijck met de selve sal mogen

omtrek gelegen steden werden door de Staten Generaal aangeschreven, den toevoer van levensmiddelen enz. zooveel mogelijk te bevorderen [1], waarna de vereischte publicatiën door de stedelijke regeringen werden gedaan [2]. Aan de zoetelaars was in de kampen eene bepaalde plaats aangewezen, waar zij hunne markt moesten houden. Voorts waren er enkele soldaten bij de kompagnieën, die de vergunning verkregen om „te zoetelen".

In 1599 werd hun aantal op één per vendel beperkt [3], terwijl om misbruiken voor te komen, aan de korporaals, de constabels, enz., verboden was het bedrijf van zoetelaar uit te oefenen [4]. Ten gevolge eindelijk van de uitmuntende krijgstucht, die Maurits van lieverlede bij zijne troepen invoerde, was in zijne legerkampen nimmer gebrek, daar de landlieden uit den omtrek dagelijks daarheen trokken en in volkomen veiligheid hunne waren ter markt kouden brengen.

De Provoost-Generaal van het leger of de geweldige provoosten waren belast met de prijsbepaling van de aangebragte vivres, die

---

passeren ende repasseren, sonder dat hem aen sijn Persoon, Victualie, Waren of koopmanschappen gedaen sal worden eenich beletsel, hinder of empeschement, om eenige Rechten van Imposten, Thollen ofte passeer-gelt, of andersins gheprocedeert sal worden tegens sijn Persoon, Waren, Koopmanschappen, Peerden, Wagens, Karren ende Schepen, bij arrest ofte executie, om wettelijcke ofte andere schulden, gheduyrende den tijdt hij den voorsz. Leger frequenteeren sal. (Groot Placcaetboek, II, bl. 361.)

1) Zie onder anderen Resol. St. Gen., 18 Junij 1591.

2) „Burgemeester, Scheepenen und Raadt der Stadt Zutphen, Doentho weten vuijt befell van Sine Excell. an Cantzler und Raeden deses fürstendoms geschiet dat dieselve Sein Ex. frij Leeger tho holden gemeinet. Waer nha sich ein jeder die den Leger thofuir begert tho doen sich sullen hebben tho richten. (Publicatiënboek der Stad Zutphen, 30 Junij 1595. Sted. Archief.)

3) „Ordonneren mede, dat voortaen onder elcke Cornette ofte Vendel maer een Soetelaer, soldaet wesende, en sal mogen wesen, ende daertoe schriftelijck bescheet van den Ritmeester ofte Capiteyn sal hebben, op pene dat de goederen die bij den anderen soldaten ofte hare vrouwen te koop ghestelt oft verkocht sullen worden, verbeurt sullen wesen. (Plakkaat van den 4den Februarij 1599.)

4) Groot Placcaetboek, II, bl. 333.

op straffe van verbeurdverklaring niet vóór dat die taxatie had plaats gehad, verkocht mogten worden [1]). De voorname voeding van den soldaat in die dagen was brood, spek, haring, stokvisch, kaas en bier [2]). Het onderhouden van het leger op lange marschen was in die dagen tengevolge van het gemis eener geregeld ingerigte intendance dikwijls hoogst bezwaarlijk. De togt, dien Maurits in 1602 ondernam om het fel bestookte Ostende te ontzetten, mislukte geheel en al, alleen door de onmogelijkheid waarin hij verkeerde, om zijne troepen de noodige vivres te verschaffen [3]).

De wapens, welke de manschappen noodig hadden, werden door henzelven betaald. Waren zij er bij hunne indiensttreding niet van voorzien, dan werden ze hun door de kapiteins geleverd, die ze uit de landsmagazijnen tegen betaling ontvingen, en den prijs later bij gedeelten van de soldij kortten. De Commies van amu-

---

1) Estant le Camp assis, le M[r] des Quartiers enseignera audict prevost une place du marché la ou le dict prevost fera dresser le gibet de justice et ou deveront estre amenez tous vivres venans au Camp, pour illecq avecq l'advis du general des vivres estre prisez par luy et ses Commis aux emoluments accoustumes devant que les pouvoir vendre, sur peine de Confiscation d'iceulx vivres ”. (Instructie voor den Provoost Generaal. — Commissieboek van Leic., bl. 74 verso.)

„ .... Gevende hem volcoemen macht ende sunderl. bevel omme .... de tauxatie ende settinge van proviande die den Crijgsluyden volgen, in den leger oft elders mochte toegevoert worden, te doen, enz” (Commissie voor Coenraet Lindtworm als geweldige provoost, van den 5den Februarij 1590. — Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 107 verso.)

2) Het bier behoorde in die dagen tot de eerste behoeften van het leger. Op eene lijst van de wagens, die in 1606 de troepen te velde volgden (Militaris Instructiën en ordonnantiën, bl. 27), vinden wij vermeld 120 wagens „om het bier te voeren”. Tot de voeding, waarop de soldaat bij inkwartiering of anderszins aanspraak mogt maken, behoort altijd een of twee potten bier, terwijl in verscheidene brieven van 1591, waarin de groote ellende wordt beschreven, door het leger van Parma in de Betuwe geleden, opzettelijk als bewijs daarvoor medegedeeld wordt, dat de soldaten geen bier hadden, maar genoodzaakt waren, water te drinken. (Register van ingekomen brieven, 1591, bl. 357 en 358 verso, Rijks Archief.)

3) Hoogst merkwaardige bijzonderheden daaromtrent vindt men bij Duyck in het VII Boek, den 17den Junij en volgende dagen.

nitie of zijne conducteurs deden aan den tresorier opgave van de wapens en andere oorlogsbenoodigdheden, die aan de kapiteins waren afgegeven, om de kosten bij de maandelijksche betaling der tractementen te verrekenen [1]).

De kleeding der manschappen was eveneens voor hunne eigen rekening. Ofschoon wij daaromtrent nergens bepaalde voorschriften gevonden hebben, blijkt het toch, dat de kommandanten der kompagnieën zich in die dagen ook met de levering der kleeding bemoeiden, en dat de gelden daarvoor ook door eene korting op de soldijen gevonden werden [2]).

Later werd ook dit punt nader geregeld en het opzigt over het

---

1) Item quand il sera question de faire distribution de picques, lances, demy lances, harnas pour pietons, harquebutes et aultres parties a aulcuns bandes, soit de pied ou de cheval, pour riens perdre, et garder le prouffit du pais, les conducteurs par charge des officiers de l'artillerie y furniront par bonne specification par escript ce qu'ils bailleront au Tresorier des guerres ou a son commis, lesquels seront tenuz faire debvoir de le rabattre au persones ou clercqs des bendes au premier payement". (Instruction et ordonnance advisée, — in het Instructieboek op het Rijks Archief.)

In de Commissie voor den Ritmeester de Lespine, waarbij hem gelast wordt, zijne vaan ruiters van 75 op 120 paarden te versterken, wordt gezegd: "Ende zullen hem Ritm[r] daertoe gelevert worden alzulcke wapenen als hij zal verzoucken. Mits dat die weerde vande selve hem op drye eerste betalinghen weder zullen worden gecort". (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 136.) — Zie ook de Resol. van den Raad van State, 16 Februarij 1591.

2) "De Staten van Hollandt, gesien hebbende het versoeck bij den Ritmeester Hartman Sleuyer, ende onder sijn handt schriftelijck den Staten overgelevert, ten eynde de oncosten van de casacken, voor de Officieren en Ruyteren van sijne compagnie gemaeckt, op vijf maenden betalinghs afgetogen souden mogen werden; hebben de Staten belooft, ende beloven bij desen, dat op de vijf eerste maenden betalinghs, die tot behoef van de voornoemde compagnie Ruyteren binnen Hollandt gedaen sal werden, t'elcker betalinge een gerecht vijfde-part innegehouden sal werden, van 't gunt aen 't maecken ende leveren van de voornoemde casacken als noch resteert te betalen, ende dat tot behoef van den geenen, die de voorsz. casacken sullen hebben doen leveren, enz.". (Resol. der Staten van Holland, 11 Januarij 1591.)

verstrekken der kleeding en het behoorlijk afhouden der kortingen aan commissarissen opgedragen [1]).

De vaandels werden door den Staat gegeven en ten koste van de Generaliteitskas vernieuwd [2]).

Wij hebben in de voorgaande bladzijden met breede trekken eene schets trachten te geven van het leger zoo als het zamengesteld was op het oogenblik toen de merkwaardige veldtogten begonnen, die in het voor ons liggend Journaal uitvoerig omschreven worden. Die bladzijden evenwel geven ook niet meer dan een omtrek. Wij hebben het ligchaam doen kennen, maar niet gesproken van den geest, die het bezielde en er leven aan gaf. Om in dit opzigt een eenigzins afgewerkt geheel te leveren, zouden wij het beeld moeten teekenen van zoo menig heldenfiguur uit dat roemrijke tijdperk onzer historie, van hen, die dat leger tegen den vijand aanvoerden. Zonder hunne uitstekende krijgsmanshoedanigheden toch zou ook de beste legerorganisatie geen waarborg hebben opgeleverd in den strijd tegen eene krijgsmagt, die tot de voortreffelijkste van Europa gerekend werd te behooren en onder de bevelen stond van een der grootste veldheeren van zijnen tijd. Wij hebben het leger in zijne onderdeelen geschetst, maar wie zou het daaruit alleen kunnen leeren kennen zoo als het werkelijk was? Immers hoe onvolkomen blijft het beeld der Staatsche ruiterij als wij haar ons denken zonder hare ritmeesters als een Etmont, een Dubois, en boven alles zonder de beide Bacxen, van wier fabelachtige stoutheid de historie van alle tijden maar schaars eene wedergade aanbiedt? Wie

---

1) „Dat de Commissarissen gelast worden reguard te nemen oft de Capiteynen de Cortinghe doen voor de kleedinge, oock de kleedinge aan hare soldaten effectivelijck geven, ende den Raedt van Staten adviseren van 't ghebreck dat sij daerinne vinden". (Groot Placcaetboek, II, bl. 356, 22 October 1639.)

2) „Tot ordonnantie voor tweemael veertig gulden voor twee vendels, d'een voor Capiteyn Cant, ende d'ander voor Capiteyn Prop, alsoo d'oude versleten sijn". (Resol. van den Raad van State, 22 Maart 1591.)

zou meenen de waarde der Nederlandsche Infanterie te kunnen beoordeelen, indien hij niet wist hoe ze werd aangevoerd door mannen als een Frederik van Dorp, wiens diensttijd van nagenoeg eene halve eeuw bijna geen jaar oplevert, dat niet door eenig heldenfeit is gekenmerkt? Maar bovenal, hoe zou het mogelijk zijn, dat leger werkelijk met juistheid te teekenen zonder overal de heldengestalte op den voorgrond te doen treden van den vierentwintigjarigen veldheer, wiens bezielende adem leven gaf aan het geheel, wiens krijgsmansgenie het in al zijne deelen doortintelde; — of zonder telkens te gewagen van dien anderen telg uit het Huis van Nassau, Graaf Willem Lodewijk, den grooten Stadhouder van Friesland, wiens helder oordeel, gerijpt door grondige studie, hem tot den onschatbaren raadsman van zijn doorluchtigen bloedverwant maakte, en wiens eenvoudigheid en nederigheid hem te vreden deden zijn met eene tweede plaats op het oorlogstooneel, waarop hij in andere omstandigheden met schitterenden uitslag eene eerste rol had kunnen vervullen.

Doch eene zoodanig uitgewerkte schets, hoe verleidelijk ook, zou ons veel verder voeren dan de grenzen, binnen welke wij ons in deze inleiding moesten beperken. Bovendien, een groot gedeelte daarvan wordt reeds elders gevonden, en de inhoud der volgende bladzijden levert ruimen stof op om breeder uit te werken, hetgeen wij hier met betrekking tot het leger der Republiek slechts in hoofdtrekken hebben kunnen aangeven.

JOURNAEL

VAN TGENE DAEGELIJCKX GEPASSEERT IS IN DEN OORLOGE DER STAETEN GENERAEL TEGENS DE SPANGIAERDEN ENDE ANDERE VIANDEN VANDE VEREENICHDE NEDERLANDEN,

ONDER TBELEYT VAN DEN

DOORLUCHTIGEN ENDE HOOCHGEBOOREN VORST
MAURITS GRAEVE VAN NASSAU ETC.

BESCREVEN BIJ

ANTHONIS DUYCK

DIE IN MEEST ALLE DE BELEGERINGEN PRESENT GEWEEST IS ENDE SULCX DAGELIJCX GEANNOTEERT HEEFT.

EERSTE BOUCK.

DAERINNE MEEST VERVAT IS ALLE TGEENE IN DE TOCHTEN ENDE BELEGERINGEN VAN STEDEN ENDE STERCKTEN VAN DE STAETEN WEGEN GEDAEN GEPASSEERT IS TSEDERT DE MAYMAENT ANNO 1591 TOTTEN LESTEN DECEMBRIS 1593 TOE INCLUYS. HOUDENDE NOCHTANS MEEST AL NIET DAN DE NAECKTE EFFECTEN VANDE NOTABELSTE GESCHIEDENISSEN.

...en dringen
...seen dat si
...aen op-
...
...ten dan
...lijck-
...ck ende
...bringen
...sake der
...politie
...ische dan
... onse ...
...wille des
...gen-

...len der
... off der
...der ter-

...voor-
...sonder
...niet
...regeeringe
... ende
...der-
...gen hebben
...regeeren
...ick in-
...ingen

...ende aen
...welck
...der stadt

JOURNAEL

VAN TGENE DAEGELIJCKX GEPASSEERT IS IN DEN OORLOGE DER STAETEN GENERAEL TEGENS DE SPANGIAERDEN ENDE ANDERE VIANDEN VANDE VEREENICHDE NEDERLANDEN.

CORTE VOOR-REEDEN.

De Staeten Generael der Vereenichde Nederlanden aenmerckende den eenparigen loop van fortuyne die Alexander de Farnese Hartoge van Parma ende Gouverneur generael van wegen den Coning van Spangien in dese Nederlanden gehadt hadde van sijnder aencomptste aen de regieringe totten jaere 1588 toe; mede lettende dat dselve fortuyne tsedert dien jaere begonst te veranderen ende aff te gaen, doordien hij met Vranckrijck vast veel werckx kreech, ende nu haer voelende vuyte swaericheyden ende mutinatien daerinne sij gevallen waeren bijde factien die vuyte regieringe vanden Graeve van Leycester geresen waeren, hebben goet gevonden oick de fortuyne te tenteren ende te sien wat die in heuren regarde soude vermoegen, ende hoe verre God almachtich die soude toelaeten. Ende dien volgende versamelt hebbende eenigen redelijcken hoop volcx hebben die onder tbeleyt van Sijn Ex^tie^ Graeff Maurits, gesonden naer Bredae, daer sy des avonts in een schip vol turffs in 'tcasteel gedaen brengen hadden ontrent 80 mannen gecommandeert bij Hopman Charles de Herauguiere, dwelcke haer des nachts meester van tselve casteel gemaeckt hebbende, ende Sijn Ex^tie^ mette anderen den iiij^en^ martij 1590 daer binnen gelaeten,

sijn sij alsoe meester vande stadt ende casteel geworden, daer de Italianen met grooter confusie vuyt liepen. Hiernaer verstaende dat den Graeve van Egmont met een goet deel volcx in Vranckrijck geslaegen was hebben inde Maymaent weder een deel van haer volck onder beleyt als boven gesonden naer Nieumegen, die begonnen hebben te maecken seeckere groote schantse genaemt Knotsenburch tegen de stadt over vast op twaeter, ende oick soe lange daer gelegen tot dat dselve in tlaeste van Augustus opgemaeckt was ende naer behoiren voorsien. Terstont daernaer hebben sij een deel van haer volck gesonden naer seeckere twee schantsen die den viant in tlant van Cleeff bij Wesel hadde, op beyde de sijden vanden Rijn, om daer over altoes te mogen passeren, dwelcke sijluyden verovert hebben inde maent van September daer aen ende aldaer becommen wel 8 stucken batterie ende eenige veltstucken. Ende soe tselve volck van die victorie wederquam ende den viant weder in Vranckrijck getoogen was om de faute van den Graeve van Egmont te repareren, is Sijn Ex^tie^ met eenich volck geruckt voor thuys te Hemert bij Hoesden, ende heeft tselve bij compositie gekregen den xxvij^en^ Septembris, ende den xxix^en^ daer aen veroevert de schantse vanden Elshout mede bij Huesden ende die gedaen slichten. Daernaer gecommen sijnde voor de schantse van Creveceur, ende thuys te Heel, heeft hij die mede bij compositie veroevert inden beginne vande maent van October ende niet lange daernaer als opden xij^en^ October bij appoinctement gekregen de schantse van der Heyde (bij den viant daer gemaeckt tsedert het overgaen van Bredae)ende den xvij^en^ daeraen de stadt Steenbergen [1]. In alle welcke plaetse de Staeten mede becommen

[1] Het nut van de veroveringen dezer sterkten blijkt uit de woorden, waarmede Willem Lodewijk, die aan zijnen vader Jan van Nassau mededeelt: »und dadurch die stadt Heuszden (so der feindt mit gerürten heusern und schantzen dermaszen umbgeben hatte das sie gleichsamb belegert waren und nichts weder mit starcken convoy hinein gebracht khöndte werden) gantz frey gemacht und hergegen des feindts stadt Herzogenbusch schier in dieselbe nott gesetzt. Baldt darnach ist S. G. für ein ander schantz, so der feindt zwischen Breda und dem Mehr an dem Canal gelegt damit alle zufurh ausz Hollandt möchte gewehrt werden, gerückt, dieselbe gleichfals mit glück erobert, und fürter uff Steenbergen strax zugezogen, damit die Schiffart zwischen Dordrecht und Sehlandt auch befreiet werden möchte, wie dan zu hoffen es solle derselb Ortt, die weil S. G. 18 cartaunen bey sich, nit gegen halden«. (Brief van Willem Lodewijk aan Jan van Nassau, van den 12den October 1590 (ouden stijl). — Archief van Z. M.)

hebben een merckelijcke quantiteyt van geschut soe van heele als halve canons, mette affuyten ende andere gereetschap daer toe dienende daermede de Staeten niet weynich versterckt sijn, soe om datse te vooren niet veel geschuts (twelke sij inde voorgaende jaeren meest verlooren hadden) om eenige batterie te maecken en hadden, als oick om datse de maniere ofte faetsoen niet en hadden, daernaer men alle affuyten ende andere gereetschap maecken moste, twelcke haere werckluyden vuyt dese veroverden affuyten lichtelijcken geleert hebben. Sijn Ex^tie^ soude apparentelijck met dese tocht noch wel meer plaetsen veroevert hebben, ten waere hij langerhant gepractiseert hadde een aenslach op de stadt Duynkercken, dwelcke meynende vuyt te voeren is in t' eynde vande maent van October daerwaerts geruckt, ende alle sijn volck 'tscheep gebracht hebbende tot Oosteynde toe, is van daer te voet voorts getoogen naer Duynkercken nemende den pas voorbij Nieupoort, al waer inde duynen gesien sijnde bij eenen boer, is den selven boer voor haer tot Duynkercken gecommen ende heeft die vande stadt van de comptste vander Staeten volck geadverteert, daer door die van binnen al inde waepenen waeren eer Sijn Ex^tie^ daer quam, in vougen dat hij niet geraden en vont daer yet aen te grijpen, maer is wederomme getoogen, ende heeft alle sijn volck doen hiberneren. Geduyrende desen winter hebben de voorn. Staeten haer volck alles in ordre doen brengen om mette eerste gelegentheyt weder yet te mogen aen grijpen, voorts alle het veroverde geschut prepareren om daermede eenige plaetsen te mogen beschieten, oick ponten ende andere gereetschap van block ende voorwaegens doen maecken om tselve te lande te mogen brengen soe wel als te waeter. Van gelijcken hebbense mede verscheyden alliantien gemaeckt metten Coning van Vranckrijck ende Navarre, om hen in de begonnen oirlogen tegen Spangien te stijven, ende daertoe hem seeckere merckelijcke quantiteyt van penninghen geleent. Alles om soe te meer den macht van den Hartoge van Parma van haeren hals te weeren ende middel te mogen hebben oick yet vuyt te rechten, te meer soe de Coninginne van Engelant niet alleen daermede wel te vreden was maer oick selffs heml. daer toe versocht hadde. Door dese

cleyne evenementen de Staeten-generael voornt geleert hebbende dat sij de meeste hulpe ende middel van haer selven nemen mosten om haer te helpen, ten eynde sij niet weder en vielen inde swaericheyden daerinne sij ten tijde vanden Hartoge van Alençon ende daernaer ten tijde van den Graeve van Leycester geweest waeren, hebben begonnen vaste middelen te raemen om niet alleen haer crijsvolck ordinarie te mogen onderhouden, maer oick om te mogen vervallen de extra-ordinaris costen vanden leger, ende te dien fijnen geconsenteert de somme van 300 000 gulden (int begin van den jaere) voor de extraordinaris oncosten vanden loopenden jaere 1591 ende voorts ordre gestelt dat een goet deel van dien soude gelevert werden in cruyt ende scharpen, met andere toebehoiren van tgeschut, dat oick een goet deel van dien daegelijckx inden leger soude aen gelde gesonden werden, om daer aff de daegelijcxe voorvallende behouften te betaelen, ende insonderheyt den soldaeten die mette schuppe ofte andersins eenige wercken ofte arbeyt in tleger souden doen, ten eynde men die mette reede betaelinge tot sulcx te beter soude mogen gebrengen, tsij om schantsen te maecken, quartieren te verseeckeren, ofte approchen voor eenige steden ofte sterckten te doen. Ende ten laesten hebben geordonneert dat de reste van tvoors. consent soude verstreckt werden aen innecoop van deelen balcken ende schuyten (om een scheepbrugge daer aff te maecken ende oick inde beddingen van tgeschut ende andere approchen te mogen gebruyckt werden) ende tot betaëlinge van schiphuyren, wagenhuyren, ende peerdenhuyre, ofte eenige andere extraordinaris lasten. Ende sulcx alle mogelijcke ordre gestelt hebbende op haer crijsvolcke, ende den Treyn van de Artelerie, ende vande vivres, hebben Sijn Ex^tie voorders het vuytvoeren vande saecke bevoelen ende te dien eynde hem Generael del campo gecontinueert, ende alle andere officieren vander oorlooge gelast hem te obedieren. Ende hebben hiermede verwacht de soete tijt om dan haer macht, tot yet te doen, te velde te doen brengen, daertoe sij de prouffijtelijcxste achten de exploicten op Zutphen ende Deventer, om datse voor den viant die in Vranckrijck was verde vande hant waeren, ende voor haere saecke ende stant seer veel

importeerden. Wat daer op voorder vuyt gevoert is, hoe ende met wat middelen, sal hiernaer in tjournael niet alleen van dese plaetsen, maer van veele anderen ten genougen verclaert werden, die alles meest soe affgeloopen sijn, dat niet alleen de Staeten generaal voornt., maer oick alle innegesetenen van de Vereeniehde Nederlanden God almachtich van sijn gegeven ende verleende victorien sonderling hebben te dancken, want het wonderlijcke wercken sijn die Hij thaeren voordeel met sijn starcke arm in corten tijden gewrocht heeft, ende heml. die te vooren bijnaest van benautheyt versmacht waeren, weder ruymte gegeven om haeren adem te verhaelen, ende haer saecke tegen heuren viant te verseeckeren, jae middel gegeven om andere monarchen heerlijcken te mogen assisteren als vuyt volgende deductien verstaen sal konnen werden.

VAN DE BELEGERINGE VAN ZUTPHEN.

Sijne Ex[tie] bevel gegeven hebbende aen alle oversten ende capiteynen van Crijsvolcke, omme hem met heur onderhebbende soldaeten te laeten vinden tegens den xxiiij[en] may 1591 [1] ontrent de stadt Rhenen, inde landen van Utrecht, vuytbesondert tvolck dat vuyt Vrieslant ende vande Veluwe commen soude, wien loopplaets gegeven was ontrent Hattem op Veluwe, is den xxij[en] may vuyten Haege naer Utrecht vertoogen, ende den xxiiij[en] van Utrecht naer Rhenen, alwaer ten selven daege arriveerden opden avont xix vendelen voetknechten ende viij vaen ruyteren vuyte quartieren van Brabant, Heusden, Warmen etc. Voorts was bevel gegeven aen den Colonnel Francois Vere [2], ende den Graeve van Valckesteyn [3], omme mette ruyteren ende knechten van tquartier Zutphen ende Overyssel de stadt te berennen tusschen den xxiij[en] ende xxiiij[en] des nachts, twelck bij hemluyden gedaen werdende is den selven nacht tfort, gelegen over twaeter tegen de stadt over met een ruse militaire inne genomen bij negen soldaeten de vijff gecleet in vrouwe cleederen ende de vier in boere cleederen bren-gende in tselve fort salaede ende andere eetwaeren te coope, ende alles [illegible]

---

[1] Bij alle in dit werk voorkomende data is, wanneer het tegenovergestelde niet uitdrukkelijk wordt aangegeven, de nieuwe stijl gebruikt.

[2] Sir Francis Vere, de opperbevelhebber over het Engelsche hulpkorps.

[3] Johan Philips Graaf van Valckesteyn, Heer tot Oversteyn en Bruck, was Overste-Luitenant van den Graaf van Nieuwenaar, van wien hij commissie had ontvangen den 10den Maart 1589, ouden stijl. (Commissieboek van den Raad van State, van 1588—1591, ingevoegd tusschen bl. 70 en 71.) — Na den dood van den Graaf van Nieuwenaar kreeg hij voorloopig commissie om te kommandeeren over het krijgsvolk in het kwartier van Zutphen, terwijl hem tevens de kompagnie van den overleden Graaf gegeven werd. (Id., bl. 99.) — Zie over zijne begrafenis en zijne nagelaten schulden de Ingekomen brieven van de St. Gen. van 1 Julij 1591 en 31 Julij 1591. (Rijks Arch.)

tfort sijnde, hebben hem daer van lichtelijck meester gemaeckt, overmits daer niet dan xiij mannen inne waeren, daer aff sij eenen, die de schiltwacht hielt, doot geslaegen hebbende, hebben de andere xij gevangen genomen.

Den xxv[en] may Sijne Ex[tie] gedaen marcheren hebbende meest alle het volck de Veluwe over naer Zutphen, is selffs met sijn treyn naer Arnhem gevaeren, ende aldaer middachmael gedaen, voorts ten selven daege ontrent Zutphen gecommen, daer oick dien nacht arriveerde tvoors. volck soe te paerde als te voet, mitsgaeders tregement van Graeve Willem van Nassau [1], met x vendelen knechten, van den Oversten Groenevelt [2] met negen vendelen knechten, ende van den Oversten Dorp [3] met vijff vendelen knechten.

Den xxvj[en] passeerde men met twee ponten verscheyden ruyteren vande westsijde opde oostsijde vande IJsele die aladvenant sij over quaemen de stadt vande lantsijde met d' anderen diese berent hadden naerder beslooten. Ten selven daege werde de brugge begonnen te slaen, een halff quartier mijls boven de stadt, met pleyten tot dien eynde bestelt, dwelcke soe naerstich op gemaeckt werde datse den xxvij[en] voor negen vuyren al gemaeckt was, in vougen dat ten selven daege passeerde alle het voet volck, die de stad terstont naerder ende naerder beslooten, ende bleeff Sijne Ex[tie] leggen opde oostsijde vande brugge ende de suytsijde vande stadt met sijn guarde een vendel knechten vanden gouverneur vanden Briele [4] ende het regement van Graeff Philps van Nassau [5], met vj vendelen voetknechten. In tselve quartier laegen noch seven vaen ruyteren,

---

[1] Willem Lodewijk, Graaf van Nassau, Stadhouder van Friesland.

[2] Floris van Groenevelt was den 29sten December 1590 aangesteld tot Overste ter repartitie van Utrecht; hij was een zwager van Heraugière, die met zijne zuster Maria van Groenevelt gehuwd was.

[3] De hier bedoelde is Willem van Dorp, die, even als verscheiden andere leden van zijn beroemd geslacht, tot de beste krijgsbevelhebbers van dien tijd gerekend kan worden. Hij behoorde tot de verbonden edelen, nam deel aan de inneming van Brielle, verliet later de krijgsdienst en werd Baljuw van Delfland en Schout van Delft. In 1589 vinden wij hem echter weder op een staat van het krijgsvolk vermeld. Hij werd den 3den Julij 1592 voor Steenwijk doodelijk gekwetst en stierf twee dagen later.

[4] De toenmalige Gouverneur van den Briel, eene van de pandsteden, die aan Elisabeth bij het tractaat van 1585 waren ingeruimd, was Milord Borris.

[5] Philips van Nassau, de broeder van Graaf Willem Lodewijk. Hij was de derde zoon van Jan XI (de Oude) en Elisabeth Gravin van Leuchtenberg, en den 1sten December 1566 te Dillenburg geboren. In 1587 was hij tot Gouverneur van Gorkum benoemd. Hij stierf den 2den September 1595 ten gevolge van eene wond, die hij in het ruitergevecht aan de Lippe bekomen had. Zie aangaande zijn karakter Duyck's Journael, II Boek, den 2den September 1595.

te weeten de vaen van Sijn Ex[tie], Voisin [1], Pauls Bacx, Marcelis Bacx [2], Chinsky [3], Etmont [4] ende Lepini [5]. Tusschen Syne Ex[tie] ende de stadt lach Sijn G. Graeff Willem van Nassau met tVriesche regement van de voors. x vendelen. Tusschen tVriesche regement ende de maladerie, genaempt Magdalene, opde suytoostsijde van de stadt lach den Oversten Dorp met vijff vendelen knechten. Opde oostsijde vande stadt aen de voors. maladerie, ten wedersijde van de Berckel lach tregement vande Engelschen met xiiij vendelen voetknechten, van Brederoode [6] met vij vendelen knechten, ende van Groenevelt met ix vendelen knechten, hebbende bij hemluyden x vaen ruyteren, te weeten den Graeve van Valcke-

---

[1] Deze vaan ruiters was eigenlijk die van den Prins van Espinoy, die haar niet in persoon aanvoerde, maar het bevel daarover opgedragen had aan Pierre de Voisin. Na het overlijden van den Prins van Espinoy werd de vaan den 21sten September 1594 aan den tienjarigen Frederik Hendrik gegeven; Voisin was in het vorige jaar gestorven. (Commissieboek van den Raad van State, van 1591—1599, bl. 90 verso.)

[2] De beste en volledigste berigten aangaande deze beide broeders, de beroemdste ruiter-kapiteinen, die de Staten ooit in hunne dienst gehad hebben, worden gevonden in eene mededeeling van den Kolonel van Emden, opgenomen in de Kronyk van het Historische Genootschap te Utrecht 1859, bl. 173 en volgg. Nadere opgaven omtrent het geslacht Bacx vindt men in dezelfde Kronyk 1860, bl. 220 en volgg.

[3] Burchart van Kinsky of Chynsky was Ritmeester over eene vaan van 200 ruiters. (Staet van het Crijchsvolck tegenwoordich in dienste van de Vereenichde Provintiën wesende, van 1587; — id., van 1588 en 1589. — Rijks Archief, M. S.) — Hij stierf den 8sten September 1595 tengevolge van de wonden, die hij zes dagen te voren in het noodlottige ruitergevecht aan de Lippe bekomen had. Zijne vaan werd drie maanden later aan Wessel van Boetselaer gegeven. (Commissieboek van den Raad van State, 1591—99, bl. 114.)

[4] Sir William Edmund was een soldaat van fortuin, van Schotsche afkomst. Den 10den Junij 1589 werd hem het oprigten eener kompagnie van 60 lanciers opgedragen. (Commissieboek van den Raad van State, van 1588—1591, bl. 85 verso.) Hij was bij nagenoeg alle krijgsondernemingen tegenwoordig; den 11den Junij 1599 volgde hij Murray op als Kolonel van de Schotsche hulptroepen (Id., van 1591—1599, bl. 214), behoorde in 1602 tot de verdedigers van Ostende, en sneuvelde in 1606 bij het verdedigen van Rijnberk.

[5] Philippe de Lespine voerde sedert 1586 het bevel over eene kompagnie harquebusiers. (Commissieboek van Leicester, bl. 6.) In Januarij 1593 stierf hij aan de gevolgen eener wond, hem door een neef van Potlis, vermoedelijk in een tweegevecht, toegebragt.

[6] Floris van Brederode, Heer van Cloetingen, zoon van Reinoud IV, den twee en twintigsten heer van Brederode en van Maria van Doorne, komt reeds voor op een „Staet int corte van het voetvolck ende peertvolck” van den 19den Augustus 1579, als bevelhebber over een vendel. In 1586 de krijgsdienst verlaten hebbende (Commissieboek van Leicester, bl. 81), maakte hij in 1588 deel uit van het gezantschap naar Christiaan IV van Denemarken. In het volgende jaar werd hij weder bij het leger aangesteld in den rang van Overste-Colonnel. (Zie hiervoren de Inleiding, bl. LI.) Hij stierf in 1599 te Heusden, als Gouverneur van die vesting en van de onderhoorige forten.

steyn, Sleyer [1], Baelen [2], Barchon [3], Dubois [4], Putlis [5], Sidney, Vere,

---

[1] Hardtman Sleyer werd in Maart 1590 Ritmeester over de vaan Duitsche ruiters van wijlen Christoffel Wulff. (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 111.) Reeds in November 1591 werd hij gecasseerd en ging tot de Spanjaarden over, die hem later ook uit hunne dienst ontsloegen.) Zie ook over hem den brief van Fr. Schwartz aan Oldenbarnevelt van den 26sten Junij, bij Bor, XXX, bl. 700.)

[2] Godard van Balen, de oude vos, zoo als van Reyd hem noemt, was een der beste Ritmeesters van het Staatsche leger. Op den »Staet van terijchsvolck» van 1585 komt hij reeds als Ritmeester voor; sedert 24 Augustus 1588 voerde hij eene vaan Duitsche ruiters aan. (Commissieboek van den Raad van State, van 1588—1591, bl. 27.) Den 12den Mei 1597 werd hij op zijn verzoek uit de dienst ontslagen en zijne vaan aan Godert van Batenburg gegeven. (Commissieboek id., van 1591—1599, bl. 143.) Binnen de twee jaren evenwel (24 April 1599) werd hem opgedragen eene kompagnie van honderd curassiers te ligten en aan te voeren. (Id., bl. 207.) Met deze ruiters redde hij in het volgende jaar het geschut bij Nieuwpoort.

[3] Guillaume de Preit, gezegd Barchon, Seigneur de Noumany, was een van de trouwste aanhangers van Willem van Oranje. Bij den togt over de Maas had hij het bevel over het geschut des Prinsen, en in 1571 werd hij door dezen aangesteld tot zijnen Gouverneur en Algemeenen Stedehouder in het prinsdom Oranje. (La Pise, Tableau de l'histoire des Princes et Principauté d'Orange, pag. 384.) Later kwam hij weder hier te lande terug, en werd hem in 1586 door Leicester opgedragen, »pour en absence du conte de Meurs, Gouverneur de la ville, villes et pays de Utrecht, commander aux gens de guerre y estans en garnison de quelque nation ils soyent angloise ou aultre. (Commissieboek van Leic., pag. 108.) In 1595 presideerde hij, blijkens den Staat van Oorlog, »de saken van Justicia in den crijchsrade int leger», en den 4den Augustus van het volgende jaar stierf hij, na als Vice-Maréchal de Camp met een korps kavalerie een inval gedaan te hebben in Brabant, op welken togt hij 22 dorpen verbrandde. Daaronder was ook het dorp Fleurus, waar de toren, op welke de inwoners gevlugt waren, in brand werd gestoken. Eene vrouw wierp zich met haar kind van boven neêr, »et l'horreur de tel spectacle», zegt La Pise (pag. 644) »frapa tellement l'esprit de Barchon, qu'il luy fut present jusques à sa mort survenue tost après». Duyck zegt ook, dat hij »tsedert den laesten tocht bij hem in Waesbrabant beleyt, ende dat de menschen te Fleru also van den toorn spronngen, met een gestadige frenesie over 't afspringen van een vrouwe gequelt was.» (Journael, III Boek, 4 Augustus 1596.)

[4] Werner van den Houte, gezegd Dubois, Heer van Est, een waardige krijgsmakker van de Bacxen, wordt reeds in 1575 vermeld. In 1589 werd hem het bevel over eene kompagnie lanciers gegeven. Hij woonde de meeste gevechten van zijnen tijd bij, en werd in 1607 in den Tielerwaard door vijandelijke stroopers, aan welke hij zich niet wilde overgeven, doodgeschoten.

De sententie van zijn moordenaar Geurt Geurtsz is te vinden in »Notitie van 't geene Inden Crijchsrade der Vereenichde Nederlanden Remarcqnabels gepasseert is zedert den Jaere 1597», bl. 39. (Eigendom van het Friesche genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde. — Zie het 32ste verslag, bl. 376, N°. 31.)

[5] Otto Gans Vrijheer van Potlits werd in Maart 1590 bevelhebber over de vaan ruiters van den overleden Maarten Schenk, dien hij een half jaar vroeger (21 Augustus 1589) ook als superintendent over de forteres van 's Gravenweert (de Schenkenschans) was opgevolgd.

Hij stierf aan zijne wonden den 24sten October 1593, binnen Groningen, waar hij in krijgsgevangenschap was. Twee dagen later werd hij te Leeuwarden begraven. Zijne vaan werd aan Jurien Contler gegeven. (Commissieboek van den Raad van State, 1591—99, bl. 71.)

Parker ende Pauli [1]. Over de berckel opde noortoostsijde van de stadt lach tregement van Balfour [2] met x vendelen voetknechten, aen de noortsijde vande stadt naer d'ijsele toe was tquartier gemaeckt voor den [3] Graeve van Solms met het Zeeusche regement van viij vendelen voetknechten, die doen noch niet gearriveert en was. Opde westsijde vande brugge lach den drost van tSallant [4] met vier vendelen voetknechten te weeten tvendel van Sijn Ex^{tie} in Overijssel, hopman Wijmbergen, Coen van Steenwijck ende Camphuys.

Den xxviij^{en} werden opde suytsijde vande stadt de loopgraeven bij schoenen daege gegraeven soe dicht onder de stadt, dat men van daer met musquetten de defensien vande walle vande stadt beletten conde, sonder dat die vande stadt daer tegens grooten weer met schieten deeden, als niet dan twee schooten met een valckonet schietende, ende eenige met musquetten, sonder oick vande onsen meer als vier ofte vijff te treffen, daer onder was den lieutenant vanden Captn. Assuerus van tvriesche regement. Doch ten selven daege opden achternoen den Grave van Valcke-

---

[1] De vier laatstgenoemde vanen behoorden tot de ruiterij van het Engelsche hulpkorps.

[2] Bartel Balfour, bevelhebber over de Schotsche kompagnieën, welke de Staten in hunne dienst hadden, was sedert vele jaren reeds hier in het land. In Januarij 1594 werd hij ten gevolge van oneenigheden over de betaling, uit zijne betrekking ontslagen.

[3] George Everhard, Graaf van Solms, heer tot Munzenberg en Somervelt, was de tweede zoon van Ernestus van Hohen Solms und Lich. Hij was geboren den 30sten Julij 1568, en trad reeds op zijn vijftiende jaar in dienst van de Staten van Zeeland. In 1588 werd hij Overste en Kolonel over vijf kompagnieën paarden, en kort daarna » Overste over alle het crijgsvolck jegenwoordich in Zeelandt zijnde, ofte datter noch naermaels zal werden gezonden «. Hij woonde meest alle togten en belegeringen bij. Na de overgave van Hulst, waarvan hij sedert 1591 Gouverneur was, ontnamen de Staten van Zeeland hem het opperbevel over hunne troepen, waarop de Generale Staten hem den 29sten Junij 1597 tot Overste-Kolonel aanstelden. (Commissieboek van den Raad van State, 1591—99, bl. 150.) In 1602 naar Duitschland gereisd zijnde om 2400 ruiters te ligten, stierf hij in datzelfde jaar te Arensberg in Westfalen. Hij was in 1594 gehuwd met Sabina, dochter van Lamoraal van Egmont.

[4] De Drost van Salland was regtens voorzitter van de Ridderschap en steden, representerende de Staten van Overijssel. De hierbedoelde Drost was Jonkheer Gerard van Warmelo, die in 1584, uit een voorgedragen drietal, ter vervanging van Eggerik Ripperda, door Willem I was gekozen en aangesteld; hij deed den 27sten Julij van datzelfde jaar zijnen eed, en heeft den lande voortdurend groote diensten, ook als krijgsbevelhebber, bewezen. Hij voerde het bevel over het krijgsvolk in Overijssel, en was bovendien Kapitein over een vendel voetknechten van 150 man, en Ritmeester over eene vaan van 100 Duitsche ruiters. (Commissieboek van den Raad van State, van 1591—1599, bl. 16 verso en 65 verso.) Hij stierf in 1610 en werd als Drost van Salland opgevolgd door Hendrik Bentinck tot Werkeren. Van de Spaansche tijde was ook een Drost van Salland aangesteld, welk ambt in dien tijd (van 1580 tot 1621 of daaromtrent) bekleed werd door Otto van Egmond.

steyn aengeseyt sijnde, dat eenige vande stadt opde noortoostsijde vuytgevallen waeren, ende dat den Colonnel Vere daer henen gegaen was omme tegens hemluyden te schermutsen, is hij te paerde geseeten, ende den grooten wech naer de stadt toe gereeden, niet weetende dat Vere ter sijden aff in tvelt was, ende siende aldaer een soldaet vande stadt die hem wat verre bloot gegeven hadde is in volle carriere daer naer geloopen, ende denselven soe naer gecommen ende innegeloopen, dat hij twee ofte driemael metter hant naer hem greep, ende sulcx commende in seeckere embuscade treften vijff musquettiers gelijcken op hem aff, nochtans sonder hem te raecken, waerover hij den anderen bijden arm greep, meynende hem gevanckelijcken wech te leyden, doch seecker musquettier aldaer mede sijnde, schoot hem in twederkeeren door thooft, soe dat hij terstont doot vanden paerde viel, ende is daechs daer naer vervoert naer Arnhem omme aldaer begraeven te werden.

Den xxix^en was Sijne Ex^tie besich met de bedden te doen maecken, daarmen het geschut planten soude. Ende werden doen des morgens geschooten den captn. Graevesteyn [1], onder tvries regement, die inde loopgraeven te paerde sittende, hem te seer bloot gaff, van welcke schoote hij ten selven daege starff.

Ten selven daegen trocken de soldaeten van Sijne Ex^tie in vollen tochtoorde, naer de loopgraeven ende de bedden toe daermen het geschut planten soude, sonder dat die vande stadt oick hem daer tegens met schieten ofte andersins sonderlinge setten, ende en quaemen die vande stadt dien dach niet vuyt omme te schermutseren, als sij te vooren gedaen hadden. Des nachts tusschen den xxix^en ende xxx^en werde het geschut inde batterien gebracht ende in tsuyden vande stadt tegens de laeste cortine naer twesten toe werden geplant ses heelen ende vier halve canons, in tsuytwesten tegens den houck, ende om te flanqueren de selve cortine, werden geplant drie heele ende drie halve canons, opde middelwaert vande riviere, gelegen ten suytwesten vande stadt, werden noch geplant drie heele ende seven halve canons, omme te beschieten de westcortine naer de suythoucke toe, ende oick omme te flanqueren opde suytcortine, aen welcke twee cortinen de stadt een hooge muyr hadde, ende hadde de suytcortine een buyten leggende nieuwe op geworpen walle van tamelijcke defensie, dien t'affwerpen vande muyre niet letten en kon-

[1] Met dezen Graevesteyn bedoelt de Schrijver den Frieschen hopman Douwe van Grovestins, door Bor eveneens verkeerdelijk Doroe van Grovesteyn genoemd. (Ned. Hist., XXVIII, bl. 562.)

de, soe die van binnen geresolveert hadden geweest te vechten. Ten selven nachte namp den Colonnel Vere inne de molewerff gelegen opde noortwest sijde vande stadt tusschen de stadt ende d'IJsele vast aen tbolwerck vande waeterpoort vande stadt, in welck innemen ontrent ses Engelschen geschooten werde, ende werde aende selve moelewerff mede geplant twee halve canons (28 in als) omme opde waeterpoort ende tvoorsz bolwerck te schieten, ende oick te flancqueren de west cortine vande stadt, daer mede geraempt was bresche te schieten, ende de stadt alderswackxt was, als aldaer niet hebbende dan alleen een oude muyr.

Den xxx[en] may vrouch begonst men mette voorsz achtentwintich stucken te schieten, ende werden geschooten drie voleen, waernaer Zijn Ez[tie] een trompetter sondt om de stadt op te eyschen, den welcken voor antwoort gegeven werde, datmen een halff vuyre soude ophouden van schieten, ende sij souden hem antwoort geven. t Halff vuyre werde vertrocken tot een vuyre, daerover Sijn Ex[tie] nochmael sont off sij den Heere van Dort wilden hooren spreecken, antwoorden die van binnen, dat men noch een weynich vertoeven soude. Eyntelijcken hebben den trompet voor antwoort geseyt, dat Sijne Ex[tie] twee capiteynen inde stadt senden soude, sij wilden weder twee vuyt senden, omme met Sijne Ex[tie] te spreecken, twelcken achtervolgende in de stadt gegaen sijn, den ritmr Risoires [1] ende den captn Lennep, ende is vuijt gecommen Deekma met een Fourneau captn van voetknechten, seggende dat sij de stadt wel wilden stellen in handen van Sijn Ex[tie], mits dat men heml. vergunde tijt van ses daegen, omme Verdougo hier van te verwittigen. Soe sij ontset kregen soude het accoort off sijn, soe niet souden sij vuyt trekken, gelijck sij daer inne gecommen waeren: twelck Sijn Ex[tie] geheel affsloech, ende naer veel propoosten sontse weder naerde stadt, hen gevende noch een vuyre van beraet, om daer t'eynde hem bescheyt te seggen, off sij de stadt terstont wilden geven in sijne handen dan niet, daer bij vougende dat de sleutelen daer stonden (meynende het geschut) om mede inde stad te commen. Eyntelijcken naer dat tvuyre wel tot twee vuyren verlengt was, sijn dselve twee gecommitteerden weder gecommen, ende hebben met Sijn Ex[tie] gehandelt, dat de stadt van dien daege hem soude overgelevert werden, ende dat de soldaeten souden vuyt treeken met vliegende vendel, slaende

---

[1] Lamorael van der Noot, Heer van Risoires voerde het bevel over de vaan ruiters van Prins Maurits. Den 1sten Februarij 1599 werd hem die vaan gegeven. (Commissieboek van den Raad van State, van 1591—1599, bl. 196.)

trom, bernende lonten ende met pack ende sack, sonder anders gerechercheert te werden, ende sijn de gecommitteerden voorts inde tente van Sijn Ex[tie] gegaen haer middachmael eeten. Onder anderen was noch gestipuleert dat den Gouverneur genaempt Louckema, ende de capiteynen souden mogen blijven noch drie daegen inde stadt omme heure saecken te beter te bestellen ende haer goederen packen [1]. Welck accoort alsoe gemaeckt is door een sonderlinge schrick die van binnen was ende twijffel vande stadt niet te mogen houden, gecauseert bijde weynichte van tvolck, als egeen ses hondert mannen soe te paerde als te voet ten vollen sterck sijnde, mitsgaeders oick gebreck van cruyt omme twelcke sij haer geschut niet en konden gebruycken, alles soe sij seyden. Dan is te vermoeden, dat sijluyden groote rovers opde Veluwe ende tlant van Utrecht geweest sijnde, niet anders gesocht en hebben dan haeren buyt te salveren. Nietemin hoe dattet is, hebben de gecommitteerden weder in stadt commende ons volck innegelaeten, ende sij sijn alles vuytgetrocken vuytgesondert Deckema, ende de huysvrouwe van Louckema, sonder dat de walle aen de suytcortine eenichsins beschaedicht was, ofte oick de muyre aldaer ofte aende westsijde doorgeschooten was. Ende de stadt over sijnde, werde daerinne bevonden een halve canon, een drieling van een canon, ende ses valckonnetten, met noch seven tonnen bospolvers. Vuyte stadt sijn vanden viant getrocken omtrent tsestich carabiner ruyteren sonder vaen, ontrent vierhondert tseventich voetknechten, ende veel soldaetenvrouwen, met noch twee paepen, ende drie monicken alles in twaerlijck gecleet [2], ende en is dien dach niemant inde stadt gecommen, dan alleen tvendel vande garde van Sijn Ex[tie], omme sulcx de pilgagie te verhinderen, niet tegenstaende de soldaeten vande burgers in heur accoort in t'alderminste niet vermaent en hadden. Doch Sijne Ex[tie] weetende hoeseer de stadt bedurven, ende de burgers verarmt waeren, en heeft hemluyden niet voorder willen laeten bederven, ende was de stadt inder waerheit soe verdestrueert, datmen niet seggen en conde dit is noch een heel huys, Sijne Ex[tie] ten selven daege inde stadt commende, en heeft oick aldaer egeen alteratie van kercksmijten [3] ofte anders gehengt gedaen te werden,

---

[1] De capitulatie is in haar geheel opgenomen in het Memoriën- en Resolutieboek der stad Zutphen, berustende in het Stedelijk Archief aldaar. Zij is ook te vinden in het Register van ingekomen brieven van 1591 op het Rijks Archief, bl. 144.

[2] In wereldlijk gewaad.

[3] Plunderen van de Katholijke kerken.

seggende dat op alles metter tijt ordre soude gestelt werden. Geduyrende de handelinge van t'appoincteren is in tleger gecommen den Graeve van Solms met 8 vendelen knechten.

Den lesten may des smorgens sijn d'vuyt gecommenen van Zutphen voor Deventer gecommen, meynende daer inne te commen. Dan en hebben die van Deventer sulcx niet gehengt, maer ter contrarie vuyt gesonden gecommitteerden, die ontrent ij^c vande beste soldaeten (vuyt Zutphen gecommen) vuyten hoop genomen hebben, ende die inde stadt gelaeten, omme daer mede heure 14 vendelen die heel swack waeren te verstercken, laetende de reste loopen soe meenigen man soe meenigen wech, sonder oick yemant van alle de hopluyden inne te laeten, dan alleen Louckema.

Ten selven daege heeft Sijne Ex^tie weder alle tgeschut doen tscheepe brengen, ende sijn leger op trecken naer Deventer. Te weeten den Graeve van Solms mettet Zeusche regement ende den Oversten Dorp met vier vendelen ende den Drost van Tsallant oick met vier vendelen, over de westsijde van d'IJsele, ende Sijne Ex^tie mettet voorder volck d'óostsijde van d'IJsele, laetende binnen Zutphen, den captn Duvenvoorde met sijn compagnie ende met tytel als provisonel gouverneur, met noch de compagnien van Wijnbergen, Luyt van Bunschooten, ende den jongen Brienen van tregement van Groenevelt.

De viant vernemende de compste van Sijne Ex^tie heeft verlaeten thuys van Nieubeeck [1] daer hy langen tijt, omme te beter te struyckroven gelegen hadde. Ende dit is tgeene gepasseert is inde belegeringe van Zutphen.

VANDE BELEGERINGE VAN DEVENTER.

Sijne Ex^tie als voorseyt is den lesten may op treckende naer Deventer, heeft de brugge voor Zutphen gedaen opnemen ende aen stukken neerder drijven naer Deventer met alle het geschut munitieschepen, vivresscheepen ende soetelaersscheepen, ende opden avont omtrent Deventer commende heeft in alder ijl aldaer doen maecken de brugge ontrent een

[1] Het huis Nyenbeek, Nybeek of Nieuwbeek lag een half uur ten N. O. van Voorst aan de Voorsterbeek. Het is bekend als de gevangenis van Reinoud III, Hertog van Gelderland, en werd in 1383 aan Willem van Steenbergen in leen gegeven, in wiens geslacht het tot 1779 bleef.

quartier mijls boven de stadt, welcke brugge ten selven avont al weder gemaeckt was, datmen daer overtrecken conde. Den viant heeft den selven nacht noch verloopen ende verlaeten beyde de forten leggende opde Veluwesche sijde recht over de stadt, t'een ront omme besloten, ende van tamelijcke defensie, ende het ander van buyten tamelijcken voorsien, doch naer de stadt sijde oopen ende ongeramparcert [1]. Sijne Ex^tie is met alle sijn volck blijven leggen opde oostsijde vande brugge, ende den Graeve van Solms mette sijne opde westsijde vande stadt opde Veluwe.

Den eersten ende tweeden Junij is niet besonders vuyt gerecht, dan de stadt mette ruyteren alleen beslooten gehouden soe veel doenlijk was, daertegens die vande stadt seeckere lichte schermutsinge deden. Ende Sijne Ex^tie beraetslaechde hem dien tijt geduyrende off hij de stadt soude aentasten ende in wat vougen, tsij met gewelt, ofte ala longue, ofte dat hij, dien laetende, op een ander soude trecken. De redenen van sijn beraetslaeginge waeren dat men wiste de stadt tamelijcken wel gefortificeert te sijne, ende voorsien van polver ende oick tamelijcken van vivres. Oick dat graeff Harman Van den Berch [2] daer inne commendeerde met 14 vendelen knechten, maeckende mette versterckinge omtrent duysent mannen, beneffens noch ontrent xl lanciers ende soe veel carabijns, hem houdende in alles off sij geresolveert waeren de stadt te behouden. Doch, alle difficulteyten overwegen, werde goet gevonden de stadt aen te grijpen tsij met gewelt ofte ala longue, naer dat haer de occasie soude toedraegen.

Dien volgende heeft Sijne Ex^tie den iii^en Junij de stadt gedoen besetten ende besluyten. Te weeten hij met Sijn G. Graeff Willem van Nassau ende tregement van Graeff Philps blijvende op de oostsijde van de brugge (die ten selven daege een groote musquetschoot naerder de stadt geleyt werde), en houdende bij hem ses vaen ruyteren te weeten de sijne, Barchon, beide de Baxen, Chinsky ende Etmont, mette garde ende tvendel van den Gouverneur vande Briele ende van den heer van Famars [3], daermede be-

---

[1] Niet van borstweringen (remparts) voorzien.

[2] Herman van den Berg was een van de zestien kinderen van Willem IV, Graaf van den Berg en van Maria, de zuster van Prins Willem van Oranje. Hij was stadhouder van Gelderland voor den Koning van Spanje, die hem in 1596 met de Geldersche leenen beleende.

[3] Charles de Levin, Seigneur de Famars, was een van de onderteekenaars van het compromis, en maakte in 1570 en 1572 den oorlog met Prins Willem van Oranje mede. Hij was Gouverneur van Heusden en werd in het jaar 1586 tot Generaal der artillerie aangesteld. (Commissieboek van Leic., bl. 37 verso.). Hij sneuvelde in 1592 voor Ootmarsum en werd als Generaal der artillerie door Jan Pieter van der Does opgevolgd.

sluytende de geheele suytsijde vande stadt. Op de westsyde vande stadt sijn gebleven drie vendelen voetknechten vanden drossart van tsallant. Opde noortsijde vande stadt aen d'IJsele heeft den Colonnel Vere met xiiij vendelen engelschen ende vier vaen ruyteren (te weeten de sijne, Sidney, Parcker ende Pauli) sijn quartier begreepen, hebbende bij hem den Colonnel Groenevelt met seven vendelen ende den Colonnel Balfour met thien vendelen Schotten mitsgaeders noch seven vaen ruyteren te weeten, Valckesteyn, Sleyer, Balen, Putlis, Dubois, Voisin, ende Lepini. Opde selve syde aende galgenberch lach de Graeve van Solms met acht vendelen voetknechten ende Brederode met seven vendelen. Aende oostsijde aen de maladerie leyt den Oversten Dorp met vier vendelen. In vougen dat opde suytsijde vande stadt bij Sijne Ex^{tie} sijn xix vendelen voetknechten ende opde noortsijde xlvj, maeckende met d'anderen te saemen wel omtrent ix duysent voetknechten ende de ruyteren maecken in alles xvij vaen, wel monterende tot xv^{c} goede vuijtgelezen ende vechtende paerden.

Den iiij^{n} Junij werde niet besonders gedaen dan de quartieren pertinentelijcken beslaegen. Doch deden die van de stadt een vuytval met ontrent L paerden ende quaemen bijnaest tot tquartier van Sijne Ex^{tie} toe. Daer tegens de ruyteren van Barchon, Etmont, Sijne Ex^{tie} ende Marcelis Baex mede vuytcommende vervolchden d'andere met sulcken aenloop, dat sij onvoordachtelijcken hen worpen in seeckere embuscade van musquettiers, die met meenichte op hen schooten, mitsgaeders oick seeckere groff stucken vuyte stadt, die veel quaets onder tvolck van Sijne Ex^{tie} deden. Want daer wel bleven vier ruyters doot ende eenen gevangen, ende wel twaelff paerden doot ende noch soe veel gequest, ende onder anderen werden mede door thooft doot geschooten de lieutenant vanden ritmr. Etmont. Ende soude de viant noch veel meerder schaede hebben mogen doen, soé haere musqnettiers hadden blijven staen, dan die mede beginnende naer de stadt te loopen, ende over dese sijde de retraicte geslaegen wordende, is alle voorder schaede voorhoet.

Ten selven daege maeckten alle de quartieren seeckere trancheen, daer mede sij henluyden tegens een schielijcken aenloop beschantsten. Tusschen de iiij^{en} ende v^{en} des nachts werden voorbij de stadt gebracht seeckere quantiteit van pleyten, omme beneden de stadt mede een brugge te slaen, daer op die van de stadt schietende egeen sonderlinge schaede en deden, als niet dan eenen man doot schietende, en eenen anderen quetsende.

Den v^{en} werden alomme de begonsten trancheen ende wallingen volmaeckt, ende begonstmen de brugge beneden de stadt, een quartier

mijls van dien te slaen, die oick ten selven daege soude volmaeckt geweest hebben, bij soe verre daer pleyten genouch waeren geweest, waerdoor men snachts daernaer weder eenige jachten ende ponten moste doen affdrijven, omme de brugge te volmaecken, 't welck gedaen is, ende is doen weder een man geschooten. Ten selven nacht heeft Sijne Ex^tie^ op de suytsijde van de stadt seeckere approchen doen doen, recht over de havenpoorte, ende heeft soe opde bleyckerie als in de waetermoelen buyten de stadt aen de selve sijde leggende, gelogeert ses vendelen voetknechten, te weeten 't vendel vanden gouverneur vanden Briele, ende vijff andere soe vriesche als van tregement van Graeff Philps, ende dat soe dicht onder de stadt, dat sij met musquetten de defensien van de muyren konnen beletten, maeckende haer loopgraeven soe diep dat die van de stadt haer niet en konnen krencken. Noch heeft Sijne Ex^tie^ twee vendelen van den Drost van tSallant in sijn quartier getrocken, beneffens noch 't vendel van den heere van Famars, ende heeft alleen een vendel gelaeten in 't fort opde westsijde van de stadt.

Den vj^en^ heeft 't volck van Sijne Ex^tie^ haere loopgraeven verdiept, ende gepreparеert omme haer beter daer inne te mogen onthouden. Ten selven daege is de brugge over de noortsijde van de stadt volmaeckt geworden, in vougen dat men de stadt kan rontsomme begaen ende berijden. Die geene die gelogeert sijn opde noortsijde van de stadt, hebben ten selven daege gemaeckt seeckere schantskens ende loopgraeven omme vuytet engelsche quartier te mogen vrijelijcken commen in tquartier van den Graeve van Solms, tusschen welcker quartieren gemaeckt sijn drie forten, dienende de forten omme te beletten datter niemant vuyt ofte inne de stadt en soude mogen commen, ende de loopgraeven om malcanderen vrij te mogen helpen. Gelijcke loopgraeven sijn ten selven daege begonnen van 't quartier van den Graeve van Solms naer tquartier van Dorp, ofte naer de berchpoorte toe. Noch hebben de soldaeten opde suytsijde van de stadt bij schoenen daege begonnen te graeven inde conterscherpe [1] van de stadt ende sulcx te beletten dat de viant niet meer vuyt de poorte aen dier sijde staende conde commen, jae hebben innegeloopen de grachten van seecker steenen huysken staende

---

[1] Het woord contre-scharpe wordt door Duyck altijd voor „bedekte weg” gebezigd, zoo als trouwens in zijnen tijd algemeen gebruikelijk was. Van Meteren zegt in zijne verklaring van de „vreemde krijghsche vocabulen”, die in zijn werk voorkomen: „contrescharpe is een buyten-weer om de grachten te beschermen, so gemaeckt dat men het volck daer achter kan bergen, ende voor schuyns nedergaende, om tselve vande walle, en van hem selven te mogen beschermen”.

vast aende berchpoorte, daer de viant gelogeert was, waer door de viant tselve huysken heeft moeten in brant steecken ende naer de stadt verloopen. Ten selven daege sijn geweest omtrent drie hondert paerden van tregement van Verdougo, tot ontrent een mijle over dese sijde van der Schoelenborch [1], hebbende elck paert voor op een saxken met polver, omme tselve inde stadt te brengen, dan en sijn omtrent de stadt niet gecommen, maer weder naer der Schoelenborch gekeert, sonder dat men weet waeromme ofte wat advertissement sij mogen gehadt hebben. Doch hadden sij naerder gecommen, sij souden werck gevonden hebben, omme redenen dat aen die sijde daer sij souden hebben moeten commen, alle daechs ende alle nachts, drie cornetten paerden waecken, behalven het voetvolck. Hiervuyt staet wel te vermoeden, datter soe veel polvers in de stadt niet en is, als de gevanghenen wel willen seggen, maer dat daerinne, ten minsten vrese van gebreck is, in sonderheyt soe sij desen dach, niet met groff geschut geschooten en hebben, als sij bevoorens gedaen hadden, ende wel hadden bequaemelijcken mogen doen, overmits tvolck van Sijn Ex^tie in vollen tochtoorden naer de loopgraeven trocken, ende die geene die daer inne waeren in gelijcke oorder weder daer vuyt toogen.

Den vij^en werden die van de stadt soe cort gehouden dat niemant ter poorten vuyt en mochte, overmits die van de suytsijde eene lange loopgraeve geextendeert hadden bij de haven van de stadt heene totte berchpoorte toe, voor welcke poorte in seeckere waetermoelen ende verbrant huysken aldaer Sijne Ex^tie gedaen logeren hadde vier vendelen voetknechten, ende in de lange loopgraeve vier anderen, ende hadde oick de wech van de selve poorte die heel steenich was met houweelen doen ophouden ende doorgraeven, daer tegens die van stadt alleen schooten twee schooten met groff geschut sonder yemant te raecken, ende den ganschen dach en dede de viant anders niet dan met roers ende musquetten van de muyr schieten, daer tegens die van buyten weder met musquetten schooten. Van gelijcken die van de noortsijde arbeyden ende groeven alles naer 't oosten toe om vrijelijck te commen naer 't quartier van den oversten Dorp, ende hadden dese twee daegen ende nachten alsoe veel gedaen datter egeen wech, berch, ofte velt meer en was, daer over men naer de stadt soude hebben mogen commen, dat niet doorgegraeven ende affgesneden was, vuytbesondert een ofte twee passen, daer de quartieren op geleyt ende gefortificeert waeren, soe wel tegen die van buyten als *die*

---

[1] Het huis de Schoelenborg lag ten zuiden van Ommen, aan de Regge.

van binnen, beneffens dien extendeerden die van de selve sijde heur graeven naerder de stadt, omme die van de stadt oick van die sijde moyte te maecken. Ten selven daege begonst men van de suytsijde te graeven, recht achter de lange loopgraeff omme de bedden van tgeschut te maecken, ende sulcx de heele cortine aen die sijde, te weeten van de Riviere aff totte berchpoorte toe, te beschieten en aff te werpen, is van gelijcken geraempt eenich geschut in twesten over de riviere te stellen, omme te beschieten de suytwesthoucke van de stadt, ende voorts te flancqueeren de heele suyt cortine, mitsgaeders de santpoorte, ende dien volgende sijn ten selven daege opde Veluwesche sijde op lant getrocken drie heele ende vijff halve canons, ontrent de brugge boven de stadt gelegen. Ten selven daege werde oick eenich volck gelogeert in tweede fort over de stadt leggende, twelck naer de stadt sijde open was, ende eenichsins innegedolven, ende opgeworpen werde tegens de stadt, omme vrij daerinne te mogen sijn.

Den viij[en] werden alle approches van alle oorden naerde stadt toe gedaen ende de bedden gedresseert omme tgeschut te setten, te weeten tot thien stucken opde westsijde van de stadt over twaeter, ende tot achthien stucken opde suytsijde, oick aen twaeter, ende werden ten selven daege opden morgen alle de bedden gemaeckt, die vande stadt tselve siende ende met schieten niet belettende. Immers opde middach werden inde batterie van de thien stucken staende over twaeter gebracht ses stucken, daer tegens die van de stadt niet dan drie schooten met een valckonet en schooten sonder yemanden te raecken, des nachts daer aen volgende werden alle het geschut inde batterien op sijn bedden gebracht. Tenselven daege werde gesappeert op de suytsijde vande stadt naer de haeven toe, in meyninge die bedeckt opde haeven te brengen, ende seeckere brugge daer te maken, dan bleeff tselve werck daer steecken.

Den ix[en] des morgens voor sonne opganck begonst het geschut te schieten, ende schoot men seven voleen, waer naer men de stadt op eyschte, dan gaff Graeff Harman voor antwort, dat hij een soldaet was, dat hij de stadt voor den Coning hiel, ende daerinne sterven wilde, daerop de batterie deste heftiger begonst te speelen omme bresche te maecken ten wedersijde van seecker rondeel staende aen de suytwestsijde van de stadt, ende voorts van trondeel aff totte sandpoorte toe, in vougen dat sij voor de klocke thien vuyren geschooten hadden over de drie en twintich hondert schooten, ende doen begonstmen slappelijcken ende altemet te schieten tot ontrent drie vuyren toe, ten welcken tijde quaemen tien vendelen

Engelschen (die de poincte versocht hadden) ende ses vendelen Schotten, omme aen den storm te gaen. Doen begonst d'artellerie te haester te schieten, ende in sonderheyt soe de ponte affdreeff met de brugge, die men in de mont van de haeven (leggende opde suytsijde van de stadt) wilde brengen, omme daer over te stormen, want doen lieten die van binnen heur bravelijck opde bresche vinden schietende met musquetten, naer de geenen die de brugge aen brachten met sulcke furie, dat men nauwelijcx hoiren ofte sien konden, ende schooten oick eenige die de brugge aen brachten doot, soe bootsgellen als soldaeten. Daer werden door den arm geschooten den brugm Corn. Maes, ende noch door tbeen geschooten ende in den arm gequest captn. Teeus scheepscaptn., die vuyte ponte met een aeck aen tlant voer, ende bracht de coorde aen lant, daer mede men de pont ende brugge inde haeven tooch, niet tegenstaende tgeschut van buyten soe furieuselijck opde bresche schoot als het konde. Daernaer begonsten de Engelschen te marscheren naer den storm ende waeren al wel dertich mannen over de brugge aen de bresche, dan soe sij niet wel vervolcht en werden keerden weder te rugge, ende niet konnende commen opde brugge (die wel vijff voeten te corte was) sprongen in twaeter, eenigen hen soo salverende inde ponte, ende anderen daer doot geschooten werdende, waermede, ende omde cortheyt van de brugges wille, de soldaeten verschrickt sijnde (soe het scheen) niet aen en konsten, omme twelcke te remedieren de capiteynen ende officieren hen voor gingen, ende in sonderheyt twee vendeldraegers, (d'eene van Metkercken [1], die de voortocht hadde, ende d'ander van captn. Lambert [2] liepen met heur vendelen naer de brugge toe, alwaer de captn. Lambert doot geschooten werde, doch liep de vendrich van Metkercken over de brugge met tvendel inde slinckerhant ende inde rechterhant een coutelas

[1] Nicolaas van Meetkerken, Overste Luitenant van den Kolonel Groenevelt, ter repartitie van Utrecht, die bij dezen storm doodelijk gekwetst werd, was een van de vier zonen van den gewezen President van Vlaanderen, Adolf van Meetkerken, die als hoofdaanlegger van den aanslag der Leicestersche partij op Leiden, in 1587 naar Engeland gevlugt was. Hoezeer hij nog geen dertig jaren oud was toen hij sneuvelde, had hij zich reeds zeer onderscheiden en als Luitenant deelgenomen aan de expeditie der Engelschen naar Portugal in 1587. Zijn oudste broeder Anthonis was den 7den October 1586 in het beleg van de schans bij Zutphen gesneuveld. Hunne beide jongere broeders Balduin en Adolf dienden mede in het leger der Staten.

[2] Charles Lambert, die als Luitenant van Héraugière deel nam aan de verrassing van Breda, was tot Sergeant Majoor van die vesting benoemd. In 1593 werd hem tevens het bevel gegeven over eene kompagnie van 150 voetknechten. Later werd hij Gouverneur van Nijmegen, welke betrekking hij tot zijnen dood bekleedde.

ende degens de bresche op houdende sijn vendel boven de bresche, daer op ende over siende, dan soe hij van niemant gevolcht en werde, spronck weder te rugge ende viel soe van boven needer sonder anders gequetst te sijne, dan door den val, ende quam soe met sijn vendel, mitsgaeders tvendel van captn. Lambert (dat bij een anderen opgenomen ende oick over de brugge gebracht werde) weder bij den gantschen hoop. tSedert en quaemen die van buyten niet weder over de brugge, dan bleven schietende achter ende ter sijde de brugge, omme die te beschermen. De meeste soldaeten die daer bleven ofte gequetst werden waeren vande compagnie van Vere, daer waeren dooden ontrent twintich, ende wel tsestich gequetsten, daeronder Metkercken mede was geschooten in thooft met groote pericule van sijn leven, ende sijn broeder geschooten door tlijf, ende noch verscheyden engelsche lieutenants ende officiers, die haer couragie toonden. Geduyrende desen aenval toonden die van binnen haer lustich opde bresche, die beschermende, sonder daer aff te wijcken, ofte te vertreen, niet tegenstaende alle tgeschut gestadelijcken op henluyden schoot ende haer veel schaede dede, twelckmen gemackelijcken sien konde. Daernaer bleeff tgeschut dapper schietende totdat tvolck terugge getrocken ende den avont gecommen was, want doen begonst men wederom lantsaem te schieten ende de nacht geduyrende te beletten het toe maecken van de bresche, ende bleven de musquettiers van buyten achter de brugge leggen schietende omme de brugge te bewaeren. Geduyrende desen aenval werpen die van binnen verscheyden peckhoupen, omme de brugge te branden, dan en wirpense totte brugge toe niet. Wert geseyt dat de dooden van binnen wel waeren hondert vijftich ende wel hondert gequetst, die meest gequetst werden vande steenen vanden muyre, ende vande huysen, overmits seer veel huysen, dicht aen de bresche leggende, gansch ter needer geschooten werden. Dien dach en schooten die van binnen niet meer als seven schooten met een valckonet naer tvolck van buyten sonder nochtans groote schaede. Doch gelijckmen vermoet hadde datter van binnen gebreck van polver was, soe is tselve bevonden waerachtig, want die van binnen desen dach veel polvers gespilt hebbende, ende vresende dat sij de preparatien vanden anderden dach mitsgaeders de storm niet en souden konnen affslaen, hebben des nachts geroupen offer egeen captn. aen de brugge en was, om met graeff Harman te spreecken, ende heml. geantwoordt sijnde jae, heeft graeff Harman den selven geseyt, dat hij bij Sijne Ex^tie gaen soude ende hem aenseggen, dat hij twee capt. wilde inde stadt senden, hij souder weeder twee vuytsenden omme met Sijn Ex^tie te

spreecken, twelck Sijn Ex^{tie} aengenomen heeft. Hier moet gelet werden dattet niet geraemt en was desen dach storm te doen, dan alleen de bresche te besichtigen ende daer onder te logeren soe het doenlijck was, doch d'Engelschen meynende de bresche bequaem genouch te sijn, liepen aen als voorseyt is, d'andere vendelen vande Engelschen stonden achter de batterie in slachtordre, achter heml. stonden de ses vendelen Schotten, daeraen volchden eenige Vriesche vendelen, dan naer den afftocht trocken de Vriesen weder in haer quartier, ende oick de Schotten, ende bleven d'Engelschen ontrent de brugge ende bresche.

Den x^{en} omtrent halff vijff vuyren heeft Sijn Ex^{tie} inde stadt gesonden Van der Noot ende hopman Lennep, daer tegens vuyte stadt gecommen sijn Captn. Nicoly ende Captn Brasselet, die met Sijn Ex^{tie} hebben begonst te handelen, ende omtrent ses vuyren gevallen d'accoort, te weeten: dat sij van dien daege alles vuyttrecken souden, met pack, sack, vliegende vendelen, slaende trom ende bernende lonten, ende voorts de stadt leveren in handen van Sijn Ex^{tie}. Doch hadden eerst geproponeert dat sij Sijn Ex^{tie} wel wilden eene poorte laeten, mits dat sij tot des anderen daegs hadden mogen blijven inde stadt, twelck Sijn Ex^{tie} niet en wilde consenteren, dan indien eenige capiteynen een dag ofte twee wilden blijven, dat liet hij gaerne toe. 't Accoort dus gemaeckt, dede Sijn Ex^{tie} Graeff Harman bidden omme bij hem te commen middach eeten, twelck Graeff Harman nochtans niet en dede, hem excuserende op sijn quetsuur, alsoo hij daegs te voeren geweest was omtrent de bresche bij een huys met twee edelluyden, welck huys ter neder geschooten wordende, ende beide de Edelluyden doot, is hij in thooft ende aensicht seer gequetst, niet sonder pericule van sijn een ooge te verliesen, een ander huys corts daernaer mede ter neder vallende, verplette xxxij musquettiers die daer inne waeren, sonder datter een vuyt quam. Des nachts aen de defensie vande brugge bleef mede doot een Vriesch Captn. genaempt Aluwe. Des achternoens ontrent drie vuyren quam Graeff Harman vuyte stadt omme Sijn Ex^{tie} aen te spreecken, ende werde geleyt tusschen Graeff Willem, ende den Graeve van Solms, verselschapt voorts met Louckama ende meer anderen soo van sijne als vande Capiteynen ende edelluyden van Sijn Ex^{tie}, ende was ontrent een groot halff vuyre inde tente bij Sijn Ex^{tie}. Middeler tijt begonsten die van de stadt vuyt te trecken, ende voerden haere vrouwen kinderen ende bagaige vuyt met xx waegens, die Sijn Ex^{tie} haer gedaen bestellen hadden, behalven noch eenige waegens die sij selffs hadden, ende was daer te verwonderen de meenichte van kinderen die vuyt gevoert werden, ende hoe gepackt die opde waegens

laegen in vougen dat sommige waegens op hadden 17 of 18 kinderen. Daer naer trocken vuyt ontrent xl carabins, daer naer volchden 14 vendelen voetknechten, maeckende ontrent sevendalff hondert mannen, ende ten lesten volchden een vaen lanciers van ontrent xl lancien, beleyt bij den lieutenant, overmits den ritm. geschooten was, daer naer quam bij hemluyden Graeff Harman met eenige andere capiteynen ende trock soe mede wech, ende werden bij drie vaenen ruyters, te weeten Bax, Chinsky ende Etmont geleyt een mijle buyten het leger, ende gingen de waegenen mede naer der Schoelenborch. Eer de viant uyt de stadt trock was daerinne gelaeten de compagnie van de guarde van Sijn Ex^tie doch daer naer trocken inde stadt de compagnie van Sijn Ex^tie in Overijssel, Lennep ende Coen van Steenwijck, ende quam opde avont de garde weder vuyt. Daer werden in de stadt bevonden soe cleyn als groot xxvj metaele stucken, ende daeronder een heele cartauwe; van polver werde gevonden ontrent twee hondert pont [1]. De bresche die was tamelijcken, ende indien de brugge over de mont vande haven geleyt lang genouch geweest hadde, ende ons volck met macht daerop aengedrongen, sij souden apparentelijck de stadt geemporteerd hebben, doch niet sonder verlies van volck, overmits die vande stadt achter de Santpoorte de straete opgedolven, ende geretrancheert hadden, daeraff sij d'onsen commende aenden storm en opde bresche sijnde grootelijckx beschaedigt souden hebben, doch niet konnen beletten d'innenemingc vande stadt, overmits de huysen soe seer ter needergeschooten waeren, datmen daer door lichtelijcken inde binnenste straeten mochte commen.

Doch Godt almachtig heeft ons bij dit middel de victorie gegeven ende ons volck ende oick de viant ende de borgeren van binnen gespaert [2] welcke borgeren appoinctement belooft ende gehouden werde als die van Zutphen, niet tegenstaende de soldaeten van hemluyden niet en spraecken. Noch hadden de soldaeten van binnen veel bedden ende cussens inde bresche

---

[1] Het grootste gedeelte van het veroverde geschut bleef in de stad, terwijl er uitgevoerd werden » een heele cartouw van 6500 pont, noch een nootslange wegende 9000 pont. Item 2 veltstucken wegende een yder 1700 pont. Noch drye coperen cameren wegende yeder 80 pont met noch etlijcke haecken ende veel koegelen ... en ses groote clocken wegende omtrent negenthien duysent pont ». (Resol. Staten Generaal, 2 October 1591.)

[2] » Vom den Stateschen mogen umbtrent 25 personen doot und 110 gewundt sein, darvon der mehrer deil mit der hulf Gottes widderumbt aufkommen sullen ». (Brief van G. Frinck aan E. Steuveren, Raadsheer van Jan den Oude van Nassau; — 4 Junij 1591. Oude Stijl. — Archief van Z. M.)

gebracht ende oick groote gaeten inde straeten gedolven, d'aerde daer vuyt gehaelt ende aende bresche gebracht. Ten selven daege opden avont sijn inde stadt getoogen Sijn Ex[tie], de Raede van Staete, ende die van sijnen Raede ende aldaer gebleven, is mede inde stadt gebracht den Captn. Metkercken ende sijn broeder, omme beeter haer gemack te hebben, dan is des anderen daechs de Captn. vande quetsuer gestorven, ende leyt inde groote kercke tot Deventer begraeven. Van gelijcken is des anderen daechs gestorven Corn Maes voornt.

Den xj[en] xij[en] ende xiij[en] is anders niet gedaen dan begonnen ordre inde stadt te stellen, ende voorts te beraetslagen waer men tvoorders aenvatten wilde, eenige van opinie sijnde den leger naer Nimegen te brengen, ende anderen naer Groeninge. D'opinie van Nimegen werde gefundeert opde oportuniteyt ende faciliteyt van t'exploict, die van Groningen opde importancie vande saecke, sijnde altoos Sijn Ex[tie] meest geinclineert omme alhier tquartier te suyveren [1] overmits de vrese die onder de viant is, ende dat de gelegentheyt sulcx is dat sij geen schielijck secours en hebben te verwachten, eyntelijcken gegaen inde opinie van Groeninge ende geresolveert datmen tselve in alderhaest soude aenvatten waerover den xiiij[en] meest alle de scheepen sijn begonnen neder te drijven naer Campen, ende heeft men begonnen alle preparatien te maecken om opden xv[en] daeraen volgende metten heelen leger op te rucken, ten welcken fynen tgeschut mede neder gesonden is. Ende om alle aenslagen vanden viant te voorhoeden werde den Oversten Dorp gesonden met sijn regement naer de schantse van van Sgraevenweert [2] om die ende oick Knodsenburch wel te besetten, ende mette vendelen die hem nog bij geschickt souden werden, hem daerwaerts te laeten vinden, daer den viant thooft soude mogen heene hebben.

---

[1] Het is niet onmogelijk, dat Duyck met deze woorden wil te kennen geven, dat Maurits gestemd was voor de belegering van Steenwijk. Onze schrijvers maken daarvan wel geen gewag, maar zoowel Campama als Carnero en Coloma zeggen het bepaald, dat Maurits voornemens was die plaats te berennen, maar daarvan teruggehouden werd door de maatregelen van Verdugo, die zich in de nabijheid verschanst had. — »Hecho esto.... entró el Conde Mauricio en Frisa, con intento de sitiar à Estenuyque: pero avisado de que el Coronel Verdugo se havia atrincherado alli cerca con quatro mil hombres, pasóal Pays de Groninguen«. (Coloma, Lib. IV, p. 124.)

[2] Deze naam werd toenmaals algemeen gegeven aan de schans, die in Mei 1586 door Maarten Schenk op het eilandje 's Gravenweert gebouwd werd en later naar hem de Schenkenschans is genoemd. Eerst had zij den naam van »de Bril«, en ook wel dien van »Vossenhol« gedragen. (Geschichte der Familie Schenk von Nydeggen, insbesondere des Kriegsobristen Martin Schenk von Nydeggen, bl. 222.) — »Ilqual Forte chiamavano communemente Scheinchescant, e anche di Brilla, quasi occhiali, per esser posto a cavaliero di due fiumi, Rheno e Vaal. (Campana, Della guerra di Fiandra, II, pag. 133.)

Den xv^en is theele leger opgeruckt des smorgens vrouch, ende dien dach commen logeren tot over de oostsijde van Swolle, ende is tgeschut tot Campen vuyte ponten in scheepen gedaen, omme over de Suydersee door twadt naer Groeninger Diep te mogen gebracht werden, ende voorts ordre geschickt dat de vivres voorbij Swarte Sluys tot ontrent Swolle gecommen sijn, omme de soldaeten vivres dien avont vuyt te deelen.

Den xvj^en is tleger voorts getoogen naer Meppel, alwaer ten selven daege arriveerde de avantgarde, ende bataille [1], dan overmits de ongemaecktheyt van den wech, daer over veel tijts verlooren werde, en konste de arriere garde niet arriveeren die tot Rouveen bleeff, mits welcken men den xvij^en geheel heeft verwacht tot Meppel, om gelijckelijcken bij den anderen te wesen, ende de soldaeten wat te doen refraischeren, ende sijn de vivres door Swartesluys naer Meppel gebracht. Hier moet gelet werden dat alle daegen de ordre veranderde in vougen dat die d'avantgarde den eenen dach beleyt hadde, des anderen daechs beleyde de arrieregarde, ende d'arrieregarde verandert inde bataille. Van gelijcken moet gelet werden, dat de viant al van den xvj^en verliep van der Schoelenborch ende van dhuys de Richtere [2], die daernaer bevoolen sijn bij d'innewoonderen van Sallant geslecht te werden, ende oversulcx begonst te slechten.

Den xviij^en is tleger gelijck op geruckt naer Groeningen.

VANDE BELEGERINGE VAN GROENINGE ENDE DE SCHANTSEN DAERONTRENT.

Sijn Ex^tie den xx^en Junij 1591 gecommen sijnde tot Suytlaren, heeft des anderen daegs begonst de stadt te besluyten van de suytoostsijde, logerende tusschen Helpen ende de stadt selffs in persoen, met sijn genaede Graeff Willem, bij haer hebbende xiiij engelsche vendelen, 10 schotse, 8 van tregement van den Graeve van Solms, 7 van tregement van Brederode, 7 van tregement van Groenevelt, 6 van tregement van Graeff Philps, een van Sijn Ex^tie ende een van Famars, met 15 kornetten ruyteren, te weeten Sijn Ex^tie, Voisin, Barchon, beyde de Baxen, Chinsky, Etmont, Dubois,

---

[1] Het hoofdkorps.

[2] Het huis Rechteren lag ten westen van Ommen, boven Dalfsen aan de Vecht.

Lespini, Sleyer, Balen ende Putlis met drie engelsche. Op de oostsijde van de stadt aen de brugge die over twaeter naer Delffssijl loopende leyt leggen vijff vendelen Vriesche voetknechten, dwelke mede besetten een fort leggende opde noortoostsijde van de stadt. Aen deselve noortoostsijde in tclooster te Solwert leggen nog 5 vendelen Vriesen. Ten selven daege was de viant verloopen seeckere cleyne schantse leggende vast aen Groeningen, mitsgaeders de schantse van Auwerdersijl, ende van Noorthorn, van welcke sijde ten selven daege noch 9 Vriesche compagnien begonsten te marcheren beneffens alle de scheepen het Groeninger Diep op.

Den xxj[en] quaemen alle de scheepen het Groeninger Diep op tot dicht onder de stadt ende bijnaest binnenschoots, ende loogeerden alle de negen compagnien ten wedersijde van twaeter tot bewaernisse van de scheepen, wesende over de twee hondert. Ten selven daege tijdinge gecommen sijnde dat de Prince van Parma met ettlijck volck den Rijn gepasseert was, hebben die van tquartier van Sijn Ex[tie] ontrent Helpen begonnen te maecken verscheyden cleine schantsen om den viant te keeren, ende heeft de viant oick verscheyden schooten vuyte stadt met groff geschut geschooten, ende onder anderen oick eenige paerden van Sijn G. Graeff Willems stallen geschooten.

Den xxij[en] heeft Sijn Ex[tie] op de suytsijde de schantsen doen voorts opmaecken, sonder yet besonders anders, ende is ten selven daege begonst seeckere tranchee ontrent de scheepen, doch niet seer gevordert. Dan alsoe van den aenbegin Verdougo hem met ontrent 1000 mannen hadde laeten engaigeren ende besluyten, dicht onder de stadt, in vougen dat hij blijvende buyten de grachten, al evenwel de stadt mochte rontsomme begaen ende tegens stormen bewaeren, sonder dat nochtans die vande stadt hen in laeten wilden, soe is begonst swaericheyt gemaeckt te worden, off men de stadt met gewelt soude aantasten dan niet, in sonderheyt soe deselve vuyter naetuyre, (als leggende meest al in marasche) sterck is, daer en boven wel bebout met stercke dicke wallen, hoewel sonder flancquen, ende noch den viant hebbende onder haer geschut, bereyt om ons tstormen te beletten, op welck poinct dien dach gepasseert is.

Den xxiij[en] heeft men slappelijcken gevoordert het opmaecken vande voorsz. tranchee aen de noortsijde, ende al evenwel geconsulteert op tvoorsz. poinct, daer bij gevoucht werde, de quaetheyt vande wegen, ende de landen, die quaelijcken de waegens consten verdraegen, maeckende mitsdien een groot naerdencken van tgeschut te mogen niet dan met groote pericule aen brengen. Eyntelijcken alle difficulteyten overwogen, is men geweecken in die sententie dattet beter waere de stadt te benauwen, dan

met gewelt aen te tasten, ende dien volgende sijn den volgende nacht gesonden drie kornetten paerden, met 50 waegens, soe op als bij hebbende ontrent seven hondert musquettiers, beleyt alles bij sijn Genaede Graeff Willem, om te besichtigen de pas naer Delffsijl, de wegen te doen esplaneren ende de plaetse te berennen, omme dat gedaen metten geheele leger derwaerts te volgen.

Den xxiiij[en] is niet besonders gedaen, dan ordre begonst gestelt te werden op tvertreck van het leger, ende voorts doen nederwaerts naer de schantse vande Soutcamp daelen de schepen mettet geschut die gecommen waeren totte schantse van Auwerdersijl toe ontrent een groote mijl vande stadt. Sijn voorts ten selven daege terugge gevaeren het meestendeel vande scheepen die voor de stadt laegen ende insonderheyt de geene die in slants betaelinge waeren.

Den xxv[en] is Sijn Ex[tie] met alle tvolck vande suytsijde van de stadt gecommen opde noortsijde, om soe metten heelen leger te vertrecken. Ten selven daege deden de viant onder de stadt leggende een vuytval opde oostsijde naer de hooge brugge toe, in intentie een groot deel vande bagagie aff te werpen. Dan werden bij de onse soe wel gerepousseert datter ontrent twintich van de hueren doot bleven ende onder anderen den Capt. Fourneau, die vuyt Zutphen ende Deventer gecommen was.

Den xxvj[en] is Sijn Ex[tie] des morgens met alle het leger opgetrocken naer Delffsijl, alwaer van dien daege d'avantgarde noch arriveerde, ende bleeff de bataille ende arrieregarde ontrent den Dam. Ten selven daege trocken voorts alle de scheepen van de stadt aff naer de Soutcamp toe, ende soe voorts gelijckelijcken naer twat omme dat over naer Delffsijl te vaeren. Ten selven daege trokken mede van Groeningen weder te rugge negen vendelen knechten, dwelcke ten selven daege besetten thuys te Winsem [1], de schantse van Auwertsijl, ende trocken een groot deel voorts voor de schantse van den Opslach [2] om die te besetten ende benauwen, overmits de viant daer noch inne was met vijff stucken geschuts.

Den xxvij[en] quaemen de bataille ende arrieregarde mede voor Delffsijl. Delffsijl is een schantze leggende opde noortsijde vande sijlen ofte waeteren, die vuyte Eems, ofte Eemder diep naer Groeningen toe loopen, hebbende vier bolwercken, ende een cleyn vuyterwerck leggende ten suyden buyten

---

[1] Het huis te Winsum, het stamhuis van de Ripperda's van Winsum, lag ten Zuidoosten van het dorp van dien naam.

[2] Het fort den Opslag lag op de grenzen van Friesland en de Ommelanden, ongeveer vier minuten gaans ten Oosten van Munnekezijl.

tfort op de eerste sijl ofte sluys, is voorts van een bequaeme groote ende sterkte met goede wijde grachten, daerinne leggende twee vendelen voetknechten taemelijcken voorsien van geschut vivres ende admunitie van oirlooge, soomen verstondt. Ten selven daege begonst men het fort te besluyten aen allen oorden ende de quartieren te maecken, ende is Sijn Ex[tie] met sijn guarde, ende tregement van Graeff Philps met ses vendelen gelogeert te Vuytwierda bij hem hebbende ses vaen ruyteren, te weeten de sijne, Voisin, beide de Baxen, Lespini ende Baelen. Een weynich opwaerder treckende naer den Dam toe lach tquartier van Brederode met seven vendelen voetknechten, ten Westen van Delffsijl op twaeter dat naer Groeningen loopt, lach tregement van Graeff Willem met seven vendelen voetknechten, ende dandere drie laegen binnen den Dam. Tusschen tquartier van Graeff Willem ende Brederode, in seecker gehucht huysen, laegen noch thien vaen ruyters. Opde noortsijde van de schantse tusschen Sijn Ex[tie]' ende de schantse lach François Vere met xiiij vendelen Engelschen, ende recht achter hem den Oversten Groenevelt met seven vendelen knechten, ende beoosten van de Engelschen naer twaeter toe, lach tregement van Balfour met thien vendelen, vast op twaeter lach tvendel vanden Here van Famars. Desen daege werde anders niet gedaen dan de quartieren voorsien met hutten ende andersins. Opde suytsijde van tfort, in tdorp te Feresum [1] lach tregement vanden Graeve van Solms met acht vendelen knechten.

Den xxviij[en] begonsten onse soldaeten haere loopgraeven te maecken ende het fort te naerderen, datse mette musquetten malcanderen beschieten konden. Ten selven daege opden naernoen arriveerden alle de scheepen in de Eems die over twat geloopen waeren, wel in tgetal van 160, ende quaemen leggen vast aen lant opde noortsijde van tfort.

Den xxix[en] was het den geheelen dach soe quaeden weer van regen ende van wint dat men niet besonders doen en konde. Immers begonnen sijnde eenich geschut op lant geset te werden, hadde men daer aff om tweerswille moeten ophouden. Niettemin maeckten de soldaeten noch eenige graeven soe veel doenlijck was.

Den lesten Junij werde gansch doorgebracht met maecken van loopgraeven, ende ophaelen van geschut vuyte scheepen op lant. Ten selven daege begonst men mede op te werpen de plaetse daer men tgeschut van meyninge was te stellen.

Den eersten Julij werden voorts opgeworpen de plaetse totte batterie,

---

[1] Farmsum.

ende alle gereetschap gemaeckt omme dien nacht de bedden te leggen, ende dien of den nacht daeraen volgende het geschut te planten, te weeten xxvj stucken opde oostsijde van tfort, en seven over de sijl opde suytoostsijde. Doch soe eenigen vuyt onse loopgraeven riepen wat sij doch wilden, ende off sijt noch niet en wilden opgeven, aengesien alle tgeschut al te lande was, (sonder dat nochtans sulck roupen met kennisse van Sijn Ex[tie] geschieden) hebben die van tfort weder geroupen, soemen gijselaers wilde innesenden, sij souden cenige vuyt senden om te sien off tgeschut oick op lant was, ende voorts om met Sijn Ex[tie] te spreecken, twelcke Sijn Ex[tie] aengeseyt sijnde heeft binnen tfort gesonden den Graeve van Solms, daer tegen weder vuyt gecommen sijn twee lieutenanten ende een vendrich, die tgeschut gesien hebbende bij Sijne Ex[tie] gebracht sijn. Dan soe sij seyden egeen speciale last te hebben omme met Sijn Ex[tie] te appoincteren, ten waere men heml. tijt vergunde omme Verdougo daer van te verwittigen, is bij Sijn Ex[tie] den eenen weder in de schantse gesonden, omme resolute verclaeringe te brengen off sijt wilden overgeven sonder eenich voorder dilay dan niet, dwelcke in tfort gecommen sijnde, ende tot opden avont aldaer gebleven, (disputerende soemen vermoet van tgeene sij te doen hadden) is eyntelijck weder vuyt gecommen brengende in gescrifte seeckere conditien, te weeten, indien men hen wilde laeten vuyttrecken met tvliegende vendel, bernende lonten, pack sack etc. dat sij dan des anderen daeges tfort in handen van Sijn Ex[tie] souden leveren, welcke conditien Sijne Ex[tie] heml. geheelijck accordeerde, om dattet avont was, ende mitsdien ongeraden dat sij van dien avont vuyt trecken souden, alleenlijck daer bij vougende dat d'overloopers ende verraeders van Geertruydenberge daerinne niet begreepen en souden sijn [1].

Den ij[en] Julij is de viant des morgens ontrent negen vuyren in conformité van de conditien vuyt tfort getoogen, te weeten twee vendelen voetknechten starck ontrent 250 mannen, doch bij haar hebbende wel 400 soe vrouwen als kinderen, ende sijn bij Sijne Ex[tie] gedaen convoyeren naer Groeningen. Daer naer sijn in de schantse getoogen twee Vriesche vendelen ende heeft men begonst ordre te stellen opde houdenisse vande selve schantse. Inde schantse sijn gevonden vijff metale stucken een halve canon

---

[1] Volgens het plakkaat van de Generale Staten van den 17den April 1589 (Groot placcaatboek, II, bl. 417), werden de zoogenoemde Bergverkoopers, die in dat jaar de vesting Geertruidenberg aan de Spanjaarden hadden overgeleverd, overal waar zij in handen vielen, zonder genade opgehangen. Zij werden ook uitdrukkelijk van alle capitulatiën uitgesloten.

daer onder, met een geborsten slange die de brouck aff was, ende noch ses ijsere gotelingen, noch 1400 pont polvers, ende ij lasten koorens, sijnde de schantse van binnen wel betimmert ende genouch houbaer tegen gewelt, in vougen dat die van binnen haer groote vrese ende lascheté bij t'overgeven van dien betoont hebben, insonderheyt soe de wallen hooch ende dyck genouch waeren, ten minsten aen dien oorde, daer men geraempt hadden heml. te beschieten. Immers indien God almachtich haere harten niet verslaegen en hadde, soude men mogelijck bij experientie bevonden hebben, dat men met 4000 ofte 5000 schooten niet veel geprouffiteert en soude hebben; jae mogelijck genootdruckt geweest sijn het geschut op andere plaetsen te planten, omdat voor de schantse aen die sijde lach een hooge vaste wal, dienende voor contrescharpe, die belet soude hebben datmen van de walle niet dan de parapet en soude hebben konnen beschieten.

Den iij^{en} heeft men weder begonst op tvertreck te beraetslaegen ende waermen het voorder soude aengrijpen, ende is goet gevonden datmen gaen ende aengrijpen soude het fort vanden Opslach gelegen op een vuytwaeteringe genaemt de Niesijl, leggende een halff mijl van 'tGroeninger Diep innewarts bewesten van Noorthoren ende beoosten van Viesvliet, welck fort men estimeerde heel starck ende naer twelcke te vooren getrocken waeren eenige Vriesche compagnien die opde suytsijde van tfort laegen. Dienvolgende is den iiij^{en} het gansche leger te lande derwerts getoogen, ende de scheepen nederwarts gedaelt omme over twat in tgroeninger Diep te commen. Ten selven daege sijn acht van de Vriesche compagnien, die opde suytsijde laegen naer de noortsijde getoogen.

Den v^{en} arriveerde een deel van de scheepen des avonts voor Oostmerhorn, ende trocken dvoorsz acht vendelen voor tfort tot ontrent een groote musquetschoot naer, ende brachten met hen vier stucken geschut, te weeten twee halve ende twee heele canons, die sij in een dijck, recht naer tfort loopende, planten.

Den vj^{en} begonsten de Vriesen met dselve vier stucken te schieten hoe wel met weynich prouffijts, soe om redenen dat de stucken in den dijck stonden, ende mitsdien quaelijcken het fort raecken conden, als oick dat die wel 500 treden te verre van tfort stonden, ende de connestabels oick niet wel en schooten. Des morgens dede de Overste Lieutenant vande Vriesen (meynende den viant met sijn schieten al vervaert te hebben) tfort op eyschen met een tromslaeger, dan creech voor antwoort dat sijt noch niet opgeven wilden, ende dat sij sulcx niet en soude konnen ver-

dedigen. Ten selven daege quaemen alle de scheepen inde wateringe vande Niesijl, ende quam oick Sijn Ex^{tie} met tVriese regementt dat voor Delffsijl geweest hadde, al voorden noen, mede voor tfort, doende het volck alleenskens volgen. Alhier gecommen sijnde dede bij sijn trompetter het fort opeyschen, daerop twee vuyte schantse quaemen, die metten Graeve van Solms spraecken, dewelcke met veel redenen haer poochde te induceren ende vermaenen dat sijt overgeven souden. Dan en begeerden daer toe niet te verstaen, seggende dat sij sulcx niet en souden konnen verdedigen, nemaer dat sij sulcx doende al even wel souden gehangen ofte gedoodt werden vande heuren, dat sij daeromme liever met eeren inde schantse wilden sterven, oick dat sij noch niet gewelt genouch en saegen, ende sijn daer op weder heen gegaen. Sijne Ex^{tie} sulcx verstaen hebbende stelde ordre dat tvolck voort quam ende dede de Vriese batterie, die egeen prouffijt en dede, ophouden tot datmen meer geschuts soude geplant hebben, ende naerder de schants, daertoe men des nachts meynde de plaetse te prepareren. Dan soe die van binnen saegen arriveren alle de reste vande scheepen ende op den achternoen, alle tplatte lant rontsomme bedecken met volck soe te paerde als te voet, hebben sij bestaen te vresen, ende hebben opden avont selffs versocht datmen yemant inde schantse wilde senden, sij wilden weder twee aen Sijn Ex^{tie} vuyt senden, twelck heml. bij den Graeve van Solms geconsenteert is, ende hebben dien volgende vuytgesonden een Lieutenant ende een vendrich, dwelcke seyden dat die van binnen te vreden waeren aen te gaen het appoinctement twelck heml. des morgens gepresenteert was, dan soe sij bij Sijne Ex^{tie} quaemen en wilde dselve heml. dat niet consenteren, seggende dat sij d'occasie, als hetgeen gepresenteerd werde, mochten waergenomen hebben, daeromme indien sij nu wilden vuyttrecken dat sij dat doen mochten met een stock alleen inde hant [1], sonder waepenen ofte bagagie, en soe sij dat niet doen en wilden, dat sij dan niet weder bij hem en souden commen, maer dat sij haer fort souden bewaeren, hij wilde het bevechten; ende dat hij soe lieff de laet als de daet hadde, met welck antwoort sy weder naer tfort gekeert sijn. Omtrent een vuyr daernaer hebben wederomme een tambourin vuyt tfort gesonden, doende aenseggen dat sij tgepresenteerde van Sijne Ex^{tie} accepteerden, mits dat men d'officiers toeliet haer sijdgeweer. Daerop eyntelijck met Sijn G. Graeff Willem in

[1] Het uittrekken met een stok in de hand, in plaats van een geweer, was eene vernederende bepaling, die nu en dan in de capitulatiën van den tijd aangetroffen wordt.

absentie van Sijn Ex^{tie} verdraegen is, dat sij op sanderen daechs sonder waepenen met een stock inde hant vuyt trecken souden, dat de vendrechs heur vendelen vuyt tfort draegen ende Sijn Ex^{tie} overgeven souden, ende dat alle officiers haer sijdgeweer mede draegen souden, tot dat sij bij Sijne Ex^{tie} souden commen, in wiens macht het staen soude haer tgeweer te doen affnemen ofte behouden, vuytgeseyt d'overloopers.

Den vij^{en} des morgens Sijne Ex^{tie} gecommen sijnde voor tfort, hebben die van binnen begonnen vuyt te trecken, d'eerste waeren de vendrech van Verdougo met ontrent tsestich van de compagnie, welcke vendrech in tfort commandeerde, sonder nochtans bij hem te hebben sijn vendel, overmits Verdougo dat tot Groeningen behouden hadde. Noch trocken vuyt twee compagnien, die haer vendelen leverden aen Sijn Ex^{tie}, welcke compagnien niet dan Lieutenanten bij haer en hadden, wesende met die vande compagnie van Verdougo ontrent 150 mannen, aen de officiers van de welcke Sijne Ex^{tie} vergunde tsijdgeweer, ende sijn desen, met ontrent 60 vrouwen, gerenvoyeert naer Groeningen ende een Vriesche compagnie is in tfort getoogen, in twelcke boven de waepenen bevonden sijn twee halve canons ende noch drie metaele veltstucken, ontrent 4000 pont polvers, 4 lasten rogge, 11 tonnen meel ende 9 tonnen stockvis. De redenen waeromme dit fort sulcx overgegeven werde sijn desen, dattet niet houbaer was tegen tgewelt van soe veel canons als Sijn Ex^{tie} met voert, dat de soldaeten daeromme wilden appoincteren, mitsgaeders oick dat haer terstont ontbroocken soude hebben den dranck, overmits sy niet dan sout ofte brack waeter ontrent en hebben, ende dat sij onversien van bier waeren. De reste vanden dach heeft men beraetslaecht waermen voorder gaen soude, ende is goet gevonden eerst noch te gaen naer IJmetille [1], twelck een schantse is gelegen tusschen Suythorn ende Midwold op 't nieuwe Diep omtrent een mijl van Groeningen, en sijn sulcx met theele leger derwaerts getogen op den viij^{en} Julij nemende Sijn Ex^{tie} sijn quartier te Suythorn ende ten oosten van hem tregement van Graeff Philps, noch voorder ten oosten tregement van de Schotten, ten noortoosten vande schantse lach Groenevelt ende achter hem de Engelschen, ten suyden van tfort laegen de Vriesen met thien vendelen, tregement van Brederode lach te Northorn, de cavalerie lach te Suythorn, Northorn ende Groot ,Auwert.

Den ix^{en} werde het fort opgeeyscht van wegen Sijn Ex^{tie}, dan gaven die van binnen voor antwoort dat sij sulcx met eeren niet doen en con-

[1] Emetil of Enumatil.

sten nochte oick sulcx begeerden te doen, daer over den geheelen dach geemployeert werde met d'approchen te doen in welcke wel 60 soe officiers als soldaeten gequetst werden daervan oick eenige storven. Ten selven daege werde het geschut ontbooden, ende oick des nachts daer gebracht.

Den x[en] naerderde men de loopgraeven, ende werde het geschut te lande gebracht, ende voorts geprepareert de beddinge tot het geschut, twelck oick des nachts daerinne gebracht werde, ende voorts alle gereetschap gemaeckt omme des anderen daechs smorgens de batterie te beginnen.

Den xj[en] ontrent vier vuyren begonst men te schieten met xij stucken te weeten twee heele ende thien halve canòns, ende beschooten het fort aende noortsijde, omme aen beyde de bolwercken van die sijde de flancquen aff te nemen, staende de ses stucken opde noortsijde, ende d'andere ses opde noortwestsijde, met welck geschut men schoot drie voleen, daernaer dede Sijn Ex[tie] weder tfort op eyschen, ende werde den trompet voor antwoort gegeven, dat men eenige inde schantse soude schicken sij wilden weder eenigen vuyt schicken omme met Sijne Ex[tie] te handelen, daerop twee inde schantse geschickt sijnde, ende d'anderen bij Sijn Ex[tie] gecommen, hebben eyntelijcken geappoincteert, dat alle de soldaeten sonder geweer souden vuyt trecken vuytgeseyt d'officiers die haer sijdgeweer souden mogen draegen, dat de lieutenant van capt. Hessels (gouverneur van tfort) soude blijven in handen van Sijn Ex[tie] omme te doen los gaen seeckere soetelaers, een waegenaer ende noch eenige soldaeten gevangen tot Groeningen, ende dat sij voorts tfort Sijne Ex[tie] souden overleveren, daertegens men heml. soude tleven schencken ende tot Groeningen doen convoyeren, welck appoinctement al voor ses vuyren gemaeckt was, ende sijn in conformité van dien vuyt getoogen ende naer Groeningen geconvoyeert ontrent acht vuyren. In tfort sijn gevonden twee gootelingen, seven last kooren, ende twee lasten mout, ende weynich andere vivres, ende ontrent 400 pont polvers. De redenen van overgeven waeren dat tfort niet houbaer was tegen gewelt, want meest alle de schooten dwers door de wallen gingen, doch hielden het tottet geschut toe, door expres bevel van Verdougo, omme Sijn Ex[tie] te retarderen soe veel het mogelijck waere, opdat hij sijn tijt consumerende met dese schoone armeye anders niet en soude vuyt rechten. Ten selven daege heeft men noch goet gevonden (naerdemael men daer nu inne was ende mede door moste) dat men mede aengrijpen soude de schantse van Luttelbiert [1], gelegen een half

[1] Letterbert.

mijlken van IJmetil, treckende ten suytoosten, op tselve waeter, welcke schantse cleyn is, ende overmits die meest in marasche leyt, tamelijcken houbaer, doch daeromme te meer aen te grijpen dattet de leste in dit quartier was. Ende dien volgende sijn ten selven daege derwaerts geruckt die van tvriesche regement, met ettelijcke vendelen vuyt d'andere regementen, omme dselve schantse te besluyten, blijvende al evenwel alle d'andere regementen ende ruyteren op haer voorige plaetsen. Dede mede Sijn Ex^tie derwaerts gaen een trompetter omme tfort op te eyschen, dan kreech voor antwoort dat sij eerst het geschut sien wilden, mitswelcke men ten selven avont langs twaeter derwaerts dede brengen ses stucken twee heele ende vier halve canons. Des nachts daeraen volgende werden d'approches (overmits de duysterheyt) bequaemelijcken gemaekt, ende opgeworpen de plaetsen totte batterie, diemen niet dan aen eene sijde en conde stellen.

Den xij^en werden de loopgraeven voorts volmaeckt ende geleyt de bedden, omme het geschut te planten, ende werde daernaer ontrent de middach het geschut inde batterie (die seer naer het waeter lach) gebracht, met twelcke men ontrent vijff vuyren des naernoens begonst te schieten, ende werden geschooten vier voleen, ende daernaer weder opgeeyscht, daerop die van binnen gedeputeerden vuyt sonden omme met Sijne Ex^tie te appoincteren, ende is haer vergunt t'appoinctement van die van IJmetille, te weeten dat de soldaeten met een stock, ende d'officiers met haer sijdgeweer souden moeten vuyt gaen, doch daernaer vergunde Sijne Ex^tie oick de soldaeten op haer bidden ende een voetval diese hem deden mede het sijdgeweer, ende sijn ten selveu daege opden avont noch vuytgetoogen ende naer Groeningen geconvoyeert, wesende tusschen de 60 ende 70 mannen. Daernaer sijn de Vriesen inde schantse getoogen, sonder nochtans daerinne eenich geschut ofte voorraet van ammunitie van oirloge ofte vivres te vinden. Ten selven daege heeft men het geschut begonst wederomme naer de scheepen met schuyten te brengen, welcke scheepen gebleven waeren (mits de ondiepte) een cleyne halff mijle beneden den Opslach, ende werde met groote moeyten affgebracht ende des anderen daechs vrouch gescheept, naer dat twee stucken t'eene aen den Opslach ende t'andere bijde scheepen al inde gront gelegen hadden. De waepenen bijde viant inden Opslach gelaeten bleven voor de Vriesen, die in Imetil waeren werden bij Sijn Ex^tie de Engelschen geschoncken ende die van Luttelbiert bleven voor de Vriesen. — In elck van dese schantsen sijn gevonden geweest eenige overloopers, die gevangen ende metter doot gestraft sijn werden.

VAN TVERTRECK VAN TLEGER NAER DE BETUWE.

Den xiij^{en} Julij, naer dat bevoorens op tvertreck beraetslaecht was, brack het heele leger des morgens vrouch op, ende begonsten te vertrecken naer Steenwijck, om de stadt te beleggen. Ten selven daege vertrocken de scheepen, omme over tWat naer Blocksijl te commen, ende consumeerde soe in trecken als vaeren den xiiij^{en}.

Den xv^{en} arriveerde alle de scheepen te Blocksijl, ende bleven aldaer verwachtende bevel van Sijn Ex^{tie}, die ten selven daege des avonts was gecommen, met alle tleger, ontrent Steenwijck. Dan soe hij doende was omme de quartieren te begrijpen, quaemen bij hem ettelijcke soldaeten, vuytgesonden bij hopman Gerrit de Jonge [1], gouverneur van Knotsenburch hem aendienende dat de Prince van Parma tfort van Knotsenburch hadde doen berennen ende besluyten ende dat hij alle sijn volck volgens dede over de Wael schepen, omme tfort aen te grijpen, ende dat hij te dien fyne selffs binnen Nimegen was, ende oick negen stucken geschuts over de Waele gedaen brengen hadde. tWelck Sijne Ex^{tie} verstaende, heeft geresolveert derwaerts te gaen, ende opdat Verdougo egeen moeyte in Vrieslant en maeckte, heeft Graeff Willem met tvriesche regement naer Vrieslant gesonden.

Den xvj^{en} trock tleger buyten Steenwijck omme, om naer Swol te commen.

Den xvij^{en} kregen de scheepen tot Blocksijl leggende bevel van Sijn Ex^{tie} omme op te trecken naer Campen, ende soe voorts naer Deventer, achtervolgende twelcke dselve dien dach meest al quaemen aen de schantse te Kooten [2], boven Campen. Ten selven daege quam Sijn Ex^{tie} met alle het leger rontsomme Swol.

Den xviij^{en} quam tleger voor Deventer, omme aldaer de IJsele te passeren, quaemen mede aldaer meest al de scheepen, vande welcke een groot deel dien dach noch voorts seylde naer Zutphen.

---

[1] Gerrit de Jonge, een der beste hoplieden van het Staatsche leger, was den 20sten October 1588 tot Kapitein over een vendel van 130 hoofden aangesteld (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl, 52); den 23sten Julij 1590 was hem het bevel gegeven over het „fort te Lent tegen Nieumegen” (Id., bl. 123); later werd hij gouverneur van 's Gravenweert. Hij stierf den 4den October 1596, waarop zijne kompagnie aan zijnen zoon Diederik de Jonge gegeven werd (Commissieboek van den Raad van State van 1591—1599, bl. 135), en de Overste van Duvenvoorde in zijne plaats tot Gouverneur van 's Gravenweert werd benoemd.

[2] De Koterschans, Coterschans of Katerschans, lag bij de buurtschap Kote, aan den IJssel, onder Zwollerkerspel. — De plaats waar deze schans gelegen heeft, is thans tot wandeling aangelegd.

Den xix^en^ trock tleger over een scheepbrugge voor Deventer opde riviere gemaeckt, ende quam dien dach logeren ontrent Loenen. Ten selven daege vertrocken de reste van de scheepen, ende quaemen een deel voor Doesborch, ende een deel voor Middachten.

Den xx^en^ quam tleger vast voor Arnhem, ende de scheepen en konsten dien dach mits tquaede weer, ende den contrarie wint niet voorder commen, beneffens datter soe quaede ordre gehouden werde opde treckpaerden (die tleger in tgetal van 150 volchden) bijde geenen die daer de commissie off hadden, datter dien dach, niet een paert bijde scheepen en quam.

Den xxj^en^ moste het leger voor Arnhem stille blijven leggen, overmits de scheepen mette schipbrugge noch niet gecommen en waeren, dwelcke met paerden dien dach opgebracht werden tot IJseloort, ende quaemen soe tot Arnhem.

Den xxij^en^ werde de scheepbrugge recht voor Arnhem over den Rijn geslaegen des morgens heel vrouch, ende daernaer ontrent halff negen vuyren begonst 't volck over den Rijn te trecken, te weeten 17 vendelen Engelschen sterck ontrent 1600 mannen, tregement van Groenevelt met 7 vendelen, sterck ontrent 630 man, tregement van Balfour met 10 vendelen, sterck ontrent 900 mannen, tregement van graeff Philips met 6 vendelen, daeronder de guarde van Sijn Ex^tie^ ende 't vendel van Famaers, sterck ontrent 700 mannen, tregement van Brederode met 7 vendelen, sterck over de 600 mannen. Ten lesten passeerde noch tregement vanden Graeve van Solms, met 8 vendelen, sterck ontrent 1000 mannen, beneffens noch de compagnie van Cats, die inde schantse opde suytsijde vande brugge geleyt werde sterck ontrent 100 mannen, ende noch seeckere 200 Schotten, die des avonts arriveerden, om de compagnie van tregement van Balfour te versterckken, beloopende alle de infanterie ontrent 3750 mannen. Ten selven daege passeerden noch 16 vaen ruyters, ende de seventhiende te weeten die van Dubois bleeff binnen Arnhem, die metten anderen sterck sijn ontrent 1400 goede weerbaere paerden. Dese trocken alles met malkanderen op seecker eylandeken leggende tegen over de stadt, ende begrepen aldaer haer quartier in tcort bij malcanderen, elcx al advenant sij over de brugge gepasseert waeren, ende logeerden alle de ruyters aen den oever vanden Rijn, ende de reste van dien dach werde doorgebracht met hutten te maecken ende hen te accomoderen, insonderheyt soe het oick desen dach als meer voorgaende daegen seer geregent hadde. Ten selven daege arriveerden in tleger twee bootsgesellen die daechs te vooren vuyt de schantse van Knodsenburch quaemen, voor tijdinge brengende

dat sij daer binnen noch wel gemoet waeren, ende de schantse hoopten te houwen, soe het eenichsins doenlijk waere, seggende mede dat die van binnen noch egeen gebreck en hadden, ende in last te hebben, binnen Arnhem des nachts ten thien vuyren drie schooten te doen schieten, ende daer naer een vier vanden thooren te thoenen, ende soe daer eenich ontset voor handen waer, noch een gelijck vier te thoenen op den middernacht, ende noch een ander des morgens een vuyre voor den dach. Ten selven daege des morgens begonst de viant met 9 stucken op tfort te schieten, ende schoot ontrent 285 schooten, ende daer naer quam met een groot gedruys. ende veel volck aen, als off hij hadde willen stormen, dan en was haer meyningc anders niet dan de gracht met tackbossen te vullen. Die vande schantse hadden alle haer vendelen inne gehaelt, ter wijle men met groff geschut schoot, ende beduchtende dat de viant met gewelt naer den storm mochte commen, hadden seeckere vijff ofte ses stucken geschuts derwaerts gedresseert, ende alle haer roers ende musquettiers last gegeven daer op te chargeren soe haest alsmen de vendelen op steecken soude, ende soe de viant aen quam als voorsz. is, staecken sij hare vendelen op ende chargeerde soe met tgroff geschut als met roers ende musquetten, soe furieuselijck opden viant datter wel twee hondert doot bleven ende seer vele gequetst werden, waerop de viant weder aff tooch. Terstont daer naer demonteerden die van binnen noch drie stucken geschuts vanden viant. Opde voorsz. aenloop bleven onder anderen oick eenige Capiteynen en cheff vanden viant, ende daechs te vooren was noch geschooten Octavio van Mansfelt [1] van alle twelcke Sijn Ex^{tie} goede kennisse creech van eenige overloopers vanden viant ende eenige spyen ende anderen die vuyt Nymegen quaemen.

Den xxiij^{en} werde tleger van Sijn Ex^{tie} rontsomme geretrancheert, tegens d'opinie van veelen, die achten noodich te wesen om de schantse te ontsetten aende Waele te commen, omme dselve met eenich volck gepasseert sijnde, de viant sijn vivres te mogen couperen, in welcken gevalle de viant van honger soude moeten vergaen, ende dese meenden datde viant bij naest van God almachtich ons gegeven was, met occasie hen te mogen verderven sonder slaen. Dan Sijn Ex^{tie} ander gevoelen hebbende heeft goet gevonden hier te blijven, ende metter tijt te sien wat d'occasie soude

---

[1] Octavius van Mansfelt was de tweede zoon van Graaf Pieter Ernst van Mansfelt, die in dolzinnigen overmoed herhaalde malen op de loopgraafborstweringen heen en weder wandelde en de bezetting uittartte, op hem te vuren. Bij eene zoodanige gelegenheid werd hij met een musketkogel door het hoofd geschoten. (Carnero, Lib. IX, pag. 258.)

presenteren. Insonderheyt soe hij onderrecht was, dat de viant sterck was over de 5000 voetknechten ende 58 cornetten ruyteren, maeckende over de 2100 paerden, ende datde Prince van Parma selffs tot Nimegen was dickwils int leger overvaerende. Ten selven daege quam weder in ons leger een ruyter die om kuntschap vuytgetoogen was, ende bracht voor tijdinge dat hij dvoorsz. drie gedemonteerde stucken weder over de Wael naer Nimegen hadde sien brengen. Desen dach des avonts werden tot een signal voor die van de schantse, als voorsz. is, geschooten drie schooten, ende daer naer een vier van den tooren getoont, ende des nachts noch twee vieren, achtervolgende de last van de vuytgecommen bootsgesellen. Ten selven nacht trock Sijn Ex^tie^ vuyt met 1000 man te voet ende ontrent 500 paerden, ende maeckte inde Betuwe, ontrent de plaetse daer de viant sijn wachte stelde, een embuscade, in de welcke hij verborch de duysent soldaeten, voor sendende twee vaenen ruyteren, ende d'andere bij hem houdende meynende den viant soe vuyt te locken. Dan alsoe naer lang vertouven niemant vuyt en quam, brack hij de embuscade weder op, in intentie naer tquartier weder te gaen. Maer ettelijcken tijt voort gemarcheert sijnde, vertoende hem den viant van achteren met 6 kornetten ruyteren, te weeten de vaen ruyteren van sijn altese, daer over commandeerde Petro Francisco de Niselli (die mede in affwesen van den Marquis Del Guasto als Generael over de cavalerie commandeerde) noch de vaen ruyteren van Don Alfonse d'Avalos, bastertbroeder (gelegitimeert) van den Marquis Del Guasto. Item de vaen ruyteren van Jeronimo Caraffa, beleyt bij Conte Decio de Manfredi, lieutenant van de compagnie, noch de vaen ruyteren van Paradille, noch de vaen ruyteren van Antonio Guaja, ende de vaen ruyteren van Beajo de Capitiura, hebbende achter haer noch vier vaen ruyteren (daer onder Coradin mede was) heml. van achteren lantsaemelijck volgende. Ons volck dat siende hebben geroupen Arm Arm, ende daer op begonst de viant thooft te bieden, ende 't voetvolck hebben al haer macht achter seeckere boomen heen geloopen, omme weder naer haer embuscade te commen, waerop onse ruyteren die de viant chargeerden de wijck ofte vlucht genomen hebben, om den viant inde embuscade te locken, ende deden soe veel dat de viant overtrock seeckere enge bruggesken, daer nauwelijcx twee paerden thevens over en mochten, waer naer onse ruyteren weder keerden ende den viant thooft booden. Dan den viant gewaer werdende tvoetvolck dat naer de embuscade met een groot geluyt liep, ende vresende dat men hen den pas couperen soude nam de vlucht, daerop onse ruyteren hen seer heftig tegen hen innelieten,

in vougen dat de viant niet konnende repasseren tbruggesken, meest geslaegen ofte gevangen werde, te weeten de ses voorsz. compagnien, sonder dat de vier achterste eenige schaede leeden. De dooden van den viant waeren ontrent 50 ofte 60, de gevangenen waeren wel 150, ende de paerden diemen kreech waeren wel 250. Onder de gevangenen waeren dvoorsz. Petro Francisco de Niselli, ende sijn cornet met noch ontrent 50 ruyteren van de selve compagnie. Noch was gevangen dvoorsz. Don Alfonso d'Avalos, ende sijn kornet. Noch dvoorsz. Conte Decio de Manfred, ende sijn kornett. Noch dvoorsz. Paradille, met noch eenen capt. Jaquemo, eelman van sijn Altese, ende veel ander adelborsten. De voorsz. Paradille, hebbende drie schooten door tlijff. is des achternoens binnen Arnhem gestorven, ende alle d'anderen sijn binnen Arnhem in bewaeringe geleyt. Van d'onsen sijn niet dan twee ruyteren vermist, ende ontrent ses ofte seven gequetst, waer vuyt men des te meer Gods wacht kan bespoeren, die ons soe lichtelijck sulcken victorie gegeven heeft, die ons soe in paerden versterckt ende den viant soe seer swackt. Van desen rencontre sijn becommen drie vaenen, die in handen van Sijn Ex^tie gelevert sijn, te weeten de vaene van den Prince van Parma, de vaene van Davalos, ende de vaene van Pradille.

Den xxv^en werde in sviants leger gesien een seer groote brant als off sij alle haere hutten gebrant hadden, daer op men van onse sijde seer doende was, omme te weeten wat het mochte wesen, ende werde bij eenigen geboodtschapt dat de viant weder over de Waele scheepte, in intentie sijn leger op te breecken. Doch en konst men tselve niet volcommentlijcken geloven, om dat eenige meenden dat de viant dat dede om ons volck in een attrap, ofte embuscade te brengen, mits twelcke men goet vont beter contschap te verwachten. Ten selven daege arriveerde in ons leger, de Overste Dorp met ses vendelen voetknechten sterck ontrent 650 man, ende nam sijn quartier bewesten van den Graeve van Solms. Ten selven daege arriveerde noch in tleger de Generale Staeten.

Den xxvj^en des morgens quaemen verscheyden advertentien dat de viant over de Waele scheepte ende door trock, ende dat hij des daechs te vooren al sijn geschut al gepasseert ende overgebracht hadde, dat mede hij de heele nacht gearbeyt ende volck over gesonden hadde, hebbende hem in front, daer hij most overvaeren [1] geretrancheert.

---

[1] Het blijkt hier, zoo als ook reeds door Bosscha (Neêrlands heldendaden te land, I, 298) was opgemerkt, dat van Meteren dwaalt, wanneer hij bij dezen overtogt van Parma over de Waal,

Ten selven daege ontrent de middach quamen noch in tleger 100 Engelschen gecommen vuyten Brielle, ende ontrent 50 soldaeten van de compagnie van Hopman Assendelft. Ende soe d'advertentien van tvertreck van den viant al even wel continueerden, soe is Sijn Ex^tie ten selven daege vuyten leger op getoogen met ontrent 3000 voetknechten behalve d'officiers, ende ruym 1200 paerden, in intentie noch eenige reste vanden viant, die noch niet gepasseert souden sijn, te slaen, laetende tvoorder volck, ende den Oversten Dorp, metten ritmeester Chinschy ende Etmont in tleger, om dat te bewaeren ende goede ordre op als te houden, ende sijn vuyt getoogen naer Huyssen, omme van daer de brede wech naer sviant leger te hebben, dan soe sij onderwech affdrayden, omme te commen naer de pas daer de viant mochte over scheepen, hebben bevonden, dat daer noch een grachte lach, die mits thooge waeter, dvoetvolck seer qualijcken soude hebben konnen passeren, mits twelcke Sijn Ex^tie daer door gereeden sijnde, ende ontrent de tranchee, die sij op haer pas gemaeckt hadden, gecommen sijnde, heeft ettelijcke ruyteren voorts gesonden, omme te degen alles te besien, die soe naer gecommen sijn, dat sij de wacht van de trancheen, toegeroupen hebben, ende oick het volck sien passeren. Dan overmits sij niet dan ruyteren en waeren, ende men niet gewisselijck en wist hoe sterck de viant noch over dese sijde was, sijn sij weder bij Sijne Ex^tie gecommen, die daer naer vuytgesonden hebbende, eenige, om in Knotsenburch te geraecken, is met alle tvolck van dien nacht weder in tleger gecommen. Ten selven daege is de Gouverneur vanden Briel mede in tleger gecommen.

Den xxvij^en ontrent acht vuyren, sijn in tleger bij Sijne Ex^tie gecommen drie soldaeten die in Knotsenburch geweest hadden, annuncierende, dat de viant meestal over was, ende dien morgenstond sijn wachten, rontsomme het fort, opgebroocken hadde. Sijn mede gecommen twee boeren, die vuyte Oeije quaemen, ende tselve seyden. Sijn noch gecommen brieven van Gerrit de Jonge Gouverneur van Knotsenburch van den selven innehout, ende verscheyden soldaeten, die daerinne belegert waeren geweest. Daerop Sijne Ex^tie ontrent thien vuyren weder vuytgetoogen is met gelijck getal van volck als den voorleden nacht, in intentie in tfort te commen,

---

een van zijne krijgskundige meesterstukken, van bruggen over de rivier spreekt. Trouwens zoowel Carnero als Campana vermelden zeer duidelijk de overvaart, en de laatste (II, pag. 134) geeft zelfs in bijzonderheden aan, hoe de verschillende troepenafdeelingen bij den overtogt in de ponten ingedeeld waren.

ende twee ofte drie stucken daer vuyt te rucken, ende daermede de tranchee van den viant aen te tasten, om noch eenige reste te mogen slaen. Dan gecommen sijnde ontrent halff wech, is hij in tseecker bericht dat de viant al wech was, ende datter niet een meer op dese sijde en was, mits twelcke hij tvolck te voet dede blijven ontrent Elst, ende is mette cavalerie voorts naer tfort gereden, met eenige vande Staten Generael die bij hem waeren. In tfort gecommen sijnde, heeft eenige schooten, door de huysen van Nimegen gedaen schieten, daer tegens die van Nimegen weder eenige schooten schooten. Ter selver tijt was de hertoge van Parma selffs binnen de stadt, in vouge dat Sijne Ex^tie ende hij alleen mette breete van de Wael van malcanderen gescheyden waeren. Daernaer is Sijne Ex^tie met alle het volck opden avont weder in tleger gecommen. Men mach God Almachtich wel bedancken dat hij dese onse saeke, soe heeft doen verloopen, dat een hertoch van Parma, wiên nauwelijcx eenige steden ofte continente provincien hebben konnen tegenstaen, ende die daeromme de devise vanden Grooten Alexander usurpeerde, nu met groote schande ende schaede moet vluchten alleen van een fort van Knotsenburch.

Den xxviij^en en is in ons leger niet gedaen dan gerust, maer de viant, die een meerder vrese hadde, pretexerende nietemin sijn reyse naer Vranckrijck te moeten haesten, is met alle sijn volck, vuytgeseyt seven vendelen, ende noch eenige die inde stadt waeren, opgetoogen naer Moock, ende de Maesecant toe, blijvende nochtans sijn Altese inde stadt, ende behoudende dvoorsz. seven vendelen buyten de Hoenderpoorte van de stadt. Ten selven daege quam advertentie in tleger dat de viant met groote moeyte aen die van Nimegen aen hiel, omme thien vendelen knechten ende een kornette ruyters inde stadt in garnisoen te laeten, met heur consentement, ende dat die vande stadt quaelijcken daertoe wilden verstaen.

Den xxix^en Julij heeft Sijn Ex^tie een reveue generael doen doen van ons leger, ende alle de regementen aen enckele vendels over de brugge doen trecken, ende tellen. Onder dwelcke eerst overgetoogen is tregement van Graeff Philps met seven vendelen, daer onder gereeckent de guarde van Sijn Ex^tie, ende de compagnien van Milord Borris ende de heer van Famars. Ende is tselve regement sterck bevonden ontrent 880 mannen. Daer naer passeerde tregement van Balfour met thien vendelen, ende is sterck bevonden ontrent 1275 mannen. Daer naer passeerde tregement vanden Graeve van Solms met negen vendelen, daer onder begrepen het vendel van Kats voorsz., ende is sterck bevonden ontrent 1235 mannen. Noch passeerde het regement van Brederode met seven vendelen ende is

sterck bevonden ontrent 790 mannen. Noch passeerde het regement van Dorp met ses vendelen, ende is sterck bevonden ontrent 655 mannen. Noch passeerde het regement van Vuytrecht ofte Groenevelt met seven vendelen, sterck ontrent 690 mannen. Ende ten leste passeerde noch het regement vande Engelschen met seventhien vendelen, sterck ontrent 1420 mannen. In vouge dat alle het voetvolck beloopt te saemen noch ontrent 6945 mannen. Twelck noch een groot getal is, gemerckt den langen tijt die tleger te velde gelegen, ende de grooten ende quaeden wech diet gemarcheert heeft. Ten selven daege sijn noch gepasseert ende getelt de seventhien kornetten ruyteren ende is bevonden, de compagnie van Sijne Ex^{tie} sterck 93 paerden., Voisin 95 paerden, Barchon 100 paerden, Sleyer 139 paerden, Putlis 94 paerden, Balen 117 paerden, Chinsky 78 paerden, Pauls Bax 85 paerden, Marcelis Bax 90 paerden, Du Bois 107 paerden, Etmont 102 paerden, Vuchtenbrouck[1] 100 paerden, L'espini 79 paerden, Sitnei 55 paerden, Vere 60 paerden, Parker 75 paerden, ende Pouli 66 paerden, bedraegende in alles ontrent 1555 paerden, behalven noch eenige gedevaliseerden, ende absenten ofte vuytgesonden onder Sleyer, Balen, Putlis, Pauls Bax, l'Espini ende anderen leggende. Men soude eenichsins mogen verwonderen, waeromme 't voetvolck nu stercker bevonden werdt dan opden xxij^{en} deser, maer den geenen die verstaet hoe seer een tocht swacker is als een reveue, om de meenichte vande moeskoppers[2] ende achterblijvers, ofte te laet commers wille, die en sal hem daer van niet verwonderen, ende aengaende de paerden, sijn daeromme meerder, omdat sij mette paerden vanden viant becommen, ettelijcke compagnien geheel versterckt hebben, in vougen dat indien d'absenten present waeren geweest men soude bevonden hebben over de 1600 paerden. In somma is ons geheele leger desen dach noch sterck bevonden, soe te paerde als te voet ontrent 8480 mannen, maer inder waerheyt wel 12000 met soutelaers, vrouwen ende jongens. Naer dat dese reveue geschiet was is elcx weder in sijn quartier getoogen. Ten selven daege sijn vuyt tleger vertoogen

[1] Johan van Huchtenbroeck, was na het sneuvelen van den Graaf van Valckensteyn tot Ritmeester over diens vaan aangesteld. (Commissieboek van den Raad van State van 1591—1598, bl. 9.) Hij verliet de dienst in het laatst van 1593 (Id., bl. 72), en werd in 1567 Burgemeester van Utrecht. Twee jaren later trad hij echter weder in krijgsdienst, werd den 28sten December 1599 Kapitein over een vendel voetknechten (Id., bl. 237 verso), en in Januarij 1600 Kolonel over het regement van Utrecht. (Journael van Duyck, V Boek.) Den 22sten December 1601 sneuvelde hij binnen Oostende.

[2] Roovers, vrijbuiters.

ontrent hondert bootsgesellen, die ettelijcke daegen van te vooren vuyt Zeelant gecommen waeren, om weder naer haere schepen te keeren, ende haer in zee te begeeven, omme redenen datmen verstont dat die van Duynkercken in zee waeren.

Den xxx^{en} en heeft men in ons leger niet besonders gedaen dan alleen geconsulteert ende beraetslaecht wattmen best aengrijpen soude ende off tbeter waere hier te verwachten ofte elwaerts te gaen, daerinne nochtans niet besonders geresolveert en is, maer best gevonden alsnoch eerst te sien wat de viant beginnen soude, dwelck noch in persoen binnen Nimegen was, ende hebbende sijn volck soe opde maescante als ontrent Duffel ende daer ontrent leggen ende oick noch eenige vendelen vast aende stadt, sonder dat men nochtans konde weeten, off sijn meeninge was tselve volck binnen de stadt te brengen dan niet, hoewel nochtans binnen de stadt niet en waeren dan drie vendelen knechten van t'oude garnisoen, te weeten den heere van Geleyn, Snaeter ende Jan van Wiert met heur compagnien. Ten selven daege sijn alle de gevangen ruyteren op haer rantsoen vuytgegaen. Ende is noch een gevangen commissaris vanden viant (ofte commis van eenige betaelinge aen tvolck) in tleger gebracht, die gevangen ende gehaelt was bij eenigen onse ruyteren vast bij Ruremonde.

Den lesten Julij des smorgens de ruyteren jongens vuytrijdende om voeragie, hebben ettelijcke vrijbuyters vanden viant leggende in embuscade seecker getal vande voeragiepaerden gekreegen dan gesonden sijnde aen Knotsenburch om de passagie te beletten, ende ettelijcke ruyteren uytrijdende, sijn d'meestedeel van die weder gekregen, ende eenige vanden viant gevangen.

Den 1^{en} Augusti en heeft men niet besonders in tleger gedaen dan opden naernoen met groote pompe begraeven den Graeve van Valckesteyn, al voor Zutphen geschooten, ende kreech men tijdinge dat den Prince van Parma noch den lesten binnen Nimegen was.

Den ij^{en} Augusti en dede men oick niet, maer quam advertentie dat tvolck van den viant meest al dien dach des smorgens vuyt Nimegen vertrocken was, ende daerinne niet gelaeten en hadde, dan het oude garnisoen, dat mede de reste van tvolck al over de Maese was, item dat hij sijn artelerie al aen de Maes hadde doen brengen om op te scheepen. Ten selven daege werde geintercipieert verscheyden brieven meest familierlijck vuyt sviants leger geschreven, meestal innehoudende van tvertreck van Parma naer Vranckrijck, ende dat de Coning van Spangien sulcx wilde hebben. Item was daeronder een liste van oplichtinge die den Coning

van Spangien in Duytslant dede doen, te weeten 4800 paerden, ende 45 vendelen voetknechten, met partinente benaeminge vande Ritmeesteren ende Capiteynen, ende heure loopplaetsen, welcke brieven toegeschickt sijn den ambassadeur van Vranckrijck, om' sijn meester daer aff te verwittigen. Ten selven daege werde genouch de resolutie beslooten, omme naer Nimegen te gaen mettet leger, soe de viant hem wat verder vande stadt begaff.

Den iij^en Augusti vertrocken de Generale Staeten weder vuyten leger naer den Haege, ende toogen ten selven daege vuyten leger verscheyden ruyteren van verscheyden compagnien, omme den viant soe in Brabant als andersins eenigen affbrueck te gaen doen. Ten selven daege quam noch in tleger Robert Sitney gouverneur van Vlissingen met 2 vendelen knechten. Voorts regende het continuelijck bijnaest dien geheelen dach, ende de nacht daeraen volgende, twelck de soldaeten ende ruyteren seer moeyelijck was, omdat meest al haere hutten sulcken meenichte van waeter niet en conde affkeeren. D'advertentien van tgeheel vertreck van den viant waeren noch seer twijffelachtich, overmits men verstont dat wel tleger meest vertrock, dan dat den Prins noch tot Nimegen selffs was.

Den iiij^en en is niet besonders geschiet dan gecontinueert dat den Prins van Parma noch selffs tot Nimegen was. Ende hebben de ruyteren seer begonnen te claegen over de continuelle regen, seggende dat sij nootelijcken souden moeten refraicheren ende haer paerden onder dack brengen, ofte het soude geschaepen sijn dat sijse wel alles van siecklen mochten verliesen.

Den v^en is tijdinge gecommen dat den Prins van Parma op dien dach smorgens vuyt Nimegen vertrocken was, over den wech naer Venlo, dat hij inde stadt niet gelaeten en hadde dan het oude garnisoen, dat mede veelen die oirsaeck waeren geweest van de revolte van de stadt haer goet packten, om mede door te gaen, als vresende van de burgeren selffs doot geslaegen te worden. Doch waeren noch eenige vendelen knechten voor de stadt blijven leggen, sonder dat men wiste eygentlijck te wat fynen, ende oft was om de stadt te bewaeren ende daer voor te blijven, ofte om naer Vrieslant te gaen met Verdugo. De clachten van de ruyteren overmits de meenichfuldigen regen, hebben meer ende meer gecontinueert. Ten selven daege is tvendel van Pottey in tleger gecommen.

Den vj^en is gecontinueert de tijdinge van tvertreck van Parma, ende voorts van nieus gecommen advertentie, dat de vendelen knechten noch voor de stadt gebleven, mede vertrocken ende Parma gevolcht waeren, dat oick Verdougo, sonder eenige assistentie tegens die van Vrieslant te hebben konnen obtineren, mede vertrocken was. Desen dach heeftet noch

seer gereegent, ende heeft men mitsdien begonnen te consulteren op tvertreck van de ruyteren. Daer op geresolveert is dat de ruyteren souden verdeylt werden, over de dorpen vande Betuwe, omme ettelijcke daegen onder dack te mogen wesen. Dat mede den geheelen leger metten eersten soude vertrecken naer de Waele toe, in intentie (soe de gelegentheyt vanden tijt ende saecken sulckx gelijde) over de Waele met een brugge te trecken ende de stadt Nimegen met gewelt aen te tasten.

Den vij^en^ hebben de ruyteren begonnen vuyten leger te vertrecken, naer haer gedestineerde plaetsen, omme voor ettelijcke daegen aldaer te refraischeren, tot datmen (indien de saecke sulckx gedroech) over de Waele soude trecken, in welcken gevalle sij weder alles in tleger soude moeten commen.

Den viij^en^ is alle het voetvolck op getoogen naer Hoesden [1] twelck een groot dorp inde Betuwe is gelegen aen den Rijn. Ende sijn alle de schepen nederwarts de Lecke aff gevaeren naer Dordrecht toe, omme van daer weder de Waele op te vaeren naer Hijen [2] toe.

Den ix^en^ sijn een groot deel vande scheepen, die des nachts voor bij Dordrecht geseylt waeren gecommen tot ontrent Bommele, maer d'andere die noch inde Lecke waeren, en hebben mits den stercken contrarie wint niet konnen commen tot Dordrecht.

Den x^en^ sijn een groot deel scheepen die voor waeren gecommen ontrent Hijen aen den nieuwen dwersdijck, ende d'anderen sijn voor bij Dordrecht gecommen, sonder veel prouffijts in topseylen te doen, mits den gestadigen contrarie wint.

Den xj^en^ xij^en^ ende xiij^en^ hebben de scheepen mettet schut ende scheepbrugge moeten oppaerden, twelck mits den stercken contrariewint lancksaen werck was. Ten selven daege sijn noch eenige scheepen te Hijen gearriveert. Alle dese ende noch eenige volgende daegen bleeff tleger binnen Hoesden, niet anders gewachtende, omme voorts naer stadt te trecken, dan het geschut ende scheepbrugge, niettegenstaende dat eenigen, met weynich redenen Sijn Ex^tie^ poochden te ontraeden de stadt aen te tasten.

Den xiiij^en^ quam continuatie vande tijdinge die daechs te vooren gecommen was, van dat des viants leger noch ontrent Venlo ende inde Vogedie [3] lach, gedistribueert over de dorpen ende huysen aldaer, mits welcke eeni-

[1] Met dit Hoesden bedoelt Duyck het dorp Opheusden aan den linker oever van den Beneden Rijn, ten Zuidwesten van Wageningen.

[2] Het dorp Hein op den regter Waaloever, even boven Dodewaard.

[3] De voogdij van Gelder.

gen, die bij Sijn Ex[tie] veel vermochten, hem des te meer ontrieden de stadt aen te tasten, meest al met slechte en eensdeels onwaerachtige redenen.

Den xv[en] quam tgeschut scheepbrugge ende de reste vande scheepen boven Thiel, dan was de hefticheyt van terstont naer de stadt te gaen al veel vercoelt, soe om de voorsz. tijdinge, als ontraeden, als oick dat die van Dordrecht, die dit exploict meest roerde, nochte die van Hollant, die veel in desen vermochten, niemant in tleger bij Sijn Ex[tie] en hadden, die tbeleggen ende aengrijpen van de stadt seer aen dreven.

Den xvj[en] quam tgeschut, scheepbrugge ende alle de resterende scheepen inde vloote bij Hijen, ende bleeff nietemin tgeheele leger te Hoesden.

Den xvij[en] en werde niet besonders gedaen, dan dat de Advocaet van Hollant in tleger quam ende eenige vuyren met Sijn Ex[tie] gesproocken hebbende, is ten selven daege weder vertrocken, naer dat hij soe veel gedaen hadde datter resolutie genomen was de stadt Nimegen aen te grijpen.

Den xviij[en] en is niet besonders geschiet, dan dat op den avont de scheepen te Hijen leggende bevel gedaan werde, dat sij naer Nimegen op seylen souden, achtervolgende twelcke de scheepen hebben begonnen op te seylen, sonder nochtans veel te voorderen omme de slappicheyt vanden wints wille, die niet genouch en was de schepen tegen de stroom op te drijven.

Den xix[en] Augusti quaemen alle de scheepen, het geschut ende scheepbrugge tot boven Oisterholt, ontrent een halff mijl beneden de stadt Nimegen, sonder dat al even wel tleger hem noch vervoerde, soe omme dvoorsz. difficulteijten wille als dattet gestaedelijcken regende.

Den xx[en] en geschieden niet besonders, overmits Sijne Ex[tie] naer Arnhem vertrock opden lantsdach aldaer. Doch die van Nimegen door de compste vande scheepen wel seeckerlijck vermoedende dattet heur gelden soude, hebben met groote naersticheyt in de stadt gehaelt meest alle tgewas dat noch buyten stondt, ende voorts door gesteecken den dijck die opde westsijde van de stadt lach, omme sulcx twaeter vande reviere, die heel hooch was, inne te laeten loopen over seecker laech lant gelegen tusschen den selven dijck ende de hoochte ofte geberchte leggende ten suyden van de stadt, ende in dier vougen te beletten datmen het geschut vande westsijde niet bequaemelijck opde hoochte en soude konnen brengen. Hebben noch ten selven daege eenige schooten naer de schantse geschooten, daer tegens die vande schantse weder eenige schooten inde stadt schooten. Ten selven daege quam tijdinge dat Verdougo daechs te vooren ontrent Nimegen geweest was met ontrent 1000 mannen, om die inde stadt te brengen, soe

die van binnen sulcx begeerde. Dan overmits die van binnen sulcx niet begeerde is hij mettet volck weder vertrocken, twelck men vermoet dat hij daeromme gedaen heeft, om dat hij wel verseeckert was dat die van binnen egeen garnisoen en souden inne nemen, ende dat hij (als lieutenant generael met Floyon, of Barlemont van den Prince van Parma) in toecommende tijden geexcuseert soude sijn, soe het quaelijcken mette stadt ginck, ofte dat die bij ons verovert werde. Ten selven daegen hebben meer ende meer voor geworpen gewerden dvoorsz difficulteyten, in vougen datmen weder begonst in twijfel te trecken, off het beter was tleger te doen refraischeren, ende daer naer weder te versaemelen, ofte nu voorts te trecken, twelck met groote hefticheyt bij verscheyden gedreven werde, ende hier toe holp veel seeckere loopende tijdinge die daer quam, dat sviants leger noch alles ontrent Goch lach.

Den xxj[en] sijn dvoorsz difficulteyten met groote hefticheyt weder te berde gecommen, ende hebben soe veel vermoegen, datmen contrarie tvoorgaende resolutie nam, van theele leger op te breecken, omme voor ettelijcken tijt te refraischeren, ende alsdan weder bij een te brengen. Waerinne noch sulcke naersticheyt gedaen werde dat ten selven daege meest alle de patenten vuytgegeven werden, omme te vertrecken. Werden mede alle de vivres scheepen ende soutelaers van voor Nimegen weder te rugge ontbooden omme aen den dwarsdijck bij Hijen, weder te commen, in intentie dat des nachts daer aen alle d'andere scheepen met ammunitie ende geschut soude afdaelen, in vougen dat elck een hem bereyde omme naer sijn garnisoen te trecken. Ten selven daege quam weder in tleger den Advocaet van Hollant, met wiens compste dvoorsz resolutie van opbreecken weder in twijffel getrocken is, met sulcke redenen dat Sijn Ex[tie] weder omme begonnen heeft te vacilleren, ende daeromme te meer, dat de gedeputeerden van Gelderlant opden avont oick in tleger quaemen, ende sulck opbreecken holpen tegenstaen, waer door oick geschiede dat noch ten selven daege alle Capiteynen ende Ritmeesteren belast werde noch op s'anderen daechs niet te vertrecken, maer naerder bevel daerinne te verwachten, mitsgaeders de Scheepen die nog ontrent Nimegen waeren van niet nederwaerts te commen, voor ende alleer heml. mede daer toe naerder bevel gedaen werde. Werde noch geresolveert dat men alle dselve difficulteyten met huere redenen, mitsgaeders de redenen ter contrarie soude overscrijven aen den Raede van Staete, omme haer eyntelijcke meeninge daer aff te verstaen, welcke irresolutie meest toequam door ettelijcken die het lang te velde leggen begonst te verdrieten, mitsgaeders datmen niet sulckx

gedient en was van spyen ende kuntschappen vande eygen gelegentheyt van sviants leger als het wel behoort hadde.

Den xxij[en] sijn dvoorsz. brieven aen den Raede van Staete affgevaerdicht, omme haer meyninge hierinne te verstaen, dwelcke overmerckende de generaele inclinatie die daer was onder meest alle de crijshooffden, omme te vertrecken ende refraischeren, hebben daertoe mede verstaen, soe om de regenachtige dispositie van den hemels wille, als om te sien off men soe den viant soude konnen deverteren ende vande stadt afflocken, mits met particuliere fortsen en eenige andere oirden yetwes vuytrechtende. Daer over men voorts gereetschap gemaekt heeft omme des anderen daechs te vertrecken.

Den xxiij[en] hebben alle de ruyteren ende knechten begonnen te vertrecken elck naer haer gedestineerde plaetsen, omme te refraischeren, ende sijn de scheepen die aen den dwersdijck waeren de reviere affgevaeren naer Gornichem, ende voorts bevel gedaen aen de scheepen die noch boven ontrent Nimegen waeren, omme van gelijcken te rugge te commen. Ten selven daege ginck Sijn Ex[tie] naer tvertreck van alle het volck van Hoesden slaepen tot Arnhem, omme van daer over Vuytrecht naer den Haege te commen, daer hij gecommen is den xxviij[en] vande selve maent, ende hiermede eyndichde dese voorn. leger.

VAN DEN TOCHT IN TLANT VAN WAES IN VLAENDEREN.

Tleger opgebroocken sijnde als voorsz. is ende het volck weder verdeylt door de garnisoenen, is den viant al evenwel met een deel volckx blijven leggen inde voochdie ende ontrent Ruermonde. Sulcx datmen om hem te vertrecken sont eenige ruyteren ende voetknechten naer Lingen, omme aldaer te slaen ofte verstroyen seeckere twaelff hondert duytsche ruyteren ende thien vendelen voetknechten, die daer versaemelden ende haer loopplaetse hadden voor ende ten dienste van den Coning van Spangien. Dan dselve vernomen hebbende de compste van d'onsen, sijn voor haere aencompste verloopen ende verstroyt, waer door ons volck weder in garnisoen gekeert sijn, sonder yet vuyt te rechten, dan alleen afgehaelt hebbende seeckeren grooten buyt van alderhande beesten. Dan soomen sach dat de

viant ooick daeromme hen noch niet en beweechden, om op te breecken vuyte voochdie ende plaetsen daerontrent, soe is goet gevonden hen wat naerder te besoucken ende een inval te doen in Vlaenderen, omme des viants macht daermede te distraheren, ofte ten minsten te beletten dat hij naer Vranckrijck niet gaen en soude, ende daerop vuyt gegeven sijnde bevel aen verscheyden vendelen voetknechten ende oick eenigen te paert omme haer daer op gereet te houden ten gestelden daege, welck was den xiiij^{en} Septembris A° 1591 voor thollantse ende een deel Engelsch voetvolck, is Sijne Ex^{tie} ten selven daege vuyten Haege vertrocken ende met alle sijn treyn gecommen tot Dordrecht voor welcke stadt ten selven daege arriveerde in scheepen meest al het hollants voetvolck op dese tocht gedestineert, ende een deel vande engelschen, ende overmits den stercken wint bleeff aldaer stille leggen, den xv^{en}, vuytgesondert eenige scheepen met amunitie geladen, dwelcke dien dach over den Biesbos naer Willemstadt liepen, overmits het met dien wint seer hooch vloeyde.

Den xvj^{en} vertrock Sijne Ex^{tie} naer Willemstadt, ende quaemen ten selven daege alle de scheepen over den Biesbos naer Willemstadt ende bleven aldaer leggen tot des anderen daechs.

Den xvij^{en} de scheepen met Sijne Ex^{tie} van Willemstadt vertrocken sijnde, quaemen tot voor Catshouck.

Den xviij^{en} quaemen de scheepen in tgetal wel 225 voor Armuyden, ende des avonts tot aen den nattaers voor den Hont, ende des nachts voorts vaerende voeren de Hont op tusschen t'eylant van der Goes ende Vlaenderen tot voor bij Cruyningen toe, daer sij inde morgenstont gearriveert sijnde, haer aen de Vlaemsche custe begaven ende streecken, ende setten haer volck op lant te Calfstaert beneden Wilsenoort, daer een schantse lach die bij den viant bewaert werde. Ten selven nacht was ordre gegeven dat de stadt Hulst gelegen in tlant van Waes beslooten werden bij de garnisoenen van Axele, ende een deel van de Seeusche compagnien die te dien fyne naer der Neuse te waeter gesonden waeren. D'aencompste van Sijn Ex^{tie} aldaer vernomen sijnde, heeft de viant verlaeten seecker steenen huys, aldaer leggende, daer hij op geweest hadde ende trock op Wilsenoort, maer de huysluyden vluchten meest met alle tgeene sij mede krijgen mochten naer Hulst, abandonerende de reste.

Den xx^{en} tvolck aldus op lant geset sijnde, heeft Sijne Ex^{tie} terstont doen op eyschen de schantse van Wilsenoort, daer op vuyt quam een vendrich, wiens hopman ende compagnie te Hulst lach, die op dese

schantse commandeerde met ontrent dertich soldaeten, dewelcken bij Sijne Ex^{tie} aengeseyt sijnde, dat sij souden mogen vuyttrecken met haer geweer ende bagagie, ende dat men haer tscheep in Brabant soude bestellen, dan dat sij binnen Hulst niet en souden mogen commen, heeft daer van rapport gedaen aen sijne soldaeten ende daernaer weder vuytgecommen sijnde, ende verstaende dat Sijne Ex^{tie} heml. naer Hulst niet en wilde laeten trecken, heeft t'appoinctement in dier vougen aengegaen des morgens tusschen acht ende negen vuyren, ende sijn vuyte schantse tscheep gegaen ontrent halff elff vuyren, daer naer is Sijne Ex^{tie} met alle het volck te weeten tregement van Graeff Philps met 7 vendelen, tregement van Brederode met 7 vendelen, tregement van Balfour met 10 vendelen, ende het Regement vande Engelschen mede met 10 vendelen voetknechten, beneffens noch eenige Seeusche compagnien voorts te lande naer Hulst vertrocken, in welcken tocht eenige boeren huysen, daer inne de boeren poochden te resisteren verbrant sijn. Ten selven daege vertrock t'meestendeel van de scheepen van Wilsenoort naer het Saftinger gat, ende daerinne gecommen sijnde bleven daer leggen. Noch quaemen ten selven daegen inde tsestich scheepen gelaeden met ruyteren van Bergen opden Zoom, ende arriveerde ontrent Wilsenoort, alwaer sij haer paerden te lande stelden, omme naer Sijn Ex^{tie} te moge rijden, dan en consten mits den avont in tleger niet commen, twelck ons volck niet sonder schaede en quam, want eenige ruyteren van den Prince van Parma (daeronder verscheyden van den vaen carabijns van sijn guarde waeren) in tlant van Waes leggende, ende, mits Sijn Ex^{tie} egeen ruyteren bij hem en hadde, daer blijvende, deden sulcke excursien dat men quaelijcken van d'een tot d'andere plaetse conde commen sonder groote pericule, in vougen, dat sij eenige gevangen kreegen ende veel quetsten, ende onder anderen de sergiant major van Axel, die daer naer sterff. Hulst is een cleyn steedeken gelegen in tlant van Waes, tamelijcken sterck ende gefortifieert, hebbende in t'oosten buyten de poort leggende een starck bollwerck van aerden, niet dan met een brugge aen de stadt raeckende, van tamelijcke groote. Ten noortwesten een steenen rondeel aen de stadt vast, met een opwerp van aerden daer voor, dienende tot bewaeringe van de Hulster haven, die aldaer in stadt compt. Tusschen beyde dese bollwercken leyt noch een aerde punte, dienende tot flancque van de wallen. Ten westen leyt van gelijcken een punte van aerden, dienende mede voor flancque van de walle vuytsteeckende, ende van bequaeme groote, daerop oick een molen staet,

ende treckende naer t'oosten daer inne een poorte, ten suytwesten vande stadt, op den wech naer Gendt, leyt een schantsken genaempt Vreest niet, ontrent een groote musquetschoot vande stadt, ende ontrent twee musquetschooten wijder van daen lach een schantse genaempt de Magdelene. Opde Hulster haven laegen van gelijcken verscheyden schantsen, alles bij den viant bewaert. Binnen de stadt liet men vliegen seven vendelen, hoewel men genouch onderrigt was, datter nau twee hondert soldaeten inne en waeren.

Den xx^en^ begreep Sijne Ex^tie^ de quartieren voor de stadt, ende de Engelschen met 10 vendelen werden geleyt opde oostsijde naer den dijck toe. Ten noort oosten de Schotten met 10 vendelen, achter heml. bet treckende ten noorden Graeff Philps met 7 vendelen, de guarde daer onder gereeckent, alwaer Sijne Ex^tie^ mede sijn quartier namp, ende den Grave van Hohenlohe, dicht onder de stadt in seecker huys aldaer gelegen ten noorden. Aen de noortwest sijde werde de haven met daegelijcxce wacht beset van de Schotten ende Graeff Philps. West vande stadt lach Brederode met 7 vendelen, ende suytwest den Graeve van Solms met 14 vendelen. Ten selven daege des morgens arriveerden in tleger ses vaen ruyteren, te weeten de vaen van Sijn Ex^tie^ van beyde de Baxen, van Chinsky, Etmont ende Pouli, dwelcke terstondt de ruyteren vanden viant, alomme in tlant leggende vervolchden ende kregen oick eenige van heml. gevangen meest vande garde vande carabijns vanden Hertoch van Parma, ende onder anderen oick den Cornetdraeger mette vaene ofte tgene datse in plaetse van een vaene droegen, in vougen dat sij daermede alle des viants ruyteren verjaechden. Ende overmits tgeheele lant van Waes, onder egeen contributie en sat, heeft tselve als een proye voor de ruyteren ende knechten geweest, die dese ende eenige naervolgende daegen tgeheele lant geplundert ende soe veel boeren gevangen gekregen hebben, ende soe veel beesten gehaelt, dattet nauwelijcx om tellen ofte estimeren is. De ruyteren weder commende hebben heur quartier bij Sijn Ex^tie^ begreepen. Ten selven daege werden eenige schantsen opde Hulster haven gelegen bij appoinctement opgedraegen, dan niet voor s'anderen daechs overgegeven. Ten selven daege werde doorgesteecken den dijck voor Hulst, omme een deel van tplatte lant te inonderen, ende daermede te maecken dat de viant heml. te quaelijcken soude konnen secoureren. Ten selven daege quaemen meest alle de scheepen van Saftingen tot ontrent Hulst, ende eenigen tot aen den dijck. Oick werde seer vuyt Antwerpen ende de schantse van Callo ende Oordam ' mitsgaeders opde Schelde geschooten. Dan verstont

men naerderhant dattet geschiet was omdat de jonge Prince van Parma gegaen was, naer Callo ende Oordam, omme die te besien, tot wiens eere sij soo schooten.

Den xxj^{en} continueerden het roven ende beuyten op tlant van Waes, ende werde voorts overgegeven de schantse van Magdelene, mits dat sij vuyt souden mogen trecken met haer geweer, waer naer men opeyschte de schantse Vreest niet, dan gaven voor antwoort dat sij niet anders doen en wilden als de stadt doen soude. Ten selven daege werden noch bij den admirael van Zeelant opgeeyscht tfort van Kieldrecht, wesende een eylant gelegen besuyden vande stadt naer Antwerpen toe, dan gaven voor antwoort dat sij meerder macht sien wilden. Daerop den admirael te lande dede brengen een gootelinge ende schoot daermede ettelijcke schooten op hen, sonder dat sij daeromme tselve fort wilden opgeven, twelck siende den admirael vertrock, sonder yet vuyt te rechten. Ten selven daege arriveerden in tleger eenige van den Raede van Staete beneffens de gedeputeerden van Zeelant.

Den xxij^{en} arriveerden alle de scheepen met geschut ontrent Hulst, door 't Saftinger gat, ende begonst men twee schantsen op te werpen, d'eene aen den dwersdijck ten suyden vande stadt ende d'andere in tvelt wat meer ten westen, omme te beter den viant te keeren, soe hij quam om de stadt te ontsetten. Ontrent den avont werde in een ponte gedaen drie halve canons om die aen lant te brengen ende Vreest niet te beschieten, mitsgaeders twee veltstucken, omme inde schantse aenden dwersdijck te brengen. Dan overmits men het geschut met groote difficulteyt wel anderhalff vuyre gaens, om moste brengen, en werden dien nacht voor Vreest niet, maer twee halve canons gebracht, de derde van den dijck, die heel enge was, in twaeter gevallen sijnde, die des anderen daechs met groote moeyten daer weder vuyt gehaelt werde. De twee veltstucken bleven aen den dijck staen. Ten selven daege werde geschooten den lieutenant die in Vreest niet commandeerde, waer door sij van binnen begonsten te muytineren d'een het willende houden ende d'andere overgeven. Des nachts werde opgeworpen een batterie tegens de oostsijde vande stadt, besuyden het bollwerk aldaer gelegen, groot, omme vijfthien ofte sesthien stucken inne te setten. Ten selven nacht werde de twee halve canons voor Vreest niet geplant. Ten selven daege werde het accoort gemaeckt opde contributie van die van tlant van Waes, omme daermede de rooverijen ende excursien te doen cesseeren.

Den xxiij^en werde vrouch verbot gedaen dat niemant meer vuyten quartiere soude loopen om te pilgeren in tlant van Waes op lijffstraffe, doch brachten de geene die des nachts vuyt geweest hadden noch verscheyden gevangen ende beuyten. Des morgens vrouch dede de Graeve van Solms nochmael opeyschen Vreest niet, hemluyden aenseggende dat hij soude beginnen te schieten, ende alsdan hen egeen genade doen, daerop eenige riepen datt den tambourin te rugge gaen souden, ofte sij wilden schieten, anderen riepen dat hij aencommen soude. Eyntelijcken werde geaccordeert dat sij de schantse souden overgeven mits vuyttreckende met haer geweer, ende te mogen gaen naer Antwerpen daerop sij de schantse overgaven ende trocken daer vuyt ontrent 56 soldaeten. Daer naer dede men het geschut dat opde schantse gestelt was opde stadt schieten eenige schooten, ende sont Sijne Ex^tie een tambourin omme de stadt op te eyschen, daerop de soldaeten riepen, dat hij aff blijven soude, ende de burgeren dat hij aencommen soude. Aengecommen sijnde, eischte de stadt op van wege Sijn Ex^tie daerop hem geseyt werde, dat hij wat vertoonen soude, sij wilden hem antwoort geven, dan begonsten terstont binnen alsoe te remoeren, dat een vande soldaeten, hen geboot te vertrecken, off hij wilde schieten, waer vuyt men vermoede dat sij van binnen tweedrachtich mosten sijn. Ten selven daege werde alle preparatie gemaeckt om de stadt te beschieten, ende werden te dien fijnen verscheyden gabions gemaeckt ende naer de stadt ende de opgeworpen batterie gebracht, ten selven dage werde noch opgeworpen twee schantsen dienende tot beset ende bewaeringe van tleger d'eene buyten den dijck op seeckere vuytsteeckende gorse gelegen aen den houck van den dwersdijck voorsz. ende d'andere mede in 't velt ten suyden vande stadt tusschen dvoorsz. veltschantse ende de stadt. Desen nacht volgende werde de begonste batterie voorts opgeworpen ende daerinne gestelt verscheyden gabions, mitsgaeders aldaer gebracht de materialen omme de beddingen aff te maecken. Werden mede ten selven nachte op tlant noch gebracht 17 stucken geschuts te weeten 8 heele ende 9 halve canons omme die inde batterie aen de oostsijde te gebruycken. Dit geschut werde met seer groote moeyte ende swaericheyt aen lant gebracht, overmits de scheepen daerinne het geladen was, seer verre van lant mosten blijven, ende men het eerst vuyte scheepen in ponten moste stellen, ende daer naer met groote moeyte, op thooge water alleen aff ende aen lant brengen.

Den xxiiij^en Sept^is werde groote gereetschap gemaeckt omme het geschut dat op lant was soe naer de stadt ende de batterie te brengen alsmen

konnen soude, omme des nachts daernaer tselve inde batterie te stellen. Dan soe in tleger advertentie quam dat de viant hem ontrent Antwerpen versamelde, ende hem versach van schuyten ende scheepen, omme over de riviere in tlant van Waes te passeren, dacht Sijne Ex^{tie} dat sijn victorie meest inde verhaestegingc was gelegen, ende dede daeromme de stadt nochmael opeyschen bij een trompette, daerop die vande stadt hem ten antwoort gaven, dat hij over twee vuyren wedercommen soude ende met hem brengen vier gijselaers, twee voor de soldaeten ende twee voor de burgeren. Sij wilden alsdan weder eenigen vuyt schicken om met Sijne Ex^{tie} te parlamenteren. Achtervolgende welcke inde stadt geschickt werden Risoirt, Swoveseele, Plouck ende Maerten Drooch, scheepscapiteynen, daerop vuyte stadt quaemen twee vendrichs van wegen tgarnisoen, den burgemeester van Hulst, ende den burgemeester van Hulster Ambacht, met haere beyde greffiers, van wegen de stadt ende de gemeente. Ende bij Sijne Ex^{tie} gecommen sijnde begeerden de soldaeten te mogen vuyt trecken met vliegende vendelen, slaende trommelen, mitsgaeders alle haer geweer ende bagagie, ende dat indien mette burgeren verdraegen konst werden, ende anders niet. Daerop bij Sijne Ex^{tie} egeen swaericheyt gemaeckt en werde, maer werde heml. geconsenteert. De gedeputeerde van de burgers voorsz. eyschten veel poincten, te weeten vrij exercitie van de religie Catholicke in haer groote kercken, onbeswaert te blijven van garnisoene, ende verscheyden andere poincten, daerop Sijne Ex^{tie} seyde dat hij heml. wilde tracteren, als andere steeden die haer onder de gehoorsaemheyt van de generaliteyt begeven hadde, dat men niemant in sijn conscientie en soude ondersoucken, dat hij de stadt niet en begeerde te overvallen met garnisoen, dan alleen tegen den noot voorsien met Nederlantsche soldaeten, ende dat sijl. ten behouve vande generaliteyt souden moeten betaelen gereet voor een rantsoen 20000 gulden. Twelcke de gedeputeerde verstaende, en maeckten in egeen poincten sonderlinge swaericheyt, dan alleen in tpoinct van 20000 L. daertegen allegerende de groote armoede vande stadt ende gemeente, seggende heml. niet mogelijck te wesen te furneren alleen 2000 L. Doch soe dselve somme gerefereert was ter discretie van Sijne Ex^{tie}, seyde dselve naer lang debat dat indien sij de stadt wilden overgeven ende haer wel draegen, soe wilde hij betoonen dat hij niet gecommen en was om de stadt te bederven, maer te bevrijden vande tirannie mitswelcke hij heml. de geheele somme quijtschoud. Daer op dselve gedeputeerde met Sijn Ex^{tie} met groote blijschap appoincteerden, dat tgarnisoen op des anderen daechs smorgens soude vuyt trecken,

in vougen als vooren, ende dan de stadt in handen van Sijn Ex[tie] stellen, alles op rapport aen de soldaeten ende burgeren te doen, ende soe sij daermede te vreden waeren, soude sij den selven avont gijselaers in handen van Sijne Ex[tie] senden tót volbrenginge van t'appoinctement. Daer naer mettet appoinctement inde stadt gegaen sijnde, werde tselve geadvoyeert, ende als gijselaers weder vuyt gesonden dvoorsz. twee vendrichs ende burgemeesters. Desen nacht vierden [1] die van Antwerpen seer gelijck sij oick de twee voorleeden nachten gedaen hadden, ende schooten oick eenige schooten, dan die van de stadt en vierden niet weder, gelijck sij te vooren gedaen hadden, hoewel sij aen Sijne Ex[tie] verclaerden, niet geweeten te hebben waertoe die van Antwerpen vierden, overmits niemant inde stadt gecommen en was, niet tegenstaende heuren gouverneur Jeronimo Scribani tot Antwerpen was, in wiens plaetse inde stadt commandeerde Capteyn Castille.

Den xxv[en] ontrent acht vuyren begonst den viant vuyt te trecken ende trocken vuyt ontrent 30 ruyteren, ende ses vendelen voetknechten sterck ontrent 240 man, ende dat overmits eenigen voor de belegeringe vuytgegetrocken waeren om een convoy te doen, die mits de belegeringe inde stadt niet commen en konde. Noch trocken vuyt ontrent 31 waegens alles geladen met vrouwen, kinderen ende bagagie, die met heml. trecken souden tot Borcht toe, ende dan weder commen. Ontrent negen vuyren quam Sijne Ex[tie] inde stadt, inde welcke bevonden werden 7 metaele stucxkens, ende 7 ijsere gootelingen ontrent 2000 pont polvers, ende seer veel looden tot musquetten ende roers. Op den avont trocken inde stadt de compagnie vanden Graeve van Solms (wien tgouvernement vande stadt gedefereert was) mette compagnien van Frederick van Dorp [2] ende Capteyn Ingenhoven, sterck sijnde ruym 400 man. Van dese victorie mach men God almachtich wel dancken, soe om d'importantie vande saecke, als de sterckte

---

[1] Vieren — *een vuur ontsteken.*

[2] De Overste Frederik van Dorp was een van de uitstekendste bevelhebbers van het Staatsche leger. Zijn leven was eene aaneenschakeling van krijgsbedrijven. Op een en twintig jarigen leeftijd streed hij mede bij Heiligerlee en Jemmingen; daarna sloot hij zich aan bij de Watergeuzen, en was vier jaren later bij de verovering en verdediging van den Briel. In de volgende jaren treffen wij hem aan in den slag bij Roemerswaal (1574); bij het ontzet van Leiden met zijn neef Boisot; bij de verdediging van Zierikzee onder zijn oom Arent van Dorp (1575); bij de verdediging van Maastricht (1579); bij de verovering van Aalst (1582); bij de verdediging van Brussel en de overvalling van Liefkenshoek (1585) enz. Hij is later (1593) tot Sergeant-Majoor-Generaal van Zeeland benoemd; in 1596 werd hij tot ridder geslagen door Hendrik IV, wien hij met tien vendelen ter hulp gezonden

vande stadt, die boven dvoorsz. gelegentheyt noch ses propere catten hadde, als ook de groote difficulteyt die daer was om tgeschut aen lant te brengen, die soe groot was, dat veele van tsucces begonsten te twijfelen. Ten selven daege werde alle tgeschut weder inde ponten gedaen om daer vuyt inde scheepen weder overgeset te werden. Noch vertrocken ten selven daege vuyten leger Milord Borris ende Sidney, met den Overste Vere, soe men vermoet om eenich meerder volck te doen marcheren, naer eenigen anderen aenslach, ofte Nimegen, daer men geheelijcken t'ooge op hadde. Des avonts triumpheerde men inde stadt met schieten ende anders van blijschap. In dese geheele belegeringe en sijn van ons volck maer drie geschooten, ende eenige gequets vuyte stadt, doch in tloopen ende pilgeren sijn noch eenigen vande boeren doot geslaegen ende gequetst.

Den xxvj[en] was last gegeven aen alle de scheepen dat sij haer vuyt het Saftinger gat begeven, ende naer Calffstaert vervougen souden, overmits Sijn Ex[tie] in meyninge was des anderen daechs op te breecken, dan mits den stercken oostenwint, en konsten de scheepen niet alleen niet te rugge commen, maer oick twee ponten met geschut en konsten van lant niet commen, ende dat om dattet met dien wint niet hooch genouch vloeijen en konde, waer door alle de scheepen ende het leger mosten blijven leggen.

Den xxvij[en] continuecrende dvoorsz. wint moste het geschut ende alle de scheepen mede blijven leggen. Desen dach quaemen int leger noch eenige vanden Raede van Staete, omme met Sijn Ex[tie] op alles te resolveren.

Den xxviij[en] ende xxix[en] continueerde het voórsz. weer ende wint.

Den xxx[en] begonst de wint te verslappen, sulcx dattet daeromme wat hooger vloeyde, waerdoor meest alle de scheepen los quaemen ende begaven haer voor een deel naer het Diep, dan overmits tgat soe heel quaet is, raeckten veelen weder aenden gront, in vougen dat sij niet vuyt commen en konden, quaemen nietemin eenigen door, die oick het Saftinger gat vuyt quaemen ende voeren naer de Calffstaert toe. Ten selven daege quam tgeschut mede los ende van lant ende werde soe doen, als daechs daeraen vuyte ponten weder tscheepe gedaen. Des nachts daer aen volgende quam meest al de reste vande scheepen los, dan en voeren niet verder sonder weder op lant te raecken.

---

was, bij welke gelegenheid hij zich zeer onderscheidde bij het innemen van La Fère; bij de roemrijke verdediging van Ostende voerde hij anderhalf jaar het opperbevel, werd later Generaal der artillerie, Gouverneur van Tholen en eindigde zijn veelbewogen leven (1612) in den ouderdom van 65 jaar.

Den j^en^ Octobris vertrock alle het leger naer de Calffstaert, in meyninge aldaer weder te imbarckeren. Ten selven daege raeckten noch eenige scheepen vuytet gat ende anderen en konden mettet morgen tije niet los commen, waerover men ontrent middach sach de periculen daerinne men was, want de viant verspiet hebbende het vertreck van Sijn Ex^tie^ ende dattet laech waeter was, vertoende hem aenden dwersdijck daer ons volck te vooren geschanst hadden, ende liepen van daer over het slick naer eenige scheepen toe, die op drooch saeten, ende staecken den brant daerinne, in vougen dat sij wel verbranden 12 scheepen, ende souden noch alle de reste verbrant hebben ten waere men daerinne voorsien hadde. In desen was een groot misverstant gebruyckt, want de oorloochscheepen meest al wech gevaeren waeren, vuytgesondert een ofte twee dwelcke ter stonden aen keerden naer de scheepen toe, dan mits den slappen wint ende dattet waeter noch niet en wies, en konden niet in tijts genouch commen, mits twelcke sij haere jachten met bootsgesellen gelaeden, derwerts sonden, welcke bootsgesellen haer terstont wierpen hier in t'een ende daer in t'ander schip, met haer roers omme dselve te bewaeren, ende een vande jachten op hebbende een gootelinge, dede seer wel sijn devoir in schieten. Middeler tijt arriveerden noch eenige andere jachten mede met bootsgesellen, die te saemen de resterende scheepen wesende wel 26 in tgetal preserveerden. Hierbij gevoucht dat dvoorsz. twee oorloochsscheepen metter tijt mede naerder qnaemen ende den viant meer met haer geschut incommodeerden, gelijcken oick deden die vande stadt, waerdoor de reste vande scheepen gepreserveert bleeff tot dattet waeter wies, ende sij wech commen konden. Hadde in desen bijden Almirael vande vloote ordre geschickt geweest dat een oorloochschip ofte drie ofte vier jachten, om hooch boven de scheepen gebleven hadde, soe waere dit inconvenient geprecaveert geweest. Nietemin de bootsgesellen naer dat sij ontrent den viant quaemen deden seer wel haer devoir, met schieten ende met hem aff te keeren vande hoop, niettegenstaende sij weynich waeren te reeckenen bijden viant die heel sterck was. Hierinne meriteerde die vanden viants sijde egeen cleyne eere, als doende tgeene sij trachten, ende onse bootsgesellen oick, die met cleyn getal, soe veel scheepen van soe veel vianden preserveerden. Ten selven daege embarqueerde weder alle de cavalerie ende vertrock naer Bergen opden Zoom. Noch werden ten selven daege gescheept alle de voetknechten ende voeren weder naer Zeelant ende quaemen ten selven avont voor Rammekens.

Den ij^en^ werde Sijne Ex^tie^ met groote eere ende pompe tot Middel-

borch innegehaelt ende bleeff aldaer dien dach, ende trocken voorts een deel vande scheepen naer Dordrecht ende onder anderen het geschut.

Den iij^en^ trocken noch eenige scheepen naer Dordrecht, ende quam Sijne Ex^tie^ te Vere omme van daer de veeren over te commen naer den Haege. Ten selven daege werde alle het geschut tot Dordrecht vuyt de scheepen in ponten geset.

Den iiij^en^ quam de reste vande scheepen tot Dordrecht ende bleven alles aldaer leggen.

Den v^en^ quam Sijn Ex^tie^ in den Haege omme naerder te beraeden opden aenstaenden aenslach, blijvende de soldaeten inde scheepen voor Dordrecht leggen.

VANDE BELEGERINGE VAN NIEUMEGEN.

Siende de Staeten Generael ende Sijne Ex^tie^ dat den viant soe seer geempescheert was, dat hij nauwelijckx middel hadde eenige sonderlinge fortse te wege te brengen, ende willende de gepresenteerde occasie waernemen, hielen alle het voetvolck in scheepen omme den viant egeen naerdencken te geven, in meyninge de selve te gebruycken, daer them oirbaerlijcxt ende best gelegen dochte, ende naer dat sij geresolveert waeren aen te grijpen de stadt Nieumegen, hebben opden xiij^en^ Octobris van Dordrecht doen vertrecken een groot deel vande scheepen ende het geschut naer Gornichem, dan en konsten tot daer mits den contrarie wint niet commen.

Den ix^en^ vertrock Sijne Ex^tie^ vuyten Haege ende quam tot Gornichem, ende de scheepen die van Dordrecht vertrocken waeren quaemen van gelijcken aldaer mettet geschut ende scheepbrugge.

Den x^en^ bleven meest alle de scheepen ende Sijne Ex^tie^ stille leggen tot Gornichem, vuytgeseyt de scheepbrugge ende het geschut twelck tot Woudrichem toe gebracht werde.

Den xj^en^ werde alle het voetvolck tot Gornichem vuyte scheepen geset ende begonsten te marcheren naer Bommel, te weeten het regement van Graeff Philips met 5 vendelen, het regement van Balfour met 10 vendelen, het regement vande Engelschen met 9 vendelen, het regement van Zeelant met 7 vendelen, ende het regement van Brederode met 7 vendelen voetknechten, maeckende te saemen 38 vendelen.

Ten selven daege werde de scheepbrugge ende eenige scheepen mede opgebracht ende mits den contrarie wint gepaert [1], ende quaemen tot Bommel toe, ende het leger quam tot Varik ende te Ophemert.

Ontrent den avont werde het geschut met de voordere scheepen gebracht boven Lovesteyn, ende de scheepen daer de soldaeten inne opgecommen waeren, werden meest al affgedanckt ende werden terugge gesonden.

Den xij^{en} vertrock Sijne Ex^{tie} naer Thiel, ende quaemen de scheepen ende scheepbrugge mits de wint tamelijcken goet was, tot boven de Voorne bij tleger. Ten selven daege vrouch ginge de resterende scheepen mettet geschut tseyl van Loevesteyn ende quaemen tot ontrent Opijnen. Ten selven daege werde bij Sijne Ex^{tie} vuyt de Voorne noch gelicht een vendel voetknechten.

Den xiij^{en} vertrocken de voorsz. scheepen mette scheepbrugge ende quaemen tot ontrent Hijen. Van gelijcken vertrock het leger ende quam mede tot Hijen, blijvende Sijne Ex^{tie} tot Thiel. De achterste scheepen eerst verwacht hebbende eenige scheepen die tot Opijnen toe niet en hadden konnen commen, mede voorts vaerende en quaemen niet voorder dan boven de Voorne, soe om 't voorsz. verwachten als oick dat de wint soe slap was dat men daer mede tegen de stroom quaelijcken seylen konde. Tleger tot Hijen commende vont aldaer 8 vendelen van het Vuytrechtsche regement ende de ruyteren vuyt Brabant gecommen, te weeten 6 vaenen, die alles tot Hoesden aen den nieuwen dwersdijck laegen.

Den xiiij^{en} vertrock alle het leger naer Nimegen mette scheepen ende scheepbrugge, ende vonden aldaer het Vriesche regement, ende het Noortlantsche regement met noch eenige vendelen van andere regementen, beneffens noch elff vaen ruyteren. Voor Nimegen gecommen sijnde begonst men ten selven daege aldaer te leggen de scheepbrugge tegen over een steenen huys gelegen in trijck van Nimegen heel naer onder de stad, genaempt Lennepenkamer, waer op die vande stadt soe veel schooten dat sij eenigen doot schooten, ende voorts Sijn Ex^{tie} bedwongen de brugge nederwaerts te laeten drijven, omme dselve laeger ende voorder vande stadt te leggen, dan mits twaeter daer veel wijder was, en mocht de brugge, bij gebreck van scheepen daer toe bequaem niet overlengen, ende liet men mitsdien dat tot des anderen daechs.

Den xv^{en} werde de brugge geleyt tegen over thuysken van Bronchorst, dan mits tgebreck van scheepen bleeff onvolmaeckt ende en konste tvolck

---

[1] Met paarden getrokken.

mitsdien niet over. Ten selven daege quaemen de laeste scheepen ende het geschut die boven Hijen des nachts gelegen hadden tot tegen over Loenen, aen welcke Sijne Ex^{tie} des avonts schickte omme te hebben alle de aecken die sij bij hen mochten hebben, ende gedient hadden omme de treckpaerden over te scheepen, die hem des nachts toegeschickt werden, mette compste van de welcken de brugge van den selven nacht noch volmaeckt werde lang 540 gemeene treden, ofte 270 passen, daerinne leggende 36 schuyten, jachten ende aecken. Ten selven daege toonde hem op tgeberchte van Nimegen twee vaenen ruyteren van den viant, dan werden bij die vande stadt niet innegelaeten.

Den xvj^{en} des morgens vrouch passeerde Sijne Ex^{tie} ende alle het volck over de brugge, te weeten het regement van Graeff Philps met 8 vendelen, het regement van Balfour met 10 vendelen, het regement van Noortholland met 7 vendelen, het regement van Vere ofte de Engelschen met 16 vendelen, het regement van Vuytrecht met 8 vendelen, het regement van Vrieslant met 8 vendelen, het regement van Brederode met 8 vendelen, ende het regement van Zeelant met 7 vendelen, maeckende te saemen 72 vendelen voetknechten, wesende in alles starc ontrent 8500 man. Noch trocken over de brugge de 17 vaenen ruyteren, maeckende ontrent 1600 vechtende paerden, ende over gecommen sijnde trocken alles achter de stadt op de heye, ende stelden hem aldaer in slachoorde, daer sij bleven totten avont toe, ende quaemen alsdoen weder alles logeren ontrent de brugge, besettende de stadt met wachten. Terwijle tvolck alsoe in slachoorde stont, besach men vast alle de advenuen, omme daer naer de quartieren te maecken. Die vande stadt middeler tijt hielden haere poorten open, ende toonden haer buyten de poorten, doch binnen de musquet schoot vande stadt, ende schooten nietemin seer met grof geschut, sonder eenich prouffijt te doen, waer tegens die van Knotsenborch, weder alle te met in de stadt ende door de huysen schooten [1].

Den xvij^{en} worden eenige aecken ende balcken ende deelen op waegens gestelt, ende gebracht achter de stadt om, omme daermede een brugge te leggen, over seecker waeterken [2] vuyte Oeije commende loopen ende recht boven de stadt met een sluysken vuytwaeterende inde Waele, omme daermede te faciliteren de aen ende aff compste vande scheepen die

[1] Hier verwijst de schrijver naar zijne volgende bladzijde en wel naar de zinsnede hierachter vermeld op bladz. 61 regel 25 en volgg.

[2] Oeyewaeter ofte Meer.

boven de stadt laegen, te weeten drie oirloch scheepen, 3 ponten ende ettelijcke jachten van sGraevenwaert gecommen. Ten selven daege werden de quartieren gemaeckt ende bleeff tregement van Noortholland met 6 vaen ruyteren opde westsijde vande stadt ontrent de brugge, ende Sijn Ex^tie met alle het voorder volck ende ruyteren begreep sijn quartier opde oostsijde vande stadt opde Hoenderberch, ende de suytsijde werde alleen met wachten beset ende bewaert. Desen dach schooten die vande stadt eenige schooten met groff geschut, sonder nochtans merckelijcke schaede. Ten selven daege werde de capteyn Rollé op een temeraire schermutsinge (droncken sijnde) geschooten. Noch begonst men op te werpen de plaetsen totte batterie inde Betuwesche sijde, welcke beraemt was, aende noortoost sijde vande stadt, te weeten dat men van over waeter beschieten soude seeckere muyr aenden voet van tvalckhoff, van trondeel aen tveer aff, totten houck toorn toe, ende vuyten Oeye, de hoender poorte mette muyre totten selven houck toorn toe. De redene waeromme men het daer begreep was, om dat de Waele soe laech was, dat men om den houck drooch voets gaen konde tott aenden lappen toorn ende de kaye toe, ende mitsdien seer bequaem aen de bresche commen. Des nachts volgende dede Sijne Ex^tie drie velt stucken te lande achter de stadt om brengen naer den Hoenderberch toe, ende om bequaemer tgeschut inde Oeye te krijgen dede des nachts noch voor bij de stadt tegen stroom op trecken ses ponten met geschut, ende vier dannloopers met ammunitie, daer op die vande stadt seer schooten, sonder andere schaede te doen, als aff te schieten een oor van een stuck geschuts, ende een mast van een pont. Des daechs te vooren was de stadt gedaen op eyschen, dan gaven die van binnen voor antwoort dat sij meerder gewelt sien wilden, eer sij de stadt konden over geven. Desen nacht soe retrancheerde Sijn Ex^tie hem opden Hoenderberch soe sterck dat hij buyten vrese was.

Den xviij^en en dede men niet besonders dan volmaecken de brugge die over t'Oeyewaeter geleyt werde, om redenen dat die elcke reyse te corte bevonden werde, twelck toe quam om dat die vande stadt tsluysken buyten de Hoenderpoorte leggende geslooten hadde, daer door twaeter soe seer rees, dat de brugge telcken reyse drijvende werde. Ten selven daege werde inde Betuwe 3 halve canons op lant gestelt ende achter de schantse van Knotsenburch om gebracht tot achter den dijck toe, omme des nachts gebracht te worden inde batterie die boven de schantse inde Betuwe op geworpen was. Des nachts werde tsluysken voorsz. aen stucken geslaegen, sulcx dat t'Oeyewaeter weder begonst off te loopen. Ten selven nacht

werde de galgenberch ten suytwesten vande stadt leggende innegenomen ende geretrancheert, waernaer daer ses vendelen voetknechten quaemen logeren. Noch werden eenige loopgraven op geworpen tusschen den Galgenberch ende de Hoenderberch, waermede men belette dat de viant niet meer buyten de poorten en konde commen. Voeren noch voorbij de stadt opwaerts eenige scheepen met swalpen ende deelen gelaeden, sonder dat die vande stadt hem eenige schaede met haer schieten deden. Noch werde opgeworpen twee plaetsen totte batterie inde Oeije, ende de gabions daer geset.

Den xix^{en} werden de batterien inde Oeije voorts gemaeckt ende de gabions gevult, mitsgaeders de batterien inde Betuwe, inde welcke oick tgeschut gebracht werde. Voorts werde noch eenige quantiteyt van tonnen met cruyt, op waegens achter Knotsenborch om gebracht, omme boven de stadt weder in scheepen gedaen, ende daernaer gevouchelijck vuytgelevert te werden. Ten selven daege arbeyden die vande stadt seer aen de noortsijde vande Hoenderpoorte, overmits sij nu genouch saegen datment aldaer meende aen te grijpen. Van gelijcken delffden sij een gracht in de voet vanden Valckhoff, van boven aff tot onderen toe recht achter trondeel aen tveer, omme sulcx t'oopen vande stadt met tselve rondeel vande beraemde bresche aff te retrancheren, waer vuyt men vermoede, dat sij een deel van de huysen achter tValckhoff inde valeye staende, meenden te abandonneren, indien men aldaer een storm aen bracht. Die van Knotsenburch schooten altemet naer de geenen die van binnen aen de Hoenderpoorte arbeyden, dan en lieten daer omme haer wercken niet. Ten selven daege quam oick eenich volck inde Oeye logeren, die haer loopgraeven naer de stadt begonsten te maecken. Noch quaemen in tleger de Raeden van Staete. Voorts sond Sijn Ex^{tie} een trompetter aen de stadt om die nochmael op te eyschen dien voor antwoort gegeven werde, dat hij op s'anderen daechs te negen vuyren weder soude commen, ende men soude hem antwoort geven. Des nachts werde voorts de batterien opgeworpen inde Betuwe.

Den xx^{en} werden de batterien volmaeckt te weeten inde Oeije tot xvij stucken geschuts, ende inde Betuwe tot 12 stucken. omme bresche opde voorsz. plaetse ende oost vande stadt te schieten. Werde nietemin de trompetter gesonden aende stadt om antwoort, dien geseyt werde dat Sijn Ex^{tie} inde stadt soude schicken eenigen omme te handelen, ende sij souden weder vuyt schicken gijselaars daer tegens, twelck bij den trompetter niet al te recht gerapporteert sijnde, sijn inde stadt gesonden Risoirt, de Heere

van Meynerswijck ende Captn. Lambert, ende sijn weder vuyt gecommen den Vendrich van Gilvijn ende de Lieutenant van Snaeter ende een van wegen de burgers, dwelcke bij Sijne Ex^tie commende, heeft men haer gevraecht haer meyninge, daerop sij verclaerden egeen last nochte commissie te hebben, dan dat men handelen soude mette geenen die in stadt waeren, daer Sijne Ex^tie op seyde tselve te wesen ongehoort ende tegen de reputatie van sijn leger, dat hij oick sijn volck egeen last gegeven en hadde. Waernaer hij heml. dede wech leyen ende goede chiere aendoen, ende sont den trompet nochmael aende stadt, dat sij commissie voor haer volck omme te handelen souden vuyt senden, ofte sijn gijselaers (mits weder hebbende de hueren) weder souden vuyt senden. Dan naerdat sij hem wel twee vuyren opgehouden hadden ende het opden avont ginck, seyden dat sij te saemen spreecken ende opden anderen dach noch twee burgemeesters vuytsenden souden met commissie, twelck Sijn Ex^tie verstaende, gaff last dat men alle het geschut des nachts inde batterien soude brengen, omme op morgen vrouch te moogen schieten, ende sondt de trompette weder aende stadt omme sijn gijselaers weder te hebben, dan en lieten die vande stadt de gijselaers niet gaen, maer sonden noch twee gedeputeerden aen Sijn Ex^tie hem biddende op te willen houden met schieten, tot smorgens ten negen vuyren toe, ende sij souden vrouch senden eenigen met last omme te handelen. Des nachts werde alle het geschut geplant ende bereyt omme te schieten, werde noch een cleyn schantsken gemaeckt ten westen vande stadt tusschen tquartier van Noorthollant ende de stadt, ende een loopgraeve ten oosten vande stadt tusschen de Opburgsche [1] moelen ende de stadt. Ten selven nacht vertoonden hen eenige paerden vanden viant opde heyde, daerover een alarm inden leger quam, dan werde mits heur vertreck terstont geslist.

Den xxj^en quaemen noch vuyte stadt drie gedeputeeden, daer onder den burgemeester Vlaeming, met commissie op hen ende de anderen omme met Sijn Ex^tie te mogen handelen, ende commende in communicatie versochten veel poincten, te weeten generaele abolitie ofte remis van alle voorgaende acten, voorts een kercke voorde papiste religie, noch seecker aendeel inde convoijen, omme te vervallen alle de schaeden vande stadt, noch dat sij voorde oude schulden op dese tijt niet en souden moegen gemolesteert werden. Item dat men heml. laeten genieten soude de vrijheyt

---

[1] Dit woord, in het manuscript gedeeltelijk doorgehaald en overgeschreven, is daardoor eenigzins onduidelijk geworden. Waarschijnlijk zal men „Ubbergsche molen" moeten lezen.

van haer privilegien, ende dat sij met garnisoen niet en souden werden beswaert, met noch eenige andere pointen. Daerop heml. vergundt werde de generaele vergevinge, met t'onderhout van haere privilegien, dan werde alle de reste affgeslaegen, ende daer voor gestelt dat sij getracteert souden worden als andere steeden onder de gehoorsaemheyt vande generaliteyt staende, mits dat men de stadt tot geliefte ende vereysch vanden noot soude voorsien van garnisoen, ende belangende de soldaeten dat sij vuyt trecken souden, als sij daer inne gecommen waeren, met vendelen, waepenen ende begagie. Welck accoort inde stadt gedraegen sijnde werde geapprobeert, dan overmits den avont te seer verloopen was, werde bedongen dat sij op morgen vuyt trecken souden, ende Sijn Ex^tie soude tsijnder verseeckering 500 man mogen inde stadt op 't Valchoff senden. Twelcke achtervolgende trocken des avonts inde stadt de guarde van Sijn Ex^tie, de compagnie van Graeff Philps, ende de compagnie van Milord Borris.

Opden achternoen werde vuyt de Graeve seeckere schooten met groff geschut geschooten, soe men vermoet, om te beteyckenen datter ontset voor handen was, maer twas te laet, ende oick hadde men advertentie dat Verdougo daer was met ontrent thien vaen ruyteren, ende 2200 oft 2300 voetknechten. Ten selven daege quam in tleger den Graeve van Hoohenloo, mitsgaeders de vaen ruyteren vanden ritmeester Donck [1].

Den xxij^en ontrent acht vuyren begonst de viant vuyt te trecken, ende trocken vuyt drie vendelen, te weeten tvendel vanden heer van Geleyn, van Snacter ende van Weert, sterck ontrent 500 man, ende waeren bij Sijn Ex^tie geaccomodeert met 50 waegenen, omme haer vrouwen, kinderen ende bagagie op te laeden, ende werden naer de Graeve laten trecken, waernaer Sijn Ex^tie mette sijnen inde stadt quam, ende alder verstont men dat de burgers mette soldaeten oneens waeren geweest, twelck oirsaecke was, dat men de stadt soe creech, die inder waarheyt heel sterck is, ende mogelijck niet dan met groot verlies van volck en soude hebben konnen gekregen werden, mits welcke men God te meer behoort te loven, wiens werck dit alleen is, gemerckt de sterckte vande stadt sulcx was, dat men met cleyn volck ons lichtelijck daer vuyt conde gehouden hebben. Ten

---

[1] De Ritmeester Johan van Donck was sedert verscheidene jaren in dienst van den staat. (Zie de Inleiding, bl. cxv in de aanteekening.) Met de kompagnie van 100 karabiniers, die hem in 1592 gegeven werd (Commissieboek van den Raad van State van 1591—1599, bl. 14), nam hij in 1597 deel aan het gevecht bij Turnhout; hij werd daarbij zwaar gekwetst en overleed kort daarop aan de gevolgen zijner wonden. Zijne vaan ruiters werd aan Thomas van Stakenbroek gegeven. (Id., bl. 129.)

selven daege trock alle onse ruyterije, mits tgebreck van voeragie weder inde batterie. Inde stadt werde bevonden een dubble canon, drie halve canons, een slange, ende xxj cleyne stucken alles van metael, ende noch 11 ofte 12 cleyne ijsere stucken, ende ontrent 8000 pont pulvers toecommende de stadt, soe sij seyden, ende eenige lasten rogge toecommende den Coning. De stadt was van binnen noch tamelijcken bewoent, doch de huysen boven veel door geschooten ende geruineert. Belangende het poinct vande oude schulden was geseyt dat men sien soude, als men inde stadt quam, te maecken dat sij die op termijnen betaelden. Ten selven daege quaemen meest alle de scheepen aen de kaeye vande stadt, ende werde het geschut weder inde ponten gedaen ende mede aen de stadt gebracht. Des avonds schooten die van Knotsenburch ende de oorloochscheepen seer van triumphe.

Den xxiij^{en} en werde niet besonders gedaen, dan gedelibereert opde gelegentheyt ven tleeger, te weeten off men dat opbreecken, ofte noch te velde houden soude, ende op wat exploict, daer inne voorgeslaegen werden Steenwijck ende sHertogenbosch. In t'een werde geconsidereert de sterckte vande plaetse, de laecheyt ende natticheyt van tlant twelck veel daegen scheen te vereyschen, dat dese laeten tijt niet en mocht lijen. In dat van sHertogenbosch werde geconsidereert dat Verdougo binnen de Graeff was met tamelijcken macht, in vougen dat hij ons vertreck vernemende soe haest daer soude konnen wesen als wij, ende off inde stadt commen off onder de stadt hem logeren, ofte ten minste te rugge blijvende, ons leger grotelijcx incommoderen, ende misdien maecken dat men veel daegen tottet exploict behouven soude, twelck de aenstaende winter mogelijck niet en soude lijden, beneffens dattet niet geraetsaen en was, alle de voorleden victorien met een honteuse retraicte te besmetten. Bleeff nietemin tleger geheel leggen daer het lach, sonder dat op tvoorgaende yet geresolveert werde. Ten selven daege werde de oude magistraet binnen Nieumegen gecontinueert totte ordinaris verkiesdach toe, twelck is den ij^{en} Januarij alle jaers, ende deden de burgemeesters heuren behoirlijcken eedt dienvolgende in handen van Sijn Ex^{tie} ende de Raeden van Staete. De redene waeromme dit geschiede is, omme daer mede te eviteren alle wederwraeck, die mogelijck de vuytgeweeckenen in magistraet commende souden gebruycken.

Den xxiiij^{en} hebben de reste vanden magistraet, soe raeden als andere officiers vande stadt den eedt van getrouwicheyt gedaen, ende is alle het voetvolck vande stadt opgetrocken, ende weder gepasseert over de brugge inde Betuwe, ende voorts gedelibereert wat men doen soude, tleger op-

breecken, ofte noch yet aengrijpen. Dan en konste dien dach noch niet gearresteert werden. Ten selven daege werden de stucken vanden Overste Schenck (die bijnaest twee jaeren van te vooren een aenslach op Nieumegen hebbende ende misluckende, ende voor de stadt verdroncken sijnde, naer sijn doot gequartiert werde, de stucken ter stadt vuyt gehangen, ende naederhant affgenomen ende inde peeckel geleyt, opdat hij langer duyren soude) weder bij een geleyt in een kiste, omme daer naer begraeven te mogen werden, ende in een huys, alle man ten thoon gestelt.

Den xxv^en Octobris werde de resolutie genomen dat men tleger opbreecken soude, ende begonst men de patenten te depescheren op alle compagnien. Ten selven daege werden de drie halve canons inde stadt gevonden daer vuyt genomen ende bij de batterie vande Generaliteyt gevoucht, om redenen dat dselve bij den Prince van Parma daer gelaeten waeren, ende de stadt niet thoe en quaemen. Ten selven daege geboot Sijne Ex^tie dat men alle de ketenen vande stadt (daermede alle straeten soe cleyn als groot voorsien waeren) affnemen ende vuyten wech brengen soude, ofte hij soude se doen affnemen ende wechvoeren, achtervolgende twelcke men begonst die alomme aff te nemen. Werde mede last gegeven, datmen de twee halve canons in Knotsenburch staende mede scheepen ende nederwaerts brengen soude, soe om dselve, die seer verloopen waeren, te doen repareren, als om datse daer nu niet van noode waeren. Van gelijcken verwachte men een halve canon vuyt Sgraevenwaert die tvoorleden jaer daer gebleven was. Ten selven daege arriveerden tot Nieumegen die van de Almiraliteyt van Suythollant, omme op tstuck vande convoyen ende licenten, in dese stadt te heffen, ordre te stellen.

Den xxvj^en Octobris werde tlichaem vanden Oversten Schenck met groote pompe begraeven, gedraegen bij vier ritmeesteren ende gevolcht bij Sijn Ex^tie ende noch ses graeven, mitsgaeders alle de Oversten ritmeesteren ende capteynen hier sijnde, ende werde geaert in de groote kercke recht voor thoochoutaer. Noch werde alle de burgeren den behoirlijcken eedt affgenomen op tValckhoff. Voorts werde de twee halve canons vuyt Knotsenburch gescheept, mitsgaeders die van Sgraevenweert ende daer naer voeren de ponten nederwaerts naer Oosterhout, omme des anderen daechs voort naer Dordrecht te vaeren. Voorts werde ordre geschickt dat de reste van tvolck naer heur garnisoenen raeckte.

Den xxvij^en Octobris vertrock Sijn Ex^tie van Nimegen naer Rheenen, omme soe over Vuytrecht naer den Haege te commen. Vertrocken van gelijcken alle de reste vande scheepen naer Gornichem, omme haere goederen ter gedes-

tineerde plaetsen te ontlaeden, ende naer huys te gaen. Ten selven daege arriveerde alle het geschut tot Dordrecht omme aldaer op gescheept te werden.

Den xxviij[en], xxix[en] ende xxx[en] was Sijn Ex[tie] te Utrecht ende Leyden, ende quam den lesten Octobris inden Haege.

Inde maent November werde den Ritmeester Schleyer gecasseert, met de geheele vaene leggende tot Nieumegen om verscheyden ongehoorsaemheyden, bij den selven Ritmeester tegens den Raedt van Staete ende Sijn Ex[tie] gepleecht ende insonderheyt, omdat dselve noyt eedt op sijn commissie als ritmeester en hadde willen doen, ende evenwel de vaene nu ettelijcke jaeren beleyt hadde.

In dese tijt waeren bij den Keyser verscheyden gesanten gecommiteert om eenige pays tusschen dese vereenichde Nederlanden ende den Coning van Spangien te middelen. Dwelcke in tlaeste deses jaers tot Bruyssel bij den Prince van Parma sijnde, ende met hem gesprooken hebbende, hebben versocht pasport om in Hollant mede te mogen commen, twelck haer ontseyt is tot verscheyden maelen, om redenen dat men achte dat haer legatien alhier egeen vrucht en souden konnen doen, maer datse alleen streckte om ons voor een tijt in slaepe te wiegen, opdat den Coning van Vranckrijck sulcx in twit blijvende, te bequaemer bij den Spangiaert soude mogen onderdruckt werden. Opdat dan tselve niet en soude geschieden heeft men oick hemluyden aengescreven dat sij eerst in Vranckrijck ende Engelant mosten trecken, ende sien wat conditien van pays aldaer waeren te becommen. Ende middeler tijt werde alhier beraetslaecht, off men den Coning van Vranckrijck eenich voetvolck soude te hulpe senden, volgende sijn versouck ofte niet. Item off men den hartoch van Bouillon (die Astenay ingenomen hadde, ende daer weder belegert was vanden Hertoge van Lorreyne) eenige ruyteren soude te hulpe senden. Twelcke alle beyde sulcx geresolveert sijnde, te weeten den Coning te assisteeren met 20 vendelen voetknechten, ende den hertoge van Bouillon met ses vaenen ruyteren, heeft men alle gereetschap daer toe laeten maecken, de capteynen vercoosen ende hem sulcx aengeseyt. Tot tbeleyt van tvoetvolck naer den Coning werde gecommiteert Graeve Philps van Nassau, ende onder hem den Colonnel Balfour over de Schotten, ende over tpaertvolck naer Sedain te senden werde gecommitteert den heer van Barchon. Ende met dese nieuwe beginselen van oirloge, ende de toerustinge van dien werde doorgebracht de reste van dit jaer 1591 [1].

---

[1] . . . Daneben haben wir nicht umbgehen mugen, E. L. freundlichen zuerkennen zu geben,

ANNO 1592.

Int beginsel van den jaere 1592 werde de toerustinge ende secours naer Vranckrijck dapper gevoordert ende aengedreven insonderheyt bij die van Hollant ende Seelant. In vougen dat den xx^{en} Januarij tot Rotterdam, Schiedam ende Delffshaven, bij een quaemen thien vendelen Schotten, mitsgaeders de vendelen van den Graeve Philps van Nassau, Jan van Egmont, Sax, Lijnen, ende Villers, daerbij haer vervougen soude de compagnie vande guarde van Sijne Ex^{tie} als de wint soude dienen dvoorsz. 15 compagnien werden in scheepen geleyt, omme sulcx opden wint te wachten, ende de garde lach inden Haege, ende quam oick eyntelijck te Delfshaven. Dit volck bleeff aldus inde scheepen bij malcanderen totten ix^{en} Februarij toe, sonder dat sij oyt eenige goede wint konden verkrijgen, ten welcken daege sij (overmits de sieckten die seer onder hen bestonden te ontsteecken) weder vuyte scheepen gescheyden sijn, ende sijn verdeelt door de steeden van Dordrecht, Delft, Leyden, Rotterdam, Schiedam, de Goude, ende den Haege omme te verluchten ende te refraischeren ende den bequaemen wint te verwachten. In Zeelant laegen den selven tijt mede vier compagnien veerdich omme naer Vranckrijck mette anderen te gaen.

Den v^{en} Februarij vertrock Sijn Ex^{tie} vuyten Haege naer Utrecht, Overijssel ende Gelderlant, omme soe tot Nieumegen opden landtdach (die de Gelderschen aldaer geleyt hadden) te weesen, die men den xvij^{en} Februarij begonst te houden, op tpoinct wat en hoe veel de Gelderschen voortaen souden contribueren tot onderstant vande gemeene saecken, alwaer veel swaericheyden gedebatteert, maer weynich tot nut geresolveert werde.

Inmassen die Herrn Generale Staten geresolvort sein sechs hundert Deutscher Reuter, under dreyen Rithmeistern und ein Regement 1500 Deutscher Knecht starck alle vor vier monadt Langk an zu nemmen, undt in Dienst zu gebrauchen, derogestalt das sie alle so woll zu fuesz als zu Pferde gegen den frueling gereidt sein solten. (Brief van Maurits aan Jan den Ouden, van den 18den November 1591. — Archief van Z. M.)

Tot Nieumegen sijnde werde beraempt een exploict te doen op thuys te Batenborch daer den viant inlach, tot welcken eynde vuyt Sgraevenweert tot Nimegen gebracht werden drie stucken geschuts, dan mits thooge waeter ende den vorst bleeff tselve te rugge.

Den xxij^{en} Februarij ginck tvoorsz. volck weder tscheep om naer Vrankrijck te gaen maer commende ontrent den Briele mosten aldaer mits den wint draeyde, ende contrarie viel, blijven leggen, alwaer sij bleven totten xxviij^{en} des achternoens ten twee vuyren toe, ten welcken daege alle de scheepen met tvoorsz. volck ten Maese vuyt liepen, ende quaemen den eersten Maert te Diepen aen lant (wesende de vier Zeeusche compagnien aldaer eenen dach te vooren gecommen) alwaer sij met groote verlangen gewacht sijnde seer feestelijcken ontfangen sijn. Te meer omdat den Prince van Parma over ettelijcken tijt aldaer mede gecommen was om Roan te ontsetten, ende te dien fynen al ettelijcke cleyne steeden den Coning affgenomen hadde. Dan hoorende de compste van ons volck, heeft hem gehaest te vertrecken over de Somme, tsij door vrese van den selve, ofte dat hij sulcx al te vooren door tgebreck van vivres ende vouraige geresolveert was, ofte om den Conings volck oick te doen scheyden.

Den xxvij^{en} Februarij vertrock Sijn Ex^{tie} van Nimegen naer Thiel, Bommel ende Heusden, ende quam den lesten derselver tot Breda.

In tbeginsel van dese maent gecommen sijnde de tijdinge dat de hertoge van Lorreynen sijn beleg van Astenay obgebroocken hadde, sijn de voorsz. ses vaenen ruyteren derwaerts gedestineert, in tlant gebleven.

In tbeginsel vande maent van Maerte hadde Sijn Ex^{tie} ontrent Breda doen commen verscheyden ruyteren ende voetknechten in meyninge daer mede een exploict te doen, om den Prince van Parma soe weder vuyt Vranckrijck te doen commen, ofte te dwingen ten minsten een gedeelte van sijn volck te rugge te schicken.

Ten selven fynen vertrock de Graeve van Solms den xj^{en} Marty des avonts vuyt tlant van Walcheren, met veel scheepen volck ende ander gereetschap, meynende te overvallen de stadt Sluys in Vlaenderen, dan overmits seeckere disordre, en luckte tselve niet, sulcx dat hij weder te rugge moste.

Den xiiij^{en} Marty vertrock Sijn Ex^{tie} vuyt Breda, sterck ontrent vier duysent man soe te paert als te voet, ende nemende sijn tocht op Turnhout vertrock des anderen daechs naer Westerloo, ende voorts rechts door naer Maestricht, alwaer sij quaemen tusschen den xvij^{en} ende xviij^{en} des nachts meynende de stadt te beclimmen. Dan doordien de ladderen te cort waeren, ende het soe duyster was dat de cavalerie het voetvolck naulijckx

wijcken conde, isser eenige disordre gecommen, daer door die van binnen het gewaer werde, ende den alarm terstont dapper maeckten, twelck Sijn Ex[tie] siende dede het volck weder aff trecken, daer op die van binnen dapper met groff geschut schooten derwaerts sij tmeeste gerucht hoorden, ende troffen eenigen die sij doot schooten, treckende Sijn Ex[tie] met alle tvolck weder naer Breda toe, ende aldaer tvolck gelicentieert hebbende naer heure garnisoenen is den xxiiij Marty weder inden Haege gecommen.

De gesanten vanden Keyser pasport ontseyt sijnde als voorsz. is, hebben door haer importuyn aenhouden verkregen dat eene van heml. inden Haege soude mogen commen, omme te verstaen de redenen waeromme men haer legatie niet en wilde admitteren, daerop sij al in Februario gesonden hebbende den Baron van Reyd, ende hij nu lange tijt inden Haege gewacht hebbende opde vergaderinge der Staeten Generael van dese geunieerde Nederlanden, is hij opden xxvij[en] Marty in volle vergaederinge vande Staeten Generael gehoort, wesende een deel van sijn propositie dat sijn metgesanten mochten herwaerts commen ende gehoort werden. Daerop hem egeen besonder bescheet voor die tijt gegeven en is maer genomen rapport elcx aen haer principaelen.

In dese maent van Maerte sijn verscheyden commissien om volck aen te nemen vuyt gegeven, te weeten van vier vendelen pionniers elcx van 50 coppen. Noch commissie aen Sijn Ex[tie] om sijn vaen ruyteren te versterken met 50 lancien, ende sulckx brengen op 170 lancien, noch commissie aen den Graeve van Hohenloe van 100 lancien, noch gelijck commissie aen Graeff Philps van Nassau van 100 lancien, ende de compagnie van Donck die maer van 45 paerden was, versterckt op hondert.

Inden beginne van April is noch commissie vuytgegeven aen Elcke Oensta Vries om een vaen ruyteren van hondert lancien op te rechten, mitsgaeders commissie aenden Soene van Dierick Vijch [1] om een vendel voetknechten op te lichten van 150 hooffden. Sijn voorts bij die van Hollant vuytgesonden brieven aen alle Capiteynen op haer repartitie staende,

---

[1] Diederik Vijgh, Heer tot Soelen, Amptman van Thiel en de Neder Betuwe, kreeg in Januarij 1589 zijne aanstelling tot Kapitein over een vendel voetknechten van 300 man. (Commissieboek van den Raad van State, van 1588—1591, bl. 91. — Zie ook het Eedboek op den 3den Februarij 1859; Rijks Arch.) Deze kompagnie, die alle anderen verreweg in sterkte overtrof, werd in April 1592 op zijn verzoek in tweeën verdeeld, en het eene gedeelte ter sterkte van 150 hoofden werd gegeven aan zijnen zoon Jonker Joost Vijgh (Commissieboek id., van 1591—1599, bl. 16 verso), die in 1593 bij het beleg van Geertruidenberg sneuvelde. Dat is het vendel, waarvan Duyck hierboven spreekt.

omme haer te verstercken achtervolgende de lijsten bij hen overgesonden. Van gelijcken heeft Sijn Ex[tie] een acte gegeven aen Joncheer Gerrit van Warmeloe drost van tsallant, omme 100 paerden carabijns aen te nemen met conditie dat hij die tegens het volgende jaer soude moeten brengen op lanciers. Voorts is alle gereetschap gemaeckt van geschut, affuyten, cruyt ende scherp, omme tselve met een seer groot apparaet, ende meer dan inden voorleden jaere, weder te velde te mogen brengen, daer toe oick alle saecken haer sonderling aen lieten sien.

Den xj[en] Aprilis werde den Baron van Beydt weder inde Generaele Staeten geleyt, ende hem gegeven antwoorde op sijn voorgaende propositie. Te weeten datde Heeren Staeten nu lang genouch bemerckt hadden, datter egeen pays en waere te maecken, dat alle handelinge van pays altoes dese landen seer schaedelijck waeren geweest, ende dat men onder dien altoes getracht hadde dese landen te overvallen, allegeerende daertoe alle de exempelen, ende insonderheyt vande laeste voorgaende handelinge binnen Oosteynde, te welcken tijde men de groote vloot scheepen opde landen sont beneffens dat men nu soe diep inde onderhandelinge met Engelant ende Vranckrijck was, dat men sonder haer endę anderen die bij ons interest souden lijden, niet alleen geen pays maecken, maer oick van pays niet handelen en mochte. Waeromme de Staeten oick de legatie tot nochtoe niet en hebben konnen admitteren ofte verlooffen omme te kommen, nochte alsnoch niet en mogen. Twelck hem gegeven sijnde bij gescrifte is gebeeden getrou rapport van desen aen sijn meester te doen. Voorts hebben de Staeten hem doen schencken een goude keetinge van 1800gulden, hebbende twee aenhangende goude penningen, d'eene van t'ontset van Leyden ende d'ander vande Spaensche vloot, die hem gepresenteert is den xiij[en].

Dan is bij hem gerefuseert, in vougen dat de Staeten Generael (om hem eenichsins te vereeren) hem hebben gedaen defroijeren, ende nam soe aen de Staeten Generael als de Raeden van Staete sijn adieu den xxviij[en] ende is soe vertrocken.

Den xviij[en] April vertrock Sijn Ex[tie] vuyten Haege met eenige vande Raeden van Staete in Zeelant, omme te beslichten de swaericheyt die sij luyden maeckten in consenteren totte extraordinaris oncosten vanden toecommenden veltleger deses jaers, mitsgaeders dat sij trachten thaeren particuliere prouffijten te trecken eenige contributien vuyt Vlaenderen, beneffens noch eenige andere swaericheden op tstuck vande Almiraliteyt ende anders bij heml. gemaeckt. Ende op t'aenhouden van Sijn Ex[tie] is aldaer geconsenteert inde voorsz. extraordinaris oncosten, maer en consten d'andere

poincten niet eyntelijcken affgedaen werden, ende quam alsoe Sijn Ex^{tie} weder inden Haege den iij^{en} May.

Den xviij^{en} Aprilis quaemen de hertogen van Parma ende de Mayenne met al haer volck wederomme te Neufchastel omme Rouen eyntelijcken te ontsetten, ende deden soe veel dat sij den xxij^{en} daer eenige waegens met vivres inne brachten, dan daer naer innegenomen hebbende Caudebeck, is den Coning met alle sijn macht gecommen ende heeft heml. den pas van achteren beslooten, alwaer oick gevallen sijn verscheyden schertmutsingen, op een van welcke den Hertoge van Parma door sijn arm geschooten is, ende is voorts aldaer benout geweest eenige daegen, totten x^{en} May toe ten welcken daege hij over de reviere gepasseert is omme te konnen commen naer Parijs ende alsoe hem ende sijn leger te salveren dan den Coning is soe geweldelijck op de laeste gevallen dat hij een groot deel van dien geslaegen heeft, ende gekregen wel 4000 paerden soe dienst als waegen paerden ende meest alle de bagagie ende seer veel muylen met cofferen gelaeden waerdich wesende alle de bagagie ende peerden, over de 150000 ducaeten, ende heeft den Coning hem voorts vervolcht van achteren op den wech naer Parijs.

VAN TBELEG VAN STEENWIJCK.

In tbeginsel vande maent van Meye begonst men alle gereetschap te maecken omme weder te velde te trecken in t'aennemen van scheepen, vuytsenden van patenten ende gereetmaeckinge van tgeschut ende alles dat tot een leger behouft.

Den iiij^{en} May overvielen de garnisoenen van Bergen op den Soom thuysken te Sgravenwesel vast bij Antwerpen.

Den xix^{en} May vertrock Sijn Ex^{tie} vuyten Haege naer Utrecht alwaer hij ettelijcke daegen bleeff ende middeler tijt begonst het volck te marcheren, te weeten die tscheep waeren mette scheepen van ammunitie naer Amsterdam ende de reste naer de Veluwe.

Den xxiij^{en} vertrock Sijne Ex^{tie} vuyt Utrecht naer Harderwijck ende quam van daer den xxiiij^{en} tot Swol, ende ettelijcken scheepen met soldaeten tot Hasselt.

Den xxv^{en} quaemen tot Swol seer veel ruyteren ende knechten die ten selven daege aldaer haer rendevous hadden.

Den xxvj^{en} vertrock Sijn Ex^{tie} met alle het volck te paerde ende te voete van Swol, nemende mettet volck den pas door Swartesluys, ende sendende alle de carriage door Geelmuyden, doende dselve aldaer twaeter passeeren ende soe commende voorbij Vollenhoven, ende quaemen sulcx des avonts logeren te Colderveen. Ten selven daege quam Graeve Willem van Nassau met 21 vendelen Vriesche voetknechten logeren tot Oosterwold. Ten selven daege quam een deel vande scheepen met vivres ende ammunitie gelaeden tot Bloxiel.

Den xxvij^{en} quam Sijn Ex^{tie} met alle sijn volck opde heije tusschen Steenwijck ende Havelt stellende aldaer alle sijn volck in slachtordre, ende vont aldaer den Graeve Willem voorsz. met sijn voetknechten, dan overmits het te laete was dien avont te quartieren voorde stadt, is met alle het volck gaen logeren in t'oosteynde van Havelt, naerdat hij met ettelijcke paerden de stadt hadde geweest besichtigen. Tee selven daege arriveerden noch meer scheepen te Bloxiel.

Den xxviij^{en} trock Sijn Ex^{tie} met alle het voetvolck vuyt Havelt op ende ginck logeren opde hoochten besuyden vande stadt, bij hem hebbende 21 vendelen Vriesen, 10 Engelschen, 8 van Groenevelt, 7 van Brederode ende acht van Dorp, laetende de ruyterien tot 16 vaenen toe binnen Havelt vande welcke 2 vaenen alleen in sijn quartier werckten. Ten selven daege begonst het leger vande voetknechten sich te retrancheren tegen die vande stadt, ende quaemen veel schuyten in de vaert van Steenwijck, tot opde schoote van een canon naer aen de stadt, tot bewaernisse vande welcken ten westen ende noortwesten vande stadt gesonden werden de regementen van Brederode ende Dorp. Brederode legerende besuyden de vaert ende Dorp benoorden. Ten selven daege schooten die vande stadt eenige schooten met grooff geschut ende verthoonden haer buyten de vestingen dan niet voorder commende dan op ofte aen haer contrescharpe.

Den xxix^{en} heeft men een brugge over de vaert gemaeckt, ontrent de schoote van een valckonet vande stadt overmits die van binnen den ouden brugge (die al wat te naer lach) den xxvij^{en} des nachts verbrandt hadden. Voorts volmaeckte men de voorsz. transcheen, arriveerden noch meer schuyten, ordonneerde men de quartieren vande cavalerie, ende besichtichde men de stadt. Ten selven daege quam in tleger den heere van Famars, ende hielde die van binnen haer seer stille, sonder veel te schieten, dan alleen vier ofte vijff schooten met een valckonet, niet tegenstaende eenigen van 't volck van Sijn Ex^{tie} de stadt geheel naer quaemen ende met groote hoopen tcooren onder stadt liepen snijden omme hutten aff te maecken,

sonder datmen weet waeromme sij soe stille waeren, ten waere sij sulcx deden om haer cruyt te spaeren. Inde stadt waeren tusschen de 800 ende 900 soldaeten soe men konst verstaen, ende 80 carabijnen. Middelertijd van desen tocht van Sijn Ex^{tie} werde het geschut vuyt Dordrecht in ponten te scheepe gedaen ende gebracht voor bij Arnhem de Isele aff naer Campen ende arriveerde aldaer te saemen opden xxviij^{en} ende xxix^{en}. Die van Vrieslant hadden te Bloxiel gesonden 7 stucken geschuts ende verwachteden noch 4. (Was van gelijcken van heurentwegen te Bloxiel een tamelijcke competentie van cruyt ende scherp.) Desen daege doorde aencompste vande schuyten begonst het leger beter te hebben van vivres ende insonderheyt van bier, daer aff sij twee daegen groot gebreck gehadt hadden, overmits alle boeren vande dorpen daer men passeerde, ende oick rontom Steenwijck al eenige daegen vante vooren verloopen ende gansch met al haer beesten ende haeven (door bevel vande overicheyt soe men vermoet) opgeruympt waeren. Voorts was het desen dach een seer grooten doorgaenden regen die tvolck van oirloge seer incommodeerde. Ontrent den avont trocken vuyter stadt ontrent 40 carabijn ruyteren met twee gedeckte waegens, langes de wech die ten noortoosten door de marasche vuyte stadt leydt, sonder dat men weet off dselve in den nacht weder inne gecommen sijn. Desen wech en was noch niet beslooten, eensdeels dat men meende dat dselve mits sijn leechte niet en was om gebruycken, ende eensdeels dat men mits den marasche over beyde sijden leggende daer quaelijcken bij commen conde, ten waere men die wel twee mijlen inde hoochte onderginck, welcke marasche mede oirsaecke waeren dat men de stadt in t'oosten ende noorden niet en besloot met volcke ofte leger, maer werde ten oosten alleen met ruyteren wacht beset.

Den xxx^{en} continueerde den regen die des anderen daechs ende voorgaende nachts gevallen was seer hardt ende veel waerdoor bijnaest alle de wegen onbruyckelijck werden, daer over men seer veel horden ende ander rijs daer inne moste werpen om die te repareren insonderheyt den wech naer de verlaeten ende Giethorn. Ten selven daege trocken alle de ruyteren logeren te Giethorn, om alsoe naerder bij de hant te wesen ende beter vourage te hebben. Des achter noens omtrent halff twee vuyren quaemen die vande stadt met ontrent 30 paerden ende 100 voetknechten vuyt ende lieten haer aensien als off sij een vuytval hadden willen doen, ende overvielen twee soldaeten te voet die haer onverdachtelijck te naer aen de stadt begeven hadden, daer aff den eenen gevangen ende den anderen ter doot toe gequetst werde, doch en quaemen sij soe wijt vande

stadt niet, off men const haer met een musquet inlengen vande stadt aff, daer over het ongeraeden was voor de onsen haer te advanceren. Nietemin quaemen eenige carabijns van Marcelis Bax, die tegens hen schertmutseerden, ende werden oick eenige van heml. gequetst sonder nochtans een yemant doot te blijven. Doch quam daer naer bevel omme te vertrecken (overmits het alte schaedelijck voor de onsen was soe naer onder de stadt haer te begeven) daer over sij te rugge trocken elcx op haar wacht, sonder dat die vande stadt dselve oyt dorsten volgen, jae sonder dat de onsen vertrocken schooten alle de voetknechten haer musquetten inde lucht aff, te kennen gevende dat sij niet en sochten dan d'onse in haer geschut te trecken. Eyntelijcken siende die vande stadt dat d'onse niet te naer en quaemen trocken weder inde stadt, naerdat sij wel twee vuyren vuyt geweest hadden. Ten selven daege werden seer veel cleyne schantscorffen gemaeckt om des nachts te mogen approcheren twelck oick soe wel geexploicteert werde dat men aen de oostsijde vande stadt op den houck vanden berch een tranchee maeckte ende logeerde 5 vendelen knechten ontrent twee steenworp vande stadt, daer die van binnen den ganschen nacht op schooten sonder nochtans merckelijcke schaede te doen. Van gelijcken werde geapprocheert ten westen op twee oirden noch wel soe naer onder de stadt, daer die van binnen niet op en schooten, als off sij van dat wercken niet gewaer en hadden geworden. Met dese trancheen werde belet dat die van binnen niet meer vuyte stadt en mochten, nochte oick meer breecken aen de Westpoorte, die sij te vooren den cap heel affgebroocken hadden ende van meyninge waeren totte wallen toe te slechten. Werde noch ten selven daege ordre gestelt om veel horden te doen maecken tot bereydinge van den wech.

Den lesten werden alle de waegens last gegeven rijs ende stroe te haelen omme den wech naer de verlaeten ofte scheepen te maecken, die men mits den regen niet meer gebruycken en conde, ende schooten die vande stadt seer veel vuyt de stadt met musquetten. Immers quaemen inde morgen stont op d'oostsijde met eenige paerden vuyt meynende de onsen vuyte trancheen te jaegen, dan werden soe met musquetten gegroet dat sij weeder te rugge trocken ende begonsten het gat, dat sij besijden de poorte in de walle gemaeckt hadden, omdat haer poorten gevult waeren, weder toe te werpen. Ten selven daege in den morgen stont quaemen twee waegens in de stadt door de maraschen, dan werde op den middach den weg in t'oosten vande stadt met 8 vendelen Vriesen beset ende daer door den inne ende vuytcompste langes dien wech benomen, sonder dat

die van binnen yet wes besonder deden dan eenige schooten, sonder schaede te doen, schieten. Des nachts daer aen brachten de Vriesen haer loopgraeven tot bijnaest een boochschoot aen de oost poorte, ende de Engelschen de haeren suydewaert vuyt tot heel naer aen de grachten. Van gelijcken werden de loopgraeven in twesten vande stadt genaerdert. Ten selven daege op den avont viel een stuck wals vande stadt aff bewesten de Suyt (Oeninger) poorte, ende soe men vermoet berste een stuck vande twee metaelen stucken die inde stadt waeren (om dat een stuck metaels buyten de stadt gevonden werde). Van voorsz. 2 metaele stucken en schoot het grootste niet dan 6 pont ijsers. Beneffens waeren noch in de stadt eenige ijsere stucxkens.

Den eersten Junij quaemen elff vande Vriesche stucken in tleger 9 van $\frac{3}{1}$ $\frac{6}{2}$ batterie [1], ende 2 van thien pont ijsers. Werden terstont dvoorsz. 2 stucken te lande gedaen. Alle tgeschut vuyt Hollant quam te Bloxiel. Opden avont quam een vuyte contrescharpe vande stadt loopen, recht op de loopgraeve vande Engelschen die ten suytoosten heel naer bijde stadt lach, tsij omme tvendel te nemen ofte de loopgraeve te recognosceren, immers liep tot aen de loopgraeve toe, ende sloech met een haeck naer tvendel daer hij een stuck aff creech, ende quam niet tegenstaende alle het schieten weder inde stadt. Des nachts werde een loopgraeve gemaeckt vast bij de Oeninger poorte ten suyden vande stadt heel naer de contrescharpe bij de Engelschen, item genaerdert de loopgraeven ten westen vande stadt bij de Vriesen ende oick bij tregement van Brederode, item gesterckt ende geretrancheert op den wech naer Steenwijckerwolt, daer tregement van Dorp lach. Noch werde ten selven nachte aen de westsijde vande stadt inde trancheen gebracht dvoorsz. twee stucken van thien pont ijsers, omme daermede schaedeloes te schieten seeckeren waetermoelen buyten de Woltpoorte staende ende maelende, daermede die van binnen waeter inde grachten maelden.

Den ij[en] Junij schoot men mette voorsz. 2 stucken ontrent 40 schooten, eenigen opde voorsz. waetermoelen ende oick eenigen door de huysen vande stadt, ende werde de moelen schaedeloos geschooten. Ten selven daege werde alle het geschut te Bloxiel in praemen geset om naer tleger te brengen, ende werde alle tVriesche geschut [2] op tlant ende sijn affuyten geset, ende gebracht op den wech ter sijden de vaert ofte Aa. Noch quam tenselven

[1] Deze uitdrukking beteekent: 9 stukken van batterie (belegeringskanons), namelijk drie heele en zes halve kartouwen.

[2] Hier is in het manuscript en marge aangeteekend: $\frac{3}{1}$ $\frac{6}{2}$ (drie heele en zes halve kartouwen.)

daege in tleger de compagnie vanden Heere van Famars haer logerende bij tregement van Brederode. Des nachts te vooren ende ten selven daeges werde opgeworpen een fort benoorden de groote wech vande Oostpoorte in tvlacke velt, omme soe den toeganck inde stadt te besluyten ende voorts te naerderen den wech vanden galgenberch. Des selven daeges, gelijck oick van te vooren, trocken alle de vendels opde oostsijde vande stadt opde wacht bij daech in vollen tochtorden, daervan wel eenige maer niet besonders gequetst werden. Des nachts werde inde loopgraeven gequetst in sijn been Francois Vere, ende sijn broeder in sijn arm, met noch een lieutenant doot.

Den iij^en Junij werde ten noorden van tvoorsz. schantsken naer den galgenberch toe een schantsken geleyt, doch noch niet commende aenden wech vanden galchenberch. Item werde beoosten het quartier van Dorp ende benoorden de stadt noch een schansken opgeworpen, naer den galgenberch toe; maer oick noch aen den wech niet commende. Noch werden ten selven nacht de loopgraeven alomme genaerdert ende van t'oosten ende westen naer tsuyden verlengt. Ten selven daege quam alle tgeschut vande generaliteyt in tleger met alle sijn toebehoiren. Van gelijcken quaemen in tleger de Raeden van Staete, ende overmits noodich bevonden was ten oosten vande Oeningerpoorte op te werpen een catte, is dselve aenbestelt met seeckere conditien Mr Joost, ingenieur van Vrieslant [1] voor 1600 gulden, mits datse binnen ses daegen moste gemaeckt wesen, daeraff den vierden den eersten daech loopen soude. Achtervolgende twelcke dselve catte des nachts daeraen begonnen is.

Den iiij^en heeft men dapper begonnen te arbeyden aende catte voornt. ende oick genaerdert ende verlengt de loopgraeven in tsuyden, ende gesterckt een loopgraeve voor de catte, omme de arbeyders te mogen beschermen. Ten selven daege werde alle het geschut vande generaliteyt te lande gestelt, tot 36 stucken van batterie alles op sijn affuyten. Daeronder waeren 13 heele canons ende 23 halven, beneffens waeren noch te lande gestelt 3 veltstucken ende 2 mortiers, welcke alles opde rijde gestelt werde opde wech van twaeter. Ten selven daege vertrock den Raedt van Staete weder vuyten leger naer Bloxiel. Des avonts werde in t'optrecken vande wacht naer de trancheen gequetst den vendrich van Brienen.

---

[1] Meester Joos Mattheeusz. ontving zijne commissie als Ingenieur in Friesland den 7den August. 1586. (Commissieboek van Leicester, bl. 101 verso.) Bor (XXIV, bl. 627) noemt hem »Mr. Joost Mattheusz. van Aelst, anders genaemt Viego Kasse-mat, tanderen tijde geweest en gebruikt bij den Oversten Sonoy «.

Den v^en^ werde seer gearbeyt aende catte ende oick genaerdert de trancheen ende verlengt naerde Oeningerpoorte, ende schooten die van binnen niet besonders dan met musquetten vuyter stadt, insonderheyt des avonts in t' optrecken vande wacht, ende overmits onse ruyterie te Giethoorn alle te mael lach, heeft sijn Ex^tie^ ontrent sijn tente laeten rechten twee hooge vierbouten [1] omme daer mede te baecken de ruyteren indien het noot mocht wesen. Voorts heeft men begonnen te mineren tot twee plaetsen, d'eene recht voor de catte naer de Oeningerpoorte ende d'andere beneden ontrent het bolwerck vande Geestpoorte, welcke twee mijnen men meent te trecken onder de contrescherpe door tot aende grachte, ende daer naer oick ist noot over de grachten inde walle. Op den avont quam ons volck op de wech vanden galgenberch in t'noortoosten vande stadt, daer op die van binnen vuyt haer contrescherpe een vuytval deden, heel starck, meynende degeenen die daer noch onbeschanst waeren te slaen. Dan soe de Vriesen ende Engelschen inde trancheen aende oostpoort leggende haer op maeckten als off sij mede een aenloop wilden doen ende soe die van binnen de pas van weder te mogen commen, affsnijden, sijn die van binnen weder gekeert sonder yet besonders vuyt te rechten, daerover des volgenden nachts de selven berch beschanst werde. Ende naerdien eenige advertentien in tleger gecommen waeren, dat den viant wel een aenslach mochte maecken, om onse ruyteren, die alles tot Giethoorn sonder eenich voetvolck laegen, op een nacht op te lichten, is ten selven daege tselve quartier geretrancheert, eenige bruggen opde avenuën gebroocken, ende daer laeten commen ontrent 100 schutten van Bloxiel om de wacht te houden.

Den vj^en^ heeft den Oversten Dorp volck noch een fortken gemaeckt over de westsijde vanden galgenberch, in tvelt omme sulcx te beletten datter niemant vuyt noch inne en soude mogen commen. Ten selven daege werde alle tgeschutt gebracht op de horden in tquartier van Brederode, bewesten de stadt, tot een musquet schoot naer de stadt. Voorts werde mette voorsz. twee stucxkens van thien pont ettelijcke schooten door de stadt ende huysen geschooten. Des nachts hingen die vande stadt eenen op, aen de roede van een moolen heel hooch, opdat men hem soude konnen sien, ende men vermoet dattet een spye was van onsen tweegen in de stadt sijnde.

Den vij^en^ werden des middernach daechs 25 stucken geschuts voor bij de stadt gevoert langes de suytsijde, ende gebracht ten suyt oosten vande

---

[1] Stangen om vuursignalen mede te geven.

stadt tot een musquetschoot naer de stadt: te weeten 8 heele, 15 halve canons ende 2 veltstucken, met welcke twee veltstucken men noch ten selven daege vuyt de trancheen schoot eenige scheuten opde stadt moelen staende besuyden vande capelle, omdat men meende dat sij die toebereyt hadden om musquettiers bij noot inne te logeren. Men schoot oick eenige scheuten door de huysen. Ten selven daege, omdat men sach dat de catte qualijck hooch genouch wesen soude, omme te commenderen over de wallen, heeft men dselve van nieus den mr. aenbesteet, omme noch vijff voeten hooger te maecken dan tvoorgaend besteck, twelcke hij belooffde op donderdach toecommende op te leveren. Des nachts daer aen werde te westsijde vande stadt geplant (boven de voorsz. 2 stucken van thien pont) eenentwintich stucken batterie, te weeten thien schietende recht naer t'oosten ende 11 schietende naer t'noortoosten, omme bresche te maecken op seecker halff bolwerck leggende achter de heyligeest kercke [1]. In tsuytoosten vande stadt, werde noch gestelt een veltstuck ontrent 100 passen besuyden dselve batterie, maer om dattet bedorven was en rechte tselve niet vuyt.

Den viij[en] werden seer genaerdert de loopgraeven soe in t'oosten als westen vande stadt, ende verhoocht de catte.

Den ix[en] werde beoosten vande stadt opgeworpen twee batterien ende volmaeckt in t'oosten vande stadt, d'eene van thien stucken schietende in t'noortwesten, ende d'ander van 14 stucken schietende in t'noorden, omme daermede te oepenen de suytsijde van een Ravelijn leggende voorde Oostpoorte, ende voorts de cortine vande wal streckende besuyden tselve ravelijn, opdat de catte taemelijcken hooch sijnde in beyde de breschen soude mogen commenderen. Ten selven daege werden eenige schooten opde stadt ende door de huysen geschooten, ende des nachts werde inde batterie aen de oostsijde ende in tnoortwesten schietende geplant 10 stucken te weeten 4 heele ende 6 halve canons, ende voorts seer gearbeyt aen de catte, ende aende oostsijde recht voor tvoorsz. ravelijn gegraeven tot in de contrescharpe. Desen ende eenige daegen van te vooren brack de viant seer veel huysen aen de walle de daecken aff, omme te voorhoeden onse vierwerck. Ten selven daege quam een boer vuyte stadt overloopen ende bracht tijdinge, datse van binnen niet stercker en waeren dan

[1] Hierbij is weder in marge aangeteekend $\frac{4}{1}$ $\frac{6}{1/2}$ $\frac{4}{1}$ $\frac{7}{1/2}$, waarmede de schrijver heeft willena anduiden dat van de 10 eerste stukken 4 heele en 6 halve kanons en van de 11 laatsten, 4 heele en 7 halve kanons waren.

ontrent 700 soldaeten, dat mede de Duytschen met de Waelen niet seer wel eens en waeren, ende dat die van binnen van beyden sijde haere walle tegen de catte affdolven ende retrancheerden.

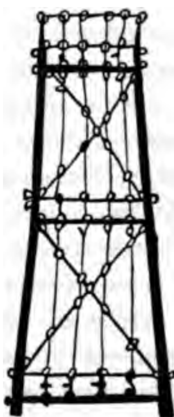
Den x^{en} werden ettelijcke schooten met onse veltstucken opde stadt geschooten, des nachts te vooren was den viant op wech sterck ontrent 300 mannen, ende meynden inde stad te commen dan gecommen sijnde van Couvoorden tot op een mijle naer aen ons leger, sijn sonder oirsaecke verschrickt geworden ende wech geloopen. Ten selven daege des middaechs is eenen commen loopen vuyte contrescharpe vande stadt bewesten de Oenigerpoorte, ende aengeloopen tot op onse loopgraeven, heeft aldaer affgeruckt het vendel van hopman Wederspan Vries Captn., ende is daer mede in de stadt geloopen. Ondertusschen schieten die vande stadt soe seer met musquetten ende roers vuyt datter niemand boven kijcken en konde, ende soe die tvendel genomen hadde wederkeerde naer de stadt, vielen noch ontrent 20 soldaeten vuyte contrescharpe omme hem te secunderen waert noot. Voorts werde toebereyt de batterie opde suytoostsijde, ende gemaeckt de beddinge, ende daerinne gevoert een deel cruyt, scherpen ende waeter. Des nachts daeraen werde inde selve batterie aen de suytoostsijde gebracht 11 stucken te weeten 4 heele ende 7 halve kanons, ende noch achter de catte gebracht 3 stucken.

Den xj^{en} quam de vaen ruyteren van Wermeloe in tleger, ende werde de catte gebracht bijnaest tot sijne hoochste en daerop gestelt dvoorsz. 3 stucken, te weeten 2 drielingen ende ½ canon, ende voorts soe daer als in andere batterien gebracht eenich cruyt ende scherp. Ten selven daege werde te lande gedaen het opperste deel van den lijmstang [1] ofte van den toorn van Johan van Cornput, welcken toorn was van hout, de stan-

[1] De benaming van »de lijmstang«, die Duyck overal voor den toren van Cornput bezigt, hebben wij bij geen andere schrijvers gevonden. Van Meteren (XVI, fol. 302 verso) geeft er den naam van »Lijmstaende ofte Kijck in den pot« aan; Bor (XXIX, bl. 627) noemt hem »Schroevenburg«, hoogstwaarschijnlijk een naam, dien de toren van het krijgsvolk gekregen heeft naar de vele schroeven, waarmede de sparren bevestigd waren. Het bouwen van dien toren was een lievelingsdenkbeeld van Willem Lodewijk, door hem aan de Ouden ontleend. Van Reyd, zijn vertrouwde raadsman, is dan ook de eenige schrijver, die er nog met eene zekere voldoening van spreekt (IX, bl. 317.) Reeds in het jaar 1590 was de toren vervaardigd, want in een brief van den 12den November van dat jaar door G. Frinck aan Graaf Jan de Oude geschreven (Arch. van Z. M.) lezen wij:

»Mein gnediger Her Graff Wilhelm hat durch hulf von Capitein Corput een wunderlich groz werck von holtzeren dennen balcken und sparren uber 100 grosser schuch hoch und umbtrent 37 fusz in vierkant lassen verferdigen umb ein vestung damit zu uberhögen. Es werden ungefiehrlich

gen ter sijden van vueren balcken de binten in tcruys, ende recht eensdeels door gesaechde houten ende eensdeels sparren wesende over de hondert voeten hooch, van binnen gebonnen als in dese figuer [1], hooch in alles 10 solderingen, van welcken nochtans alhier niet dan drie mette cappe hooch 5 voeten gerechten sijn te weeten het opperste eynde. Desen toorn werde daer naer van binnen becleet met eycke planncken, vier op malcanderen geschroeft (gelijck mede alle de binten gescroeft werden) om tegen den musquet schoot vrij te mogen wesen, ende als sij altemael opgerecht is soe staet het onderste op

rollen, omme die van een stadt aff te mogen rechten ende alsdan op eenen nacht aen te brengen. Tgereetschap ende houtwerck tot desen toorn te lande gedaen sijnde werde opgevoert ende gebracht achter de catte, dan en conde mits den grooten regen, die bijnaest den heele dach viel, niet gerecht werde, insonderheyt oick gelet dat den volgenden nacht men geheel besich was mette catte voorsz. aen te vollen ende effenen. Van gelijcken werde des nachts de trancheen aen tquartier van Brederoode genaerdert ten noorden, ende schoot men mette twee veltstucken ettelijcke schooten door de huysen vande stadt.

Den xij[en] regende het seer veel tot thien vuyren toe ende begonst doen

---

4000 schrauben darzu gebraucht und hangt eins am anderen. Wan schon etzliche sparren in stücken geschossen werden, so bleibt es doch an einander hangen und kan derentwegen nicht fallen. An jeder seitts ist ein starcker balck und zwischen zweyen balcken seint 7 sparren, Jeder spar ist vom anderen umbtrent 5 schuch und seint mit 4 anderen Sparren Creutzweisz an ein ander geschraubt, und seint 10 boden und Jeder ist 10 schuch hoch, und kommen verfolgende auf ein ander, und auf einen Jeden boden seint ront umbher umbtrint 6 fusz breide mit dannen brederen belegt, umb darauf zu gaen und zu staen. Auf den allerhochsten sol es vur ein musquet schuszfrey gemacht werden, und darauf sullen umbtrent 25 von den besten und behertzten soldaten verordent werden, umb den feindt von den Wehren abzuhalten. Gott gebe das etwas fürtreflichs und fruchtbarlichs damit moge auszgericht werden». De Spanjaarden schrijvers hechten niet veel gewigt aan dezen toren. Nadat Carnero het oprigten daarvan heeft vermeld, zegt hij later eenvoudig: «Pero viendo el daño que la torrè de madera les haçia con su artilleria derivaron lo alto della, matando la mayor parte de los mosqueteros, con lo qual quedo ynutil». (Guerras de Flandes, pag. 278)

[1] De hierbij gevoegde afbeelding is een fac-simile van die in het manuscript.

wat op te claeren, ende alsdoen begonst men den lijmstang voorsz. te rechten, te weeten de drie bovenste solderingen mette cappe ende werde oick gerecht hooch ontrent 53 voeten, ende achter de catte gerecht sijnde werde met sparren ende andere gereetschap bij ontrent 50 mannen gelicht ende gedraegen aen de oostsijde vande catte in de loopgraeve, waernaer de sijde naer de stadt toe met deelen geblint werde, ende soude men dvoorsz. eycken plancken boven brengen, om dselve dicht te maecken. Dan over mits die van binnen, daer op eenige schooten met groff geschut deden, en dorffde niemant meer daer op climmen, niet tegenstaende den toorn niet geraeckt en werde, ende staet te letten dat die van binnen de eerste vier schooten met keysteen schooten, ende de laesten met geslaegen ijser. Ten selven daege werde de beddinge opde catte volmaeckt, ende voorts alle gereetschap gemaeckt omme op des anderen daechs te schieten. Schooten van gelijcken onse veltstucken ettelijcke schooten inde stadt. Des nachts werde Gijstelle overste Lieutenant van Brederode door den arm geschooten.

Den xiij^en des morgens een weynich naer vier vuyren begonst men te schieten opde stadt met 45 stucken batterie ende 4 veltstucken, daer aff 21 bresche schooten aen den houck van tbolwerck leggende voor de Heiligeestpoorte, ende soe voorts op de west cortine totte Woltpoorte toe, mitsgaeders den suythouck van t'ravelijn leggende voorde selve Woltpoorte, ende secondeerden hier op de twee stucken van 10 pont staende in twesten. Van gelijcken werde geschooten met 21 stucken batterie op de suytsijde van t'ravelijn leggende voor de Oostpoorte ende de cortine vande walle ten suyden vande stadt aff streckende omme soe die van binnen de defentie van t'ravelijn te benemen ende soe daer meester van te werden, ende desen secondeerden twee veltstucken een lutsken [1] achter aff in tvelt staende. Opde catte stonden drie stucken, dwelcke dan aen d'een sijde ende dan aen d'andere sijde langs de wallen schooten, naer beyde de breschen toe. Met alle dese stucken schoot men in de manieren voorsz. drie voleen, ende daernaer dede Sijn Ex^tie de stadt opeyschen, daer die van binnen op antwoorden, de stadt te willen houden voor God ende den Coning, waer naer men seer heftich begonst te schieten met alle de stucken, dan soe het naemaels scheen met weynich prouffijts, overmits men met over de 5000 schooten niet veel meer van dien dach vuyt en rechte dan alleen de

---

[1] Een weinig.

parapet affschieten, sonder de walle, insonderheyt aen t'ravelijn voor de Oostpoorte, groote schaede te konnen doen ofte bresche te schieten bequaem om te mogen stormen. De redene was, dat dselve walle heel vol rijs gearbeyt was, waerdoor die niet storten en wilde, ende aen de westsijde, hoewel se wat beter storte, ende conste noch al even wel tselve egeen bequaeme bresche maecken, twelcke Sijn Ex[tie] siende dede op den achternoen ontrent 4 vuyren het schieten ophouden, ende niet dan altemet een schoote schieten totten avont toe, omme te sien offmen soude konnen commen totte sappe. Geduerende tschieten voorsz. werde de lijmstang voorsz. van binnen met plancken becleet ende daer musquettiers op gelogeert om den viant daer ontrent vande walle te houden, welcke musquettiers oick veel quaets inde stadt deden. Ondertusschen schoot men oick met vierwerck inde stadt doch sonder groot prouffijt. Sijn Ex[tie] hadde op tbegin van tschieten in tleger ontbooden alle de ruyterijen, dwelcke oick quaemen, ende werden in tsuyt oosten vande stadt alle gaeder bij squaederen in slach ordre gestelt ende bleven soe houden tot opden avont toe, ende trocken doen weder naer haer quartier, laetende de behoirlijcke wacht van vijff vaenen in tleger. Opde voornoen soe onse geschut begonst te speelen, soe heeft Francois Vere hem laeten draegen in een stoele in alle de batterien, omme die te besien. Opden achternoen ontrent 4 vuyren werde tvoetvolck in verscheyden slachordenen vuyt gevoert ende rontomme de stadt gestelt, als off men hadde willen een aenloop doen, dan quaemen opden avont weder in tquartier, sonder dat men dien volgenden nacht yet besonders vuyt rechte, dan alleen begonst men te mineren in de loopgraeven aende oostsijde vande stadt, omme soe inde grachten te commen ende die te vullen, ende groeff men mede eenige loopgraeven naerder de stadt, omme vuyte selve rijs over te mogen werpen inde grachten soe aen tvoorsz. ravelijn aende Oostpoorte als aende poincte vande Geestpoorte. Ten selven daege werde noch door de caecken geschooten de Captn. Vaillant, Lieutenant vanden Heere van Famars, ende noch doot geschooten twee Sergianten.

Den xiiij[en] ginck men mette voorsz. graevinge voorts, omme door de contrescharpe te commen, ende werde soe veel gedaen dat men aende oostsijde van t'oostravelijn door de contrescharpe quam tot aende grachte, ende werde doen bevonden dat de viant meest in sijn grachten gearbeyt hadde ende die gediept, ende de aerden van dien opgeworpen achter de pallisade staende beneden in t'opclimmen vande walle, welcke aerde sij mede verhoochden met sacskens ende manden met aerde gevult, omme

daer achter te mogen logeren, als men de contrescharpe soude gewonnen hebben. Des nachts werde dselve delvinge seer gecontinueert ende gemaeckt dat men aldaer tot noch twee plaetsen, mitsgaeders aende poincte van tHeyligeest bolwerck quam door de contrescharpe tot opde grachten. Werden noch eenige schooten soe bij daege als des nachts opde stadt geschooten, mitsgaeders eenige musquetschooten vuyte lijmstang. Noch werde in tleger toegemaeckt verscheyden instrumenten om bedecktelijck ende seecker te mogen gaen aende sappe, ende bewaert te wesen voor twerpen van steenen. Ten selven daege quam Graeff Johan van Nassau den jongen [1] metten jongen Heere van Winnenburch [2] in tleger.

Den xv^{en} ginck men mette voorsz. graevinge alomme voort ende begonst men, soe aen t'oost bolwerck, als Heyligeest poincte de aerde vuyte contrescharpe in de grachten te werpen met schoppen, omme soe te prepareren den wech totte de bedeckinge, die men onder inde grachte van meyninge was te doen, omme vrijelijck a la Sappe te mogen gaen, ende om vuyte grachten te doen vertrecken den viant die achter sijn pallisade goet hielt, heeft men aen de oostsijde van tvoorsz. oost ravelijn doen opwerpen inde contrescharpe een batterie, omme twee halve canons te mogen setten, ende daer mede den viant van daer te helpen soe aen tbolwerck als aen de suyt cortine, opdat men, hij verdreven sijnde, te beter soude konnen toe maecken alle de gereetschap die noodich soude mogen wesen, omme te gaen a la sappe. Ten selven daege heeft men door de contrescharpe al voorts gegraeven naer de oost poorte toe, omme soe aen dselve poorte te mogen commen, ende die te doen springen soe het noot waere. Voorts schoot men voor den middach eenige vierballen in de stadt, daeraff den brant wel ontstack, dan werde geblust niet tegenstaende verscheydene schooten met grooff geschut in den selven brant gedaen. Ontrent den middach viel de viant met ettelijcke soldaeten vuyt aen de westsijde vande stadt, omme ons volck te beletten meer in haere contrescharpe te graeven ofte aldaer de grachten te vullen, ende dede soe veel, dat sij twee van onse soldaeten werckende doot sloegen, daer over wederomme eenige groffschooten door de stadt gingen. Ten selven daege waerender drie van

---

[1] Jan de Jonge, broeder van Willem Lodewijk (1561—1623.) Er waren nu vier zonen van Jan den Oude in 't leger voor Steenwijk. (Groen van Prinsterer, Arch., 2de Serie, I, p. 193.)

[2] De baron van Winemberg en zijn zoon, neven van Graaf Jan de Oude, waren Ambassadeurs van den Keurvorst van de Paltz. In een brief van den Franschen gezant te Londen, van den 15den Augustus 1592, aan Jan den Ouden, Graaf van Nassau geschreven, wordt van hun verblijf daar ter stede met grooten lof gesproken. (Arch. van Z. M.)

tregement van Brederode die door de grachten tegen de wallen aen de westsijde vande stadt opliepen omme die te besichtigen vande welcken twee ongequetst weder affquaemen. Des nachts te vooren waeren ettelijcke persoenen inde stadt gecommen soe men vermoede, omdat inde marasche ten noorden vande stadt eenige schoenen gevonden waeren met eenige witte brooden, daer door men desen nacht de schiltwachten heel dicht in t'marasche stelde. Ten selven nacht ginck men mette graevinge seer voort, ende deden die vande stadt noch twee vuytvallen, sonder yet vuyt te rechten dan alleen eenigen te quetsen, gelijck sij meest alle nachts deden Noch werde ten selven nachte geleyt een brugge over de Aa heel dicht bij de stadt aen de loopgraeven van Brederode, daer in t'maecken eenige timmerluyden gequetst werden door tschieten vande stadt, welcke brugge naerderhant oirsaeck vande doot van Olthoff ende anderen was.

Den xvj[en] ginck men mette graevinge voort ende met tvullen vande grachten hoe wel tselve, als met weynich persoenen gedaen werdende, lancksaem voort ginck. Werde voorts ten westen vande stadt, tusschen de voorsz. stucxkens van thien pont ende batterie aldaer staende noch opgeworpen plaetse omme noch thien stucken batterie te mogen stellen, ende dan met alle de stucken te beschieten de Woltpoort inde suytwest houck. Werden voorts inde stadt eenige groffscheuten geschooten. Des nachts daer aen deden die van binnen een camisade op ons volck in tquartier van Brederode inde loopgraeven leggende, ende quaemen met een goeden hoop vuyte Woltpoorte, over de brugge des nachts te vooren bij ons volck over de Aa gemaeckt ende vielen soe inde loopgraeven, daer Captn. Olthoff de wacht hadde met sijn vendel ende achter hen de compagnie vanden Heere van Famars; ende viel den viant met sulcken furie aen dat sij inde loopgraeven doot sloegen den voorn. Capt., sijn Lieutenant, Sergeant ende noch wel 25 van sijn soldaeten, ende noch vande compagnie van Famars beyde de Sergeanten met 8 soldaeten ende noch van beyde de compagnien wel 70 soldaeten gequetst, ende soe den alarm in tquartier aenginck, namp den viant de vlucht naer de stadt toe, alleen een vande heuren doot opde plaetse laetende. Dese faute quam voor een groot deel toe door de slappe wacht die ons volck, soe dicht onder de stadt, inde loopgraeven hielden, waeromme veelen lang te vooren voorsien hadden, dat sulcx geboiren mochte, ende dat den viant sulcx niet alleen bij nacht maer oick wel bij daege doen conde, soe hij alleen de couragie gehadt hadde om een paer hondert mannen vuyt te setten. Desen nacht omme te beeter te verhoeden, dat niemant van Oosterwolt over tmarasche inde stadt commen

mochte, is een vaen ruyteren opde wacht getrocken opde noortsijde vande stadt naer Oosterwolt toe.

Den xvij^en^ ginck men met tdelven ende toevullen, toemaeckinge van batterie ende gereetschappe, omme te mogen sapperen voorts, ende omme den viant te beter te doen vertrecken vuyte voorsz. oostbolwerck, heeft men geraeden gevonden het ander deel vande lijmstang te rechten, te welcken fyne men dien dach begonst op te voeren ende aen de oostsijde vande stadt te brengen, in een cleyn schantsken (tot bewaernisse van twerck opgeworpen) alle de materialen ende spanselen tot werck dienende. Des nachts werden drie stucken geschuts gebracht aen de pointe van t'oostbolwerck: te weeten 2 halve canons ende een veltstuck, omme aldaer gestelt te werden ende te beschieten het retranchement bij die van binnen gemaeckt buyten in t'affgaen van haere wallen, mitsgaeders de halve maene die sij daegelijckx maeckten buyten de Oostpoort, omme te beletten, dat men al graevende inde contrescharpe ten noorden vande stadt gelegen niet commen en soude.

Den xviij^en^ ginck men met tvoorsz. delven ende vullen voorts, ende hadde men het soe breet gebracht, datter over de dertich persoenen alleen in t'oosten t'effens aerde overwerpen. Werde voorts gepreparéert de plaetse totte voorsz. drie stucken. In den morgenstont werden in de stadt vierballen geschooten ende maeckten op een oort oick eenigen brant, doch werde terstont geblust. Ten selven daege werde in tleger gebracht een gevangen ruyter van Couvoerden, dwelcke seyde datter over ettelijcke daegen een vendrich vuyte stadt gecommen was, ende hadde secours van volck geëyscht ende verkregen tot 500 mannen toe, mette welcke hij nu eenige daegen hadde leggen swerven rontomme door t'marasche, souckende de occasie om binnen te mogen commen, dan en hadde die tot noch toe niet connen vinden. Seyde mede dat ontrent 40 ruyteren mette selve op wech waeren, omme hemluyden te convoyeren vande welcken hij gevangen een is, beneffens noch eenen die dootgeslaegen was, ende dat een deel van onse ruyteren de resterende paerden naer reedt die eenige burgeren vuyt Vrieslant naer tleger commende gevangen wech leyden. Ten selven daege werden voorts op gevoert eenige stucken totten lijmstang. Ende in stadt gesonden een tambourijn, omme te vernemen naer eenige gevangenen. Daer op Anthoni de Cochel [1] Gouverneur vande stadt liet weeten 3 soldae-

[1] Anthonio Coquel was Luitenant-Kolonel van het regiment Walen van de la Motte »Hombre de gran prudencia ij soldado muy esperimentado en la guerra» (Carnero IX, 276).

ten te hebben vande compagnie van Famars, ende dat hij te vreden was die te laeten gaen op haer quartier, in gevalle Sijn Ex[tie] wilde beloven onder sijn hant oick mette soldaeten vande stadt quartier te houden[1]. Noch werden op den achternoen eenige vierballen geschooten naer twerck, twelcke die vande stadt benoorden de Oostpoorte buyten de stadt maeckten, doch sonder eenich prouffijt, ende gingen die van binnen even dapper met haer wercken voort.

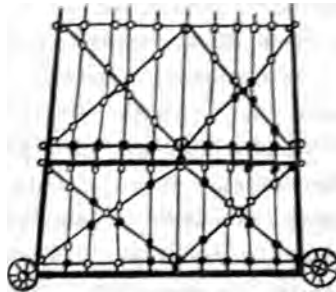
Den xix[en] ginck men noch mettet delven, graeven ende vullen voort, ende begonst men de beddinge te maecken totte voorsz. drie stuxkens, omme daermede te beletten tvoorsz. werck buyten de Oostpoorte, ende werden in de morgenstont ontrent tselve ravelijn noch een heele ende een halve canon gebracht ende gestelt dat die twee souden beschieten het halve maenken leggende benoorden vande Oostpoorte, ende d'andere twee twerck dat besuyden tselve ravelijn inde voete vande walle gemaeckt was, ende werde dese beddinge soe benaersticht dat men des achternoens mette stucken soude hebben konnen schieten, ten waere het met tmenichvuldige regenen belet hadde gewerden. Ten selven daege quaemen eenige gevangenen vuyte stadt los, ende seyden aldaer verstaen te hebben dat inde stadt geschooten was Graeff Lodewijck vanden Berch out ontrent 18 jaeren, ende begraeven al op den voorleeden Dinsdach. Noch begonst men den lijmstang te rechten beoosten de stadt. Des nachts soe ons volck al naerder groeff, maeckte de viant een gerucht al off hij vuyt vallen wilde, vuyte tvoorsz. halve maene ende dat gecesseert sijnde werde terstont daer naer bevonden dat sij dselve halve maene (daer sij wel vier daegen aan gearbeyt hadden) gansch verlaeten hadden, waerdoor ons volck, dselve innegenomen ende als een loopgraeve voor heur gehouden hebben. Dese halve maene lach recht in t'noortoosten vande stadt. De geenen die daerinne geweest waeren hebben haer schuyte, daer mede sij over de gracht voeren nederwaerts laeten daelen, ende hebben in t'noorden vande stadt een ander halve maene begonnen op te werpen. Des selven nachts bracht den viant een loos alarme in t'marasch, al off sij een boode hadden willen vuyt brengen, dan sijn soe men vermoet wedergekeert naer de stadt met haer boode.

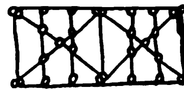
Den xx[en] is men mettet rechten van den lijmstang voortgegaen ende hadde dselve onder (mits sijn breete) ses wielen, te weeten over elcke sijde

---

[1] „Kwartierhouden” — de krijgsgevangenen bewaren en uitwisselen of tegen losprijs (in den regel eene maand soldij) vrijlaten.

drie, ende werde viercant beslooten, gelijck het bovenste, dan hadde mits sijn breede dubbele binten als in dese figure te sien is, totte sevende solderinge toe, wesende elcke solderinge hooch boven den anderen thien voeten. Dese wielen liepen over plancken onderleyt met balcken om vast te mogen loopen ende effen. De plancken waeren gemaeckt als sleeden (die men den eenen achter den anderen mochte leggen, ende weder van achteren opnemen ende voor brengen.

Tbinnenste van desen lijmstang mits sijn brede, werde van binnen gebonnen, ende gestoent met gelijcke sparren ende binten, als in de forme hierbij gestelt, in vouge dat tusschen het buytenste ende binnenste bleeff een solderinge ront om gaende van 5 voeten breete, ende in tmidden, te weeten binnen het binnenste bleeft een groot viercant gat oopen. Dese lijmstang wilde men rechten tot seven solderen toe boven den anderen. Ten selven daege groeven die van binnen sterck aen de nieuwe halve maene buyten de stadt ten noorden inde contrescharpe, ende groeff ons volck seer derwaerts, omme alsoe, de stadt dicht heen omgraeven sijnde, te beletten datter egeen secours inne en soude mogen commen, twelck men verstont noch desen voorleden nacht in t'marasch ontrent een groote mijle vande stadt geweest te sijne. Noch werde desen dach bij Sijne Ex^tie gedisputeert, off men se nochmael soude opeyschen dan niet, ende waeren eenige van meyninge, dat die van binnen opgeeyscht sijnde, mogelijck souden beginnen te handelen, tgeene sij eerst niet en souden hebben willen ofte durven doen. Dese conjecture werde daer vuyt genomen, dat een dach ofte twee van te vooren, den tromslaeger van Brederode naer de stadt commende om eenige gevangenen los te eyschen, alle de vianden die daer aen de walle de wacht hadden, boven op de walle gingen staen met grooter confusie, daer sij naerderhant bijde overicheyt met gewelt aff gedreven werden, ende hier vuyt vermoede men dat sij wel van opeyschen soude willen hooren. Nietemin en begeerde Sijne Ex^tie sulcx niet te doen, als voor hem genomen hebbende die vande stadt egeen appoinctement te doen, dan mits dat sij mosten naer Brabant trecken, ende in ettelijcke tijt niet weder over dese sijde vanden Rhijn

dienen, omme welcke conditie te becommen, hij beter achte dat sij vuyt haer selven quaemen als dat men se opeyschten. Werde voorts seer gearbeyt om den lijmstang te rechten die men dien dach bracht totte vijfde solderinge toe, daer naer die vande stadt eenige schooten met een kleyn stucxken schooten, doch sonder raecken, ende schoot ons volck altemet eens in stadt door de huysen. Ten selven daege werde de grachte aenbesteet gevult te werden twee voeten boven waeter, in de breete van thien voeten van binnen, ende over elcke sijde met een strijckweer vrij tegen de musquet, ende hooch seven voeten. Dese vullinge soude geschieden tegen de poincte van t'oostbolwerck, ende tegen de Oeningerpoorte, omme alsoe ter selver plaetsen vrijelijck te mogen commen a la sappe ende mijne. Des nachts quam daer een vuyte stadt, door tmarasch, ende niet tegenstaende hij vande onsen gevolcht werde quam hij wech. Men vermoet dattet eenen was die met brieven aen Verdougo ginck. Ten selven nacht riepen eenige vuyter stadt wat moecht ghij soe seer graeven, wij sullen ten laesten noch wel een goet appoinctement krijgen.

Den xxj^en ginck men met tgraeven ende vullen even dapper voort, ende maeckten de Engelschen cleyne vierballen die sij mette hant op de Oeningerpoorte wierpen ende quam daer door den brant in seecker stroe ende ruychten aldaer sijnde ende brande wel een vuyre lang. Van gelijcken wierpen sij den brant op ettelijcke oorden vande walle die met stroe ende mist verhoocht waeren ende maeckten daer mede den brant inne. Wierpen mede gelijck vier in heur retranchement twelcke besuyden het oostbolwerck lach, daer den brant mede inne quam ende branden ettelijcken tijt seer, dan werde ten laesten geblust. Naer desen brant werden ettelijcke schooten geschooten met groff geschut. Des nachts werde een mijle vande stadt een boeren huys aen brant gesteecken, daer tegen die vande stadt weder van haeren thoorn driemael vierden. Men vermoet dat dit vierteecken alleen diende omme te bethoenen dat den boode vanden voorleden nacht overgecommen was. Ten selven nacht wierp de viant ten suyden vuyte stadt in onse loopgraeven ettelijcke potten met vierwerck daermede sij eenige soldaeten aldaer leggende aen taengesicht ende lijff heel verbranden, en sommigen oick de clederen van tlijff doch buyten doots pericule. Ten selven nacht werden (gelijck bijnaest alle nachten) eenige soldaeten geschooten.

Den xxij^en continueerde men metten vullen ende delven voorsz., ende werde de lijmstang geheel gerechtet tot seven solderen toe, ende voorts windtaesen inde aerde geslaegen omme die voort te winden. Noch werden

de twee stucken, te vooren gestelt omme de noort halve maene te beschieten, gekeert ende gestelt tegen de poincte van t'oostbolwerck. Noch werden gelijcke vierballen als boven geworpen aen seeckere schantskorven staende ten westen van Oeningerpoorte opde walle, die daer door oick den brant ontfingen ende branden geheel claer. Men schoot oick eenige vierwercken inde stadt, dan sonder prouffijt. Van gelijcken schoot men eenige schooten met tgeschut inde stadt. Des avonts werde inde loopgraeven geschooten hopman Willem Willems, sijnde wat beschonken ende ongewapent [1], dan werde levent in tleger gebracht hebbende een dangereuse schoot door tschouderblat tot aenden arm toe. Des nachts werde een deel vanden wech geesplaneert daer men de lijmstang over aenvoeren soude. Te desen daege werde een lydeken gevonden des nachts bij die van binnen vuytgeworpen wesende heel ineptelijck gemaeckt [2]. Voorts viel desen geheelen dach seer veel regen, die alle de wegen volwaeters ende onbruckbaer maeckte, ende belette dat men dien dach niet besonders wercken en konde. Staet daeromme alhier te letten dat door het te seer weeck weder alle de wercken veel slapper voort gingen, als sij anders wel souden gedaen hebben

Den xxiij^en^ ginck men mettet vullen op alle drie de oorden voorts te weeten aen de Geestpoincte, bij Oeningerpoorte ende oostbolwerck, ende werde dien dach soe veel gedaen datmen quam logeren inde punte van tselve oostbolwerck. Men graeffde van gelijcken langes de contrescharpe vande Oeningerpoorte ten oosten op, ende van t'oostbolwercken ten suyden neder ende over de andere sijde ten noortoosten neder. Die van binnen hadden des nachts een stucxken opde walle gebracht ten suyden van tvoorsz. bolwerck, omme daer mede te mogen beschieten den toeganck die de onsen op 't voorsz. oostbolwerck maeckten ende schooten desen dach daer mede ettelijcke schooten, dan werde terstont met ons geschut sulcx belet. Noch begonst men de lijmstang aen de twee bovenste solderingen te bedecken ende vrijen tegen de musquet, met plancken tusschen beyde met aerde gevult. Noch viel het desen dach continuelijck tot des achternoens te vier vuyren toe sulcken grooten regen, al hadde het waeter met backen gestort, waer door belet werde, dat men dien dach niet en konst beginnen te mineren.

---

[1] „Ongewapend" komt meestal, zoo ook hier, in den zin van „ongeharnast" voor.

[2] In de Duncaniana (Kon. Bibl.) komt dit liedeken met het daartegen vervaardigde antwoord, waarvan Duyck op bl. 93 spreekt, voor, onder het opschrift: „Chanson gettee hors Steenwyc par l'ennemy y assige l'an 1592. Et la responce".

Den xxiiij^en ginck men mettet graeven in vougen voorsz. voort, ende in tvoorder vullen vande grachten, ende begonst men in toostbolwerck te mineren, ende quam men daer inne dien dach ontrent een roede diepte. Middelertijt schoot men altemet eens met groff geschut om de walle vrij te houden. Ende wasser doen eenen die boven vande walle affhaelde een spietse die een vanden viant vuyte hant geruckt werde. Van gelijcken haelde een ander twee sacken vande walle aff bij die van binnen voor blinde boven inde walle gevult, om tusschen beyden door te mogen schieten. Opde naernoen begonst men met 4 stucken inde contrescharpe staende te beschieten de fundementen vande Oostpoorte noch van steen sijnde, ende werden dselve met ontrent 50 schooten wech geschooten, ende meende men de aerde daerop leggende mede te doen vallen, dan overmits de mijne in tbolwerck sijnde, door het droenen seer groote last leedt, ende scheen te willen inne storten, heeft men tselve schieten voorder moeten laeten. Dese batterie was heel naer de stadt als niet dan de grachte tusschen beyden hebbende, ende oick niet genouch geblint nochte bewaert, waer door aldaer geschooten werden 2 connestabels ende 2 bootsgesellen met een soldaet. Ten selven daege sondt den Gouverneur een tambourijn langes de Woltpoorte ende Woltwech vuyte, omme naer eenige gevangenen te vernemen soe sijn bescheet hiel, hoewel sij wel wisten dat wij geen gevangenen en hadden, sulcx datmen vermoet dat hij alleen gecommen was omme te hooren wat in tleger omginck, daerdoor hij oick terstont wederomme gesonden is. Dese confirmeerde de doot van Graeff Lodewijck, ende seyde mede doot te wesen de Captn. Blondel. Des nachts is men mette mijne in t'oostbolwerck seer voortgegaen ende die wel inne gedolven tot twee roeden toe, ende schooten die van binnen wederomme met haer stucxken, op de suytwal staende, eenige schooten in flancque naer den toeganck totte mijne in t'oostbolwerck, doch werden soe seer met musquetten gegroet dat sij tselve stucxken niet meer gebruycken en konsten. Ten desen daege storff vande quetsuere op eergisteren ontfangen, Captn. Willem Willemsz.

Den xxv^en ginck men mettet mineren, toevullen van grachten, ende delven in de contrescharpe seer voort, ende werde de graevinge, inde contrescharpe vande Oeningerpoorte begonnen, gebracht, aende graevinge van t'oostbolwerck, ende oick seer verlengt inde contrescharpe ten noorden vande stadt naer de haven toe. Des morgens vrouch vertrock vuytet leger den Drossart van tSallant met sijn compagnie paerden naer Swolle, overmits den viant aldaer ende onder Hasselt seer veel beesten gehaelt hadde,

om welcke voorder te beletten hij daer gesonden werde. Des morgens werde beneffens eenige soldaeten noch een constabel geschooten. Op den achternoen werde de lijmstang wel 80 passen naerder de stadt gebracht eensdeels gewonnen ende eensdeels geschoven, ende werden alsdan eenige groffschooten opde stadt geschooten. Opden avont vertrocken vuyttet leger ontrent 400 paerden, omme te trecken op de straete van Groeningen ende Couvoorden, ende sien off sij aldaer eenigen viant konsten vuytlocken, ende alsoe eenige gevangenen ofte buyt krijgen. Op den avont begonst het weder te regenen, ende regende bijnaest de heele nacht, tot groot beletsel van twercken. Ten selven nacht viel de viant vuyt en kreech een sentinelle perdue die ten noorden vande stadt opde contrescharpe lach, waerdoor men vermoet dat sij kennisse van t'mineren in t'oostbolwerck gekregen hebben. Desen nacht verliet de viant de fausse braye, ofte retranchement twelck sij besuyden het oostbolwerck achter de pallisade gemaeckt hadden, dan quaemen des anderen daer weder inne. Noch werde op den selven nacht in de schouderen geschooten de vendrech van den Heere van Famars. Ten selven daege quam in tleger de vaen ruyteren van Elcke Oenstae, sterck 20 lancien.

Den xxvj[en] ginck men mettet graeven vullen ende mineren voorts, dan werde een groot deel belet door den regen, die dien dach viel. Desen dach werde de lijmstang eenige passen naerder de stadt gebracht, daer die van de stadt met twee cleyne stucxkens in de straeten gestelt naer schooten, doch sonder raecken. Des nachts vielen die van binnen ontrent 60 mannen vuyt, in meyninge (soe men vermoet) om een boode vuyt te schicken, dan werden te rugge gedreven. Voorts werde dien nacht de lijmstange tot ontrent 300 treeden naer de stadt gebracht, ende begonst men de kelders in de mijne te maecken.

Den xxvij[en] ginck men mettet vullen ende graeven voorts ende werde de mijne bijnaest met sijn kelders volmaeckt. Voorts schooten die vande stadt met kettingen ende ijsers dwers door de lijmstang tot meermaelen toe raeckende verscheyden binten, ende onder anderen oick een houckbint dwers door snijdende, sonder nochtans yemant sonderling te quetsen, dan alleen ons volck daer aff jaegende. Daerop ons volck weder verscheyden schooten in stadt schooten, ende onder anderen oick op den thoorn vande stadt, daer eenige musquettiers vuyt geschooten hadden, naer ons volck graevende benoorden van de stadt in de contrescharpe, waer door sulcx belet werde. Ten selven daege begonst men op te werpen een batterie tot twee heele canons bewesten de Oeningerpoorte, omme daermede aff te schieten

tsteenwerck* van de selve poorte staende gansch buyten de walle, ende sulcx toe te vullen de gracht, ende aldaer mede plaetse te maecken, omme te commen a la sappe, werde noch opgeworpen een ander batterie bewesten de voorsz. tot twee ijsere scheepstucken omme neder te schieten in tretranchement dat de viant aen het Geestbolwerck hadde, mits men die laech stellen kan, ende werden twee veltstucken gestelt benoorden het oostbolwerck, omme daermede des vijants walle aen die sijde te beschieten ende de delvers inde contrescharpe te favoriseren. Noch werde in de stadt geworpen tot tweemael toe een antwoorde gemaeckt bij Trillo, op tlijdeken bij die vande stadt vuytgeworpen. Voorts regende het dien dach seer, tot groote verachteringe van ons wercken, welcke bij hen selven niet alte seer voort en ginck. Des nachts werde opde noortsijde vande stadt bij ons volck een alarme gemaeckt, als off den viant daer geweest waer, dan daer en quam niet aff. Desen alarm was daeromme te heftiger omdat men advertentie hadde, dat de viant op wech was om eenich volck ende cruyt in de stadt te brengen (ende oick eenigen tot Havelt toe geweest waeren) dan sijn sonder yet te doen weder gekeert.

Den xxviij^en^ werde de mine onder het oostbolwerck met de voorsz. batterie geheel geprepareert ende inde batterie cruyt ende coegels gebracht, ende ginck men mettet vullen ende graeven voort, ende werden bij die vande stadt seer veel schooten geschooten op den lijmstang, ende oick daerop ter doot gewont twee soldaeten, daerdoor men genouch verstont dat dese lijmstang een onnut werck was voor een stadt daer t'minste geschut inne was, ende alleen veel menschen soude om den hals brengen. Hier tegens schoot men weder eenige schooten inde stadt van de catte. Des avonts quam de jonge Graeve van Betfort in tleger. Des nachts wierp de viant van t'oostbolwerck een waegen met vier wielen vuyt, gebonden met veel peckreepen werck ende andere materie, op hebbende eenige musquet loopen, gelaeden met scherp, dwelcke in t'nedervallen van den waegen aff gingen. Dese waegen en dede anders geenen schaede dan een soldaet doot schietende ende noch eenen quetsende, ende de derde onder de waegen gevallen gewaepent sijnde, ontquamt ongeschent. Des nachts werde het geschut inde voorsz. batterien gebracht.

Den xxix^en^ Junij begonst men mette voorsz. 2 canons, ende de stucken van de catte te schieten op de Oeningerpoorte de welcke men cortelijck totte waeter toe affschoot, ende werde bevonden dat de viant onder de selve poorte bijnaest gelijcx waeters een groote corps de guarde hadde, wel om te logeren bij noot 100 man, ende nu alleen beset met 14 oft

15 man. Dit corps de guarde ontdeckt sijnde, mosten die daerinne waeren tselve verloopen om tgeschuts willen verlaetende aldaer eenigen die geschooten waeren. Noch werde geschooten met 1 ijser stucxken beneden op tretranchement dat de viant aen den voet van tGeestbolwerck gemaeckt hadde, daer vuyt sij belet hadden dat men aen dat oirt de grachte niet en conste vullen, overmits die van binnen de rijs bij naest soe haest vuyte grachten haelden, als die van buyten die inneworpen. Dan nu beschooten sijnde verlieten sij tselve retranchement, waer door aldaer aen de Oeningerpoorte terstont de grachten gevult werden ende noch dien nacht op beyde de selve plaetsen begonnen te mineren in heuren walle. Noch werde benoorden t'oostbolwerck geschooten mette voorsz. 2 veltstucxkens, langes de strijckweren vanden viant, omme ons volck in tdelven inde contrescharpe aldaer te favoriseren. Noch werde altemet met eenige stucken vuyte batterien geschooten door de stadt ende op den toorn. De mine onder t'oostbolwerck was volmaeckt, dan werde nu bij de Ingenieurs (die te vooren dien aengedreven hadden) gesustineert, dat die tspringende meer schaede dan prouffijt soude doen, overmits datse de hoochte van tbolwerck (die men meest van doen hadde) gansch wech nemen soude. Die vande stadt, soe het scheen, verbaest sijnde, alsoe alle haere grachten verlooren te hebben, ofte eenich ander heymelijck ongemack inde stadt hebbende, sonden opden achternoen ontrent 4 vuyren een tambourijn vuyt met een brieff aen Sijn Ex^{tie}, houdende dat de Gouverneur, Capteynen, garnisoen ende burgers van Steenwijck wel te vreden waeren met Sijn Ex^{tie} in appoinctement te treden, bij alsoe verre het dselve gelieffde heml. eenige gratieuse conditien te presenteren. Daerop geantwoort is, dat sij eenigen souden vuyt schicken, om te handelen, men soude daer tegens weder anderen inde stadt schicken, elck middeler tijt sijn beste doende als te vooren. Voorts schooten die van binnen eenige schooten opde lijmstang. Des nachts sonden die van binnen andere brieven aen Sijn Ex^{tie}, houdende dattet hem wilde gelieven sijn gijselaers tegens 6 vuyren des morgens voorde poorte te senden, daerop geantwoort werde dat men sulcx doen soude. Ten selven nacht werde bij die vande stadt seer geviert, ende oick ontrent Havelt bij den viant een tegenvier gemaeckt, waer vuyt men genouch verstont datter noch eenige vianden, door de marasche laegen ende swerffden om inde stadt te commen. Ten desen daege wasser een soldaet vande onsen, die tot meer maelen bij t'oostbolwerck opclam daeraff haelende een helbaert, een vierpanne, eenich ijserwerck, ende eenige schoppen. Noch regende het ende was seer weeck weder

Den lesten deser werden naer de stadt gesonden Pieter van Dorp, Assuerus, ende Buck Capteynen, daer tegens weder vuyt quaemen David du Val, Bernart van Mombeeck ende van Sanden (soen vanden Drost van Harderwijck) Capteynen, dwelck gebracht sijnde bij Sijn Ex^{tie} ende gevraecht wat sij versochten, hebben verclaert gecommen te sijn, omme van Sijn Ex^{tie} te verstaen wat conditien dselve heml. wilde presenteren, daer bij vougende dat sij begeeren souden t'appoinctement van Deventer, daer tegens Sijn Ex^{tie} met veele redenen verclaerde sulcx niet te konnen geschieden, ende dede bij gescrifte stellen eenige articulen, te weeten dat sij met haere bagagie vuyttrecken mochten, verlaetende vendels waepens ende paerden, ende belovende binnen een jaer niet te dienen, ende laetende tot assurancie in handen 3 Capiteynen tot dat sij alles over den Rijn souden wesen, welcke articulen binnen gedraegen sijn bij Mombeeck voorsz. ende middeler tijt dede elck sijn beste, te weten ons volck in t'mineren ende schieten ende sij mede in tschieten, ende werde alsdoen van ons volck aen de mijne geschooten Captn. Schaekel, Sergiant Major van tVriesch regement. Naer den middach quam Mombeeck weder, ende bracht voor antwoort dat soe Sijn Ex^{tie} niet van meyninge en was dvoorsz. articulen te verlichten, ende insonderheyt het articule van niet te dienen, dat sij niet en consten handelen, daer men wederomme op verclaert heeft, dat sij in allen gevalle mosten beloven in een halff jaer aen dese sijde van den Rhijn niet te dienen, twelck dvoorsz. Mombeecke weder inde stadt gerapporteert hebbende, ende weder gecommen sijnde, verclaerden te wesen in eedt ende dienste van den Coning, ende dat sij sulcx doen mosten ende aldaer dienen daert hem belieffde, ende dat sij luyden niet en vermochten in prejudicie van haer meester, haer dienst te limiteren, versouckende dat Sijn Ex^{tie} dat wilde verlichten, dan soe Sijn Ex^{tie} daer toe niet en wilde verstaen, maer eer van meyninge soude wesen alle de andere articulen te laeten glissen, soe sijn sij gelijckelijck sonder yet te doen weder naer stadt gegaen, ende sijn de onsen weder vuyt de stadt gecommen. Ten selven daege quam den Raedt van Staete in tleger. Voorts belaste Sijne Ex^{tie} 16 tonnen polvers te leveren aen Bouviers batterie. Desen nacht regende het seer, ende vierden die van de stadt tot drie verscheyden plaetsen. Op den naer middernacht quaemen eenigen van buyten om met pulver in de stadt te commen sterck ontrent 250 mannen, in drie hoopen door t'marasche naer de stadt toe, vande welcken eenigen geslaegen ende verdroncken sijn tottet getal van 40, ende veelen tot 50 toe gevangen, ende de reste quam in stadt, ofte werden verdreven. Dese waeren te saemen gecommen

van Groeningen ende Couvoerden, wesende gekoosen ende genomen vuyt alle vendelen ende waeren van daechs te vooren commen marcheren van Suytlaren, ende gecommen sijnde ontrent de stadt sijn ondeckt, daerop den alarm aenheffende sijn de laeste ende die den troup niet wel gevolcht en hadden inde vlucht gecommen, loopende soe menigen man soe meenigen wech, ende onderschept sijnde ende vervolcht bij de ruyterie van de wacht, sijn in vougen als vooren verslaegen. Men en weet niet seecker hoe veel datter inde stadt gecommen sijn, doch men vermoet een tamelijck getal, maer niet al te veel, omdat eene van de guyden die vooraen gingen gevangen is, ende dat men meent dat den anderen doot is. Immers en konnen inde stadt over 60 ofte 70 niet gecommen sijn, ende hebben weynich cruyt inne gebracht, omdat die voor gingen daer van ongeladen waeren ende alleen gingen om den wech te ondecken. Dit volck hadde bij hem ontrent 60 leeren sacken met pulver, d'een inne hebbende 12 ende d'ander 14 ofte 15 pont pulvers, twelck sij meest inde alarm aff geworpen hebben. Dese hadden mede des daechs ontmoet 36 schutten die naer Couvoerden gingen, ende wel 4 nachten ontrent de stadt geswerft hadden, sonder daer te hebben konnen inne commen.

Den eersten Julij sijn dvoorsz. gevangenen meest innegebracht ende hier ende daar achterhaelt, heeft men voorts eenige schooten geschooten opt Geestbolwerck ende door de stádt. Op den achternoen sondt den Gouverneur van Steenwijck een tambourijn vuyt met brieven, houdendè dat hij vuyt eenige soldaeten des nachts inde stadt gecommen verstaen hadde, dat Sijn Ex^tie eenige soldaeten naer de stadt gedestineert gevangen hadde, versocht derhalven dat sij volgende het quartier met een maent gagie mochten los ende inde stadt gelaeten werden. De sotticheyt van dit versouck geeft te kennen dat hij nootelijck met Sijn Ex^tie wilde gecken, ofte occasie sochte om weder in onderhandelinge te commen, doch dede Sijn Ex^tie hier op antwoorden als sulcx meriteerde, te weeten dat hij meer gevangenen hadde als sij met alle het gelt van Steenwijck souden konnen lossen, te weeten over de 120 ende dat de reste van tvolck gemassachreert was, dat hij wel weet dat volck die ongewaepent met amunitie van oirloge in een belegerde stadt trachten te commen egeen quartier en meriteren, nietemin indien Verdougo daeromme scrijft sal hij thoenen sulcken redelijcheyt, dat men hem sal hebben te bedancken. Ten selven daege ende des nachts daer aen werde alle het cruyt inde mijnen gebracht, te weeten inde mijne van t'Oostbolwercke ende die aen tGeestbolwerck, vande welcken de een in t'Oostbolwerck ten selven nacht oick gevult werde, ende toege-

stopt naer behoiren. Dit toestoppen docht veelen te precipitant te sijn, aengesien men den viant daermede occasie gaff omme alle het cruyt te mogen krijgen indien sij daer tegens contremineerden ende de onse ondecten. Desen avont werden eenige schooten op tGeestbolwerck geschooten.

Den ij^en Julij werden des morgens eenige schooten geschooten van de catte, voorts regende het totten middach toe seer. Naer middach begonst men mette twee canons beneden de Oeningerpoorte staende, seer te schieten opde selve poorte ende oick op de walle ende tegen den avont begonst men dapper meest met alle de stucken te schieten, soe opt Oostbolwerck als Oeningerpoorte ende Geestpuncte, eensdeels omme weder aff te schieten dat de viant van te vooren gerepareert hadde, als om den viant den alarme te geven ende te beletten dat sij naer de mijnen niet en graeven en souden. Ten desen daege waeren eenige aen de walle van de Geestpoorte daer deselve beschooten was, omme te sien hoe men die soude mogen beclimmen, ende rapporteerden tamelijcken wel tselve te konnen geschieden, ende werden niettemin noch eenige schooten daerop geschooten. Van gelijcken liep een Engels tot op t'Oostbolwerck met een roer, daer over schietende naer de corps de guarde daer inne leggende. Voorts werde mette Colonnellen geresolveert hoe men op des anderen daechs de mijnen doen springen ende tvolck aenleyden souden. Werden voorts meenichte van ladders ende ander gereetschap totten storm in de loopgraeven gebracht om bij nacht aen de walle te rechten, ende voorts alle gereetschap gemaeckt omme des anderen daechs te stormen, ende bevel gegeven aen den Oversten Dorp omme alle sijn volck des nachts in tquartier van Brederode in de loopgraeven te brengen laetende alleen sijn quartier beset. Noch werde des nachts de mijne aen tGeestbolwerck gestopt ende bereyt om te mogen springen. In de mijne aen t'Oostbolwerck waeren 30 tonnen cruyt, ende in die aen de Geestpoincte 12 tonnen. Noch liepen de Engelsen tweemael opde walle van de Oeningerpoorte, ende tot meermaelen opt Oostbolwerck. Des nachts meynde men dat den viant contremineerde, dan overmits den geenen die in de mijne noch was egeen alarme en maeckte bleeff dat aldaer, doch werde naer bevonden, dat sij de aerde boven aff gehaelt, ende aen een halve maene die sij achter maeckten gebracht hadden. Des nachts trock alle het volck vuyt haere quartieren inde loopgraeven laetende de quartieren alleen beset, ende trocken de 20 vendelen Vriesen aen de bresche van t'Oostbolwerck, ende de regementen van Brederode, Dorp, ende Groenevelt aen de bresche vande Geestpoincte, ende de Engelschen aen de Oeningerpoorte, ende waeren eenige van Noorthollant ende Vrieslant

met een werpbrugge in t'noorden van de stadt, omme die in de grachten te mogen werpen, ende opt theeste van den storm oick aldaer de stadt te beclimmen, daer toe aldaer ende op andere meer plaetsen seer veel ladders gesonden waeren. Èen gelijcke werpbrugge was tusschen de Geestpoincte ende de Woltpoorte, omme mede op sijn oversienste geworpen te mogen werden.

Den iij^en^ Julij meende men des morgens vrouch te 3 vuyren beyde de mijnen te doen springen, ende aan den storm te gaen, dan soe bevonden was dat d'Engelschen seer quaelijcken noch op commen conden, ende dat de bresche aldaer niet seer redelijck en was, heeft men te 3 vuyren daerop begonnen te schieten mette drie stucken van de catte ende de twee heele canons, die bewesten van de catte opde grachte stonden, ende daer op geschooten hebbende eenige schooten, mitsgaeders opde Geestpoincte ende Oostbolwercke, heeft men tusschen 8 ende 9 vuyren eerst doen springen de mijne in t'Oostbolwerck naer dat men aldaer een valschen alarme gemaeckt hadde. Doch soe de viant hem niet seer en vertoende is de mijne aengesteecken, ende heeft seer wel geopereert, ende de bresche laeger gemaeckt, sonder dat men nochtans sien konde dat de viant eenige groote schaede leet. Daernaer schoot men seer met groffschut. Eyntelijck werde noch aengesteecken de mijne in de Geestpoincte, die gansch geen effect tegens den viant en dede maer werp de aerde geheel over ons eygen volck, in vougen dat soe vande slach als aerde over de 100 in onmacht vielen, ende wel 8 doot geslaegen werden ende veel gequetst ende onder anderen Hopman Wabbeen tbeen aen stucken. Met dit springen ende werpen van de aerde werde de bresche weder soe steyl gemaeckt, datse geheel onbequaem was te stormen, in plaetse daer se te vooren geheel bequaem was. Daer was bij Sijn Ex^tie^ ordre gestelt dat men terstont naer de mijne gesprongen, den aenval soude doen aen de Geestpoincte ende het Oostbolwerck, ende dat hij een trompet soude senden aen de Engelschen ende oick daer de werpbruggen waeren, omme mede te beginnen, te weeten de Engelschen eerst ende een weynich daer naer oick in t'noorden ende westen van de stadt met de werpbruggen. Den aenval werde wel begonnen aen t'Oostbolwerck, ende seer met roers ende musquetten geschooten, doch noeyt in tgroot ende mette pyckiers getreft ofte gesonseert. Hier en tusschen werde Sijne Ex^tie^, in de batterie, van de vier stucken voor de Oostpoorte gestelt sijnde, in de kaecke ofte slincker koene geschooten, met een loot dat sijn crachte verlooren hadde, twelcke hem inde kaecke wel in sloech dan en ginck niet door, maer bleeff daerinne, oepenende de kaecke van binnen

alleen een weynich daer de slach opde tanden gecommen was. Waer over Sijn Ex^{tie} gereden sijnde naer tquartier met intentie dattet beter ware te logeren als te stormen, is vergeeten den trompet aen de Engelschen ofte werpbruggen te senden in vougen dat die niet met allen vuyt en rechten maer haer bijnaest geheel stille hielden. Men dreychde wel een aenval aen de Geestpoincte, dan en conste mette steylte niet geschieden. Den Oversten Dorp die een vande eerste aenvallenden alhier waeren, werde door het dick van sijn been geschooten, dat de pijpe aen stucken was. Eyntelijcken naer lange schieten met roers ende musquetten te weeten van wel drie vuyren lang, ende eenige particuliere aenvallen bij thien ofte twintich teffens gedaen aen t'Oostbolwerck, ende eenige bij de Engelschen, sonder nochtans in tgroot te stormen, werde goet gevonden in de walle voorts te gaen logeren, waer over de Vriesen gingen logeren in de bresche van t'Oostbolwerck, ende de Engelschen in t'hol van de Oeningerpoorte, omme alsoe des nachts aen de Geestpoincte de saecken mede te mogen prepareren ende de bresche bequaem maecken. De soldaeten mosten met gewelt bijnaest van den storm gehouden werden, twelck naerderhant bleeck, dattet voor ons volck goet was, insonderheyt aen t'Oostbolwerck. In desen gedreychden aenval spilden wij eenich volck, als aen t'Oostbolwerck wel 32 dooden hebbende, ende seer veel gequetst, ende onder anderen Hopman Eysinga in tbeen geschooten, Michiel Haeck Hopman in thooft met een musquet gequetst, Hopman Pieter van Lieuwerden geschooten recht boven sijn mandelijckheyt door het dunne vande buycke, ende werde Hopman Quyrijn de Blau met een steenwerp gequetst. Vande Engelschen werde Captn. Lambert in den arm gequetst, doch alleen een vleesch wonde. Den Colonnel Vere hadde hem niet tegenstaende hij noch niet genesen en was laeten brengen aende bresche, omme te commanderen. Aen de Geestpoincte werden mede verscheyden gequetst, ende alomme meest officiers. De gequetsten waeren in alles al over de 230 mannen, ende van dien veel met steenen gequetst. Die van binnen en gingen hier niet vrij want ons geschut soe dicht ende wel op hemluyden schoot, dat sij selffs naerderhant bekent hebben dien dach over de 100 dooden gehadt te hebben ende veel gequetst. Op den avont werde de Geestcapelle ter neder geschooten, ende die vande stadt noch eenige schooten, op de lijmstang, daer eenige musquettiers inne waeren, doende, sijn de twee bovenste solderingen van dien innegestort. Die van binnen hier mede geheel geswackt sijnde, ende vresende mits de logeringe voorsz. meerder gewelt, sonden op den avont een tromslaeger vuyt, met een brieff, houdende dat ons volck van buyten

geroupen hadden, dat sij noch wel goet appoinctement souden krijgen, mits twelcke sij luyden desen aen Sijn Ex^{tie} screven omme te weeten off dselve tot sulcx geinclineert was, in welcken gevalle sij met hem souden handelen. Desen tromslaeger werde sijn brieff aff genomen ende terstont weder in stadt gesonden. Sijn Ex^{tie} antwoorde hier op dat hij van sulck roupen niet en wiste, nochte daer toe last gegeven hadde, ende oversulcx dat niet en gelooffde, niettemin dat sijl. vuyte laeste handeling sijne meyninge genouch verstaen hadden, ende indien sij daerinne wilde consenteren, mochten eenige van de hunnen vuytsenden. Daer sij weder op lieten weeten, dat men op des anderen daechs gijselaers soude senden, sij souden heure selve gedeputeerden wedersenden. Des nachts hier aen ginck ons volck logeeren tot boven op de walle van t'Oostbolwerck, ende planten aldaer twee vendelen, prepareerden mede de bresche aen de Geestpoincte, ende maeckten die bequaem om te stormen.

Den iiij^{en} Julij des morgens trocken inde stadt Pieter van Dorp, Adelaer, ende Assuerus Capiteynen, ende quaemen vuyt dvoorsz. drie gedeputeerden, denwelcken gegeven sijn dese poincten te weeten dat sij alleen souden vuyttrecken met haer bagagie, verlaetende waepenen, vendels ende paerden, ende beloovende in een halff jaer over dese sijde vande Rhijn niet te dienen, welcke poincten eerst bij Monbeeck in de stadt gedraegen sijnde, ende naerderhant noch eens bij Du Wal, is eyntelijcken op den avont t'accoort gemaeckt in deser vougen, te weeten dat sij op s'anderen daechs souden vuyt trecken verlaetende waepenen vendels ende paerden ende sweeren in een halff jaer over dese sijde van den Rhijn niet te dienen, wel verstaende dat Sijn Ex^{tie} vuyt gratuiteyt alle de soldaeten haer rappier ende poingart schonck, ende naerderhant oick alle officiers ende ruyteren haere paerden. Tegens dit appoinctement was heel hardt geweest Van Santen voornt., omdat hij niet dan 12 seldaeten van sijne compagnie daerinne en hadde ende dat sijn vendel op een andere plaetse lach, dan most evenwel daer aen. Daer werde groote instantie gedaen, om een Jesuit die men meende dat in de stadt was, die weleer bij de Coninginne van Schotlant geweest hadde, dan verclaerden die van binnen wel een Jesuit te hebben, doch van dien niet te weeten, ende werde desen Jesuit, indien hij bij de Coninginne van Schotlant mochte geweest hebben, vuytet accoort geslooten. Noch was geaccordeert, overmits men verstont dat den lesten Junij wel 110 soldaeten van verscheyden compagnien daerinne gecommen waeren, dat die weder souden mogen gaen naer haer vendels, sonder over den Rhijn te trecken, welck appoinctement oick in de stadt

geagreeert is. Men verstont als nu voor seecker datter geduyrende de belegeringe twee mael volck inne was gecommen, te weeten daechs naer de groote batterie wesende den xiiij[en] Junij metten Capiteyn Van Sanden voornt. ontrent 170 mannen, ende den lesten des nachts dvoorn. 110 metten Capiteyn Twijckel. Men verstont mede dat den iij[en] deser over de 100 dooden in de stadt geweest waeren ende daeronder den Capiteyn Hessel, een Lieutenant ende twee Vendrechs, ende noch seer veel gequetst, ende soe voor als naer wel 350 gequetst off doot. Voorts werde ten selven avont bestant van de waepenen vercondicht blijvende elck op sijn wacht.

Den v[en] Julij ontrent acht vuyren trocken in de stadt de compagnien van den Colonnel Brederode, ende Wevert (dewelcke commandeert de compagnie van Sijn Ex[tie] in Overijssel), besettende de wachten ende versamelende de waepens, ende op den middach begonsten die van de stadt vuyt te trecken, ende trocken vuyt 560 soldaeten ongequetst ende ontrent 200 gequetst, ende 70 paerden soe ruyteren als officiers ende waeren haer vergunt 100 waegenen, omme haere gequetsten ende vrouwen ende bagagie te vervoeren tot Couvoorden toe. Daer waeren seer veel vrouwen ende kinderen. Noch blevender veel soldaeten inde stadt dwelcke op dese sijde sochten te dienen. Alleer den Gouverneur ende Capiteynen vuyt toogen hebben sij geswooren in een halff jaer over dese sijde van den Rhijn niet te dienen, ende een scriftelijcke acte onderteyckent, ende heeft men de soldaeten mede sulcx doen beloven. Noch belooffdden de Capiteynen terstont met haer volck over den Rhijn te trecken, ende Sijn Ex[tie] met den Commissaris Claes de Wael, die hemluyden tot daer toe geleyden soude, te laeten weeten de naemen van de geenen die niet over den Rhijn en trocken. Hier naer quam Sijn Ex[tie] in de stadt, alwaer hem beneffens de waepenen behandicht werden 10 vendelen bij den viant gelaeten, met noch het vendel van Hopman Wederspan, te vooren bij den viant gekregen ende in stadt gebracht. In de stadt werden bevonden twee cleyne metaele stucxkens ende twee ijsere stucxkens, gansch geen pulver, maer ontrent 20 lasten rogge in voorraedt, ende werden door de stadt gedaen opraepen ende bij een brengen alle de coegels ofte scherpen daerinne geschooten, wesende heel veel. Men sach mede dat sij van binnen seer gearbeyt hadden, ende de aerde vuyttet Oostbolwerck meest vuyt gehaelt, daer in de laechte een pallissade door geslaegen, ende noch tselve met een achterwal ofte halve maen van de stadt aff gesneden, in vougen dattet met een aenloop, oft innevallen niet en konste gekregen werden. Maer als men tgeschut opde walle daer ons volck op lach gestelt hadde, en hadden alle

tselve werck, dat nieu ende licht was, niet met allen konnen helpen, nochte beletten de stadt sonder moeyte te krijgen. Noch hadden sij rontomme verdickt haer wallen, doch aen de Oeningerpoorte geen retranchement gemaeckt, nochte mits de laechte van de stadt achter de selve walle konnen maecken. Daer was oick weynich gearbeyt aen de Geestpoincte, in vougen dat als men daer ofte aen de Oeningerpoorte op de walle geweest hadde, aldaer geen besondere resistentie ofte defensie meer en was, twelcke alles de oirsaecke was dat de viant hier vuyt alsoe scheyde. De stadt was van binnen soe geheel gebroocken, ontramponneert ende doorschooten datter niet een huys heel inne en was, ende dattet een miserie was te sien een soe desolaten plaetse. De soldaeten van binnen selffs hadden alles affgebroocken wat sij konden ende aen de wallen gebracht ende daer inne geworpen, ende daerenboven en wasser niet een huys in de stadt dat niet tot meermaelen doorschooten en was, ende veel geheel affgevallen, ende de daecken inne gestort. Voorts hiel men dien dach soe veel als men mocht de soldaeten vuyt stadt, omme alle voorder excessen te voorhoeden. Ten selven daege sterff van de quetsuer den Colonnel Dorp, ende opden avont vertrock Sijn Ex^{tie} weder in tleger.

Den vj^{en} was men meest stille, ende dede men het geschut schoen maecken, ende trock men dat vuyte batterien op tvelt om wech te brengen, ende begonst men weder bijeen te brengen ende vergaederen de balcken, deelen, sparren, ladders ende swalpen, om weder tscheep te brengen. Noch gingen vuyt meest alle gevangenen den j^{en} dezer gevangen op 8 naer die voor t'rantsoen bleven sitten. Ten selven daege quam weder in tleger de vaen ruyteren van den Drost van Sallant. Ende werde voorts geresolveert, dat de compagnien voetknechten die de meeste schaede geleden hadden, souden vuyten leger vertrecken ende ververscht werden.

Den vij^{en} vertrocken dien volgende vuyten leger, de compagnien van Wabbeen, Hedding, Famars, Honthorst, Eysinga, ende 1 Engelsche compagnie. Werde noch een deel van tgeschut aen twaeter gebracht. Noch werde den Oversten Dorp binnen Steenwijck met groote eere begraeven. Voorts werden aenbesteet, om weder op gemaeckt te worden, alle grachten, wallen ende breschien van de stadt, om sulcx die weder in defensie te brengen, ende voorts bescreven eenige boeren, omme alle de loopgraeven om de stadt te commen slechten, ende toe te werpen. In t'vuyttrecken van den viant vuyte stadt werden eenige overloopers gekregen ende van dien te desen daege een gehangen.

Den viij^{en} vertrocken noch vuyten leger de compagnie van Marnix ende

een Engelsche compagnie. Voorts begonst men de grachten te ledigen, de breschien te repareren, ende weder op te maecken ende de borstweringe te repareren, soe aende Woltpoorte, als van daer aff voorbij de Oeninger poorte tottet Oostbolwerck toe, begonsten mede eenige boeren, te dien fyne gecommen, de loopgraeven toe te werpen ende te slechten, werde noch vuytgesonden naer Vuytrecht ende Vrieslant om meer waegens te huyren ende in tleger te doen commen, omme die in de voorder tocht te gebruycken, quaemen oick weder eenige waegens die metten viant naer Couvoorden gegaen waeren. Des nachts ende des anderen daechs regende het seer.

Den ixen ginck men mettet arbeyen alomme voort, ende quaemen alle de waegens van Couvoerden weder in tleger. Quam noch de compagnie van Otto van Poelgeest in de stadt Steenwijck ende vertrock de compagnie van Gistelle vuytet leger. Op den avont quam noch in tleger een deel van de compagnie van Nicola De Leur. Voorts regende het seer, werde noch een deel van tgeschut weder in de praemen geset.

Den xen ende xjen ginck men met t'arbeyen als boven voorts, reedt Sijn Extie den xjen op de jachte, ende werde een deel van tgeschut ende scheepen, met twaeter dat de dien fynen opgehouden was, weder te rugge affgebracht tot Bloxiel toe. Des nachts had men een valschen alarm, die bijnaest sonder aucteur begonnen was. Ten selven daege werde noch een overlooper gehangen, ende de anderen bij Sijn Extie gepardonneert sijnde, sijn den xen met eenige der voorsz. acht gevangenen vuytgegaen ende naer Couvoorden getrocken.

Den xijen quam een tambourijn van Coevoerden in tleger met brieven van Graeff Frederick van den Berge, daer hij bij versocht pasport om met eenige paerden tlichaem van sijn broeder Graeff Lodewijck op Ulst te mogen senden, mits gaeders een trompet om tvolck vuyt Steenwijck gecommen te beleyen naer den Rijn. Ten selven daege werde Hans den trompetter ten fynen voorsz. naer Couvoerden gesonden. Voorts quaemen in Steenwijck de compagnien van Beresteyn ende Rijswijck. Noch ginck men mette wercken rontsomme de stadt seer voorts.

Den xiijen ginck men met twercken voorsz. voort ende reedt Sijn Extie op de jachte, ende quaemen ontrent 100 Vriesche waegens van nieus in tleger, ende werde de reste van tgeschut weder in praemen geset.

Den xiiijen ginck men mettet wercken voorts, reedt Sijn Extie weder op de jacht, ende trocken ontrent 200 ruyteren vuytet leger, omme op de strade van Grolle te gaen ende advantagie te soucken. Noch arriveerden in tleger de

compagnien van Holsteijn, Duvenvoorden ende Jaques Meur, ende werde tlaeste geschut tot Bloxiel gebracht.

Den xv^{en} ginck men mettet wercken voort ende quam de compagnie van Swieten in tleger. Voorts trocken de 21 vendelen Vrieschen in tvelt omme een waepenschouwe te doen, ende stelden alle haer piecken in drie slach-ordenen ende alle musquettiers ende schutten in verscheyde vleugelen, wesende in alles noch sterck ontrent 2700 mannen, ende quaemen daer naer weder in tquartier [1].

Den xvi^{en} des morgens vrouch ontrent 2 vuyren vertrock den Heere van Famars met eenige Ingenieurs, geconvoyeert bij 8 cornetten paerden op de straede van Couvoerden, omme den wech te besien, ende hoe verre men het geschut te waeter soude konnen brengen, ende wat middel datter dan soude sijn omme tgeschut ende andere amunitie voorts te krijgen ende op alle de gelegentheyt goet regard te nemen. Noch quaemen in tleger verscheyden treckpaerden ende eenige waegens. Den xvij^{en} des morgens vrouch quaemen in tleger 42 Vuytrechtsche waegens ende noch een Engelsche compagnie, ende trock het regement van Vuytrecht, sterck 7 vendelen in tvelt omme een waepenschouwe te doen ende stelde haer in een breet slachordre, sterck ontrent 700 mannen. Voorts ginck men mette werken om de stadt seer voort, soe desen als de voorgaende daegen ende begonsten nu heel toe te schieten, overmits de borstweringen rontsomme meest opgeset waeren ende men de drie breschien van onderen op nu al tamelijck gehoocht ende opgebout hadde, doch de grachten heel te ledigen sal seer lange tijt van doen hebben, vuyte welcken nochtans genomen werdt de aerden daer men mede bout. Ten selven daege werde seer gedisputeert off men voorder soude trecken ofte obbreecken, daertoe veel oirsaecke gaven de resolutie bij de Generaele Staeten genomen [2] ende de advertentie van de vergaederinge van den viant in Brabant, doch tegen alle desen stont Sijn Ex^{tie} seer, niet anders begeerẽde dan voorts te vaeren.

Den xviij^{en} werden gedaen een waepenschouwinge van alle de voetknechten, dwelcke alles bij een quaemen ende haer in slachordren stelden ende de

[1] In een paket, getiteld: „Verscheide slach- en togtordres, 1592, 1595 en 1601, genummerd $\frac{107}{181}$ (Gr. Will. Lod., N° 69)”, op het Rijks Archief, vindt men de sterkte, indeeling en opstelling van de Friesche troepen, bij gelegenheid van deze wapenschouwing en van die op den 18den Julij, aangegeven.

[2] Zie omtrent deze Resolutie van de Staten Generaal de hierachter gevoegde bijlage.

Vriesche vendelen maeckten drie slachordren ofte bataillons, elck van 7 vendelen, daeraff t'eerste hadde 76 man in thooft ende 12 in de lengte hebbende alles de piecken in t'midden ende de musquetten ende schutten op de sijde, welck bataillon mette overschietende ende officiers sterck was ontrent 950 mannen, het tweede bataillon hadde 68 man in thooft ende 13 in de lengte, sterck mette officiers ende overschietende ontrent 925 mannen, het derde hadde 58 man in thooft ende 12 in de lengte, sterck mette officiers ende overschietende ontrent 730 mannen, het vierde bataillon maeckten de 10 vendelen Engelschen, hebbende 90 in thooft ende 11 in de lengte, sterck mette officiers ontrent 1030 mannen, het vijffde bataillon maeckten de 9 vendelen van tNoorthollants regement (daerover, mits de doot van Dorpe bij provisie commendeerde den Capiteyn Duvenvoorde) 82 in thooft 12 in lengte, sterck mette offiiciers ende overschietende ontrent 1040 mannen, het seste bataillon maeckten 7 vendelen van tregement van Groenevelt , 70 in thooft 9 in lengte, sterck met officiers ende overschietende ontrent 700 mannen, ende het sevende bataillon maeckten 5 vendelen van tregement van Brederode, hebbende 51 mannen in thooft ende 9 in de lengte, sterck mette officiers ende overschietende ontrent 500 mannen, wesende alle deselve sterck in alles ontrent 5875 mannen, behalve eenige gequetsten ende noch eenige die in tquartier van Noorthollant om tselve te bewaeren, gebleven waeren. Dese regementen naer dat sij haer verscheydentlijcke geëxerceert hadden in tdraijen, wennen aff ende aentrecken van de bataillons sonder haer ordre te breecken, trocken op den middach elcx weder naer haer quartier. Ten selven daege quaemen te Giethoorn noch vier vendelen knechten als van Vijch, Pruyt ende Schaeff voor tregement van Brederode ende Willem Thoniszoon voor tregement van Groenevelt, dan overmits men op het vertreck stont, werde gelast tot Giethoorn te blijven tottet leger vertrecken soude. Op den achternoen begonst het wat te regenen ende vertrocken de Raeden van Staete weder naer Bloxiel. Op den avont quam den Heere van Famars mette ruyteren weder ende bracht voor tijdinge dat den wech geheel goet was tot Couvoerden toe, dat men mede tgeschut in praemen conste opbrengen, soo hooch als men wilde, dat oick de gelegentheyt van de plaetse voor Couvoerden heel goet is om een leger te moegen slaen, doch dat den wech, tsij te lande ofte te waeter soe verre is van beneden op tot Couvoerden toe, dat men die in een dach niet wel en soude mogen overvaeren ende oick sulcx is, dat, mits naerte van Goer, Enschede ende Oldenseel alle gaende ofte commende scheepen ofte waegens met een groote escorte souden

moeten een nacht ende een dach geconvoyeert werden, welcke convoyen alle daegen soe om vivres als ammunitie van oirlogen souden te doen sijn ende sulcx ons leger soe soude matteren, dat men noch behoirlijcke approchen, nochte andere exploicten van oirloge wel bequaemelijcken soude konnen doen.

Den xix^{en} monsterde men meest alle de waegens van tleger, ende werden bevonden 197 Vriesche waegens ende 98 soe Vuytrechtsche als Hollantsche, noch werde gedelibereert op tgeene men voorder aen soude grijpen, eenigen om redenen voors. verstaende, dat men behoort op Grolle ofte eenige andere bequaeme plaetsen te gaen, daer men de vivres beter soude konnen krijgen, anderen ter contrarie drivende dat men op Couvoerden behoirde te gaen als hemluyden best gelegen sijnde ende daer meer prouffijts bij weetende dan bij t'winnen van de anderen, daertoe oick tendeerden eenige secrete houdinge van den Drost van Couvoerden Ens genaempt. Eyntelijcken werde geresolveert dat men altoes voort naer Swolle trecken soude ende middeler tijt mette Raeden van Staete naerder adviseren ende dien volgende werden geordonneert, dat men op morgen vrouch soude beginnen te vertrecken, insonderheyt soe de wercken van de stadt nu eenichsins in defensie waeren ende begonst men ten selven daege alle preparatie tottet vertreck te maecken. Ende hiermede eyndichde het beleg van Steenwijck, daerinne dat alleen meest te bemercken was, dat men in soe langen beleg niemant vuyter stadt gevangen gekregen en hadde, ofte datter niemant van haer tot ons overgeloopen en was.

VAN TBELEG VAN COEVOORDEN.

Volgende de voorgaende resolutie begonst het leger den xx^{en} Julij des morgens vrouch te vertrecken ende quaemen alle de voetknechten logeren tusschen Sint-Jans camp ende Vollenhoven, blijvende de cavalerie tot Giethoorn in haer olde logysen tot des anderen daechs. Ondertusschen was Sijn Ex^{tie} tot Vollenhove bij de Raeden van Staete, omme met hemluyden te advyseren op het vertreck ende aengrijpen van het leger. Ten selven daege quaemen eenige waegens tot Swol ende meest alle de scheepen mettet geschut tot voor Geelmuyden.

Den xxj^{en} quam alle het leger soe te voet als te paerde tusschen Hasselt ende Swol, ende Sijn Ex^{tie} metten raedt binnen Swol, alwaer sij vonden

den Raedtsheer Botley, met bevel van de Coninginne van Engelant op den Heere Francois Vere, omme in der ijl met 17 vendelen van haere knechten naer Engelant te commen op peyne van geen voorder betaelinge te becommen, twelck wederomme geen cleyne swaericheyt en maeckte op de saecke van tvertreck van tleger, beneffens noch eenige andere desordren, ende onder dien dat tleger niet soe wel van gelde voorsien en werde, als dat wel behoiren soude tot vervallinge van soe groete extraordinaris oncosten, daerover Sijne Ex^tie noch wederomme brede communicatien hiel metten Raeden van Staete ende den voorn. Heere Vere, omme te sien off men de Engelschen niet bij d'eene ofte ander middel en soude konnen ophouden; middelertijt quaemen noch eenige waegens vuyt Overijssel ende van de Veluwe tot Swolle.

Den xxij^en lach het leger stille, ende Sijn Ex^tie tot Swol, ende begonst men de waegens vuyt te deelen aen de commissen van de arteleryе, vivres ende ammunitie van oirloge omme eenich goet te lande te brengen, ende naer lange deliberatien mette Raeden van Staete ende de voorn. Vere gehouden, werde eyntelijcken geresolveert, dat men mettet leger voorts naer Coevoerden trecken soude ende soe veel de Engelschen aengaet, dat sij souden in garnisoen geleyt werden, sonder haar voorder met eenige factie van oirloge te vermengen, volgende de brieven van de Coninginne, omme alsoe op t'eerste bevel bereyt te wesen, belooffde niettemin de Heere Vere, dat indien den viant over Rhijn quam om ons leger op te lichten dat hij alsdan met alle sijn volck in der ijl weder bij ons commen soude[1]. Men vermoet dat dit te rugge ontbieden in Engelant gepractiseert is bij eenige

[1] In den brief van Elisabeth van den 1sten Julij, waarin zij 2500 man van het hulpkorps opvordert om naar Bretagne te worden gezonden (Resol. der St. Gen., 21 Julij 1592), komen de woorden voor: „sur ces nouvelles qui nous sont arrivées de devers endroitz de la reddition de Steenwijck, pourveu que vostre armee se puisse bonnement dissouldre et que noz gens qui vous y ont servi sen puissent librement retourner, nous avons absolument promis au Roy, et resolument arreste de luy envoier deux mille cincq cens hommes, ou environ de noz forces par dela", etc. Hoewel uit den geheelen verderen inhoud van dien brief en evenzeer uit de propositie, welke Bodley te dier gelegenheid aan de Staten Generaal deed, ten duidelijkste blijkt, dat Elisabeth bepaaldelijk de afzending harer troepen naar Bretagne verlangde, klampten de Staten Generaal zich met diplomatieke behendigheid geheel alleen aan de bovengemelde woorden vast, en het antwoord, dat zij den 25sten Julij aan de Koningin zonden, was eigenlijk niet veel meer dan eene zeer uitvoerige dankbetuiging, dat het Hare Majesteit had behaagd tot het ontbieden harer troepen uit deze gewesten niet dan onder de door haar gestelde voorwaarde te besluiten, „nous aiant faict paroistre en cela, et par tout ailleurs le vray soing maternel quelle porte pour lasseurance de nostre estat". — Op grond daarvan kon dan ook Vere voorloopig zijn vertrek uitstellen tot dat er nader antwoord van de Koningin zou gekomen zijn.

affgunstigen van onse voorspoet ende insonderheyt van de eere van den voorn. Vere, t'welck daeromme te heftiger vermoet wert, omdat sijn persoen selffs in Engelant ontbooden was met belofte van aldaer gelijck tractement te sullen genieten als hij alhier doet. Noch werde tot Swol op de kaye bijeen gebracht een seer groote meenichte van horden ende schanskorven, mitsgaeders oick gedebarqueert 18 soe heele als halve canons ende een mortier met affuyten blockwaegens ende voorwaegens ende voorts alle preparatie gemaeckt om des anderen daechs te vertrecken naer Coevoerden, om aldaer tleger geslaegen sijnde terstont met eenich volck te rucken naer Ooetmaerssen ende ons alsoe meester van die plaetse te maecken, dat men daeromme tot 20 stucken toe soude oversetten in praemen omme alsoe de Vecht op te mogen brengen naer Coevoerden, welverstaende, dat ses stucken 3 heele ende 3 halve canons al advenant tleger soude marcheren te waeter op, ende dat de anderen souden commen als men se ontbieden soude.

Den xxiij[en] vertrock het leger vuyt Swolle, te weeten: 22 vendelen Vriesche knechten gedeelt in drie regementen ende de regementen van Brederode, Groenevelt ende Duvenvoorde, elcx van 9 vendelen voetknechten met 18 vaenen ruyteren ende wel 400 waegens in slants betaelinge sijnde, gedestineert totte vivres ende amunitie van oirloge, boven alle soetelaers, ende quaemen logeren tot Daelffsem, alwaer des anderen daechs oick quaemen de praemen mette voorn. 6 stucken met haer toebehoiren ende noch eenige praemen met vivres ende amunitie van oirloge gelaeden, noch quaemen aldaer over lande 8 blockwaegens ende soe veel voorwaegens met wel 500 treckpaerden, blijvende de Engelschen op tvoorsz. bevel ende beloften terugge ende in garnisoen.

Den xxiiij[en] naerdat de voors. block ende voorwaegens ende praemen ontrent elff vuyren in tleger gecommen waeren, is tleger op de naernoen vertrocken ende met alle de voors. gereetschap soe te waeter als te lande gecommen tot Ommen, hebbende de 3 Vriesche regementen met 9 vaen ruyteren den voortocht ende drie regementen van Noorthollant, Groenevelt ende Brederode metten resterende ruyteren den naertocht.

Den xxv[en] moste men tot Ommen eenige praemen, die te swaer gelaeden waeren, op waegens lichten ende trock het leger voorts ende quam totten Hardenberch met alle de voors. gereetschap, hebbende de avantgarde de Heere van Putlis met 8 vaenen ruyteren ende de regementen van Brederode, Groenevelt ende Noorthollant ende de drie Vriesche regementen met 10 vaenen ruyteren de arrieregarde, ende tusschen beyden inne alle de carroye ende quaemen aldaer mede de praemen mettet geschut ende anders gelaeden.

Den xxvj^en vertrock het leger vrouch, hebbende de Vriesen met 11 vaenen ruyteren de voortocht, ende de drie andere regementen den hindertocht met 7 vaenen ruyteren ende quam de avantgarde logeren ten suytwesten van Coevoerden bij thuys ter Clooster, daer eenen Joncheer van de Camp op woende, binnen de canonschoet van t'vleck, ende Sijn Ex^tie op thuys ter Schere, daer een Joncheer Steynwijck op woent, oick besuytwesten ontrent noch eens soe verre vande stadt, alleen met sijn vaen ruyteren, hebbende een weynich achter hem tregement van Brederode De praemen geschut ende ander amunitie quaemen tot ontrent een goede halve mijle naer aen de stadt, tot bewaeringe van dewelcken aldaer bleven de regementen van Groenevelt ende Duvenvoorde mette 7 vaenen ruyteren van den hindertocht ende met alle de vivres ende amunitiewaegens. Voorts reedt Sijn Ex^tie om de gelegentheyt van Coevoerden te besichtigen, over ende weer door tvelt, naer den welcken die van binnen eenige schooten met groff geschut schooten, ende bevont men dat dit vlecke gelegen is in de Drente ende meest beset met marasche, hebbende over hen loopen de voors. Vecht ende alleen den harden wech ten noortwesten van de stadt naer Daelhem, op welcken harden wech men van dese sijde, mits tgroote marasche seer quaelijcken commen kan. tVleck en is boven een mans lengte boven de aerde niet gefortifieert, de wallen sijnde gansch dunne ende de grachten enge, maer heeft in noort ten oosten thuys heel wel ende sterck gefortifieert met 5 bolwercken, hebbende mede twee seer hooge catten, den eenen in t'noordwesten naer den wech van Daelhem ende de ander in tsuyden naer tvlecke toe, sijnde anders de schantse niet heel groot van begrijp, daerover men vermoet dat sij quaelijcken veel volckx daerinne laeten sullen konnen. Sij lieten vliegen 6 vendelen op de schantse, doch was tvolck van dien meest in tvlecke. Op den naernoen begonste het te regenen seer sterck ende continueerde meest alle de nacht, daerdoor de wegen heel quaet werden, als op veel plaetsen door de marasche loopende. Men bevont mede dat die van binnen de Vecht tot 2 ofte 3 plaetsen gestopt hadden, omme alsoe de marasche te mogen inunderen.

Den xxvij^en ginck men weder de velden alomme besichtigen omme te sien, waer men de approchen best soude mogen doen, daer die van binnen weder eenige schooten naer schooten. Noch wèrde alle gereetschap gemaeckt omme des anderen daechs te vertrecken naer Oetmaersen mette regementen van Brederode ende Duvenvoorde, 14 vaenen ruyteren ende 3 halve canons, in meyninge aldaer eenigen van den viant te betrappen, die men verstont dat aldaer gecommen was. Ende overmits men begonst van

vivres in tleger groot gebreck te hebben resolveerde men mede van op s'anderen daechs 350 waegens boven alle soetelaers naer Swol met een convoy te senden, omme vivres te haelen. Des nachts begonsten de Vriesen te approcheren in t'noortwesten naer de wintmoelen toe ende in t'suy den naer de oude kercke toe, staende buyten t'vleck ende bij die van binnen afgebrant. Ten selven nacht dede men op tlant de 3 halve canons ende leggen op blockwaegens om mede te gaen, ende laede men voorts eenige waegens met cruyt, scharpen ende andere behouften tot tvoorsz. geschut, ende begonst men ten selven nacht daermede mettet regiment van Duvenvoorde te vertrecken naer Oetmaersen.

Den xxviij[en] Julij des morgens heel vrouch vertrock Sijne Ex[tie] met 14 vaenen ruyteren ende tregement van Brederode mette caeroye tottet geschut dienende naer Oetmaersen, blijvende de drie Vriesche regementen met 1 vaen ruyteren op haer plaetse, omme middelertijt de approchen te doen ende haer meester van t'vlecke te maecken, soe het doenlijck waere, ende tregement van Groenevelt met 1 vaen ruyteren tot bewaeringe van de praemen ende voorder geschut. Van gelijcken trocken heel vrouch naer Swolle wel 350 waegens boven alle soetelaers, om vivres te haelen, sijnde geconvoyeert mette vaenen ruyteren van Voisin ende Uchtenbrouck. Voorts regende het dien dach seer ende op den naernoen ontrent 2 vuyren staecken die van Coevoerden tvleck tot veel plaetsen aen brant ende branden een groot deel aff, niettegenstaende den grooten regen. Ondertusschen approcheerden de Vriesen tot aen den voorsz. wintmoelen ende oude kercke, noch staecken ons volck weder eenige stoppingen van de Vecht weder door, daerover de Vecht wel een voet waeters meer creech ende wies mits den regen aen ende aen seer. Ten selven daege ontrent den avont quam Sijn Ex[tie] mettet voorsz. volck voor Oetmaerssen, — des nachts quaemen de Vriesen aen de oude kercke staende in tsuytwesten van de stadt, van gelijcken liep een soldaet tot op de wallen van tvlecke toe ende vont dat den viant aldaer noch inne lach.

Den xxix vrouch Sijn Ex[tie] verstaen hebbende dat de roode vaene van Verdougo op wech was, is met 6 vaenen ruyteren derwaerts gereden, dwelcke gewaer werdende de compste van de onsen is op de vlucht geslaegen soe confuselijck, dat de brugge van Oldenseel (tot waer toe sij vervolcht werden) niet capabel sijnde omme haer thevens te passeren, hebben den anderen van de brugge met menichte in de gracht gedrongen, niettegenstaende sij alleen vervolcht werden bij de vaene van Etmont. In dese vluchte sijnde ontrent 10 ofte 12 doot geslaegen ende 8 gevangen,

daer naer keerde Sijn Ex^{tie} op den avont weder voor Oetmaerssen. Voorts was tleger voor de stadt bijnaest stille, preparerende ende verbeterende haer approchen, die van binnen braecken desen dach noch eenige huysen van tvleck aff, mitsgaeders oick een deel van de cappe van den thoorn van tcasteel; noch regende het desen dach seer ende des nachts hadde ons volck eenige alarmen, doch sonder oirsaecke. Quaemen mede de onsen desen nacht op den wech naer Emblichen ten suyt oosten van tfort op welcken wech sij haer beschantsten, werpende mede een schantse in t'marasche naer den wech van Daelhem toe.

Den xxx^{en} heel vrouch werden dvoorsz. 3 halve canons geplant, voor Oetmaerssen ende mette selve geschooten sijnde 2 voleen, is terstont daer aen den Heere van Famars Generael van de artillerie der vereenichde Nederlanden, die ter sijden vuyt getreden was om door een doornen heyninge te mogen sien wat effect het geschut dede, door de cop geschooten, dat hij terstont doot bleeff tot groote droeffenisse ende naerdeel van den heelen leger, waernaer geschooten sijnde de derde volee, sijn se gesommeert, daerop sij terstont vuytgesonden hebben omme te handelen, ende is verdraegen, dat sij met haer rappier ende soe veel bagagie als sij draegen mochten souden vuyttrecken ende sweeren in 6 maenden over dese sijde van den Rhijn niet te dienen, twelcke sij gedaen hebben ende sijn vuytgetrocken op den middach, sterck 102 persoenen daeraff de eene helft beleyt was bij Capiteyn Twickel, dié binnen Steenwijck mede gecommen was ende eerst op den xxviij^{en} vrouch hierinne gecommen, desen om redenen boven verhaelt gebleven sijnde buyten het tractaet van Steenwijck om over den Rhijn te trecken, heeft hier nu moeten derwaerts passeren; — de andere helft was beleyt bij een Lieutenant, daer de Capiteyn aff binnen Coevoorden lach, dwelcke getrocken is naer Lingen, geswooren hebbende hij ende sijn volck in 6 maenden over dese sijde van den Rhijn niet te dienen. t'Vleck van Ooetmaerssen, hoe wel niet al te wel beschantst, is nochtans vuyter natuyren sterck, als hebbende meest overal doubble wallen ende rontsomme dubble grachten, in vougen dat, indien daer 500 ofte 600 mannen inne waeren geweest ment alsoe niet gekregen en soude hebben, maer soude men daer meer volckx ende geschuts hebben moeten brengen, waerdoor men genouch verstaet dat sijt alleen bij faute van volck overgegeven hebben. Voor dese plaetse sijn noch eenige van de onsen tot 3 ofte 4 toe dootgeschooten ende den Lieutenant van Joriaen Roode met den vendrich van Schaeff alle beyde door tbeen geschooten. Voorts werde groote preparatie gemaeckt omme

te commen op den wech van Coevoerden naer Daelem, daer die van thuys eenige schooten naer schooten ende insonderheyt naer degeenen die een brugge over een waeterken, om aen den wech te mogen commen, maeckten. Voorts trock op den middach de vaen ruyteren van Elcke Oensta met ontrent 200 schutten vuyten tleger om t'convoy naer Swol gegaen aen den Herdenberch te bejegenen, twelcke den volgenden nacht in tleger quam. Quam doen oick weder in tleger Graeff Johan van Nassau ende quaemen de Vriesen desen nacht op de wech van Daelhem, daer sij haer beschantsten.

Den lesten Julij schooten die van Coevoorden seer veel met groff geschut naer ons volck, leggende op den wech naer Daelem, branden voorts noch een huys aff, des achternoens dede die van binnen een grooten vuytval op den wech naer Daelem, daer in t'schantsken lach de compagnie van Willem Hendricxz. Vries Capiteyn, dewelcke tsijnder ongeluck eenige van sijne soldaeten verloff gegeven hadde om in tquartier te gaen, waerdoor eensdeels toequam dat den viant vuytvallende met wel 400 mannen bijnaest tselve schantsken forceerde ende overviel, doch werde ten nauwernoot noch gehouden. Op desen vuytval ende schermutsinge bleven doot van onse sijde den voorn. Capiteyn Willem Hendricxz. met noch 35 soldaeten van sijn compagnie ende noch wel 10 soldaeten van een ander compagnie die hem te hulpe quaemen, sijn Vendrich ende Lieutenant werden ter doot toe gequetst (die oick alle beyde daernaer gestorven sijn) met noch wel 55 soldaeten gequetst. Van den viant, soe men vermoet, bleven mede wel doot 30 persoenen ende daeronder veelen die vuyt haer clederen scheenen van commandement [1] te wesen ende bleffer wel 14 op de plaetse leggen, ende de anderen sleypten sij weder in de stadt. Hierdoor bevestichde men seer de approchen. Op den achternoen quaemen noch weder in tleger meest alle het volck ende tgeschut dat naer Oetmaerssen geweest was, daer Sijn Ex^{tie} binnen gelaeten hadde de compagnien van den Drost van tSallant ende Jaques Meur te voet ende geordonneert dat op morgen 70 paerden van Baelen daerinne trecken soude, noch quam in tleger tlichaem van Famars. Sijn Ex^{tie} was des middachs te gaste bij den Graeve van Benting te Nieuhuys ende hadde tot asseurantie van sijn persoen aldaer gehouden 6 vaenen ruyteren mette welcken hij des avonts weder in tleger quam.

Den eersten Augusti vertrocken ontrent 70 paerden van Baelens vaene

---

[1] Tsedert verstaen datter gebleven waeren 4 vendrichs ende 2 lieutenanten.

naer Oetmaerssen, omme daerinne te leggen. Werde voorts gevangen eenen vanden viant die in tbegin vuyt Coevoerden met brieven aen Verdougo getrocken was ende nu weder naer Coevoerden wilde, doch bij hem niet hebbende eenige brieven van sonderlinge importantie. Noch werde tlichaem van Famars geconvoijeert met ontrent 70 paerden van Risoirt ende 20 van Etmont vervoert naer Swol om tot Heusden in sijn gouvernement begraeven te werden. Voorts werden de loopgraeven seer versterckt ende gebetert ende begonst men over den wech van Daelem naer t'oosten toe wat te graeven.

Den ij^en Augusti vertrocken alle de compagnien ruyteren die in t'Vriesche quartier geweest waeren beneden aen twaeter bij de brugge een halff mijle van tvleck leggende, ende trock tregement van Duvenvoorde met 8 vendel knechten in tvoors. Vriesche quartier ende bleven de regementen van Brederode ende Groenevelt, sterck 17 vendelen knechten oick beneden aen de brugge, alwaer sij haer over twaeter beschantsten tot verseeckeringe van alle de cavalerie, die daer lach, omme lichtelijck alle opcommenden noot vanden viant te beletten ende de convoijen te faciliteren. Noch werden van beneden opwaerts gebracht alle de praemen met geschut ende amunitie van oirloge, blijvende de vivres beneden leggen. Desen dach schooten die van binnen eenige schooten ende stelden de voordere cap van den thoorn van thuys op den val, om die te mogen laeten vallen als het hem gelieven soude. Op den avont quam Sijn Ex^tie logeren met alle sijn treyn in tquartier van de Vriesen, op den nacht lieten die vande stadt de voordere cappe van thoorn van tcasteel vallen ende gingen twee van onse vendelen logeren over den wech van Daelem in t'marasche naer t'oosten toe.

Den iij^en dede men de praemen met geschut ende affuyten door de brugge aen Graeff Willems quartier leggende brengen, om die soe de stadt te naerderen ende insonderheyt de 3 halve canons te gebruycken tot versekeringe van t'innemen van tvlecke, noch branden die van binnen op huyden eenige huysen, die noch heel waeren in tvlecke ende des nachts noch eenige anderen, des nachts begonst men een batterie op te werpen aende oude kercke tot 5 heele canons ende daertoe stelde men eenige schantskorven.

Den iiij^en creech men tijdinge vande compste vanden viant over Rijn doch niet soo sterck als men te vooren gestroyt hadde, want men nu verstont dat tot Oldenseel gecommen waeren 800 mannen te voet ende 4 cornetten paerden versch over dese sijde vanden Rijn gecommen, creech

men mede tijdinge dat den viant een aenslach gehadt hadde op Oetmaerssen op gisteren, doch was gefailleert, te weeten, quaemen eenige paerden aenrijden, voer haer drijvende eenige soldaeten te voet gebonden als gevangenen, waer noch 2 vaenen ruyteren van verde op volchden, ende commende ontrent de poorte, begonst een Sergiant op de wacht sijnde suspitie te krijgen ende dede de poorte sluyten, daerop de viant haer bloot gevende begonst totten wacht inne te drucken, dan werden te rugge gedreven, laetende vier vande heuren doot ende drie gevangen met 4 paerden, ende vande onsen blevender 2 doot. Noch kreeg men tijdinge dat Verdougo naer Brabant was om assistentie, voorders maeckte men de batterie toe, anders was het stille ende werde seer weynich geschooten. Des nachts bracht men 3 heele canons in de batterie aen de oude kercke ende begonst men een ander batterie tot 3 halve canons bewesten den wech van Emblichen.

Den v^en^ werde seer aen beyde de batterien gearbeyt, soe om die te prepareren, als oick om te verseeckeren tegens tschieten vande catten van thuys. Des achternoens ons volck gepeylt hebbende de diepte vande grachten van tvleck ende die niet seer diep bevindende sijn door de grachten ende over den wal in tvleck gevallen ontrent 100 sterck, daerover den viant die in tvleck was de vluchte namp, dan quaemen die van thuys soe geweldich aff ende schooten soe bloot op ons volck, die haer quaelijcken bedecken konden dat sij daer weder vuyt mosten, laetende ses ofte 8 dooden leggen, ende hebbende noch eenige gequetst. In desen aenloop was bevoolen alleen te loopen tot aende wallen van tvleck ende daer te blijven ende die als loopgraeven te bewaeren, dan waeren de soldaeten voorts in tvlecke gedruckt ende weder vuytwijckende verlieten oick de wallen [1]. Ondertusschen schooten die van thuys eenige schooten met groff geschut, des nachts plante men de drie halve canons in de batterie aen den wech van Emblichem ende braecken die van thuys noch een stuck van haeren toorn.

Den vj^en^ was het geheel stille, sonder veel schieten ende sont men vrouch een convoy naer Swol van ontrent 400 waegens behalven de soetelaers, geconvoyeert bij de vaenen ruyteren van den Heere van Putlis, Drost van

---

[1] In een brief, die eenige dagen later door Graaf Willem Lodewijk uit het leger voor Koeverden werd geschreven, worden eenige bijzonderheden omtrent dezen aanval op het vlek Coeverden medegedeeld, waarop de schrijver laat volgen: »volgents aber hatt der feindt den flecken gantz abgebrent und nicht mehr soo starck wie zuvor darinnen gewachet, und ist dieses nuhn das neunte mahl das derselbige flecken bei diesen kriegen ist abgebrent worden«. (Archief van Z. M.)

tSallant ende de Heere Sidney, doch en sijn de ruyteren van Putlis niet voorder gegaen dan tot Ommen toe ende doen weder gekeert. Des nachts werde seer groote approchen gedaen aende suytpoorte van tvleck ende braecken die van binnen noch een deel van haeren toorn. Des nachts quam daer eenich volck aende noortoostsijde door de marasche in de stadt, dan en waeren over de 8 oft 9 niet.

Den vij[en] des morgens vrouch schoot den viant seer met grooff geschut ende ontrent 10 vuyren overvielen die van buyten het vleck, twelcke sij kregen sonder eenige moeyten soe om faveur van haer geschut als oick om een katken dat te dien fynen opgeworpen was op den wech van Emblichem. Ondertusschen begonst ons volck met dvoorsz. ses stucken, soe nu, soe dan altemet een schoote te schieten op thuys, den toorn, de poorte van thuys, de catten ende andere plaetsen daer die van binnen geschut hadden ofte haer bloot gaven, waerdoor terstont te wege gebracht werde, dat de viant met sijn geschut niet meer en schoot, maer hem om leech hiele soe veel hij conde. Men bevont voorts dat hij tvleck seer geslecht hadde ende een halve maene geworpen voor de poorte van tcasteel aen de vlecksijde, aenden welcken hij desen dach noch seer arbeyde; naer dese halve maen werden oick eenige schooten geschooten. Op den naernoen hielen die van thuys haer heel stille, sonder veel te schieten, niettegenstaende ons volck dapper aende wallen van 'tvleck innewaerts graeffden. Voorts creech men noch tijdinge in tleger datter 2000 Spangiaerden de Maese gepasseert waeren met 4 cornette paerden, omme herwaerts tot ontset van Coevoerden te commen.

Den viij[en] Augusti vertrocken des morgens vrouch vuyten leger 5 vaenen ruyteren omme tconvoy tot Ommen te rencontreren ende soe in bewaerder hant overtebrengen. Voorts schoot ons volck des morgens vrouch eenige schooten op den thoorn van thuys, dwelcke oick ontrent den middaege ter neder viel ende voorts eenig schooten hier en daer, des achternoens begonst men alle de ses stucken op t'nieuhuys te schieten, twelcke oick een vuyre daernaer gansch ter neder viel, blijvende het oude huys als achterwaerts staende ende laeger sijnde staen. Op den avont quaemen de waegens die naer Swol geweest waeren meest weder in tquartier ende leger, doch eenigen soe lantswaegens als soetelaers op de heyde breeckende, bleven staen, daerinne egeen cleyne disordre en geschieden, overmits de ruyteren van tconvoy soe snel voort reden, dat de waegens die best gespannen waeren, quaelijcken konden volgen alles tot groot ondienst van tleger ende een affkeer van de soetelaers.

Den ix[en] schoot men voor den noen eenige schooten hier ende daer op tfort, daer tegens die van binnen weder eenige schooten vuyt schooten ende oick op den naernoen, daerover des avonts eenigen tot 3 toe vande onsen doot geschooten werden, groeven ons volck middelertijt seer omme thuys te naerderen ende quaemen door tvleck desen nacht tot aen den voet vanden contrescharpe, maeckten mede een loopgraeve naer de halve maene ofte ravelijn toe, leggende voor de brugge van thuys, maeckten noch eenige bruggen over de grachten van tvleck om ons volck daerinne graevende lichtelijck te mogen secoureren, indien die van binnen daerop wilden vuytvallen. Op desen dach werden bij de viant becommen eenig karren ende waegens met vivres gelaeden, die op de heyde gebroocken waeren ende daer de soetelaers met haer peerden affgereden waeren.

Den x[en] ginck men mettet delven ende graeven seer voort om op de grachten van thuys te mogen commen ende begonsten die van binnen nu wat meer met musquetten ende roers vuyt te schieten, dan sij te vooren gedaen hadden. Terstont naer den middach deden die van binnen een vuytval in de loopgraeven tamelijcken sterck, dan overmits sij die al te bevreesdelijck beleyden, gaven sij ons volck, die niet veel aldaer om sulcke vreese en waeren, tyt omme te rugge te trecken, sonder merckelijcke schaede ende soe sij meynden te volgen wasser van achteren sulcke ordre gestelt, dat sij met schieten vande roers ende musquetten op de selve loopgraeve flanquerende terugge gedreven werden met groot verlies van de heuren, ende wedergecommen sijnde in t'ravelijn ofte halve maene leggende voor de brugge van tfort en dorsten niet dan een alleen t'effens over de brugge loopen. In desen vuytval en verlooren wij niet dan eenen man ende de viant al wech gehaelt hebbende dat sij consten, hebben noch vijff dooden laeten leggen. Desen dach werden noch aen Sijne Ex[tie] gebracht seeckere brieven van Don Alphonso Davalos geintercipieert, bij de welcken hij grootelijcx claechde, dat men hem soe weynich machts gaff omme yet goets tottet ontset van Coevoerden vuyt te rechten, overmits de 7 vaenen ruyteren hem vuyt Brabant gesonden nauwelijcx sterck waeren 150 paerden, noch niet heel wel gewaepent ende dat t'voetvolck weynich ende ongewaepent waeren. Des avonts in t'optrecken vande wacht naer de loopgraeven toe, twelcke bij daege geschiede, schooten die van binnen eenige schooten onder tvolck, van dewelcke sij twee doot schooten ende een seer quetsten, des nachts dede die van binnen weder een vuytval in de contrescharpe van haer ravelijn, tegens den welcken de onsen goet hielden ende staecken lange met piecken naer malcanderen ende sloegen met stocken

ende wierpen met steenen sonder nochtans merckelijck verlies van de onsen.

Den xime Augusti ginck men mettet graeven voort ende dede men eenige bruggen maecken omme te paerde naer de loopgraeven toe te mogen commen met weynich pericule. Desen dach quam men in de contrescharpe ende des avonts tot aende grachte. die men bevont heel wijt te wesen. des achternoens schoot men eenige schooten op thuys. des nachts begonst men in de lengte bij de gracht heenen te delven ende brocht men verscheyden schantskorven in t'vleck mette welcke men aldaer begonst een groote batterie op te werpen. noch dreychden die van binnen een groote sortye te doen ende schooten wel 200 soe roers als musquetten aff, dan en dorsten niet voortkommen.

Den xij^me^ ginck men mettet graeven ende delven alomme voort ende begonst men in tsuytoosten in de marasche een schantsken op te werpen omme daermede die van binnen den vuyt ende inneganck te voet door de marasche in t'oosten te beletten soe veel doenlijck was, noch schoot men eenige schooten. Op den naernoen sondt Graeff Willem met een tromslaeger in Coevoorden een copie van den voorn. brieff van Don Alphonso Davalos op t'aencommen van welcken tambourijn alle die van binnen aen dat oirt op de borstweringe quaemen staen. soe wel mans als vrouwen, daerdoor men vermoet dat t'commandement binnen niet heel goet en is, ofte dat sij niet ongaerne opgeeyscht waeren. Ten selven daegen quaemen acht vendelen van t'regement van Groenevelt alhier in quartier bij Sijne Ex^tie^, laetende beneden aende scheyde van t'waeter (te weeten daer de Vecht vuyt t'Graeffschap Benthem commende, loopt in de Vecht van Coevoerden) een vendel ende tregement van Brederode met 8 vendelen tot bewaeringe vande praemen ende de 17 vaenen ruyteren aldaer leggende. Ten selven daege trocken noch vuyt ontrent 120 ruyteren van verscheyde compagnien omme voor Groeninge de beesten ende ossen te haelen Des nachts werde begonnen door te steecken een damme leggende voor de Noortpoorte van Coevoerden omme also twaeter vuyte grachten aff te laeten in de oude grachte van t'vleck, dan alsoe die oude grachte seer vervuylt was ende men daerdoor vreesden twaeter in de loopgraeven te krijgen ende ginck sulcx niet voort, maer begonst men d'selve oude grachte aen een sijde te openen ende te diepen om twaeter schot te geven ende voorts alle preparatie gemaeckt om tselve metten eersten aff te trecken. Voorts ginck men mette batterie in tvleck voort, noch deden die van binnen snachts een vuytval, doch sonder groote schaede, overmits daer maer een vande onsen en bleeff.

Den xiij^en ginck men mettet graeven ende delven seer voort ende werde noch eenige schooten geschooten op t'oude huys, van twelcke een deel ter needer viel. Hier staet te letten dattet nu veel daegen soe schoenen droegen wedêr geweest is, dat al hadden wij van God Almachtich gewenscht, men geen schoender weeder en soude hebben konnen wenschen om een plaetse bijnaest rontsomme in t'marasche, als dese is, te belegeren. Voorts werde gereetschap gemaeckt omme op morgen een convoy naer Swol te senden, overmits tbier in tleger begonst te failleren. Ende soe ons volck altijt naerder ende naerder graeffde ende oick trachten in t'oosten te commen op de grachte vanden houcke van tvlecke aff, wierp den viant des nachts daertegen een halve maene op, daer sij met gewelt aen arbeyden. Voorts begonst twaeter vuyte oude grachte van tvleck aff te loopen, omme plaetse te maecken tottet twaeter, twelcke men vuyte grachten van tfort wilde trecken. Noch werden dien nacht 12 schooten met geschut door thuys geschooten, drie ten thien vuyren, 3 ten elffen, 3 ten twaelffen ende 3 ten een vuyren in den nacht, twelcke gedaen werden om die van binnen wacker te houden, die oick seer met roers ende musquetten vuytschooten.

Den xiiij^en ginck men mettet delven op veel plaetsen voort, vuytgeseyt tegen het ravelijn aen, daer men mits haer meenichfuldige vuytvallen niet wercken en dorst sonder meer verseeckert te sijn, mits twelcke men daer ter sijden aen een kleyn schantsken begreep om musquettiers inne te leggen ende alsoe het vuytvallen te beletten; die van binnen arbeyden seer aen tvoors. halve maenken in t'oosten van tfort. Noch ginck des morgens vrouch een groote menichte van waegens naer Swol omme eetwaeren te haelen, geconvoyeert bij 5 vaenen ruyteren als: Putlis, Barchon, du Bois, Voisin ende Lespini. Ten selven daege quaemen ons volck naer Groeningen gegaen weder ende brachten met hem 58 gevangenen vanden viant met den Abt van Auwert ende den Officiael vande Omlanden Crijt ende hadden vanden viant wel 80 dootgeslaegen ende noch wel 20 gequetst, noch arbeyden die van binnen seer aen t'ravelijn, ende werde meest alle het waeter vuyte oude grachte van tvleck getrocken. Op den avont schoot men eenige groffschooten op thuys ende des nachts oick eenigen, desen nacht werde in de loopgraeven een alarme gemaeckt sonder oirsaecke.

Den xv^en ginck men mettet graeven ende delven voort ende schooten die van binnen veel schooten met twee stucxkens benoorden vuytet fort, omme met tschieten te bedecken haer volck die in groote menichte aen de halve maene aldaer arbeyden gelijck sij mede deden aen travelijn,

leggende ten suyden. Men begonst mede een catte in tvleck op te werpen ten westen van thuys, omme daer vuyt te beter de suyt ende west bolwercken te beschieten, des avonts werde veel schantskorven gebracht op den wech van Daelhem omme daermede de approchen te doen.

Den xvj^{en} ginck men mettet graeven ende delven voort ende begonst men aen t'west bolwerck de aerde vast in de grachten te werpen, die van binnen schooten eenige schooten met haer stucxkens vuyt ende ons volck weder op tfort. Des morgens trocken 3 vaenen ruyteren vuyten leger omme het convoy te bejegenen, twelcke des avonts in tleger quam, met brengende een affuyte tot een canon, eenige raders ende noch den metaelen mortier om vier te werpen ende alle de waegens met vivres, ende werde voorts alle gereetschap gemaeckt omme de 3 heele canons in tvleck te brengen in twesten van tfort.

Den xvij^{en} ginck men mettet graeven ende delven voort, soe in t'noorden naer t'oosten toe, als in tsuyden naer t'oosten toe, daerinne de marasche leggende in t'oosten een groote difficulteyt gaff, want dselve belettende dat men van achter niet aencommen en konde, moste men nootelijck alleen door de contrescharpe graeven, omme rontsomme te commen ende tfort te besluyten, welck graeven door de contrescharpe, beneffens seer groote periculen, oick langsaem werck was. Ondertusschen en reste de viant oick niet maer arbeyde seer aende halve maene, leggende in t'oosten ende het ravelijn leggende in tsuyden ten oosten voor de brugge. Men ginck mede met t'opmaecken vande cleyne catte in tsuyden seer voort. Desen dach ontrent den middach werde doergesteecken een retenue ofte damme die twaeter in de grachten hielt, daerdoor twaeter begonst aff te loopen ende liep desen dach ende volgende nacht wel 1½ voet aff, noch gingen desen dach vuyt t'meestedeel vande gevangenen voer Groeningen gekreegen metten Abt van Auwert ende Officiael voors. ende overmits tlaeste convoy seer weynich broot maer meest bier ende andere provisien gebracht hadden, werden desen nacht noch weder vuyt gesonden een groot deel waegens om broot te haelen geconvoyeert bij twee vaenen ruyteren. Ten selven nacht werde de 3 heele canons in tvleck gebracht ende geplant.

Den xviij^{en} Augusti ginck men mettet graeven ende delven voort ende insonderheyt in t'noorden naer t'oosten toe, daer men tot een steenwerp toe quam aen tvoorsz. halve maenken, aen twelck den viant seer arbeyde, noch liep eenich waeter vuyte grachte aff ende men begonst in t'westen over de poincte van tbolwerck een mijne te maecken omme door dselve

de gracht aldaer te mogen vullen, voorts ginck men mettet wercken aen de catte voort, des nachts werde noch een andere damme doorgesteecken, daerdoor twaeter mede seer affliep.

Den xix^en liep het waeter seer door de voorsz. plaetsen aff ende met sulcke cracht dat de canallen daer door het liep met sant ende slick vervuylt werden, die men daeromme van nieus moste diepen. Desen dach werde bevonden twaeter van de grachten tot eenige plaetsen niet dan anderhalve voet diep ende tot andere dieper, maer generalijcken was het rontsomme wel 3 voeten affgeloopen[1], twelcke den viant gewaer werdende stack selffs boven tfort door het revierken commende vuytet marasche van t'oosten, omme alsoe weder waeter in de grachten te krijgen, alwaert niet soe veel, ten minsten versch. Dit revierken hadden die van binnen te vooren selffs gestopt omme t'marasche te meer te mogen inunderen. De onse sulck doorsteecken weder gewaer werdende, hebben t'selve revierken boven tfort weder gedampt ende twaeter door een sloote geleyt in een ander canal, omme alsoe buyten om ende van thuys aff te mogen commen beneden tfort weder in sijn behoirlijck canal, in meyninge hiermede te meer waeter vuyte grachte te doen affloopen ende tgeene daer blijven soude te doen stille staen ende sulcx mits theete weder te doen stincken. Desen dach werden veel schantskorven gevoert in t'noordwesten van tfort, omme aldaer een catte te maecken, daer men wel met 200 man aen arbeyde, noch ginck men mettet graeven ende delven seer voort, werden oick eenige schooten met groff geschut op thuys geschooten, noch werde een batterie in tsuytwesten op de voet vande gracht gemaeckt, omme aldaer eenige halve canons te setten ende den viant daermede vuyte fausse breye te verdrijven, noch creech men tijdinge dat sij op eergisteren nacht vuytgesonden hadden 3 persoenen omme ontset, ten welcken fynen men gelooft dat sij doen ende den volgenden nacht seer geviert hadden, men creech mede tijdinge dat den viant op weech was omme ons convoy aff te werpen wel met 400 paerden ende soe veel voetknechten, daerdoor tconvoy tot Swol desen dach bleeff ende werden verscheyden peerden vuytgesonden omme seeckere contschap van den viant te krijgen. Men creech voorts tijdinge dat ons volck te Ooetmaerssen leggende, hoorende dat den viant

[1] Hier heeft het manuscript de volgende aanteekening: „dat dit meeten geschiede met stocxkens van gelijcke lengte daer onder loot aen gedaen was ende boven papier ingesteecken, die men in de grachten wierp ende door tpapier dat boven bleeff sach men hoe diep de gracht was”.

naer tconvoy vuyt Oldenseel vertrocken was, vuytgevallen was ende hadden veel beesten om Oldenseel gehaelt ende tot Oetmaerssen gebracht.

Den xx^{en} liep twaeter seer aff ende ginck men mettet graeven ende delven seer voorts, mitsgaeders mette catte, voorts trocken vuyten leger 5 vaenen ruyteren omme tconvoy tot Swol te bejegenen ende soe verseeckert over te brengen, twelcke geschiet is ende is tconvoy ontrent den avont in tleger gearriveert met alle de waegens met vivres ende andere admunitie van oirloge.

Den xxj^{en} Augusti ginck men alomme mettet wercken voort meest soe stille datter nauwelijck een schoote geschooten en werde, dan op den avont.

Den xxij^{en} heel vrouch trocken wederomme eenige waegens naer Swol om vivres ende ander admunitie van oirloge, geconvoyeert bij drie vaenen ruyteren, voorts ginck men mettet graeven ende delven alomme seer voort ende mette catte. Die van tfort staecken desen dach wederomme op opt noort bolwerck twee vendelen, niettegenstaende sij nu eenige daegen geen vendelen gethoent en hadden. Voorts werden toebereyt de batterijen op de grachte tot ses stucken ende des achternoens eenige coegels derwaerts gebracht, des nachts werden twee halve canons vuyte batterie van den wech van Emlichem gehaelt ende een stucke weges terugge gebracht.

Den xxiij^{en} ginck men mettet graeven ende delven alomme ende mette catte seer voort, werden mede de batterie in twesten van tfort totte 3 heele canons wel een halff mans lengte verhoecht, werde voorts in de selve batterie ende de batterien op de gracht eenich pulver gebracht, des nachts werden de 3 halve canons geplant op den voet vande gracht, de twee omme teschieten op de brugge ende eensdeels te flanqueren in travelijn voor de brugge leggende en het derde om den viant vuyte voet van sijn wal, daer hij achter de palissade in forme van fausse breye lach te verdrijven ende sulcx te beter de gracht te mogen vullen, twelcke in twesten begonnen werde met een groote commoditeyt, overmits twaeter soe laech affgelaeten was, dat de grachte aldaer bijnaest geheel drooch lach. Den selven nacht werde noch een fort gemaeckt in t'noortoosten van tfort omme tselve te beter te besluyten, werden mede noch een schantse geworpen in tsuyden op den wech van Emlichem, omme sulcx alle ontset te beter te mogen aff-keeren ende beletten.

Den xxiiij^{en} Augusti ginck men mettet graeven ende delven seer voort ende quam men soe naer aen t'ravelijn voorn^{t}. dat ons volck ende den viant malcanderen mette aerde over tlijff conden werpen, in een tranchee die beneden t'ravelijn recht op de brugge aen liep, in welcke tranchee den

viant des nachts, meynende een vuytval te doen al geweest hadde, maer was weder wech geweecken. Men was mede op een halve spietse lengte naer aen t'halve maenken, leggende in t'oosten. Ontrent 9 vuyren dede Sijn Ex^tie tfort aen t'ravelijn opeyschen, daer den Sergiant in t'ravelijn leggende op antwoorde, dat men niet meer aen onse sijde wercken en soude, men soude mede aen sijne sijde niet wercken, tot dat hij sijn Genaede Graeff Frederick van den Berge soude gesproocken hebben ende daerop gegaen sijnde in tfort, heeft Graef Frederick selffs over de walle geantwoort, dat men noch een maent ofte twee daervoor leggen soude, middelertijt souden die van binnen haer beraeden wat sij doen souden, waer naer men met wercken alomme weder voortginck ende begonst men mette voors. 2 halve canons eenige schooten op de brugge te schieten ende d'ander halve canon om op de pallisade te schieten werde reede gegestelt, mitsgaeders volmaeckt de batterie totte 3 heele canons, op de welcke terstont een canon geruckt ende daermede op tfort eenige schooten geschooten werde. Voorts werde last gegeven, dat men met tvullen van de gracht soe veel doenlijck was voort vaeren soude, ende dat M^r. Jan Bouvier alle sijn vierwerck gereet maecken soude; noch werde met een steen in thooft gequetst den raetsheer Camminga. Desen dach heel vrouch reden 6 vaenen ruyteren vuyt, omme t'convoy van Swol te bejegenen, welcke des avonts met alle de waegenen behouden overquam, medebrengende twee metaelen veltstucken ende 2 ijsere stucken, omme die op de pallisaede ende fausse breye te gebruycken. Ontrent den middach begonst men met 5 stucken te schieten, 3 heele ende 2 halve canons, te weeten mette halven op de brugge en de ravelijn ende de drie heelen hier ende daer op tfort; des achternoens werden eenige constabels geschooten in de batterien op de grachte ende oick voor inde borst geschooten den Heere van Keenenborch. Die van binnen staecken naer den noen noch 3 vendelen op ende sulcx lieten vliegen 5 vendelen, men ginck met vullen van de grachte in t'noortwesten van tfort seer voort in vougen, dat men soe dien dach als naest volgenden nacht de galerije wel 15 voeten in de grachte vuyt lengde. Dese galerie werde gemaeckt in forme van een mijne boven ende besijden becleet met plancken, hebbende over beyde sijde een dexsel van aerde in de grachte geworpen, daer de gallerie tusschen doore gemaeckt werde.

Den xxv^en ginck men mettet graeven ende delven alomme seer voort, mitsgaeders oick mettet vullen vande gracht ende vuytsteecken vande galerie, dan die van binnen een nieu schietgat in een houck gemaeckt

hebbende schooten een schoot met een stucxken op de galerie, dat sij die wel acht voeten inne schooten ende twerck verachterden, doch schooteu de onsen terstont soe dapper in t'schietgat voornt, dat sij t'selve stuck demonteerden ofte den viant daer sulcken vrese gaven dat hij daermede niet meer en dorste schieten, waernaer de galerie weder gemaeckt ende voorts aengelengt werde in vougen dat men desen dach wel 25 voeten in de gracht quam. Voorts werden eenige schooten op de brugge geschooten ende daermede soe veel vuytgerecht de valbrugge affgeschooten werde, in vougen dat men over de brugge niet meer gaen en konde sonder eerst vermaeckt te sijne. Op den achternoen ontrent 6 vuyren ons volck gegraeven sijnde tegen de poincte van het ravelijn quaemen aen de contrescharpe van t'fort ende aen seeckere hameye daer staende, dien sij terstont blinden, werpende aerde daertegens, omme haer daer vast te maecken ende in defensie te brengen, groeven mede in t'oosten in de contrescharpe van tfort omme alsoe van de brugge ende ravelijn van tfort aff te snijden seeckere twee halve maenkens leggende t'een in t'oosten, daer hiervooren aff verhaelt staet ende t'ander recht achter de hameye in t'oosten ten suyde, daer tegens den viant vier ofte vijffmael vuytviel omme ons volck van daer te verdrijven ofte ten minsten de hameye voor t'ravelijn te verbranden, tot welcken eynde sij brandende peckrepen daeraen wierpen, dan werde bij de onseu wederstaen ende belet dat niet dan een deel van de hameye en verbrande, in vougen dat sij haer daer achter sterck maekten. Des nachts quam men op de voet vande grachte van t'ravelijn ende stelde aldaer schantskorven vande welcken eenigen in t'stellen in de gracht vielen, daer door de viant presumeerde (soe men vermoet) dat men de grachten vulde ende dat men op de voet geschut brengen wilde, waerdoor ende dat sij vreesden affgesneden te werden van de voors. twee halve maenkens, verliepen sij desen nacht soe het ravelijn als dselve halve maenkens, ende weecken allegaeder op tfort, brandende een deel van de brugge aff, voorts staecken sij een vier op haer catte op, daer tegens weder een vier van buyten gesien werde, twelcke men vermoet van een vuytgesonden boode te sijn. Noch werde een schantsken opgeworpen in t'marasche in t'oosten van tfort, om van buyten oick tfort te besluyten, alle de andere wercken gingen seer voort ende werde de galerie soe seer verlengt dat se desen nacht over de 40 voeten in de gracht quaemen, noch schoot men desen dach ende oick nacht eenige vierballen in tfort, sonder groote operatie, dan dat daerdoor in den nacht eenige hutten branden, maer werde haast gelest.

Den xxvj^en Augusti ginck men met tgraeven ende delven alomme door de contrescharpen ende de verloopen ravelijn ende halve maenen seer voort, mitsgaeders met de catte ende t'vullen vande grachte. Men schoot mede eenige schooten op de fausse breye ende palissaede, omme daer mede te favoriseren t'vullen van de gracht ende vuytsteecken van de galerie, men schoot oick eenige schooten op tfort ende doort huys, noch werde desen dach een reveue generael gedaen van alle de cavalerie, dwelck in presente vechtende ruyteren van de 18 vaenen ruyteren sterck bevonden sijn over de 1400 paerden, behalven 70 van Baelens ruyteren tot Oetmaerssen, 30 van Potlis tot sHerenberge ende 30 van M. Bacx tot Bergen op den Soem. Omtrent den middach is tfort nochmael gesommeert omme haer over te geven, dan gaff Graeff Frederick voor antwoort, dat men de wallen als thuys affschieten soude, ende dan een storm ofte twee aenbrengen ende dat hij daer naer tijts genouch hebben soude omme een tambourijn vuyt te senden om een appoinctement. Ten selven daege omme graeffden haer ons volck in de contrescharpe van thuys in sulcker vougen dat men daer rontsomme gaen conde. Voorts werden geschooten eenige vierballen sonder effect ende werde de viant met ons schieten gedreven vuyte voet van sijn grachte, daer hij bij forme van fausse breye lach, noch reden eenige ruyteren vuyt tleger naer Groeningen omme advantagie aldaer te vinden ende eenige omme den wech van Oldenseel te becommen. Des nachts werde seer op tfort geviert, twelcke op de catte hooge opgesteecken werde. Werde mede seer gegraeven omme de loopgraeven in de contrescharpe heel breet te maecken, werde mede noch een viercant bij forme van een schantsken opgeworpen recht voor de poincte van t'ravelijn, op den wech van Emblichem omme ons volck te verseeckeren ende den viant die tot ontset soude mogen commen affteweeren.

Den xxvij^en Augusti ginck men mettet graeven in de loopgraeven, tvullen vande gracht (die desen dach wech 60 voeten lange gemaeckt werde) ende t'verhoegen vande catte seer voort ende schooten die van binnen eenige schooten op de gaelderie, daerdoor sij de onsen eenichsins beletten, doch werde heml. sulcx terstont door ons schieten belet. Des nachts vierde die van tfort seer, werde van buyten daer tegens weder een vier gemaeckt sonder dat men weet wat tselve beduyde.

Den xxviij^en ginck men met t'vullen vande gracht, breden ende verseeckeren vande loopgraeven ende verhoogen vande catte seer voort ende middeler tijt werden eenige schooten vande onsen geschooten. Voorts werde gedelibereert om een convoy naer Swol te senden om noch eenich

geschut herwaerts te brengen, daerop op den naernoen vuyten leger vertrocken seer veel waegenen, geconvoyeert bij vijff vaenen ruyteren met alle de treckpaerden wel tot 300 toe in den leger sijnde. Voorts werde het een betrocken weder ende begonst op den avont oick wat te regenen, men schoot desen dach eenige vierballen, doch sonder effect, eensdeels omdat men meent dat de ballen niet wel getempert en sijn, overmits dselve al te vrouch branden ende dickwils geconsumeert sijn eerse neder commen ende eensdeels omdat den mr. geen propositie en hielt om die te werpen, d'eene reyse die te corte werpende, ende d'andere reyse over. Des nachts de viant een stuck geschuts verplant hebbende ende in flancque daermede konnende schieten op de gaelerie oft mijne, belettede door sijn schieten twercken aen deselve voor die geheele nacht, in dewelcke die van binnen driemael achter den anderen vierteeckenen opstaecken ende werde daertegens weder in t'marasche geviert.

Den xxix^en^ Augusti des morgens vrouch werde een van onse stucken verplant ende in t'noorden gestelt, daerdoor tschieten van t'stuck van den viant staende in t'noorden van t'suytwest bolwerck belet werde, mits welcken twercken aende galerie weder voort ginck, werden noch eenige schooten op tfort hier ende daer geschooten. Noch werde seer gearbeyt aen de catte ende omme de loopgraeven heel breet te maecken, voorts regende het desen dach seer ende werden gehoort eenige gevangenen, die des anderen daechs gevangen ende voor Oldenseel gecommen waeren ende daeronder eenigen bevoorens vuyt Coevoerden gecommen, die verclaerden dat opt tfort niet meerder als dranck soude van noode sijn door gebreck van waeter, door dien op thuys maer eenen put en was, houdende seer weynich waeters ende dat daerentegen op thuys waeren ontrent 700 soldaeten, behalve wijff ende kinderen, doch dat van andere provisie tfort tamelijcken voorsien was, dat mede de hoope van ontset cleyn was. Desen nacht en werde aende galerie om tschieten van die van binnen niet gearbeyt.

Den xxx^en^ Augusti ginck men met tbreden van loopgraeven, verhoogen vande catte ende vullen vande grachte seer voort, oick reden vuyten leger alle de voordere vaenen ruyteren omme te bejegenen het convoy dat dien dach van Swol scheyde, medebrengende thien stucken geschuts, te weeten 5 halve ende 5 heele canons met noch een groote menichte van waegens gelaeden met admunitie tot t'voorsz. geschut noodich, met welck geschut ende waegens sij dien dach tot Ommen quaemen. Voorts werden eenige schooten op tfort ende de suytkatte van dien gedaen ende was

t'weer heel buydich ende seer regenende, was mede Sijn Ex[tie] wat sieckelijck, des nachts arbeyde men weder aende galerie ende werde noch een batterie op de gracht van tfort gemaeckt in tnoorden tot twee stucken om den viant oick aldaer vuyte fausse breye te verdrijven,

Den lesten Augusti ginck men mette voorsz. wercken seer voort ende insonderheyt de catte ende t'vullen vande grachte, voorts schoot men eenige schooten op t'fort ende het was seer regenich ende windrich weer, twelcke in desen oirde, daert leech lant ende vol marasche is, ende in de loopgraeven seer onbequaem ende moeijelijck weer is. Voorts quaemen meest alle de waegens van tconvoy weder in tleger mette ammunitie ende tgeschut in truyterquartier aen de scheyde van de Vecht. Werde mede de galerie verlengt ende gebracht tot aende pallisade van tfort ende des nachts aende walle. Ten selven daege begonst de viant aff te snijden het westbolwerck, daer de vullinge vande gracht ende de galerie op de eene sijde aen quam, daer vuyt men vermoede dat sij tselve bij noot wel souden mogen abandonneren, noch creech men desen dach pertinente tijdinge dat de viant op Vrijdach voerleeden voor Berck over den Rijn gecommen was, beleyt bij Graeff Caerl van Mansfelt ende Mon Dragon [1], ende de Spangiaerden met den Colonnel Emanuel de Woga, dat mede sij gemonstert hadden voor Emmerick ende sterck bevonden waeren 4500 mannen, doch dat daer onder wel waeren 500 man alleen vuyt Emmerick die als passevolanten monster passeerden naer de monsteringe werden sij betaelt. Men vermoede dat sij vervoucht bij tvolck van Verdugo wel mochten trachten om Coevoerden eenich ontset te doen oft aengrijpende een ander plaetse ons soucken te diverteren. Hierinne werde bij Sijn Ex[tie] voorsien, dwelck alle de schantskens om Coevoerden gemaeckt seer dede versterck en, dede mede de loopgraeven soe sterck tegen die van buyten als van binnen maecken, ordineerde mede dat de cavalerie met tregement van Brederode souden connen logeren ontrent thuys ter Scheere, weesende niet wijt van sijn quartier, beschreeff mede de Heer Vere omme mettet Engelsche regement weder in tleger te commen.

Den eersten Septembris ginck men mettet graeven, delven ende verhoogen vande catte alomme voort, men begonst mede de trancheen op te worpen aen thuys ter Scheere, daer de cavalerie ende tregement van Brederode leggen souden. Men verstont mede dat de Graeve van Hohenloe tot Swol was wachtende aldaer eenige soldaeten van tregement van Stol-

---

[1] Dese twee trocken van den Rijn wederomme.

bergen [1] ende twee vaenen ruyteren omme met dselve herwaerts in t'leger te commen, dat mede Graef Philps (die met t'volck van Vranckrijck wederomme gecommeu was) met 19 vendelen knechten marcheerde naer sGraevenweert om aldaer naerder bevel te verwachten. Ontrent negen vuyren voer noen nam ons volck de walle vanden viant door de galerie in ende begonsten te sapperen, in vougen dat sij desen dach wel een spietse lengte daerinne graeffden ende de aerde onderstoenden ende bevonden dat thout daerinne gearbeyt niet heel door en ginck, maer alleen een spietse diep in de walle lach, dat mede de aerde seer gul ende bol was ende mitsdien seer bequaem om te mineren ende sapperen. Op t'inneloopen vande walle voornt. schooten die van binnen seer naer de onsen soe met twee stucxkens als met roers ende musquetten ende insonderheyt daer de galerie cesseerde laetende sijn oepen om aende walle te mogen commen, dan de onsen schooten mette roers ende musquetten, mitsgaeders met tgroff geschut soe dapper wederomme dat sij niet alleen en faciliteerden de onsen om in de walle te commen, maer deden oick soe veel dat de viant meest verveerdelijck schoot ende sulcx niet dan een ofte twee van de onsen en quetsten, sonder yemant doot te schieten. Noch werden veel vierballen in tfort geworpen, doch sonder effect. Ontrent den mid dach werde tfort derdemael opgeeyscht ende gaff Graeff Frederick voor antwoort (heel droncken sijnde) dat hij tfort begeerde te houden voor den Coning totten lesten man ende druppel van sijn bloet toe, dat men Sijn Ex^tie ende Genaede soude goeden nacht seggen. Ontrent elff vuyren begonst het heel sterck te regenen ende regende totten avont toe, daerdoor men van wercken most ophouden, behalven de sappe die langsaem voort ginck. Op den avont werden in tquartier van Sijn Ex^tie gebracht de 10 stucken batterie van Swol gecommen ende creech Sijn Ex^tie tijdinge, dat den Graeve van Hohenloe met sijn vaen ruyteren ende tregement van Stolberch (voor soe veel tselve bij een was) tot Ommen gecommen was. Des nachts werde seer in tgraeffschap van Benthem geviert met branden van een huys ofte schuyre, daertegens die van binnen weder een vier opstaecken, — voorts werden aenden voet vande catte noch geplant de 2 ijsere stucken, die te vooren van Swol gebracht waeren ende een halve

[1] De Overste Effern, Heer van Stolberg, had van de Staten Generaal reeds vóór de verovering van Steenwijk commissie ontvangen tot het ligten voor den tijd van drie maanden van tien vendelen voetvolk, ieder van 200 man, die op den 1sten Augustus onder de wapens moesten zijn. (Resol. van de St. Gen., 20 Mei 1592. — Van Reyd, IX, bl. 330.)

canon om den viant oick aen die sijde vuyte fausse breye te houden, daer die van binnen noch dien nacht innequaemen, haer houdende off sij een halff maenken leggende op de eene sijde vande galerie tot bewaeringe van dien wilden affloopen maer en quaemen niet aen, dan vraechden alleen wat men daer maeckte ende hielen haer voorts op tfort heel stille.

Den ij[en] ginck men met t'arbeijen alomme seer voort ende oick mette sappe ende werden eenige schooten mette heele canons geschooten op tfort. Voorts reden Sijn Ex[tie] ende Graeff Willem met eenige ruyteren selffs den Graeve van Hohenloe tegen, die ontrent 12 vuyren in tleger quam met sijn vaen ruyteren ende tregement van Stolbergen met 7 vendelen voetknechten sterck ontrent 800 mannen ende gingen logeren in de nieuwe tranchee, begonnen aen thuys ter Schere. Ten selven daege werden de twee ijsere stucken vanden voet vande catte genomen ende geplant in t'noortoosten omme den viant aldaer mede vuyte fausse breye te houden, voorts creech men seeckere tijdinge, dat de avantgarde van den viant gecommen was al op gisteren te Gildehuysen bij Benthem ende dat op huyden de bataille ende de arriere garde daer wesen soude, dat mede des nachts 3 cornetten paerden van den avantgarde tvier voors. ontrent Emlichem gemaeckt hadden, werde mede verstaen dat de viant van tvolck over Rijn versch gecommen niet stercker en was dan ontrent 3500 voetknechten ende ontrent 400 paerden, dat Verdougo hem daerbij vougen soude met ontrent 1500 man te voet ende 400 paerden, ende dat Graeff Harmen van den Berch vuyt Groeningen noch aldaer brengen soude 800 man te voet ende 40 peerden, dewelcke men meynde dat gedestineert waeren om Coevoerden te ontsetten, daer doen seer weynich apparentie toe scheen te wesen, overmits op dat volck in tleger al gecoockt was, ende men niet van meyninge en was om haeren twille op te breecken, maer haer thooft te bieden soe sij quaemen. Noch creech men tijdinge vande Engelschen dat die tot Swol vergaederden om mede herwaerts te commen, des nachts regende het seer ende vierden die van binnen seer, daertegens weder van buyten geviert werde.

Den iij[en] Septembris regende het vanden morgen aen tot middach toe soe seer, dat men van alle wercken vuytgeseyt de sappe, moste ophouden ende oick weder doorsteecken den dam aen thuys ter Schere te vooren geslaegen, om twaeter quyt te werden. Naer den middach begonst den wint noortoost te wayen ende tweder heel claer te werden daerdoor men begonst oick mette catte ende tversterken vande loopgraeven voort te gaen ende de sappe meerder ende meerder te voorderen. Des avonts tri-

umpheerde die van tfort heel ende trocken met tvliegende vendel om de wallen ende schooten drie t'salven, des nachts werde weder van buyten ende binnen seer geviert.

Den iiij[en] Septembris vertrocken vuyten leger seer veel waegenen om vivres te haelen ende gingen naer Meppel toe, om aldaer de vivres te haelen, geconvoijeert bij een vaen ruyteren twelcke het eerste convoy was, dat naer Meppel gedaen werde, om vrij ende seecker te mogen gaen, welcken weg bij Sijne Ex[tie] tot noch toe oepen ende ongebruyckt gelaeten was, om die alleen te gebruycken als den viant soe naer soude commen, dat hij de convoyen op Swol eenichsins soude konnen beletten, overmits het den viant niet mogelijck en is op dien wech te commen, ten waere hij door de Boertange om ende voorbij thuys te Wedde, eerst naer Groeningen tooch, om van daer op den wech van Meppel te commen om de marasche wille leggende op de noortsijde van Hardenberch ende Ommen. Voorts was het seer goet weder, waerdoor men met tgraeven ende delven alomme seer voortginck, met oick tverhoogen vande catte, noch werde seer versterckt tschantsken leggende op den wech van Emlichem, daerinne oick opgeworpen werde een batterie tot de twee metaelen veltstucken omme die aldaer tegen den viant, soe hij wilde commen, te gebruycken. Op den morgenstont ontrent 8 vuyren liepen drie van onse soldaeten op de poincte van t'westbolwerck om t'selve te besichtigen, ende daerop sijnde begonnen te roupen val aen, val aen, twelcke die van binnen siende maeckten een seer grooten alarme ende quaemen met haer vendels op deselve poincte loopen, daer de onsen seer veel schooten mette 3 heele canons naer deden. Dit oploopen werde daer mede gefaciliteert, dat men een deel vande poincte vande wal gesappeert ende onderstut, hadde laeten vallen, overmits de aerde van dien soe gul was dat men vreesde dat die al evenwel van selffs eens vallen ende dan ons volck schaede doen soude. De soldaeten quaemen ongequetst weder aff ende seyden dat de viant de poincte vuyt gedolven ende eerst met een pallisaede, ende daernaer met een halve maene affgesneden hadden, in alle schijn als t'oostbolwerck te Steenwijck affgesneden was. Hiernaer vertoende hem den viant met 5 cornetten paerden ontrent een halff mijlken vanden leger, daerop weder eenige paerden vuytreden, om hem te decouvreren, die bevonden dat hij weder afftooch, — men creech voorts tijdinge dat de viant op gisteren naernoen hem verthoent hadde voor Oetmaersen met ontrent 800 paerden ende 28 vendelen voetknechten, dat hij oick in t'marcheren was om herwaerts te commen, waerdoor men de wachten alomme versterckte, niette-

genstaende die des nachts meerder geweest waeren als te vooren, werden mede de twee metaelen veltstucken gebracht in de schantse op den wech van Emlichem leggende, noch werden in de nieuwe tranchee ofte tquartier vande cavalerie aen thuys ter Schere leggende gebracht twee halve canons met cruyt ende scherp, om den viant daermede aff te keeren, soe hij derwaerts wilde. Van gelijcken werden in t'suytoosten ende suyden van t'qartier van Sijn Ex^{tie} gestelt 5 stucken geschuts, 2 halven ende 3 heele canons omme te flancqueren over tgeheele velt, liggende tusschen den wech van Emlichem ende tselve quartier ende oick nederwaerts, scheyde men mede vuyt alle de wercken (vuytgeseyt de sappe, t'verstercken van tschantsken op den wech van Emlichem ende van tquartier vande cavalerie voorn. daer mede laegen tregement van Brederode ende van Stolbergen) omme de soldaeten alomme op haer waepenen te doen passen ende werden alle saecken daer naer gestelt om den viant thooft te bieden, soe hij quaem. Voorts schoot men eenige vierballen in tfort, maer sonder effect. Op den naernoen werde noch een schantsken opgeworpen ten halffwegen vande schantse, leggende op den weg van Emlichem ende tquartier van Sijne Ex^{tie}, twelcke oick dien avont opgemaeckt werde. Werde noch een ganck gemaeckt vande schantse op den wech van Emlichem tot aen tschantsken, leggende beoosten vanden selven wech, wesende deselve ganck over beyde sijden een mans lengte hooch beschantst, omme vrijelijck malcanderen te mogen succurreren, werden mede een loopgraeve gemaeckt van tschantsken leggende in t'oosten van tfort in t'marasche totte loopgraeve leggende in de contrescharpe, om oick den een den anderen te mogen succurreren. Des naernoens begonst men weder aende catte te wercken ende ginck ons volck logeren boven in den affgevallen walle ende in de voet vande borstweringe van dien, daer sij haer vast maeckten, werpende de aerden van boven neder. Voorts creech men tijdinge dat de viant sterck stijff 4000 man te voete ende ontrent 1000 paerden des nachts gelogeert hadde te Ulsen ende des morgens tusschen 7 ende 8 vuyren gecommen was tot Emlichem, logerende de peerden in het dorp ende tvoetvolck buyten het dorp over dese sijde, egeen sonderlinge bagagie bij haer hebbende, nochte vrouwen, noch oick hutten maeckende, dat mede sij vuytgesonden hadden tot twee maelen toe verscheyden ruyteren omme te decouvreren den wech ende wat ons volck deden, welcke ruyteren tot een halff vuyre gaens aen tleger gecommen sijn ende van Sijn Ex^{tie} selffs ende den Graeve van Hohenloe verscheydentlijck gesien, dan en attenteerden niet besonders, hierdoor vermoede men, dat sij des nachts wel een cami-

sade ofte aenloop mochten doen, daerdoor alomme de wachten verdubbelt ende versterckt sijn, dan en is doen noch sulcx niet gevolcht. Noch creech men tijdinge dat bij tselve volck vanden viant niemant en was dan Mon Dragon, dan dat Graeff Carel [1] ende Verdougo verwacht werden met 300 mannen ende 4 veltstucken van Oldenseel, dat mede Graeff Harman van den Berge van Groeningen verwacht werde met 4 vendelen knechten, die desen dach oick over de Boertange trock, om hem bij haer te vervougen, werden mede geseyt dat de viant alomme neerstich ondervraechde off ons volk geen gereetschap en maeckten om op te breecken, waervuyt men vermoet haer meyninge geweest te sijn, dat Sijn Ex^tie alleen op tgeruchte van haer compste soude gaen loopen, maer de tijden van dien sijn verandert. Des nachts vierde de viant seer te Emlichem ende oick te Lair ende werde van thuys daer weder tegen geviert, sonder datter yet anders besonders vuytgerecht werde.

Den v^en ginck men mette sappe, t'verhoogen vande catte ende tversteroken van t'ruyterquartier seer voort, soe om die van binnen meerder te benauwen als ons beter tegen den viant te mogen defenderen. Die van tfort arbeyden seer aende poincte daer ons volck boven inne lach, met opwerpen van aerden ende werpen van steenen, voorts regende het seer ende bleeff de viant tot Emlichem leggen, sonder yet te doen, dan sont alleen 3 cornetten peerden om den wech te besichtigen, naer t'quartier toe daer ons volck gelegen hadden aende scheyde vanden Vecht, sont mede ontrent 100 paerden vuyt op den wech naer Coevoerden, dwelcke aenrijdende op 12 peerden van de onsen aldaer op de wacht staende, naemen dselve de vlucht naer tschantsken toe, die alleen eenige peerden vanden viant volchden, dan soe weder eenige schutten vuyt tschantsken vuytvielen, weeck den viant oick wederomme, hier werde een peert vande onsen geschooten. Desen dach viel noch een stick vande walle aff, ondersappeert sijnde, desen dach werde gekregen een dienaer van Joncheer Johan van Steenwijck met een brieffken van Verdougo, daer vuyt bleeck, dat hij eenige correspondentie met Verdougo gehouden hadde ende bekende de dienaer seeckere advertissementen die sijn M^r aen Verdougo door hem bij monde hadde hieten doen, waerdoor Sijn Ex^tie terstont te peert vuytschickte om hem te haelen op thuys te Ruynen. Desen Jan van Steenwijck was eygenaer van thuys ter Schere, daer Sijne Ex^tie gelegen hadde ende at alle daechs aen Sijne Ex^ties taefele ende hiel hem al off hij onse sijde gansch toegedaen was

---

[1] Fuit falsum.

geweest, ende onder dat decksel hadde al van voor Steenwijck begonnen te negocieren tusschen Sijn Ex^{tie} ende den Drost van Coevoerden. Des nachts quam den viant op t'velt, leggende benoorden Lairwolt met eenich volck te voet ende te paerde ende met eenige waegens, dan was van selffs weder gekeert. Men vermoet dat op de waegens gelaeden waeren scherpen ofte cruyt, des nachts vierden die van thuys seer, doch en vierden den viant van buyten niet.

Den vi^{en} ginch men met t'verhoogen vande catte ende de sappe seer voort ende verdiepte men meest alle de grachten leggende buyten om de loopgraeven ende de trancheen van tfort; voorts werde Jan van Steenwijck voornt. gevangen ende quaemen de Engelschen des avonts tot Daelem, snachts werde bij die van thuys seer geviert ende maeckte den viant seer veel alarmen in tschantsken op den wech van Emlichem, daer door t'volck in t'quartier van Sijn Ex^{tie} meest al den nacht in de waepenen stonden.

Den vii^{en} des morgens vrouch ontrent anderhalff vuyr voor den dach, bracht de viant met meest alle sijn leger soe te paert als te voet een groote camisade aen op tquartier vande ruyteren Brederode ende Stolbergen, treffende eerst op t'oirt daer Stolbergen lach, daernaer op t'oirt daer Brederode lach ende ten derden in t'westen recht achter het ruyter quartier, daer weynich volck lach, dan werden met een clouckmoedicheyt alomme affgekeert, ende niettegenstaende eenige van hen in twesten al op ende over de tranchee waeren, soe werden se noch affgeslaegen, door aenloopen van Hopman Schaeff mette sijnen ende het secours dat, mits den grooten alarme, haer vuyt t'quartier van Sijn Ex^{tie} gedaen werde. Men schoot mette twee halve canons in dat quartier staende seer op den viant die hem in t'aenvallen seer courагieus thoenden In t'noortwesten stont noch een goeden hoop volckx, om aldaer mede een aenloop te doen, dan bleeff terugge, tsij omdat de anderen quaelijcken gevaeren waeren, ofte omdat sij aldaer meer werkx vonden dan sij meenden. Desen aenloop duyrde een groot vuyre, hebbende alle de vianden elck een wit hemde over haer clederen soe te paert als te voet ende deden met t'kriecken vanden dach haeren afftocht in tamelijcke goede ordre, alleen beleyt bij Verdougo [1]. Tregement staende

[1] Volgens Coloma, die eene uitvoerige beschrijving van dezen aanval en van de redenen der mislukking geeft, bestond de voorhoede uit duizend van de dapperste manschappen, die uit de verschillende korpsen opzettelijk daartoe uitgezocht waren; na hen volgde de overige infanterie, terwijl de kavallerie in reserve bleef, en in hinderlaag opgesteld werd in een boschje nabij de loopgraven. (Guerras de Flandes, Lib. V, p. 184.)

in tnoortwesten hadde men naer alle apparentie met de cavalerie wel konnen vermeestert hebben. dan Sijn Ex^{tie} alleen trachtende sijn tranchee te bewaeren en wilde sulcx niet gelijden, gelijck hij mede niet en wilde lijden dat ons volck te seer den viant te peert vervolchde, waerdoor de viant te meer sonder swaericheyt afftooch. Den viant liet hier naer alle apparentie over de 200 dooden (163 bij ons begraeven) daer aff ontrent 70 soe aen als in tquartier laegen ende de anderen in tvelt met ontrent 40 peerden (37) meest met tgroff geschut geschooten. maer hadde hij den dach verwacht soe soude het hem wel wat harder affgeloopen hebben. Van de onsen en bleven maer 3 doot ende eenige gequetst ende daeronder Graeff Willem van Nassau. die voor ter scham door het dunne vanden buyck geschooten werde, doch soe men hoopt sonder pericule. Dese victorie hoewel cleyn van verlies voor den viant, was heel groot voor ons, overmits den viant hierdoor benoomen werde de hoope van Coevoerden te ontsetten. Geduyrende desen aenloop begonsten die van tfort mede seer te schieten, twelcke haer haest met ons geschut belet werde. Terstont naer dese victorie quaemen noch in tleger Francois Vere met 9 vendelen Engelsche voetknechten ende de compagnie peerden van Graeff Philps van Nassau ende gingen logeren in tquartier aen thuys ter Schere, noch trock vuytet leger het ij^{de} convoy naer Meppel geconvoyeert bij de vaen ruyteren van Du Bois, werde oick aen den voet vande catte gebracht 2 heele canons om dien volgenden nacht daerop te brengen, dan en conste mits de groote hoochte vande catte ende de swaerte vande stucken niet geschieden. Voorts vierden se van binnen seer daer die van buyten weder tegens vierden.

Den viij^{en} Septembris arbeyde men seer aende trancheen om die te verstercken ende de grachten van dien te diepen, men ginck mede mette sappe seer voort ende men begonst in tsuyden van t'westbolwerck te mineren dan en waeren maer 3 voet diep gecommen, soe sij een mine van die van binnen ontdeckten, daerdoor die van binnen schielijcken vuyt vielen ende sloegen een van onse mineurs doot, vielen voorts in de sappe ende dreven de onsen voor een deel daer vuyt, begrepen voorts wel 8 ofte 9 voeten van dien ende begonsten een halff maencken daer te maecken, omme in faveur van dien weder te mogen commen in de fausse breye naer de brugge toe. Hierop werden wel eenige schooten gedaen met een halve canon staende op de voet vande grachte, doch sonder groot effect, totdat t'stuck verset was, twelcke niet dan des nachts en geschiede ende doe mosten se daer weder vuyt. Desen nochtans niettegenstaende ginck men

mette voordere sappe voorts ende begonst men des achternoens een andere mijne wat naerder de poincte. Voorts werde met gewelt van arbeyt de 2 heele canons op de catte gebracht ende gestelt ende quam teerste convoy naer Meppel gegaen, wederomme, twelck een groote verlichtinge maeckte, overmits tbroot in t'leger al heel gebrack. Noch quam een tambourijn vanden viant in tleger, vraegende naer tlichaem van een vrijheere genaempt Don Johan de Vibanga [1] die den voorleden dach gebleven was, dan werde in t'leger opgehouden omdat Graeff Philips op wech was tot sijn compste. Men verstont voorts dat den viant seer veel rijsbossen maeckte, soe men vermoet om noch een aenloop te doen ende daermede de grachten vande trancheen te vullen, daerdoor des nachts theele leger in de waepenen was, ende om tquartier vande ruyteren te beter te bewaeren werde des avonts achter thuys ter Schere over twaeter een wagenborch geslaegen om daermede te beletten dat den viant aldaer door twaeter (twelcke guejabel was) geen inval in dat quartier en dede, twelcke aldaer niet geretrancheert en was, omdat Sijn Ex^tie niet en wiste dattet guejabel was, voor dat hem desen dach sulcx geseyt werde. Des nachts vierden die van binnen seer, daer tegens die van buyten weder vierden.

Den ix^en Septembris des morgens vrouch hieff sich een groote alarme aen in tquartier van Sijn Ex^tie sonder oirsaecke ende quam daeromme omdat de Engelschen leggende in t'quartier vande ruyteren, ende des morgens vande wacht affgaende haer roers affschooten, daerdoor men in t'quartier van Sijn Ex^tie den alarme sloech. Een weynich hiernaer wasser een tweede alarme, die daeromme toequam, omdat den viant met 10 ofte 12 peerden quam besien den wech van Emlichen naer Coevoerden niet wijt van ons schantsken daer leggende, daerop die van tschantsken 2 schooten met haer veltstucken deden, daerdeur sij wederomme toogen. Voorts werden gebracht twee halve canons aen een hooge batterie bij forme van een catte gemaeckt in tsuyden van tfort. Op den achternoen besichtichde Sijn Ex^tie t'felt leggende besuyden sijn quartier ende bevont den gront tamelijcken hart ende alleen hier ende daer een quaede slach, daerdoor hij opt felt des nachts veel ruyteren dede op de wacht commen ende voorts den heelen nacht alle tleger in de waepenen houden, dan en quam den viant niet aen, soe men vermoet door den grooten gestaedigen regen die desen dach ende nacht viel. Desen nacht vierden die van binnen seer, dan en werde van buyten daer niet weder tegen geviert, voorts

[1] Carnero noemt hem Don Juan de Vivanco.

werde desen nacht wel een grooten alarme gemaeckt in t'ruyterquartier, doch sonder oirsaecke als alleen om twee ofte drie paerden willen geschiedende. Desen dach werde geretrancheert het ruyterquartier tegen het waeter aen, daer te vooren een wagenborch gestaen hadde, ende werde noch een stuck van tbolwerck laeten vallen, twelcke gesappeert sijnde, niet langer en conste opgehouden werden.

Den x^en^ Septembris regende het vanden morgen aen totte noene toe seer ende sont men noch een convoy vuyt om bier ende broot te haelen, twelcke mits den wech naer Meppel te seer gebroocken was door de groote convoye, nu naer Steenwijck ginck geconvoyeert mette vaenen ruyteren van Voisin ende Wermeloe, daeraff Wermelo met gegaen sijnde tot ontrent 2 mijlen weechs, is des avonts wederomme gekeert, daer voeren noch eenige schutten te voet mede. Voorts versterckte men de trancheen alomme seer ende repareerde men de oude wallen van tvlecke om den viant in allen gevalle beter te keeren. Men ginck mede mette sappe seer voort gelijck oick mette mijne, die desen dach wel totte 50 voeten diep gemaeckt werde, ontrent den middach werde tfort nochmael opgeeyscht, dan gaff Graeff Frederick voor antwoort, dat hijt houden wilde, soe lange hij cruyt ende loot hadde, maer den trompetter daerop wech gegaen sijnde, werde bij den Spangiaert Major [1] weder terugge geroupen ende gewacht off daer yemant was die Spaens spreecken conde, ende geantwoort sijnde jae, seyde dat hij de bevelhebberen bijeen ontbieden soude ende haere meyninge op de conditien verstaen, die sij daer naer Sijn Ex^tie^ oversenden souden, dat hij trompetter te dien fynen op morgen vrouch weder commen wilde. Hier staet te letten hoe seer dat Graeff Frederick aldaer, hoe wel Gouverneur, commandeert, aengesien het in de macht van een Spangiaert staet om de conditien te doen concipieren. Dit antwoort Sijne Ex^tie^ gebracht sijnde, heeft dselve terstont den trompetter weder aen tfort geschickt, hem doende aenseggen, dat sij terstont souden antwoorden ofte anders en soude hij naer heur niet konnen wachten, maer moste sijn beste evenwel doen, daer sij weder op antwoorden dat hij soe haest alle haer officiers niet en conste bijeen krijgen, maer mosten wachten tot op morgen. Des achternons viel daer noch een stuck vande walle van tbolwerck, ondersappeert sijnde, ter neder, daerop eenige schooten met groff geschut gedaen werden. Men sach mede dat sij met groote vlijt affsneden tselve bolwerck, daerop oick een schoote ofte twee gedaen werde, noch

[1] Dit is even als eenige regelen lager waarschijnlijk eene schrijffout voor „Sergeant-Major".

werde gemaeckt de beddinge totte 2 halve canons te stellen op de cleyne catte in tsuyden, om die des nachts daerop te brengen.

Ten selven daege quaemen vier van onse soldaeten vuyt des viants leger, die ettelijcke daegen daer verborgen geweest hadden ende seyden dat den viant in sijn leger op gisteren middach een alarme gehadt hadde ende op huyden wederomme, dat sij des voorleden nachts op wech geweest hadden met veel tackbosschen, sonder dat sij wisten te wat fynen, maer waeren door den grooten regen gekeert. Des nachts werden de 2 halve canons gebracht op de cleyne catte, op de voor middernacht dede den viant 3 schooten met seeckere 3 stucken, die hij in sijn leger hadde ende vierden die van binnen seer ende die van buyten oick, voorts was ons volck den naer middernacht meest in de waepenen ende maeckten eenige van onse paerden een alarme in tviants leger, die sij oick alles in de wapenen vonden.

Den xi[en] Septembris vrouch wasser een alarme in truyter quartier sonder oirsaecke ende quam bij, omdat men in tquartier van Sijn Ex[tie] seer schoot smorgens naer de dianen alleen om de roers te ontlaeden, twelcke sij beneden niet sien en konden mits den grooten nevel. Ontrent 8 vuyren verthoende hem den viant op wech van Emlichem in een bosken (sijnde ontrent een valkonet schoote van ons schantsken op den selven wech leggende) met een tamelijcken hoop voetvolckx, hebbende achter haer op de heyde wat veerder aff, vier troupen ruyteren van 8 ofte 10 kornetten paerden [1]. Hier tegen dede Sijne Ex[tie] de wachten wel besetten ende 7 vendelen Engelschen besuyden sijn quartier op tvelt commen met 7 vaenen ruyteren, doende middelertijt, volgende tvoorgaende bespreck sijn trompetter aen tfort gaen omme haer antwoort te weeten, dan die van binnen willende sien wat haer secours vuytrechten soude, stelden tselve noch vuyt totten middach toe. Ontrent den middach vertrock den viant wederomme naer Emlichem sonder yet vuyt te rechten ende schooten ons volck eenige schooten op tfort ende onder anderen oick twee van de catte (twelcke t'eerste was) den middach gepasseert sijnde staecken die van tfort haer trompette ende seyde aenden wacht dat sij met Sijn Ex[tie] begeerden te

[1] Het doel van Verdugo was, Maurits uit zijne verschansingen te lokken, waartoe hij hem als het ware met trompetgeschal deed uitdagen. — „Otra dia.... se presentó con toda la gente gunto á Coevorden en frente de su quartel, llamandole con la mayor parte de las trompetas à batalla; pero ni la dio ni travó ninguna escaramuça, como lo desseava Verdugo, por ver si le podia sacar de sus puestos, y pelear con el". (Coloma, Guerras de Flandes, V, p. 186.)

parlamenteren, daerop Sijn Ex^{tie} derwaerts sont ende sonden die van binnen eenen brieff vuyt, houdende dat indien men hen wilde tijt geven ende pasport om eenigen aen Verdougo te senden, die sij wel wisten dat niet verre en was, omme sijne meyninge te mogen verstaen, dat sij, die verstaen hebbende, thuys wel wilden overleveren, mits vuytreckende met alle haer waepenen ende bagagie, artelerie, amunitie van oirloge, vivres ende alle andere goederen ende daertoe geaccomodeert sijnde van waegenen ende peerden, daerop Sijne Ex^{tie} volgende den raedt van Graeff Willem voor antwoordt dede seggen, geresolveert te sijn haer egeen tijt te vergunnen om met Verdougo te spreecken, maer soe sij op de andere articulen begeerden te handelen met Sijn Ex^{tie}, dat sij volmachtigen vuytsenden souden, hij wilde weder gijselaers insenden, daerinne sij bewillicht hebben ende hebben dien volgende vuytgesonden Everard van Ens, Drost, ende Cristoffel de Vasquis Capitein ende Alonso de Martenay, commanderende over de ruyteren daerinne sijnde te voet, daertegens weder innegingen Johan van Egmont, Risoirt ende P. van Dorp Capiteyn. Ende naer aff ende aengaen werden op den nacht verdraegen in deser vouge: dat Capiteynen, Soldaeten ende alle andere persoenen souden mogen vuyttrecken met haer vendelen vliegende, waepenen, brandende lonten, bagagie, peerden ende alle andere goederen haer toebehoirende ende gaen daert haer believen soude, dat sij daertoe sullen geaccomodeert werden van waegenen ende dat sij in tfort alleen sullen moeten laeten de artillerie ende amunitie van oirloge ende vivres. Des nachts en vierden die van tfort niet, doch was ons volck de gansche naer middernacht in de waepenen.

Den xij^{en} Septembris vrouch werde t'appoinctement bij Vasquis binnen gebracht ende geapprobeert ende voorts bestelt dat sij op den achternoen vuyt trecken soude. De redenen waeromme Sijn Ex^{tie} heml. soe schoenen appoinctement gaff, waeren dese dat hij seer groote eere dachte te wesen soe een plaetse te krijgen onder de oogen vanden viant die om dselve te ontsetten gecommen was ende dat t'minste inconvenient hem daervan soude hebben mogen frusteren, dattet het op tjaer was ende gescheepen in desen houck niet veel meer vuyt te richten ende dat de wegen hoe langer hoe quaeder waeren ende alle daechs meer swaericheyt in de vivres maeckten, die in tleger seer dier ende noch dickwils niet te becommen waeren. Naerdat dit appoictement sulcx geapprobeert was quam Graeff Philps tot Daelem met 10 vendelen voetknechten ende daeronder een van tregement van Stolberch. De 9 bleven te Daelem leggen, daer op den achternoen noch bijquam de vaen ruyteren van Donck ende op den avont

noch 2 compagnien te voet. Hier en tusschen werde alle preparatie gemaeckt om vuyt te trecken, de brugge gemaeckt, de poorte geoepent ende ontrent 60 waegenen derwaerts gesonden, trocken mede in tvelt 13 vendelen Vriesche soldaeten, die haer in 2 slachtordren stelden ende 7 vendelen van tNoorthollantsche regement, die haer buyten tschantsken op den wech van Emlichem mede in slachordre stelden, omme alle inconvenienten te voorhoeden. Op den avont ontrent 5 vuyren trock den viant van thuys aff met 6 vendelen sterck ontrent 500 man die gaen konden, noch voerde hij vuyt seer veel vrouwen, kinderen ende bagagie ende eenige gequetsten, maer hij liet in thuys noch wel 60 siecken ende gequetsten, die meest vanden bloetganck sieck waeren, die Sijn Ex[tie] belooft heeft op morgen, als de waegens die nu mede gingen, weder commen souden, mede te doen wech voeren. De plaetse werde bevonden heel sterck met 5 bolwercken, inne hebbende 8 metaelen ende een ijsere stucxkens, t'groofste van 10 pont ijsers, amunitie van oirloge en werde egeen gevonden, dan wel 32 lasten rogge, meest den Drost toecommende, werde mede bevonden dat sij de poincte van 'twest bolwerck met een andere poincte van binnen affgesneden hadden ende de aerde tusschen beyden wel anderhalff manslengte vuytgehaelt, twelcke op een storm groote moeyte soude hebben mogen maecken, niettemin conste met sijn engte seer haest gevult werde, de bolwercken hadden sij al heel van binnen vuytgeholt ende de aerde aende borstweringe gebracht ende opgeworpen. In tfort trock alleen de compagnie van Graeff Willem ende begonst men terstont de loopgraeven in de contrescharpe toe te werpen, tvolck die vuyttrocken naemen den wech van Emlichem die te dien fynen geoepent was ende werden geconvoyeert bij de vaen ruyteren van Sijn Ex[tie] een halff mijle weechs verre. Ten selven daege op den morgenstont vertrock Verdougo met sijn volck van Emmelichem op ende quam des avonts logeren tot Velthuysen ende werde in t'optrecken in sijn achtertocht bij eenige onse ruyteren een alarme gemaeckt.

Den xiij[en] Septembris lach men stille in tleger ende de viant mede tot Velthuysen ende werden eenige boeren bescreven omde loopgraeven toe te werpen, werde oick tgeschut vuyte batterien affgeset om wech te mogen gebracht werden.

Den xiiij[en] lach men mede stille tot groote verachteringe van tleger ende costen van tlant, overmits de boeren noch niet gecommen en waeren ende men hen ontsach de loopgraeven ende schantsen bij de soldaeten om gelt te doen ter neder werpen, naemen voorts de Engelschen weder verloff om

vuyten leger te vertrecken, trock noch op tfort van Coeverden bij provisie de compagnien van Joncheer Caspar van Eusem, Pieter van Lieuwaerden ende Assuerus, Capiteynen ende vertrocken de Engelschen vuyt den leger naer Swol, geconvoyeert met ontrent 50 paerden van Baelen ende gingen mede noch eenige waegens om mette paerden wederomme te commen. Voorts quam het convoye van Steenwijck wederomme in tleger met broot ende bier, welcke om de groote armoede ende gebreck van broot seer wel te passe quam.

Den xven lach men mede stille ende begonst men een weynich aende galerie te breecken, omme die ende de aerde weder vuyte grachten te krijgen, dan ginck slappelijcken voort, men begonst mede een weynich te breecken aende catte, die aenbesteet was affgebroocken te werden, noch quaemen van Daelem in tleger ende in tquartier vande ruyteren, daer de Engelschen gelegen hadden, vijff vendelen van tregement van Graeff Philps sterck ontrent 550 mannen ende tregement vanden Heere van Lockeren met 6 vendelen, sterck ontrent 500 man. Den viant lach stille tot Velthuysen, ende des nachts regende het seer veel.

Den xvjen Septembris begonst men met alle naersticheyt te arbeyen aen t'affwerpen ende slechten vande loopgraeven, twelcke overmits de boeren niet en quaemen, den soldaeten aenbesteet werde ende ginck daeromme wel voort. Voorts werde de rest vande bagagie vanden viant ende Graeff Frederick vuyt Coevoerden naer Velthuysen gebracht, ende op den avont quaemen de waegenen naer Swol gegaen wederomme met broot ende bier geconvoyeert bij ontrent 50 ruyteren van Baelen, — quaemen noch in tleger een deel waegenen met broot ende bier van Steenwijck, die van tlaeste convoy derwaerts terugge gebleven waeren. Desen dach ende volgende nacht regende het seer exessivelijck.

Den xvijen ginck men mettet affwerpen alomme voort ende gingen veel waegens naer Steenwijck geconvoyeert bij de vaenen van l'Espini ende Donck, daeraff Donck naer garnisoen tooch, den viant bleeff noch tot Velthuysen ende werden op den achternoen 14 van hem gevangen ontrent Gramsbergen.

Den xviijen ginck men mettet affwerpen alomme seer voort, in vougen dat dien dach de grachte meest leech was ende de poincte wel twee mans lengte weder opgebout, werden noch de borstweringe ende catten op thuys gerepareert, werde mede tgeschut op vijff stucken naer tscheep gedaen, op den achternoen begonst den viant van Velthuysen te vertrecken naer Oldenseel.

Den xix^{en} ginck men mette wercken voort ende vertrock de compagnie van Graeff Philps naer haer garnisoen, quaemen noch eenige waegens met vivres van Swoll in tleger.

Den xx^{en}, xxj^{en}, xxij^{en} ende xxiij^{en} slechte men voorts de eerste vande wercken sonders anders yet vuyt te rechten dan dat eenige ruyteren van Warmeloe den xx^{en} tot Swol quaemen ende de vaen van Pouli den xxj^{en} ende dat de resterende stucken gescheept werden ende dat den xxij^{en} t'convoy van Steenwijck in tleger quam ende den xxiij^{en} tconvoy van Swol ende dat men resolveerde op overmorgen metten leger te vertrecken.

Den xxiiij^{en} quaemen in tleger ontrent 150 man tot supplement van eenige vendels van Stolbergen regement ende werde alle ordre gestelt om op morgen te vertrecken ende de wegen gemaackt, trock noch ten selven daege naer Steenwijck de vaen ruyteren van Eylke Onsta met veel waegens met bagagie, derwaerts medeleydende den persoen van Jan van Steenwijck.

Den xxv^{en} Septembris des morgens heel vrouch brack het leger op ende begonst te vertrecken, leydende de avantgarde (bestaende van 8 vaenen ruyteren ende de regementen van Graeff Philps ende Lockeren) den Graeve van Hohenloe. De bataille bestont vande regementen van Brederode, Groenevelt, Duvenvoorde ende Stolberch, de arriere garde wesende de 3 Vriesche regementen (19 vendelen) ende 9 vaen ruyteren werde beleyt bij Graeff Willem van Nassau, de carroye was tusschen de avantgarde ende bataille ende quaemen alsoe in goede ordre des avonts tot Ommen, alwaer mede te waeter affquam alle het geschut geleyt in praemen. Ten selven daege quaemen tot Swol de gedeputeerden van de Heeren Staeten Generael omme met Sijn Ex^{tie} ende de Raeden van Staete te resolveren op t'voorder aengrijpen ende breecken vanden leger. De gedeputeerden waeren den Advocaet Barnevelt, Hendrick van Brienen, van der Beecke ende den Greffier Aertssens; men kreech voorts tijdinge dat den viant tot Eepe noch lach.

Den xxvj^{en} quam tgeheele leger tusschen Swol ende Hasselt logeren op den dijck ende tgeschut op t'Swarte Waeter om vuyte praemen verscheept te werden. Voorts quam Sijn Ex^{tie} met den Graeve van Hohenloe ende Graeff Willem tot Swol ende begonsten metten Raede van Staete ende de Gedeputeerden voornt. te disputeren op t'voorder aengrijpen ofte breecken vanden leger. Ende hiermede eyndichde het swaere ende costelijcke beleg van Coevoerden, daer in der waerheyt geen drie hondert mannen voor geschooten ofte doot geslaegen en sijn, maer bovendien wel 1200 cranck ofte gequetst gewerden, soe om de couwe ende vuylnisse, die sij hier

hebben moeten verdraegen als om de groote dierte van broot ende bier, daerdoor de soldaeten meest waeter droncken ende dickwils in eenige daegen geen broot en prouffden, in welcke belegeringe men mede meer als in alle anderen heeft mogen sien wat cracht de spaede heeft ende dat mette selven kan gebroocken ende overwonnen werden, dat anders alle oirlochsinstrumenten wederstaet.

TOCHT NAER DEN RIJN.

Den xxvij[en] Septembris vergaederden men wederomme een resolutie op tgunt voors. is te nemen, daerinne egeen cleyne swaericheyt en was gelegen omdat de winter naer op de hant was ende de meenichfuldigen regen de wegen seer gebroocken ende bedorven hadde, dat mede ons leger mits de siecken ende de dooden desen soomer seer geswackt was ende beneffens dat den viant hem bleeff onthoudende op de grensen van Munster ontrent Eepe, om te sien wat wij voorder souden willen aengrijpen ende daernaer oick raedt te nemen. Bij de voors. swaericheyden liepen noch eenige anderen, als dat alle de waegens van tleger meest bedorven ende de paerden affgereden waeren ende de soldaeten mits de dierte van tvoorige leger heel arm ende ongecleet omdat haere cleederen mits de vochticheyt van t'weder meest verrot ende vergaen waeren. Tusschen desen quam ten selven daege tot Swol den Ambassadeur vanden Coning van Vranckrijck, versouckende van wegen Sijn Meester dat tleger in Vlaenderen mochte gebracht werden, daertoe aenwendende seeckere advantagieuse middelen van Sijn Meester, als te weeten dat dselve met een grooten ruytertocht hem wel soude verthoenen in Artois omme tselve voor een deel aff te branden ende soe den viant meer moeyten op den hals maecken. Ten selven daege quaemen d'regementen van Graeff Philps, Lockeren, Brederode ende Stolberch besuyden de stadt Swol op den wech van Deventer tot verseeckeringe vande paerden buyten de stadt weydende, ende quam bij tregement van Stolberch noch de compagnie van Draeper sterck 160 man, behalven de 45 die te vooren in tleger geweest hadden. Op den avont werde de resolutie genoemen, dat men met tvolck voorbij Deventer, Zutphen, Doetichem ende 's Heerenberge reysen soude naer den Rhijn, om die ontrent sGraevenweert te passeren, ende alsoe sien wat de occasie soude voordelijck thoenen, tsij om den viant te beletten over Rhijn te

commen ofte de stadt Graeff (daer niet dan 300 man in garnisoen lach) ofte sHertogenbosch aen te tasten, ofte oick den Hartoch van Parma te Spae te vernestelen ofte soe de viant heel over Rhijn tooch weder te keeren ende yet op Goer ofte Enschede aen te grijpen alles naer den tijt ende de gelegentheyt soude mogen lijden. Voorts vergaederden de Gedeputeerden vande Heeren Staeten Generael met-eenigen vuyt den Raede van Staete omme ter neder te leggen het different tusschen die van Overijssel ende Vrieslant geresen om de besettinge van Coevoerden, dan en konste noch desen nochte oick eenige volgende daegen niet affgedaen werden om theftich drijven van beyde de partijen wille [1].

Den xxviij[en] Septembris begonst men alle preparatie te maecken om te vertrecken, werde tgeschut tscheepe gedaen met alle de amunitien van oirloge ende vivres ende quam te dien eynde alle tvolck rontsomme de stâdt Swol in de voorburgen logeren.

Den xxix[en] ende xxx[en] Septembris werde voorts alle preparatie gemaeckt om te vertrecken den eersten der volgender maent Octobris, dan mits de contrarien wint, dwelcke belette dat de scheepen vuyt tgat van Swol niet commen en konden, werde tselve voorder vuytgestelt.

Den eersten Octobris trocken de scheepen met tgeschut ende amunitie die gelaeden waeren vuyt tgat van Swol ende quaemen eenige scheepen met vivres die daechs te vooren vuytgeloopen waeren in de IJsele tot voor de Cootensche schantse.

Den ij[en] Octobris vertrock het heele leger van Swol ende quam logeren tot Wijhe ende Olst ende volchden de scheepen die in de reviere waeren.

Den iij[en] Octobris quam Sijn Ex[tie] mettet leger tot boven Deventer dicht bij de stadt ende quaemen de scheepen ende ponten met geschut ende amunitie van oirloge tot Campen. Voorts vertrock den Raedt van Staete vuyt Swol ende quam tot Deventer; desen dach regende het seer.

Den iiij[en] trock het leger voort door Zutphen ende ginck logeren buyten de stadt aenden Galgenberch ende quam tgeschut ende voordere scheepen

[1] Zoowel Friesland als Overijssel beweerden regt te hebben op het bezetten van Coeverden, een strijd, die tot langdurige en hevige debatten aanleiding gaf. De aanspraken van Overijssel zijn uiteengezet in de »Corte deductie des gueden rechts ende wettigen titels zoo die lantschap van Overijssel ende bysondere die drie steden Deventer, Campen ende Swolle hebben opden huyse Borch ende stadt van Coevoerden«, welke door Lamberth ter Cuelen, Burgemeester van Zwol aan de Staten Generaal werd overgeleverd (Resol. der Staten Gen , van den 1sten Sept. 1592) De behandeling van deze tamelijk ingewikkelde kwestie, die met eene soort van transactie tusschen Friesland en Overijssel eindigde, vindt men uitvoerig beschreven bij Bor XXIX, bl. 641 en volgg. Zie ook Gr. v. Pr. Archives, 2me Série, T. I, pag. 285.

tot ontrent Wijhe. Desen dach ende volgende nacht regende het excessivelijck seer met grooten wint, waerdoor de wegen van de Twente geheel gebroocken werden ende het lant met waeter bedeckt, twelcke belette dat men noch op Goer, noch op Enschede gevouchelijck yet vuytrechten conde, ten waere het weeder geheel veranderden ende drooger werde.

Den v^{en} Octobris vertrock Sijn Ex^{tie} mettet leger naer Doetichem ende quam logeren tot Hengel ende tHellem, voorts quaemen eenige scheepen tot Deventer, dan bleeff tgeschut mits den grooten contrarien wint te rugge. Voorts kreech men seeckere tijdingen dat den viant weder over Rhijn trock ende al 2 regementen ende eenige ruyteren over waeren. Ten selven daege ontboot Sijn Ex^{tie} in haest alle de treckpaerden naer Doesborch soe men vermoet om yetwes in haeste vuyt te rechten, dan de occasie van dien verandert sijnde sondt d'selve op des anderen daechs wederomme. Ten selven daege quam den viant met twee vaen ruyteren tusschen Deventer ende Swol ontrent Olst, om eenige avantagie aldaer te vinden op den geenen die tleger souden mogen volgen dan niet vindende keerden wederomme. Desen dach ende volgenden nacht regende ende wayde het seer, twelck een groote swaericheyt voor ons leger maaeckte omdat de wegen alomme soe seer gebroocken werde. Voorts trocken de compagnien peerden van Vere ende Sidney binnen Doesborch om aldaer te blijven.

Den vj^{en} bleeff tleger stille leggen, gelick mede meest alle de scheepen om t'quaede regenachtige weder ende grooten contrarien wint, op den naernoen vertrock den Raedt van State ende quam tot Zutphen, desen dach ende nacht regende het seer

Den vij^{en} Octobris vertrock Sijn Ex^{tie} mettet leger ende quam logeren tot bij Zevenaer ende de dorpen beneden naer IJseloort toe leggende ende in t'optrecken kreech hij advertentie dat den viant met 5 vaen ruyteren vuyt Grolle getrocken was, waerdoor men vreesde dat hij yet op den hindertocht mochte attenteren omme waertegens te voorsien Sijn Ex^{tie} achter den hindertocht dede marcheren 7 vaenen ruyteren, doch den viant en verthoende hem niet. Ten selven daege quam tgeschut (mits dat de treckpaerden weder gecommen waeren) tot Zutphen, desen dach ende nacht regende het doen niet seer veel. Voorts quam desen dach een scheepbrugge vuyt Hollant gebracht om over den Rhijn te slaen tot 's Graevenweert.

Den viij^{en} Octobris bleeff tleger te Zevenaer ende daerontrent leggen ende vertrock den Raedt van Staete vuyt Zutphen ende quam tot Arnhem. Desen dach regende het seer ende quam Sijn Ex^{tie} met Graeff Willem van Nassau

ende Graeff Philips met eenige Colonnellen ende Capiteynen op den avont mede tot Arnhem, omme mette Raeden van State te resolveren op tbreecken van tleger, mits het gestaedige quaede weder ende dat den Hartoch van Parma van Spae vertoogen was.

Den ix^en^ Octobris was het tamelijcken goet weder ende vergaederde men om te resolveren op tvertreck van tleger, daerinne naer alle difficulteyten bij Sijn Ex^tie^ voorgeslaegen, overgewegen, geresolveert werde dat men tleger noch eenige daegen sal bijeen houden om den viant in suspens te houden, ten eynde hij naer Vranckrijck niet en trocke om soe met ons leger den Coning van Vranckrijck te behelpen, volgende t'aenhouden van sijn Ambassadeur Busenval, alles nochtans op het wel believen vande Heeren Staeten Generael, ten welken eynde een post aen heml. gesonden werde, omme haere meyninge te verstaen. Op den achternoen vertrock Sijn Ex^tie^ weder naer tleger, twelcke ontrent Zevenaer stille bleeff leggen. Men creech voorts tijdinge dat den viant weder in tlant te Benthem gecommen was.

Den x^en^ Octobris bleeff tleger stille leggen, trock Sijn Ex^tie^ op de jacht ende quaemen de ponten met tgeschut ende scheepen vast de IJsele op ende begonst op den achternoen noch seer te regenen ende quam Sijn Ex^tie^ metten Graeve van Hohenloe ende 3 vaen ruyteren voor Emmerick ende sonden een trompetter aende stadt, henl. doende aenseggen dat Sijne Ex^tie^ verstaen hadde, dat sij den predicant vuytgejaecht ende de Jesuiten innegenomen hadden, twelcke hij soe niet en begeerde te laeten passeren, dat sij daeromme metter daet de Jesuiten weder vuytjaegen ende den predicant innehaelen souden, ofte hij wiste wat hij mette stadt te doen hadde, versouckende antwoort vanden Magistraet, dewelcke versochten tijt tot des volgenden daechs middach. Dit aenseggen aen die van Emmerick geschiede ten aenhouden vanden Graeve van Hohenloe, die op heml. een oude wrock hadde, niettegenstaende sij een Cleeffsche stadt ende sulcx neutrael waeren. Op den avont quam tgeschut ende de scheepen tot IJseloort, des nachts vertrock Graeff Philps vuyten leger seer haestelijck met 6 vendelen voetknechten ende 2 vaen ruyteren, sonder trommel ofte trompet te roeren, men vermoede dattet was om te voorcommen eenige practicquen vanden viant op Nimegen te vooren ondeckt ofte om eenich exploict op eenich stadt van t'overquartier van Gelderlandt te doen ende namentlijck Gelder.

Den xj^en^ bleeff tleger stille leggen ende regende het seer. Ontrent den middach quam in tleger den Maerschalck van Cleeff met antwoordt van

die van Emmerick[1], seggende dattet een neutrale stadt was, leggende op rijcxbodem, daer Sijne Ex^{tie} niet en hadde te gebieden, dat sij daeromme in de selve doen mochten wat hem gelieffde, sonder dat Sijn Ex^{tie} heml. daerinne behoirde eenich letsel te doen, dan mits dat Sijn Ex^{tie} op de jacht was en sprack den Maerschalck hem selffs niet, doch werde hem evenwel geseyt, dat die van Emmerick haer de Jesuiten souden quyt maecken ofte men en soude het daerbij niet laeten. Des achternoens begonst het geschut den Rhijn optegaen naer sGraevenweert om van daer gebracht te werden, waer men het begeeren soude, voorts creech men tijdinge dat den viant met sijn voorder volck was commen logeren tot Stadtlo bij Nahuys in tlant ter Munster, hebbende Oldenseel ende Groll vol garnizoens gelaeten.

Den xij^{en} Octobris was het schoen weder ende bleeff het leger stille leggen.

Den xiij^{en} Octobris was het mede schoen weder ende bleeff het leger stille leggen, voorts creech men loopende tijdinge dat de viant op wech geweest was om Octmaersen te beleggen ende weder te krijgen, doch dat sijn volck hadde begonnen te mutineren, daer door tselve terugge gebleven is ende dat in deselve mutinatie 6 ofte 7 vendelen vanden steng geruckt waeren ende tvolck verloopen was ende dat de anderen den pas naer den Rhijn naemen om die weder te passeren ende dat Verdougo bij hem niet en hadde behouden dan alleen eenige Spangiaerden ende eenige ruyteren. Dese tijdinge werde bij die van Twente ende Overijssel gestroyt om ons leger weder derwaerts te locken, niettegenstaende alle de voors. difficulteyten.

Den xiiij^{en} Octobris werde des morgens vrouch een omslach binnen Arnhem gedaen dat alle ruyteren ende soldaeten in stadt sijnde terstont haer souden vervougen naer tleger, twelcke den selven morgen optrock naer Emmerick ende gingen logeren in de heeter boven de stadt om den viant die over Rijn wilde te keeren. Voorts quam den post vande Staeten Generael wederomme brengende voor antwoordt dat dselve Staeten Generael het stelden in de discretie van Sijn Ex^{tie} ende den Raede van Staete off sijt leger opbreecken solden ofte niet naer dat de gelegentheyt haer gedraegen solde, welcke brieven ten selven daege voornt gesonden werden

[1] Hertog Willem van Gulik en Kleef was in het voorjaar van 1592 gestorven, na eene regering van drie en vijftig jaar, van welke hij evenwel de laatste zes en twintig jaren krankzinnig was geweest. Zijn zoon Johan Willem (1592—1610) verkeerde in denzelfden toestand, en ten gevolge daarvan werd het land door eenen Raad bestuurd, die geheel en al de Katholyke partij was toegedaan.

aen Sijn Ex[tie] met versouck dat dselve tot Arnhem wilde commen omme daerop te resolveren ofte convoy senden dat den Raedt bij hem quaeme naerdat hij tgeraeden vont. Ten selven daege creech men tijdinge dat den aenslach die Graeff Philps op de stadt Gelder gepractiseert hadde ende daeromme hij in haeste, als voorseyt is, vuyt tleger getrocken was, gefailgeert was. Het regende desen dach seer excessivelijck ende des nachts trock tleger van daer voort naer Rees, hebbende ontrent een paer vuyren gerust.

Den xv[en] quam tleger voor tot Bijsselijck om den viant te besoucken ende trocken oick eenige oorlochsscheepen den Rhijn op ende quaemen ontrent Rees, voorts creech men tijdinge dat de oirlochscheepen die voor Berck laegen gemutineert waeren ende haer Overicheyt gevangen hielden, welcke tijdingen in der nacht noch met een poste naer Sijn Ex[tie] toegeschickt werden met brieven vanden Raede van Staete, dat aengesien de gelegentheyt vanden viant nu sulcx was dat Sijne Ex[tie] in tleger blijven ende op alle voervallende occasien letten soude ende soot van noode was dat den Raedt wel bij hem commen soude. Voorts was het desen dach schoen weder, tvoors. reysen van Sijn Ex[tie] in sulcker haest geschiede omdat hij tijdinge hadde dat den viant de ponten hadde doen bestellen om den xvj[en] deser te passeren, doch waeren door Graeff Harman op thuys te Ulst sijnde gewaerschout ende trocken sulcx weder naer Eepe toe. Voorts was den wech daer tleger getoogen was soe quaet ende ongebruyckelijck dattet een miserie was die te gebruycken.

Den xvj[en] Octobris bleeff tleger tot Bisselijck stille leggen ende regende het dien dach seer ende lieten die van Wesel vivres om gelt volgen soe veele men begeerde.

Den xvij[en] quam tleger met Sijn Ex[tie] wederomme naer Emmerick ende ginc logeren in de heeter boven de stadt, op den achternoen begonst het te regenen ende viel al tamelijcken veel waeters, middelertijt bleeff den viant tot Eepe.

Den xviij[en] bleeff tleger stille leggen in de heeter ende quam Sijn Ex[tie] geconvoijeert met 2 vaen ruyteren naer Arnhem om met den Raedt van Staete te resolveren op tvertreck ofte breecken vanden leger, doordien de soldaeten mettet quaede weder ende veel trecken heel gematteert waeren ende quaemen met hen Graeven Willem ende Philps van Nassau, ende bleeff den Graeve van Hohenloe in tleger om te commanderen ende op alles ordre te houden, ende quam Sijn Ex[tie] contrarie de brieven vanden xv[en] daeromme selffs omdat men verstont dat t'mutineren vanden viant

ontrent Oetmaersen niet en vervolchde, nochte soe breet waer en was als de brieven hielden ende dat t'mutineren tot Berck ende op de oirloochschepen niet met sulcken desordre geschiede, dat men hoopen mochte yet op heml. te konnen prouffyteren insonderheyt soe de winter voerhanden was. Op den avont begonstet wat te regenen.

Den xix^{en} Octobris vergaederde men voornoens ende achternoens omme op de gelegentheyt van tleger te beraetslaegen, daerinne des avonts geresolveert werde dat men tleger breecken soude niettegenstaende alle de intercessien van die van Overijssel, Gelderlandt ende Zutphen, die seer gaerne tleger wederomme in de Twente naer Goer ofte Oldenseel oft in tlant van Zutphen naer Grolle gehadt hadden, sonder innetesien dat tweeder ende den gestaedigen regen sulcx niet en geleedt, dat de winter voor de handt was, dat de wegen onbruyckelijck waeren, dat den viant noch met veel volcx bij de Twente lach ende dat de voorsz. plaetsen seer wel met garnisoen voorsien waeren, ende insonderheyt dat ons volck soe gematteert was dat bijnaest de een helft van dien onbequaem waeren te vechten ende dat men tot een beleg weder veel waegens soude behouven, daertoe sijluyden weynich raets wisten ende niet dan met lancksaemheyt souden connen becommen werden, niettemin, indien naderhant sich eenige goede occasie thoende, soude men op haer intercessie letten. Achtervolgende de voorsz. resolutie begonst men de repaertitie vande garnisoenen te maecken ende de patenten te scrijven ende vuyt te geven. Ten selven daege quam tgeheele leger weder te rugge ende logeerden in haer oude qnartieren beneden Zevenaer naer IJseloirt toe.

Den xx^{en} Octobris leverde men vast de patenten vuyt aende Capiteynen ende begonsten eenige te vertrecken, te weeten de 8 vaenen ruyteren die in Brabant in garnisoen souden leggen, dwelcke de pas door de Betuwe naemen, werden mede tot Campen scheepen bestelt voor de Vriesche compagnien tegens Saterdach toecommende ende voorts alle gereetschap gemaeckt om op morgen soe het doenlijck was tleger te breecken ende quam te dien fynen den Graeve van Hohenloe tot Arnhem. Op den naernoen begonst het te regenen.

Den xxj^{en} werden voorts alle de patenten vuytgegeven ende brack het gansche leger van malcanderen ende trocken alles in garnisoen, werde mede last gegeven om tgeschut de Waele aff te doen drijven naer Dordrecht ende op den achternoen vertrock Sijn Ex^{tie} vuyt Arnhem om te gaen slaepen tot Eede ende van daer te beginnen de wolvenjacht die hij op de Veluwe vermeynde te doen, daertoe hij de boeren hadde doen versaemelen.

Den xxij^en vertrock den Raedt van Staete vuyt Arnhem ende quam tot Utrecht ende van daer des anderen daechs voorttreckende quam den xxiiij^en derselver maent in den Hage. Ende Sijn Ex^tie mits den grooten gestaedigen regen hem belette yet besonders in de wolvejacht voornt. vuyt te rechten quam des naestlesten derselver weder in den Haege vergeselschapt met mijn vrouwe de Princesse ende sijn halve broeder ende susters, die hem tot Utrecht toe tegen getogen waeren. Ende hiermede eynde d'voorsz. tocht, die hoewel met een goede meyninge begonnen nochtans geen prouffijt ofte voordeel en dede, maer ter contrarie diende alleen om de soldaeten te matteeren, gelijck oick geschiede, overmits dselve meer soldaeten sieck ende cranck maeckte dan een van beyde de legers ofte belegeringen van desen jaere gedaen hadde, waervuyt men des te claerder bemerckte met watten onverstant eenigen trachten tleger in sulcken quaeden saisoene noch langer bij malcanderen te doen houden ofte tselve voor eenige plaetsen vande Twente te engaigeren.

ANDERE GESCHIEDENISSEN.

Den xvij^en Octobris sloech den Hertoge van Bouillon op het leger vanden Hertoge van Lorreyne, leggende voor Beaumont, daer veel dooden bleven ende seer veel gevangens gekregen werde met 5 stucken geschuts ende veel andere admunitie ende provisie van oirloge, ende overviel terstont daernaer Attingy, daer seer veel saedelpeerden gekregen werden.

In tlaeste van October werde bij die vande liege in Vranckrijck bij nacht innegenomen het casteel van Pont de l'Arche op de Seyne in Normandie, leggende vier mijlen boven Roan, met verstandt van binnen ende door slappe toesicht van Madame de Roullet, Vrouwe vanden Gouverneur desselffs casteels die te Rouan gevangen sadt ende in plaetse vanden welcken haer geschoncken was den jongen Baron de la Chastie gevangen om haer man daertegen te lossen, dan metten selven Baron haer te verre vergeten hebbende is sij tcasteel ende hem te saemen quyt geworden. Die vande stadt van Pont de Larche sulcx gewaer werdende, hebben terstont een vande arcken vande brugge vast aen t'casteel affgebroocken ende haer tegen het casteel soe op de brugge als in de stadt gefortifieert, leggende den Coning als doen noch in de abdie van Chelle op de Marne boven Paris om die te fortifieren, dwelcke weynich daegen daernaer vol-

commelijcken gefortificeert was ende werde Monsr de la Nouë daerinne Gouverneur gestelt.

In dese selve tijt nam Monsr Desdiguieres in Piemont inne de stadt ende valleye de la Perosa, Lucerne, de Mirandole ende eenige andere daerbij leggende plaetsen ende begonst daer vuyt te roven door geheel Piedmont tot Mylano toe, krijgende groote toeval van volck ende treckende contributie van tgeheele lant aldaer.

Ontrent dese tijt ende terstont naer dat ons leger voor Arnhem opgebroocken was, heeft Gerrit de Jonge, Gouverneur van sGraevenweert (volgende de mondelinge last hem bij Sijn Ex[tie] gegeven in presentie van Graeff Willem van Nassau) die vande stadt Emmerick voornt. ontbooden, dat sij haer de Jesuiten volgende het versouck van Sijne Ex[tie] (hier boven verhaelt) quyt maecken souden ofte hij en soude met heml. egeen gewoenlijck nabuyrschap meer konnen onderhouden, maer ter contrarie haer beesten ende goederen doen roven ende haelen ter tijt toe sij de Jesuiten souden quyt sijn; ende soe hem bij den rechter aldaer een trotsich antwoort ontbooden werde, heeft hij genomen ontrent 100 soldaeten voerende met hem een lange schuyte op een waegen ende heeft vuyte heeter aldaer gehaelt ontrent 150 beesten, meest ossen ende eenige koeijen ende die doen brengen op sGraevenweert ende soe eenige borgers die vervolchden claegende over haer ongeluck, heeft hij geseyt dattet Jesuiten ossen waeren ende dat hij anders niet en wiste, ende eenige vande vetste ende beste van dien gedaen slachten hebbende in presentie van deselve borgers, heeft eyntelijck heml. bevoolen weder te keeren naer Emmerick ende te wege te brengen dat de Jesuiten binnen vier daegen mochten vuyte stadt ende wech gesonden werden, twelcke gedaen hij haer belooffde de resterende beesten, wesende noch over de 125 costeloes ende schadeloes te doen wederomme geven, dan de borgers tot Emmerick commende ende sulcx niet konnende te wege brengen sijn weder op sGraevenweert gekommen ende hebben haer beesten gerantsonneert voor 1800 gulden, welcke penningen de Capiteynen ende soldaetea aldaer gedeelt hebben. Waernaer den selven Gouverneur vernomen hebbende op wat huysen den Vorst van Cleeff selffs eenige beesten hadde gaende, heeft oick ontrent 50 van deselve doen haelen ende slachten, twelcke vernomen hebbende de Vorstelijcke Raeden tot Dusseldorp vergaedert, hebben een seer harden brieff aenden voorn. Gouverneur gescreven, willende weeten met wat tytel hij heml. sulcx berooffde, daerop d'selve Gouverneur aen heml. weder een geslooten brieff sondt, daerinne niet anders gescreven en was dan met groote lettren:

Jesuiten vuyt. Deselve Raeden siende dat sij egeen ander antwoorde en kregen, hebben twee Gedeputeerden aen hem gesonden ten fynen als boven, dwelcke bij hem gecommen ende sulcx hem vraegende, mitsgaeders off hij dit dede door laste van Sijn Ex^tie ofte der Staeten, heeft verclaert tselve te doen vuyt sijn eygen auctoriteyt ende daervan oick niet te sullen ophouden ter tijt toe de Jesuyten daer vuyt souden sijn, nemaer d'innegesetenen van Emmerick noch veel meer te sullen beroven ende insonderheyt de huysen vanden Vorst ende die van sijne Raeden, die de Jesuiten daerinne gestelt hebben, vougende daerbij dat hij dat dede omdat de Jesuiten den Heere Prince van Orangien, vaeder van Sijne voors. Ex^tie gedaen vermoorden hadden, alle twelcke de Gedeputeerden bij gescrifte gestelt hebbende ende versocht bestant van acht daegen om haer rapport te mogen doen, ende dat haer vergunt sijnde, sijn vertrocken, waernaer de vorstelijcke raeden noch hebbende doen versoucken thien daegen stilstant om te beter alle dingen te mogen doen ende ordonneren, is hem tselve oick vergunt. Eyntelijck geraeden vindende de Jesuiten te laeten gaen, hebben dselve bij haer opperste tot Coelen residerende doen te rugge ontbieden ende om bequaemelijck wech te mogen trecken ende sonder schaede, hebben op den xxiiij Novembris vanden voorn. Gouverneur versocht sijn paspoort om vuyt Emmerick onbeschaedicht te mogen vertrecken, dan heeft den Gouverneur voornt. naerder sijn meyninge verclaerende heml. een paspoort gegeven om vuyt theele lant van Cleve te mogen vertrecken. Dienvolgende hebben sij haer schoole verlaeten ende sijn den xxvij^en der selver maent naer Coelen vertrocken ende sijn d'oude meesters weder over de schoole aldaer gestelt. Dese saecke is seeckerlijck van grooter consequentie doordien die van Emmerick in tlant van Cleve leggende onder onse regieringe niet en staen, nochte met ons t'minste te doen hebben, dwelcke oick lichtelijck (in een ander lant) groote occasie tot een nieu oirloge soude mogen geven, mogelijck met geen groot onrecht, doch overmits de swacheyt van tlant van Cleeff, de indispositie ofte gecheyt van haeren Vorst ende dattet haer al te schaedelijck soude wesen metten Staeten der Vereenichde Nederlanden (die sij nu al veel begonnen te respecteren ende te ontsien) in oirloge te commen ofte wesen, maer hem beter is mette selve neutrael te blijven, soe is dit aldus voor dese tijt gepasseert.

In t'beginsel van November ontsette den Gouverneur van Aegues Mortes de stadt van Villemur leggende 3 mijlen van Thoulouse in Vranckrijck ende soe veel van Moutauban (dwelcke den Hertoge van Jojeusen met eenige Spangiaerts vuyten naeme vande ligue belegert ende totten vuytersten ge-

bracht ende benaut hadden) ende sloech voorts theele leger op, hebbende eerst met ontrent 100 paerden (die des nachts over de andere sijde vande reviere gepasseert waeren) een heete schermutsinge begonnen ende daernaer met sijn heele macht sulcx daerop gedruckt, datter bij de 2000 vanden viant op tvelt doot bleven ende ontrent 800 verdroncken ende onder d'anderen bleven oick doot den Hertoge van Jojeuse selffs, hem meynende te salveren met een schuyte ende den Generael vande Spangjaerts die in tleger aldaer waeren, de reste salveerde haer mette vlucht ende kreech den Gouverneur voornt. 7 stucken geschuts ende alle de bagagie.

In dese selve tijt sloech den Hertoge van Espernom in Provence eenich volck vande ligue ontrent 700 mannen doot.

Den ix^{en} Novembris vertrock den Hertoge van Parma vuyt Bruessel om naer Vranckrijck te gaen, doende sijn volck alles derwaerts aen marcheren om hem te volgen, dan kranck werdende bleeff tot Atrecht in Artois leggen ende sijn volck alomme op de frontiere van Vranckrijck. Ende soe sijn volck vast a la file marcheerden trocken eenige van onse ruyteren vuyt Breda ende Bergen op den Soem op, meynende eenige van sijn volck aen te treffen, dan missende de ruyteren, hebben ontrent Leeuwen in Brabant aengetroffen eenich voetvolck van Patton ende een deel van dien geslaegen. Van gelijcke eenige ruyteren vuyt Nimegen getrocken hebben oick eenich voetvolck gemoet ende eenige geslaegen in t'Overquartier.

Den xxviij^{en} Novembris werde gecasseert den Oversten Stolberch, soe omdat hij hem in eenige picke met Sijn Ex^{tie} op den voorleden tocht gesteecken hadde, als oick omdat hij naederhant monsteringe geweygert hadde, werden mede gecasseert noch 2 Capiteynen van tselve regement ende geordonneert dat de andere seven Capiteynen (die in dienste bleven) tvolck vanden voorsz. drie gecasseerde compagnien souden in dienste nemen, soe verre sij dienen wilden, twelcke oick mede daeromme geschieden om tlant te verlichten vanden betaelinge vanden hooge ampten van tselve regement, die wel 1000 gulden ter maent bedroegen, overmits dselve niet aengenoemen en waeren langer dan voor drie maenden, die nu al geexpireert waeren.

In tlaeste van dese maent Novembris nam den Gouverneur van Lillebonne bij nacht ende met eschellade inne tfort van Fecan leggende in Caux tusschen Diepe ende Havere de Grace ende dat ten behouve vanden Coning, niettegenstaende hij te vooren ligueux ende naerderhant neuter hadde geweest.

In deselve maent creech den Coning van Vranckrijck noch inne Clinville

ende eenige andere plaetsen in Gastinois ende dwong 3 regementen knechten vande ligue niet wijt van Orleans haer waepenen te verlaeten ende met een stock in de hant vuyt te gaen, blijvende haer Capiteynen gevangen.

In deselve tijt starff binnen Poictiers van siekte den Graeve van Brissac, een vande meeste liguisten in Vranckrijck.

Tusschen den iij[en] ende iiij[en] Decembris des nachts ten een vuyren is binnen de stadt van Atrecht in Artois gestorven Alexander Fernese, Hartoch van Parma ende Plaisance naerdat hij tsedert October anno 1578 de Nederlanden vuyten naeme vanden Coning van Hispanien als Gouverneur Generael geregiert ende in dier qualiteyt d'oorlogen tegen de Staten Generael der Vereenichde Nederlandsche Provintien bij continuatie tot dien daege toe beleyt hadde, sijnde naer lange ende voorspoedige regieringe in t'midden van sijn ongeluck ende arbeyt gestorven. Seeckerlijck de saecke wel inne gesien heeft hij vanden voorsz. jaere 1578 totten August maent vanden jaere 1588 toe een sonderlinge loop van fortuyne ende voorspoet gehadt, hoewel niet soe seer door sijn eygen clouckdaedicheyt, als wel door de conjuncturen van tijden, in dewelcke hij begonst te regieren ende door de actien ende comportementen selffs vanden geenen, die sijn vianden gemeynt waeren ende scheenen te wesen, daerinne hij nochtans sonderling te prijsen is, omdat hij de tijden soe wel heeft weeten waer te nemen, want doen hij aende regeeringe quam, te weeten naer t'affsterven van Don Johan d'Austria den 1[en] Octob. stonden de saecken der Staeten Generael in sonderlinge troublen, d'een heere den anderen jalousie draegende ende elcke provintie tsijne meer als tgeneræl drijvende, twelcke meest toequam om de verscheydentheyt van de religie. Immers begonsten die van Hollant, Zeelant ende den Prince van Orangien eerst versch ende van nieus mette anderen te verdraegen, omdat d'andere provintien altemael, tsedert de pacificatie tot Gent met Don Johan voors. een accoort sonder innewilleginge van heml. gemaeckt ende aengegaen hadden, daertegen sijl. protesterende haer vande anderen eenigen tijt affgehouden hadden. Oick quam terstont naer den aenvanck van sijn regeringe de beroerte tot Atrecht, daer de Catolycken de overhant kregen ende haer metten voorn. Hartoge versoenden. De twisten tot Gent ende het veranderen van de religie naemen de malcontenten voor pretext om haer overlang geconcipieerde quaetwillicheyt ende haet vuyttevoeren, begonnen te muytineren, naemen Meenen inne ende vielen de Generaliteyt aff, waerdoor de voorn. Hartoge niet weynich in sterckte ende macht toenam. Hierdoor, hoewel op andere schijnen, begonnen die van Artois ende Hene-

gouwen te beswijcken ende in plaetse van met gesaemenderhant den voorn. Hartoge te helpen keeren, begonsten haer stille te houden ende vast veel swaericheyt ende disputen in de regieringe op te worpen, twelcke bemerckende die van Hollant ende Zeelant ende hoe swacken devoir daer gedaen werde om den viant te keeren, hebben bijnaest in deselve tijt de naerder Unie van Utrecht opgerecht ende den 23en Januarij 1579 beslooten tusschen haer, het vorstendom Gelder ende graeffschap Zutphen, die van Utrecht, Overijssel ende ten lesten oick die van Vrieslant, welcke unie (hoewel d'experientie ende tgeene gevolcht is, bethoent heeft, dat se t'eenich middel van heml. behoudenisse is geweest) nochtans bij de andere provintien ten quaetsten geduyt, groot miscontentement gegeven ende de voorgaende generale verbontenisse naerdeelich te wesen, verstaen is, twelcke niet vreemt en is, want versch gereconcilieerde vianden lichtelijcker tot naerdeel als voordeel alle ding nemen. Hierdoor begonsten de andere provintien meest elcx haer dingen alleen te doen, willende elcx de meester wesen op haer macht trotsende, twelcke waernemende den voorn. Hartoge van Parma heeft Maestricht, een stadt op de Maese van grooter importantie in 't jaar 1579, seer hart belegert, den welcken om dselve oirsaecke geen tijdelijck noch behoirlijck secours gedaen en werde, daer door sij te gront gingen. Ende hoewel den Heere van Lalain sulcx bevoolen was, soe was nochtans dat hem al volle laet belast, beneffens dat hij selffs niet al te ijverich sijnde, gans slappelijck de behoirlijcke provisie dede, hierbij gevoucht de quaetwillicheyt vanden Graeve van Egmont, die in plaetse van naer Maestricht te trecken, Brussel voor den Hartoge van Parma socht innetenemen. Ende omme noch meerder twist tusschen de provintien te verwecken ende heml. te beter in slaepe te wiege, ten eynde sij op haer behoirlijcke defensie niet achten en souden, nochte devoir doen haer viant te resisteren, heeft den voorn. Hartoge met seer grooten ijver ende hefticheyt in den voors. jaere de vredehandelinge tot Coelen doen drijven, hoewel de meyninge noyt tot vrede en was geweest, als vuyte conditien genouch blijcken mochte, waerdoor Artois ende Henegouwen in den selven jaere gansch van generaliteyt affweecken, verdroegen haer metten Hartoge voornt. ende werden vianden van haer bontgenooten selffs, met welcke middelen hij van daege te daege meer ende meer toenam. Soude men hier verclaeren hoe hij Groeningen (in den jaere 1580) Breda (1581) met meer andere steden gekregen heeft, men soude bevinden dat de Staeten Generael selffs met hare geassocieerde oirsaecke van heur eygen bederff waeren, door dien den geenen die sij

steden ende provintien vertrouden ofte in importante plaetsen in liberale gevanckenisse hielden, meest dselve selffs aenden voorn. Hartoge gewent ende hem thuys gebracht hebben. Soude men oick in tparticulier gaen ondersoucken wat voordeel de Staeten gehadt hebben mette meenichfuldige veranderinge van regieringe, soe vanden Archiduc Matthias, als insonderheyt vanden Hartoge van Anjou ende hoe dese de landen eerst (in t'eynde vanden jaere 1578) in haer meesten noot verliet ende eyntelijcken (in den jaere 1583) in ruine bracht, men soude moeten bekennen dat de Staeten Generael dier tijt bijnaest al siende blint waeren, souckende langsaem ende twijffelachtich van anderen, dat sij haer selven seecker ende haestich konden geven. Soude men mede verclaeren wat resistentie den Hertoge voornt. (in den jaere 1583) te Duynkercken, te Wijnocxberge ende te Brugge geschiet is, soe soude men immers moeten bekennen dat hij alle dselve plaetsen verovert heeft meest door de actien vanden Hartoge van Anjou ende den Prince van Chimay, Gouverneur van Vlaenderen vuyten naeme vande Staeten selffs, die daermede oirsaecke sijn geweest van tgeheele verlies van Vlaenderen ende Brabant. Tot alle desen sloech den Staeten noch dit ongeluck dat den Heere Prince van Orangien in den jaere 1584 door toedoen vanden voorn. Hartoge van Parma werde geassasineert ende vermoort, waerdoor egeen cleyne verslaegentheyt ende desordren onder de provintien en quam, want behalven dat men niet sulcx en diligenteerde als de saecke wel vereyschte om den viant te resisteren ende hem vande Schelde beneden Antwerpen aff te weeren, soe hadde men oick soe veel te doen met verscheyden Gouverneurs ende Commandeurs te waeter ende te lande, eer men se onder nieuwen eedt ofte devoir te doen konde brengen, dat sulcx niet wel geschieden en konste, twelcke eensdeels de oirsaecke is waeromme Dermonde, Gent (1584) Bruessel, Mechelen ende Antwerpen (1585) in t'eynde verlooren gingen. Hierbij gevoucht dat totte voorsz. desordren noch dat sloech, dat die van Nieumegen (in den jaere 1585) van selffs vande Generaliteyt affweecken ende haer totten Hartoge voornt. begaeven, hoewel tot haere bederffenisse als t'eynde tsedert geleert heeft. Behalven dat de Staeten noch blijvende in haer ouden doen, eerst in Vranckrijck ende naer in Engelant om assistentie met opdraeginge van haer landen liepen ende middelertijt haer saecken te slappelijcker beleyden, altoes van anderen verwachtende tgeene sij van haer selven behoirden te nemen, gaende middelertijt den voorn. Hertoge in alle voorspoet voort, seer wel sijn saison waernemende. Ende alhoewel de handelinge met Engelant ende t'overcommen vanden Graeve van Ley-

cester de gemoeden der steeden ende leeden, diet noch mette Generaliteyt hielden, niet weynich en verquickte, maer herteger maeckte, soe heeft nochtans den tijt terstont daernaer geopenbaert, dat men de meeste macht ende assistentie van hemselven ende niet van anderen moet soucken, ja al was het in tgeheel al veel de Coninginne van Engelant met der Staeten saecken te brouilleren ende soe in oirloge tegen den Coning van Spangien te brengen, soe en heeftet nochtans denselven Staeten als doen noch in t'deel ende particulier niet sulcken voordeel gedaen alst wel mochte, doordien den Hertoge voornt. noch sonder vuyterlijck gewelt in alle voorspoet voort ginck, krijgende buyten hoope de steden vanden Graeve ende Venlo op de Maese ende eenige plaetsen in Stift Coelen (1586) met de stadt Deventer, de schantse over Zutphen ende de stadt Gelder (1587), waerdoor de simulteyten niet weynich en reesen tusschen den voorn. Graeve van Leycester ende den Staeten tot groot naerdeel vande regieringe, die oick niet weynich oirsaecke en gaeven tottet verlies vander Sluys in Vlaenderen (1587). Hierbij gevoucht dat tot desen tijde toe den voorn. Hertoge noyt in tvelt thooft gebooden ofte eenich sonderling wederstant gedaen was, daerdoor men den gestaedigen voortganck van sijn victorien alleen soude hebben kunnen ofte gedacht te stutten ofte beletten, soe veel min voordeel op hem soucken te krijgen. Alles om den voorn. Hertoge sonder groote sijne moeyten tot sijne periode van victorie ende eere te helpen, daertoe hij oick gecommen is geweest in tbegin van Augustus in den jaere 1588, ten tijde als haer de schrickelijcke ende machtige Spaensche vloote begonst op te doen aende kusten van Engelant, want gelijck de eergiericheyt geen maet en heeft, soe heeft oick den voorn. Hertoge t'gouvernement der Nederlanden te cleyne geweest ende niet mogen versaedigen, maer heeft getracht ende hem innegebeelt de croene van Engelant op thooft te hebben, in welcke tijt sijn fortuyne haer begonst te keeren ende te bethoonen dat hij meer met geluck als wijsheyt totte voors. periode gecommen was, overmits hij seer langen tijt in Vlaenderen ende naementlijcken te Duynkercken seer groote preparatien ende toerustinge gemaeckt ende met groote vehementie aengedreven hadde, om met dselve Spaensche vloote in Engelant inne te vallen ende sijn belooffde croene te aenvaerden, sonder eens gelet te hebben, dat hem de vuytcompste vuyt Vlaenderen soude mogen benomen werden, welcke onvoordacheyt hij heeft moeten betaelen, overmits seer weynich Hollantsche ende Zeeusche oirloochschepen hem sulcx in tgat van Duynkercken gehouden hebben, dat hij niet een schip van soe groote lange toerustinge daer vuyt en heeft weeten te brengen,

ten tijden d'voors. vloete voor Calais geanckert lach, waerdoor hij van sijn hoope totte croene van Engelant affgestooten is ende dvoors. schrickelijcke vloote eensdeels te niete gecommen ende verdweenen is, welck ongeluck hem hier overgecommen daermede niet opgehouden en heeft, maer soe hij terstont daernaer Bergen op den Zoem belegert hadde, heeft hij met weynich eere weder daervan moeten trecken ende hem ten laesten veel dieper in de moeyte ende arbeyt moeten steecken dan hij oit geweest was, want in tlaeste vanden voorsz. jaere 1588 op den 23 Decembris heeft den Coning van Vranckrijck, den Hertoge van Guyse ende sijn broeder den Cardinael doen ombrengen, waer de oirlogen in Vranckrijck mede niet weynich en ontstaecken ende door de hanthavinge des Conings van Hispanien aendie vande ligue in Vranckrijck oick tegen Hispanien begonsten, twelcke ten laetsten oirsaeke gaff om den Coning van Vranckrijck soe wel als Engelant in der Staeten partije te brengen ende hem oick met haere saecken te verwerren ende soe de regieringe vanden voors. Hertoge des te verwerder ende beswaerder te maecken, in sulcker vougen dat hij tsedert seer weynich voorspoets heeft gehadt van eenige importantie sijnde. Want Wachtendonck heeft hij door de verveertheyt vanden Gouverneur ende Capiteynen sonder noot gekregen in tlaetste vanden jaere 1588, ten welcken tijden de Staeten niet weynich te doen en hadden mette mutinatie van meest al haer soldaeten, waerdoor oick in April 1589 aenden voorn. Hertoge Geertruydenberge om gelt vercoft is bij den geenen die in der Staeten eedt waeren ende haer nu al over de 220,000 gulden affgedruckt hadden. De huysen Hemert ende Hedel heeft Graeff Caerel van Mansfelt voor den voorn. Hertoge verovert, maer te vergeeffs belegert het eylant van der Voorne ende getracht vuyte Bommelerwaert bij Braeckel over de Waele te passeeren, immers heeft eensdeels muytinatie vande sijnen selffs daer vuyt weder moeten scheyden. Corts daernaer heeft den voorn. Hertoge oick de stadt Heusden belegert, die niet weynich en importeerde, maer met oneere moeten verlaeten. In den beginne vanden jaere 1590 heeft hij Rijnberck op den Rijn gelegen naer lange belegeringe verovert om datter den Staeten dochte ongelegen te wesen om een stadt soe verre vande hant gelegen t'elcken haer macht in de waechschaele vande fortuyne te setten, om dselve te revictailgeren als te vooren eenige maelen geschiet was, wesende de eenige plaetse ende de eerste nochtans om de welcken de Staeten haer volck in tvelt gebracht, den viant in vollen slachordre thooft gebooden ende sulcx de stadt met gewelt ende vechtender hant naer eenige nederlaege vanden viant gerevictailgeert hadden, maer hier-

tegen is hem op den 4 Maerte daeraen bij overvallinge de stadt ende casteel van Breda affgenoemen, wesende van seer grooter importantie, omme welcke faute te repareren hij den voorn. Graeve Carel van Mansfelt sont om de stadt weder te belegeren, maer te vergeeffs. Immers naer dat dselve alle sijn cracht gebaert hadde op een cleyn schantsken van Noordam, leggende op thooft van Sevenbergen, heeft hij met schanden weder aff moeten trecken ende hem contenteren met t'maecken van een nieuwe schantse ter Heyde, daertoe hij over de drie maenden met sijn leger stille bleeff leggen. Hierinne staet insonderheyt de veranderinge der fortuyne te letten, overmits daer voor een molshoop heeft moeten steuyten tgewelt vanden geenen, die onlancx te vooren niet alleen geen steden hoe sterck die waeren, maer geen coningrijcken en achte sijn macht te mogen wederstaen. Ontrent dselve tijt kreech sijn volck een seer groote nederlaege in Vranckrijck onder tbeleyt vanden Graeve van Egmont, die daer selffs verslaegen werde. In den soemer vanden selven jaere trock der Staeten volck (nu beginnende moet te scheppen) onder tbeleyt vanden Graeve Maurits van Nassau, sijnde niet dan drie ende twintich jaeren out te velde ende maeckten een stercke schantse tegen over Nieumegen aende Betusche sijde, sonder dat den voors. Graeff Carel te dien fynen daer met sijn gewelt gesonden tselve konde beletten, omdat de Staeten nu begonnen oick in tvelt den viant te verwachten, sonder hem plaetse te maecken als wel te vooren geschiet was, met alle welcke toevallinge den voorn. Hertoge mede heeft moeten beginnen te smaecken naer soe lange voorspoet t'ongeluck ende verweeringe ende verachteringe die tselve in de regieringe brengt, hoewel tselve noch niet te estimeren en is, bij tgeene hem in den jaere 1591 ende 1592 overviel. Want de Generaele Staeten der Vereenichde Nederlanden voorn. bemerckende dat den voors. Hertoge mette Fransche oirlogen nu genouch bemoeyt ende becommert was ende daeromme tegen den winter in den jaere 1590 in Vranckrijck met sijn macht getrocken was ende hoewel hij Paris ontset, doch met seer groote schaede in den jaere 1591 wedergekeert was, hebben alle haer macht versaemelt ende mette selve onder tbeleyt vanden Graeve Maurits voornt. verovert Zutphen, Deventer ende verscheyden forten van groeter importantie in Groeningerlant, als in tvoorgaende receuil en annotatien volcommelijck bescreven is, omme wiens voorspoet te beletten den voorn. Hertoge selffs met alle sijn gewelt gecommen is voor de schantse van Knotsenburch tegen over Nieumegen van dewelcke hij door de aencompste des voors. Graeven van Nassau naer tverlies van ettelijcke vanden sijnen niet alleen met schanden heeft moeten ver-

trecken maer heeft oick niet konnen beletten, off den selven Graeve van Nassau heeft noch in den selven jaere met gewelt ende naer belegeringe gekregen ende verovert de stadt Hulst in Vlaenderen ende de stadt Nieumegen voors. ende voorts in den jaere 1592 met vuyterlijck gewelt de stadt van Steenwijck ende het stercke fort ende thuys van Coevoerden, plaetsen die gerenómeert waeren imprenabel te wesen, alles als hier boven tsijnder plaetse gededuceert is, niettegenstaende den voorn. Hertoge om Coevoerden te ontsetten een groot deel van sijn gewelt derwaerts geschickt hadde, die naer eenige moeyten te vergeeffs gedaen, selffs tfort hebben konnen sien overgaen. Den Hertoge voornt. hadde wel in den beginne vanden selven jaere die van Rouan in Vranckrijck gesocht te ontsetten ende door des Conings van Vranckrijck macht sonder yet te doen te rugge moeten trecken, maer daernaer vervattende de saecke seer schielijcken met sijn derde intocht in Vranckrijck oick in Aprili ontset, doch met sulcken verlies vande sijnen, dat hij niet als de victorieuse maer als de vluchtende wederomme was gecommen, ende daerop gekregen hebbende dvoors. seer groote ongelucken, ende de vierde reyse meynende in Vranckrijck te trecken met seer groote pompe, is als boven binnen Atrecht gestorven. Daerinne mede wel claerlijcken kan bemerckt werden dat den voorn Hertoge niet veel cloucker ofte verstandiger is geweest, om sijn veroverde forten ende steeden ten tijde van sijn verwerde saecke te bewaeren, dan de Staeten Generael te vooren tsedert den jare 1578 totten jaere 1588 toe geweest hadden. Ende dat de Staeten Generael nu gecommen sijnde tot bekentenisse vande meeste assistentie van haer selven te moeten versoucken ende nemen ende sulcx in twerck stellende niet minder en hebben konnen waernemen de saisoen vande verwertheyt vanden saecke vanden voorn. Hertoge, als hij te vooren vande haere gedaen hadde. Niettemin is des voors. Hertoge eere daeromme noch groot voor de naercommelingen gebleven, omdat hij geluckiger voor sijn Coning geoorloocht hadde dan sijn voorsaeten ende noch t'meestedeel van sijn victorien voor sijn naervolger gelaeten, omme mette vruchten van dien hem te mogen behelpen. De oirsaecke sijns doots en is niet seecker, overmits hij des avonts gegeeten hebbende ende van egeen andere sieckten, als sijn oude indispositie, weetende, was den ij^en^ deser maent gaen slaepen ende werde des nachts ten tween vuyren gevonden sonder kennisse ende vuyten verstande, in welcke gesteltheyt sonder eenige beeternissse hij lach tot des volgenden nacht ten een vuyren toe ende sterff alsoe sonder eenige redenen ofte propoosten te konnen voeren. Den iiij^en^ Decembris des morgens ontrent

thien vuyren werde hij bij de chirurgijns geopent ende bevonden dat de longuen heel waeterachtich waeren, de lever gelijck een spongie, de darmen bedorven ende swartachtich ende tharte gaeff maer heel cleyn, werde daernaer geleyt in de cappe van een capucien (volgende sijn begeerte, naer sijn doot met sijn eygen hant gescreven bevonden) ende gebracht bij de ridders vanden gulden Vliese in de Kercke van S[t] Vas, draegende die van sijn huysgesin ontrent 250 flambeaux ende daer ettelijcke daegen voor den volcke verthoent sijnde, werde in een coffer gedaen ende getransporteert naer Bruessel, om voorts naer Italien gebracht te werden. Sijn doot bracht eenige veranderinge mede, want tvolck dat naer Vranckrijck gedestineert was, werde gecontremandeert ende bleeff tgouvernement bij Graeff Pieter Erntst van Mansfelt ende den Raede van Staete bij provisie ende tot naerder ordonnantie vanden Coning toe, volgende den last die dselve Mansfelt was hebbende. Seeckerlijck hij en const voor den Coning niet gelegender sterven dan in de winter ende op sulcken tijt als men om veranderinge te maecken niet vuyt rechten en kan.

In tbegin van dese maent van December sijnde Graeff Philps van Nassau met eenige ruyteren ende knechten vertrocken vuyt Nieumegen om seeckere executie van wegen de Graevinne van Meurs te doen in Erkelant, ende vernomen hebbende dat niet wijt van Aken lach het overste vendel van tregement van Arenberch sijnde vergeselschapt met verscheyden officiers van andere vendelen is in der ijl derwaerts geruckt ende heeft t'mestendeel van dien verslaegen ende eenigen gevangen ende het overste vendel gekregen.

In dese selve maent overviel den Hertoge van Bouillon de stadt Dung opte Maese gelegen, doende aen de hooge stadt twee poorten achter den anderen met petarts springen ende soe eenige vande sijnen in stadt commen, die seeckeren tijt vochten tegen de garnisoenen van binnen (welcken tsedert den slach vanden eerste petart haer meestal in de waepenen gestelt hadden) tot dat hij selffs mette reste van sijn volck de muyren geeschaladeert hebbende, heml. te hulpe quam ende sulcx meester vande stadt werde.

Den xxiij[en] ofte xxiiij[en] Decembris quam den Hertoge van Longeville voor Sint Valerij op de Somme ende creech tselve voor den Coning weder inne, naerdat die vande ligue tvolck dat sij derwaerts geschickt hadden, daer niet inne hadden konnen brengen vermits eenige Seeusche oirloochscheepen die op de Somme gecommen waeren ende sulcx beletten.

Ontrent dees tijt creech Mons[r] Desdiguieres in Piemont inne Cavor met

eenige andere plaetsen van t'marquisaetschap van Salusse ende den Hertoge van Espernon overviel Antibe in Proventie, kreech mede inne de haeven ofte port van Nize sonder de stadt ofte casteel te konnen krijgen. In tleste van dese maent creech Desdiguieres noch inne de stadt Ville Franche gelegen op de Pau boven Turijn niet wijt van Saluze.

Hiermede eyndede het jaer van 1592 in den welcken niet weynich geschiedenissen ende veranderingen gevallen en sijn, laetende het aenstaende jaer in aensien seer vol groote troublen ende moeyten, soe in dese landen als in Vranckrijck te meer, soe niet schielijcken gedisponeert en werde aende Coning van Spangien sijde op tgouvernement vande Nederlanden diet met hem noch waeren houdende.

ANNO 1593.

In tbegin van desen jaere en geschiede niet veel besonders, dan dat Sijne Ex[tie] gestaedelijcken in den Haege resideerde, daer hem den ix[en] Januarij quaemen besoucken de twee soenen vanden Graeve van Benthem. In dese selve maent werde bij de Staeten van Hollant verdraegen om van haerentwegen in de Generaliteyt weder te consenteren haer quote in de somme van 900000 gulden extraordinarie tot vervallinge vande costen van den toecommenden leger ende voorts geresolveert dat men tsuperintendent-collegie vande Almiraliteyt bij de Staeten Generael soude doen casseren (overmits tselve tot noch toe niet bequaemelijck en hadde konnen in train gebracht werden) mits dat den Almirael als raedt neffens Sijn Ex[tie] mette andere raeden de saecken de Almiraliteyt aengaende in tleger soude doen bestellen ende vuytrechten, dat mede die vanden Raede neffens Sijn Ex[tie] souden voortaen compareren ende de stemme hebben in tcollegie vande finantie van Hollant.

Op den ix[en] Januarij 1593 hebben de Staeten van Hollant op tversouck bij de Edelen vande selve landen aen heur gedaen, geconsenteert, ende dselve Edelen, ende die uyte Edelen huysen van dien gesproten sijn, mitsgaeders alle andere Edelen in de voorn. landen wonende ende daer gehilickt ende gegoet, ende derselver naercommelingen, geoctroyeert, dat se uyt geene saecken, breucken ofte delicten, hoedanich die souden mogen wesen, uytgeseit van lese ma[t] tegen de hooge overicheyt sullen mogen verbeuren meer als heur lijff ende eens de somme van tachtich gulden, met last op de officieren ende justicieren heur dien vrijdom te laeten genieten.

Ontrent den xiiij[en] deser maent Januarius vertrock Graeff Philps vuyt Nieumegen hebbende vuyt alle de omleggende garnisoenen bijeen geruckt 11 vaenen ruyteren, de sijne, die vanden Graeve van Hohenloe, Potlis, Barchon, du Bois, Drossart van Sallant, Vuchtenbrouck, Voisin, Vere,

Sidney ende Parcker met ontrent 1000 mannen te voet, om een inval in tlant van Luxemborch te doen ende sijn alsoe door tlant van Gulick recht derwaerts gegaen, totten welcken op de wech hen noch vervougen souden de compagnie van Sijne Ex^{tie}, van Kinsky, van Etmont, Donck ende l'Espini, dwelcke vertreckende vuyt Breda ende Heusden den pas genomen hebben naer Wals Brabant met eenige voetknechten ende hebben aldaer Hannuye overvallen ende daerinne gekregen gevangen Capiteyn du Wal, die vuyt Steenwijck gecommen was metten ruyteren vuyt Steenwijck dien meest haere peerden gekregen werden ende moste Cockel het in themde ontvluchten, welcke gevangenen ende peerden sij mette voetknechten weder sendende naer Breda sijn de ruyteren voorts geruckt naer Graeff Philps ende sijn soe met hem innegetoogen in tlant van Lutsemborch ende gecommen voor Sint Vit, alwaer sij twee poorten achter den anderen met petarts deden springen ende sloegen daernaer een schotdeur, die gedaen vallen was aen stucken, dan soe daer noch een derde poorte was en konden die niet op krijgen ende mosten sulcx wederomme aff trecken, naerdat sij daer ses vande heuren doot gelaeten hadden ende daeronder een Sergiant, waernaer des nachts die vande stadt volck innekrijgende, sijn sij voorts innegetoogen ende hebben alomme tlant sonder groote resistentie geplundert ende sulckx gecommen tot voor de stadt Lutsemborch toe ende hebben daeromme her naer de vuytplunderinge noch affgebrant 24 dorpen, ende alsoe wederkeerende is den viant hemluyden gevolcht ende in seecker dorp nedergeslaegen sijnde, sijn ontrent 50 paerden vanden viant voor vuyt gecommen om de onsen te besichtigen ende hebben aldaer gevangen gekregen den Cornet van Chinsky met eenige 7 ofte 8 ruyteren, die van egeen viant weetende, wat te breet vuyt tdorp waeren gaen wandelen, daerover ons volck in alarme quamen ende beter op haer hoede waeren, ende sijn soe weder terugge gecommen boven door tStift Coelen ende voorbij thuys te Karpen ende alsoe in t'overquartier Gelder weder van malkanderen gescheyden ontrent den x^{en} Februarij ende alsoe elckx naer haer garnisoen getoogen, bij haer hebbende tamelijcken buyt van clederen, lijnwaet ende anders ende ontrent 1000 cleyne Ardennoische peerdekens ende eenige gevangenen ende gijselaers ofte borgen voor eenige branschat, niet verloren hebbende op dien tocht dan alleen ontrent 14 mannen doot ende eenigen gequetst, blivende mede tot Linnich in tlant te Gulick gequetst den Ritmeester l'Espini, sijnde vande eenigen van ons eygen volck (te weeten den neeff van Potlis) om seeckere particuliere querelle gequetst, die oick daernaer storff bij toevallen van een coortse. Naer alle twelcke de viant die

ons volck vervolcht hadde commende logeren in tbreet op den boer in tlant van Luyck, sijn vuyt Bergen op den Zoom ende Breda opgeruckt 7 vaenen ruyteren ende den xviij[en] Februarij vertoogen om den viant te vernestelen dan den viant daervan advertentie gekregen hebbende sijn vertoogen alleer ons volck aldaer konden commen, mits twelcke de onsen sonder yet te doen den xxiv[en] Februarij weder gekeert sijn.

In t'eynde van dese maent Januarius werde alle gereetschap gemaeckt om weder te velde te gaen ende gescreven aen verscheyden Capiteynen haer compagnien te verstercken tot hooger getal [1]. Voorts groote gereetschap gemaeckt van block ende voorwaegens, affuyten, raeden, manden, schoppen, spaeden ende bijlen ende tgeschut dat verloopen ofte anders onclaer was, gerepareert ende toebereyt met last om alle tselve tegen halff Maert gereet te hebben ende voorts gedaen aennemen 500 bootsgesellen omme bij tgeschut te gebruycken, dan den grooten snee die in Martio viel ende den vorst die daerop volchde verlengde alle de voornemen die men konde aenwenden.

Graeff Carel van Mansfelt in tbegin deser maent gecommen sijnde met een tamelijcken hoop ruyter ende knechten in Artois ende aldaer gebleven sijnde ettelijcke daegen is den lesten Januarij in Vranckrijck in de Tyrasche [2] innegetoogen om met sijn volck te verseeckeren ende favoriseren de vergaederinge die die vande ligue tot Paris geleyt hadden ende hielden omme een Coning te verkiesen, daerinne sij niet en konden verdraegen noch malcanderen verstaen ende over La Fere ten laesten treckende naer Compiegne hadde onder wege een aenslach op Noyon die hem geluckte, want hij bij schoonen daege innenemende de ravelijn vande stadt, creech dselve bij appoinctement.

In dese maent Januario dede Graeff Pieter Ernst van Mansfelt, bij provisie Gouverneur Generael aen des Conings sijde, publiceren een placcaet daerbij hij dede breecken de quartieren ende opseggen de contributien met verbot van egeen contributie meer aender Staeten sijde te betaelen ofte met haer volck quartier te houden, daer tegens de Staeten Generael weder een placcaet deden vuytgaen, verbiedende egeen quartier meer te houden vanden eersten April toecommende aff, verclaerende daerbij alle persoenen woenende ten platten landen die de contributien souden weygeren te be-

[1] De Staten van Holland besloten alle kompagnieën, die ter hunner repartitie stonden, tot 150 te versterken. (Resol. van den Raad van State, 23 Febr. 1593.)

[2] Thierrache, een landstreek in Picardie, ten O. van Vermandois.

taelen voor viant, hem abandonnerende totten rooff ende brant van haer volck van oirloge.

In t'eynde van dese maent plunderden die van Oldenseel ende Lingen vast vuyt meest alle de dorpen van Twente tsij om tbreecken vande quartieren voornt. ofte dat sij niet en meenden daer lange te blijven en daeromme haer selven wilden van beuyt voorsien.

Den xiij^en Februarij quam den jongen Graeve van Culemborch tot Leyden, om daer te studeren, dwelcke met groote moeyten van sijn vader affgetoogen werde.

Den xviij Februarij quam in den Haege de Gravinne van Swartzenborch omme van wegen den jongen Palsgraeff op den Rijn te middelen thuwelijck tusschen hem ende Loyse van Nassau, dochter vanden Prince van Orangien H. M. die hij geteelt hadde bij Charlotte de Bourbon (dochter vanden Hartoge van Monpensier) wesende de outste van dien bedde.

Den xiiij^en Februarij naemen de garnisoenen van Bergen op den Zoem in Brabant inne het huysken te Westmael leggende op de heye van Brabant tusschen Antwerpen ende Hoochstraeten ende besettent met garnisoen.

In dese maent Februario quam een vloot scheepen vuyt Zeelant die tot Bordeaux om wijnen geweest waeren onder Engelant ende door tquaede toesien vanden stierman van een oirlochschip dat voor seylde ende een lanteerne opvoerde, liep tselve oirlochschip met noch meer andere scheepen op den vuytsteeck van tportlant alwaer aen stucken stieten 3 oorlochschepen ende thien coopvaerdersscheepen alles met wijnen gelaeden, daeraff tvolck ende geschut meest gesalveert werde, dan de waeren bedorven.

Den xviij^en Martij werde in de vergaederinge vande Staeten van Hollant geresolveert dat men Mr Sebastiaen van Loosen soude nemen vuyten Raede van Staete ende dat in sijn plaetse gestelt soude werden Johan Pauli.

Ten selven daege creech Capiteyn Louys Laurens de compagnie ruyteren vanden afgestorven Ritmeester l'Espini.

GEERTRUYDENBERCH.

Ende alsoe men verstont den tijt seer gelegen te wesen om in Brabant wat vuyt te rechten, terwijle den viant in Vranckrijck soude sijn, soe heeft men tegen het eynde van dese maent vast alle ding aen doen bestellen omme wat vuyt te rechten ende den xxj^en vuytgegeven de patenten aen

ruyteren ende knechten omme haer tegen den xxix^en deser te laeten vinden tot Heusden voor de ruyteren ende ontrent Willemstadt voor tvoetvolck.

Den xxvij^en Martij is Sijne Ex^tie vuyten Haege vertoogen naer Rotterdam om alsoe voorts te trecken naer Geertruydenberge, daer hij des anderen daechs morgens vrouch ontrent gecommen is, hem met vier vendelen voetknechten laetende aensetten aende creecke vander Drumelen ende vont aldaer den Gouverneur van Breda die met 5 vendelen voetknechten ende 4 vaenen ruyteren de stadt aenden Medesche sijde al des nachts te vooren beset hadde, gelijck mede den Colonnel Brederode beset hadde het quartier van Raemsdonck ende de Lange Straete ende heeft doen de stadt naerder doen besetten, daer men seyde vuyt te wesen eenige soldaeten om den Heere Waterdijck [1] te gaen haelen, mitsgaeders alle de vrijbuyters, die den xxviij^en daeraen noch naemen eenige scheepen beneden Willemstadt ende brachten de gevangenen naer Woude.

Op den selven xxviij^en werde de stadt mede vande waetersijde met oorloochscheepen naerder beset ende beslooten. Voorts quaemen voor Dort 17 vendelen voetknechten ende werden aldaer gescheept vijff heele ende vijff halve canons met 2 veltstucken om in tleger te brengen ende te beschieten seeckere schantse die die vande stadt hielden op den Steelhooffsendijck een valckonnetschoot vande stadt, sonder de welcke te hebben men quaelijcken de stadt konde approcheren. Des nachts voeren naer tleger Graeff Philps met eenige scheepen met ammonitie gelaeden ende werde de stadt noch met wachten omset.

Den xxix^en trocken d'voorsz. 17 compagnien mettet voorsz. geschut naer tleger, deermede quaemen 4 Seeusche compagnien met excuse datter niet meer vuyt Zeelant en mochten commen, werde voorts tot Dort geprepareert ende gemaeckt veel schantskorven ende ontrent 10000 stucken van sparren met ijsere pennen doorslaegen om tlaege lant tegen den Biesbosch aen aff te pallissaderen ende bewaeren datter met een laech waeter niemant te voet ofte paert lichtelijck soude konnen innecommen, van welcke preparatie des nachts een deel naer tleger gesonden werden. Te desen daege werde besichtet, waer men best de quartieren soude leggen.

Den xxx^en quaemen noch naer tleger 7 vendelen knechten met eenige schantskorven ende noch een deel vande pallissade, voorts begonst men de

[1] Dismas de Berge, Heer van Waterdijck, de bevelhebber van Geertruidenberg, bevond zich in Spanje (Coloma, pag. 213); gedurende zijne afwezendheid voerde de Heer van Mazieres, Luitenant-Kolonel van Waranbon, het bevel over het garnizoen, dat uit 700 Bourgondiërs en 800 Walen bestond, alle oude en geoefende soldaten.

quartieren te ordonneren ende de approchen te maecken, daerop die vande stadt ende schantse voorsz. eenige schooten schooten. Werden voorts van Breda 3 halve canons gebracht op den Steelhovensendijck ende aende sijde van Raemsdonck te lande gedaen 7 stucken, alles om dvoorsz. schantse te beschieten.

Den lesten des morgens begonst men de quartieren te begrijpen, blijvende den Graeve van Hohenloe mette regementen van Brederode ende Loockeren, sterck 20 vendelen knechten ende de ruyteren van Heusden in Raemsdonck, Graeve Philps met sijn regement sterck 10 vendelen op den Steelhovensendijck daer thoff van Steelhove plach te staen ende bewesten vande stadt ende een valckonet schoet van dien op de Medesche wech, de regementen vanden jonge Graeve Hendrick Frederick (dien tregement van Noorthollant toegevoucht was) van Balfour ende Groenevelt sterck 29 vendelen ende ten noortwesten aende waetersijde de Seeusche vendelen, een van Overijssel ende 2 van Hollant, welcke quartieren alsoe begreepen sijnde, begonst men dselve in diligentie te beschantsen ende bleven de ruyteren van Breda ende Bergen op ten Zoem leggen ter Meede. Desen daege des morgens werde in de stadt laeten gaen seeckeren tromslaeger dien die vande stadt vuytgesonden hadden, om eenige gevangenen los te hebben die tot Breda saeten, maer was den tambourijn tot Willemstadt aengehouden geweest. Metten tambourijn werde gesonden een trompetter van Sijn Ex^tie, aenseggende dat men de gevangenen op haer rantsoen wel wilde laeten gaen, maer dat sij niet weder in de stadt van Geertruydenberch die nu belegert was mochten commen, daerop Monsr de Masieres commanderende in de stadt rescribeerde aen Sijn Ex^tie dat hij hen daervan bedanckte, dat hij van gelijcken bereyt was te doen ende hoopte dat Sijn Ex^tie hem de eere soude doen ende commen hem wat naerder besoucken. Die vande stadt schooten eenige schoeten naer ons volck doense de voorsz. quartieren begreepen, doch sonder merckelijck prouffijt, van gelijcken schooten die vande schantse eenige maelen. Ten selven daege prepareerden die vande sijde van Raemsdonck twee batterien op tCloosterlant tegenover de schantse ende begonsten van die sijde te approcheren, noch werde geprepareert een batterie tot 2 stucken van Bredae gecommen op den Steelhovensendijck omme van die sijde te beschieten het schantsken, twelcke viercant ende met vier cleyne bolwercken lach op den voorsz. dijck, daer d'waeteren [1] voorbij Geertruydenberge oploopende naer Oosterhout toe in

[1] Donge.

een commen ende heel naer aenden voorsz. dijck omdrayen, raeckende de schantse mette eene sijde tot aen twaeter toe. Dan die vande schantse dat siende begonsten in alle diligentie haer contrescharpe om de schantse aende lantsijde leggende te verhoogen om haer tegen het schieten te waepenen. Te desen daege quaemen in Raemsdock 12 vaenen ruyteren vuyten quartiere van Gelderlant ende Zutphen. Des nachts werden op tCloosterlant voors. geplant 5 stucken geschuts ende op den Steelhooffsen dijck 2 stucken ende ginck eenich volck logeren op tlandeken dat men Lijntdonck noempt ende oick eenigen op tGasthuyslant besuyden vande stadt, welcke landekens alle beyde eylanden sijn beslooten in tvoors. waeter voerbij de stadt oploopende ende de heele suytsijde vande stadt bedeckende.

Den eersten April begonst men mette voors. stucken op de schantse voorn. te schieten dan en deden de 5 stucken van tCloosterlant egeen sonderling prouffijt ende daerenboven vielen haer overgaende ofte doorgaende coegels alles ons eygen volck leggende aende Medesche wech, daerdoor men terstont met schieten ophielt ende de 2 stucken staende op den dijck en consten mits de contrescharpe oick egeen sonderling effect baeren, mits twelcke men niet alleen ophielt van schieten, maer men en eyschte oick het fort niet op, doch schoot men altemet mette voors. 2 stucken om twercken vanden viant te beletten. Voorts quaemen noch in tleger eenige compagnien voetknechten vuyt Noorthollant. Ten selven daege werde volmaeckt de brugge over twaeter dat naer Oosterhout loopt met turffschuyten ende praemen om vuyt beyde de legers tot malcanderen over lant te mogen commen, te weeten van vuyt Raemsdonck bewesten de stadt. Ten selven daege werde in Lijndonck 5 vande onsen met een schoot geschooten, 2 doot ende 3 gequetst, daer onder verloor Cornelis van Driel, Eelman vande artillerie sijn been. Sijn Ex^tie dede ten selve daege sijn tenten spannen bewesten vande stadt aende Medesche wech, daer de regementen van Graeff Hendrick, Balfour ende Groenevelt laegen om aldaer sijn quartier te houden. Des nachts werde ten noortwesten vande stadt een groot approche gedaen ende een schantsken geslaegen ontrent een musquet schoot van tbolwerck leggende voor de nieuwe poorte ende niet wijt vanden slachboom aldaer staende, van waer tlant voorts hooch is totte stadt ende contrescharpe toe, welcke contrescharpe Sijn Ex^tie socht te winnen, om alsoe langes dien sijn loopgraeve te maecken ende te commen aenden Steelhovensen dijck ende de schantse daerop leggende vande stadt afftescheyden, overmits het niet wel moegelijck en was anders tselve te konnen doen om

twaeter, twelcke vande sijde van Raemsdonck de aencompste aenden dijck belette ende de marasche die van twesten oick de aencompste belette, daeromme dattet niet wel doenlijck en was daerop te eommen dan door ende langs de contrescharpe, hoewel noch dit voornemen te vergeeffs was Die vande stadt oick vermoedende tgeene geschiede, waeren des nachts tweemael buyten de stadt tot aenden drayboom toe, maeckende tweemael met schieten onder ons volck alarme, dan en dorsten niet voorder commen, ende al haddense voorder gecommen soe en soudense niet vuytgerecht hebben, overmits de onsen wel 1000 man sterck aldaer waeren om de approche te dóen ende twerck te beschermen.

Den ij^en^ Aprilis ginck men alomme mettet retrancheren vande quartieren voorts ende schooten die vande stadt altemet een schoete vuyt, voorts ginck Sijn Ex^tie^ logeren onder de 3 regementen aende Medesche wech ende was in tleger gecommen den Almirael Nassau met eenige beloften dat die van Zeelant noch 3 vendelen knechten seynden souden. Op den achternoen ontrent een vuyren dede die vande stadt een vuytval wel met 150 man ten noortwesten vande stadt naer tvoors. schantsken toe, alle haer geschut gestelt hebbende om haer volck te bevrijden ende quaemen de vuytgevallene tot voorbij den slachboom toe seer furieuselijck vuytloopen, al schietende ende roupende, twelcke siende de onsen die in tschantsken ofte approche waeren vielen daerop oick vuyt tegens den viant op de wech schermutserende, op de welcken met tgeschut vande stadt dapper geschooten werde, sonder merckelijcke schaede, alleen een soldaet tbeen affschietende ende eenige quetsende, daer onder den Capiteyn Reeckema van tStichts regement geschooten werde door trechterbeen recht onder de kniede door thooft vanden grooten schinkel, sonder anders den schinckel aen stucken te wesen. Vanden viant werden eenigen wederomme gedraegen sonder dat men weet off sij gequetst off doot waeren. Noch werde gescreven aen tlant van Breda ende andere dorpen opde heye om pionniers ende waegens te hebben, daerinne de boeren soe willich waeren dat sij niet alleen en bestelden de 30 waegens geeyscht, maer beschickten noch elcken Capiteyn een waegen ongeeyscht ende sonden oick gewillichlijck de pionniers, dewelcken de trancheen oick aende stadtsijde door tleege lant maeckten. Des nachts werde ten suyden vande stadt noch 2 groote approchen gedaen, d'een voorder op tGasthuyslant ende d'ander op Lyndonck, oick werde noch een approche gedaen ten noortwesten ontrent 260 treden naerder dan de voorgaende approche ende daertoe mede een schantsken gemaeckt; noch werde 4 heele canons in twee ponten voorbij de stadt

gebracht twaeter op dat naer Oosterhout loopt om dselve te gebruycken op tLijndonck ende Gasthuyslant, daer dapper met musquetten ende groff geschut naer geschooten werde, wel 2 vuyren geduyrende, sonder nochtans yemant te quetsen, maer werden alleen 2 schooten door de boorden van een pont geschooten. Desen nacht wasser brant in de stadt ende branden eenige huysen aff, noch werden van tquartier van Sijn Ex^tie naer den Steelhoffse dijck toe tusschen schantse vanden viant ende de stadt gevult meest alle de grachten leggende door tlaege lant om aenden dijck te commen, omme daerover te soucken de schantse vande stadt aff te snijden. Voorts ginck Graeff Philps selffs des nachts besichtigen de contrescharpe van tschantsken ende bevont dat dselve van buyten noch bewaert waeren met een goede grachte ende dat tfort niet aencommelijck en was dan langes die dijcken, wesende tlant ten westen meest onder waeter ende hebbende ten oosten het brede waeter ende achter de contrescharpe tusschen tfort noch een groote diepe grachte.

Den iij^en ginck men alomme met t'opmaecken vande trancheen om de quartieren voort ende oick opde advenuen, noch werde afgeschantst den wech naer Capelle ende sGraevenmoer, aende sijde van Raemsdonck, ende voorts opgedolven ende gesterckt alle de advenuen aldaer. Voorts schooten die vande stadt eenige schoeten met groff geschut vuyt, sonder merckelijcke schaede dan vanden Sergiant van Wingaerden die doot geschooten werde. Voorts quaemen Pauli ende Cant raeden neffens Sijne Ex^tie in tleger, des nachts werde een approche gedaen tot op tboort van tGasthuyslant naer tschantsken vanden viant toe ende noch een approche op Lijckelant naer den dijck toe, elcx opgeworpen om daer een batterie te planten, noch werde een approche gedaen ten suyden vande schantskens gemaeckt ten noortwesten ende daerinne te saemen gebracht 3 vendelen. Noch werde eenige slooten gevult in tlege lant naer den Steelhooffsen dijck toe ende was vande sijde van Sijn Ex^tie alle tvolck gereet om opden dijck te vallen tusschen de stadt ende tschantsken, dan overmits den Graeve van Hohenloe van sijne sijde van Raemsdonck noch niet naer genouch geapprocheert was om bequaemelijck op den dijck te commen ende dat men van die sijde de schantskorven ende ander gereetschap moste brengen ende sulcx niet gereet en was, soe en heeft men dien nacht sulcx niet getenteert, maar alleen op tLijckelant ende Gasthuyslant elcx geplant 2 heele canons.

Den iiij^en Aprilis ginck men mettet retrancheren ende opmaecken van dien alomme voort, voorts werden veel schooten van onse sijde op de stadt

ende schantse geschooten ende noch om pionniers in tlant van Braebant gescreven ende alle gereetschap gemaeckt om des nachts op den dijck te vallen met approcheren op tLijckelant opmaeckinge vande bedden tottet geschut ende anders dat daertoe noodich was. In de voor middernacht quam den Graeve van Hohenloe met veel volckx ende alle gereetschap van schantskorven, schuppen ende spayen met schuyten ende ponten aenden dijck tusschen de stadt ende de schantse om daer te logeren ende vonden datter ontrent 30 man op den dijck de wacht hielden, welcke eerst weecken ende bij malcanderen sijnde gaeven een charge op tvolck vanden Graeff voorsz. die meest begonnen te verschricken ende terugge te loopen (meenende dat den viant stercker was) met sulcke confusie dat veelen totten hals toe in twaeter liepen, sonder dat den Graeve van Hohenloe dselve oick met gewelt conden weder houden. Hieronder waeren den Capiteyn Greve ende eenige van tStolberchsche regement die in dienste gebleven waeren, ende Capiteyn Hutstpot vande bootsgesellen, ende soude de saecke heel quaelijcken affgeloopen hebben, ingevalle den viant sterck geweest waer 200 man ofte meer ende innegedruckt hadde, maer den viant niet sterck sijnde ende oick op den dijck commende 300 man van tquartier van Sijne Ex^tie, d'een helft Schotten beleyt bij Balfour ende Brock ende d'ander helft van tNoorthollants regement beleyt bij Jan de Wit greepen sij alles moet ende logeerden haer op den dijck, niettegenstaende die vande stadt ende schantse gestaedelijck met musquetten, roers ende oick groff geschut schooten, ende maeckten haer aldaer sterck wat naerder aende stadt dan tschantsken sonder op dien exploicte een man te verliesen, maer alleen eenigen gequetst. Sij maeckten op den dijck twee sterckten ofte schantskens, d'een tegen de stadt ende d'ander tegen de schantse ende lieten daerinne de 300 man die vuyt tquartier van Sijn Ex^tie gecommen waeren, die door tlant heel nat daer gecommen, mosten dien nacht ende volgende dach daer blijven ende den dijck meer ende meer verstercken. Voorts werde in twesten ten noorden noch een loopgraeve gemaeckt 250 voeten naerder de stadt dan de voorsz. approche te vooren gedaen. Desen dach werde noch toegemaeckt een wech naer tquartier van Graeff Philps toe van tquartier van Sijne Ex^tie aff, loopende door tleege lant ende daerop geleyt een cleyn schantsken om oick tleege lant te bewaeren.

Den v^en Aprilis des morgens vrouch werde dapper vuyte stadt geschooten naer ons volck die op den dijck laegen, daertegens de onsen mette vier canons staende op Lijndonck ende tGasthuyslant oick dapper schooten son-

der dat met tselve schieten op ons volck eenige sonderlinge schaede geschiede, maer werden alleen eenigen gequetst. Des achternoens ontrent 2 vuyren werde het schantsken vanden viant opgeeyscht bij Pauls Bacx met een trompetter van Sijn Ex^{tie}, daerop sij seyden met malcanderen te sullen spreecken ende alsdan antwoorden ende met malcanderen gesproocken hebbende, seyden dat men haer een Capiteyn binnen schicken soude, sij wilden daertegens twee vuyt schicken om met Sijn Ex^{tie} te spreecken ende werde binnen de schantse gesonden den Capiteyn Vernier, daertegens een Sergiant ende een edelman vuyt quaemen ende gecommen sijnde bij Sijn Ex^{tie} hielden haer als off Vernier in tfort soude gehandeld hebben, daerop Sijn Ex^{tie} hemluyden aen seyde, dat soe sij eenich appoinctement begeerden te hebben, dat sij souden mogen vuyttrecken waert hem gelieffde, mits dat sij binnen Geertruydenberge niet en trocken ende dat met waepenen ende bagagie, welck appoinctement sij op huyden mosten aengaen ofte datter morgen egeen appoinctement voor hem wesen soude, met welcke verclaeringe den eelman naer de schants toe gesonden is metten trompetter, daerop die van tfort een brieff wederomme scrijvende, haer excuseerden van dat haer gedeputeerden geen last en hadden ende verclaerden wel te vreden te wesen de schantse over te leveren, mits met alle thaer in de stadt Geertruydenberge treckende, dan Sijn Ex^{tie} nochmael verclaert hebbende sulcx niet te sullen lijden, sijn eyntelijck verdraegen vuyt te trecken naer Antwerpen ende daervoor haer Sergiant voorsz. in gijselinge te laeten tot des anderen daechs. Des achternoens trocken 300 mannen van tregement van Graeff Hendrick ende Balfour (om op den dijck naer de wacht te gaen) naer tquartier van Raemsdonck om van daer des nachts met schuyten over te vaeren naer den dijck ende alsoe drooch op de wacht te commen, om te eviteren de groote coude. Des nachts werde noch geapprocheert ten noortwesten wel 350 voeten naer de stadt toe, ende voorts beoosten den Steelhoffsendijck op tlant aenden dijck leggende geworpen een loopgraeve bij forme van een schantsken om te bevrijden de passagie vande Donge ende oick alsoe in de breete te approcheren. Noch werde opgeworpen een halve maene aende westsijde vande brugge over twaeter naer Oosterhout loopende leggende tot bevrijdinge vande selve brugge ende werden des nachts op tLijndonck geplant, 1 hele ende 2 halve canons.

Den vj^{en} Aprilis des morgens ontrent negen vuyren trock den viant vuyt tschantsken sterck noch 133 mannen van verscheyden compagnien binnen Geertruydenberch sijnde, gecommandeert bij een Capiteyn genaemt $Mons^{r}$

de Ton ende een Vendrech Bourgongons ende werden met ontrent 30 peerden van Chinsky geconvoyeert naer Antwerpen. In de schantse werden gevonden noch 1000 pont groff pulvers, veel scherpen, 2 gootelingen, twe bossen, 9 tonnen meels, over de 300 brooden ende eenich bier, vleesch ende sout, werden mede bevonden de grachten van tfort heel diep, de wallen heel dijck ende de bollwercken massyff, beset met goede contrescharpen, in vougen dattet houbaer was geweest tegen alle gewelt noch veel daegen. Tot dit onnodich overgaen, acht men seer veel gedaen te hebben dat dese soldaeten waeren van verscheyden compagnien, die oick daeromme te minder hebben willen gecommandeert werden. Op den avont trock den Capiteyn Vernier met sijn compagnie in de schantse. Ten selven daege werde noch een cleyn schantsken geworpen op den voorsz. wech gemaeckt om naer Graeff Philps quartier te gaen naerder aenden Steelhoffsendijck. Noch begonst men door de pionniers de trancheen van tquartier van Sijn Ex^{tie} te verstercken ende dicken tegens de advenuen aen, om daerinne niet alleen geschut te mogen voeren ende gebruycken, maer oick om geschut te mogen wederstaen, soot noot waere. Voorts werde gescreven aen veel dorpen om peerden te hebben om op morgen de drie halve canons van Breda gecommen, weder naer Breda te brengen. Werde mede last gegeven aende ruyteren van Bergen op den Zoem om op morgen weder naer Bergen te trecken om alle aenslaegen vanden viant op die stadt te voorhoeden; item aende ruyteren van Breda omme weder mede naer Breda te gaen.

Den vij^{en} Aprilis ginck men alomme met tversterken vande trancheen voort ende werde een nieuwe tranchee gedolven door tlege lant van tquartier van Sijn Ex^{tie} aff tot recht op tschantsken aen dat den viant overgegeven hadde, om te beter oick tselve laege natte lant te bewaeren tegen alle vuyt ende innecompste. Noch werde geprepareert een batterie ten noortwesten vande stadt op de Medesche wech tot 6 stucken omme van die sijde oick de defensien te benemen, daerop die van binnen seer schooten ende oick eenigen treften als de jongen van Groenevelt ende een soldaet doot. Noch schooten die van binnen seer naer de scheepen, naer de quartieren ende anders in twilt seer veel schooten, oick om twercken te beletten, in vougen dat men niet gevouchelijck voorder konde graeven sonder eerst haer schieten te beletten. Te desen daegen trocken de ruyteren van Bergen op den Zoem weder naer haer garnisoen ende die van Breda mede (vuytgeseyt Edmont die noch snachts de wacht hadde) naer Breda met leydende de 3 halve canons van daer gecommen. Noch quam

de compagnie vande guarde weder in tquartier van Sijn Ex^tie^ ende begonst men tquartier van Graeff Philps weder aff te werpen omme tvolck van daer naer tquartier van Sijn Ex^tie^ te doen commen. Des nachts werde een groote approche op den Steelhoffsen dijck gedaen ende een andere ten noortwesten op de Medesche wech, omme metter tijt in de contrescharpe te commen. Werden mede voorbij de stadt gebracht seeckere scheepen tot een scheepbrugge, omme daer mede de brugge boven de stadt te volmaecken, daer die vande stadt dapper naer schooten. Te desen daege liet men noch de Donge boven bij Engelant stoppen om tlege lant aldaer gansch onder waeter te houden ende tot bewaernisse vanden dam ofte stoppinge op d'eene eynde een cleyn schantsken maecken ende op d'andere sijde Engelant beschantsen, alles om te beter alle aencomptste van buyten te beletten, oick dede men een huys wat leeger leggende beschantsen, twelcke men Schotlant noemde onder de soldaeten.

Den viij^en^ Aprilis ginck men alomme met tgraeven ende delven voort ende met t'opmaecken vande tranchee door tlaege lant ende om tquartier te beter te bewaeren ende tegen alle comptste vanden viant te verstercken, werden ontrent 130 roeden vande tranchee van Sijn Ex^tie^ quartier leggende ten suyden aenbesteet omme gemaeckt te werden 12 voeten hoge ende boven op 20 voeten dicke ofte breet, met een parapet daerop hooch 4 voeten ende beneden dick 6 voeten ende in de bolwercken aldaer gelegen geprepareert 3 plaetsen om geschut te stellen, alles om oick des viants geschut soe hij eenich mochte brengen op de advenue in tsuyden van tquartier leggende (daer hij alleen geschut mach brengen) te wederstaen ende sulcx tquartier tegen alle gewelt te bewaeren, daer vuyt oick goet te verstaen is, dat Sijn Ex^tie^ gansch geresolveert is den viant egeen plaetse te maecken, maer hem geheel te verwachten ende wederstaen, contrarie tgeene voor vier jaeren te vooren geschiet was. Noch quaemen in tquartier van Sijn Ex^tie^ logeren de 8 vendelen van tregement van Graeff Philps ende quam vuyt Zeelant de compagnie vanden Graeve van Solms ende nam bij de andere Zeeusche vendelen quartier. Voorts schooten die vande stadt seer met geschut, soe om twercken te beletten als naer de schepen ende quartieren, daertegens men van buyten weder eenige schooten schoot. Noch werden geprepareert de beddinge totte batterie in t'noortwesten, daer men des nachts 3 halve canons innebracht ende men souder oick innegebracht hebben 3 heele canons, dan overmits neffens het geschut geen scherpen tot heelen gesonden waeren ende conde men die niet gebruycken, maer werden alleen op tlant gebracht. Te desen daege quaemen Berne-

velt ende Pauli in tleger. Des nachts werden de 2 heele canons van tLijckelant gehaelt ende bij de andere 2 op tGasthuyslant geplant ende in de plaetse van dien 2 veltstucken op tLijckelant gestelt ende voorts preparatie gemaeckt omme eenige stucken op den Steelhoffsen dijck tegen de stadt te setten om onder faveur van dien te beter te mogen approcheren.

Den ix^{en} Aprilis begonst men dapper te schieten vuyte batterie ten noortwesten ende van tGasthuyslant ende Lijndonck om des viants geschut te demonteren, twelcke de vianden vernemende, deden al haer geschut (naerdat sij noch tweemael ofte driemael geschooten hadden) terugge haelen, soe men const bemercken ende hielen haer voorts stille. Met tschieten schooten de onsen de stadt coorenmoolen staende in tsuyden op de walle aff dat se ter neder viel ende ontstelden de moelen die in tnoortwesten staet. Men ginck voorts met het verstercken vande trancheen ende quartieren alomme seer voort. Te desen daege vertrock Bernevelt weder ende begonst men de brugge te leggen tusschen tschantsken bij den viant verlaeten ende het Cloosterlant, nemende den affganck vande brugge langes de contrescharpe van tschantsken ende werde dselve geaccommodeert om met waegen ende peerden te mogen overrijden. Noch trocken naer Bergen op den Soem 4 vaenen ruyteren ende naer Breda 2 ende de 2 ordinaris naer Heusden, waeren sulcx tot Bergen 7 vaenen, tot Breda 6, tot Heusden 2 ende in tleger 5. Des nachts approcheerde men op den Steelhoffsen dijck tot aende hameije toe ende werden op den selven dijck geplant 3 halve canons tegen de stadt, noch werde naerder geapprocheert ten noortwesten ende oick aldaer noch geplant 3 heele canons ende werden de 2 veltstucken van tLijckelant weder affgebracht ende in ponten geleyt, ende staen nu op tGasthuyslant 4 heele canons ende op tLijndonck een heele ende een halve, 3 halven op den Steelhoffsen dijck ende 3 heelen met 5 halven in t'noortwesten op de Medesche wech ende men ontboot van Dort noch eenige stucken om in tquartier te stellen.

Den x^{en} Aprilis schoot men mette voors. stucken aen d'een ende andere sijde seer ende insonderheyt met 2 op den Stelhoffsen dijck meest om den viant te amuseren, de defensien te benemen ende onder het decksel van dien te beter in de approchen te delven ende graeven. Des morgens werde de brugge voors. volmaeckt ende met tlaege waeter opgeset de sluyse leggende aende schantse om tlege lant wat te droegen. Die vande stadt schooten ettelijcke maelen vuyt naer Raemsdonck. Men ginck met tverstercken vande trancheen alomme seer voort ende met tprepareren vande plaetsen daer men geschut in tquartier van Sijn Ex^{tie} wilde stellen. Voorts

begonst men van des morgens aff de pallisade te slaen van twaeter vanden Biesbos aff naer tquartier van Sijn Ex^{tie} toe mette stucken van sparren met ijsere pennen die tot Dordrecht daertoe geaccommodeert ende bereyt waeren, omme daermede tgansche quartier aff te paelen. Des nachts werde op den Steelhoffsen dijck geapprocheert ettelijck roeden door de hameye ende op den Medesche wech genaerdert wel 400 voeten. Ten selven daege vertrock vuytet leger Graeff Johan van Nassau om weder naer den Haege te gaen ende van daer naer Duytslant te vertrecken mette Graevinne van Swartsenborch, die haer gereet maeckte om met haer te leyden Jonckvrou Loyse van Nassau, die men seyt te sullen gaen huwelijcken aenden Palsgraeve op den Rijn, welck huwelijck indien het voortgaet ontwijffelijck sal maecken een groote alliantie tusschen den selven Palsgraeve ende den Coning van Vranckrijck ende oick dese landen ende strecken tot oneere ende verachtinge vanden Coning van Spangien, dat de kinderen van een Prince bij hem gebannen ende ter doot geexponeert ende gecommen vuyt een huwelijck bij hem soe seer geblameert tot sulcke heerlijcke partije geraecken.

Den xj^{en} ginck men mettet verstercken vande trancheen voorn. ende mettet stellen vande pallisade alomme seer voort ende schoot men eenige schoeten met groff geschut op de stadt, daer tegens die van binnen weder 2 ofte 3 schooten deden. Voorts quam weder in tleger de vaen ruyteren van Barchon, bij de andere vijff vaenen in tleger gebleven, daer onder de vaen van Parcker, wesende nu te saemen 6 vaenen vande welcke alle daegen ende nachten een de wacht compt houden voor tquartier van Sijn Ex^{tie} aende Mede. Noch arriveerden in tleger 3 heelen ende 7 halve canons, omme ses van dien, te weeten 5 halven ende een heele te stellen in tquartier van Sijne Ex^{tie} in tsuyden op 3 bolwercken flancquerende op den wech commende van Breda ende noch 2 heelen te stellen aen twaeter in tnoortwesten van tquartier op seeckere laege catte daertoe gemaeckt, om mettet selve te bevrijden theele gorse, leggende aen twaeter vanden Biesbos ende oick twaeter selffs ende de 2 andere halve canons om te brengen op tschantsken bij den viant verlaeten, om oick daermede de advenue langes den Steelhoffsen dijck ende de brugge te bewaeren. Snachts werde noch eenige approche gedaen soe op den dijck als wech voors. ende begonstet te wayen ende te stormen vuyten noortwesten met eenigen regen.

Den xij^{en} ginck men mettet verstercken vande quartieren voort ende het stellen vande pallisade, noch werden dvoors. 10 stucken aen lant gebracht ende continueerden den storm ende wint voors. seer met eenigen regen

daerdoor des avonts twaeter excessyvelijck begonst te wassen ende veel hooger dan te vooren met groot pericule vande heele quartieren te doen ondervloyen, ingevalle men de trancheen van dien met gewelt ende arbeyt niet gehouden en hadden, daer die al begonst door te sypen, waerdoor gebeurde dat de compagnie van Niesbet, Schotsman, niet alle te wel op haer hoede sijnde in tstoppen vande gaeten in den Steelhoffsen dijck gemaeckt, in haer loopgraeven aende hameije aldaer, bij twaeter schieckelijcken sijn overvallen ende benert, twelcke gewaer werdende die van binnen sijn terstont daerop vuytgevallen ende hebben een deel vande Schotten in haer loopgraeven met twaeter geempescheert overvallen ende ontrent 8 dootgeslaegen ende 11 gevangen gekregen, daeronder de Lieutenanten van Brock ende Niesbet voornt. met 2 Sergianten ende noch wel 20 gequetst. Tot dit ongeluck heeft grootelijcx gedaen de onachtsaemheyt vande voors. Schotten, die niet een musquet ofte roer veerdich hadden om te schieten tegen den viant ende veelen van hemluyden oick egeen cruyt. Den Capiteyn Niesbet is doort waeter ontcommen ende was de scricke soe groot onder ons volck, dat den Vendrich van Hopman Jan Thöenissen sijn vendel staende bij de batterie affnam om tselve te salveren soet noot waere, dan daerover commende den Graeve van Hohenloe met eenige soldaeten van Vernier, dede t'selve vendel met oick tSchotse vendel weder planten ende tvolck asseureren, twelcke den viant vernemende trock weder terugge. Geduyrende desen vuytval (die in alles wel anderhalff vuyre duyrde eer se ophielt) schooten die vande stadt seer met roers ende musquetten vuyt tbolwerck tegen den dijck aenleggende ende om beter te schieten liepen tot boven op de parapet toe ende schooten oick eenige schooten met groff geschut daer de onsen weder een schoot ofte 2 tegen deden, maer en konsten met de stucken staende op tGasthuyslant ende Lijndonck niet schieten overmits dselve totte tuyten toe in twaeter stonden. Overmits desen vloet most men mede met twercken ende versterken vande trancheen ophouden om dat twaeter over alle het lant overliep, ter oirsaecken men de dijcken affgedolven ende doorgesteecken hadde tot sterckinge vande quartieren. De reste vanden dach was men besich om de trancheen tegen het waeter te stercken ende houbaer te maecken om bij de volgende vloet niet overvallen te werden, dan omdat den wint te noorden schoot en vloeyde het snachts niet soe hoge op een goede voet naer als het des achternoens gedaen hadde. Noch werde des nachts 8 vande voorsz. stucken op de Medesche wech gebracht vast bij tquartier van Sijn Ex^{tie} ende 2 heelen gelaeten bij tcatken staende in

tnoortwesten van tleger aen twaeter om daerop te mogen gebracht werden. Men prepareerde mede de beddinge totte selve twee stucken op tcatken. Den storm ende regen bleeff desen nacht continuerende, waerdoor, ende om thooge waeter voornt. men niet en konst eenige approchen doen.

Den xiij[en] Aprilis continueerden den storm met regen, dan en vloeyde niet soe hooch als te vooren. Men sont mede des morgens een tambourijn aende stadt ten noortwesten, om van hemluyden te verstaen wat gevangenen sij hadden, daerop wel 12 ofte 14 persoenen quaemen op tbolwerck daer leggende staen ende seyden eyntelijck dvoorsz. 11 gevangenen te hebben ende versocht sijnde dselve op rantsoen te willen laeten gaen, seyden sulcx niet behoorlijck te wesen, maer dat Sijn Ex[tie] daerinne gerust soude sijn, dat sij de gevangenen wel tracteren ende wel laeten cureren souden, vraegende den tromslaeger driemael off hij egeen brieven aen heml. en hadde van Sijn Ex[tie] ende soe hij antwoorde neen, lieten hen wederomme gaen, daer vuyt te vermoeden staet, dat sij niet ongaern opgeeyscht souden willen wesen. Voorts begonst men weder wat te wercken aen tversterken vande trancheen, des achternoens schoot men eenige schoeten met t'geschut op de stadt, des nachts keerde den viant al vrij naer twesten toe ende begonst dapper te regenen, waerdoor men met approcheren niet veel vuyt rechten en konde op de Medesche wech ende omdat de loopgraeven aenden Stelhoffsendijck noch vol waeters waeren en konst men aldaer oick niet vuytrechten.

Den xiiij[en] Aprilis continueerden den storm ende wint ende was het soe quaet in tquartier te gaen, dat men naulijcx den wech konde gebruycken, waeromme men oick met wercken nochte approcheren niet en konde voortgaen. Men schoot altemet eenige schoeten op de stadt ende logeerden die van binnen haer aende hameye vanden Steelhooffsendijck, omme de approchen daervan te beletten ende retarderen, waer vuyt men sach wat verachteringe het quaet toesien van een vuyre doen kan, want men nu langsaemerhant weder sal moeten innewinnen tgeene men te vooren al hadde ende wel const behouden. Het regende mede seer bijnaest den geheelen dach. Noch quam de compagnie ruyteren van Sidney weder in tleger vuyt Breda, om de dierte vande lijfftochte aldaer, in vougen dat tot Breda nu niet meer en bleven dan de 4 ordinaris vaenen. Voorts werden in tquartier van Sijne Ex[tie] gebracht 6 stucken geschuts, theele ende 5 halve canons, omme te gebruycken op de 3 bolwercken in tsuyden van tquartier tegen de advenuen aen; des nachts wayde het een seer grooten storm met regen ende hagel in sulcker vougen al off de elementen

alles ontgaen waeren geweest ende tegenstonden desen leger, want de aerde heel laech sijnde scheen tleger te begeven, het waeter wilde tleger overvallen ende onderloopen ende de lucht tormenteerde tselve met storm, hagel ende regen, dan God kant beteren alst hem gelieft. Door desen storm en conste men dien nacht egeen approche doen.

Den xv^{en} Aprilis continueerde het stormen, regenen ende hagelen de geheelen dach door, wayende den wint vuyten westen, voorts begonst men met tversterckn vande trancheen voort te gaen ende op eenige oorden de parapet daerop setten ende de pallisade (die van twaeter vanden Biesbos aff buyten de trancheen van tquartier van Sijn Ex^{tie} langes het noorden ende westen geslaegen was tot aenden dijck toe, daer de trancheen in vougen als vooren gesterckt werden) mede te slaen in tsuytoosten tot aende tranchee toe, die door tlaege lant naer den Stelhoffsendijck tot in t'marasche toe liep ende oick langes dselve tranchee tottet marasche toe, in vougen dat nu theele quartier tegen de aencompste van buyten mette selve pallisade buyten de grachten beslooten was, vuytgeseyt alleen ter plaetse daer de tranchee soe seer verdickt werde, om redenen dat de grachte aldaer wijt genouch was, welcke pallisade tleger egeen cleyne bewaeringe en sal doen, om dat dselve sal beletten alle schielijcke aenloopen, die den viant daerop soude willen ofte soucken te doen ende daer al met moeyten overgecommen sijnde, soude haer de grachte tweede belet doen. Men schoot noch eenige schoeten op de stadt om haer wercken te beletten. Des achternoens gaet Sijn Ex^{tie} besichtigen de wegen van sijn quartier naer Raemsdonck, die soe diep waeren, dat men die niet gebruycken en conde om dselve wat te doen repareren, gaet mede naer sGraevenmoer ende Wasbeeck toe, om de advenuen aldaer te doen affschantsen ende bewaeren. Des avonts was het sprinckvloet, ende vloeyde twaeter, mits den storm, seer hooch, dat men met vuyterlijcken arbeyt de trancheen tegen twaeter houden moste, ofte soude anders het quartier ondergevloyt hebben ende vloeyde twaeter soe seer over de sluyse leggende in den Stelhoffsendijck dat alle tlege lant tusschen tquartier van Sijn Ex^{tie} ende den selven dijck onder vloyde, waeromme men naer de brugge niet commen en konde dan langes de Mede ende soe naer Stelhoven ende van daer den dijck langes naer de brugge toe. Des nachts wayde het noch seer ende regende ettelijcke maelen ende versterckte men een weynich de loopgraeven ten noortwesten.

Den xvj^{en} Aprilis ginck men mettet versterckn van trancheen alomme seer voort ende t'opsetten vanden parapet. Men schoot oick eenige mae-

len op de stadt om haer de defensien te benemen, men bracht mede de 2 heele canons op tcatken in t'noortwesten van tquartier tegen het waeter aen gemaeckt ende men bereydese om des noot sijnde te mogen schieten. Des voornoens wayde het noch seer ende regende altemet eens, maer des naernoens begonst den wint te drayen, naer tsuyden ende te slappen ende werde tamelijck weder, dan op den nacht hieff de wint weder aen met regen, snee ende hagel, die een groot deel van dien nacht viel. Te desen daege begonst men te beschantsen de kercke van Raemsdonck, op dewelcke meest alle de wegen vande Langestraete haer vuyt compste hadden, men begonst mede een schantse op te werpen op den wech die vuyt dorp Raemsdonck naer Wasbeeck gaet ende dat om te bevrijen tquartier daer de ruyteren laegen, wesende den wech die ten suyden vande kercke voorsz. affleyt, alles achtervolgende de ordre op gisteren bij Sijn Ex^{tie} gegeven om den viant op die twee advenuen te schutten eer hij aen tquartier aldaer mach commen ende daertoe beraemde men de schantsen heel vast te bouwen ende oick tquartier à l'esproeve du canon te maecken ende oick de hoffstadt Vuylendonck daer naer te beschantsen.

Den xvij^{en} Aprilis ginck men met tverstercken vande trancheen seer voort, die nu al heel veel oochs begonnen te krijgen. Voorts trocken 5 vendelen van tregement van Graeff Philps naer Raemsdonck om te logeren ende voorts te volmaecken de schantse aldaer begonnen op den wech van Wasbeek ende dese 5 compagnien waeren van Jan van Egmont, Lucas Hedding, Jan de Gijselaer, Hans Schaeff ende Draeper. Item trocken vuytet quartier van Raemsdonck 4 vendelen in de kercke om mede de schantse aldaer te volmaecken ende daerinne te logeren. Desen dach was het heel beeter weer, daeromme men weder gereetschap begonst te maecken om te approcheren ende daertoe de saecken aen te stellen, schietende altemet eenige schoeten op de stadt. Des nachts werde wat naeder op de Medeschen dijck geapprocheert ende gereetschap gemaeckt omme ontrent de hameye een groote corps de guarde te maecken.

Den xviij^{en} Aprilis was het schoen weer, daeromme tverstercken vande wallen wel voortginck, voorts trocken naer den Haege Monsr de Nassau met Bruynincx, omme mette Princesse ende Graevinne van Swartsenborch te beraetslaegen op tvertreck van deselve Graevinne mette halve suster van Sijne Ex^{tie} aengesien den viant noch 300 peerden ende 1100 ofte 1200 man te voet over den Rijn naer Verdougo toe gesonden hadden, die daeromme middel souden hebben yet op de voors. jonckvrouwen te attenderen. Des nachts werde de approche op de Medeschen dijck meer bevesticht

ende geaccomodert ende daerontrent veel schantskorven gebracht omme het corps de guarde voors. te maecken. Waeren oick 2 ruyteren van Donck te voet tot voor de grachten van Shertogenbosch aenden schiltwacht roupende, dat sij vuyt Geertruydenberge geswommen waeren ende brieven aen den Graeve van Mansfelt hadden, daerop den schiltwacht hem vermaende te verbeyden tot dat den dach quaem, ende seyde datter dien avont twee vuyten Bosch gelaeten waeren met brieven aende garnisoenen vanden Berch, daervuyt sij verblijt souden sijn. Desen dach ontrent den middach quam in tleger den Oversten Veer met eenige Engelsche Capiteynen, dan vertrock terstont daernaer weder, om naer den Haege te gaen, sonder dat men weet waeromme hij soe schielijcken quam ende weder vertrock. Des avonts ontrent 5 vuyren hebbende Graeff Philps wesen eeten bij den Oversten Brederode ende met den Sergiant Major van tleger Sinisky, ende den Stalmeester van Sijn Ex^tie^ gecommen sijnde over de brugge is met sijn paert in volle cariere geloopen naer de batterie staende op den Stelhoffsen dijck ende sijn d'anderen daerop hem gevolcht, maer gecommen aende batterie is den Graeff daer voorbij gereeden tot aende hameye toe daer blijvende staen sien ende somtijts sijn paert eens drayende, om den welcken te bevrijen tvolck op den dijck ende de eylanden leggende dapper met groff geschut, roers ende musquetten schooten om te beletten dat den viant niet gevouchelijck oversien ende hem schieten soude, daerop oick die van binnen soe dapper schooten met roers ende musquetten al oft gehaegelt hadde, mits twelcke men in veel swaericheyt was om den Graeff weder te rugge te krijgen. Eyntelijcken den Sergiant Majoor ende Stalmeester voors. soe veel gedaen hebbende dat se den' Graeff van tpeert tegen sijn danck kregen ende hem willende in de batterie weder inne leyden, is den Sergiant Major voors. in sijn rechterbeen tusschen de twee enclauwen inne geschooten dat tloot daerinne bleeff leggen ende is metten Graeff eyntelijcken daervan gecommen. Om dit accident wille (twelcke door de dronckenscap vanden Graeff voors. toegecommen was) heeft men van buyten ende van binnen totten nacht toe seer met roers ende musquetten ende oick geschut geschooten. Ende den Graeve van Hohenloe niet weetende watter te doen was, is in der ijl gewaepent derwaerts gecommen, dan aen Graeff Philps gevraecht hebbende wat hij doen wilde ende vanden selven egeen goet bericht krijgende, is weder naer sijn quartier gekeert, niet seer de actie van Graeff Philps prijsende.

Den xix^en^ Aprilis was het schoen weder, waeromme men met tversterc-ken vande trancheen ende opmaecken vande schantsen voors. seer voort-

ginck, men opende mede het sluysken in den Stelhoffsen dijck, waerdoor seer veel waeters vuyt tlege lant liep, onder faveur van twelcke men begonst te maecken een wech met synckrys omme vande tranchee aff, loopende door tlege lant te mogen commen aenden Steelhoffsen dijck binnen het schantsken vanden viant verovert, om tvolck die op den dijck moeten waecken van soe verre omtrecken te verlossen ende in alle noot schielijcker aenden dijck te mogen commen. Men schoot altemet eens op de stadt. Des achternoens reedt Sijn Ex^tie naer Osterhout ter jacht bij hem hebbende de ruyteren van Putlis, doch tot Osterhout sijne compagnie gedaen commen hebbende, met last dat noch 2 compagnien vuyt Breda souden commen om den wech te veiligen. Des nachts werde volmaeckt het corps de guarde op den Medeschen dijck dicht bij de hameye ende daerinne volck gelogeert ende oick daer begonst te prepareren een plaetse om twee halve canons te stellen ende mette selve te beletten de incompste in t'ravelijn leggende tegen den Stelhoffsen dijck aen, ende te favoriseren de approchen op den selven dijck te doen. Werde mede ordre gegeven om de wachten alomme nau te besetten met veel schiltwachten op alle plaetsen ende met jachten op twaeter, om te sien te krijgen yemant die inne ofte vuyt soude willen commen, met belastinge van alle nachts sulcx te doen. Desen dach quaemen de vaenen van Espinoy, Vere, du Bois ende Uchtenbrouck weder in tleger, ende waeren 3 cornetten vanden viant tot in tbegin vande Langestraet ende kregen gevangen 3 ruyteren van Graeff Philps, die om voeragie reden.

Den xx^en Aprilis was het schoen weder ende vertrock Sijne Ex^tie vrouch vuytet leger naer Rotterdam omme aldaer adieu te nemen aende Graevinne van Swartsenborch sijn moeye ende aen Jonckvrou Louyse sijn halve suster, die mette Princesse ende d'andere susters te desen daege tot Dort commen souden om gelijcke saecken, want sij van meyninge waeren haer reyse aen te nemen naer Duytslant, soe men seyde om te consummeren thuwelijck vanden jongen Palsgraeve mette voors. Jonckvrou Louyse. Ten selven daege quam in tleger den Graeve van Solms, dan arriverende soe Sijn Ex^tie wilde vertrecken is mette selve Sijn Ex^tie ende Graeff Philps mede naer Rotterdam getoogen. Te desen daege werde een groot deel vanden wal in tsuyden van tquartier van Sijne Ex^tie met haer behoirlijcke dickte, hoochte ende parapet opgelevert als volmaeckt ende de reste naer bijgebracht, werde mede seer gearbeyt in tquartier van Raemsdonck soe aende trancheen als schantskens aldaer. Men ginck mede voort metten wech door tlege lant, welcke mits de marasicheyt van tlant langsaem werck viel. Men

schoot mede altemet eens op de stadt. Dvoors. 4 vaenen ruyteren op gisteren van Bergen op den Zoem gecommen ende bescreven sijnde om de Graevinnen voors. naer Duytslant te convoyeren, verstaende dat de resolutie verandert was ende dat se tscheep over Breemen wilden reysen, sijn gaen logeren boven Cappelle langes heen in de Langestraete. Des avonts quam Sijn Ex^{tie} mette Princesse ende d'andere Graevinnen logeren tot Dordrecht, om soe voerts te commen naer Breda. Des nachts werden 2 halve canons in een ponte voorbij de stadt langes het waeter opgebracht tot aen tschantsken, leggende op den Stelhoffsen dijck, dat vanden viant verovert was, omme in tselve schantsken gebracht te werden, daernaer dat den viant dapper schoot, sonder nochtans merckelijcke schaede te doen, daer tegens de onsen weder ettelijcke maelen oick met geschut schooten. Noch werde de approche in t'noortwesten versterckt.

Den xxj^{en} Aprilis bleeff Sijn Ex^{tie} mette Graevinnen altemael tot Dordrecht daer een heerlijck banquet toebereyt was ende lieten in tleger weeten, dat men tegens morgen ten thien vuyren eenige waegenen soude gereet houden omme alle de Graevinnen ende Jonckvrouwen mette Princesse tot Breda te voeren. Het was schoen weder ende men schoot verscheyden schoeten op de stadt daer tegens sij weder eenige maelen vuytschooten. Men ginck mettet verstercken vande trancheen ende schantsen in Raemsdonck dapper voort, werde mede de geheele walle in tsuyden van tquartier van Sijn Ex^{tie} opgelevert met haere behoirlijcke dickte, hoochte ende parapet, werden voorts begonnen op te maecken de platte formen, daer men tgeschut in de bolwercken op stellen soude, men ginck oick met tmaecken vanden wech door tlege lant voort, noch werden de twee halve canons in de schantse op den Stelhoffsen dijck gebracht ende geplant. Des nachts werden eenige schantskorven gestelt op de Medesche wech tot flancque ende bewaeringe van tvoors. corps de guarde aldaer, gevult, daerover 2 soldaeten doot geschooten werden.

Den xxij^{en} Aprilis was het schoen weder, daerdoor men te meer met t'opmaecken vande schantskens ende verstercken vanden quartiere in Raemsdonck voortginck. Men arbeyde mede aende platte formen in tquartier van Sijne Ex^{tie} ende aenden wech loopende door tlege lant. Ontrent thien vuyren arriveerde Sijn Ex^{tie} in tleger mette Princesse, de Graevinne van Swartsenborch, sijn suster ende halve susters, Graeve Jan van Nassau, Graeff Philps ende den Graeve van Solms ende Vere, dwelcke te saemen gingen besichtigen het leger ende oick Sinisky die gequetst lach, ende middachmael in tleger gehouden hebbende is des achternoens naer Breda

verreyst met alle de joncvrouwen, hebbende de coetsen van Sijn Ex^{tie} ende den Graeve van Hohenloe ende veel andere waegens geconvoyeert met 9 vaenen ruyteren, daeraff de vier maer gingen tot over halff weech ende quaemen doen wederomme in tleger ende d'andere gingen naer Breda, alwaer se te saemen met een groote pompe ingehaelt werden, overmits noch de Princesse, nochte Joncvrou Louyse met haere susters daer noyt geweest en waeren. Des avonts trocken de geenen die op den Stelhoffsen dijck waecken souden langes den wech door tlege lant naer de wacht (hoe wel den wech noch niet volmaeckt en was) ende quaemen soe op den dijck. Des nachts werden alleen de approchen wat versterckt sonder yet meer te doen, soe men vermoet omdat Sijn Ex^{tie} in tleger niet en was, dat daeromme te slapper gearbeyt werde. Te desen daege kreech men tijdinge dat Graeff Willem van Nassau met tVriesche volck mede in tvelt al was, omme op de Boertang ofte op Slochteren wat vuyt te rechten tot benauwinge van Groeningen [1]. Schooten voorts die vande stadt ettelijcke maelen vuyt ende oick doot een vrouwe in Raemsdonck, daertegens men weder eenige schooten op de stadt schoot, noch brande in Raemsdonck een huys met eenige hutten aff.

Den xxxiij^{en} Aprilis was het tamelijck weder ende bleef Sijn Ex^{tie} met alle de joncvrouwen tot Breda, voorts schooten die van binnen altemet eens vuyt, daertegens men van buyten weder altemet schoot. Men ginck mette schantskens ende tranchementen in Raemsdonck dapper voort, mitsgaeders mette platte formen ende wech voorsz. in tquartier van Sijne Ex^{tie}. Men maeckte mede aende groote incompsten van tquartier slach ofte

---

[1] Het doel, waarmede Willem Lodewijk in het begin van April met al de magt, die hij bijeen kon brengen, te velde verscheen, was drieledig. Vooreerst de bescherming van zijn gouvernement, daar Mansfelt, in het onzekere omtrent de plannen van den vijand, in Maart de regimenten van Don Gaston Espinola en van Stanley tot ondersteuning van Verdugo derwaarts gezonden had; ten tweede was de krijg, die hij, hoezeer met weinig strijdkrachten, met veel beleid in het Noorden onderhield, een beletsel voor den vijand om al zijne beschikbare troepen tot het ontzet van Geertruidenberg aan te wenden. „J'espere", schrijft hij den 31sten Maart (10 April) aan Maurits, „bientot par mom desseing tailler a l'ennemy icy tant de besoigne, que V^{re} Ex^{ce} n'aura pas a craindre aulcum renforcement de ces quartiers pour estre empeschee en son entreprinse". (Arch. van Z. M.) Eindelijk trachtte hij zoowel door het veroveren van onderscheidene forten, die de vijand nog in de Ommelanden bezet had, als door het opwerpen van nieuwe schantsen, de stad Groningen, welker verovering de Friezen altijd als hoofddoel voor oogen hadden, te isoleeren en haar den toevoer af te snijden. Vooral moest hier de schans bij Bellingwollerzijl voor dienen. „Diesse schantz", schrijft hij den 16 (26) April aan zijnen vader, „sol zu gelegener zeitt sunderlich dienen zu beschliesen die stadt Gröningen und abzunehmen den einzigen pasz den sie nhun noch haben über die Buirtange". (Gr. v. Prinsterer, Archives, 2de Série, T. I, p. 229.)

draybomen omme te beletten alle schielijcke incompste van ruyteren, men begonst oick een weynich te prepareren de loopgraeve op den Stelhoffsen dijck om metter tijt daer weder inne te commen. Des achternoens ontrent vijff vuyren quam daer een grooten brant in tquartier van Sijne Ex[tie], mette welcke wel 700 hutten verbrant werden meest van tregement van Noorthollant ende eenigen vande Schotten, toegecommen door quaede toesicht van een arme vrouwe die lijwaet om gelt wies in een cleyne hutte, dwelcke mette wint ende door de voncken aen brant vloech. In desen brant werden seer veel soldaeten waepenen verbrant ende een kint gesengt, hoewel niet doot, dan sijn 3 Schotten doot geslaegen ende eenigen noch gequetst gewerden, omdat sij in den brant liepen ende den soldaeten metten brant becommert sochten te ontsteelen. Des avonts quaemen de Graeven van Hohenloe, Solms ende Philps weder in tleger, omme overal ordre op te houden. Naer den voorsz. brant begonstet te regenen ende regende meest al den nacht, in de welcke men de beddinge in de approche op de Medesche wech begonst te prepareren ende men in Raemsdonck op den dijck naer de stadt toe stelde 2 heele canons die van tGasthuyslant gehaelt waeren, werde mede in tquartier aldaer gebracht 1 heele ende 1 halve canon die op tLijndonck gestaen hadden.

Den xxiiij[en] Aprilis werden verscheyden schoeten vuyt Raemsdonck op de stadt gedaen ende oick eenigen mette andere stucken. Het regende voorts altemet eens ende bleeff Sijn Ex[tie] mette jonckvrouwen tot Breda. Men ginck mette wercken in Raemsdonck seer voort, dan aende platte formen in tquartier van Sijn Ex[tie] ende den wech door tlegelant en werde niet gedaen, omdat de arbeyers aldaer heur hutten metten brant verlooren hadden ende weder andere mosten bouwen om te mogen slaepen. Des achternoens was het beter weder ende tsavonts in optrecken vande wacht werde seer bij die vande stadt met roers ende musquetten geschooten, sonder dat sij eenich merckelijck prouffijt doen conden. Des nachts werde eenige schantskorven alleen gestelt besijden de approche op de Medesche wech ende gevult, omme dselve te beter te munieren. Noch werden bij een jongen in de Laugestraete die met duyven ommeginck, so men seyde, gevangen een duyve met 2 brieven om den hals in cijfer gescreven, d'welcke den viant hadden laeten vliegen om weder in stadt te commen, daer se van daen was, dan is in vougen als vooren gekregen, waeromme men terstont begonst te arbeyen om dselve te ontcijferen ende werde tselve soe vande duyve als vanden inhout vanden brieff secreet gehouden.

Den xxv[en] Aprilis advertentie gecommen sijnde dat den viant eenige

versaemelynge maeckte in Brabant, heeft Sijn Ex[tie] naer Breda ontbooden 2 vendelen knechten, Steenhuysen ende Appel van t'Noorthollants regement om die stadt voor ettelijcke daegen beter beset te laeten. Ontrent negen vuyren quam Sijn Ex[tie] mette Princesse ende d'andere joncvrouwen met Graeff Johan ende Vere weder in tleger ende aldaer haer middachmael gedaen hebbende is de Princesse, de Graevinne van Swartsenborch mette susters ende tbroederken van Sijn Ex[tie] ende Graeff Jan ende Vere weder naer Dort gereyst ende soe naer den Haege. Desen dach werden veel schooten geschooten, omdat die vande stadt eenige schooten deden naer de ruyteren, die Sijn Ex[tie] geconvoyeert hebbende weder over de brugge naer haer quartier toogen, ende 2 peerden elcx een been affgeschooten hadden. Men arbeyde voorts seer in Raemsdonck ende in tquartier van Sijne Ex[tie] werde seer gearbeyt aende platte formen ende oick den wech door tlege lant, om de presentie van sijn persoen wille, die nu heel noodich was, om de wercken te doen voortgaen daerinne in sijn affwesen niet veel gedaen was. Des nachts werden op de Medesche wech geplant noch 35 schantskorven om die daernaer te vullen ende daermede de loopgraeve te breden ende stercken.

Den xxvj[en] Aprilis was het schoon weder, daeromme men mette wercken alomme dapper voortginck, werde voorts op de platte formen voor de tente van Sijn Ex[tie] een beddinge gemaeckt ende daerop gebracht 1 heele ende 1 halve canon ende in de andere 2 bolwercken volde men de platte formen dapper aen. Men schoot mede altemet op de stadt. Des achternoens reedt Sijn Ex[tie] in Raemsdonck om aldaer naer de wercken te sien. Des nachts werden op de Medesche wech noch gestelt 30 schantskorven (om de loopgraeve te verstercken) ontrent vijftich passen vande gracht, leggende om de contrescharpe. Noch quam daer brant in truyterquartier in tlogement vanden Heere van Putlis, alwaer verbranden 12 peerden ende een muylpeert, toecommende den voors. Heere ende sijn broeder met noch een Duyts Ritmeester die hen waeren commen besoucken. Desen brant quam vuyte hutte van een ruyter, die dselve aen d'eene sijde van tlogement vanden voors. Heere gebout hadde ende ginck soe schielijck aen (overmits de meenichte van tstroey in tlogement sijnde) dat sij nau den tijt en hadden haer naeckte lijff te salveren, daerover oick t'meestedeel van haer bagagie verbrande.

Den xxvij[en] Aprilis des morgens werde veel met geschut op de stadt geschooten omdat die van binnen seer met roers vuytschooten ende arbeyden. Voorts reedt Sijn Ex[tie] naer Raemsdonck om de schantsen aldaer te doen

voortgaen, overmits men vast tijdinge creech dat den viant eenige versaeminge ontrent Herentaels maeckte, men ginck met twercken daeromme oick dapper alomme voort. Men bereyde mede de beddingen in de bolwercken van tquartier van Sijn Ex[tie] totte 4 andere stucken, die ten selven daege geplant werden, te weeten 2 halve canons op tbolwerck leggende ten oosten vanden Bredaesche wech ende noch 2 op tbolwerck leggende ten westen vanden selve wech, ende te vooren was een heele ende een halve geplant op tbolwerck, noch voorder van daer ten westen leggende recht voor de tente van Sijn Ex[tie], dan werde al evenwel aen de platte formen gearbeyt om die noch breder aentevullen. Des avonts werde in de loopgraeve op de Medesche wech doot geschooten Hopman Aert Hessels, sijnde een goet Capiteyn ende dier tijt daer op de wacht wesende. Het regende desen heelen dach ende nacht seer, daeromme men snachts niet met allen en dede, dan alleen eenige schantskorven op de Medesche wech gestelt vullen. Te desen daege quaemen noch 4 halve canons van Dordrecht in tleger.

Den xxviij[en] Aprilis was het wat beter weer, hoewel betrocken locht, daerdoor men te meerder met tvoors. wercken voortginck, soe in Raemsdonck als de platte formen ende den wech voors. Men schoot oick eenige schooten op de stadt met geschut ende seer met musquetten ende om de tijdinge vanden viant voors. sondt men naer Heusden de schantse van Doveren ende de Dussen ende andere plaetsen, daerontrent, omme die te voorsien ende repareren ende tegen alle overvallinge te bewaeren, opdat ons egeen inconvenient te schielijck en overviele. Men hadde mede tijdinge dat Graeff Willem van Nassau in tvelt was, thuys te Wedde verovert hadde ende een stercke schantse slouch met alle de soldaeten van Vrieslant op de Bellinckwoldersijl, wesende een pas die de stadt Groeninge sonderlinge kan benauwen. Men hadde ten selven daege noch affgesteecken om te beschantsen een hoochte daerop drie huysen van tdorp Raemsdonck lagen, op den wech daer de ruyteren laegen, een stuck weechs achter de schantse op den selven wech gemaeckt, twelcke men mede begonst op te maecken, daer de Engelsen achter naer quaemen logeren als volgen sal, fol. 120 vso. [1] Noch was den Colonnel Brederode mede naer Heusden getoogen om in de stadt alle goede ordre te stellen. Voorts dede Sijn Ex[tie] een corps de guarde maecken in de halve maene leggende aende oostsijde vande brugge, om dselve te bewaeren met wacht ende dede noch een ander

[1] Zie den 11den Junij.

corps de guarde maecken op den dijck op de westsijde vande brugge ten selven fynen. Voorts regende het altemet een goede vlaege. Des nachts werden ontrent 30 schantskorven gevult die op de noortsijde vanden Medesche wech in tvelt gestelt waeren, om daervan een vleugele ofte corps de guarde op sijde leggende te maecken ende daermede de approchen aldaer te verseeckeren. Noch werde versterckt het corps de guarde leggende op den Stelhoffsen dijck tusschen de batterie aldaer ende de hameye ende van ter sijden opgemaeckt om tegen het waeter beschut ende behouden te mogen werden ende daernaer mette eerste gelegentheyt de hamey te naerderen; oick regende het meest al den nacht.

Den xxix^en Aprilis regende het den geheelen dach ende nacht, daerdoor de wegen alomme seer bedorven. Niettemin ginck men mettet wercken voort, insonderheyt in Raemsdonck ende metten wech door tlege lant. Men schoot altemet een schoot op de stadt, des nachts meenden de onsen weder eenige schantskorven te vullen op de noortsijde vanden Medesche wech, dan den viant vuytvallende heeft sulcx belet ende tot 7 schantskorven toe onder de voet geruckt, 2 gevult ende 5 ongevult, dan en dede anders egeen schaede, omdat de sentinelle perdue geluyt thaerder aencompste maeckte daerdoor de arbeyers wech liepen tot in tcorps de guarde toe, hierdoor en werden niet dan ontrent 10 korven gevult.

Den lesten Aprilis regende het den heelen dach seer, dan werde evenwel dapper in Raemsdonck gearbeyt, maer in tquartier van Sijne Ex^tie niet besonders dan aenden wech door tlege lant ende de platte formen, nochtans seer slappelijck, door den regen quaemen de loopgraeven soe vol waeters dat men daer horden innne leggen moste om daer inne te mogen blijven, waerdoor toequam dat de loopgraeve verhoogt werdende ende al evenwel de walle niet, eenigen als te verder bloot moetende gaen gequetst werden ende oick den broeder van Capiteyn Bievry doot geschooten. Die vande stadt hadden noch een stuck geschuts van ontrent 16 pont ijsers ingedolven in de catte, leggende achter het hoff, daermede sij groote schaede deden in ons volck in de voorste approche op de Medesche wech, altemet eenen schietende, sonder dat men sulcx gevouchelijck konde beletten, ten waere men eenige stucken verplante ofte de voorwalle vande catte die tselve stuck tegen ons geschut deckte, affschoot. Met dit stuck werde des nachts noch eenen geschooten. Des avonts doen de wacht optooch, schooten die vande stadt seer met musquetten ende roers, nochtans sonder prouffijt. Te desen daege op den avont quam den Colonnel Brederode weder in tleger, quaemen oick in tleger Bernevelt, Cant ende Aers-

sens, noch quam tscheep aen een compagnie Engelschen vuyt Vlissinge die men tscheep liet leggen[1]. Des nachts planten die vande stadt veel meyen rontsomme de stadt op de wallen ende schooten op de plantinge van elcx seer groote salven, ten minsten met 60 roers ofte musquetten, werden mede in tleger veel meyen geplant ende over elcx met 20 ofte 30 roers ofte musquetten geschooten niettegenstaende het veel regende.

Den eersten May begonst men vrouch op de stadt te schieten, soe om den Mey te vereeren als naer de voorsz. catte daer t'stuck innestont ende begonstet wat beter weer te wesen, daerdoor men te meer met twercken alomme voortginck. Bernevelt, Cant ende Aerssens gaen in tquartier van Raemsdonck om de wercken aldaer te besien, den Colonnel Breroede vertreckt naer den Haege. Des nachts werden noch veel vande schantskorven op de noortsijde vanden Medesche wech gevult, werden mede noch eenige schantskorven gestelt ter sijden vanden houck vanden voorgaende aff, om tviercant te beginnen ende alle de voorsz. schantskorven (staende op tgors) tot een corps de guarde te approprieren. Des nachts werde in tquartier van Sijn Ex[tie] mede seer geschooten, omdat de Schotten doen haer meyen planten.

---

[1] De Raad van State had, toen van verscheiden kanten bepaalde tijdingen kwamen omtrent het voornemen van den vijand om Geertruidenberg te ontzetten, een gedeelte van de Engelsche garnizoenen, in Vlissingen, Brielle en Ostende liggende, ontboden om voor zes of zeven dagen het leger te versterken. (Res. van den Raad van State, 22 April 1593.) Om de zaak te bespoedigen werden Commissarissen naar genoemde vestingen afgezonden. Het volgende uittreksel uit de resolutiën van den Raad van den 24sten April daaraanvolgende moge als een bewijs te meer dienen van de eigenaardige bezwaren, waarmede het legerbestuur in die dagen te worstelen had: „Den Lieutenant Gouverneur van den Briel”, lezen wij daar, „antwoordende op het schrijvens van den Raede, doet sijne excuse, dat hij, volgens het versoeck vanden Rade, egeen volck en heeft mogen schicken naer den Leger, soo hij sulcx niet en mach doen sonder consent ofte bevel van Hare Majesteyt off vanden Gouverneur; presenterende anders sijnen dienst. Ende den Commissaris Langley, binnen ontboden, is hem afgevraegt zijn wedervaeren, die in effecte rapporteerden, sijn devoir gedaen te hebben, volgens den last hem gegeven, om het volck te mogen mede krijgen, dat hij den Lieutenant Gouverneur daer toe wel vondt genegen, dan soe hem 't selve was verboden, en mogt sulcx niet doen, sonder consent. Ende soe hij over thien dagen genoechsaem gelijck schrijvens van Sijne Excellentie hadde ontvangen, hadde daerop naer Engelandt geschreven. Daerop eenig bescheyt ontfangen hebbende sal hem in alles geerne willig thoonen, soo veel mogelijck, tot 's Lands dienste. Is hem Commissaris belast sijn rapport in tkorte bij geschrifte te stellen, ende goet gevonden Sijne Excellentie dobbelt vanden brieff over te senden, ende voorts int korte van hetselve rapport mentie te maecken”.

Den 26sten April ontving de Raad een brief van den Gouverneur van Ostende, waarbij deze zelf versterking en munitie aanvraagt omdat de vijand toebereidselen maakt om de stadt te belegeren.

Later werden twee kompagnieën Engelschen uit Brielle en evenzooveel uit Ostende naar het leger gezonden. (Resol. van den Raad van State, 7 en 10 Mei 1592.)

Den ij[en] May was het schoen weder daeromme men de wercken in Raemsdonck seer avanceerde ende voorts aenmaeckte den wech door tlege lant, die nu bijnaest volmaeckt was Des morgens schooten die vande stadt eenige schooten naer een vaen ruyteren commende vande wacht ende treckende over de brugge, mitsgaeders oick naer de geenen die aenden wech door tlege lant voorsz. arbeyden, daerop de onsen wederomme dapper schooten, soe om tselve schieten te beletten als oick om aff te schieten de voorwalle vande catte achter thoff voorsz., daerop men sonderlinge schoot, ende overmits veele coegels tegen de walle vande catte opvloegen ende dan nootelijcken in thuys van Sijne Ex[tie] gingen, is daerdoor de heele westgevel van tselve huys van binnen innegestort. Ontrent den middach quaemen de Gedeputeerden van Zeelant in tleger omme mette Gedeputeerden van Hollant ende de Staeten Generael te delibereren op de versaemelinge vanden viant, die men vreesde dat naer tlant vander Thoolen wel commen mochte, daerinne sij resolveerden als hier naer fol. 107 v[to] geseyt wert [1]. Des avonts in t'optrecken vande wacht werde seer dapperlijck geschooten van binnen ende van buyten sonder merckelijck prouffijt. Des nachts werde de approche ofte loopgraeve op den Medeschen dijck versterckt ende noch eenige schantskorven gestelt, ende op den Stelhoffsen dijck approcheerden de Schotten tot op 25 passen naer aende hameye ende vuyt braverie gingen planten een meye aende selve hameye ofte pallisade, in welcke approche eenen man geschooten werde. Voorts verseeckerden sij dselve approche soe tegen het hooge waeter dat weder commen mochte als die vande stadt. Hiertegens quaemen die vande stadt vuyt met ontrent 30 mannen, dan en dorsten niet voorder als de hameye commen, maer trocken om tschieten vande onsen terstont weder in haer contrescharpe, noch werde een man doot geschooten aenden Medeschen dijck mettet stucxken vande stadt staende in de catte. Te desen daege quam den Colonnel Stuwaert, gesant vanden Coning van Schotlant [2] in tleger.

---

[1] Bladz. 194.

[2] De Kolonel William Stuart, afgevaardigde van den Koning van Schotland, had den 19den April zijne geloofsbrieven aan de Staten Generaal en den Raad van State overgegeven. Hij had te voren Duitschland bezocht, met het, trouwens geheel mislukte doel, om hetzij een algemeenen vrede, hetzij een verbond tegen Spanje tot stand te brengen. Dit blijkt uit de verklaring, die hij den 17den Junij in de vergadering van den Raad van State aflegde.

„Ende belangende de saecken in Duytslandt, verklaert dat den Coninck van Schotlandt wesende in Denemarcken aldaer hadde voorgeslaegen, dat eenen pays mogte gemaeckt worden tusschen den Coninck van Spagnien ende andere Coningen, Potentaten ende Republicquen interest hebbende aende religie, maer alsoe sulcx niet te wege en koste gebragt worden; dat tot contremine van des Coninex

Den iij^en May schooten die van binnen seer mettet voorsz. stuck, daer de onsen altemet weder op schooten, voorts was het soel weder, daerdoor men dapper met alle de wercken voortginck, insonderheyt in Raemsdonck. Trocken voorts logeren in tquartier van Raemsdonck de 200 Engelschen onder het beleet van Capiteyn Broen. Noch quam de Heer Francois Veere in tleger ende vertrocken Bernevelt ende Aerssens weder naer Hollant; op desen dach werden 2 vande onsen op de Medesche wech doot geschooten. Te desen daege ontrent 10 vuyren vertrocken vuyten Haege de Graevinne van Swartsenbourch ende Jonckvrou Louyse van Nassau met Graeff Jan ende haer joncxte susterken geconvoyeert bij de Princesse ende haere andere susters ende veel vrouwen ende jonckvrouwen om over Leyden ende Haerlem te trecken op Amsterdam ende van daer tscheepe te gaen naer Duytslant om op Dillenborch te consommeren het huwelijck metten jongen Palsgraeve, tot vereeringe van welck huwelijck de Staeten van Hollant gaeven 20000 gulden in gereden gelde ende noch twee duysent gulden tsiaers erffelijck losbaer den penning sesthien, ingaende vanden dach vande consommatie van tselve huwelijck. Ende de Staeten van Zeelant gaven noch 20000 gulden. Te desen daege des avonts tusschen negen ende thien vuyren deden die van binnen een grooten vuytval op den Stelhoffsen dijck in de approche vande Schotten daer mits sijne cleynicheyt niet dan 10 ofte 12 persoenen inne en waeren, die haer taemelijcken wel verweer-

---

van Spagnien's ambitie totte monarchie noodig was eene contreligue gemaeckt werde t'samentlijck metten princen van Duytslandt, totte welcke hij Stuart seggende gesonden te sijn. Seyt dat hij deselve princen seer wel heeft geaffectionneert gevonden; dan bewesen sijnde principalijck aenden Cheurfurst van Saxen, dat deselve de saecke oick seer toegedaen hem thoonde, maer excuseerde, dat die Cheurfursten, volgens haren eedt, geen ligue, sonder den Keyser, mogten alleen aengaen; doch dat de ligue, blijvende tusschen den Coninck van Schotlandt ende Denemarcken, hij altijt, soo wel als die andere princen, daertoe allen hulp doen, ende oock den Coninck van Vranckrijck in sijnen noot bijstaen ende metter daad helpen etc. . . . . . Hij heeft daernae bij geschrifte overgegeven de namen der princen van Duytslandt, aen dewelcke hij hadde gesonden geweest: Den Coninck van Denemarcken, den Cheurfurst van Saxen, van Brandenburgh, de Paltz-graaff, van Brunswijck, van Wirtemberg, van Hessen, van Mecklenburg, van Pomeren, van Dannolt, van Lunenborch, administrator de Magdenborg, ende Hertog Jan Casimir". (Resol. van den Raad van State, 17 Junij 1593.) —

Zijn instructie is in haar geheel te vinden in de Resolutiën der Staten Generaal van den 3den Julij 1593, en hun antwoord, in die van den 7den dier maand. Dit laatste drukt hoofdzakelijk den dank der Staten uit voor de pogingen, die Zijne Majesteit aanwendt om eene ligue tot stand te brengen en de hoop dat hij daarin zal volharden. Met het voorstel van den Koning, dat hij de Schotten, welke in het leger der Staten dienden, zou kunnen terugroepen, indien hij ze in zijn land tegen de geheime aanslagen der Spanjaarden en Jezuiten mogt noodig hebben, konden de Staten Generaal zich evenwel, als ligt begrijpelijk is, niet vereenigen. Den 29sten Julij nam Stuart zijn afscheid.

den, maer overvallen sijnde sijn 9 van hemluyden doot geslaegen, de anderen sijn terugge gecommen, nemende haer wijck op het corps de guarde dat voor de batterie lach, waer sij mede noch vuytweecken op de batterie met sulcke confusie dattet in twijffel was off sij de batterie mede souden verlaeten hebben. In dese confusie queet den Capiteyn van die Schotten genaempt Jan Michel hem tamelijcke wel ende werde gequetst aen sijn arm alleen in tvlees met een teerling, hierop quam terstont voort Hopman Pieter van Dorp (die op den selven dijck de wacht hadde) met eenige van sijne soldaeten, dwelcke niet alleen de Schotten en verseeckerde, maer dreven te saemen doen den viant wederomme, daerover hij Dorp oick geschooten werde beneden in den buyck boven de blaese, blijvende tloot in tlijff, doch dreven den viant weder vuytet voorsz. corps de quarde dat een stuck weechs op den dijck voor de batterie lach ende hielden haer daer vast, ende den Lieutenant van Dorp meynende dat de Schotten noch in de vuyterste loopgraeve hielden ende haer willende secoureren liep onversiens midden onder den viant ende werde gevangen. De dooden op desen vuytval waeren 10 aen onse sijde, 9 van Capiteyn Michel, te weeten 3 corporaels, een adelborst ende 5 soldaeten ende een soldaet van Dorp ende de gequetsten waeren vande compagnie van Dorp 9 ende van Capiteyn Michel 8, daeronder een Sergiant. Noch quamen vuyte schantse op den dijck een Sergiant met ontrent 30 soldaeten de anderen te hulp, dan trock den viant weder aff, sonder dat men weet wat schaede hij geleden heeft, die meer soude geweest hebben, in gevalle de Schotten in haer vuyterste loopgraeve eenige musquettiers veerdich gehadt hadden In desen vuytval forseerden die vande stadt metten eersten de loopgraeve ende het voorste corps de guarde, dan en quamen tot aende batterie toe niet. Desen nacht werde noch 2 soldaeten op de Medesche wech doot geschooten, noch werde in tquartier van Raemsdonck ten suytwesten bij de twee heele canons daer staende geplant een halve ende een heele canon, in vougen dat aldaer tegen de stadt aen nu stonden 4 stucken. Te desen daege werde in de vuyterste schantse op den wech van Waspeek gebracht ende geplant 2 halve canons, dominerende op denselven wech ende in de schantse, aende kerck van Raemsdonck werde gebracht 2 veltstucken ende gestelt om te commanderen langes den vuyterdijck daer aencommende, werde mede doorgesteecken den dijck aende huysen van Raemsdonck om vuyt twaeter voorbij Oosterhout oploopende soe veel in tvlacke lant te laeten dat tusschen den selven dijck ende de kercke van Raemsdonck leyt, dat tselve black stonde om alsoe alle heymelijcke doorcomptsten daer-

door te beletten. Te desen daege werde dapper gearbeyt aende tranchee die gemaeckt werde vande kercke van Raemsdonck aff totte groote schantse toe leggende op den wech van Waspeck ende buyten die tranchee noch geslaegen een pallisade van stucken van sparren met ijsere pennen als in t'ander quartier. Een gelijcke pallisade begonst men ten selven daege te slaen van t'noortwesten van tquartier van Raemsdonck aff naer twaeter vanden Biesbos toe, omme alle compste buyten om tquartier door tgors te beletten, achter welcke pallisade men mede begonst te maecken een dobble loopgraeve ten noortwesten tottet waeter toe, om in tijde van noot dselve vol musquettiers te werpen ende de aencompste vanden viant te beter te beletten, werde mede de geheelen houck van tselve quartier vanden westen aff totten noorden toe opgeset met leedige schantskorven, om tegen de stadt aen die sijde te blinden. Te desen daege was de rijswech door tlege lant naer den Stelhoffsen dijck toe loopende meest volmaeckt, dan overmits men seer noodich achte tselve geheele leege lant af te trancheren totten dijck toe ende men tselve quaelijcken om de leechte wille doen conde, soo heeft men beginnen te breyen seer dicke dubble heyninge ofte hordinge op de suytsijde vanden rijswech aen stijve hooge staecken, staende de hordingen ontrent anderhalve roevoet vanden anderen ende werden een manslengte hooch gemaeckt, met eenige vuytsteecken in forme van rondeelen, twelcke gemaeckt sijnde, sal men aerde tusschen dselve hordingen in stampen, ende alsoe dselve tegen de musquet ende alle aencompste bevrijden, dienende de rondelen om langes de horden te flancqueren.

Den iiij^en May werde alomme seer gearbeyt ende insonderheyt in Raemsdonck ende schooten die vande stadt seer veel schooten, daerop men van buyten mede eenige schooten dede, voorts vertrock Pauli naer Dordrecht. Des avonts in t'optrecken vande wacht dede den Graeve van Hohenloe een alarme in sijn quartier maecken ende seer vuyte schantsen vande kercke van Raemsdonck ende op den wech van Waspeck schieten al off den viant aengecommen hadde, meynende dat die vande stadt in menichte op den thoorn loopen souden, daerop hij de 3 heele ende 1 halve canon in sijn quartier staende, doen aff sien ende stellen hadde, dan en quaemen niet dan 6 ofte 8 persoenen op den thoorn, daer hij naer dede schieten dwers door den thoorn, waeromme die van binnen haer in der ijl vanden thoorn maekten. Voorts om op alle inconvenienten op den Stelhoffsen dijck te beter te letten, dede men aldaer in de plaetse van 2 vendelen 3 op de wacht trecken. Desen dach regende het altemet een goede vlaege, maer des nachts regende het doorgaende totten dach toe, daeromme men op

den Medeschen dijck niet met alle en dede, maer op den Stelhoffsen dijck werde het corps der guarde, leggende een stuck weechs voor de batterie verbreet ende met tstellen ende vullen van eenige schantskorven aende oostsijde versterckt om tselve tegen het vuytvallen te beter te mogen beschermen.

Den v[en] May regende het des morgens tot ontrent 9 vuyren toe seer ende daernaer totten achternoen was het goet weder, dan des achternoens ontrent 5 vuyren begonste het te regenen ende continueerden dien dach ende geheelen volgende nachte. Niettemin ginck men mette breijen vande hordingen aenden leegen ryswech seer voort ende met twercken in Raemsdonck, twelcke soe aen tquartier als aende schantse om de kercke meest volmaeckt was ende waeren de wallen van tquartier van tsuytoosten aff over t'oosten ende noorden tottet noortwesten toe gedickt ende sterck gemaeckt tegen een canon, ophebbende goede borstweringe. Van gelijcken was de schantse aende kercke versterckt op de selve sijden. Noch werde meest volmaeckt de tranchee loopende vande kercke totte groote schantse, daer men den wech achter maeckte ende hoochde om t'innelaeten van twaeter voors. Men begonst mede noch een schantsken te maecken tusschen het quartier van Raemsdonck ende de kercke achter den dijck, opdat men langes het gors daer niet tussen inne en quaeme, men prepareerden in de schantse om de kercke noch een beddinge op den dijck om daer oick een stuck te mogen stellen ende men volmaeckte oick noch een beddinge in de groote schantse op den wech, om daermede noch meer geschuts te planten. Men arbeyde voorts seer aende selve schantse ende aende dubble tranchee tottet waeter toe, men schoot altemet eenige schooten op de stadt, noch ginck de compagnie Engelschen logeren in een schantsken, twelck gemaeckt was aende hoffstadt van Engelant, leggende achter het quartier vande ruyteren op een seer lege wech, die door twaeter opt ruyterquartier aenquam. De ruyteren alles waeren gelogeert in de huysen staende op den dijck tegen het waeter van Osterhout tusschen de groote schantse ende het quartier van Raemsdonck. Ontrent desen tijt gaff Sijn Ex[tie] de plaetse van Voisin (die Ensengie was vande ruyteren van Prince van Espinoy ende nu gestorven was) aen Capiteyn Jaspar Bernardt, geweest Cornet van sijne compagnie ende screeff brieven aenden voors. Prince om sijne agreatie daerinne te hebben. Daerentusschen is d'selve dien volgende den xij[en] deser maent bij de compagnie gecommen. Te desen daege creech men naerder tijdinge vande vergaederinge vanden viant tot Herentaels, item dat de Princesse met alle de Joncvrouwen noch

was tot Amsterdam, van gelijcken dat Verdugo een inval in Vrieslant ontrent Collum gedaen ende aldaer twee ofte drie dorpen vuytgeplundert hadde ende eenige boeren ende boerinnen gevangen genoemen, nemende de occasie waer dat Graeff Willem op de Bellingwoldersijl lach om die te beschantsen. Quaemen voorts in tleger de compagnien van Bovetis ende Hoveskercken die tscheep bleven leggen.

Den vj^en May regende het des morgens seer tot op den naernoen toe.ende begonst doen weder wat te droogen, noch schooten die vande stadt altemet eenige maelen vuyt tvoors. stuck in de catte, daerop men van buyten weder dapper schoot. Men versterckte mede meest alle de loopgraeven om dselve te seeckerder te mogen bewaeren. Voorts continueerde de tijdinge vanden viant tot Herentaels seer, daerover men begonst te verhaesten den effecte vande resolutie bij die van Hollant ende Zeelant met Sijne Ex^tie thaerder compste in den leger genomen, te weeten, dat den Almirael Nassau met 10 ofte 11 vendelen voetknechten soude leggen tscheepe ontrent Remmerswael om op alle swaericheden, die de versaemelinge vanden viant mochte maecken te letten, ende hem met tselve volck derwaerts te begeven, daer den viant het hooft heene mochte hebben. Noch quam den Colonnel Balfour weder in tleger. Te desen daege ginck tot Amsterdam tscheep Jonckvrou Louyse van Nassau met haer joncxste susterken in tgeselschap van haer moeye de Graevinne van Swartsenborch ende Graeff Johan van Nassau haer neve, nemende haer wech naer Staede op de Elve omme met al haer treyn van daer door Brunswijck ende Hesse naer Dillenborch bij haere ohem Graeff Johan te commen, om aldaer te celebreren thuwelijck tusschen haer ende de Palsgraeve bij den Rhijn voors.

Den vij^en ginck men met tversterckеn vande quartieren in Raemsdonck seer voort ende schoot men altemet eenige schooten op de defensien vande stadt, voorts quaemen in tleger 2 vendelen Engelschen vuyt Bergen op den Zoem. Ontrent den middach vertrock vuytet leger den Almirael Nassau met hem nemende de compagnien van Haveskercken ende Bovetis om met die ende anderen die noch vuyt verscheyden plaetsen marcheerden tscheep te gaen leggen ontrent Rimmerswael ende volgende voorgaende resolutie op alle voorvallende noot te letten. Noch vertrock vuytet leger den Colonnel Stuwaert, Gesant vanden Coning van Schotlant naer den Haege om mette Heeren Staeten Generael, volgende sijn commissie te handelen thaerder eerster versaemelinge, op de welcke mede lach ende wachte de Heere Francois Vere, omme tot laste vande selve Staeten aen te mogen nemen een groot regement Engelschen, daertoe dat scheenen eenige provintien niet ongenegen

te wesen, mits dat tselve geschieden mochte op sulcke voet ende conditie dat de Coninginne de Engelschen (aengenomen ende tot soldaeten gemaeckt sijnde) sonder consent der Heeren Staeten Generael niet weder van hier naer Engelant en soude mogen ontbieden, tsij onder pretext van vassallen, onderdaenen ofte andersins. Te desen tijde was mede in den Haege gecommen S^r^. Thomas Morgan, Gouverneur van Bergen op den Zoem, die om verscheyden quaede deportementen ende inobedientien tegen de bevelen vanden Raede van Staete bewesen, van sijn gouvernement gesuspendeert was, ter tijt toe hij voor den selven Raede alle dselve inobedientien ende deportementen soude verantwoort hebben [1].

Den viij^en^ May trocken de 2 Engelsche compagnien voorts naer tquartier van Raemsdonck om daer haer leger te houden, in welck quartier men dapper alle de wercken voorderde. Voorts regende het altemet eens. Ontrent dese tijt maeckte Patric Breux [2] sijn compagnie ruyteren tot Oesteynde, die hem ontrent drie weecken te vooren gegeven was op de contributien van Vlaenderen; noch schoot men altemet eens op de stadt.

Den ix^en^ May was het goet weder ende dede Sijn Ex^tie^ alomme aenseggen, dat den viant voorhanden was, dat daeromme alle het volck in de waepenen aende wallen commen souden, twelcke soe geschiede, ende werde dit bij Sijn Ex^tie^ gedaen, om te sien hoe men de trancheen met tvolck soude konnen besetten ende wat volck daer over soude schieten voor een corps te maecken om daermede de plaetsen daert noot soude mogen wesen te secoureren. Dit gedaen reedt Sijn Ex^tie^ rontomme om tselve te besien ende bevont datter niet dan thien compagnien en resteerden tot een corps behalven alle de compagnien die voor de stadt op de wacht wesen mosten. Desen dach schooten die vande stadt altemet eens, daer de onsen weder tegen schooten. Men ginck voorts mette wercken in Raemsdonck seer voort ende insonderheyt beneden aen twaeter.

Den x^en^ May was het schoen weder ende schoot men altemet eenige

---

[1] De verantwoording van Morgan werd onvoldoende bevonden, zoodat hem den 30sten Julij 1593, in weerwil van hetgeen door Koningin Elisabeth en Prins Maurits te zijner gunste werd in het midden gebragt, zijn ontslag als Gouverneur van Bergen-op-Zoom gegeven werd. Later werd hem, met het oog op zijne langdurige diensten, nog een vrij aanzienlijk tractement toegelegd. Paulus Bacx, reeds vroeger tot tijdelijk Gouverneur aangesteld, werd nu definitief met die betrekking bekleed, welke hij tot zijnen dood in 1606 waarnam, waarop zijn broeder Marcelis hem daarin opvolgde. Deze stierf in 1617, en werd vervangen door Willem van Stoutenburg, den zoon van Oldenbarnevelt, die zich later door zijne zamenzwering tegen Prins Maurits berucht maakte.

[2] Patrick Bruce. — Zie omtrent hem de Resol. van den Raad van State, 1593, passim; — en het Comm. boek van den Raad van State, bl. 52 verso.

schooten, men ginck mette wercken in Raemsdonck ende naer twaeter aldaer seer voort, men prepareerde mede de corps de guarden op den Medeschen dijck ende de beddinge aldaer, om des volgende daechs tgeschut daerinne te brengen ende te demonteren het stuck, dat den viant in de catte achter thoff staende hadde. Noch werde aende suytsijde vande halve maene leggende aende brugge gemaeckt eenige loopgraeven om daerinne schutten te logeren ende daermede de aencompste aende brugge te beletten.

Den xj^en May was het schoen weder, daerdoor men mette wercken alomme seer voortginck ende werden altemet eenige schooten geschooten ende des nachts in de approchen op verscheyden plaetsen geplant 2 stucken, een heele ende een halve canon, om daermede tvoorsz. stuck in de catte staende te beschieten ende te demonteren.

Den xij^en May was het schoen weder ende begonst men smorgens vrouch mette voors. 2 stucken seer te schieten naer tstuck in de catte voors. achter thoff staende, twelcke die vande stadt terstont terugge deden trecken, soe men vermoet, op dattet niet schaedeloes en werde. Desen dach begonst men een loopgraeve te maecken ontrent 300 passen bewesten de kercke van Raemsdonck streckende van den dijck aff noortwaerts vuyt tot op twaeter toe, daer eenige soetelaers scheepen laegen, hebbende beneden aen twaeter een cleyn schantsken om geschut in te stellen ende soude men over elcke sijde van dese tranchee maecken verscheyden papemutskens, om die te garanderen tegen de aencompste. Dese tranchee werde gemaeckt om te beletten datter niemant langes het vuyterlant naer de stadt toe soude mogen commen ende wilde men die van tschantsken weder oostwaerts opleyden langes den oever om over tvuyterlant te flanqueren ende dan met een rijswerck te waeter inne bouwen. Desen dach begonst men heel sterck te beschantsen Vuylendonck wesende een ridderhoffstede leggende besuyden de groote schantse op de Lange Straete, ontrent 150 passen daervan, volgende voorgaende beraminge.

Den xiij^en May was het taemelijck schoen weder, maer tregende op den avont wat. Men ginck voorts mette wercken alomme seer voort, soe in Raemsdonck als aenden Medeschen dijck, daer men nu wat vrijer arbeyden conste, om dat tstuck in de catte niet gevouchelijck meer speelen en conde. Op den middach seylde een oorlochschip voorbij de stadt de Donge oppe, daer die van binnen seer naer schooten, maer en raeckten niet dan een cabel. Des avonts bracht men noch voorbij de stadt een vlot met masten om tselve boven de brugge te leggen ende sulcx te beter de aencompste van dien te beletten, omdat men tijdinge hadde dat den

viant eenige schuyten medebrachte ende de brugge aen brant steecken wilde. Naer dit vlot schooten die vande stadt mede seer sonder merckelijcke schaede te doen. Te desen daege quam den viant met sijn heele leger logeren tot Turnhout, wesende sterck ontrent 6000 man te voet ende 10 cornetten peerden, verwachtende sijn voorder volck ende oick sijn commandeurs, die noch bij tvolck niet en waeren. Men screeff desen dach in Hollant noch om veel bootsgesellen om dselve met schuyten ende jachten wacht te doen houden op de Donge. Des nachts begint men weder te approcheren op den Medeschen dijck om naer de contrescharpe te commen.

Den xiiij^{en} May was het tamelijck weder ende ginck men mette wercken alomme seer voort, ende overmits men tijdinge hadde, dat den viant van meyninge was op tleger aen te commen ende eenich geschut mede gebracht hadde, heeft Sijn Ex^{tie} in sijn quartier aende drie bolwercken gelegen in tsuytwesten (daer hij lange te vooren ses stucken geschuts hadde doen planten) de borstweringen doen verstercken ende verdicken tot 22 voeten brede toe, om tgeschut aldaer staende tegen de canon te mogen bevrijden, heeft noch twee veltstucken doen planten in de tranchee loopende door tlege lant naer den rijswech om de aencompste vanden viant te beter doen beletten. Noch dede Sijn Ex^{tie} opmaecken tvoors. vlot van masten boven de brugge in deser vougen: onder dede hij leggen 61 swaere masten overlanges in twaeter, d'een ontrent 14 voeten vanden anderen ende dede de eynden van dien aende sijde naer Osterhout distineren ende vesten met een swaere ijsere kettinge, opdatter geen brant in vatten en soude, die op de masten quaelijcken vatten conde, omdat dselve mits haere swaerte meest onder waeter laegen ende altoes nat waeren. Noch dede hij tselve vlot aende sijde naer de stadt toe distineren ende hechten met een cabel. Dwers over dese masten werden geleyt andere masten aen vieren besijden ende vast aenden anderen ende van t'eene lant tottet andere toe, in vougen dat doorgaende vier masten besijden ende aenden anderen laegen, die op de onderste masten gebonden ende gehecht waeren met swaere ijsere bouten ende daerop geslaegen een brugge van vier deelen breete om over te mogen gaen ende alle breeckinge te mogen helpen. Dese onderste masten hadde men aende sijde naer Osterhout meest laeten vuytsteecken omme verst aff te mogen keeren ende steuyten alle vierwercken ofte vierscheepen tegen de brugge te maecken ende langes twaeter affcommende. Des nachts werden seer versterckt de approchen aenden Medeschen wech.

Den xv^en May was het tamelijck weder ende men ginck mette wercken ende tvlot voornt. seer voort ende mettet verdicken vande borstweringen. Noch dede Sijn Ex^tie de dubble hordinge vanden rijswech affmaecken tot veer voorbij de schantse leggende aenden Stelhoffsen dijck totte suytwest hameye van dien toe, om daermede te beletten datter niemant langes het laege lant en soude mogen commen op den dijck tusschen de schantse voornt. ende den rijswech.

Den xvj^en May was het tamelijck weder ende ginck men mettet versterckcn vande borstweringen ende andere wercken seer voort ende werde meest volmaeckt tvlot voornt. ende geleyt aende suyt contrescharpe vande schantse, daerop de scheepbrugge gelegen hadde, dien doen aende noort contrescharpe vande selve schantse naerder de stadt geleyt werde, in vougen dat de brugge ende tvlot de breete vande schantse (die tusschen beyden lach) vanden anderen laegen. Te desen daege sont men drie drielingen naer Heusden, omdat men vreesde dat den viant thooft daer heene mochte hebben, noch quaemen op den avont in tleger seer veel bootsgesellen om wacht op de Donge met jachten te houden. Men approcheerde op de Medesche wech tot aende grachte vande contrescharpe toe.

Den xvij^en ende xviij^en May en gebeurde niet besonders, dan dat men met alle de wercken mits het goede weder seer voortginck, daerdoor de schantse van Vuylendoncq meest volmaeckt werde ende 4 halve canons daerinne geplant, werde mede meest volmaeckt de tranchee van beneden de kercke van Raemsdonck afloopende naer twaeter toe ende tschantsken aen t'eynde van dien, daer mede een heele canon in geplant werde. Noch werde meest volmaeckt tschantsken op t'eynde vande dubble loopgraeve, streckende van tquartier van tveer van Raemsdonck aff tottet waeter toe, daerinne oick geplant werden 2 heele canons om op twaeter te domineren ende oick te beschieten het hooft vande stadt. Voorts begonst men een mijne te maecken in de Medeschen dijck, te weeten een rechte gange innegesneden soe laech als men const, die werde boven beleyt met balxkens, elck ontrent een roede vanden anderen, daerop gestelt werden mandekens met aerden gevult om de heele gange te blinden ende tegen de musquet te verseeckeren. Dit werde gedaen om de enckte vanden dijck wille, die niet toe en liet, dat men over dwers gins ende weder mochte wercken om soe verseeckert te commen aende grachte vande contrescharpe, om die te mogen vullen. Men schoot altemet eenige schooten om de defensien vande stadt te benemen.

Den xix^en May was het schoen weder totten achternoen toe, want het

doen begonst te regenen. Men ginck mettet wercken seer voort ende men schoot naer gewoonte altemet eens. Des nachts kregen die vande stadt 2 sentinellen perdus adelborsten van tSeeus regement, die soe men vermoet heml. de mijne geopenbaert hebben.

Den xx^{en} May was het schoen weder ende ginck Sijne Ex^{tie} des morgens vrouch in de mijne en keerde daernaer wederomme, ontrent negen vuyren begonnen die vande stadt naer de mijne te schieten daer se tweemael door schooten ende beletten daermede den voortganck van dien voor eenige daegen, tot dat sulcx gerepareert soude sijn. Men ginck mette wercken alomme seer voort ende men versterckte vast alle de approchen om die tegen den vuytval te bevrijden. Men volmaeckte noch een schantsken beoosten vande tranchee loopende van beneden de kercke van Raemsdonck naer twaeter tot op twaeter ende men plante daerinne 2 veltstucken. Desen dach werde in tleger gebracht een geintercipieerden brieff vanden heere van Waetersdijck gescreven aenden olden Graeve van Mansfelt, houdende dat men de brugge wel beschieten conste ende met een aenloop wel volck in de stadt brengen ende weder vuytkrijgen, daertoe designerende het Cloosterlant, om vanden Stelhoff daerop te commen, daeromme men tschip van oirlooge den xiij^{en} voorbij gecommen tusschen den Stelhoff ende het Cloosterlant dede leggen.

Den xxj^{en} May was het schoen weder, waeromme men mettet wercken alomme seer voortginck ende oick mettet repareren vande mijne, om twelcke te beter te doen men altemet op de stadt schoot. Te desen daege quaemen te Turnhout in tleger de Graeven Pieter Ernst van Mansfelt ende van Foantes met verscheyden andere hooge officieren vanden leger, dwelcke terstont alle het volck deden vuyttrecken op de heyde van Baerle, omme een reveue daervan te doen ende bevonden dselve te peert ende te voet sterck ontrent 8000 man, daer desen dach noch bij quaemen 10 stucken geschuts van Antwerpen ende andere plaetsen gecommen, naer dese reveue gedaen trock alle tvolck wederomme binnen Turnhout ende op den achternoen den Graeve van Foantes weder naer Antwerpen, laetende Mansfelt mette anderen in tleger blijven.

Den xxij^{en}, xxiij^{en} ende xxiiij^{en} was het tamelijck weder ende ginck men mettet wercken alomme ende verstercken vande mijne seer voort, te meer omdat men daegelijcx advertentie kreech dat den viant op tleger van meyninge was aen te commen, waeromme men sonderling sorchvuldich was, tquartier in Raemsdonck beneden aen twaeter te bewaeren, mitsgaeders oick aende sijde van Sijn Ex^{tie} aen twaeter, daer de schepen vande soete-

laërs ende anderen laegen, daer men achter de pallisade op de strange [1] staende, noch dede slaen een hordinge met eenige rondelen ofte flanquen ende teynden daeraen leggen eenige groote aecken ende ponten tusschen sparren in de gront geslaegen gevesticht, om niet schielijcken wech te mogen spoulen, in welcke aecken men snachts wacht hielt. Achter dese hordinge ende aecken laegen de oorlochscheepen op een rije, als van te vooren, tottet diep toe. Noch arbeyde men seer aen een cleyne catte, die aende noortsijde vanden Medeschen dijck gemaeckt werde op tvuyterlant, om daer mede te domineren in de noortcontrescharpe vande stadt op de noortsijde van travelijn leggende voor de veenpoorte, werden noch beoosten vande selve catte gestelt ende gevult verscheyden schantskorven, om daer een groot corps de guarde te maecken tot bevrijdinge vande selve catte ende voorcomminge van alle vuytvallen.

Den xxv^en^ May was het schoen weder sulcx men te meer mettet versteroken vande quartieren in Raemsdonck voortginck, alwaer men tgroote quartier altemael à lespreuve du canon maeckte tegen de aencompste van buyten ende van gelijcken de schantse om de kercke aldaer leggende. Men arbeyde mede dapper in tquartier van Sijn Ex^tie^ aende waetersijde, soe aende hordinge als tranchee aldaer ende werde weder gebroocken tcatken daer de 2 heele canons gestaen hadden ende werde dselve met noch een canon gestelt op verscheyden plaetsen in de tranchee, omme effens eerdens te flanqueren, over twaeter ende tvuytergors ende om aff te snijden een grooten inhouck ten noortwesten van tselve quartier, daer tquartier vande artelerie begint, dede Sijn Ex^tie^ een dvers tranchee vuytwaert maecken streckende van sijn quartier tot bijnaest op den vuyterhouck van tquartier vande artelerie voornt., welcke nieuwe tranchee met veel minder volcx const beset werden als den houck voornt. Noch werde volmaeckt de catte benoorden vanden Medeschen dijck ende daerop gestelt een heele ende 2 halve canons. Desen dach begonst den Graeve Mansfelt met sijn leger te vertrecken vuyt Turnhout nemende den pas naer Alfen ende Gilsen ende van daer voorts naer Donge daer de avantgarde quam, blijvende d'anderen tot Gilsen. Desen nacht begonst men dapper te approcheren op den Stelhoffsen dijck ende op tgors benoorden den Medeschen dijck, alles om in de contrescharpe te commen. Noch hieff in tquartier van Sijn Ex^tie^ aen een seer groote alarme commende van een sentinelle vande guarde van Sijn Ex^tie^, dwelcke twee persoenen hadde sien commen cruypen tot op de grachte toe, langes den vuyterdijck voor de tente van Sijn Ex^tie^ die men

[1] Het strand.

naerderhant vuyte gevangenen verstaen heeft vier Capiteynen geweest te sijn, vande welcke de twee tot aende grachte toe geweest waeren, hoewel dat men dier tijt sulcx niet konnende geloven den schiltwacht tselve quaelijcken affnam ende daerover in gevanckenisse wilde werpen.

Den xxvj^en^ May was het schoen weder, daer door men mette wercken alomme seer voortginck, insonderheyt soe men alle vuyren meer tijdinge vande compste vanden viant kreech. Opden achternoen trock Sijn Ex^tie^ vuyt met 5 vaen ruyteren naer Osterhout, om alle de advenuen naerder te besichtigen, alwaer hij corts daernaer vernam dat den viant met sijn heele leger derwaerts quam, daeromme hij sijn retraicte begonst te doen ende oick die in sulcker vouge dede dat d'avantcoureurs vanden viant aen d'een sijde in tdorp quaemen, soe Sijne Ex^tie^ d'andere sijde vuytreedt ende weder naer tquartier quam, ende den Graeve van Mansfelt quam ontrent vier vuyren met sijn heele leger in tdorp, twelck sterck was tusschen de 9000 ende 10000 man te peert ende te voet, daeronder gereeckent 10 vaen ruyteren, ses benden van ordonnantie, de vercoopers van Geertruydenberch ende de Bourgons vuyte schantse gecommen ende brocht met hem 10 stucken geschuts, heele, halve canons ende veltstucken [1], dan werde wel middernacht alleer alle de carroye daer binnen gecommen was. Op den avont dede hij twee vierteeckenen maecken ende daernaer drie schooten schieten om die vande stadt te verwittigen, dat hij daer was, daertegen Sijn Ex^tie^ weder alle tgeschut vande trancheen dede affschieten, niettemin vierden die vande stadt terstont daernaer mede op den thoorn om te bethoonen dat sij dvoors. vieren gesien hadden. Desen achternoen vluchten meest alle de boeren van Osterhout, Houte ende Mede, vernemende de compste vanden viant met al haer bestiael ende huysraedt in ons leger om dselve te salveren, alwaer haer niet een hoens ey vercort en werde. Des nachts was tvolck in tquartier van Sijn Ex^tie^ altemael in de waepenen om den viant te wachten soe hij aen quaeme, twelcke hij niet en dede. Nietemin begonst men met alle macht te schantsen op tCloosterlant ten noortooste vande Donge (wesende twaeter dat voor den berch oploopt) tegen den Stelhoff over, om aldaer alle overcompste te beletten, omdat men duchte dat den viant trachten soude dat over te commen ende soe

---

[1] Volgens Carnero werden er in het laatst van Mei door Mansfeld meer dan 15000 man gemonsterd: » Finalmente á los ultimos del mes se tomo reseña de la gente que se hallava que fueron mas de doze mill ynfantes y tres mill cavallos con algunas bandas de ordenanças, y lluego en tres jornadas se puso a vista del campo del enemigo «. (Guerras civiles de Flandes, Lib. X, cap. 2, pag. 297.)

volck over tCloosterlant in de stadt te brengen, volgende de raeminge van Waetersdijck voorn. ende om op alles te beter te letten ende ordre te geven, ginck den Graeve van Hohenloe selffs met 700 man vuyte regementen van Brederode ende Loockeren daer logeren.

Den xxvij^{en} May quam den viant met een deel van sijn leger op den Stelhoff, daer Graeff Philps te vooren gelegen hadde ende begonst daer een schantse te maecken, daeromme men te stercker begonst te arbeyden, daer tegen over op tCloosterlant ende aldaer een seer groote tranchee te trecken, streckende vande brugge aff voorbij den Stelhoff tottet marasch toe, wesende lanck mette flanquen van dien meer dan 3400 roeyvoeten. Desen dach quam den Almirael Nassau weder in tleger, met brengende noch 200 Engelschen ende drie vendelen knechten te weeten: Vaillant, Bovetis ende Haveskercken, daeraff de Engelschen mette geenen die te vooren gecommen waeren gelogeert werden in tquartier van Sijn Ex^{tie} tusschen de regementen van Zeelant ende Graeff Philps, bij dewelcke mede in tleger quam Francois Vere, om heml. die nu 650 man sterck waeren te commenderen. De andere vendelen van Vaillant, Bovetis ende Haveskercken gingen logeren in de schantse van Vuylendonck, leggende besuyden de groote schantse op de Langestraet. Noch schoot men vuytet quartier van Sijn Ex^{tie} eenige schooten naer des viants schantse op den Stelhoff ende eenigen op de stadt. Men kreech oick verscheyden gevangenen vanden viant, die alles claechden van tgebreck van vivres, dat in des viants leger was, waeromme Sijn Ex^{tie} te desen daege los liet drie gevangenen ende liet se met een broot ende een stuck kees onder den arm naer des viants leger gaen met pasport van Trillo, hem noemende Charles de Pres, bijnaest van desen teneur: laet passeren N. N. soldaeten vanden regemente van N. N. naer den leger vanden Coning van Spangien, opdat door haerluyder absentie tverwachte secours van St. Geertruydenberge niet geretardeert en werde, welck pasport heml. belast werde haer overicheyt te verthoenen, willende Sijn Ex^{tie} daermede te kennen geven, hoe weynich dat hij den viant vreesde in tgeene sij voorgenomen hadden te doen, te weeten de stadt te ontsetten. Noch quaemen in tleger geintercipieerde brieven vanden Graeve van Mansfelt gescreven aenden raedt tot Bruessel, houdende dat sijn vivres meest geconsumeert waeren, dat men daeromme voorraet daervan moste verschaffen. Des nachts was men gestaedelijck in de waepenen in tquartier van Sijn Ex^{tie}, op off den viant aengecommen hadde, dan hij en quam niet aen. Men approcheerde mede seer op den Stelhoffsen dijck. daer men de stadt soo naer quam, dat ons volck ginck

logeren tot door de hameye, op de selve plaetse daer de Schotten lanck te vooren gelegen hadden ende vuytgeslaegen waeren, mits den hoogen vloet. Men ginck mede voort met tverseeckeren vande mijne ende de approchen in t'noortwesten, ende tot meerder verseeckertheyt van tCloosterlant, gingen de 8 vendelen van tregement van Brederode aldaer bij den Graeve van Hohenloe logeeren.

Den xxviij[en] May was het schoen weder. Men ginck mettet wercken alomme seer voort ende insonderheyt mette tranchee tegen over Stelhoff over de Donge, daer den Graeve van Hohenloe lach, die oick meest al in defensie gebracht werde, waerdoor den viant van sijn desein om aldaer te passeren, gansch affgestooten is, soe men const bemercken, omme twelcke noch beter te beletten, werden op verscheyden plaetsen aldaer geplant 2 heele canons ende 2 veltstucken, werde mede aldaer ende oick in tquartier van Sijn Ex[tie] recht voor desselffs tente gemaeckt vier pannen seer hooch om daermede signael te geven, daer den viant soude mogen aendrucken. Men begonst noch te verswaeren ende à l'espreuve du canon te maecken het bolwerck leggende in tsuytoosten van tquartier van Sijn Ex[tie], te weeten beoosten den wech loopende door tleege lant, om daermede tgansche quartier daer achter te bevrijden. Men schoot voorts altemet eenige schooten op de stadt, des nachts hadde den viant de begonnen schantse aenden Stelhoff verlaeten, ende hiel hem heel in de waepenen, sonder dat men eygentlijck weet off het was om yet aen te rechten ofte vuyt vrese vande onsen, ofte om te faciliteren het convoy dat sij des volgenden morgens vanden Bosch kreegen, geconvoyeert boven de ruyteren met 2000 mannen te voet. Men approcheerde oick seer in den Stelhoffsen dijck ende men ginck mette mijne ende andere approchen op den Medeschen dijck seer voort.

Den xxix[en] May was het schoen weder, daerdoor men mettet wercken alomme seer voortginck. Des morgens vrouch creech den viant een convoy met vivres van tsHertogenbosch als voorseyt is, voorts schoot men altemet eens op de stadt. Op den achternoen waeren die van Breda vuyt ende quaemen naer sviants leger toe ende overvielen een vaen ruyteren, die op de Bredaesche wech de wacht hadde ende vervolchden se tot aen tleger toe ende kreegen daervan 32 sadelpeerden ende eenige gevangenen, overmits eenigen haer peerden verlieten ende salveerden haer over de grachte. Hierdoor quam den alarme door den ganschen leger vanden viant, maer en deden al evenwel de ruyteren van Bredae op den afftocht niet vervolgen, die niet dan pas à pas haer retraicte deden in verscheyden hoopen.

Op den avont seylde noch voorbij de stadt de Donge op een oirlochschip, daer die van binnen seer met geschut ende musquetten naer schooten, sonder nochtans andere schaede te doen anders dan van eenen man, die sij tbeen affschooten. Dit schip voer terstont door de brugge ende tvlot ende ginck leggen hooch op de Donge recht tegen de schantse ende tranchee van Engelant aen, omdat men vermoede off de viant wel eenigen pas soude soucken soe hooch door t'marasche ende soe van achteren naer tCloosterlant commen, twelcke men met dit oirlochschip lichtelijck soude konnen beletten. Op den achternoen quam den viant weder op den Stelhoff ende begonst daer noch meer te schantsen, dan verlietet op den nacht weder, waerdoor men noch meer vermoede dat hij daer soude trachten met gewelt te passeren den eenen dach ofte den anderen, waeromme men te meer sorchvuldich was aldaer goede ordre te houden, om den viant te wederstaen. Noch quaemen eenige overloopers vuyt des viants leger, die alles van honger ende gebreck seer claechden. Des nachts was den viant heel in de waepenen, sonder dat men eygentlijck weet waeromme, men approcheerde oick seer aenden Stelhoffsen dijck ende men volmaeckte de mijne aenden Medeschen dijck om daerdoor te mogen vullen de grachte, leggende buyten de contrescharpe.

Den xxx^en May was het schoen weder ende braecken die vande stadt de Nieuwe poorte in t'noortwesten vande stadt gansch aff, vresende (soe men vermoet) eenige schaede, die de steenen van dien haer souden mogen doen. Men ginck voorts met tversterchen van t'nieuwe quartier vanden Graeve van Hohenloe op de Donge seer voort, mitsgaeders van tbolwerck van Sijn Ex^tie. Desen dach bracht den viant 2 stucken op den Stelhoff ende begonst daermede des achternoens naer tquartier van Sijn Ex^tie te schieten, daertegen men vuyten selven quartier ende oick vuytet quartier vanden Graeve van Hohenloe weder omme schoot, dan haelde den viant op den avont sijn geschut weder terugge ende brachtet naer Osterhout verlaetende den Stelhoff ende ruckte oick sijn gansche leger tot Osterhout in een. Voorts quam een trompetter vanden Graeve Pieter van Mansfelt in tleger van Sijn Ex^tie, vernemende naer seeckere gevangenen, metten welcken wederomme gesonden werde een trompetter van Sijn Ex^tie om hem te convoyeren. Op den avont werde Hopman Willem Thoniss. van tStichts regement door den cop doot geschooten ende oick noch een werckman in de approche. Des nachts approcheerde men alomme seer ende stack men de mijne door ende begonst men de gracht vande contrescharpe aenden Medeschen dijck te vullen.

Den lesten May des morgens vrouch kregen eenige ruyteren van Putlis 18 bagagie ofte treckpeerden vanden viant, die buyten Osterhout gingen weyden. Corts daernaer kregen de soldaeten van Vernier noch 8 treck-peerden, die se mede vuyte weyde hielden, nemende gevangen 2 Duytschen, die met anderen dselve bewaerden dan soe het eene peert niet wel volgen en konde, werde tselve bij heml. dootgesteecken ende de anderen brachten sij door twaeter daer van. Voorts ginck men mettet wercken alomme seer voort, soe aen tquartier vanden Graeve van Hohenloe, als aen tbolwerck in tquartier van Sijn Ex^tie^. Die vande stadt schooten tot meermaelen met haer geschut vuyt, daertegen de onsen oick op de stadt weder schooten. Op den naernoen creech men 8 Duytschen vanden viant gevangen, die meest in den Strasburchschen crijch gedient hadden. Te desen daege voor den middach was den Graeve van Hohenloe met ontrent 150 man te voet ende eenige peerden getrocken in de schantse van Stelhoff ende dede aldaer een mijne ofte springer leggen in een kelder aenden wech ende daer naer met eenige ruyteren den viant vuytlocken, die heel sterck derwaerts quam, de onsen te rugge drijvende ende soe den viant ontrent de mijne quam ruckte den Hopman Joost Vijch (die sulcx aengenoemen hadde) dselve met een coorde ende vierslot los ende dede de mijne wel eene groote operatie, maer geen sonderlinge schade onder den viant, die wel eerst verschrickte ende terugge deysde, doch druckte terstont in vollen loop wederom aen, in vougen datter drie vande onsen doot bleven, ende den voorn. Hopman Vijch swaerlijck gewont, gevangen met noch een geappoincteert ruyter vanden Graeve van Hohenloe, ende soe den viant naerder wilde aendrucken schoot men vuytet quartier van Sijn Ex^tie^ ende den Graeve van Hohenloe met tgeschut daeronder, waerdoor den viant niet naerder en dorst commen. In somma liep desen aenslach soe aff, dat wij meer schaede leden als prouffijt deden. Hiernaer trock de Heere Vere vuyt met 300 Engelschen om den viant aen een schermutsinge te trecken (niet wel met believen van Sijn Ex^tie^) ende hout hem onder de boomen, dan siende dat den viant daer heel sterck was, ontbiet meer volcx, daerop Sijn Ex^tie^ hem liet weeten, dat hij hem niet te verre engagieren en soude, ofte en soude hem egeen ontset doen ende liet al evenwel 150 man van t'Noorthollants regement gereet houden mette Capiteynen Mathijs ende Rijswijck om soet noot waere heml. voor retraicte te dienen, dan en quam den viant niet aen, omdat hij hem onder ons geschut niet en dorste begeven, maer vertrock op den avont weder naer Osterhout, daerover de Heere Vere oick weder in tquartier quam. Des

nachts hiel den viant sijn gansche leger in de waepenen, meynende (soe men vermoet) yet op ons leger aenterechten ende nam vuyt elcke compagnie een deel vande beste soldaeten ende eenige ruyteren ende quam daermede tusschen Mede ende tquartier van Sijn Ex^{tie}, niet langes de wegen maer door tvelt, daerdoor sij meest totte midden toe nat werden. Dese werden gesien bij eenige van onse verlooren schiltwachten, die het aen tleger quaemen seggen, alwaer men terstont een grooten alarme ontrent 12 vuyren maeckte ende bracht men alle het volck in de waepenen ende aende wallen om den viant te ontfangen die nochtans niet aen en quam, maer een vuyre voor den dach hem selven verschrickt maeckende met sulcke confusie wech tooch dat veelen haer waepenen verlieten, die des anderen daechs meest bij de onsen gevonden werden ende onder anderen een poictrinael ende custodie vanden Graeve van Solms. Ons volck bleeff in de waepenen totdat mettet affschieten van een stuck geschuts (als sijn Ex^{tie} geduyrende den viant hier gelegen hadde, geobserveert heeft) de diane affgeslaegen werde. Desen nacht quam ons volck vanden Stelhoffsen dijck in de contrescharpe ende logeeren haer daer ende begonsten haer loopgraeven te extenderen in twesten naer de poincte van t'ravelijn ende in t'oosten naer twaeter toe.

Den eersten Junij verlieten de vianden eenige huysen vanden Houte, daer sij een deel van haer volck gelogeert hadde ende maeckten eenigen brant in haer quartier sonder dat men weet oft bij ongeluck geschiede ofte voor signael gedaen werde. Men ginck middelertijt mette wercken alomme seer voort. Des achternoens werde de Capteyn Hanson, edelman van tgeschut door sijn cop dootgeschooten ontrent de mijne. Voorts ginck Sijn Ex^{tie} peylen seeckere slooten aenden wech leggende ten suytoosten van sijn quartier om de diepte van dien te weeten ende te doen verdiepen soot noot waere, terwijlen werden vier Duytschen vanden viant gevangen ende sont den viant een tambourijn om den dienaer ende eenich lijwaet van Hopman Joost Vijch, twelcke hem gesonden werde. Des nachts approcheerde men seer in de contrescharpe aenden Stelhoffsen dijck ende men vulde vast de gracht vande contrescharpe tot twee plaetsen aenden Medeschen dijck ende quam den viant met sijn volck wederomme ontrent Mede naer tleger van Sijn Ex^{tie} alwaer men oick daeromme eene generale alarme maeckte ende tvolck in de waepenen aende wallen brachte, dan en quam den viant noch niet aen. Die vande stadt vierden seer op haer ravelijnen, tsij tot signael ofte om in de grachten te lichten. Desen dach (als men naerderhant verstaen heeft) werde den Gouverneur

vande stadt, genaemt Mons[r] de Masieres met een Capiteyn, Mougijn genaemt ende den biechvader van haer regement met noch twee andere soldaeten doot geschooten, boven vanden toorn vande kercke, (daer sij opwaeren) met een groff stuck.

Den ij[en] Junij des morgens vrouch voor den dach hadden die vande stadt twee soldaeten daertoe verwillicht, dat sij vuyte stadt swemmen ende brieven in sviants leger brengen souden, dwelcke sulcx aengenomen hebben, maer is den eenen alleen overgecommen ende den anderen in de Donge verdroncken, daer waerender noch negen vuyte stadt gecommen om heml. escorte te doen, dwelcke naerderhant van tGasthuyslant weder naer de stadt keerden met nemende van daer een grassnijder van Graeff Philps, soe men vermoet om tijdinge te hebben. Die in sviants leger quam bracht tijdinge dat Masieres ende Mougijn voors. doot waeren ende Mons[r] de Jisan [1] nu commandeerde, datter veel gequetsten waeren, datter chirurgijns ende medicamenten ende droogen meest gebreck waeren, datter weynich pulvers was ende dat se niet lange houden en conden, ten waere sij ontset werden. Men ginck in tleger mette wercken alomme seer voort, des morgens creech men een Italiaen gevangen, dwelcke gaende wandelen tot binnen onse schiltwachten quam, meynende dattet van haer volck was. Ende omdat ten westen van tquartier van Sijn Ex[tie] eenige hooge landen laegen, daer over den viant drooch soude konnen aencommen, dede Sijn Ex[tie] buyten de pallisade noch een gracht daerdoor schieten, om op die aencompste mede meerder difficulteyt te maecken, te welcken eynde hij mede dede opschieten eenige slooten ten suytoosten van tleger aenden legen wech aldaer, die hij daechs te vooren hadde doen peylen. Men schoot altemet eens op de stadt. Op den achternoen sondt den viant in tleger het dode lichaem van Hopman Joost Vijch, die des morgens van sijn quetsuren gestorven was, wiens doot seer geregretteert werde, om dattet een fray soldaet was, die mettertijt een excellent Capiteyn naer alle apparentie soude geworden hebben ende hier op een sot exploict de mont inneschoot. Ontrent den drie vuyren was de grachte vande contrescharpe heel gevult aenden Medeschen dijck om in de contrescharpe te mogen commen, twelcke men meynde des nachts te doen, maer den viant wierp snachts eenige brandende gepickte tackbussen over de contrescharpe op de rijs, daermede de onsen de grachten gevult hadden, waerdoor dselve voor

---

[1] Carnero noemt hem: „Monsieur de Gesan, Capitan muy prudente y buen soldado, como lo mostro en todo lo que se ofrecio". (Lib. II, cap. 2, pag. 297.)

een groot deel wederomme verbrant ende belet werde, dat men noch niet in de contrescharpe commen en konde. Desen achternoen ontrent 5 vuyren hadde den viant een groote embuscade gemaeckt tusschen Mede ende ons leger ende quaemen daerover met eenige peerden onse wacht forseren ende terugge drijven, die nochtans een van heml. genaemt Don Pedro Spinola, broeder van Don Gaston Spinola, Colonnel, sijn peert doot geschooten hebbende, gevangen creech ende daermede terugge weeck, rijdende den viant heur naer tot onder ons geschut toe, twelcke op hemluyden affgeschooten werde ende twee van heure peerden doot schoot. Hiernaer trock Sijn Ex^tie ende de Heere Vere vuyt met ontrent 900 man te voet ende hielden op den Medeschen wech, schermutserende alleen eenige ruyteren tegen den viant, dwelcke gewaer werdende dat den viant achter tgeboomte heel sterck van ruyteren was (ende soe men tsedert verstaen heeft 14 cornetten peerden) hebben dat Sijn Ex^tie, aengedient die noch 500 man vuytet leger ontbooden heeft tot op den Medeschen wech, om de retraicte te faciliteren soot noot waere, sonder voorder te trecken. Den viant siende dat hij ons volck in sijn embuscade niet trecken en conde ende oick onder ons geschut niet willende commen, hielt hem lange stille ende trock ten lesten weder aff, waernaer de onsen oick weder in tquartier quaemen met Sijn Ex^tie, de Graeve van Hohenloe (die daer mede bijgecommen was) Solms ende Philps van Nassau mette Heere Veere ende meer anderen, hebbende egeen schaede geleden, maer haer binnen heure advantagie gehouden. Desen dach begonst men in de grachte aende advenuen van tquartier van Sijn Ex^tie te weeten naer de Mede toe, te slaen een pallisade (die aldaer noyt geweest en was om de dickte vanden walle wille) om dat quartier aldaer noch meer te verseeckeren. Des nachts hielt den viant hem stille ende vierde seer soe op den toorn van Oosterhout als thuys, soe men vermoet om te bethoenen dat de vuytgesonden boode overgecommen was, daertegen die vande stadt op haer ravelijnen weder vierden. Voorts approcheerde men seer in de contrescharpe aenden Stelhoffsen dijck, daerinne men een groot corps de guarde prepareerde om alle vuytvallen te wederstaen. Op desen dach creech den viant weder een convoy van sHartogenbosch, geconvoyeert alsoe sterck als het andere.

Den iij^en Junij was het tamelijck weder ende ginck men mettet wercken alomme ende slaen vande pallisaede seer voort, oick schooten die vande stadt eenige schooten vuyt, daer de onsen weder tegen schooten. Des morgens vrouch creech men drie soldaeten vanden viant gevangen, die Sijn Ex^tie verclaerden datter op gisteren een vuyte stadt gecommen was ende

in haer leger dvoorsz. tijdinge gebracht hadde, waeromme den Graeve van Mansfelt van meyninge was eenich cruyt ende chyrurgijns in de stadt te schicken met schuyten, die hij in de canal van Drumelen soude doen laeden ende alsdan over twaeter trachten daer binnen te brengen, eerst haer veynsende off sij naer Raemsdonck souden willen ende dan schielijcken op de stadt aenseylende, daertoe sij gevangenen (als wel eer bootsgesellen geweest sijnde) mede vercoren waeren. Hieromme dede Sijn Ex[tie] de wachten te waeter veradverteren wel scherpelijck te ondersoucken ende toe te sien. Niet lange hiernaer quaemen over 2 Italiaenen, een Milanees ende een Genevois, seggende op onse sijde te willen dienen. Terstont naer den middach quam in tleger een trompet vanden Graeve van Mansfelt, versouckende den voorsz. Spinola (die doen noch niet bekent en was, maer terstont daernaer bekent werde) voor sijn soldie los te hebben, doch werde terstont bij Sijn Ex[tie] wederom gesonden met last den Graeve van Mansfelt te seggen, dat sulck tractement als hij doen soude de ruyteren van Louys Laurens, Doncq ende een vanden Graeve van Hohenloe, soe tot Herentals Hoochstraeten als in tleger gevangen, dat Sijn Ex[tie] van gelijcken de gevangenen hier sijnde doen soude, met welcke last den trompetter in tleger gecommen sijnde, dede den Graeve van Mansfelt terstont outslaen den ruyter vanden Graeve van Hohenloe. Hier naer quam den Ritmeester Edmont met 6 peerden van Breda in tleger stooten, sonder viant op sijn wech gesien te hebben, die copie van seeckere geintercipieerde brieven bracht, op huyden vuyt des viants leger gescreven bij Mons[r] de la Motte aenden Gouverneur van Atrecht, daeraff de princi-paelen tot alle verseeckertheyt te waeter omme naer Sijn Ex[tie] gesonden waeren ende oick des nachts in tleger quaemen, houdende dat Mons[r] de Masieres ende Mougijn voors. doot waeren (ende voorders als hier boven den vuytgecommen geseyt heeft), item dat sij den viant soe veel tijts gegeven hadden haer te beschantsen ende verseeckeren datter egeen hoope tottet ontset en was, ofte oick om polver daerinne te schicken, dat daeromme de stadt haest soude moeten verlooren gaen ende sijluyden met cleyne eere vertrecken ende dat dit de vuytcompste was vanden eersten tocht van haeren nieuwen Gouverneur. Te desen selven daege reedt Edmont voornt. weder naer Breda. Des nachts ruckte meest al onse cavallerie bijeen om te slaen een regement knechten, dat ter sijde van Oosterhout aff naer den Houte toe gelogeert was, ende om haer escorte te doen ende te beletten dat den viant over den Stelhoff haer den wech niet en onderginck, werde Brederode met 600 man naer Stelhoff geschickt, die

aldaer gesien sijnde van onse sentinellen perdue ende gemeynt viant te wesen, omdat de sentinellen van desen vuyttocht niet en wisten, quam een vande selve sentinellen naer tleger toe om te seggen dat den viant met alle sijn macht marcheerde naer de schantse, daer Vernier innelach ende ontmoetende onder wege den Graeve van Hohenloe, die onse voors. ruyteren beleyde, seyde tselve hem aen, die terstont verschrickende ofte niet lettende dattet Brederode mochte wesen, die hij selffs voor heenen geschickt hadde, tooch met Graeff Philps ende alle de ruyteren wederomme, om welcke onvoordachticheyt wille het exploict terugge bleeff, dat anders wel aengeleyt was. Desen nacht riep Hopman Villers die vande stadt toe, dat haer Gouverneur doot was, vraegende off sij noch de plaetse niet overgeven wilde, daer die van binnen op antwoorden de stadt te sullen houden soe lange sij leven hebben, ende al waer den Gouverneur al doot, dat sij noch Capiteynen ende brave edelluyden genouch hebben, om haer te commanderen. Desen nacht werde aende Seeuwsche approche een brieff vuyte stadt geworpen in een noesdouck met een steen, houdende dat den Gouverneur doot was, datter veel gequetsten ende crancken waeren, datter noch maer 500 soldaeten in de stadt waeren ende noch 5000 pd. polvers, dat men vrielijck de contrescharpe soude innenemen, datter egeen mijne inne en was, maer alleen eenige planken met nagelen doorslaegen, daerop geworpen, om daermede den oploop te beletten, dat men vanden ontfanck van desen brieff een signael mette noesdouck soude doen, soe wilde den scrijver meerder advertentie doen. Men en const niet seecker vermoeden off desen brieff bij een goet vrundt gescreven was ofte bij een bedrieger, aengesien men noit te vooren eenige advertentie van hem ontfangen hadde, nochte oick daernaer mede niet en ontfinck.

Den iiij^{en} Junij was het redelijck weder ende ginck men mette wercken alomme seer voort, werde opgemaeckt tbolwerck in tquartier van Sijn Ex^{tie} ende de pallisaede alles geslaegen. Men arbeyde noch seer in tquartier vanden Graeve van Hohenloe. Omme alle de voors. tijdinge wille sondt Sijn Ex^{tie} des achternoens den Hopman Villers met sijn trompetter aende stadt, om heml. haer pericule te verthoenen ende de cleyne hoope van ontset, dat sij daeromme de stadt souden overgeven, men soude haer een eerlijck appoinctement doen, daerop sij antwoorden eer op malcanderen te willen sterven, dan sulcx te dòen, dat sij geen ontset en behouffden, maer selff sterck genouch waeren ende soe den Capiteyn Villers eyntelijck wech ginck, naer dat sij verclaert hadden niet anders te willen seggen, hebben ze hem wederomme geroupen ende geseyt: segt Sijn Ex^{tie} dat den

Gouverneur begeert dat hij een acte geteyckent met sijn hant aen ons sende, houdende dattet onmogelijck is ons te ontsetten, soe willen wij op de saecke letten, twelcke Sijne Ex^{tie} aengeseyt sijnde, heeft aen heml. gescreven dat hij geen verclaeringe van haer ontset wilde doen, maer dat sij 2, 3, ofte 4 vanden heuren vuytsenden souden, omme met oogen sulcx te commen sien ende daernaer weder in stadt te gaen, met welcken brieff Villers wedergecommen sijnde aende stadt, en hebben die van binnen die niet willen ontfangen, maer geseyt anders beraeden te wesen ende off wel Villers heur vraechden off sij dan met Sijn Ex^{tie} spotten, hebben verclaert neen, maer een faute gedaen te hebben ende die niet te willen vervolgen, ten waere men heur brieven van Mansfelt selffs brachte, datter egeen hoop van ontset en was, ende hielen daermede op ende begonnen te schieten. Hiervuyt oordelde men dat se binnen soe niet gemoet en sijn als sij wel seggen ende dat se seer confuselijck haer selven regieren, soe vuyt tgeene sij soe licht gehoor gaven, als dat sij altoes spraecken in persona prima plurali: wij. Te desen daege creech men tijdinge dat Cockel ende Standley met haer volck getrocken om een convoy te doen voor Creveceur geruckt waeren met 3 stucken geschuts, meynende de schantse te emporteren, dat oick eenen genaemt Smit, woenende tot Ravesteyn (ende weleer van onse sijde overgeloopen) een aenslach gemaeckt hadde op Bommel op de Gamersche poorte ende was daeromme met 300 man in de Bommelerweert getoogen, dan commende voor Bommel bevont datter een nieuwe muyre gemaeckt was, daer hij sijn aenslach meende te doen, waeromme hij terugge tooch ende d'anderen van Creveceur mede, sonder op d'een ofte op d'ander yet vuyt te rechten. Men creech mede tijdinge dat alle ding in des viants leger seer dier was. Het regende desen nacht seer ende begonst op den naermiddernacht seer te stormen, daerdoor twaeter soe hooch vloeyde, dat men aenden Medeschen dijck in de contrescharpe noch niet en conde gaen logeren ofte eenige voortganck daerinne doen.

Den v^{en} Junij continueerde den storm vuyten westen met grooten regen, daerdoor twaeter seer hooch vloeyde, in vougen dat men niet dan met gewelt ende met versterckinge vande wallen tquartier van Sijn Ex^{tie} en conde behouden, maer tquartier daer den Graeve van Hohenloe lach, te weeten langes het waeter tegen de Stelhoff over, liep heel onder, soedat alle de soldaeten haer op de trancheen mosten bergen, de loopgraeven ende de approche vande Schotten werden te nauwernoot gehouden, naerdat men haer noch een vendel knechten bijgeschickt hadde. Alle de loopgraeven aenden Medeschen dijck liepen onder ende schoot twaeter met

sulcken gewelt in de grachten vande contrescharpen, dat daer vuyt wech spoelde meest alle tgeene men in acht voorgaende daegen daerinne hadde konnen werpen, om die te vullen, waerdoor men wederomme aldaer seer verachtert wert. Oick spoelde wech een groot deel van het rijswerck in tquartier van Sijn Ex^{tie} aende schepen gemaeckt, ende dreven alle de ponten ende aecken daeraff, die nauwelijcx konden gesalveert werden. Noch dreeff een heel schip met rijs tot bijnaest onder de stadt toe ende bleeff aldaer aenden gront. Men schoot altemet eens op de stadt mettet geschut, maer den viant van buyten hiel hem tot Osterhout stille. Des nachts regende het oick seer ende mits den continuerenden storm liep tquartier vanden Graeve van Hohenloe voors. weder altemael onder.

Den vj^{en} Junij en dede het niet dan stormen ende regenen, daerdoor wederomme alle de loopgraeven op den Medeschen dijck ende van tquartier vanden Graeve van Hohenloe onder vloeyden, sulcx dat men die niet dan seer diep door twaeter gebruycken en conde. Daer quaemender 2 vanden viant overloopen om op dese sijde te dienen ende seyden dat den viant nu acht daegen lanck alle nachts in de waepenen geweest was, vuyt vreese van eenige escorne vande onsen te krijgen. Hiernaer quam een tambourijn vanden viant in tleger om Don Pedro Spinola, vraegende daer beneffens off men geen quartier mette Spangiaerden wilde houden, daerop hem verclaert werde jae, maer niet mette coopluyden van Geertruydenberge [1] ende werde daermede terstont weder wechgesonden. Men creech noch verscheyden geintercipieerde brieven meest houdende dattet een sotten aenslach voor den Graeve van Mansfelt was dese stadt te willen ontsetten, aengesien hij den viant soe veel tijts gegeven hadde haer te fortifieeren, dat sij seer groote armoede leden, datter weynich hoop tottet ontset was, dat de Geusen met haer spotten ende alle daechs stouter werden ende sij alle daechs swacker. Oick hielden eenige brieven dat den Graeff van Mansfelt noch 10 stucken geschuts ontbooden hadde, sonder dat men wist, waertoe. Men schoot desen dach altemet eens op de stadt. Des nachts continueerden den regen ende storm seer.

Den vij^{en} Junij regende het altemet eens ende begonst den viant heel vrouch met sijn leger te vertrecken van Oosterhout naer de Langestraete om tquartier van Raemsdonck van die sijde aentetasten ende soe te trachten de stadt te ontsetten, twelcke men verstont vuyt eenen vande haeren die over quam loopen ende vuytet branden vande hutte naer den Houte

[1] De Bergverkoopers. (Zie bladz. 29.)

toe. Niet lange hiernaer sach men dat se tot Donge in tvoorbij trecken eenige huysen branden, ontrent den middaeh quam in tleger een tambourijn van sHartogenbosch om eenige gevangenen, die terstont weder wech gesonden werde. Corts naer den middach quaemen in tleger de Ritmeesters M. Bax, Chynsky, Edmont ende Rijsoort met 200 peerden van Bredae, genomen hebbende den pas door Osterhout, omdat sij gehoort hadden, dat den viant vertooch ende vonden in tdorp voornt. noch ontrent 30 peerden vanden viant, die heml. siende de vlucht naemen naer haer leger dat naer Loen op tSant tooch ende oick alles daer soude gecommen hebben, ten waere twee van haere stucken gesoncken waeren geweest in t'marasch, die veroirsaeckten dat een deel van haer leger most blijven tot Donge, tot dat tselve vuytgetrocken soude sijn. Op den avont was den Graeve van Hohenloe met 6 vaenen ruyteren vuytet leger getoogen ende hielt daermede bij Sprange in de straete van Loen, wesende de vaene van Potlis voor vuyt. Dese kregen wel 30 soldaeten vanden viant die voor vuyt quaemen loopen gevangen ende quaemen metten doncker wederom. Op den avont reden weder vuytet leger naer Bredae dvoorsz. Ritmeesters met haere peerden, ende overmits twaeter seer hooch gevloeyt was ende bijnaest ondergeloopen waeren alle de landen vande Meede, soe dede Sijn Ex^tie^ een sluysken sluyten, leggende ten westen van sijn quartier in den dijck om alle twaeter in tlant te houden. Op den avont ginck noch alle het regement van Brederode weder logeren in haer oude quartier op tveer, laetende alleen in tquartier tegen den Stelhoff over eenige squadren tot bewaeringe van tgesehut. Ende overmits men begonst te duchten off den viant wel op Creveceur ofte Hoesden mocht gaen, soe heeft men des nachts naer Hoesden gesonden den Colonnel Brederode met sijne compagnie ende die vande Hopluyden Pruyt ende Wingaerden. Men heeft mede naer de Voorne gesonden de compagnie vanden Olden Plettenburch ende naer Bommel de compagnie van Khael, die alles desen nacht vertrocken. Men arbeyde snachts seer om de gracht vande contrescharpe aenden Medeschen dijck weder te vullen, om in de contrescharpe te mogen commen.

Den viij^en^ Junij des morgens vrouch vertrocken vuyttet quartier van Sijn Ex^tie^ de resterende drie compagnien van t'regement van Graeff Philps te weeten de sijne, Berendrecht ende Hooboocken ende gingen logeren tusschen de kercke ende het vuyterste fort naer de Lange Straete, daer des nachts de andere vendelen vuyt gescheyden waeren. Die vande stadt begonsten weder te schieten met een stuck, dat sij in de catte achter thoff inne gedolven hadden, schietende daermede in de contrescharpe aen-

den Stelhoffsen dijck daer ons volck lach, daertegen men weder seer vanden Stelhoffsendijck ende den Medeschen dijck op de stadt schoot ende oick met een canon, die weder op tLijckelant geplant was. Desen dach tooch Sijn Ex^tie in tquartier van Raemsdonck om aldaer ordre op alles te stellen ende liet ontrent 30 peerden vuytrijden om te vernemen wat den viant dede, dwelcke wedercommende voor tijdinge brachten, dat den viant tot Loen heel stille lach. Voorts quaemen in ons leger ende tquartier van Sijn Ex^tie den Colonnel Piron ende de Hopluyden La Corde ende Maximiliaen die vuyt Zeelant quaemen ende met brachten ontrent 100 musquettiers vuyt haere respective compagnien [1]. Desen dach naemen 13 soldaeten van Hopman Hendrick van Brienen (die tleger vanden viant naer Loen gevolcht waeren des nachts) 8 sadelpeerden vanden viant, die in de weyde gedaen waeren ende sloegen eenigen die se bewaerden doot. Desen selven dach vertrocken vuytet leger vanden viant den Marquis van Warenbon ende den Graeff van Barlemont met meer andere heeren, sterck te saemen ontrent 400 peerden om te rijden naer Antwerpen ende nemende den pas naer Turnhout, passeerden voorbij een embuscade van die van Bredae, sterck ontrent 152 peerden, die sulc een grooten hoop niet geraden en vonden aen te tasten, maer begonsten heml. van achteren ende van verre te volgen, tot in het dorp van Turnhout, daer de heeren aen tcasteel affsaeten ende doen hebbense van achteren daerinne gedruckt ende eenen grooten alarme in tdorp gemaeckt ende gekregen wel 40 sadelpeerden ende 20 gevangenen, daeronder eenen genaemt Cuypers van Mechelen ende eenen de Salee van Dornick, edelman vanden Graeve van Soria, met seer veel brieven, meest houdende vande cleyne apparentie, die daer was om de stadt te ontsetten, ende dat sijt noch eens vande sijde vande Lang-Straet tenteren souden ende sien wat sij daer souden konnen vuytrechten, dat haer leger om de dierte van vivres wille dagelijcx seer verminderde ende de saecke hoe langer hoe ongesiender werde. In desen aenval bleven

[1] Bij het dreigend naderen van den vijand werd het leger door alle mogelijke middelen versterkt, en wij zien bij deze gelegenheid in verscheidene plaatsen de burgers in de wapenen komen om de vertrekkende garnizoenen te vervangen. Den 29sten April had de Raad van State reeds aan de Staten van Zeeland geschreven, »dat die van Hollandt boven allen haren garnisoenen uyt Amstelredamme nog hebben getrocken 300 man ende die gesonden in den nodigsten frontierplaetsen van Overijssel, ende datse noch doende sijn, omme uyt Dordrecht vier hondert Burgers, ende uyt Delff, Leyden ende Rotterdam twee hondert man te lichten, alles om op de frontieren te gebruycken«. (Resol. van den Raad van State.) In Mei waren de twee Engelsche kompagnieën, die uit Bergen op Zoom naar het leger trokken, vervangen door twee honderd burgers uit Dordrecht en twee honderd uit Middelburg. (Id. Resol. van den 2den Mei 1593.)

mede wel 7 ofte 8 van onse ruyteren ende souden wel meer buyts gekregen hebben, indien sij alles even hertich waeren geweest ende als geset was, sonder schroemen innegedruckt hadden, maer omdat se soe weynich waeren en dorsten eenigen (als den Heere van Risoirt die de grootste trouppe peerden hadde) niet tottet huys toe forseren, twelcke indien het geschiet hadde, soudense apparentelijck eenigen vande heeren mede gekregen hebben, die noch niet op thuys en waeren. Hiertoe dede veel dat den viant terstont (hoewel confuselijck) ontrent 150 lancien bij een brachte, twelck terstont ons volck oirsaecke gaff aff te trecken met tgeene sij hadden. Bij dit exploict waeren van onse sijde M. Bax, Edmont ende Risoirt. Desen dach werde gevonden den tweeden man, die den ij[en] deser metten anderen vuyte stadt gecommen, doch verdroncken was, onder den welcken eenen brieff gevonden werde vanden eersten deser gescreven in tcijfer aenden Heere van Watersdijck bij Mons[r] de Jisan nu in de stadt commanderende, houdende vanden doot van Masieres, van tgebreck vande chirurgijns ende medicamenten ende andere provisien, dat sij al 22000 pond polvers verschooten hadden, dat sij doorgaens maer een vier maecken en souden, maer als ons volck in de contrescharpe alomme souden sijn, ende sij in groote noot wesen twee vieren, ende alse in de extremiteyt souden sijn drie vieren. Hier en tusschen ginck men mettet wercken ende approcheren alomme seer voert. Des nachts bracht men de twee heele canons ende veltstucken vuytet quartier tegen den Stelhoff over in tquartier over tveer, daer den Graeff van Hohenloe eerst gelegen hadde om dselve te gebruycken daert van noode wesen soude.

Den ix[en] Junij schooten die vande stadt mettet stuck vuyte catte voornt. weder naer ons volck in de approchen, daertegen de onsen oick dapper schooten. Middelertijt reedt Sijn Ex[tie] mette vaen ruyteren van du Bois naer Osterhout om te besien hoe ende waer den viant gelegen hadde ende quam op den middach wederom, doen oick in tleger quaemen Risoort ende Edmont met ontrent 50 peerden van Bredae, medebrengende de gevangenen Cuypers ende Salee voornt. mette voors. geintercipieerde brieven ende eenige caertgens van tleger, wesende soe plomp gemaeckt, dattet egeen gelijckenisse ter werelt en hadde ende al off sulcke affteyckeners op twintich mijlen naer de plaetse niet gesien en hadden. Desen dach werde den Ingenieur Kemp op den Stelhoffsen dijck in sijn arm geschooten ende wat gequetst. Men ginck met alle de wercken ende approchen alomme seer voort, insonderheyt aenden Medeschen dijck om mede van daer in de contrescharpe te commen, noch maeckte men achter de groot schantse

vande Langestraet, daer de huysen staen ende de gront heel hooch is een grachte buyten de grachte vande tranchee, soedat daer nu dubble grachten leggen om te beter de aencompste vanden viant te beletten. Desen dach quam Vierslot (een vande aucteurs vande verraderie van Geertruydenberch) met hondert peerden tot Capelle, daertegen den Graeff van Hohenloe met 200 peerden vuytreedt dan en vont hem niet, omdat hij alweder vertrocken was. Noch quaemen weder tot Bredae de ruyteren die in tlant van Brabant onder Diest geweest waeren ende brachten voor buyt mede 136 horenbeesten ende 6 burgers van Diest gevangen. Desen dach begonst men in de contrescharpe aenden Stelhoffsen dijck te prepareren plaetse om eenige stucken dicht op de grachte te stellen, om daerover te flanqueren ende oick soe veel doenlijck de innecompste in t'ravelijn te beletten ofte onveyligen ende de plaetse daernaer te bereyden, om metten eersten een gaelderie te mogen beginnen om soe in t'ravelijn te commen.

Den x[en] Junij was het goet weder ende schoot men seer mettet geschut, soe vanden Stelhoffsen als Medeschen dijck naer tstuck staende in de catte achter thof, daer se nu aende andere sijde een stuck innegesneden hadden ende schooten daer mede op de contrescharpe van t'ravelijn aenden Stelhoffsen dijck, twelcke nochtans met meenichvuldich schieten haer belet werde. Tleger vanden viant begonst desen morgen vrouch te vertrecken van Loen opt Sant ende quaemen naer Waelwijck ende Capelle ende oick eenigen tot Wasbeeck toe, wesende niet dan een quartier vuyre gaens vande schantse vande Langestraete. Den Graeve van Hohenloe verstaende de aencompste vanden viant dede een springer leggen in den wech vande Langestraete met eenige camers vol musquet looden, om dselve thaerder aencompste aff te trecken ende dede daer achter maecken een trancheeken, om ons volck daer de wacht te doen houden om den springer los te trecken, ende om dan haer retraicte te mogen verseeckert doen, dede achter haer houden een vaen ruyteren, maer den viant op den avont daerwaerts commende, en quam tot op den springer toe niet, tsij dat sijl. yet sulcx vermoeden ofte dat sij haer soe verre niet bloot geven en wilden. Op den middach was een persoen vuyte stadt gecommen tot aen tquartier van Raemsdonck, hebbende willen vuytgaen om bij den viant te commen, dan sulcx niet dervende bestaen, is weder gekeert tot op twaeter toe, daerinne gesprongen ende weder in stadt geswommen. Desen dach vertrocken vuyt Bredae beyde de compagnien vande Saxen ende keerden weder naer Bergen op den Soem, volgende haer bevel, voorts ginck men mettet wercken alomme seer voort, mitsgaeders mettet prepareren vande

twee batterien in de contrescharpe aenden Stelhoffsen dijck voors. om te mogen flanqueren op de grachten ten wedersijde van t'ravelijn. Des avonts quaemen in tleger de compagnien van Barnevelt, Appel ende Steenhuysen, commende vuyt Bredae ende gingen logeren in tquartier van Sijn Ex[tie]. Noch werden bij de onsen op den wech vande Langestraete verbrant eenige huysen om de groote schaentse (die se te naer stonden) te blooten, om van haer te mogen sien, twelcke hoewel het dickwils belast was, nochtans tot noch toe niet geschiet en was. Desen nacht werden eenigen vande onsen voor de stadt doot geschooten, daeronder een conducteur vande artelerie, genaempt Appoloni. Desen dach quam den Palsgraeff met grooter staet tot Dillenburch om aldaer te trouwen Jonckvrou Louyse de Nassau, twelcke oick corts daer naer geschiede, welcke alliantie niet weynich en vereerde de naergelaten kinden vanden Heere Prince van Orangien ende oick seer aengenaem was de Heeren Staeten Generael van dese landen.

Den xj[en] Junij deden die vande stadt des morgens vrouch een roocksignael op haer toorn, sonder dat men weet tot wat eynde. Noch vertrocken vuytet quartier van Sijn Ex[tie] de compagnien van Appel, Bernevelt ende Steenhuysen naer de groote schantse vande Langestraete ende naemen daer quartier. Men bracht mede in de schantse van Vuylendonck bij de vier stucken daer staende noch 2 halve canons, genomen vuyte schantse aenden Stelhoffsen dijck, die in tbrengen voorbij de groote schantse vande brugge affvielen, maer werden bij de bootsgesellen haest weder vuytgehaelt ende in Vuylendonck gebracht. Ontrent thien vuyren verthoende den viant hem op den vuyterdijck loopende van boven Wasbeeck op de kercke van Raemdonck aen, naer denwelcken men 2 schooten vuyte groote schantse dede, die niet toelengen en mochten, — daernaer quam Sijn Ex[tie] selffs in de schantse ende dede twee schooten naer de kercke van Wasbeeck (daer den viant lach) schieten, daeraff alleen den eenen totte kercke toedroech. Des achternoens quamen alle de Engelschen mede logeren recht achter de groote schantse tusschen dselve ende de kercke van Raemsdonck, des avonts trock Sijn Ex[tie] wederomme naer sijn quartier. Desen dach begonst men een lange tranchee te maecken streckende van Schotlant aff tottet clooster vande Catuysers toe, om daermede aff te sluyten alle de particuliere aencompste door twaeter vande Donge ende t'marasche. Des nachts ginck men mettet vullen vande grachte vande contrescharpe ende approcheren alomme seer voort.

Den xij[en] Junij was het schoen weder, daeromme men mettet wercken alomme seer voortginck, oick mette tranchee van Schotlant (wesende

tachterste schantsken op den legen wech door t'marasch langes de Donge) naer tclooster voors. toe. Die vande stadt schooten eenige scheuten met haer geschut, daerop de onsen dapper weder in de stadt schooten. Op den voernoen tooch Sijn Ex^tie met sijn keucken naer tquartier van Raemsdonck, in meyninge in de groote schantse eenige daegen te blijven, dan werde des naernoens anders van beraet ende quam over twaeter weder naer sijn quartier toe, doch hadde eerst met eenige jachten besichticht den canal van Wasbeeck ende in tbesichtingen eenich bootsvolck, aldaer in tlaege lant opgeset, om te beter alles te sien ende peylen, twelcke den viant siende ende meynende dat daer veel volckx aenquam maeckten een seer grooten alarm in haer leger, dan voeren de jachten terstont weder aff. Middelertijt trocken de Graeven van Hohenloe ende Philps van Nassau met Francois Vere vuyte schantse met ontrent 300 man halff pickiers ende halff musquettiers, dwelcke eerst gemaeckt hebbende een grooten roock om onbesien vuyt te mogen gaen, sijn gecommen tot ontrent Wasbeeck, hebbende doen volgen vier vaenen ruyteren om haer escorte te doen. Dit den viant gewaer werdende, viel heel sterck vuyt met groote furie ende begonst te schermutseren daertegen; naerdat de onsen een tijt lang geschermutseert hadden, naemen de musquettiers den wijck op de pickiers ende vervolcht sijnde bij den viant, ontdeden haer de piecken dan soe den viant de piecken sach, dede hij sijn afftocht heel geslooten, sonder dat men weet off hij om de piecken wille sijn afftocht dede ofte om een schoot, die vuyt Wasbeeck met een stuck aldaer geplant gedaen werde naer de jachten, die bij Sijn Ex^tie waeren. Nietemin hadde de schermutsinge geduyrt wel een goet vuyre. Op dese schermutsinge werden vande onsen wel 10 soldaeten gequetst ende oick den Graeff van Hohenloe selffs kreech een schoot in tdick van trechterbeen, blijvende tloot in tvleesch. Den Graeve Philps van Nassau was op dese schermutsinge ongewaepent, doch quam ongequetst daervan. Aenden viants sijde bleven doot (soe men naerderhant vuyte gevangenen verstaen heeft) 14 soldaeten met 3 Spaensche Capiteynen ende werden noch 2 Spaensche Capiteynen seer gequest. Endelijck dede den Graeff van Hohenloe de onsen oick weder vertrecken naer de schantse. Des avonts quaemen bij Sijn Ex^tie de twee jonge Graeven van Nassau, broeders van Graeff Willem, [1] metbrengende den tweeden soen vanden Graeve van Benthem, ende brachten tijdinge datter vuyt Vrieslant volchden 6 vendelen knechten elcx van 150 coppen, daeraff de

---

[1] De Graven Ernst en Lodewijk Günther.

vier haest in tleger souden wesen. Te desen daege quaemen noch in tleger drie stucken geschut, een heele canon vande Generaliteyt, een Fransche canon ende een drieling van Gornichem, die des nachts naer Raemsdonck gesonden werden. Noch quam in tleger de Heere Botley (willende naer Engelant gaen) om oirloff aen Sijn Ex^{tie} te nemen. Des nachts vierden de vianden tot Wasbeeck seer, daertegen die vande stadt niet en vierden, maer schooten seer van haer ravelijnen ende bijnaest niet eens vuyter stadt ofte vande wallen, aloff daer egeen volck geweest en was, daerdoor men vermoet dat se niet seer sterck van volck en sijn. Noch quam ons volck benoorden den Medeschen dijck van tgors tegen het ravelijn aen in de contrescharpe ende begonsten daer te logeren ende liepen vier soldaeten van Damman tot boven op de contrescharpe, daer sij niet dan twee schiltwachten en vonden, die terstont begonnen te vluchten ende te roupen, daer door die vande stadt seer schooten, Op de contrescharpe en hadde die vande stadt niet geleyt dan plancken met lange naegelen doorslaegen. Terwijle dit geschiede aenden Medeschen dijck vielen die vande stadt ter brantpoorte vuyt ende quaemen langes de contrescharpe naer den Stelhoffsen dijck, meynende de onsen daervuyt te slaen, dan werden soe dapper ontfangen, dat sij weder terugge mosten, geen ander schaede gedaen hebbende, dan alleen een werckman (die heel voor aen lach ende sliep) seven steecken gegeven, waernaer seer van buyten ende van binnen geschooten werde.

Den xiij^{en} Junij was het schoen weder ende schooten die van buyten seer op de stadt, men ginck mettet wercken alomme seer voort. Men begonst benoorden de kercke van Raemsdonck noch een grachtken ende trancheeken opteschieten tot beneden aen twaeter toe, ontrent 100 voeten voor de tranchee naer twaeter toe loepende om de aencompste des viants te beter te beletten ende tusschen dselve tranchee ende het walleken (dat mette aerde vuyte grachte commende gemaeckt werde) te houden soe veel waeters als men noodich vinden soude om de aencompste te beletten, welck waeter met een waetermoelen van Leyden gecommen ende beneden aen twaeter gestelt daerinne gemaelen werde. Dit werde daeromme te ijveriger gedaen, omdat men meynde dat den viant over tvuyterlant soude trachten aen te commen. Werden mede aende kercke van Raemsdonck vuyte sehantse van Engelant gebracht 2 lange veltstucxkens om gestelt te werden op het ravelijn buyten de schantse vande kercke op den dijck leggende, ende achter de kercke noch plaetse bereyt om geschut te mogen stellen. Op den naernoen ontrent 2 vuyren quaemender 9 vanden viant

vuyte stadt door twaeter op tLijckelant ende naemen van daer naer de stadt gevangen drie ruyteren, jongens van du Bois, die aldaer gras sneden, om door heur, soe men vermoet eenige kennisse vanden viant te krijgen. Noch creech ons volck vijff Waelen van tleger vanden viant gevangen, die den doot vande 3 Spaensche Capiteynen voors. verclaerden ende van tquetsen vande 2 anderen. Ontrent den naernoen quam ons volck aenden Medeschen dijck oick in de contrescharpe ende en vonden egeen andere tegenwerck dan van planeken met naegelen doorslaegen, die sij eenigen daer aff brachten en begonsten aldaer te logeren. Des achternoens trock Sijn Ex^{tie} in tquartier van Raemsdonck in de groote schantse ende bleeff des nachts daer, om beter tot alles ordre te mogen geven. Des nachts was men alomme seer stille ende bracht ons volck onder dien 2 halve canons vanden Stelhoffsen dijck in de contrescharpe aldaer, om daermede te beschieten ende flanqueren de grachten van t'ravelijn voors. ende alsoe te vrijer te mogen wercken. Die van Hoesden kregen mede 3 gevangenen vanden viant, die oick vande doot vande voorsz. drie Capiteynen spraecken ende dat sij meynden, dat den Graeff van Mansfelt binnen een dach ofte twee tenteren soude, tgeene hij van meyninge was te doen.

Den xiiij^{en} Junij was het schoen weder ende schoot men altemet eens op de stadt ende begonst men de voordere suytoost walle van tquartier van Sijn Ex^{tie} noch te verdicken ende verswaeren ende ginck men met alle de wercken seer voort. Des morgens vrouch quaemen aen tleger tscheep 4 vendelen Vriesen, sterck ontrent 600 man, die terstont tscheep naer Raemsdonck geschickt werden, maer quaemen op den avont wederomme ende gingen logeren in tquartier van Sijn Ex^{tie}, daer Graeff Philps te vooren gelegen hadde. Die vande stadt schooten desen dach acht grooff schooten vuyter stadt, 5 naer den Stelhoffsen dijck ende 3 naer den Medeschen dijck alles vande catte achter thoff, daertegen de onsen altemet wederomme schooten. Des avonts werde swaerlijcken geschooten ende gequetst den Lieutenant van Hopman Calff. Des nachts plante men de 2 halve canons in de contrescharpe voors. ende ginck men mettet approcheren seer voort.

Den xv^{en} Junij quaemen heel vrouch in ons leger twee overloopers vanden viant, seggende dat t'meeste volck vanden viant alles tot Wasbeeck quam, dat sij des nachts haer voorder geschut daerwaerts gesonden hadden, daeraff 2 groote stucken in t'marasche waeren blijven steecken. Ontrent 9 vuyren schooten de onsen vuyte groote schantse naer Wasbeeck vier scheuten

met tgeschut, sonder dat sij nochtans yemant saegen. daernaer dede den viant op een hogen boem bij de kercke opsteecken een wit vendel met een Bourgons cruys (tsij tot een signael, ofte om ons te thoenen, dat sij daer waeren) daer men weder eenige scheuten naer dede ende eyntelijck op den achternoen haelden sij tselve vendel weder aff sonder datse yet meer deden. Desen morgen vrouch begonst men mede te schieten mette 2 halve canons in de contrescharpe voors. geplant, soe op t'ravelijn als langes de grachte vande stadt. Voorts werde geordonneert dat de Vriesen met een vendel waecken souden in tquartier daer den Graeve van Hohenloe gelegen hadde, tegenover den Stelhoff ende met een ander vendel langes ende op den rijswech tusschen tquartier van Sijn Ex^{tie} ende den Stelhoffsendijck ende begonnen dien volgende haer wacht te besetten. Des avonts trock Sijn Ex^{tie} mettet meeste deel van sijn guarde in de groote schantse aende Langestraet om overal selff bij te wesen ende ordre te geven ende bleeff des nachts daer. In tbegin vanden duyster werde voorbij de stadt gebracht een ponte met een heele canon, een Franse canon ende een drieling (den xij^{en} deser in tleger gecommen) om die op te brengen ende te planten in tquartier vande Engelschen achter de groote schantse aende Langestraet. Op dese ponte schooten die vande stadt seer, sonder eenige schaede te doen, overmits men in tschantsken recht over twaeter 150 musquettiers gelogeert hadde, die soe gestaedelijcken op de stadt schooten, dat die van binnen egeen tijt en hadden, wel op haer schieten te passen. Ontrent 10 vuyren des nachts begonst den viant tot Wasbeeck seer te vieren, daertegen die vande stadt wederomme twee vieren op haer thoorn maeckten, om te thoonen haeren noot, soe men vermoet ende dat ons volck alomme in de contrescharpe waeren, volgende haer scrijvens. Desen nacht ginck een van onse soldaeten in de grachte vande stadt aenden Medeschen dijck ende bevondt die totten navel toe diep ende een pallisade in twaeter niet seer swaer. Den viant kreech desen nacht oick twee van onse sentinellen perdue in de Langestraete ende solden mede gekregen hebben den Vendrich vande compagnie voetknechten van Graeff Philps (die hem tsedert de aencompste vanden viant hadde laeten gebruycken als Capiteyn vande selve sentinellen perdue) ten waere hij hem wel verweert ende over een sloot gesalveert hadde. Desen nacht begonst men mede in de contrescharpe aenden Stelhoffsen dijck een sluysken te leggen, om twaeter vuyte grachte bij noot aff te laeten twelcke men vermoede wel drie voeten te sullen konnen doen vallen, ende hoewel de grachte alle getijden weder vol vloeyde, soude nochtans tselve voor 3 ofte 4 vuyren groot voordeel konnen

doen. Desen dach quam in ons leger den Oversten Frens als gesant van Gulick ende Cleve om los te hebben seeckere huysluyden, te winter bij onse ruyteren gevangen op de executie van wegen de Graevinne van Meurs aldaer gedaen, omdat den Vorst van Gulick mette selve Graevinne verdraegen was.

Den xvj^{en} Junij was het schoen weder ende schoot men vrouch seer op de stadt, ende die van binnen schooten mede eenige scheuten; ontrent thien vuyren werde een trompetter met Capiteyn Haen aende stadt geschickt om die op te eyschen, daerop die van binnen voor antwoort gaven, dat Sijn Ex^{tie} selffs haer sulcx niet en soude konnen raeden, dewijle haer secours soe naer bij lach, dat sij het niet en souden konnen verantwoorden, soe sij de plaetse overgaven, alleer haer secours wech soude sijn, ende soe Haen voornt. daerop repliceerde dat men haeren noot wel wiste, dat daeromme Sijn Ex^{tie} haer de gratie voor de laeste reyse dede presenteren, dat sij op haer stuck letten souden, seyden dat men van haeren noot niet weeten en konde, dan door een brieff vuyte contrescharpe geworpen, die niet waerachtichs inne en hielt, seyde Haen wederomme van sulcken brieff niet te weeten, maer wel van een brieff die den j^{en} deser aen Watersdijck gescreven ende over een verdroncken man gevonden was, daer die van binnen opseyden van sulcken brieff niet te geloven, tselve twee ofte driemael verhaelende. Eyntelijck presenteerde Haen heml. noch, dat soe sij yemant vuytsenden wilden om ons leger te besien ende te oordeelen wat apparentie van ontset daer was, soude hij voor deselve sauve conduyct verkrijgen van Sijn Ex^{tie}, daerop die van binnen niet en antwoorden, maer seggende adieu, begonsten soe seer te schieten, dat niemant hem verthoonen en dorste, daertegens de onsen soe met musquetten als geschut seer weder schooten. Eyntelijck sondt Sijn Ex^{tie} den Capiteyn Haen nochmael aen haer om te weeten off sij yemant vuyt seynden wilden om tleger te besien, daerop sij antwoorden als boven ende dat men haer sulcx alsnoch niet en behoort te vergen ende seggende adieu, begonnen weder seer te schieten ende de onsen van gelijcken die voorts totten avont toe seer met geschut schooten. Op desen naernoen werde in de contrescharpe, daer tsluysken geleyt was bij eenigen met een spietse geproeft, hoe naer men door was tottet waeter toe, door welck spietsgat het waeter begonst door te breecken, in sulcke menichte dattet wel een halve voet affliep vuyte grachte, dan werde eyntelijck weder gehouden ende gestopt, om tsluysken noch laeger te mogen leggen, opdat twaeter te beter soude mogen affloopen ende oick den vloet gestopt

werden. Des avonts trock Sijn Ex[tie] weder naer de schantse vande Langestraete met t'meestendeel vande guarde, om des nachts daer te blijven ende beter ordre op alle voorvallende inconvenienten te geven. Ontrent 11 vuyren des nachts vielen die vande stadt heel sterck ter brantpoorte vuyt langes de contrescharpe, in meyninge de onsen opteslaen ende quaemen oick totte plaetse toe daer tvoorsz. sluysken lach, te weeten daer tvuyterlant vanden dijck ende tLijckelant scheyt ende kregen daer eenen gevangen, dan en consten mits de resistentie die de onsen in tcorps de guarde deden, niet voorder commen. Middelertijt schooten die van binnen seer vuytet ravelijn ende vande wallen met musquetten ende oick eenige scheuten met geschut, daertegen de onsen weder dapper met geschut ende musquetten schooten ende duyrde dit schieten wel een groot halff vuyre ende hielt doen weder op, naerdat den viant sijn retraicte gedaen hadde. Vande onsen werden met dit schieten doot geschooten twee soldaeten ende in tquartier van Sijn Ex[tie] met een vervloegen cogel een tbeen aff geschooten, die mede daer aff storff. Desen dach werde buyten de kercke van Raemsdonck, een musquetscheut verre, op den vuyterdijck een corps de guarde gemaeckt om aldaer met een squaedre altoes wacht te mogen houden.

Den xvij[en] Junij was het tamelijck weder ende quam Sijn Ex[tie] vrouch wederomme in sijn quartier ende werden de drie stucken den xv[en] des avonts voorbij de stadt gebracht, gestelt ende geplant achter de groote schantse aende Langestraet, daer de Engelschen laegen, om mede te mogen schieten op den wech vande Langestraete ende den vuyterdijck, daertoe de walle aldaer seer verdickt werde, werde voorts seer geschooten op de stadt omdat sij eenige schooten vuyter stadt deden. Den viant hielt hem tot Wasbeeck ende Capelle stille. Op den achternoen quaemen twee peerden vanden viant op de vuyterdijck achter Raemsdonck, soe men vermoet om tvelt te besichtigen, daer men van de kercke van Raemsdonck 3 schooten mettet geschut naer dede, daer door sij wederomme mosten keeren ende affrijden. Noch dede men verstercken ende verdicken de heele tranchee streckende van tquartier van Sijn Ex[tie] aff naer den rijswech. Van gelijcken de tranchee loopende vande kercke van Raemsdonck totte groote schantse vande Langestraet toe, daer men doorgaens een parapet begonst op te setten. Noch werde verhoocht ende gemaeckt den wech loopende vande kercke van Raemsdonck langes de groote tranchee naer twaeter toe, om daerover drooch te mogen gaen ende werde bewesten van dien ontrent 30 voeten opgeworpen een walleken van twee

voeten hooch, streckende vanden dijck tottet waeter toe, om tlant dat tusschen twalleken ende de tranchee leyt ende voor wech dient, drooch te houden ende van thooge waeter te bevrijden. Desen dach werde in de contrescharpe aenden Stelhoffsen dijck noch gebracht een heele canon, die des nachts op de grachte geplant werde tegen den point van t'ravelijn aen. Des avonts maeckten die vande stadt op den thoorn drie vieren, om te bethoenen haer vuyterste noot, soe men vermoet vuyte brieven den j^{en} deser aen Watersdijck gescreven, daertegen den viant tot Wasbeeck een vuyre naer date weder twee vieren maeckte. Hiernaer begonstet te regenen ende regende meest alle den nacht. Men dede middelertijt een in de grachte gaen vanden Stelhoffsen dijck, die tottet ravelijn toe ginck ende bevont de grachte alleen totten riem toe diep, de gront wat slickich, doch onder hart ende geen pallisade, dan aenden voet van t'ravelijn. Men ginck mettet graeven ende approcheren in de contrescharpe heel voort. Desen nacht braecken ses vande onsen bij den viant gevangen los ende quaemen door t'marasche in ons leger, een vande haeren in t'marasch laetende. Hieronder was een vande sentinellen perdue recht te vooren gevangen.

Den xviij^{en} Junij schooten die vande stadt noch eenige schooten vuyt daer de onsen dapper weder tegen schooten, werde mede aende groote schantse gebootschapt dat den viant op de been was, tsij om te vertrecken ofte aen te commen, daeromme men vuyte schantse vier schooten naer Wasbeeck dede ende vuytsondt verscheyden met sprinckstocken om de waerheyt te mogen weeten, die op den avont weder quaemen ende seyden datter niet aen en was, maer dat den viant stille lach ende dat hij alleen eenige peerden achter naer sGravenmoer in een weyde gedaen hadde. Men ginck mettet wercken alomme seer voort ende men verdickte seer de walle leggende tusschen de groote schantse ende Vuylendonck, mitsgaeders tusschen de schantse ende de kercke. Noch bracht Gerrit de Jonge bij absentie van Graeff Philps commenderende in Nieumegen gevangen in tleger een vercooper van Geertruydenberge, die des avonts niet wijt van Wasbeeck aen een boom gehangen werde opdat den viant hem sien mochte. Noch dede men laeger leggen het sluysken in de contrescharpe aenden Stelhoffsen dijck ende alles accomoderen om twaeter te mogen laeten affloopen, twelcke oick op den avont oopen gedaen werde, om aff te laeten een deel waeters, dat mits den hoogen vloet daerinne geloopen was, welcken hoogen vloet quam vanden noortwesten storm, die dien dach wayde ende twaeter soe hooch dede vloyen dat tquartier tegen den Stelhoff over soe heel

onder liep dat tvolck haer op de tranchee mosten bergen. Desen dach werden wel 3 ofte 4 van onse soldaeten doot geschooten ende eenigen gequetst. Werde mede begonnen een gaelderie (sijnde een werck met plancken gesteygert ende met eerde alomme bedeckt, daer men onder door soude gaen tot aende wallen om te sapperen) ten westen van t'ravelijn aenden Stelhoffsen dijck ende te dien eynde de gracht aldaer gevult, om daerdoor inne t'ravelijn te commen. Van gelijcken werde begonnen een gaelderie ten westen vande stadt recht op de muyre achter thoff aen, tegen over seecker viercant steenen toornken wel anderhalve roede in de grachte vuytsteeckende, daeromme de grachte aldaer heel enge was ende men daerdoor trachte in de muyre ende walle vande stadt te commen om te sapperen. Des nachts ginck men mettet graeven ende delven in de contrescharpe seer voort, ende mettet vullen van grachten, daerover eenigen gequetst ende twee doot geschooten werden. Desen dach des avonts ontrent 7 vuyren staecken die vande stadt een swart viercant laeken ofte vendel op in t'ravelijn aenden Stelhoffsen dijck, sij tot een signael van haer vuyterste noot ofte om te braeveren, ende haelden eyntelijck tselve weder inne.

Den xix[en] Junij was het tamelijck weder ende schooten de onsen altemet mettet geschut op de defensien vande stadt. Des morgens quaemense in de contrescharpe tusschen den Stelhoffsen ende Medeschen dijck aen malcanderen. Noch kregen 7 soldaeten van Vernier des nachts vuytgegaen ende gelegen in embuscade tusschen Wasbeeck ende sGraevenmoer gevangen 8 soldaeten vanden viant vuyt haer quartier gegaen om stroe te haelen, vande welcken sij den eenen wesende een Spangjaert doot schooten ende brachten de andere 7 met noch 4 Duytschen, dwelcke seyden over te commen gevangen in tleger, die niet anders en wisten te seggen dan van tgroote verloop van tvolck vuytet leger vanden viant, in vougen dat men de nieuwe regementen met gewelt most houden, om de armoede wille. Noch quaemen in Raemsdonck over vier Duytschen van t'regement van Mansfelt, die mede vande armoede spraecken. Men ginck voorts mettet wercken alomme seer voort. Desen achternoen schoot M[r]. Jan Bovi, vierwerckmeester eenige brandende pijlen door de blinden vande ravelijnen om die aen brant te schieten, dan gingen de pijlen sonder schaede te doen alles doore ende en bleeff sijn voornemen niet dan naeckte beuselen, verlooren cost ende bovery, mogelijck meer soudende hebben konnen doen, soe de blinde van plancken ofte deelen gemaeckt hadde geweest, alsoe wel als van seylen, onder dexel vande welcken die vande stadt in de ravelijnen gingen. Des avonts ontrent 11 vuyren maeckte den viant tot

Wasbeeck twee vieren tot een signael, daer die vande stadt niet tegen en vierden maer vielen terstont daernaer ter brantpoorte vuyt ende quaemen langes de contrescharpe totte approche toe, daer Hopman Jan Thoniss. de wacht hadde ende meynden dselve op te slaen, dan werden bij de onsen wederstaen ende terugge gedreven mette assistentie die Hopman Maarten Cobbe de onsen terstont met sijn volck dede. Hieromme schooten die vande stadt ende de onsen seer met musquetten ende groff geschut, ende naerdattet een halff vuyre geduyrt hadde hielt wederom op. Op desen vuytval werden 3 vande onsen dootgeslaegen (2 al slaepende ende 1 vechtende) ende drie gevangen (daeraff den eenen gequetst sijnde terstont sterff) ende noch 5 gequetst. Hopman Cobbe creech een schoot deur sijn rustinge ende steuyte op de clederen ende Hopman Egger werde een oirlap van tcasket geschooten sonder anders gequetst te werden, sonder dat men oick weet wat ofte hoeveel schaede den viant mach geleden hebben. Men ginck oick mettet approcheren ende vullen van grachten ende vuytsteecken vande gaelderien seer voort.

Den xx^en^ Junij des morgens vrouch quam een deel vanden viant van Wasbeeck naer onse schantse toe ende dreeff onse wacht vanden wech vande Langestraete terugge tot onder de schantse, die met groot furie aende connestabels riepen dat sij mette stucken vier geven souden, oick met sulcke desordre, dat sij selffs naer de connestabels schooten, soe men vermoet ende oick eenen quetsten ter doot toe, sonder te letten dat veelen van hem noch metten viant vechtende waeren. Hierdoor den Connestabel gedrongen sijnde los te branden schoot een stuck dat met kerdousen ofte teerlingen gelaeden was aff daermede hij 2 van ons eygen volck doot schoot ende noch twee anderen met een peert quetsten. Men vermoet dat den viant mede wel schaede moet geleden hebben, overmits de stucken van Vuylendonck dapper onder hem van ter sijden schooten, daerdoor hij oick weder afftooch. Nietemin werde daer rontsomme bij de onsen den alarm seer geroupen, sonder nochtans trommel te slaen. Desen dach werden geprepareert twee batterien (om te beschieten de brugge van t'ravelijn leggende aenden Stelhoffsen dijck) d'eene in t'ooste ende d'ander in twesten, om in elck een stuck te stellen ende werde op den naernoen in die aende oostsijde een stuck gebracht, commende vande oorlochscheepen ende op een scheepsaffuyte, ende daernaer noch een veltstuck van de geenen die op den rijswech gestaen hadden, op een blockwaegen, wachtende naer de batterie in twesten. Werde mede een batterie begonnen in de contrescharpe t'eynden den Medeschen dijck om daer een heele ende

halve canon te stellen ende daermede oick te beschieten de brugge van t'ravelijn aldaer ende de heele cortine tusschen de twee ravelijnen. Men approcheerde alomme seer ende oick ten noorden vande stadt, daer men op drie piecken lengte naer compt aende hameye voor de nieuwe poorte, achter dewelcke den viant een halve maene gemaeckt hadde. Des achternoens schooten die vande stadt vande catte achter thoff eenige scheuten, daer de onsen weder seer tegen schooten, werde mede een soldaet vande onsen doot geschooten. Hiernaer quaemen de Heeren Oldenbernevelt, Vosbergen ende Aerssens in tleger, om met Sijn Ex^{tie} van eenige saecken te handelen. Op den avont ginck Sijn Ex^{tie} naer gewoente met een deel vande guarde weder naer de groote schantse, daer hij dien nacht bleeff wandelen ende selffs genouch schiltwacht houden, twelcke te meer geschiede omdat den viant op den middach sijn sentinelle naerder aen tfort gedaen vuytvoeren hadde, naer denwelcken men al eenige schooten gedaen doen hadde. Niettemin creech men desen dach tijdinge dat den viant de 2 stucken, die hij tot Wasbeeck geplant hadde, weder terugge gedaen brengen ende op blockwaegens leggen hadde. Des nachts ten 10 vuyren maeckten die vande stadt op haeren toorn twee vieren ende lieten die ontrent een halff quartier vuyrs branden ende daernaer die langsamerhant vuytgaen, gelijck een keerse, die in de pijpe brant, om te thoonen, soe men vermoet haer vuyterste noot. Hier tegen en vierden die van Wasbeeck niet. Voorts ginck men mettet vullen vande grachte ende delven alomme seer voort.

Den xxj^{en} Junij des morgens heel vrouch vierden die vande stadt wederomme op haer toorn als tsavonts te vooren ende creech men in de groote schantse aende Langestraet een alarme, omdat eenigen vanden viant meynende onse schiltwachten te overloopen, selffs in voetangelen daer gesteecken liepen ende daeromme seer kreeten, twelcke men meynde eerst onse wacht te wesen. Men schoot voorts veel op de stadt met tgeschut ende men ginck mettet vullen vande grachte seer voort. Ontrent acht vuyren viel beoosten vande stadt over de walle een soldaet vuyter stadt, gedient hebbende weleer onder Hopman Haen, die te vooren van hem verloopen ende tot Bergen op den Zoem gecommen, om van daer op hasart te loopen ende eyntelijck aenden viant overgeloopen was naer Geertruydenberch. Dese hadde dickwils ende noch huyden rontsomme de walle geweest, soe hij seyde ende neerstich op alle wercken van binnen gelet. Seyde voorts datter in drie maenden niemant in de stadt gecommen en was, dan alleen een Lieutenants jongen die twee ofte driemael over

ende weer geswommen was ende de laetste reyse den ix^{en} deser, geholpen bij een schipper over dese sijde in dienst wesende ende met sijn schip op twaeter leggende, dien hij anders niet en wist te specificeren, dan dat hij wijff ende kinderen tot Bredae hadde, als hij had hooren seggen. Desen schipper was metten jongen tot in de stadt geswommen ende denselven nacht met een brieff weder vuyt geswommen, gaende tot een teecken dat hij overgecommen was, met een lanterne over sijn schip ende des volgende daechs tweemael sijn seyl optreckende ende weder doende vallen, seyde mede datter egeen buscruyt meer in de stadt en was ende dat se daeromme niet van meyninge en waeren langer als 5 ofte 6 daegen te houden ende altoes eerst desen Sint Jan te laeten passeren, om te sien wat secours men haer doen soude, datter ten hoochsten niet meer als 400 ofte 500 man noch in de stadt was ende veel siecken ende alle daechs gequetsten ende dooden, datter onlanx noch een Capiteyn genaempt Moncourt in t'ravelijn aenden Stelhoffsen dijck geschooten was, dat in elck ravelijn altoes waeckten ontrent 80 mannen ende ontrent 60 in de halve maene voor de Nieupoorte, die se te nacht wilden verlaeten, dat die vande ravelijnen alle drie daegen ververscht werden, maer dat men op den volgende nacht daerinne volck ende vivres voor 5 daegen brengen soude ende t'eynde dien sien tot een accoort te commen ende in allen gevalle dat sij niet van meyninge waeren ons volck in haer wallen te laeten commen, maer eer te parlamenteren ende de plaetse over te geven, dat de soldaeten meest in de stadt commenderen ende de overicheyt daer weynich (om haer jongheyts wille) geobedieert is, datter t'eeten ende drincken noch genouch in de stadt was, maer dat se seer fulmineren op den Graeve van Mansfelt, die haer niet ontset heeft al op huyden acht daegen als hij bij sijn brieven metten jongen gesonden heml. belooft hadde, behalven dat hij in tbegin vande belegeringe heml. oick sulcx gelooft hadde binnen ses weecken doen volgende. Seyt noch dat de soldaeten bijnaest alles gemuytineert waeren den iiij^{en} deser, omdat men met Sijn Ex^{tie} gespot hadde, doch werden ter neder geset dat tvuyterste signael al gedaen was, dan dat se noch vieren souden, datter weynich medicamenten in de stadt waeren, dat se in groote deliberatie op huyden geleyt hadden om den jongen weder vuyte stadt te seynden (daerdoor Sijn Ex^{tie} dede naerder ordre stellen om te beletten die doorcompste). Noch openbaerde hij dat den viant twee casamatten maeckte door sijne wallen tegen over beyde de begonnen gaelderien, daer men de grachte vulde, om alsoe à la flueur de l'eau die om verre te mogen schieten met tpolver dat sij noch hadden (waeromme Sijn

Ex^tie^ hem met Kemp in de loopgraeven sont om dat naerder te wijsen, opdat men daertegen over weder geschut planten mochte ende sulcx beletten ende om den viant te prevenieren, belaste dat men mettet stuck, dat alreede ten oosten van t'ravelijn aenden Stelhoffsen dijck geplant was, beschieten soude tpoortken, daerdoor men op de brugge van t'ravelijn compt ende oick de brugge selffs om die te breecken). Seyde voorts in somma dat de soldaeten ende Capiteynen in stadt heel confuys, met waecken gematteert ende gansch gedecouragieert waeren ende dat sij al souden getracteert hebben, ten waere sij vreesden dattet secours dan commen ende sij in ongenaede vallen souden. Seyde noch dat alle de connestabels op twee naer al doot geschooten waeren, dat men in de stadt anders niet en wist te spreecken van een vuytgeworpen brieff, dan ons volck haer daeraff toegeroupen hadden ende dat sij op niemanden dan op twee soldaeten op tstadthuys bewaert suspitie hadden, dat sij van meyninge waeren te nacht wel 300 sterck een vuytval te doen op de Noorthollantsche wacht, omdat sij saegen dat onse vier vendelen niet veel starcker als 300 man op de wacht toogen (twelcke om de dieverien der Capiteynen wille waerachtich was, hoewel de Staeten heml. tot veel meer hooffden betaelen) doch dat dit om sijn overcompste wel mochte te rugge blijven, dat op den laesten vuytval een out Sergiant gebleven was, die alle de vuytvallen gecommandeert hadde. Dit alles verclaerde sulcx den voors. overgecommen soldaet. Ontrent den middach begonst men met tstuck staende beoosten van t'ravelijn voors. (wesende een scheepstuck ende op een scheepsaffuyt) te schieten op tpoortken ende de brugge, dan naer drie schooten brack de eene asse vande affuyte, daerdoor men totten avont ophouden moste. Op den achternoen schoot Jan Bovy wederomme met sijn vierpijlen door de blinde sonder yet vuyt te rechten, als wesende verlooren coste. Des avonts werde de wacht op den Stelhoffsen dijck ende in de contrescharpe aldaer seer versterckt om tseggen vanden voors. soldaet wille, ende trock Sijn Ex^tie^ mettet meeste deel vande guarde weder in de groote schantse ende bleeff des nachts naer gewoente aldaer. Des nachts vrouch verlieten die vande stadt de hameye leggende buyten die Nieupoorte ten noorden vande stadt in conformité van tseggen vanden vuytgecommen soldaet. Voorts plante men een halve canon in de plaetse van tveltstuck, daeraff daechs te vooren een asse gebroocken was ende werde bewesten het ravelijn aenden Stelhoffsen dijck noch geplant een halve slange, mede om op de brugge te schieten. Werde oick aenden Medeschen dijck in de contrescharpe geplant een drieling recht op de poincte van t'ravelijn aen, om te

beschieten de pallisade aenden voet van dien staende, daer den viant wat achter geschantst hadde ende noch een heele canon ten suyden van t'ravelijn aldaer leggende om daermede oick te beschieten de poorte ende brugge van tselve ravelijn ende mede de innecompste daerin te beletten. Werde mede gevangen een jongen die aengenomen hadden met haer drien, daeraff de andere twee noch niet gecommen en waeren, in brant te steecken het quartier van Sijn Ex^tie ontrent de scheepen daertoe hij met belofte van een nieu cleet ende drie gulden gecoft was, de jongen noch niet dan 14 jaeren out sijnde.

Den xxij^en Junij werde des morgens tusschen 2 ende 3 vuyren in twaeter vernomen ende gevangen gekregen een Spangjaert vuyt Mailjorquen, die aengenomen hadde in de stadt te swemmen met 3 bootsgesellen vanden viant, hebbende bij hem een brieff vanden Graeve van Mansfelt met last als hij in de stadt soude gecommen sijn, dat hij alsdan een smoock op den toorn vande stadt soude doen maecken, daer tegen men des avonts tot Wasbeeck weder twee schooten schieten soude. Desen Maljorquin al eenige scheepen voorbij gecommen sijnde, werde eyntelijck gevangen gekregen ende seyde dat de 3 bootsgesellen het stuck niet dervende bestaen, wederom geswommen waeren, omdat haer in twaeter een verdroncken man ontmoet was ende gevracht sijnde, ontkende eerst brieven te hebben, die oick over hem naeckt sijnde niet bevonden en waeren, hij en hadde niet aen dan alleen linden open boxen, nietemin eyntelijck gecommen sijnde voor Sijn Ex^tie die vuytet andere quartier over waeter wederom quam ende vresende eenige tourmenten bracht den brieff te voorschijn, die hij onder de sack van sijn mandelijckheyt verborgen hadde, wesende gescreven in tcijfer, houdende dat hij haer bedanckte dat sij tot noch toe haer vromelijcken gehouden hadden, begeerende dat sij daerinne continueren souden ende hij soude haer soe veel doenlijck seconderen ende haer voor heure getrouwicheyt doen recompenseren, dat sij middelertijt staet maecken souden van tgeene sij meest behouffden ende hem daervan adverteren, hij soude soe veel doenlijck was haer daervan voorsien, datse niet despereren en wilden al sagen se hem vertrecken ende van haer verlengen om eenig goet exploict thaeren besten te doen. Nietemin hadde den Spangiaert last bij monde haer te seggen, dat hij haer binnen 3 ofte 4 daegen secoureren soude ofte sij mochten haer oirbaer doen, soe hij aenquam, soude hij met al sijn gewelt aentreffen op de groote schantse vande Langestraete ende daerentusschen met scheepen trachten de provisien ende volck in de stadt te brengen, dat sij daeromme goet houden

wilden dat Graeff Carel op huyden mette Lorreynen in tleger wesen soude (twelcke wij niet en conden gelooven.) Desen Maljorquin was gister avont vuyt des viants leger gescheyden ten 8 vuyren, eerst bij den Graeve van Mansfelt gebracht bij Don Diego Pimentel. Seyde voorts dat men desen dach de twee stucken tot Wasbeeck weder brengen ende planten soude, dat mede den viant al gereet hadde 300000 rijsbussen ende 300 gabions om in der ijl een platte forme te maecken ende de groote schantse te beschieten, doch dat men in-tleger weynich moets tottet ontset hadde. Dese prinse was seer veel, overmits men hierdoor verstant de gelegentheyt van sviants leger ende haer voornemen, daerinne men des te beter soude konnen remedieren. Desen morgen vrouch begonst men mette voors. stucken op beyde de bruggen vande ravelijnen te schieten ende schoot men beyde de poorten hijnaest tot bresche, soe wel de Bredaesche poorte als Veenpoorte, alleer men mettet schieten ophielt, daerdoor t'innecommen in de forten heel gedifficiliteert ende voor een deel belet werde, daerdoor oick in den beginne van tschieten veel soldaeten met haer geweer vuyte ravelijnen liepen in de stadt, als off sij daerinne haer soe sterck niet en wilden laeten engaigeren. Men beschoot mede seer de pallisade staende aende pointe van t'ravelijn aenden Medeschen dijck, daer den viant achter lach ende daeromme dselve quyteren moste. Ontrent 7 vuyren schooten die vande stadt mettet stuck vuyte catte achter thoff noch 2 scheuten naerde guarde van Sijn Ex^tie die vande groote schantse wederquam ende over de scheepbrugge passeerde. Recht voor den middach sont Sijn Ex^tie den Capiteyn Haen metten trompetter aende stadt om die nochmael op te eyschen ende haer te verthoonen een copie vanden brieff vanden Graeve van Mansfelt, die tselve met vertooch van haer noot sulcx dede ende naer lange spraeck houden over en weder, seyden met malcanderen te moeten spreecken ende wel een halff vuyre met malcanderen gesproocken hebbende, gaven voor antwoort, dat sij vastelijck betrouden dat Sijn Ex^tie soe nobel wel was dat hij haere schande ende oneere niet begeeren en soude, dat sij de stadt niet overgeven en konden, dewijle haer secours soe naer bij leyt, maer begeerden verloff om een in des viants leger te mogen senden (om te verstaen wat hoope datter tot haer secours was) ende bestant van wercken ende schieten van vier daegen, om daer naer te adviseren, wat sij te doen hadden, belangende de copie vanden brieff die en begeerden se niet, als sulcx suspect houdende, niet konnende geloven, insonderheyt soe men lichtelijck veel diergelijck brieven fabriceren ofte eenige Spangiaerts appos-

teren konde sulcx te seggen ende soe Haen haer remonstreerde dat Sijn Ex^{tie} nimmermeer sulcx doen en soude, sijn sij evenwel daerbij verbleven, ende Haen gescheyden sijnde schooten naer gewoente seer met musquetten, daertegen de onsen wederom seer met geschut ende musquetten schooten. Dit alsoe aen Sijn Ex^{tie} gerapporteert sijnde en wilde daertoe niet verstaen, haer wel meynende haest anders te sullen doen spreecken. Altoes konst men hier vuyt verstaen dat sij van meyninge waeren te parlamenteren, aengesien sij alleen tijt versochten om aen Mansfelt te senden ende dat sij nu wat naerder beginnen te commen totte saecke als te vooren, niet meer seggende dat sij egeen secours en behouven. Desen dach quam mede in tleger den Tresorier Valcke vuyt Zeelant, dwelcke gecommuniceert hebbende met Sijn Ex^{tie} ende Oldenbarnevelt voornt. vertrocken op den achternoen te saemen met Vosbergen ende Aertssens wederom wech, naerdat op heur begeerte de stadt nochmael opgeeyscht was. Desen dach plante den viant wederomme twee stucken geschuts tot Wasbeeck ende schoot op den avont daermede twee scheuten gelijck hij op tsignael vanden Spangiaert belooft hadde te doen, daertegen de onse vuyte schantse weder vier scheuten deden. Nietemin verwonderde men hem van tschieten vanden viant, die selff egeen rooksignael op den toorn gesien en hadde, waeromme hij voor seecker houden moste dat sijn bode in de stadt was gecommen ende dattet signael (hoewel bij heml. niet gesien) gedaen was. Desen nacht gingen vier soldaeten door de grachte tot aenden voet van t'ravelijn aenden Stelhoffsen dijck, om haer in deselve voet te logeren, ende beginnende met schuppen daerinne te wercken, bevonden dat tselve ravelijn onder een voet van muyre hadde, daer men te vooren niet eens naer vernomen oft op gelet hadde, welcke muyr rontsomme het ravelijn loopt ontrent 4 voeten vuyten waeter, wesende heel sterck ende dick, daerdoor die soldaeten wederomme commen mosten sonder in t'ravelijn te connen kommen. Evenwel gingen sij gins ende weder door de grachte, sonder vanden viant die twee groote vierpannen van t'ravelijn vuytgesteecken hadde om van hem te sien) vernomen ofte gesien te werden. Men ginck altoes mettet vullen vande grachten alomme seer voort, ende tot meerder bewaeringe van truyterquartier maeckte van desen dach een tranchee vande groote schantse langes den dijck heen tot halff wegen tselve quartier toe, daerinne besluytende de huysen staende besuyden van denselven dijck, om alsoe te beter alle doorcomptste over t'marasch te beletten ende om die vande stadt meerder vrese te doen, dede men des nachts een bootsgeselle,

om sijn delicten te vooren gehangen dicht onder de stadt hangen met een cleett als vanden Spangiaert voors. ende die vande stadt toeroupen dattet den Spangiaert was, die in de stadt meynde te commen.

Den xxiij^en Junij was het schoen weder ende schoot men vrouch seer op de stadt ende op beyde de bruggen vande ravelijnen, omme die te onveyliger te maecken. Men ginck oick mette wercken alomme seer voort ende men volmaeckte dvoors. begonnen tranchee aen truyterquartier ende men maeckte een walleken achter den rijswech leggende tusschen de groote schantse ende Vuylendonck, om die te beter te bewaeren. Men verhoochde mede den wech achter de tranchee vande kercke van Raemsdonck aff tottet waeter toe, om die oick met een hooch waeter drooch te mogen gebruycken. Noch schoot men vuyte groote schantse verscheyden scheuten met geschut naer de kercke van Wasbeeck, ende omdat men vreesde dat den viant op den Sint Jansnacht wat aengrijpen mochte, als den Spangiaert oick ten deele verclaerde, dede den Graeff van Hohenloe een ban omslaen ende aenplecken, dat niemant in 24 vuyren soude droncken drincken op de verbeurte van lijff ende goet voor de dronckaerts ende soetelaers te verbeuren. Sijn Ex^tie ontboot mede van Bredae drie vaen ruyteren om mette ordinaris compagnie vande wacht oick voor sijn quartier te waecken. Dese drie vaenen quaemen des avonts sterck ontrent 250 peerden, ende mosten buyten de tranchee op den wech blijven. Noch dede Sijn Ex^tie in sijn quartier alomme dubble wacht houden ende noch 6 vendelen voetknechten, daerover Duvenvoorde commandeerde, marcheren naer tclooster ende aldaer blijven om te secoureren ter plaetse daert noot wesen soude ende noch 6 anderen in sijn quartier gereet maecken om op t'eerste commandement te volgen, oick daer t'noot wesen soude ende ginck selffs mette meestedeel van sijn guarde naer de groote schantse toe ende bleeff dien nacht aldaer waecken naer gewoonte, alwaer hij mede alle tvolck dede in de waepenen houden, mitsgaeders oick in alle de quartieren van Raemsdonck ende dede een groot deel van tvolck in de waepenen staen soe in de groote schantse als Vuylendonck, die nu wijt ende breet waeren, omdat men alle de hutten daervuyt hadde laeten affbreecken vuyt vrese van brant, ende dat men wel verstont, dattet onmogelijck soude sijn in de schantse te blijvèn, soe den brant in de hutten gecommen hadde. Men bereyde desen dach ende nacht noch een biesbrugge ofte werpbrugge om die tegen het ravelijn aenden Medeschen dijck te gebruycken, daertoe men oick een mijne maeckte om die daer door te trecken ende swom een soldaet des nachts over tot aenden voet van t'ravelijn, die aldaer aen een vande

stercksto paelen vandc pallisade vast maeckt een block ofte catrol ende stack een stercke coorde ofte lijn daerdoor ende bracht beyde de eynden vande lijn wederomme in de mijne voornt. ende soe liet men de coorde in twaeter op de gront sincken om niet gesien te mogen werden. Van gelijcken schoot Jan Bovy eenige vierwercken ende ballen op de stadt, sonder eenige prouffijt. Men dede des nachts mede seer veel sentinellen perdue vuytvoeren om tleger alomme te beter te bewaeren. Die vande stadt wierpen des nachts vuyttet ravelijn aenden Stelhoffsen dijck seer veel brandende peckreepen om de rijsbussen, daermede men de grachte aldaer vulde, in brant te steecken, dan en wilde tvier op de rijsbussen mits de groenicheyt van trijs niet vatten ofte brant maecken. Hierop schoot men seer met musquetten ende geschut. Desen dach vertrock vuyt Antwerpen een convoy vanden viant met 6 stucken geschuts, een scheepbrugge op waegens gelaeden ende vijff hondert duysent gulden aen gelt om tvolck te betaelen. Hier waeren bij 700 Lorreynoisen ende noch ontrent 1200 vuyte garnisoenen van Vlaenderen ende Waes ende 7 vaen ruyteren mede Lorreinoisen, die alles in tleger noyt geweest en waeren ende noch 4 vaenen ruyteren te vooren met Waerenbon gegaen ende ten deele tot Turnhout geslaegen ende noch vier andere vaenen vuytet leger derwaerts gesonden. Desen dach quaemen noch van Dordrecht in tleger drie drielingen om in tquartier van Raemsdonck te gebruycken.

Den xxiiij^en^ Junij sijnde den viant niet aengecommen trocken de ruyteren van Bredae gecommen weder wech, te meer soe men verstont, dat tvoors. convoy op wech was ende van Antwerpen naer tleger quam. tWas oick schoen weder ende quam Sijn Ex^tie^ mette guarde weder in sijn quartier. Middelertijt schoet men seer op de stadt met tgeschut ende schooten die van de stadt oick eenige scheuten vuyt. Men creech tijdinge dat den viant tot Wasbeeck geheel in de waepenen was, tsij om yet aentegrijpen off om hem selven te voorsien tegen alle inconvenienten. Hiernaer werden verscheyden scheuten vuyte groote schantse gedaen, hoewel sonder yemant te sien. Op den achternoen begonst den viant te schantsen op den vuyterdijcke loopende vande kercke van Raemsdonck naer Capelle toe, daer men seer, (hoe wel verre aff) met geschut naer schoot, ende soe men naerderhant verstaen heeft seer veel schaede onder den viant ende graevers aldaer mede dede, want Mons de Ton, Hopman (die de schantse aenden Stelhoffsen dijck overgegeven hadde) werde de cop affgeschooten ende noch wel 15 ofte 16 dootgeschooten, in vougen dat se haer werck mosten verlaeten ende tselve den volgenden nacht opmaecken. Ende soe

men doende was aenden Medeschen dijck om de werp ofte treckbrugge veerdich te maecken ende die niet wel schieten en wilde, begonst men vuyte mijne een stuck weechs in de grachte tegen het ravelijn over te maecken een blinde, om onder faveur van dien de treck ofte biesbrugge (soe die quaem te werren ofte haecken) weder los te mogen maecken ende bequaemer te doen schieten, ende dat alles naer behoiren bestelt sijnde werde de biesbrugge geprepareert, in deser vougen, men had horden ontrent 7 voeten lang ende 5 voeten breedt, daer van onderen seer veel gedroochde biesen tegen gebonden waeren (om op twaeter te mogen drij-ven) wel een halve voet dick. Dese horden werden aldus achter den anderen geleyt van in de mijne achterwaerts ende aen malcanderen ge-bonden, soe veel dat men staet maeckte lengte genouch te hebben om de grachte te overreycken. Aan beyde de sijden vande brugge werden vande dunste ende langste masten genoemen ende de brugge mede daeraen vast gemaeckt tot veel plaetsen, te weeten aen elcke sijde twee masten in de lengte, d'een mede achter den anderen ende aen malcanderen vast-gemaeckt, hiernaer werden de twee voorste enden vande brugge ende mastkens vastgemaeckt aende lijn ofte coorde die aende andere sijde vande grachte aende pallisade vast was, door tblock ginck ende in twaeter lach. Dit aldus geprepareert sijnde, dede men des achternoens tusschen vier ende vijff vuyren seer schieten met geschut ende musquetten ende onder faveur van dien met een loop de brugge voors. over de grachte trecken met de lijn die door tblock ginck, die met gewelt in de mijne ingetrocken werde. Terstont liepen eenigen over met de Capiteynen Bievry ende Haen om voor in t'ravelijn te gaen logeren, ende soe een van heure soldaeten daerop liep ende sach dat den viant van binnen in t'ravelijn een hooge dwers trenchee ofte walle gemaeckt hadde, daer men hem wel achter soude konnen bergen, hebben de twee voors. Capiteynen geraeden gevonden tselve ravelijn met een furie gansch aff te nemen ende a corps perdu daerinne te loopen, voor seecker houdende dat alle die daerinne souden konnen commen tot aende voors. walle verseeckert ende genouch beschermt souden sijn tegen het schieten vande stadt ende dat den viant, die in t'ravelijn soude wesen soude moeten wijcken oft doot geslaegen werden, volgende twelcke seer vaillantelijck daerinne geloopen sijn eerst de twee Capiteynen voors., Bievry voor ende achter hem Haen ende hebben terstont haere vendels met alle haer volck doen volgen, ende overliepen solcx tvoors. ravelijn ende dreven den viant, die ontrent dertich man sterck daerinne was, daer vuyt, die daer vuyt commen konden ende

sloegen de anderen doot. Dit siende Hopman Calff, die mede daer ontrent de catte de wacht hadde, is oick met sijn volck daerwaerts geloopen ende in t'ravelijn gecommen. dan soe men bevont datter al te veel volckx in t'ravelijn was, moste Calff met sijn volck weder daer vuyt loopen ende hem in de naeste loopgraeve ende buyten de wal van t'ravelijn begeven. Terstont quam oick met groote haesticheyt daer aenloopen den Graeve van Solms ende liep ongewaepent (overmits hij sijn waepen niet aende hant en hadde) mede in t'ravelijn om op alles beter ordre te mogen geven. In dit affnemen bleven ontrent 16 van onse soldaten doot, ende werden noch wel 20 mannen gequetst ende Calff oick met een schampschoot aenden hals. Vanden viant werden in t'ravelijn doot geslaegen 9 mannen ende 9 gevangen, de anderen salveerden haer in de stadt, loopende tegens de wallen op. Ende werde doen gelet dat indien ons volck opt stuck voordacht geweest ende volck bij de hant gehadt hadden, dat sij mette selve aenloop oick mogelijck de stadt wel souden gekregen hebben, door dien noch die van t'ravelijn nochte oick die vande stadt op sulcx niet verdacht en waeren, als men gewaer werde vuyt dien dat sij soe weynich schooten metten eersten, in vougen dat eenigen vande onsen al in de stadt souden geweest hebben, eerse sulcx te deegen vernomen hadden, maer omdat men de gelegentheyt van dien niet en wist ende tot sulcx niet bereyt en was, en is het oick niet getenteert. Niet lange hiernaer die vande stadt tgunt voors. is gewaer werdende, begonsten van alle canten seer met musquetten ende roers te schieten, daer de onsen dapper met schieten soe met geschut als musquetten op continueerden, om te beletten dat die van binnen niet bequaemelijck over ende in t'ravelijn souden konnen schieten, ende om tselve te meer ende te dichter te doen ende schieten, volchden ende quaemen in de loopgraeven de vendelen van Graeve van Solms ende vanden jongen Brienen ende naer oick alle de musquettiers vande guarde om door haer dicht schieten t'recht schieten vande stadt te beletten ende duurde wel 2 vuyren lang dat men met geschut, roers ende musquetten soe dicht schoot als oft een hagel geweest waere. In tbegin van dit schieten liep den Gouverneur vande stadt Mons de Jisan door haesticheyt ongewaepent naer de walle toe ende daer commende quam een coegel van onse stucken door een stuck muyrs vande stadt, met een steen van welcke muyr hij aen thooft soe seer gequetst werde, dat hij daer aff niet lange daernaer sterff. Die vande stadt siende het ongewaent affnemen van t'ravelijn ende de furie van ons volck ende overleggende de periculen daerinne sij waeren ende den gantschen nacht

wesen souden, ende dat tbuscruyt heml. haest failgeren soude, dat mede haer Gouverneur doot was ende daeromme vresende overvallen ende alles dootgeslaegen te werden, deden ontrent 7 vuyren driemael een trommel op de wal slaen, ende daeromme van schieten opgehouden sijnde, versochten met Sijn Ex^tie te mogen spreecken ende te parlamenteren ende daertoe gijselaers vuyt te mogen senden, waerop den Graeve van Solms in de stadt sont Bievry ende Haen voors. als daer aende hant sijnde, ende quaemen vuyt een Capiteyn, een Alphero [1] ende den auditeur van tgarnisoen, ende bijden Graeve van Solms gebracht sijnde voor Sijn Ex^tie, verclaerden te vreden te wesen de stadt overteleveren, mits hebbende een eerlijck appoinctement daer Sijn Ex^tie op antwoorde, dat se nu te lange gebeyt hadden ende daeromme sonder vendelen ende waepen vuyttrecken mosten, doch dat hij vuyt courtoisie haer vergunde tsijde geweer mette bagagie ende dat d'officiers die sijne domeynen geadministreert hadden in de stadt mosten blijven, tot dat sij van haer administratie aen sijn camer vande reeckeningen gereekent souden hebben ende overgelevert alle de blaffaerden, chartres ende papieren tot sijne domeynen behoirich onder haer sijnde ende dat alle de gevangenen ten weder sijden los gaen souden, ende naerdat sij anders van Sijn Ex^tie niet en conden gekrijgen, is den Alphero daermede naer de stadt toegegaen om tselve den soldaeten te proponeren ende doen agreeren, maer quam daer naer wederom brengende alleen een versouck, daer bij de soldaeten vuyt gratie versochten dat heml. vergunt mochten werden haer vendelen ende waepenen, twelck Sijn Ex^tie niet en wilde doen, maer sont hem wederom naer de stadt om eyntelijck verclaeringe te hebben ende te weeten off sij sulcx doen wilden ofte niet ende naer lang verthoeven quam des nachts ontrent 2 vuyren weder, versouckende als noch tselve ende naederhant alleen de waepenen, dan en wilde Sijn Ex^tie daertoe niet verstaen, waeromme sij condescendeerden ende bewillichden in de presentatie ende conditien vooren verhaelt, mits dat de geestelijcke soe wel als waerlijcken daeronder begrepen mochten sijn, twelcke men consenteerden. Spraecken oick eenichsins vande burgeren ende versochten dat de burgemeesteren mede mochten handelen, twelcke men oick toeliet ende dat se op morgen vrouch bij Sijn Ex^tie commen souden. Geduyrende dese onderhandelingen viel ons volck in tquartier van Raemsdonck tweemael vuyt, eens vande kercke aff op den vuyterdijck van Raemsdonck, daer den viant een schantsken hadde be-

---

[1] Vaandrig (Alférez).

gonnen te maecken ende dreven aldaer de wachten een goet stuck weechs te rugge ende de tweedemael vielen sijn G. van Hohenloe, Graeff Philps met de Heere Vere vuyt langes de groote wech naer Wasbeecke ende dreven aldaer den viant mede te rugge tot in t'dorp van Wasbeeck, daerover den alarm dapper in des viants leger quam ende de trommelen dapper geslaegen werden. Hierop trocken 7 vendelen vuytet quartier van Sijn Ex[tie] naer den Graeff van Hohenloe toe omdat men meynde off hij eenigen noot hadde, dan sulcx niet vindende quaemen in den morgenstont wederomme. Desen dach quam tvoors. groote convoy van Antwerpen loogeren tot Weesmael.

Den xxv[en] was het schoen weder ende maeckten die vande stadt alle gereetschap om vuyt te trecken, lieten de gevangenen in de stadt sijnde los ende quaemen de burgemeesters vande stadt bij Sijn Ex[tie], versouckende, dat sij souden mogen arresteren de goederen vande soldaeten die den burgeren yet schuldich sijn, twelcke Sijn Ex[tie] niet en wilde toelaeten, maer wilde den burgeren wel vergunnen pasport om den viant te volgen tot Antwerpen ofte Bruessel om haer schulden aldaer te vervolgen ende belooffde Sijn Ex[tie] den burgeren te sullen tracteren als andere ingesetenen van steeden onder de Generaliteyt staende. De soldaeten vande stadt deden des morgens noch versoucken aen Sijn Ex[tie] dattet hem gelieven wilden haer heure waepenen vuyt gratie ende courtosie te schencken, twelcke Sijn Ex[tie] dede,, ende middelertijt werden den wech geesplaneert om mette waegenen wech te mogen commen. Ontrent twaelff vuyren trocken de soldaeten vuyter stadt vuyt geaccommodeert met 70 van onse waegenen, meest met vrouwen ende kinderen gelaeden ende tvolck was in tvuyttrecken sterck stijff 600 man ende noch wel 60 cranc-ken ende gequetsten, contrarie tseggen van den vuytgevallen soldaet. Onder heml. trocken mede den voors. Mailjorquin ende de gevangenen in t'ravelijn gekregen ende waeren in alles 16 vendelen ende daermede treckende ter brantpoorte vuyt naemen den wech naer Osterhout, ende niet wijt vande stadt stont Sijn Ex[tie] om heml. vuyt te sien trecken ende naerdat se aldaer alsnoch versocht hadden oick haer vendelen te mogen met nemen, ende Sijn Ex[tie] haer sulcx weygerde hebben haere vendelen alles aldaer overgelevert ende sijn voorts getoogen soe sij seyden naer Antwerpen om bij haer Colonnel den Marquis van Warenbon te commen ende aldaer haer te verdedigen ende te thoenen dattet niet haere maer des Graeven van Mansfelt schult was, die hemluyden niet gesecoureert en hadde. Vuyt dese troupe werden genomen ende gevangen drie

vercoopers van Geertruydenberch ende bij den provoost geset. Recht eer den viant vuyttooch was in de stadt getoogen de compagnie vande guarde van Sijn Ex^tie alleen, die de wachten alomme besetten. In der stadt werde bevonden dat dselve heel dicke stercke wallen hadde ende dat den viant anders niet daerinne gearbeyt en hadde, dan eenige wallen wat verdickt ende in de ravelijnen tranchementen gemaeckt in forme van poincten met hooge dichte paelen tegen het overloopen opgeset, werden mede daerinne gevonden 3 heele canons (een van thuys van Nassau, een van Vuytrecht ende een van Dordrecht) 1 halve canon, 1 halve slange, 2 couleuvrinen (het een cleynder dan het ander) 2 derdelingen ende een valckonet, alles van metael, met noch vier ijsere stucken, doch waeren wel de een helft van deselve stucken bij ons geschut ende schieten geraeckt, maer alleen twee gansch bedorven. Men vont noch in de stadt ontrent 30 tonnen souts, 900 pont cruyts ende wel 300 viertelen rogge, die ten deele bedorven was, om datse in thuys van Sijn Ex^tie gelegen hadde, twelcke seer doorschooten was ende mitsdien de kalcke ende steen daerop gestort ende gestoven. Op desen middach en wist den Graeve van Mansfelt noch niet dat de stadt geaccordeert ende overgegaen was (hoewel se nochtans genouch voor sijn oogen ende hem dat siende hadde hij gewilt, overginck) maer hadde last gegeven aende geenen die op den vuyterdijck in het tranchement aldaer gemaeckt waeckten, wel op den toorn vande stadt te letten ende soe men daerop eenich signael van roock dede, dat sij daertegens terstont oick een roocksignael doen soude, dwelcke des achternoens siende op den toorn een grooten roock (die bij eenigen van ons volck op den toorn geloopen ende de gereetschap daer vindende gemaeckt werde) begonsten gereetschap te maecken om daertegen wederom te roocken, dan kregen terstont ander werck, want boven het gestaedich schieten met geschut vuyte schantse, viel ons volck vande kercke van Raemsdonck met ruyteren ende knechten vuyt sterck ontrent 100 peerden ende 400 man te voet om haer in tselve retranchement te besoucken ende deden door twaeter marcheren ontrent 200 man om heur den pas van achteren te couperen. D'anderen quaemen middelertijt langs den dijck aen schermutserende ende fonseerden eyntelijck tvoors. retranchement, daer drie Capiteynen van t'regement van La Motta met ontrent 200 man innelaegen, daeraff de achtersten, siende ons volck door twaeter commen, begonsten te vluchten, verlaetende de voorsten, die haer wel queeten ende van tvluchten vande achtersten niet en wisten, die daeromme te lichtelijker bij de onsen overvallen werden, ende bleven aldaer doot Jacques de Ransy ende noch wel

30 man met hem ende werden gevangen de 3 Capiteynen (met naemen Sint Pierremont, Basselee ende Catrys) met noch ontrent 15 soldaeten ende bleven vande onsen alleen doot 2 man ende 7 ofte 8 gequetst. Middelertijt schoot men seer met groff geschut naer den viant, die dese te hulpe wilde commen ende alsoe beletten dat men de vluchtende niet genouch vervolgen en konde. Vuyt desė Capiteynen verstont men vanden doot van Mons de Ton voors. ende dat men noch van t'overgaen vande stadt in haer leger niet en wiste. Op den avont trock noch in de stadt de compagnie vanden Oversten van Duvenvoorde, die men vermoede dat wel in de stadt vuyten naeme vanden jongen heere Graeff Hendrick van Nassau commenderen mochte [1], ende metten doncker deede men alle tvolck in theele leger aende wallen brengen, de pickiers elck met een cleyne stroywis boven op de piecke ende daernaer werden de trommelen geslaegen, alle de musquetten ende roers affgeschooten ende alle de stroywissen aen brant gesteecken, daerdoor in een corte stont theele leger rontsomme vol vierteyckenen stont, twelcke tot veel reysen geitereert werde, werpende de pickiers haer stroywiskens, als se geheel in brant waeren vande piecken al brandende in de grachte ende staecken dan weder versche stroywissen daerop, oick de roers ende musquetten begonsten van eenen houck eerst te schieten ende ginck alsoe gelijck een blixem rontsomme al oft over een rat gedrayt hadde ende duyrde alsoe wel een halff vuyre lang. Daernaer begonst men mettet geschut te schieten ende deden alle de ooirlochschepen, die vande stadt ende in de quartieren van Raemsdonck ende alle de schantsen oick het selve tot een verheuginge vande victorie ons bij God Almachtich gegeven, die seer groot was. Onder dit verheugen gebeurde een groot accident, te weeten men hadde de vierpannen aende vier baeckens oick ontsteecken, daer aff eenen hing voor de tent van Sijn Ex^tie op een bolwerck, daer een heele ende halve canon stonden al gelaeden. Achter de heele canon hadde Sijn Ex^tie lange gestaen ende nauwelijckx wech gegaen sijnde viel een voncke vanden vierpan op tcruyt van tstuck daerdoor het affginck, twelcke

[1] Den 18den Januarij 1593 hadden de Staten van Holland aan den jongen Prins Frederik Hendrik commissie gegeven als Kolonel over een regiment voetknechten van 20 vendels, op een tractement van 800 gulden in de maand van 32 dagen, » en dit niet tegenstaende dat de Staten wel verstaen, dat Sijn Excell. noch in de naeste jaren de voorsz. Staet niet zal actuelijk in persoon mogen bedienen. Met sulken verstande nochtans dat de Luytenant Colonel over de voorsz. compagnien, in 't geheel of deel, sal wesen een van de edele huysen der voorsz. landen van Hollant en Westfrieslant ». Die betrekking van Luitenant Kolonel was door de voornoemde Staten gegeven aan Jonker Arend van Duyvenvoorde.

soude geweest hebben met pericule vande persoen van Sijn Ex^tie^, soe hij daer noch achter gestaen hadde om t'overloopen [1] van het stuck wille. Nu en dede het anders egeen quaet dan eenichsins versengende den Ingenieur Kemp, die een stuck weechs besijden den mont van tgeschut stont. Dese stadt van Geertruydenberch is een soe stercken vasten stadt als in dese landen is, waeromme men van onse sijde selffs verwondert was wat heml. tot sulcken schielijcken schrick mochte beweecht hebben, ten waer tgebreck van pulver, de doot van haer Gouverneur ende bovendien meest t'eminent pericule, dat haer mette gaelderie achter thoff was genaeckende, omdat daer soe veel bresche geschooten was, dat men over de gaelderie sonder climmen in de stadt soude hebben mogen loopen, immers dat de geenen die op deselve gaelderie gestaen hadden, soe hooch met haer voeten souden gestaen hebben als die van binnen om de bresche te bewaeren. Hierbij gevoucht de desperatie van haer ontset als sijl. alle dien selffs seyden, ende dat sijl. den moet al verlooren hadden van dien dach aen dat den Graeff van Mansfelt van Osterhout naer de Langestraete vertooch, omdat sij wel bemerckten, dat hij heml. vande Langestraete niet en soude konnen secoureren, dewijle hij sulcx vande sijde van Osterhout (twelcke den rechten wech was) niet en hadde konnen doen. Aengaende de eetwaeren hadden sij noch middel om lange te houden. In dese belegeringe sijn in alles van ons volck wel doot gebleven drie hondert mannen ende noch wel 400 gequetst, twelck ons leger niet weynich en verswackte, omdat alle de compagnien door de giericheyt vande Capiteynen soe seer swack waeren dat de 66 compagnien voetknechten vande regementen van Graeff Philips, Brederode, Loockeren, Balfour, Noorthollant, Vuytrecht ende Zeelant van eersten aen niet veel stercker en waeren geweest dan ontrent 6000 mannen, die de Staeten wel tegen 9000 mosten betaelen. Boven desen waerender in tleger 650 Engelschen ende 600 Vriesen, 700 ruyteren ende 1200 bootsgesellen ende andere officiers ende dienaers in slants dienste sijnde. In dese belegeringe' sijn in alles geschooten op de stadt ontrent 4000 scheuten met geschut ende tegen den viant van buyten ontrent 300 scheuten. In deser vougen quam met gewelt weder in handen vande Staeten dese stadt, die heur eerst over de 300000 gulden gecost [2], naederhant vande garnisoenen daerinne sijnde vercoft ende schandelijcken aenden viant verraeden was, ende om gereet gelt overgelevert, hoewel de Staeten

[1] Terugloopen.
[2] Dit wert genomen mette bagagie bij heml. in ende naer de mutinatie getrocken ende ontfangen.

in dese belegeringe geen cleyne maer seer excessive extraordinaris costen gedaen ende soe men seyt het groen ende drooch geemployeert hadden, in sulcker vougen dattet een vande heerlijckxste belegeringen is geweest die in 100 jaeren gesien ofte gehoort is, daeromme de eere oick van dien te grooter is ende de schande vanden viant te meerder, die niet alleen dese stadt bij hem te vooren met gelt gecoft voor sijn oogen heeft sien reduceren in den macht vande Staeten, maer oick laeten voorbijgaen soe schoene occasie om yet anders geduyrende dese belegeringe aen te grijpen. Dit alles dat soe wonderlijck schijnt in onse oogen is vanden Heere der Heeren gewrocht, die daeromme sij eere, prijs ende danckbaerheyt in alle eeuwen. Desen dach dede men opnemen seeckere twee springers geleyt recht voor Vuylendonck op tvelt, daer de timmerluyden wat onvoorsichtich mede toegaende, ginck den eenen los ende smeet twee timmerluyden aen stucken in de locht. Desen dach op den avont quaemen in tleger den Heere van Brederode ende die van Rotterdam ende Dordrecht om de stadt te besien ende noch wel 2000 mannen ende vrouwen ende kinderen van alle canten vuyt Hollant om de stadt te besien, wesende alles met sulcke groote blijschap gedreven, dattet scheen dat se naer de heerlijcxste kermisse van tlant gingen, alse gingen sien dese geruineerde stadt ende tgeweldich leger ende begraevinge rontsomme, welcke begraevinge seecker seer wel haer besiens waerdich was, omdat se soe heerlijck was datter bijnaest niet aen en ontbraeck. Desen daeh quam tvoors. groote convoy van Antwerpen logeren tot Alfen.

Den xxvj[en] Junij regende het des morgens vrouch een seer groote vlaege ende oick des achternoens ende werden in de stadt (als sijnde plaetse van tdelict) gehangen de drie vercoopers vande stadt voors. ten exempele van anderen. Den Graeve van Mansfelt nu seecker sijnde dat de stadt over was, maeckte alle gereetschap om te vertrecken ende dede sijn carriage mettet geschut wech brengen tot Capelle toe, laetende alleen eenich voetvolck tot Wasbeeck om de retraicte te doen, daer onse wacht vast tegen schermutseerde ende eyntelijck gewaer werdende dat den viant meest wech was, lieten sulcx Sijn Ex[tie] ende den Graeve van Hohenloe weeten, die met ruyteren ende knechten daerop vuyt quaemen, maer eer sij aenquaemen begonsten de achterste vanden viant mede te vertrecken ende staecken voor voets alle de huysen van Wasbeeck in den brant, om tvervolch vande onsen te beter te beletten, maer ons volck door den brant rijdende ende marcherende volchden den viant totte eerste brugge van Capelle toe, sonder heml. aen eenige schermutsinge weder te

konnen brengen ende commende Sijn Ex[tie] ende de Heer Vere wat onvoorsichtich met weynich volckx totte tweede brugge, schoot den viant met 2 veltstucken daernaer, die daeromme niet voorder commen en conden, maer mosten op den avont sonder yet vuyt te rechten weder afftrecken ende brack den viant de brugge achter hem aff ende bleeff met een deel van sijn volck tot Capelle logeren ende had de reste laeten trecken, te weeten de avantgarde naer Loen op tSant, daer des avonts quam tconvoy van Antwerpen voors. Oock de soldaeten die vuyte stadt gecommen waeren hadden des nachts gelogeert tot Dongen ende verstaen hebbende dat den Marquys van Warenbon mettet convoy weder tot Loen gecommen was, trocken oick daerwaerts ende naemen daertoe de waegenen mede. Voorts was het in tleger stille, daer de luyden in groote meenichte quaemen om de stadt ende tleger te sien, elcx mette beste clederen aen, alsoff het kermisse waere. Desen dach en begonst men noch egeen wercken aff te werpen nochte oick de grachten te oepenen tot groote costen van tlant, dien elcken dach van tleger veel cost, sonder dat nochtans hiertoe eenige merckelijcke redene diende. Men accordeerde niettemin mette geenen die de gaelderien aengenoemen hadden elcx voor de somme van 900 gulden ende nu niet volmaeckt en waeren, waeromme men heml. voor elcx gaff 850 gulden.

Den xxvij[en] Junij regende het seer ende nam den viant mette reste van sijn volck den pas naer Waelwijck ende Baertwijck, waeromme Sijn Ex[tie] vresende voor Hoesden naer deselve stadt sont Langvelt, Berendrecht ende Keerweer met heure vendelen ende naer Woudrichem ende Werckendam de vendelen van Bovetis ende Haveskercken. Des morgens dede Sijn Ex[tie] in de stadt predicken ende adt des middachs aldaer. Op den achternoen om tlant van costen te ontheffen dede men seer veel cagerschuyten [1] affdancken ende oick cleyne schuyten, die men om beter wacht te mogen houden hadde moeten hebben ende quam den viant des avonts met sijn convoy ende alle sijn volck logeren tot Waelwijck ende Baertwijck voors.

Den xxviij[en] Junij was het schoen weder ende veranderde Sijn Ex[tie] binnen de stadt de wet ende om op alle voorvallende saecken te beter te letten ende te mogen secoureren het fort van Creveceur soot noot waere, dede men het geschut schoen maecken, om tselve metten eersten reede te hebben ende te mogen daerwaerts senden. Noch begonst men de wallen vande stadt wat te effenen ende de poorte ende brugge te maecken, werden mede naer Bergen op den Zoem gesonden de compagnie knechten

---

[1] Kagterschuiten, ook wel kaghen genoemd, langwerpige, open zeilscheepjes.

van Hopman Vaillant, ende weder naer tlant vander Toolen den Colonnel Piron mette 100 musquettiers, daermede hij, La Coorde ende Maximiliaen gecommen waeren, begonsten noch seer veel oirlochscheepen die voor de stadt op de wacht gelegen hadden te vertrecken naer Zeelant ende Hollant. Men begonst oick tgeschut in Raemsdonck aff ende tscheepe te brengen ende voorts alle gereetschap te maecken om metten eersten tleger te mogen breecken. Op den avont quaemen in de stadt de Princesse Wed^e^ van Orangien met haer soen Hendrick Frederick ende den Advocaet Oldenbernevelt, bij dewelcke Sijn Ex^tie^ in de stadt ginck eeten, ende men creech tijding dat den viant naer Oosterwijck getoogen was ende daer met sijn leger logeren soude ende dat hij sijn geschut alles naer sHartogenbosch dede brengen.

Den xxix^en^ Junij werde noch meer gearbeyt om tgeschut ende admunitie van oirloge tscheepe te brengen ende werde geresolveert dat men 26 stucken, te weeten 8 heele, 12 halve canons ende 6 veltstucken met haer toebehoiren gereet soude houden om te mogen in der haest brengen daert noot wesen soude ende dat men de reste weder naer Dordrecht in t'magasijn soude seynden, ende werde dienvolgende voort tscheepe gedaen meest al het geschut, soe vuytet quartier van Sijn Ex^tie^ als Raemsdonck. Op den achternoen werde tflot vuyte Donge wech gehaelt ende naer Geertruydenberch gebracht, om aldaer gebroocken te werden. Ende tot desen daege toe, tot groote coste vande landen gedilayeert sijnde t'affbreecken vande wercken, heeft men nu mede in de stadt aenbesteedt de opneeminge vande gaelderie, t'reynigen vande grachten ende het opmaecken vande ravelijnen mettet vergrooten ende aenbouwen van dien, want men die aende stadt vast ende daeraff bolwercken maecken wilde, wel verstaende dat men beoosten den Stelhoffsen dijck tegen de diepe Donge aen van nieus liet maecken een halff bolwerck om op twaeter ende langes den dijck te flanqueren ende dat men t'ravelijn bewesten den dijck leggende bet op den houck vande stadt noordewaerts aen dede trecken, mitsgaeders oick t'ravelijn aenden Medeschen dijck naer twaeter toe wat omtrecken om de heele noortsijde vande stadt mede te beschieten ende soe te saemen beter op malcanderen te mogen flanqueren. Oick trock desen dach weder vuyt de stadt de compagnie vande guarde ende quaemen daerinne de compagnien vande Hopluyden Gijselaer ende Cobbe ende werde geordonneert dat den oversten Duvenvoorde in de stadt vuyten naeme vanden jongen Graeff Hendrick van Nassau (dien dselve bij testament van sijn vaeder gemaeckt was) soude commanderen als gouverneur ende dien volgende sijn compagnie mette andere twee daer in garnisoen blijven om t'allen tijden over de

garnisoenen beter gesach te hebben, beneffens soe werde dit onder de hant alsoe doorsteecken om den Graeve van Hohenloe ende Laurens Plouch, die t'anderen tijden de stadt qualijcken geregeert hadden met eenige apparente schijn daervuyt te houden ende dat sij geen reden van miscontentement en souden hebben, dewijle men daertoe nam de Lieutenant vanden geenen die de stadt in eygendom toequam, wesende Graeff Hendrick, oick omdat men sach wat moeyte den Graeff van Hohenloe maeckte om metter tijt tgesach binnen Bredae te krijgen, daeromme men te meer vreesde hem ofte yemant vande sijnen in de goederen van Nassau eenige gouvernementen ofte bevelen te geven. Voorts werde geordonneert dat tSchots regement op den avont naer de Bommelerwaert verreysen soude, dan begonnen hebbende te marcheren werden gecontremandeert. Sijn Ex^tie ende de Princesse aten des middaechs in tleger, gingen op den achternoen besoucken den Graeve van Hohenloe, die de koortse gekregen hadde ende quaemen daernaer weder in tleger eeten ende gingen daernaer alles in de stadt slaepen.

Den lesten Junij vertrocken vuytet leger de vaenen ruyteren van Graeff Philips van Nassau, den Prince van Espinoy, Potlis, du Bois ende Huchtenbrouck naer Hoesden toe, om van daer met te nemen de vaenen van Louys Laurens ende Donck ende daermede in de Bommelerweert te rucken ende te beletten dat den viant daerinne niet en quaem, met belofte dat men hem tSchots regement terstont soude naer senden, twelcke oick geschiede ende werde tscheepe gedaen ende hem naer gesonden, alles op tvermoeden dat men hadde, dat den viant thooft daer heenen mochte hebben, maer op den avont creech men eerst vaste tijdinge dat den viant tot Bochoven gecommen was om Creveceur te belegeren, welcke plaetse ingevalle hij over 5 weecken belegert hadde ende getracht voorts te passeren in de Bommeler ende Tielerwaert, soe hadde hij mogelijck de middel gehadt om theele beleg van Geertruydenberch te diverteren, dan is door gehenckenisse Godes daerinne verblint geweest. Nu omdat den viant tselve wil tenteren werde bevel gegeven t'meeste deel van tleger op morgen vrouch op te trecken ende heur naer de Bommelerwaert te spoeijen. Middelertijt dede de Hopman Spronck tot Creveceur in garnisoen leggende de schantse dapper verstercken ende fortifieren ende tegen over dien in de Bommelerweert opwerpen een tranchee op den oever van twaeter om daerdoor ons volck derwaerts commende defensie te geven ende deed voorts alle saecken aenstellen om den viant te wederstaen.

VANDEN TOCHT NAER DE BOMMELERWEERT.

Den eersten Julij quaemen de voors. 7 vaenen ruyteren inde Bommelerweert ende logeerden tot Heel ende Amelroye. Ten selven daege trock den viant van Bochoven op naer Engelen ende sloech daer leger ende dede een deel van sijn volck logeren aende steenhovens een stuck weechs buyten Engelen naer de schantse, die daer terstont begonsten te schantsen ende haer te verseeckeren. Noch vertrock den Graeve van Hohenloe vrouch vuytet leger mette resterende ruyteren naer Hoesden, hem doende aenden Elshout over twaeter setten om soe verseeckert over te commen. Item gingen van Geertruydenberch tscheep de regementen van Zeelant, Graeff Philps, Vuytrecht ende de Engelschen om naer de Bommelerwaert te seylen, dan overmits het desen dach een seer groote storm wayde ende seer quaet weder was en consten se niet wech commen, maer mosten voor de stadt blijven, daer mede mosten blijven tscheep de vier vendelen Vriesen die wederom naer Vrieslant gaen souden ende niet tegenstaende al haer volck in garnisoen lach ende hadden se niet alleen niet meer volcx willen senden, maer noch desen weder te rugge ontbooden. Sijn Ex^tie^ alle ding ten vuytersten verhaestende ende willende beletten de comptste vanden viant in de Bommelerweert, is desen dach niettegenstaende den storm met een schip voorts gevaeren door de kille naer Gornichem ende tijdelijck daer gecommen. In de quartieren voor Geertruydenberch bleven in tquartier van Sijn Ex^tie^ de resterende vendelen van het Noorthollants regement om tselve te bewaeren, totdat de pallisade opgebroocken ende alle de amunitie van oirloge tscheep gedaen soude wesen ende in Raemsdonck bleven te selven fynen de regementen van Brederode ende Loockeren mette vendelen van Barnevelt, Steenhuysen ende Appel, over den welcken alles Loockeren commandeerde ende hadde last, als het alles in heur quartier soude affgebroocken sijn dan mede in tquartier van Sijn Ex^tie^ te trecken. Noch trock in de schantse aenden Stelhoffsen dijck de compagnie van Rijswijck, omdat Vernier mettet regement van Graeff Philps vertoogen was. Desen dach werde een goet deel vande amunitie van oirloge tscheepe gedaen.

Den ij^en^ Julij hebbende den viant vrouch geplant buyten Engelen twee stucken geschuts, begonst daermede te schieten naer Creveceur ende schoot veel scheuten sonder prouffijt, daertegen die vande schantse weder altemet schooten. Oick quaemen vrouch tot Hedel de thien vendelen Schotten, daeraff een deel over de Maese scheepte ende gingen logeren op tlant benoortoosten de Diese ende begonsten aldaer te retrancheren, meynende dat

den viant aencommen soude, die tselve niet en dorste doen, soe omdat hij verwondert was ons volck daer te sien retrancheren, als oick om dattet hem niet wel mogelijck en was over het platte lant approche te doen, overmits het meest onder waeter stont door de opsteygeringe vande Diese (want die van Creveceur vresende de compste vanden viant ten tijde hij naer Geertruydenberge quam, hadden een damme in de Diese geslaegen recht voor de schantse, om alsoe het platte lant te verdrencken), waerdoor oick belet werde dat hij desen nacht volgende sijn meyninge sijn geschut niet en conde dicht onder tfort brengen. Eyntelijck quam Sijn Ex^tie in de schantse mede brengende 2 stucken vuyt Gornichem ende een vuyt Hoesden, die des nachts in de schantse geplant werden om op den viant te schieten. Ende om te beter den viant sijn voornemen te beletten, voeren van Geertruydenberch aff dvoors. drie regementen mette Engelschen, maer mosten seylen beneden bij Dordrecht omme naer Gornichem. Noch voeren de vier Vriese vendelen weder naer Vrieslant, die men aldaer van doene hadde omdat den viant Coevoerden hoe langer hoe meer benaude vuyte huyse van Gramsberge, ter Clooster ende Ruynen. Noch voer de Princesse met haer soen ende de Jonckvrouwen ende den Advocaet Barnevelt weder naer den Haege ende werde seer verhaest het opnemen vande pallisade ende tscheepen vande amunitie van oirloge.

Den iij^en Julij vrouch begonst Sijn Ex^tie vuyt Creveceur mette drie stucken te schieten in tleger vanden viant tot Engelen ende aende steenhovens, daermede hij seer groote schaede onder heml. dede ende den viant in sulcke vrese bracht, dat sij niet en wisten hoe sij schielijcken genouch wech commen souden ende trocken naer Vlijmen, daer sij doen haer leger begreepen, laetende op tvelt leggen eenige doode menschen ende peerden met tgeschut geschooten ende scheen de vrese soe groot te wesen, dat indien men 18 ofte 20 stucken gehadt hadde, den viant wel, verlaetende tenten ende bagagie, soude verloopen hebben, dan en const tgeschut aldaer soe haest niet gebracht werden, overmits eerst desen dach van Geertruydenberch affvoeren de ponten daerinne waeren de 8 heele ende 12 halve canons mette 6 veltstucken die tot Dort toe quaemen. Desen dach werde vuyt Raemsdonck meest opgenomen alle de pallisaden ende met t'andere houtwerck ende amunitie van oirloge tscheep gedaen ende quaemen op den avont de 16 vendelen, in Raemsdonck gebleven, logeren in tquartier van Sijn Ex^tie om daer te blijven tot dat de grachten vande stadt geoopent ende vuyt tselve quartier alle de pallisade mette amunitie van oirloge wech soude sijn, daeraen men vast dapper arbeyde.

Den iiij^{en} Julij quaemen de voors. regementen van Zeelant, Vuytrecht ende Graeff Philps mette Engelschen in de Bommelerwaert, daeraff de Utrechtsche logeren tot Driel met 2 vaenen ruyteren, tregement van Graeff Philps tot Amelroy ende de resterende ruyteren aldaer ende tot Wel, die van Zeelant mette Engelschen bleven tot Hedel logeren bij de Schotten, daer oick op thuis lach Sijn Ex^{tie} ende in tdorp den Graeve van Hohenloe. Den viant hielt hem tot Vliemen gansch stille. Voor Geertruidenberch ginck men mettet oepenen vande grachten ende opnemen vande pallisaden ende tscheepen vande amunitie seer voort, werde mede opgenomen de scheepbrugge ende gereet gemaeckt om naer de Bommelerwaert gebracht te mogen werden. Desen dach quaemen de ponten mette voors. 26 stucken tot nabij Gornichem.

Den v^{en} Julij bleeff den viant te Vliemen stille leggen ende Sijn Ex^{tie} tot Hedel ende in de Weert. Voor den Berch werde een groot deel van tgoet gescheept ende naer Dordrecht gesonden ende gelast aldaer te blijven ende te wachten op naerder bevel, werde niettemin verscheyden compaignien in garnisoen gesonden, als Liere tot Sevenbergen, Vernier tot Bredae, Boucholt tot Nieumegen, Barnevelt op de Voorne, Hoboocken naer Bergen op den Zoem ende eenige anderen. Noch werden gesonden de vaenen ruyteren van Espinoy, Potlis, Barchon, Baelen, du Bois ende Parcker naer Overijssel om met tVriesche volck een goet convoy in Coevoerden te doen, ende onder tbeleet van Graeff Willem van Nassau, te sien wat voordeel sij aldaer op den viant souden konnen becommen, werde oick de compagnie van Damman naer sGraevenweert in garnisoen gesonden.

Den vj^{en} Julij bleeff den viant tot Vliemen ende ons volck in de Bommelerweert stille, sonder dat men vernemen conde wat des viants voornemen was, dan dat men wel vermoede dat sijn intentie alleen was eenich garnisoen binnen sHartogenbosch te brengen, daertoe hij met brieven ende andere perswasien seer arbeyde. Middelertijt trock Sijn Ex^{tie} tot Hoesden doch quam des avonts weder in tleger ende ginck men voor den Berch mettet oepenen vande grachten ende affwerpen vande quartieren seer voort.

Den vij^{en} Julij quaemen in tleger voor Creveceur dvoors. 26 stucken geschuts ende terstont daernaer oick de scheepbrugge, daer, overmits den viant hem tot Vliemen stille hielt, tgeschut in de ponten ende de scheepbrugge stille bleeff leggen. Desen dach was het seer schoen weder ende werde tvoordere geschut van Geertruydenberge aff gebracht naer Dordrecht ende weder in t'magazijn gestelt. Ontrent dese tijt begonsten de Heeren Staeten Generael eerst weder te vergaederen, bij dewelcken Gijlpin (ge-

weest Secretaris vanden Raede van Staete van wegen de Coninginne van Engelant) werde geadmitteert tot Raedt in tselve collegie van wegen haere Ma[t] ende van wegen die van Utrecht (die nu lange tijt niemant in tcollegie gehadt hadden) daerinne oick gestelt Aelbrecht Foeck, daermede tcollegie wat versterckt werde.

Den viij[en] Julij was het schoen weder ende hielt de viant hem seer stille. Vuyt ons leger werden noch in garnisoen gesonden eenige vendelen knechten als Lucas Hedding naer Steenwijck ende Schinckel (die de compagnie van Aert Hessels heeft) naer Doesborch. Op den achternoen quam binnen den Bosch den Graeve van Mansfelt, dien die vande stadt 3 eerschooten deden. Men vermoede dat hij daer binnen tooch om hemluyden te induceren dat sij garnisoen innemen soude. Op den avont begonst men de scheepbrugge over de Maese te slaen besuytwesten de schantse van Creveceur, lang ontrent 840 roevoeten ende leggende op 35 aecken ende schuyten. Oick vertrock vuyten leger naer den Haege Johan Pauli om bij den Staeten Generael geeedt te werden om van wegen die van Holland te sitten in den Raede van Staete in de plaetse van M[r] Sebastiaen van Loosen die daer vuyt ginck.

Den ix[en] Julij werde volmaeckt de voors. scheepbrugge, dan overmits men die noch niet en wilde gebruycken, werde aen elck eynde van dien een gat van ontrent 4 roeden oepengelaeten. Op den achternoen begonstet seer te regenen ende quaemen vuytet leger vanden viant 5 tambourijns, om verscheyden gevangenen, die wel tot 60 toe in ons leger saeten, daeraff eenigen bij wisselinge tegen de onsen gelost werden. Desen dach waeren binnen den Bosch wel 300 mannen vanden viant over de borgerie gebilgetteert om te refraischeren ende bovendien waerender noch wel 1000 met haer sijdgeweer in de stadt gecommen, twelcke de borgeren gewaer werdende, brachten door haer burgemeesteren te wege bij den Graeve van Mansfelt dat haer op lijffstraffe gelast werde vuyt te gaen, ende sijn dien volgende gedwongen geweest weder vuyt te gaen, die anders haer mogelijck meester vande stadt souden gemaeckt hebben.

Den x[en] Julij regende het seer ende hielt den viant hem tot Vliemen ende in den Bosch noch stille, daerover Sijn Ex[tie] naer den Staeten Generael sont Renier Cant met brieven van credentie, om bij deselve te wege te brengen dat Sijn Ex[tie] eenige andere plaetse soude mogen aentasten, ende soe den viant selffs te diverteren ofte naer Overijssel te gaen, soe den viant daer heene mochte commen te vertrecken ofte noch eens een inval in tlant van Waes te doen. Noch vertrock vuyt ons leger naer Hol-

lant den Almirael Duvenvoorde ende gaff Sijn Ex[tie] verloff aende 400 Engelschen vuyt Oosteynde ende Vlissingen gecommen om op morgen weder naer haer garnisoen te vertrecken. Desen dach tooch la Motta met 4 vaenen ruyteren vuyt des viants leger naer de Graeve toe ende quam des volgenden daechs wederomme, daerdoor men vermoede dat den viant wel met sijn heele leger daerwaerts gaen mochte. Noch werden in tleger ontbooden alle de compagnien knechten, die noch voor Geertruydenberge laegen, omdat men verstont dat de grachten vande stadt al meest weder geoepent waeren ende een swaere pallisade geslaegen buyten op de contrescharpe naer t'ravelijn aenden Stelhoffsen dijck, daer men de gaelderie liet leggen om tbolwerck daerover te maecken, doch werde gelast dat de compagnie van Rijswijck in de schantse aenden Stelhoffsen dijck soude blijven ter tijt toe dat alle de bolwercken opgemaeckt souden sijn.

Den xj[en] Julij wayde het een verlegen storm, dan was drooch weder ende werden de 400 Engelschen voors. gescheept ende weder naer Vlissingen ende Oosteynde gesonden ende de scheepbrugge die beneden de schantse gelegen hadde opgebracht tot ontrent 150 passen boven de Diese, die beoosten de schantse in de Maese loopt ende werde aende sijde vanden Bommelerweert vastgemaeckt, blijvende over de andere sijde een gat van ontrent 4 roeden als boven.

Den xij[en] Julij vrouch begonst den viant met sijn heele leger te vertrecken naer Gestel, doende sijn geschut ende waegens met eenich volck door de stadt vanden Bosch brengen om haestelijcker de revieren te passeren, dan overmits die vande stadt de meenichte van tvolck niet dan bij partijen en wilden doorlaeten, heeft hij die naer Gestel ende Berlicum doen trecken, daer se de bruggen gereet vonden, passeerden ende meest desen nacht logeerden. Ende hiermede eynde het gedreychde beleg van Creveceur, sijnde een cleyne schantse gelegen op de westhouck vande Diese, daer se in de Maese loopt, welcke schantse niet grooter als ontrent 850 voeten in t'ront sijnde, seeckerlijck tegen gewelt niet houbaer en soude geweest hebben, hadde den viant die met gewelt aengetast, twelcke hij door de groote confusie vande sijnen ende door het schielijck commen van ons volck in de Bommelerwaert, gelaeten heeft, moetende nu door thooge waeter ende den grooten regen, die meest alle de wegen bedorven hadde met schande daeraff scheyden, wesende al te groote smette voor een Conincklijck leger, eerst een goede stadt niet te hebben konnen ontsetten ende daernaer een cleyne molshoop niet te hebben konnen krijgen, jae niet derven aentasten. Des avonts werden eenige peerden naer den

viant gesonden om te weeten waer se thooft heenen hadden, dwelcke haer gevolcht hebben tot ontrent Gestel ende aldaer 2 peerden gekregen, daermede sij wederomme gecommen sijn. Desen dach ende oick nacht regende het altemet eens.

Den xiij^{en} Julij was het schoen weder ende omdat den viant desen dach voort marcheerde naer Oss ende tlant van Ravesteyn, werde Graeff Philps van Nassau met sijn vaen ruyteren gesonden naer Nieumegen om alle inconvenienten aldaer te voorcommen ende tijdelijck Sijn Ex^{tie} te adverteren, soe den viant thooft daerwaerts mochte hebben. Hiertegen quam weder in tleger de vaen ruyteren vanden Heere Robert Sidney, die vuyt Bredae quam. Op den avont quaemen in tleger de heeren Leoninus ende Teeling vuyten Raede van Staete, om met Sijn Ex^{tie} vande gelegentheyt van tleger te verhandelen ende te voorderen dat een deel van tleger mocht geschickt werden naer tlant van Waes om de contributien over lange gemaeckt ende tot noch toe onbetaelt gebleven, d'een metten anderen te executeren ofte tlant voors. aff te branden. Den viant ginck desen nacht logeren met sijn leger tot Oss. Desen dach hadde Graeff Willem van Nassau alle sijn leger, wesende stijff 3000 man te voet ende 8 vaenen ruyteren met 6 stucken geschuts tot Meppel bij malcanderen om Coevoerden te gaen victailleren ende eensamentlijck de huysen bij den viant innegenomen weder aff te nemen ende op s'anderen daechs te marcheren, dan omdat den viant daer sterck was most hijt langer vuytstellen.

Den xiiij^{en} Julij quam in tleger den Heere van Loockeren met 16 vendelen voetknechten, die tot noch toe voor Geertruydenberch gelegen hadden, daeraff de 6 vendelen van t'Noorthollants regement gingen logeren tot Rossum ende de 6 vendelen van Loockeren tot Wel ende de 4 van Brederode tot Amelroy ende de huysen die naer Hoesden nederwaerts staen. Desen dach trocken van des viants leger weder aff de Loureinoisen met tregement van Graeff Carel van Mansfelt ende eenige peerden, die ten deele den xxvj^{en} Junij tot Loen bij heml. gecommen waeren ende naemen den pas naer Boxtel, daer sij des avonts logeerden om voorts naer Antwerpen te vertrecken, tsij om tlant van binnen te bewaeren ofte om op de frontieren van Vranckrijck te gaen. De reste van haer leger quam logeren tot Herpen in tlant van Ravesteyn. Desen dach crijgen eenige soldaeten vuyt Hoesden ende Creveceur gescheyden ende des viants leger vervolcht hebbende gevangen 14 soldaeten vanden viant niet wijt van tleger, daeraff sij de vier seer gequetst sijnde lieten loopen ende hielden de thiene ende brachten die gevangen in tleger. Ontrent dese tijt quam

Johan Pauli in den Raede van Staete in de plaetse van Loosen voornt.

Den xv[en] Julij vrouch vertrock den Graeve van Hohenloe naer Delft om aldaer hem met gemack te laeten cureren ende quaemen daer naer in tleger de voors. thien gevangenen, die seggen dat tvolck op gisteren naer Boxtel getoogen op de frontieren gaen souden, dat mede op huyden vuyt haer leger naer Vrieslant souden gaen 7 vaenen ruyteren mettet regement van Don Philippe de Robeles ende de compagnien van tregement van Verdougo, dat oick den Graeve van Mansfelt mette benden van ordonnantie ende de oude garnisoenen weder vertrecken soude naer Bruessel, dat de Spangjaerts binnen de Graeve in garnisoen leggen souden ende de reste van haer leger ontrent de Graeve blijven, ende tegen over de stadt op t'rijck [1] een schantse slaen. Desen dach kregen eenige ruyteren vuyt Bredae ende Hoesden noch gevangen 8 soldaeten vanden viant ende 2 lackayen, den eenen vanden Graeve van Mansfelt selffs ende den anderen van een Italiaen, ende seyden dat desen dach noch niemant vuytet leger gescheyden was, doch dat men veel van tvertreck vanden Graeve van Mansfelt naer Bruessel mette benden van ordonnantie ende de oude garnisoenen sprack, om sijn commissie (soe men seyde) overtegeven aenden Aertshartoge Ernest van Ostenrijck, die commen ende Gouverneur Generael wesen soude, dat men oick seer sprack van tseynden van eenich volck naer Vrieslant. Desen dach vertrock tvoors. volck van Boxtel naer Antwerpen.

Den xvj[en] Julij vertrock vuyt ons leger de compagnie ruyteren van Pouli naer Bergen op den Zoem om aldaer in garnisoen te wesen ende sijn compagnie te verstercken, ende men liet de voors. 2 lackayen wederomme vrijgaen naer tleger vanden viant toe. Noch quaemen in ons leger 2 tambourijns vanden viant om eenige gevangenen, daeraff men eenigen los liet. Desen dach vertrock den Graeve van Mansfelt vuytet leger te Herpen, nemende den hoogen wech naer Maestricht toe, geconvoyeert bij de benden van ordonnantie ende meest alle de andere ruyteren ende oude garnisoenen, twelcke Sijn Ex[tie] bij een trompetter vuyt Nieumegen geadverteert werde. Des nachts dede Sijn Ex[tie] eenige jachten over den dam vande Diese trecken ende daermede roeijen naer den Bosch toe, die onbesien quaemen tot aen de hameye vande stadt ende en vonden niemant buyten de stadt als sij gemeynt hadden. Desen dach begonst Graeff Willem alle apparate te maecken omme voorbij thuys te Ruynen Coevoerden te victailgeren ende eensamentlijck thuys inne te nemen, doende den wech daertoe

[1] Het Rijk van Nijmegen.

van Meppel aff door t'marasche maecken ende twee stucken daerop stellen om voorts te brengen, ende dede ontrent 60 peerden van verscheyden compagnien naer Ruynen rijden om den wech aff te sien, daer den viant bij embuscade op chergeerde ende creech wel 25 ruyteren van dien gevangen, daerdoor men te meer gewaer werde dattet daerover quaelijcken soude konnen vallen.

Den xvij^en Julij vertrocken vuytet leger de Colonnellen Groenevelt ende Loockeren alleen voor haer persoen, oick vertrock de compagnie van Aert van Brienen naer Nieumegen in garnisoen ende resolveerde Sijn Ex^tie (omdat men verstont dattet volck van Graeff Carel van Mansfelt in Artois gemutineert waeren) een tocht in Vlaenderen te doen door tlant van Waes met een deel van sijn leger, te weeten met 10 vendelen Schotten, 5 Seeusche ende 6 van Loockeren ende 4 van Brederode, daer bij haer vervougen souden de compagnien ruyteren van Bredae ende Bergen op den Zoem met Louys Laurens ende eenige Zeeusche vendelen te voet onder tbeleyt vanden Graeve van Solms om te executeren de contributien van tselve lant over lange gemaeckt ende voorts aen te doen betaelen, tot welcken eynde men tvolck op overmorgen tscheep daerwaerts soude seynden ende soude Sijn Ex^tie middelertijt in den Haege gaen om mette Heeren Staeten Generael naerder resolutie te nemen op tgeene men voorts metten leger soude mogen aengrijpen ende daertoe op morgen vertrecken, met welcke resolutie Teelinck naer den Haege tooch. Voorts soude men in de Bommelerweert laeten de 9 Stichtse vendelen, 6 van Noorthollant, 4 van Graeff Philips ende de 2 Engelsche vendelen van Morgan ende Wray mette ruyteren vanden Graeve van Hohenloe, Donck, Huchtenbrouck, Vere ende Sidney, om den viant te amuseren, ende omdat noch beter te doen, sal men op morgen de brugge opnemen ende de ponten ende geschut naer de Voorne doen gaen met meest alle de scheepen, waertoe men vast alle preparatie dede, doende de ponten met geschut van beneden boven de brugge leggen voor alle scheepen, om naer gewoonte voor opgepaert [1] ofte getrocken te werden. Desen dach tooch den viant, die noch tot Herpen lach, sijn leger heel dicht in malcanderen, logerende soe beslooten als hij const, om te beter het verloopen van haer volck te beletten ende hem te verseeckeren tegen alle aencomptste vande onsen ende alsoe naer bescheyt van Bruessel te verwachten. Desen dach was het seer heet weder.

---

[1] Met paarden getrokken.

Den xviij^en Julij was het 'seer heet weder ende maeckte Sijn Ex^tie alle preparatie om naer den Haege te gaen, doende sijn bagagie tscheepe doen ende wech voeren, ende op den naernoen ginck selffs in een jachte ende voer aff naer Gornichem, daernaer begonst men de brugge te breecken ende optenemen ende gereetschap te maecken om die mede wech te brengen. Oick vertrock de vaen ruyteren van Louys Laurens naer Bergen op den Soem, om mette andere ruyteren aldaer tscheepe te gaen. Op den avont vertrocken de regementen van Zeelant, Brederode ende Loockeren voors. naer Louvesteyn, om daer tscheepe te gaen ende voorts aff te vaeren. Om tijt te winnen ende om tlant van costen te ontheffen, werden desen avont affgedanckt alle de waegens van tleger tot op 6 naer, die tot Heel bleven. Desen dach hiel den viant hem tot Herpen noch stille wachtende bescheyt, doch op den avont (tsij dat sij bescheyt hadden ofte versocht waeren bij die van sHartoegenbosch) vertrock Monsr de la Motte met 15 vendelen knechten naer den Bosch toe ende marcheerden daermede den heelen nacht ende hadde alle tgeschut van tleger binnen den Graeve doen brengen, laetende alleen 3 cleyne veltstucken tot Herpen, vuyt welck leger seer veel Duytsen verliepen, nemende den pas naer Gennep om naer huys te gaen. Graeff Willem alle sijn gereetschap gemaeckt hebbende om voorbij Ruynen naer Coevoerden te gaen, soe men meynde, dede, recht soe men beginnen soude te marcheren alle de ruyteren te rugge gaen naer Swol, daer alle de waegens al gelaeden noch waeren (hoe wel men die seyde op den wech niet wijt van Meppel te wesen) ende daermede desen nacht in der ijl rijden naer Coevoerden, blijvende met sijn voetvolck tot Meppel ende beveelende den Heere van Potlis ende den Drost van Zallant het convoy in der haest te doen, die tselve oick sulcx desen nacht deden, dat sij des morgens vrouch met alle het convoy voor Coevoerden onverhindert quaemen.

Den xix^en Julij des morgens quam la Motte voors. met tvoors. volck logeren tot Ortten ende begonnen aldaer te schantsen, vuyt vreese dat ons volck aldaer een schantse souden maecken, welcke vrese hem quam omdat ons volck den xvj^en des nachts met eenige jachten daer geweest hadden, waeromme men vermoede dat die vande stadt den viant aldaer ontbooden hadden ofte omdat sij van meyninge waeren ende begonnen beoosten de Orttense poorte een bolwerck met een catte te maecken ende dat daeromme de stadt aldaer soude moeten openleggen tot bewaernisse vande welcken sij hem aldaer begeerden. Doch la Motte verstont het heel anders ende meynde aldaer een schantse te maecken ende voor den Coning te houden.

Hiermede geswackt sijnde die tot Herpen laegen, begonsten haer noch dichter in den anderen te trecken ende heel nau te logeren, vresende eens opgelicht te werden, omdat sij niet dan 300 ruyteren bij haer en hadden ende haer volck dapper van daege te daege verliep. Desen dach dede men alle de ponten met geschut ende de scheepen met bootsgesellen ende een goet deel vande amunitiescheepen van ons leger optrecken naer Driel. Oick vertrocken heel vrouch de 10 vendelen Schotten naer Louvesteyn om tot Gornichem gescheept te werden, alwaer ten selven daege oick gescheept werden dvoors. regementen van Zeelant, Loockeren ende Brederode ende naerdat heml. amunitie ende vivres voor 4 daegen gelevert waeren, voeren se op den naernoen te saemen aff naer Dordrecht om soe naer Zeelant te commen. Noch vertrock vrouch vuyt Gornichem Sijn Ex[tie] naer der Goude, daer hij vande stadt met een banquet ende een vergulden coppe vereert werde, ende vertrock daernaer de Veenen door, daer hij alomme met groote blijschap vande boeren ontfangen werde ende quam des avonts in den Haege. Ende omdat men seecker was dat den viant in vougen als vooren tot Ortten gecommen was, ende tot Hedel niet dan drie vendelen knechten en laegen, dede men op den avont aldaer noch 2 vendelen van t'Stichtse regement commen ende voort alomme mette ruyteren goede wacht houden langes den dijck ende werde Sijn Ex[tie] van alle desen geadverteert bij den Heere van Barchon (die in affwesen van Sijn Ex[tie] in tleger commandeerde). Op den avont trocken 200 mannen vanden viant van Ortten weder naer Herpen, vresende mogelijck dat Warenbon te swack was ende lieten tot Ortten eenige Spangiaerts met een deel van tregement van la Motte selffs ende tregement vande Yren met eenige Duytsen. Oick vertrock la Motte van daer naer Bruessel, laetende Willem Standley (die weleer Deventer verraeden hadde) over tvolck aldaer commanderen. Desen dach werde bij vier ruyteren van Chinsky tusschen Ravesteyn ende de Graeve in embuscade leggende doot geslaegen 2 Capiteynen vanden viant, die met hem vieren bij den Drost van Ravesteyn te gaste geweest hadden ende d'andere twee ontreden het. Oick desen dach des morgens vrouch het convoy voors. voor Coevoerden gecommen sijnde, deden de 150 waegens op Coevoerden gedestineert daerop rijden ende de andere 150 waegens op Oetmaerssen gedestineert deden sij voorbij rijden naer Emlichem ende lieten bij de waegens van Coevoerden de vaen ruyteren vanden Heere van Barchon, om soe haest die ontlaeden souden sijn daermede weder naer Swol te rijden ende reden de 7 vaenen ruyteren mette andere waegens in grooter haeste over Ulsen naer Oetmaerssen, daer sij mede onbe-

schaedicht quaemen ende doende de waegens terstont ontlaeden, reden ten selven daege daermede weder naer Deventer ende die van Coevoerden mede ontlaeden sijnde reden mette ruyteren van Barchon oick weder naer Swol. In deser vougen werde dit convoy beleyt ende onverhindert vuytgevoert met seer groote haeste, die sij oick veel van doene hadden, want den viant vernemende dat se dien pas genomen hadden, quam desen avont met alle sijn macht logeren tot Emlichem om tconvoy te slaen, maer door tverhaesten vande onsen soe veel te laet, dattet alles al weder wech ende vertrocken was. De ruyteren dit convoy gedaen hebbende reden terstont elcx in haer garnisoen in tquartier aldaer, ende hoewel dit convoy soe seer beneersticht werde, soe bevont men al evenwel dat tot Coevoerden noch egeen noot en was, omdat in tfort noch wel 36000 pond buscruyts was ende andere provisien al advenant, in vougen dat se nauwelicx wisten waer dese nieuwe provisie te laeten, doch waeren wat beter van noode binnen Ootmaerssen, die nu te saemen te beter voorsien sijn.

Den xx^en^ Julij was het heet weder den heelen dach ende ginck den viant met sijn schantsen tot Ortten voort tot groot mishaegen vande gemeene burgeren vande stadt, die tselve werck voor ons gemaeckt te werden, achten, ofte ten minsten in heur regard niet anders te sullen wesen als een casteel ofte dwinger, daeromme sij oick alle de ambachten deden vergaederen ende in vollen raede besluyten, dat sij daer egeen schantse en begeerden, maer tselve souden beletten, twelcke sij op den avont den viant doende aenseggen, moste hij van voordere wercken ophouden ende hem genougen alleen met een tranchee tot bewaeringe sijns legers. Onse ponten ende scheepen werden op huyden voorts opgepeert tot aende Voorne, om den viant te amuseren, ende gingen aldaer aen tfort van Nassau leggen. Oick werde Sijn Ex^tie^ vande comportementen ende swaricheden vanden viant, die mits tverloopen vande sijnen tot Herpen seer swack is, geadverteert om daerinne naer sijn goet gelieven te handelen. Opden avont begonstet te donderen ende den voor middernacht seer te regenen. Desen dach quaemen de scheepen naer Vlaenderen gedestineert tot op den Biesbos.

Den xxj^en^ Julij was het tamelijck weder, maer begonst des achternoens seer te regenen, ende hiel den viant hem tot Ortten ende Herpen stille ende ons volck in de Weert ende quaemen de scheepen tot Vlaenderen gedestineert tot onder Cats.

Den xxij^en^ Julij was het goet weder ende goede wint om de Maese op te seylen, daeromme oick de scheepbrugge mette voordere amunitieschee-

pen, die naer de peerden gewacht hadden opseylden totte Voorne sonder peerden te behouven. Den viant die tot Herpen lach hoe langer hoe swacker werdende, mits tverloop van sijn volck ende daerdoor meer ende meer beginnende te vresen opgelicht te werden, te meer soe hij kennisse creech dat ons geschut aende Voorne gecommen was ende de scheepbrugge mede ende die van Baetenborch hem adverteerden, dat men de brugge begonste te leggen (twelcke nochtans niet waerachtich en was) is desen achternoen in grooter haest begonnen te vertrecken ende gaen logeren tot Velp ende eenigen soe dicht onder de Graeve, dat se mettet geschut vande stadt consten bevrijt werden. Die tot Ortten laegen onder tgebiet van Standley, hielen haer stille, verwachtende naer bescheyt, soe men tijdinge kreech, omdat die van sHartogenbosch eenigen naer Bruessel gesonden hadden om te beletten dat men tot Ortten niet schantsen en soude. Op den avont begonstet seer te regenen. Desen dach ende nacht bleven de scheepen naer Vlaenderen gedestineert tot Cats stille, wachtende dat de cavalerie tot Bergen rede wesen soude, welck wachten heml. soe quaelijcken bequam, dat sij in tlant van Waes egeen buyt en kregen, als men verstaen sal vuyt tgeene hiernaer volcht.

Den xxiij[en] Julij was het tamelijck weder ende creech men naerder ende seeckerder tijdinge van het confuys vertreck vanden viant van Herpen, daeromme men tselve met eenige geintercipieerde brieven, mede houdende van tvertreck voors. aen Sijn Ex[tie] overscreeff. Desen dach was de cantselaer Leoninus met Thomas Tomassen ende van Santen als gecommitteerden van Hollant in Creveceur om de schantse te besien ende op de naerder fortificatie van dien te letten ende hoe ende waer men tselve best soude konnen doen (hoewel daerop niet gevolcht en is) om van alles aen haer principaelen rapport te doen, ende sijn daernaer te saemen naer Gornichem gevaeren. Op den avont begonstet wederomme seer te regenen. Desen dach vertrocken dvoors. scheepen van Cats ende naemen den pas naer de Calffstaert aen Vlaenderen.

VANDEN TOCHT IN VLAENDEREN, GEDUYRENDE MEN IN DE BOMMELERWEERT LACH.

Den xxiiij[en] Julij was het tamelijck weder ende quaemen ons volck des morgens vrouch in Vlaenderen aende Calffstaert aen lant, ende setten al-

daer haer peerden ende voetvolck op tlant ende marcheerden naer Hulst toe, daer se haer sterck vonden 28 vendelen voetknechten ende 8 vaenen ruyteren, te weeten de vaenen van Sijn Ex^tie, beyde de Baxen, Chinsky, Edmont, Herauguiere, Louys Laurens ende Pouli, ende daer gerust hebbende eenige vuyren, sijn des nachts ontrent 9 vuyren begonnen te marcheren, deelende haer volck in twee hoopen ende omdat se de schantse van St. Janssteyn, leggende op den grooten wech, ende eenige anderen mosten wijcken, hebben de soldaeten tot over de knieden ende somtijts totten buyck toe in twaeter moeten marcheren meer als een vuyre lang en weder op den wech commende, hebben eenige ruyteren vanden viant ontmoet, die op verscheyden plaetsen schiltwacht hielde, dwelcke vernemende ons volck hebben alles de vlucht genoemen naer Steecken, daer den jongen Dragon met ontrent 1000 man te voet was, dien sij soe verschrickt hebben dat hij den selven nacht ontrent 2 vuyren met grooter confusie van daer vertrocken is, mette voors. ruyteren, verlaetende Steecken mette drie schantsen (want op elck innecommen van tdorp lach een propre schantse voor een aenloop ende was bovendien de kercke beschantst), ende hebben de voetknechten den wech genomen naer Sinte Niclaes ende Antwerpen ende de ruyteren naer Gent. Desen dach brachten eenige ruyteren van Doncq in tleger tot Hedel 5 gevangen ruyteren vanden viant, daeronder een Corporael was, die à la picquoree geloopen [1] ende gevangen waeren, wesende Luyckenaers ende Bourgongons. Dese confirmeerden tvoors. vertreck van Herpen ende dattet vuyt vrese geschiet was, seggende datse nu rontsomme de Graeve laegen ende daer blijven souden, tot dat men sien soude wat Sijn Ex^tie in de sinne hadde ende waer hij met sijn leger heenen wilde. Op den achternoen sondt den Marquis de Warenbon 50 ruyteren tot tegen over de Voorne, om tijdinge te hooren ende te sien waer ons volck de brugge mochte geslaegen hebben, ende hoe wel heur bij de boeren geseyt werde, dat de brugge noch niet geslaegen en was, en hebben sij tselve evenwel niet willen geloven, nochte op den oever vande Maese derven commen om sulcx te sien, maer hebben den Schout van Lit ende eenige boeren gevangen ende gebonden mede geleyt, om naerder verclaeringe daervan te hebben. Die van Ortten houden haer stille ende die vande stadt gaen mettet opmaecken van haer begonnen bolwerck voort, daertoe haelende de aerde van Ortte, daert heel hooge is, alwaer op den avont ontrent 10 vuyren veel vieren rontsomme het leger gemaeckt

[1] Op een strooptogt uitgegaan.

werden, ende daernaer seer met roers ende musquetten geschooten tot vier maelen toe achter een, soe men vermoet ter eeren van Sint Jacob, die der Spangiaerden patroon is.

Den xxv[en] Julij quam den Graeve van Solms vrouch met sijn volck in Steecken ende verstaende dat den viant in vougen als vooren gevlucht was, heeft alle de cavalerie naer gesonden om tvoetvolck te achterhaelen ende inrijden, dan meynende den wech van tvoetvolck te volgen, hebben bij ongeluk den wech gevolcht daer de ruyteren heenen gereden waeren ende van dien eenigen achterhaelt hebbende, hebben die geslaegen ende oick eenigen gevangen gekregen, de reste is het voorts ontloopen. In dit volgen hebben onse ruyteren eenigen buyt gekregen, hoewel heel weynich ende sijn soe weder te rugge getoogen naer Steecken. Middelertijt hebben tvoetvolck vanden Graeve van Solms alle de huysen doorsocht ende nergens eenigen sonderlingen buyt gevonden, jae in theele dorp niet dan eene boerinne gevonden, om redenen dat de boeren vuytet lant al ettelijcke daegen van te vooren gewaerschout waeren ende met alle haer beesten ende moebelen vertrocken, geduyrende ons volck onder Cats was blijven leggen, waerdoor ten deele toegecommen is, dat se weynich buyts becommen hebben. Eenige Schotten bij gevalle commende in de kercke, hebben aldaer 2 tonnen cruyts gevonden ende soe veelen daeromme liepen om cruyt te nemen, is bij ongeluck een lont in tcruyt gevallen, twelcke aengaende heeft eenigen gansch gequetst ende oick eenigen doot geslaegen, waerdoor tvolck ontsteeckende met gramschap hebben bijnaest tgansche dorp van Steecken affgebrant, sonder dat heml. sulcx heeft connen verbooden ofte belet werden ende sijn op den avont wederomme gekeert naer Hulst. Desen dach bleven de legers onder de Graeve tot Ortten ende inde Bommelerweert stille ende oick tgeschut, scheepen ende scheepbrugge aende Voorne voor tfort van Nassau. Den Coning van Vranckrijck gedaen bijeen commen hebbende binnen St. Denys een groote solemnele vergaederinge om aldaer vanden welstant van sijn lant te handelen, heeft hem tegen de opinie van alle de werelt bijnaest, verclaert papau ende catholyck romanesque ende is op huyden ter misse gegaen met een groote pompe, naer dat hij op de kerckdeure die geslooten was driemael geclopt hadde ende verclaert waeromme hij daer quam, aleer men se oepenen wilde. Heeft mede terstont hiernaer seecker bestant voor 3 maenden gemaeckt, in processie achter haer sacrament gegaen ende heel ijverich in die superstitie hem gedraegen, tsij dat hij volgende sijns vaeders voetstappen God affgaen wilde, ofte sijn vianden bedriegen. Nietemin heeft dit gedaen onver-

seeckert noch van eenich accoort met die vande ligue, daeraff t'eynde toenen sal off hij hem wel voorsien heeft ofte niet, omdat hij voor t'eerste niet anders hiermede geprouffiteert heeft als belet de electie van eenen anderen Coning, daer die vande ligue scheenen seer toe te arbeyden.

Den xxvj[en] Julij verliep den viant in tlant van Waes meest alle de schantskens daer leggende ende behiel alleen de schantse van St. Jans Steen, leggende op den grooten wech, ende noch een ander schantsken, leggende op een cleyne wech, loopende beoosten van Hulst aff naer den dijk toe, ende soe ons volck te peert ende te voet in tlant trocken om den viant te soucken ende oick eenigen buyt te krijgen, ende gecommen sijnde in tdorp van Sinte Nicolaes, sijn vanden Repelmonsche wech op de avantgarde vande onsen aengecommen ontrent 80 Lorreynoisen te peert gewaepent à la francoise van thooft totte knieden toe ende soe se wat onversiens op ons volck gecommen waeren, en hadden se meestal noch haer casket noch niet op thooft. De vaene van Sijne Ex[tie], daerover Risoires commandeert, de voorste sijnde ende niet weetende mogelijck hoe sterck den viant was, heeft beginnen alarm te roupen sonder nochtans te chargeren, waerdoor den viant tijt kreech hem te waepenen. Den Ritmeester Chinsky desen alarm hoorende is met sijn vaen voortgeruckt, ende voerbij de vaene van Sijn Ex[tie] commen chergeren op den viant, daerover de ruyteren van Sijn Ex[tie] mede begonnen hebbende te chargeren, ende hebben alsoe dvoors. ruyteren vanden viant overmant ende verslaegen ende ontrent 30 van heml. gevangen gekregen ende wel 60 peerden ende de anderen sijn dootgeslaegen ende ontloopen. Dese Lorreynoisen waeren seer swaer gewaepent doch slecht ende qualijcken gemonteert van peerden. Hier naer den Graeve van Solms wederkerende, heeft belegert ende beset de voors. schantse van St. Jans Steen ende de andere schantse ende heeft des nachts vuyt Hulst doen brengen 2 stucken geschuts ende doen planten ontrent 600 treden naer aen tfort, om des anderen daechs daermede te schieten.

Den xxvij[en] Julij begonst den Graeff van Solms vrouch mette voors. 2 stucken te schieten, niet om bresche te maecken, maer hier ende daer om de defensien aff te schieten. Ontrent 10 vuyren dede hij de cleyne schantse opeyschen, die naer eenige redenen over ende weer de schantse overgegeven hebben ende sijn met haer geweer vuytgetoogen. Ende soe den Graeve voornt. verstont dat den viant hem begonst te versaemelen tot Sinte Nicolaes, dede op den avont opeyschen de schantse van Sint Jans Steen, die mede begonnen te parlamenteren, ende accordeerden oick vuyt te trecken met haer geweer ende bagagie ende trocken dien volgende noch

ten selven avont vuyt ende trocken daernaer twee Zeeusche vendelen in de schantse. Voor dese schantse werden op huyden door den arm geschooten Hopman Pottei ende Hopman Dominicque door de hant. Hiernaer vertrock ons volck wederom naer Hulst ende bleven daer leggen. Desen dach was het weeck weder ende bleven de legers onder de Graeve tot Ortten ende in de Bommelerweert met alle de scheepen aende Voorne stille ende quam op den avont den Almirael Warmont weder in tleger ende ginck logeren aende Voorne. Des nachts regende het seer.

Den xxviij^{en} Julij hiel den Graeve van Solms sijn volck voor Hulst stille ende liepen eenige soldaeten om buyt te haelen hier ende daer, oick dede de Graeff meest alle de schantskens affwerpen soe tot Steecken als anderen vuytgeseyt dvoors. 2 schantsen die hij noch hiel. Middelertijt versaemelde den viant sijn macht tot Repelmonde ende Sinte Nicolas. Desen dach regende het seer ende bleven de legers onder de Graeve tot Ortten ende in de Bommelerweert stille ende tgeschut ende scheepen aende Voorne.

Den xxix^{en} Julij hielt den Graeve van Solms hem noch stille voor Hulst ende hadde gaerne gesien dat tvolck dat hij bij hem hadde een tocht gedaen hadde tot onder Gent, Brugge ende Dendermonde, om tlant alomme onder contributie te mogen brengen, daertoe den Colonnel Balfour, die alleen bij tvolck vuyt Hollant gecommen was, niet en wilde verstaen, seggende alleen om de schantse te winnen daerwaerts gecommen te sijn, oick dat den viant sterck was, dat daeromme sulcx wel tot bederffenisse van sijn regement mochte strecken, indien 200 ofte 300 van dien geslaegen ofte gevangen werden, gelijck dikwils geschiet daer de soldaeten alabandon om buyt loopen [1]. Hiertoe holp seer veel dat hem docht dat den Graeve van Solms niet soe goede ordre gehouden en hadde als hij in

---

[1] Deze expeditie naar het land van Waas was eigenlijk als krijgsonderneming van weinig of geen belang; als diversie kan zij moeijelijk aangemerkt worden, daar de beide hoofdlegers in den Bommelerwaard en bij Orten werkeloos tegenover elkander lagen; het eenige doel was het doen van een strooptogt in Vlaanderen, hoewel ook daartoe, zoo als de uitkomst geleerd heeft, de troepenafdeeling, die de Graaf van Solms onder zijne bevelen had, te zwak was, zoodra de vijand eenige krijgsmagt van beteekenis tegen hem deed oprukken. Dat Prins Maurits dit reeds van den beginne af aan heeft ingezien, blijkt uit de Resolutiën van den Raad van State, waar wij op den 23sten Julij, dus op den dag zelf dat de troepen naar Vlaanderen afvoeren, lezen: « Op het aengeven van Sijne Excellentie, te schrijven terstont aen den Graaff van Solms, getrocken met ruyteren en knechten nae 't landt van Waes, dat den vijandt van sijnen aenslag (soo men verstaet) is geadverteert, ende dat des vijandts peerdevolck getrocken is naer Vlaenderen, apparentelijck om hem sijnen tocht ende aenslach te voorkomen ende te beletten, dat hij des verdacht sij, ende des Landts volck ende macht in geen pericul en stelle, maer liever daer van desistere ».

t'eerste wel hadde mogen doen. Desen dach was het schoen weder ende hielen dvoors. legers haer stille, soe in de Bommelerweert als onder de Graeve ende tot Ortten, dan verminderde des viants volck alle daegen seer, die met groote hoopen verliepen. Op den avont quaemen ontrent 50 soldaeten vanden Bosch tot Bochoven ende hielen haer daer desen nacht ende volgende dach totten avont toe stille ende trocken doen wederomme, sonder dat men weet off sij daer om eenigen buyt te krijgen gecommen waeren ofte om waer te nemen ende vuyte gevanckenisse te verlossen de gevangen Capiteynen vanden viant, die noch in tleger waeren, te weeten Basselee ende Catrijs, daertoe men eenige suspitie creech omdat dselve Capiteynen tot Hedel los gingen.

Den xxx^en^ Julij gingen de regementen van Balfour, Brederode ende Loockeren met alle de cavalerie tot Hulst weder tscheepe met groot miscontentement vanden Graeve van Solms, omdat se volgende sijn begeerte geen tocht door tlant wilden doen, om redenen voors. ende sijn de ruyteren gevaeren naer Bergen op den Zoem ende tvoetvolck voornt. (laetende den Graeve van Solms mette soldaeten van Zeelant tot Hulst) naer Hollant. Desen dach was het tamelijck weder ende bleeff de viant onder de Graeve stille leggen, maer vertrocken op den achternoen van Ortten Willem Standeley met alle de Spangiaerts aldaer sijnde sterck ontrent 500 man ende naemen den pas naer de Graeve toe, om van daer met t'ander volck naer Vlaenderen te gaen, daer ons volck innegevallen waeren soe sij seyden, doch nu al weder vuyt waeren, twelck sij niet en wisten. Desen geheelen tijt te weeten vanden xx^en^ deser aff was Sijn Ex^tie^ in den Haege om mette Heeren Staeten Generael te resolveren op tvoorder beleyt van tleger daer seer veel swaericheden op vielen, soe omdat dselve Staeten tot noch toe egeen consent totte extraordinaris costen van tleger gedraegen en hadden, als oick om datter geen gedeputeerden van Vrieslant in die vergaederinghe gecommen waeren om seeckere questie, die tusschen Carel Roorda ende Graeff Willem van Nassau geresen was om seeckeren brieff bij Roorda wat te vrij gescreven die Sijn Genaede interpreteerde tot injurie. De gelegentheyt van dien was ten deele desen. Graeff Johan van Nassau de jonge was al van tvoorleden jaer in Hollant gecommen ende versocht aende Heeren Staeten Generael seeckere twee ofte drie hondert duysent Keurvorster gulden. dien hij sustineerde sijn heer vaeder ten achteren te wesen aen deselve Staeten. soe vuyt saecken van sijn diensten als verstreckte penningen aen wijlen H. M. den Prince van Orangie Willem van Nassau, om op welcke propositie ende versouck te

antwoorden de gedeputeerden rapport genomen hadden aen haer principaelen. Dit rapport in Vrieslant gedaen, soe tscheen en const in dat quartier niet veel vruchts baeren, daeromme den Secretaris vande Staeten aldaer (tsij vuyt goede affectie die hij Graeff Willem heuren Stadhouder toe droech ofte ter begeerte vanden selve) screeff aen Roorda ende anderen in den Haege gedeputeert, ten eynde sijl. een brieff souden willen aen Vrieslant scrijven om heml. tot eenich voordelijck antwoordt te bewegen, daerop Roorda antwoordende cerpeert eenige actien vanden Stadthouder ende eyntelijck sustineert dat de versoucken van thuys van Nassau maer een labirinthe is, daer geen eynde aen is te sien ende dat tselve niet strecken en konde dan om den Vrieschen boer tgelt quyt te maecken ende daernaer tot een rooff van haer naerbuyren te exponeren, allegerende daertoe t'exempele van Hasselt, daer Graeff Willem belooft hadde tVriesche garnisoen vuyt te nemen. Dit is in somma tgeene sijn Genaede soe hooch opnam dat hij Roorda daerover gescholden hadde, die men daeromme in de Staeten Generael niet en mocht deputeren ende konsten die van Vrieslant niet wel beweecht werden eenen anderen te committeren. Dese actie van Roorda heeft onder de hant soe veel menschen naerdencken gegeven, dattet het huys van Nassau in veele versoucken metter tijt wel mocht grootelijckx beletten, omdat van dien bijnaest egeen eynde is [1]. Desen dach quaemen in den Raede van Staete ende naemen possessie Aelbrecht Foock van wegen die van Vuytrecht ende Vitus Caminga van wegen die van Vrieslant, commende in de plaetse van Kempe van Donia, die weder naer Vrieslant ginck. Op den avont tvolck vuyt Vlaenderen gecommen sijnde voor Armuyden ende den Hopman Gistelles droncken sijnde ende haer willende doen tscheepe gaen is onder de regementen van Brederode ende Loockeren eenige beroerte ontstaen, seggende eenige soldaeten dat men heml. haer gelt onthiel ende in veel maenden geen affreeckeninge gegeven en hadde, jae

[1] Zie hierover den brief van Graaf Jan de Oude aan zijnen zoon Jan de Jonge van den 14den Febr. 1593, en dien van Graaf Willem Lodewijk aan Graaf Jan de Oude van den 16den Mei 1593 (Gr. v. Prinsterer, Archives, II Serie, T. I, pag. 223 et 235). De hevige twist tusschen Graaf Willem Lodewijk en Roorda, die hoofdzakelijk zijnen oorsprong had in de ontruiming van Hasselt door het Friesche garnizoen, hetgeen door de partij van Roorda als een verkorting van het regt van Friesland werd aangemerkt, is bij de gelijktijdige schrijvers uitvoerig behandeld. Bij geen hunner vinden wij evenwel melding gemaakt, dat, zoo als Duyck hier te kennen geeft, ook de geldelijke pretensiën van het huis van Nassau-Dillenburg eene der aanleidingen tot die twist geweest zijn. Uitvoeriger bescheiden aangaande deze zaak vindt men op het Rijks-Archief in eene breede memorie van Willem Lodewijk (Loketkas Holland A.A. 3, n°. 5) en in een paket n°. 70, Stukken rakende Will. Lod. 1596, n°. $\frac{136}{304}$.

quaemen eenigen soe verre, dat sij riepen slaet doot de overicheyt, wij willen tgelt hebben dat de Heeren Staeten voor ons betaelt hebben, doch sijn eyntelijck met sachte woorden ter neder gestelt ende naerdat hem verthoent was dat sij den Heere (dien sij bekenden dat betaelt hadde) den tocht niet en mochten weygeren ende te gelegenertijt met heure Capiteynen mochten reeckenen sijn eyntelijck tscheepe gegaen ende voortsgevaeren. De meesten onder desen waeren de vendelen van Marnix, Marquette, Schungel ende den jongen Plettenburch met eenige anderen.

Den xxxj^{en} Julij was het tamelijck weder ende Standeley mette Spangiaerts voornt. gecommen sijnde bij de Graeve in tleger, is op huyden daervuyt vertrocken metten Marquis de Warenbon ende met alle de andere Spangiaerts ende cavalerie die in tleger noch waeren ende hebben te saemen den pas genomen naer Bruessel sterck in alles ontrent 1500 man, tsij om naer Vlaenderen ofte Vranckrijck te gaen daer den Coning Dreux innegenomen hadde ende sijn leger naer Paris toegebracht ende hem verclaert catholijcke als boven, ende dat sij daeromme vreesden geduyrende de treves eenigen inval in Artois, te meer soe Graeff Carel confuselijck vuyt Vranckrijck vertoogen ende alle sijn volck tot Hesdyn soe seer gemutineert waeren, dat se eenige Capiteynen doot geslaegen hadden. Tvoorder volck vanden viant tot Ortten ende ons volck in de Bommelerweert ende aen Voorne hielen haer stille gaende die vanden Bosch altoes met haer begonnen bolwerck voort, haelende haer eerdt van Ortten, om haer stadt te versterecken ende de aerde om Ortten laech te maecken, twelcke sij anders achten dat metter tijt heml. wel mocht schaedelijck wesen. Op den avont quaemen eenige scheepen met soldaeten vuyt Vlaenderen gecommen tot onder Dordrecht ende bleven daer stille leggen verwachtende de andere scheepen.

Den j^{en} Augusti bleeff ons volck in de Bommelerweert stille leggen, gelijck van te vooren niet anders doende dan de boeren haer vruchten als appelen, peeren, bonnen, erweeten, garst ende haver aff eetende, blijven mede tvoorder volck vanden viant onder de Graeve ende tot Ortten stille. Desen dach was het schoen weder ende quaemen alle de voordere scheepen met tvolck vuyt Vlaenderen tot voor Dordrecht ende bleven te saemen aldaer leggen wachten op bescheyt om te weeten, wat sij doen souden ende trock den Colonnel Balfour (die op den tocht van Vlaenderen alleen als Colonnel mede geweest was) naer den Haege om bescheyt te hooren, ende eensamentlijck hem tegen Sijn Ex^{tie} ende de Staeten te verdedigen, soe den Graeve van Solms over hem mocht geclaecht hebben. Te desen daege terstont naer de predicatie vergaederden de Staeten Generael ende

om de tijdinge van Vranckrijck wille ende van Graeff Carel voornt. resolveerden dat men tleger noch te velde houden soude, om daermede sulcx aen te grijpen, als de occasie leeren soude ende dat te dien fynen tvolck van Dordrecht naer Hedel trecken soude ende den Almirael Warmont in den Haege commen metten commis vande artellerie, om op den treyn van dien naer behoiren te ordonneren, ende omdat die van Zeelant verclaerden tottet consent vande extraordinaris oncosten te draegen, niet gelast te wesen, werden naer Zeelant gesonden Meynaertsz Teelinck ende Foeck om heml. tottet selve consent ende continuatie van tleger te induceren.

Den ij[en] Augusti was het tamelijck weder ende vertrock den Almirael Warmont (niet wetende vande voors. resolutie) naer Thiel ende Nieumegen; tvolck soe vanden viant als van ons hielt hem alomme stille. Desen dach gingen de brieven vuyten Haege, om den Almirael ende commis voors. aldaer te doen commen ende om tvolck van voor Dordrecht naer Hedel in haer oude quartieren te doen vertrecken, oick vertrocken vuyten Haege dvoors. drie gedeputeerden naer Zeelant.

Den iij[en] Augusti regende het des morgens seer ende was naernoen beter weder ende waeren die van Creveceur vuyt ende haelden 17 koybeesten dicht onder de stadt vanden Bosch. Oick vertrock alle het volck dat noch onder de Graeve lach, daeraff 4 vendelen bij de Graeve over de Maese voeren ende naemen den pas naer Berck [1] om soe naer Overijssel te gaen ende de reste nam den pas naer Bruessel, vanden welcken onderwege aff trocken thien vendelen Waelen ende quaemen snachts tot Ortten Men en weet niet seeckerlijck off dit vertreck vuyt vrese alsoe geschiede, dan off se ontbooden waeren. Desen dach creech men tot Hedel brieven van Sijn Ex[tie], dat men de oude quartieren voor tvolck wederom inruymen soude ende doen prepareren om heml. daer weder te logeren, twelcke alsoe gedaen werde ende ginck Louys Laurens met sijn ruyteren van Amelroye nederwaerts aff logeren. Oick vertrocken alle de scheepen van Dordrecht naer Gornichem, om soe naer Hedel te commen. Die vanden Bosch arbeyden doorgaens seer aen tvoors. bolwerck ende catte beoosten de Orttensche poort, daer se nu gestaedick in twerck hielen over de 100 karren ende seer veel volckx altoes de aerde van Ortten haelende om de plaetse daeromtrent heel leech te maecken ende haer stadt tegen de approchen van daer te verstercken.

---

[1] Rijnberk. De naam van deze plaats wordt op velerlei wijzen geschreven: beurtelings vindt men Rhijnberk, Rheinberg, Berck, Bergen, Berg enz.

Den iiij^en Augusti vertrock vrouch van Rossum de compagnie van Matthijs Helt, [1] om naer Geertruydenberge in garnisoen te gaen, omdat de stadt tot verscheyden plaetsen open lach, soe daer men het nieuwe halve bolwerck maeckte als daer men beyde de ravelijnen vertooch, vergroote ende aende stadt vast maeckte, waeromme de drie vendelen die daer waeren niet sterck genouch en waeren om de wachten naer behoiren te konnen besetten. Op den middach vertrocken van Ortten alle de Duytsen ende eenige Italiaenen met ontrent 70 Waelen (wiens vendelen aldaer niet en waeren) ende bleven de andere Waelen ende Iren aldaer over dewelcken du Wal commendeerde. Dese Duytschen ende anderen geaccomodeert met waegens vuyte stadt vertrocken naer Eyndoven, om haer aldaer te vervougen bij de geenen die vande Graeve vertrocken waeren, dan onderwege ontmoete heml. den Colonnel Standley, brengende last dat de Duytsen ende Waelen wederom keeren souden naer Ortten, twelcke de Waelen gedaen hebben, maer de Duytsen sijn dien niettegenstaende door getoogen. Op den avont quaemen eenige scheepen met soldaeten van tSchots regement tot Hedel ende d'anderen altemael tot Wel ende Amelroy, maer bleven alles desen nacht tscheep om dattet te laet was haer quartieren te begrijpen.

Den v^en Augusti vrouch quaemen de voordere scheepen met tvolck tot Hedel mede aen ende trocken alles te lande ende gingen logeren in haer oude quartieren, te weeten de 10 vendelen Schotten tot Hedel in haer oude quartieren ende 4 vendelen van Brederode ende de 6 van Loockeren tot Wel ende Amelroye. Dit den viant vernemende die tot Ortten lach, begonst sijn tranchee vaster te maecken ende om alle embuscaden te beletten, dede alle de ruychten van riet ende anders rontsomme Ortten een groot stuck weechs heel affmayen ende affhouden, versterckten mede dapper haer wacht ende brachten haer sentinellen veel in getaele heel verre vuyt, opdat se niet schielijcken en souden mogen overvallen werden.

Den vj^en Augusti regende het des voornoens seer, dan was daernaer beter weder ende arbeyden die vanden Bosch seer aen haer catte ende bolwerck ende die van Ortten aen haer tranchee, doende op den middach vuyte stadt daerinne brengen twee halve canons om te stellen op de ad-

---

[1] Matthijs Helt, genoeg bekend door zijn heldhaftig gedrag bij de verrassing van Breda, werd den 5den November 1592 aangesteld tot kapitein van het vendel voetknechten, dat door het overlijden van den kolonel Dorp opengevallen was (Commissieboek van den Raad van State, 1591—1599, bl. 43 verso). Hij werd den 21sten Mei 1597 bij een mislukten aanslag op Venlo doodgeschoten.

venuen tegen de aencompste vande onsen, in alles haer aenstellende off sij van meyninge waeren daer te blijven ende met haer volck ende leger tot Ortten sterck ontrent 1000 man te beletten, dat men de stadt niet en soude belegeren (als Verdougo in tjaer 91 voor Groeningen gedaen hadde) daertoe al evenwel aen onse sijde niet veel apperentie en was, omdat wij weynich vendelen bijeen hadden als te weeten, niet dan 40 vendelen voetknechten ende 6 vaenen ruyteren die te saemen niet vuytmaecken en mochten 4000 vechtende mannen, waeromme oick sulcx niet wel mogelijck en is, sonder eenige Zeeusche ende Vriesche compagnien, die men voor dese tijt quaelijcken bij een soude konnen krijgen, omdat elcx genouch in tsijn sijn eygen volck van doen hadde. Desen dach begonst den Gouverneur vande Graeve een schantse te maecken over de stadt op de andere sijde vande Maese, op deselve plaetse daer den Heere van Hemert weleer een halve maene gemaeckt hadde ende arbeyden daeraen met groote neersticheyt, dwingende alle de boeren daer ontrent ende de burgers vande stadt daeraen te arbeyden. Dit werde bij heml. gedaen soe men vermoet om oick daermede te beletten, dat men de stadt niet gevouchelijck en soude mogen belegeren.

Den vij^en^ Augusti was het tamelijck weder ende hielt hem den viant tot Ortten stille, ende soe desen dach den Schotten in tleger tot Hedel bij heure Capiteynen ofte overicheyt eenige leeningen gedaen werden ende meest alle de compagnien dubble leeningen ontfingen ende men de compagnie van Waddel niet dan enckele leningen en dede. hebben alle de soldaeten van die compagnie de leeninge niet willen ontfangen, maer hebben eenigen groote woorden tegen den Lieutenant ende Vendrich gemaeckt, omdat den Capiteyn niet present en was, ende haerl. gelt onthielt, over welcke woorden eenen gevangen geset sijnde, sijn alles toegeloopen ende hebben hem de ijsers met gewelt vande beenen aen stucken geslaegen ende soe hem los gemaeckt. ende soe d'Officiers heml. daerover wilden berispen, hebben eenigen tot meermaelen haer geweer daertegen getoogen, over welcke ongehoorsaemheyt door last vanden Heere van Barchon in tleger commanderende wederom vier vande principaelste gevangen sijn gewerden, daer deur alle de soldaeten vande compagnie hebben beginnen te muyten, willende de gevangenen los hebben met gemoede ofte ongemoede, ofte sulcx op haere overicheyt verhaelen. willende mede haer affreeckeninge hebben vande penningen bij den Capiteyn ontfangen, seggende niet tegen de Heeren Staeten ofte Sijn Ex^cie^ te muyten, maer tegen heur Capiteyn, die heml. heur gelt bij hem ontfangen, onthiel ende ontstal, dattet oick

haer werck niet alleen en was, maer van alle het Schots regement, dat alle de andere soldaeten noch meer redenen hadden te claegen als sijl. als meer ten achteren sijnde, dat sij niet en begeerden affreeckeninge van drie, vier ofte vijff, maer van veel maenden ende sommigen van twintich ofte tweentwintich maenden, immers soe men heml. soude meynen te forceren, dan soude men sien oft haer werck alleen was ofte van theele regement, dat sij t'allen tijden noemen souden wie de geenen waeren, die heml. belooft hadden te assisteren, dat sij egeen bedelaers in des Heeren dienst en conden wesen, aengesien den Heere wel betaelt; eyntelijck werden ter neder gestelt met dese conditie, te weeten: dat sij requeste presenteren souden ende daerbij haer saecke te kennen geven, men soude te wege brengen dat heml. terstont bij de Heeren Staeten ofte Sijn Ex^tie^ soude recht gedaen werden, twelcke verstaende den Capiteyn Brocq ende de andere officiers ende mogelijck vresende dat daerdoor alle de ecterie soude ontdeckt werden, hebben heml. tegen alle billicheyt belooft de voors. vier gevangenen te sullen doen relaxeren ende heeft daernaer sulcx bij den Heere van Barchon te wege gebracht, twelcke al te grooten inbraeck van auctoriteyt was, dat men ter contemplatie van eenige muyters, gevangenen met kennisse van saecken geapprehendeert, ontslaet. Ende hiermede is dit rumoer voor dese tijt gecesseert, hoewel niet eyntelijck aff gedaen, overmits de soldaeten evenwel egeen affreeckeninge en hebben ende mogelijck dencken met beter conditie in garnisoen haer affreeckeninge te becommen, twelcke wel moet innegesien werden, vuytet geene den xxx^en^ Julij voor Armuyden gebeurt is. Hiertoe en geeft geen cleyne occasie eenige maniere van doen vande Staeten selffs, dwelcke tsedert eenige jaeren herwaerts aen eenige compagnien meer betaelt hebben als haer naer raete vande 48 daegen mach commen, om welck te veel met gemack weder te krijgen, sijl. de maenden van betaelingen verlengen eenige daegen, wesende nochtans haer meyninge dat de Capiteynen evenwel de soldaeten sullen voldoen, dan de soldaeten daeraff niet weetende, moeten sonder redenen die verlenginge oick in heur regard lijden, omdat de Capiteynen tegen haer volck sustineren dat sulcke verlenginge heml. bij de Heeren Staeten gedaen wert, ende dat sij niet en weeten waeromme, ende dat se den soldaeten niet en konnen betaelen, tgeene sij niet en ontfangen, hoewel nochtans sijl. diewils weeten, waeromme, als sij haer willen bedencken, oick gebeurtet dickwils dat een Capiteyn gecort werden vivres over lange voor sijn compagnie gehadt, die naederhant, als de compagnie ten deele verandert is, gecort werden, die den Capiteyn niet

connende aen sijn been knoopen, over de heele compagnie weder moet korten, soe wel over dengeenen die se niet gehadt en hebben, als over de geenen die se genooten hebben, dwelcke in gevalle men metten eersten gecort hadde, souden de Capiteynen die oick hebben mogen corten aende geenen die se genooten hadden. Met dese ende diergelijcke quaede practijcken werden de arme soldaeten opgegeeten ende tot desperatie gebracht, daerinne tijdelijcken sal moeten voorsien werden, ofte t'is te beduchten dat de remedie te laet sal commen. De groote overdaet vande Capiteynen is oick een groote oirsaecke hiertoe.

Den viij[en] Augusti was het schoen weder ende hielt den viant hem voor den Bosch stille, gaende die vande stadt met t'maecken van haer bolwerck ende catte altoes voort, gelijck oick die vande Graeve met haer begonnen schantse. Desen dach deden de officiers vande compagnie van Waddel oick alle heure soldaeten dubble leeninge presenteren, die eenigen ontfingen ende anderen en hebben se niet willen ontfangen. Dit geschiede, soe men vermoet, om de saecke toe te decken, dat de Heeren Staeten daervan egeen kennisse en kreegen, twelcke niet veel helpen en mochte, overmits verscheyden persoenen vuyten leger hiervan aende Heeren Staeten de gelegentheyt overscreven.

Den ix[en] Augusti was het schoen weder ende hielt den viant hem tot Ortten stille, .gelijck de onsen in de Bommelerweert mede deden, doch waeren eenigen vande Almiraliteyt in tleger om tbootsvolck te monsteren. Desen tijt door grasseerde een seer heete sieckte binnen sHartogenbosch, gecommen van tvolck vanden Graeve van Mansfelt ende van twaeter, twelck onsuyver werde door tstoppen vande Diese, omdattet weylant al hooch met gras stont, alleer den dam in de Diese geslaegen werde ende nu, mits tgestaedich waeter en hette, verrotte ende soe twaeter bedorff. Van dese sieckte sterffer alle daechs seer veel in de stadt.

Den x[en] Augusti was het schoen weder ende laegen de legers stille. Des avonts laet vertrocken vuyten Haege 7 Commissarissen vande monsteringe om alle het volck in de Bommelerweert te monsteren.

Den xi[en] Augusti was het schoen weder, hielen de legers haer stille ende op den avont quaemen tot Hedel dvoors. commissarissen, doch ontrent 9 vuyren des avonts dede een schots soutelaer met hulp van 2 soldaeten van Balfour, een hutte toecommende een ander vrouwe, affbreecken met gewelt, vuytwerpende ende bedervende al haer vivres ende gereetschap, daerinne haer seer moetwillich aenstellende, vuyt twelcke een groot rumoer ontstont. Dit hoorende den Lieutenant provoost is daertoe

getreden ende heeft eenen vande soldaeten bij den hals gegreepen, daerover terstont de Schotten in groote meenichte op hem gevallen sijn ende op syn volck ende en hebben hem niet alleen den gevangen ontweldicht, maer oich sijn stockmr. willen vermoorden, die hem lange seer verweert heeft ende int selve een Schot vande compagnie van Michel gequetst, dan niet mogende volharden tegen sulcken grooten hoop is in twaeter gesprongen ende soo mette stroom tusschen de scheepen innegedreven, twelck de Schotten siende, sijn op de naeste scheepen gevallen om hem soe doot te steecken, dat heml. bij eenige andere dienaers vanden provoost belet is, die daernaer oick hebben moeten in twaeter springen om haer leven te salveren vanden aenloop vande Schotten ende sijn soe weder in haer schip gecommen, daermede dit rumoer gecesseert is. Ende dit is de tweede alteratie vande Schotten, alleen gefileert, soe men vermoet, om haer saecken tot sulcken terme te brengen, dat men eenigen van heml. soude moeten apprehenderen, ende opdat sij daerdoor weder occasie mochten hebben van haer gelt te spreecken, daerdoor men sonderling vermoet dat dit van langerhant quam ende bij officiers gedirigeert werde, om redenen dat sij niet dan bij occasie haer muyterie en thoenden.

Den xijen Augusti was het schoen weder ende begonsten de Commissarissen gelijckelijck ende op eene tijt te monsteren, de Schotten ende de garde mette vaenen ruyteren van Louys Laurens ende Doncq tot Hedel, de drie vendelen van Graeff Philps, 4 van Brederode ende ses van Loockeren mette vaen ruyteren van den Graeve van Hohenloe tot Amelroye ende de 9 vendelen van Vuytrecht ende 5 van Noorthollant mette vaen ruyteren van Huchtenbrouck tot Driel, monsterden mede tgarnisoen vande Voorne ende Creveceur in de respective plaetsen, daeraff de Schotten in t'optrecken sterck waeren 10 vendelen ende ontrent 1000 man, doch sijn op de monsteringe bevonden 1220 mannen, de guarde 121 man, de vaen van Louys Laurens 78 peerden ende van Doncq 85 peerden, dandere regementen en waeren mede niet seer sterck, hoewel se alles soe veel passe volanten gebruyckten, als sij becommen conden. Hiernaer trock t'meeste deel vande Commissarissen weder naer Bommel. Desen dach quam den Almirael Duvenvoorde met den Commis Verdoes weder op de Voorne, met last alle tgeschut nederwaerts te brengen ende de Canoniers, Conducteurs ende andere dienaers vanden treyn aff te dancken om tlant van costen te ontheffen. Ende soe desen dach den voors. soldaet van Michel op gisteren gequetst sterff ende den Lieutenant provoost metten scrijver ende een hellebardier des avonts ontrent acht vuyren naer besetter wacht quaemen gaen voorbij thuys, daer

den Vendrech van Michel gelogeert is, hebben eenige Schotten beginnen te roupen, hier sijn se, hier sijn se, ende daerop van alle canten in grooter meenichte vuyt commende, hebben d'anderen met gewelt overvallen, die metten loop haer sochten te salveren, dan sijn alleen den Lieutenant ende hellebardier ontcommen ende gesalveert ende den scrijver hem niet konnende salveren, is in de reviere geloopen ende aldaer schandelijcken bij de soldaeten van Michel ende andere Schotten vermoort ende omgebracht, twelcke nu is de derde mutinatie vande Schotten, geschiedende alles om redenen voors. ende om daerdoor occasie te hebben om te beter te mogen muyten ende haer gelt eyschen.

Den xiij^en Augusti was het schoen weder ende was den Colonnel Balfour ende andere Schotse Capiteynen heel confuys vande manieren van doen van haer volck, dselve selffs niet dervende straffen, nochte gedoogen dat den heer van Barchon met stercker hant sulcx dede, maer presenteerden wel aen Barchon eenigen overteleveren, die hij niet en begeerde, omdat hij niet dan de compagnie vande guarde aldaer en hadde ende de Schotten 10 vendelen waeren, daertegen hij hem in geen pericule en wilde steecken, ofte tegen heml. doen procederen tot straffe, sonder hem selven te verseeckeren, ende omdat den Colonnel ende Capiteyn sulcke verseeckeringe niet en wilden lijden, heeft hij naer den Haege gesonden op den avont Anthonis Duyck, Advocaet Fiscael vanden Raede van Staete, om den selven Raede, de heeren Staeten Generael ende Sijn Ex^tie de saecke ten vollen te remonstreren ende haer Ed. meyninge te verstaen, off sij goet vonden dat men metter daet daerinne voorsach, ofte wat andere middelen haer Ed. belieffde, dat men aenwenden soude om sulcx te doen, ende oick om de wortel deser wech te nemen, te weeten dat de soldaeten mochten affreeckening krijgen, te meer soe verscheyden partijen den Provoost Generael met alle sijn volck noch tot meermaelen dreychden van gelijcken te doen ende heml. mede alsoe te vermoorden, daerdoor den Provoost Generael des avonts oick wech voer met sijn schip. Oick heeft den heere van Barchon den Colonnel Balfour vermaent yemant van sijnen tweegen naer den Haege te schicken, om haer saecke voor den Staeten te verdedigen, aengesien sijn volck niet dan occasie van muyten en sochte ende dat sij daeromme hem Colonnel ende den Heere van Barchon hadden gedaen aenseggen op den avont, dat men een soldaet vande colonnels compagnie lang te vooren ende om andere saecken gevangen in de gevanckenisse qualijcken tracteerde in wederwraeck vanden scrijver, welcken gevangen men (om alle muyterie te schouwen) mede hadde

moeten doen ontslaen. Hiertoe deputeerde den Colonnel den Hopman Morray om van sijnen twege ten fynén als boven in den Haege te gaen. Desen dach voeren de resterende Commissarissen naer Bommel ende was den Almirael aende Voorne doende met de canoniers ende andere diensten aff te dancken.

Den xiiij[en] Augusti was het schoen weder ende sont den Colonnel voors. naer den Haege den Capiteyn Morray ten fyne als boven ende quam op den naernoen den voors. Duyck in den Haege, die de heele saecke den Raede van Staete ende oick den Staeten Generael verthoende, dan werde naer lang ende volcommen verhael vuytgestelt tot op morgen ten 7 vuyren om de saecke nochmael in presentie van Sijn Ex[tie] ende de Staeten Generael te verthoenen, om soe eensamentlijck daerop een haeste ende goede resolutie te nemen. Op den avont quam Morray voors. in den Haege. Desen dach vertrocken vande Voorne aff de ponten met tgeschut ende de scheepbrugge met t'meeste deel vande amunitieschepen om naer Dordrecht te gaen ende aldaer te lossen. Desen dach vrouch was vuyten Haege gegaen naer Hedel een poste brengende bevel dat de regementen van Balfour, Brederoode ende Loockeren sterck 20 vendelen mette 3 vaenen ruyteren vuyte Bommelerweert souden vertrecken naer Dordrecht, om van daer voorts naer Vrieslant te gaen ende met assistentie vande Vriesen ende naeste garnisoenen onder het beleyt van Graeff Willem te trachten weder te krijgen de huysen van Ruijnen ende anderen bij den viant geoccupeert.

Den xv[en] Augusti heel vrouch heeft Duyck voors. in bijwesen van Sijn Ex[tie] ende de Heeren Staeten Generael nochmael dvoors. saecke in den Raede van Staete geremonstreert, ende naerdat Morray voors. tweemael gehoort was, is geresolveert dat van Hel, Pauli ende Caminga naer Dordrecht gaen souden metten Advocaet Fiscael ende den provoost vanden Hove, om aldaer vuyt te nemen ende doen hoiren ende oick straffen sulcke persoenen als de Capiteynen volgende de belofte van Morray leveren souden als principaele aucteurs vande beroerte. Desen dach quam den voors. post mette voors. brieven tot Hedel, houdende dat se den xviij[en] deser tot Swol mosten wesen.

Den xvj[en] Augusti was het goet weder ende gingen de 10 vendelen Schotten tot Hedel tscheep ende de 4 vendelen van Brederode ende 6 van Loockeren (over welcke 10 vendelen Loockeren alleen commenderen soude als Colonnel) tot Wel om de Maese aff naer Dordrecht te commen, dan en quaemen desen dach niet voorder dan tot Gornichem. De 3 vaenen ruyteren (te weeten vanden Graeve van Hohenloe, Huchtenbrouck ende

Loüys Laurens) naemen den pas naer Herweerden om aldaer bij de Voorne de Waele te passeren ende door Tiel over den nieuwen dwersdijck naer Rhenen te rijden, om soe over de Veluwe naer Swol te commen vuytgeseyt die vanden Graeve van Hohenloe, die naer Nieumegen souden rijden in garnisoen. Desen dach quam tgeschut, scheepen ende scheepbrugge tot Dordrecht.

Den xvij^{en} Augusti was het goet weder ende quaemen de voorn. regementen knechten vrouch tot Dordrecht, alwaer den Colonnel vande Schotten ende Capiteynen eenige soldaeten in handen leverden als aucteurs vande voors. beroerten, die men dien dach dede examineren ende en wisten anders egeen redenen te allegeren, dan dat men heml. ettelijcke leeningen, over vivres bij haer genooten, onthiel ende dat se in lange egeen affreeckeninge gehadt hadden. Om dese saecke bleven de Schotten stille leggen ende trock tregement van Loockeren voort, naer der Goude ende Amsteldam. Den Coning van Vranckrijck hebbende hier bevorens gesonden aenden Hartoge van Bouillon eenige ruyteren ende knechten om in sijn quartier aldaer yet te doen, daertoe hij benodicht soude wesen van penningen, hadde bij de Staeten Generael soe veel te wege gebracht, dat se hem noch geleent hadden hondert duysent guldens ende die gedaen tellen aen sijn Ambassadeur Busenval, ende voorts ordre gegeven, dat dselve souden gesonden werden aenden voorn. Hartoge, achtervolgende twelcke dvoors. penningen sijn gesonden geweest naer Bredae om van daer voorts naer Luyck te commen, ende gepackt sijnde in vier valisen ende soe gelevert aen eenige ruyteren, is den Capiteyn Monet (die last hadde vande penningen) op huyden ten twee vuyren in de nacht vuyt Bredae gereden met de vaenen ruyteren van Sijn Ex^{tie}, Chinsky, Edmont ende Heraugiere, om naer Luyck te gaen, dan op den avont ontrent vijff vuyren gecommen sijnde tot twee vuyren rijdens boven Lommel aende santbergen op de grensen van tlant van Luyck, hebben ontmoet 6 vaenen ruyteren vanden viant, die heml. aldaer in ses hoopen verwachten, daertegen sijl. haer oick in ses hoopen stelden, te weeten, de vaen van Sijn Ex^{tie} in twee hoopen op de rechterhant ende de vaen van Edmont oick in twee hoopen op de slinckerhant ende tusschen beyden de vaenen van Chinsky ende Herauguiere, beleyt bij de Lieutenanten ende soe in ordre sijnde ende meynende den viant te chergeren, heeft den viant heml. eerst gechergeert, daerover de vaen van Sijn Ex^{tie} eerst de vlucht nam ende daernaer de drie anderen oick ende braecken haer ordre ende liepen met grooter confusic, soe menigen man, soe menigen wech, die den viant een stuck

weechs vervolchde ende creech wel 80 peerden ende 60 gevangenen vande onsen met een vande valisen inne hebbende bet als 20000 guldens aen gelt, de reste van tvolck ende gelt werde gesalveert, te weeten den Capiteyn Monet met een valise tot Peer in tlant van Luyck ende de andere twee valisen tot Bredae. Van dese groote desordre was voor een groot deel oirsaecke den heere van Resoires, Lieutenant vande vaen van Sijn Ex^tie^, dwelcke eerst selffs de vlucht nam ende sijn volck met hem ende quam oick lang voor alle de anderen tot Bredae. Oick holper veel toe dat de geenen die voorvuyt geweest waeren eerst geseyt hadden datter niet dan eene vaene vanden viant en was, daerop ons volck haer soe diep engaigeerden, ende naerderhant siende dat den viant soe sterck was, verlooren al veelen den moet, hoewel se haer in ordre stelden. Niettemin men hout vast, indien se den viant met een couragie gechergeert hadden datse wel wat goets souden vuytgerecht hebben, hoewel den viant veel stercker was, om redenen dat ons volck seer wel gewaepent waeren ende wel d'een helft vanden viant ongewaepent was, sulcx dat meest de slappicheyt van couragie vande onsen haer in die schande ende verlies bracht, twelcke ten wensche daer naer niet en kan geremedieert werden.

VANDEN TOCHT IN OVERIJSSEL ENDE GROENINGERLANT, GEDUYRENDE MEN IN DE BOMMELERWEERT LACH.

Den xviij^en^ Augusti quam Graeff Willem tot Swol met 13 vendelen voetknechten, sterck ontrent 2400 mannen ende eenige stucken geschuts ende 8 vaenen ruyteren vuyt die quartieren met seer veel waegens, verwachtende de 20 vendelen knechten ende 3 vaen ruyteren die hem vuyte Bommelerweert souden bij commen, om daernaer te gaen naer de huysen van Gramsberch, Ruynen ende anderen, die den viant geoccupeert hadde ende trachte sterck te maecken, ende daerdoor niet alleen Coevoerden te benauwen, maer oick vuyt Vrieslant soe veel contributien te trecken als hij te vooren met Steenwijck gedaen hadde, welck exploict daeromme te meer verhaest werde, omdat men voor seecker hielt, dat men nu meer in een maent daerop sal konnen vuytrechten als toecommende jaere in vier maenden, indien men den viant desen winter tijt geeft de plaetsen voors. sterck te mogen maecken. Tot Dordrecht werden desen dach 4 Schotten

gehangen ter cause vande muyterie ende beroerte voors. ende voorts den anderen slechte soldaeten aengeseyt, dat sij haer wel wilden quyten, de Staeten souden sulcke ordre stellen, dat sij haer affreeckeninge ende betaelinge al advenant de 48 daegen ten vollen becommen souden ende soe heur Capiteynen haer te corte deden, dat sij aende Staeten claegen souden, die haer belooffden totten minsten toe goet recht te doen, naer alle twelcke sijl. op den middach mede vertrocken naer der Goude ende Amsterdam, om tot Swol te commen. Desen dach vertrock Sijn Ex^tie vuyten Haege naer Zeelant, om aldaer ter neder te leggen seeckere differenten ende misverstanden geresen tusschen die van Middelborch ende der Vere, daer anders, als men de saecke liet verhitten, wel wat quaets vuytcommen mochte ende nam sijn reys over Beyerlant, om mette Graevinne van Egmont te spreecken, die nu versch wederom gecommen was vuyt Duytslant, soe men seyde, om met Graeff Willem te huwelijcken, hoewel tselve niet verhaest en werde.

Den xix^en Augusti was het goet weder ende trocken de raeden tot Dordrecht gesonden weder naer den Haege. Desen dach vertrock van Hedel de compagnie vande guarde van Sijn Ex^tie, die al vanden 5 deser patente hadde, omme naer den Haege te gaen, dan was bij den Heere van Barchon opgehouden tot noch toe, om de alteratie vande Schotten wille. Desen dach quam Graeff Philps van Nassau tot Swol (met sijne vaen ruyteren ende de vaenen van Huchtenbrouck ende Louys Laurens) om over de Hollantse regementen ende alle de ruyteren te commanderen.

Den xx^en Augusti was het schoen weder ende creech tvolck van Loockeren goeden wint op de Zuydersee ende quaemen mette selve voort tot op Swol, van waer ten selven daege vertrocken waeren de 15 vendelen Vriesen met 9 vaenen ruyteren ende drie halve canons ende gingen logeren tot Ommen. Desen dach quam in den Haege een seer geleert man genaemt Josephus Scaliger, die lange bij de Heeren Staeten gesolliciteert was, om tot Leyden in de Universiteyt te willen commen ende daertoe hem vuyt Vranckrijck, daer hij lange gewoent hadde te begeven naer Hollant.

Den xxj^en Augusti was het schoen weder ende quam t'regement vande Scotten mede tot Swol, vaerende met haere scheepen een goet stuck weechs de Vecht op tot aende Berckummerbrugge, om op morgen voort te lande te trecken naer Ommen, daer desen dach gereden waeren de Graeven Willem ende Philps voornt. met 2 vaenen ruyteren ende t'regement van Loockeren voornt. Op den avont quam de gwarde voors. in den Haege.

Den xxij^en Augusti was het schoen weder ende trocken de Schotten vrouch naer Ommen, van waer desen dach vertooch tgansche leger naer Gramsberge, daer sij op den avont voor quaemen ende logeerden daer rontsomme, doende tselve op eyschen met dreygementen van niemant te sparen, soe verre sij tgeschut verwachten, daer die van binnen op antwoorden de plaetse te willen houden ende niet overgeven, waeromme men theele leger dede quartier nemen ende noch den selven nacht de drie halve canons planten om op morgen thuys te beschieten. Middelertijt bleeff altoes tvolck vanden viant tot Ortten ende ons volck in de Bommelerweert stille leggen. Ontrent dese tijt quam van Emden in Groeningerlant den Colonnel Sonoy [1], die te vooren vuyt Engelant tot Emden gecommen was, siende dat hij in Engelant soe veel faveurs niet en creech als hij mogelijck wel gemeynt hadde.

Den xxiij^en Augusti was het goet weder ende dede Graeff Willem vrouch beschieten het huys van Gramsberge, alwaer die van binnen naer drie scooten gedaen, begonsten de hoeden op te steecken, den trommel te slaen ende om genaede te roupen, dan liet Graeff Willem evenwel voort schieten tot ontrent 17 schooten toe, doende daernaer wat ophouden, doen wierpen die van thuys haer waepenen aff ende gaven tselve op genaede ende ongenaede over, seggende dat sij niet gemeynt en hadden dat eenich volck vuyt Hollant daer mede was. Graeff Willem dede terstont alle tvolck van thuys gevangen nemen ende eenich van sijn volck op thuys gaen. Terstont hiernaer vertrock hij mettet heele leger ende tgeschut naer de schantse vande Veenbrugge, doende die opeyschen, daer die van binnen op antwoorden eerst tgeschut te willen sien, ende naerdat sij tselve gesien hadden, sijn sonder waepenen vuytgetoogen, alleer men eenige schooten dede, omdat de plaetse niet houbaer en was ende bleeff tleger des nachts daer.

Den xxiiij^en Augusti was het tamelijck weder doch regende op den achternoen wat ende verliep den viant vande huysen ter Closter ende ter Schere ende vuyte schantse, die sij op den wech van Daelhem gemaeckt hadden vuyt vrese omdat die plaetsen niet houbaer en waeren ende quam Graeff Willem met sijn leger logeren tot onder Coevoerden. Des avonts

---

[1] Diederik Sonoy, de gewezen Gouverneur van het Noorderkwartier en Waterland, die zich in 1588 na zijne bekende weigering om zich aan het gezag der Staten te onderwerpen, naar Engeland had begeven. Hij vestigde zich in 1594 op het kasteel ten Dijke op de grenzen van Groningen, waar hij in 1596 stierf.

quam in den Haege den Heere van Morlais, Ambassadeur vanden Coning van Vranckrijck, omme de alliantien te continueren ende eensamentlijck te excuseren de actie vanden Coning die hem catholycke verclaert hadde ende dat hij nootshalven dese veranderinge hadde moeten doen, om de kiesinge van een ander Coning te beletten ende dat sijn meyninge daerinne anders niet en was dan een religions vrede in sijn lant te maecken ende daer mede tselve in vrede te brengen ende dan terstont den Coning van Spangien oorloch te maecken ende alle tselve in tbreet te verclaeren ende voorts den Heeren Staeten te verseeckeren dat den Coning om dese veranderinge wille, niet van meyninge was sijn vruntschap met heml. te breecken, maer daerinne meer ende meer continueren.

Den xxv[en] Augusti regende het bijnaest den heelen dach ende gingen eenigen vande gedeputeerden in de Staeten Generael welcommen den Heere van Morlais voors. met verclaeringe dat hij op morgen audientie sal hebben. Desen dach vertrock Graeff Willem met sijn volck naer Emme ende dede van daer den wech door t'marasche met meenichte van rijsbossen maecken naer Roswinckel toe, alwaer sij des avonts quaemen logeren. Tvolck vanden viant dat tot Ortten lach bleeff stille, gelijck mede in de Bommelerweert dede den Heere van Barchon met 3 vaen ruyteren ende 18 vendelen voetknechten, omdat desen dach vertrocken was de compagnie van Jan de Wit naer Bredae, hoewel daernaer bevel quam dat hij blijven ende Appel daerwaerts gaen soude, dan quam sulcx te laet. Desen dach des avonts werde op tschip vanden geweldigen provoost vermoert sijn Lieutenant ende een stocknecht ende oick den beul sijn gelt affgedwongen ende gequetst alles bij een gevangen die alleen voor de costen sat ende op sijn gelooff door theele leger los ginck.

Den xxvj[en] Augusti was het schoen weder ende quam Graeff Willem met sijn leger voor thuys te Wedde ende belegerde tselve ende creech inne een schantsken dat niet wijt van daer op de Boertang lach, ende begreep daernaer sijn quartieren rontsomme thuys. Desen dach kreegen die van Ortten bevel de plaetse te doen slichten ende de kercke aff te breecken (daer die vanden Bosch haer opentlijck tegen stelden, sulcx niet willende gedoogen) ende haer gereet te maecken om te vertrecken soe men vermoede naer Vrieslant, daertoe eenige versamelinge op de frontieren van tlant van Luyck gedaen werde, ende daeromme nu ettelijcke daegen toegehouden de poorten van meest alle de steden van Brabant. Ontrent den middach werde in den Haege in de vergaederinghe vande Staeten Generael gehoort Mons[r] de Morlais, Ambassadeur van Vranckrijck, dwelcke met veel

wijtluftige redenen socht de alliantien te vernieuwen ende de actie vanden Coning te excuseren als vooren verhaelt is ende exhibeerde ten selven fyne eenen brieff vanden Coning selffs, ende hoewel de Staeten Generael ganschelijck geresolveert waeren de alliantien voor alsnoch te vernieuwen, als niet geraeden vindende voor dese tijt dien Coning oick te viant te maecken, maer de saecke noch wat voorder inne te sien, soe is hem nochtans egeen absoluyt antwoordt gegeven, maer is alleen bedanckt met belofte dat men hem eersdaechs antwoordt soude doen hebben, naer dat de heeren Staeten sulcx aen haer principaelen gerapporteert ende derselver meyninge souden verstaen hebben.

Den xxvij^{en} Augusti was het schoen weder ende dede Graeff Willem sijn approchen voor thuys te Wedde doen ende vijff stucken geschuts, gecommen vande Bellingwoldersijl daer voorbrengen ende alle gereetschap maecken om op morgen te schieten. Oick quam aldaer in tleger bij Graeff Willem den Oversten Sonoy voors. In de Bommelerweert bleeff ons volck stille ende oick den viant tot Ortten, maer gingen meest alle de oirlochscheepen tseyl de Maese aff om verandert te werden.

Den xxviij^{en} Augusti was het regenachtich weder ende dede Graeff Willem thuys te Wedde opeyschen met dreygementen dat hij niemant spaeren en soude, soe sij daerop deden schieten, daerdoor die van binnen verschrickt werdende, begonnen te handelen ende trocken eyntelijck sonder geweer, alleen met haer bagagie vuyt, sonder eenige schooten te verwachten. Op den avont trock Graeff Willem met sijn volck voort naer Winschooten, maer was den viant van daer ende eenige andere plaetsen daer ontrent, daer se de kercken beschantst hadden, al verloopen, daeromme hij tot Winschooten bleeff logeren. Desen dach vertrock van Ortten Capteyn du Wal volgende tvoors. bevel met alle de Waelen, nemende den pas naer de Voochdie van Gelderlant om met t'andere volck naer Vrieslant tē gaen ende bleven de Yren noch aldaer stille ende ons volck in de Bommelerweert oick.

Den xxix^{en} Augusti was het schoen weder ende trock Graeff Willem met sijn volck op naer Slochteren, om die schantse mede te winnen, dan gecommen sijnde daer ontrent, bevont dat den viant eenige bruggen affgebroocken hadde, daeromme hij niet over en mocht, maer trock weder terugge naer Noortbrouck, van waer den viant oick al verloopen was ende ginck daer logeren. Middelertijt screeff hij naer Delffsijl om kordewagens [1],

[1] Kruiwagens.

schuppen ende spayen ende ander gereetschap om thuys te Wedde te versterckeu ende een goede schantse op de Boertang te slaen, daer men oick ten selven daege begonst te schantsen, niet daer des viants schantse lach, maer noch dieper op de Boertang, daer t'anderen tijden den voors. Colonnel Sonoy een schantse affgeteyckent hadde ende daer den wech soe nau was, dat qualijcken twee waegens malcanderen konden wijcken, om alsoe die pas vast te sluyten. Desen dach trocken tusschen Venloe ende Ruremonde over de Maese 22 vendelen voetknechten ende 300 peerden met 6 stucken geschuts, 3 heele ende 3 halve canons om naer Vrieslant te gaen, die noch cenige anderen a la file volchden, ende gecommen sijnde in de Voochdije tot Oldekercke bleven daer stille verwachtende op gelt dat se ontfangen souden eer se naer Vrieslant gingen. Des nachts kreegen die van Ortten bevel dat de Yren noch blijven souden tot wijder last. Ons volck bleeff in de Bommelerweert stille.

Den xxx^en^ Augusti was het regenachtich weder ende vertrock Graeff Willem (hebbende des nachts de bruggen doen maecken) wederom naer Slochteren ende belegerde tselve alomme ende doende daernaer tfort opeyschen, veroverde het noch dien dach, treckende den viant sonder geweer daar vuyt. In de Bommelerweert ende tot Ortten bleeff tvolck stille. Desen dach vertrock vuyten Haege naer Vuytrecht den Graeve van Hohenloe, die daernaer van daer seer stilliken ende bijnaest sonder yemant aengesproocken te hebben, is vertrocken naer tGraeffschap Zutphen, meynende van Dotechem door te reysen naer Duytslant, dan hoorende datter 5 vaenen ruyteren vanden viant op den wech waeren (die naer den Rijn reden om t'ander volck te haelen ende door tlant te beleyden) is gereden naer Swol ende van daer op Coevoerden op Wedde ende op Emderlant, nemende soe den pas door tlant te Munster naer Duytslant, sonder dat men eygentlijck weet, waeromme hij soe haestich vertooch ende oft geschiede vuyt jalousie (daeraff hij vol was, omdat hij weleer tgansche commandement gehadt hadde, dat nu Sijn Ex^tie^ geheelijck bevolen was ende daerdoor hij bijnaest sonder bevel) ofte omdat hij particulierlijcken ontbooden was om sijn eygen saecken ofte oick om tsijnder wedercomptste, sijn langemeynt huwelijck mette Jonckvrou van Orangien ende Bueren te voltrecken.

Den lesten Augusti was het schoen weder ende quam Graeff Willem wederom naer Wedde toe om tselve te doen stercken ende oick t'opmaecken vande schantse op de Boertang te doen beneerstigen ende faciliteren. Tvolck dat tot Oldekercke in de Voochdie lach ontfingen vast elcx haer

gelt, ende die tot Ortten noch laegen ende ons volck in de Bommelerweert hielden haer stille.

Den j^{en} Septembris was het schoen weder ende begonst tvolck vuyte Voochdie, die haer gelt ontfangen hadden te vertrecken naer Berck onder tbeleyt van Graeff Frederick vanden Berch, om aldaer den Rijn te passeren ende naer Vrieslant te gaen, wesende sterck stijff 2000 man te voet ende 4 vaenen ruyteren, te weten die van Graeff Frederick, Langhair, Betburch ende Sleyer (die mettet regement van Strasburch in dienste vanden viant gecommen ende alles onder het regement van Lorreinen geredigeert waeren) sterck te saemen ontrent 550 peerden, daer ontrent Wesel op wachten dvoors. 5 vaenen naer den Rijn gesonden. Van desen hoop begonnen noch eenigen desen dach den Rijn te passeren, gaende logeren onder Wesel, tot dat se bij malcanderen souden sijn seggende daer te sullen verwachten tot dat se te saemen 4000 man sterck souden sijn. Desen dach trocken vuyt Kreveceur 18 soldaeten tot dicht onder Ortten ende leyden haer daer in embuscade, ende vernomen hebbende eenige peerden ende koeijen, hebben haer geopenbaert ende dselve genomen, twelck siende die van Ortten, hebben met groff geschut daernaer geschooten ende sijn heel sterck vuytgevallen, waerdoor d'anderen de beesten niet en conden wech krijgen, maer hebben se moeten verlaeten om haer te verweren ende salveren ende schermutserende metten viant, hebben een die heel voor vuyt quam, sijnde ongewaepent ende heel bravelijck gecleedt gevangen gekregen, dan omdat hij niet gewillich en wilde mede gaen, hebben se hem doot geslaegen ende sijnt alsoe sonder schaede te lijden ontcommen, niet dan een peert vanden buyt daeraff brengende. Hierdoor de Yren vergramt sijnde soe men vermoet, quaemen des nachts sterck ontrent 60 tot voor de schantse van Kreveceur bijnaest op den dam in de Diese, die wel bij die vande schantse gesien werden ende oick tgeschut daerop gestelt, dan omdat se niet heel op den dam en quaemen daer tgeschut op gestelt was en werdender egeen rumoer gemaeckt, nochte oick geschooten, soedat sij onbescadicht weder affquaemen.

Den ij^{en} Septembris quam Graeff Frederick tot ontrent Anholt, om van daer naer Ulst te gaen ende passeerde over den Rijn de reste van tregement van La Motta onder tbeleyt van du Wal van Ortten gecommen, om Graeff Frederick te volgen ende haer bij hem te vervougen. Graeff Willem bleeff met sijn leger tot Wedden stille om de begonnen fortificatie op de Boertang te doen voortgaen ende verseeckeren. Oick bleeff ons volck in de Bommelerweert ende den viant tot Ortten stille ende was regenachtich weder.

Den iij^{en}, iiij^{en}, v^{en} ende vj^{en} Septembris was het ongestaedich weder ende marcheerde Graeff Frederick in grooter diligentie naer de Twente toe ende dede Graeff Willem dapper arbeyden aende begonnen schantse, omdat hij verstont dat den viant over Rijn was ende daerwaerts quam. Middelertijt bleeff ons volck in de Bommelerweert ende den viant tot Ortten stille.

Den vij^{en} Septembris was het regenachtich weder ende quam Graeff Frederick met t'meeste deel van sijn leger voor Oetmaerssen ende dede tselve rontsomme besluyten ende belegeren. Graeff Willem bleeff tot Wedde stille ende den viant tot Ortten mede, vuyte Bommelerweert vertoogen de vaenen ruyteren van Vere ende Sidney ende de compagnien voetknechten van Morgan ende Wray ende die van Villers ende Berck van Stichts regement, om alles in tquartier van Zutphen in garnisoen te gaen.

Den viij^{en} Septembris was het regenachtich weder ende dede Graeff Frederick sijn volck rontsomme de stadt Oetmaerssen haer quartieren nemen ende die dicht besluyten. Ontrent dese tijt gaff Bevervoort thuys te Saetsfelt aenden viant over, omdat hijt innegenomen ende eenich volck daerop hadde ende de Staeten hem geen commissie tot een vendel knechten wilden geven.

Den ix^{en} Septembris was het schoen weder ende dede Graeff Frederick sijn volck eenige approchen naer de stadt maecken om onder de wallen te mogen commen, daer die van binnen dapper op schooten. Graeff Willem verstaen hebbende de comptste vanden viant aldaer, is met sijn leger naer Coevoorden getoogen, hebbende sijn geschut aende Bellingwoldersijl tscheepe gedaen ende heeft op de Boertang gelaeten om de schantse voors. op te maecken ende die te bewaeren 6 Vriesche vendelen voetknechten daervan eenigen oick thuys te Wedde besetten.

Den x^{en} Septembris was het schoen weder ende approcheerde Graeff Frederick noch meer ende dichter onder de stadt van Oetmaerssen, ende om sulcx te faciliteren dede een stuck geschuts planten ende begonst daermede te schieten op de defensien vande stadt ende dede des nachts noch 2 andere stucken planten. Graeff Willem met sijn leger gecommen sijnde ontrent Daelhem en heeft niet geraden gevonden den viant aldaer te verwachten, maer is met alle sijn volck vertoogen naer Meppel om van daer naer Vrieslant te mogen commen ende tlant tegen alle inval te bewaeren. Die van Gelderlant verstaen hebbende dat den viant voor Oetmaerssen was ende dat belegert hadde, hebben Francois Vere met 10 vendelen voetknechten ende 2 vaenen ruyteren vuyt haere garnisoenen naer

Swol gesonden, om soot noot waere haer bij Graeff Willem te vervougen om den viant te wederstaen. Den Raedt van Staete heeft mede een patente aenden Commissaris Sloot gesonden om de 7 vendelen van tStichts regement vuyte Bommelerweert te lichten ende naer Swol te voeren om haer mede bij Graeff Willem ende Vere te vervougen. Middelertijt was altoos den viant tot Ortten ende ons volck in de Bommelerweert stille ende gingen die vanden Bosch ende de Graeve met haer schantse ende bolwercken voort.

Den xj^en Septembris was Graeff Frederick tot dicht op de grachten van Oetmaerssen geapprocheert ende begonst gereetscap te maecken om twaeter daer vuyt aff te tappen ende om sulcx te vrijer te mogen doen, dede mette voors. drie stucken op de stadt ende de defensien van dien seer schieten ende dede onder faveur van dien meest al twaeter daer vuyt wech loopen ende oick des nachts noch vier stucken planten, om op morgen bresche te schieten. Oick trock Sloot voornt. mette patente voors. naer Hedel.

Den xij^en Septembris begonst Graeff Frederick vrouch mette 7 stucken op de stadt te schieten ende gemaeckt hebbende een redelijcke bresche ende die van binnen niet sterck genouch sijnde de wallen te besetten ende de bresche te bewaeren (omdat sij maer twee vendelen daerinne waeren) ende oick met haer meenichfuldich schieten haer cruyt meest gespilt hebbende ende aengeroupen sijnde off sij de plaetse niet en wilden overgeven, hebben aen hem vuyt gesonden ende appoinctement moeten maecken, dat sij de stadt overleveren souden, dat de Capiteynen, Vendrechs ende Lieutenanten gevangen blijven souden, dat de soldaeten sonder waepenen met haer bagagie vuyt trecken ende belofte doen souden in ses maenden buyten Hollant niet te dienen ende sijn dienvolgende ten selven daege naer Swol toe vuytgetoogen, blijvende Jaques Meur Capiteyn met sijn Lieutenant ende Vendrech ende den Lieutenant ende Vendrech vanden Drost van Zallant gevangen, ende hiermede heeft den viant dese stadt weder gekregen. Te desen daege vertrock vuyte Bommelerweert den Colonnel Groenevelt mette 7 Stichtse vendelen voors. in vougen dat aldaer bij den Heere van Barchon alleen bleven 7 vendelen voetknechten met de vaen ruyteren van Donck ende de compagnie van Spronck in de schantse.

Den xiij^en Septembris is sijn genaede Graeff Willem van Meppel, daer hy gecommen was vertoogen naer thuys de Ruynen met 2 stucken geschuts, daerop laegen ontrent 40 soldaeten die tselve behouden haer waepenen ende bagagie overgegeven hebben ende is daer desen nacht gebleven, ende soe men verstont van t'overgaen van Oetmaerssen, werden

bij die van Gelderlant gecontremandeert 6 vendelen met Vere vertrocken om haer garnisoenen te verseeckeren ende de reste gelast mette 2 vaenen ruyteren voort te trecken naer Swol toe. Desen dach quam Graeff Frederick tot bij Coevoerden.

Den xiiij[en] Septembris is Graeff Willem weder naer Meppel getoogen, laetende op thuys eenige besettinge ende is Groenevelt met sijn 7 vendelen over de Veluwe naer Swol getoogen, ende oick gesonden een patente aende compagnie peerden vanden Graeve van Hohenloe om mede daerwaerts te gaen. Graeff Frederick souckende naer Groeningen bij Verdougo te commen, heeft bewesten Coevoorden van thuys ter Closter aff door t'marasche een wech doen maecken, om daer over naer Daelhem te mogen commen. Oick voeren naer Hulst 4 vaenen ruyteren ende eenige voetknechten vande naeste garnisoenen om weder in tlant van Waes te vallen.

Den xv[en] Septembris trocken eenige van tgarnisoen van voor Groeningen voor de schantse van Auwerdersijl ende belegerde die ende brochten daervoor 3 stucken vuyt Groeningen om des nachts die te planten, als sij desen volgenden nacht deden. Wel vrouch trock Graeff Frederick over den wech van Schoenerbeeck ende gecommen sijnde tot Asselen ende Anloe, dede een deel van sijn volck marcheren naer Auwerdersijl voornt. ende de reste naer Groeningen om van daer naer Slochteren te gaen. Desen dach was Sijn Ex[tie] vuyt Zeelant naer Axel gereyst ende viel ons volck heel vrouch weder in tlant van Waes, sterck 4 vaenen ruyteren ende 17 vendelen voetknechten om tlant te beroven, ende alsoe onder contributie te brengen ende vielen in eenige vande naest gelegen dorpen ende keerden des avonts weder naer Hulst.

Den xvj[en] Septembris begonst den viant met sijn drie stucken op Auwerdersijl te schieten, te weeten met 1 heele ende 2 halve canons ende schooten soe nu soe dan meest al den dach sonder yet vuyt te rechten ende quaemen bij heml. in tleger tvolck van Graeff Frederick gesonden. Graeff Willem trock met sijn volck alles naer Steenwijck ende nam den pas bij oosten de stadt om over de Aade naer Vledderen toe, daer hij des nachts logeerde met 9 vendelen Vriesen, 10 vendelen Schotten ende 10 van tregement van Loockeren ende noch een vendel van Hedding vuyt Steenwijck met genomen ende 11 vaenen ruyteren, om alsoe langes de Wolden Vrieslant voor alle inval te bewaeren [1]. Desen dach quam tot

[1] Deze terugtogt van Willem Lodewijk naar de grenzen van Friesland was noodzakelijk geworden nadat zijne poging om de vereeniging van Graaf Frederik van den Berg met Verdugo te

Swol den oversten Groenevelt met 7 vendelen knechten, die aldaer verwacht werde vanden Heere Vere. Oick quam Sijn Ex[tie] tot Hulst ende trock ons volck van daer weder in tlant om buyt te haëlen ende kregen in de naeste dorpen eenige boeren ende oick beesten, maer en dorsten haer niet al te diep in tlant begeven, omdat den viant daerontrent heel sterck was.

Den xvij[en] Septembris continueerden den viant met schieten op Auwerdersijl ende siende dat die van binnen de schantse niet en wilden opgeven, niettegenstaende aldaer een redelijcke bresche was ende gerenforceert sijnde met tvolck van Graeff Frederick, hebben op den achternoen dselve stormendérhant innegekregen, omdat die van binnen de resolutie niet en hadde om te vechten gelijck van te vooren om niet te accorderen ende heeft den viant daeromme om hals gebracht alle die daer noch in waeren

---

beletten mislukt was. Die mislukking is grootendeels toe te schrijven aan de te geringe sterkte van zijne krijgsmagt, en aan het uitblijven van ondersteuning, die hij, zoo als uit de Resolutiën van den Raad van State blijkt, herhaaldelijk dringend maar vruchteloos verzocht had. Hierbij moet niet onopgemerkt blijven, hetgeen de Prins den 29sten Augustus aan Graaf Willem Lodewijk schreef omtrent het gevaar, dat uit het Zuiden dreigde. „Il se tient”, zegt hij, „encores en Brabant et Flandres tout quoi (coi) et en grosses trouppes ensemble, aussi viennent de tous costés nouvelles que sa gendarmerie de France retourne toute à cause de trefve y accordées entre le Roy et la ligue”. (Archief van Z. M.) Men had dan ook gemeend het leger aan de zuidelijke frontieren niet te mogen verzwakken „om den vijandt, noch goede macht in Brabant bij den anderen houdende, in sijn aenslagen te voorkomen, ende oock denselven geen oorsaecke te geven allen sijn gewelt over Rhijn, naer Vrieslandt te brengen, soo verre hij vernam, dat allen die 's lands forcen nae Vrieslandt trocken”. (Resol. van den Raad van State, 1. Aug. 1593.) Met deze beschouwing laat zich evenwel moeijelijk vereenigen de versnippering van strijdkrachten door het zenden van troepen naar Vlaanderen, om daar een uit een krijgskundig oogpunt vrij nutteloozen strooptogt te doen, zoodat wij op denzelfden dag (15 September) dat de gevaarlijke vereeniging van de beide vijandelijke afdeelingen in het noorden plaats had, een inval in het land van Waes vermeld vinden, waartoe 17 vendelen voetknechten en 4 vanen ruiters gebruikt werden, die zeker grootere diensten zouden gedaan hebben, wanneer zij aan Willem Lodewijk waren toegevoegd geweest. Overigens blijkt uit eene oplettende beschouwing van de beraadslagingen over de ondersteuning naar Friesland te zenden, welke wrijving er steeds tusschen de provinciën bestond, wanneer het er op aan kwam, het eene of het andere gedeelte van het grondgebied te beschermen. Zoo lezen wij bijv. in de Resolutiën van den Raad van State, dat de Friesche Gedeputeerden, bij gelegenheid dat hun onderstand wordt beloofd, vermaand worden „dat bij dien van Vrieslandt versien worde op de behoeften ende vivres, ende dat niet en geschiede gelijck eertijts, dat die Vriesche knechten met vivres voorsien wierden, als die anderen gebreck leden. Worden noch vermaent, dat soo men nu soo genegentlijck assisteert, dat sij des namaels moeten gedagtig sijn, om van gelijcken te doen...... Ende eyndelijck wordt oock verklaert, dat dit onderstant gedaen ende geschickt wordt van wegen der Generaliteyt, sulcx dat men verstaet, dat die aenslagen der oorloge op den naem der Generaliteyt, ende niet in het bijsonder van die van Vrieslandt, sullen aengevangen ende beleyt worden”. (Resol. van den Raad van State, 1 Aug. 1593.)

(overmits daer niet dan 30 man inne was geweest). Hierinne leeffde den viant soe wredelijck dat se eenige kinderen in de schantse noch levend sijnde over de wallen in de grachten worpen. Dese schantse was cleyn ende niet houbaer, maer heeft evenwel den viant lang verachtert ende die vande Boertang soe veel tijts gegeven om haer schantse op te maecken. Graeff Willem gehoort hebbende de belegeringe van dit fort, trock met grooter haest daerwaerts om heml. te secoureren, dan en const niet tijts genouch commen off twas verlooren eer hij aen quam, waeromme hij voorts tooch naer Nieubert ende Oldebert in Groeningerlant, om daer te blijven ende tlant tegen alle invallen vanden viant te mogen bewaeren. De reste van tvolck van Graeff Frederick die onder Groeningen laegen trocken desen dach met 3 stucken vuyt Groeningen voor de schantse van Slochteren ende belegerden die. Oick vertrocken vuyt Swol naer Steenwijck Vere met 4 vendelen knechten ende 2 vaen ruyteren ende Groenevelt met 7 vendelen voetknechten, om van daer Graeff Willem te volgen. Des morgens vrouch vertrock vuyten Haege naer de Bommelerweert de compagnie vande guarde van Sijn Ex^tie^, omdat men advertentie hadde dat den viant tot Herentaels met een merckelijcken hoop volcx gecommen was. Desen dach creech ons volck noch eenigen buyt in tlant van Waes, dan gaff Sijn Ex^tie^ heml. op den achternoen bevel om weder naer haer garnisoenen te trecken.

Den xviij^en^ Septembris den viant gedaen beschieten hebbende tfort van Slochteren mette voors. 3 stucken, gaven die van binnen tselve op ende trocken sonder geweer vuyt. Vuyt Hoesden quam oick in de Bommelerweert de compagnie van Keerweer ende ginck logeren tot Driel. Op den avont quam tot Hedel de compagnie vande garde, vrouch vertooch ons volck in tlant van Waes geweest weder naer heur garnisoenen ende tooch Sijn Ex^tie^ naer Lillo ende Liefkenshouck, om die plaetsen te besichtigen ende van alles te versorgen.

Den xix^en^ Septembris hiel den viant hem stille, gelijck Graeff Willem mede dede, om denwelcken stercker te maecken, die van Vrieslant veel borgeren vuyte groote steden sonden in de frontiersteden ende schantsen om die te besetten, doende de soldaeten vande garnisoenen Graeff Willem toeschicken om te beter tlant tegen een inval te mogen bewaeren. Oick quam Sijn Ex^tie^ tot Bergen op den Zoem om op alles ordre te stellen.

Den xx^en^ Septembris was het schoen weder ende hielt Graeff Willem hem stille, bij wien op den avont quaemen de Heeren Vere ende Groenevelt met haer volck, oick hielt den viant hem in Groeningerlant stille, oick

bleeff Sijn Ex^tie tot Bergen ende werde vuyten Haege bevel gesonden naer Hedel om de pionniers aldaer sijnde te doen arbeyden aende schantse van Creveceur, niet om die te vergrooten, alst wel van noode was, maer alleen om die te verstercken aende sijde vande Diese.

Den xxj^en Septembris was het schoen weder ende hielt Graeff Willem hem stille, maer quam den viant met sijn volck ende 3 stucken geschuts voor thuys te Wedde ende belegerde tselve alomme. Sijn Ex^tie bleeff noch tot Bergen. Ende werde op huyden den Heere van Morlais sijn affscheyt gegeven ende met hem alle de contracten ende alliantien van nieus aengegaen ende geratificeert ende voorts hem bij den Staeten Generael tot een vereeringe geschoncken een golden keeten van 1800 gulden met een medaille vande Spaensche vloote.

Den xxij^en Septembris besette den viant nauwer ende stercker thuys te Wedde ende dede des nachts de 3 stucken daervoor planten. Graeff Willem hielt hem stille tot Oldebert ende quam Sijn Ex^tie tot Steenbergen.

Den xxiij^en Septembris beschoot den viant thuys te Wedde aenden voorhoff ende de poorte seer ende maeckte een groot gat in de muyre ende begonst daernaer te stormen, ende een wijle tijts geresisteert sijnde is eyntelijck stormenderhant daerinne gecommen ende heeft alle de voorsten omgebracht, maer die achter op thuys waeren, liepen meest achter thuys aff ende salveerden haer over t'marasche. De dooden vande onsen waeren wel 30 ende vanden viant noch al veel meer. Terstont hiernaer ruckte den viant met sijn volck voor de schantse van Winschooten, die de soldaeten daerop sijnde (omdat se niet houbaer en was) overgaven ende trocken met een stuck vuyt ende belooffden in een geheel jaer niet te dienen. Die vande schantse op tveer van Bellingwold verliepen de schantse sonder den viant te verwachten. Desen dach quam vuyt Bredae in de Bommelerweert de vaen ruyteren van Edmont ende Sijn Ex^tie tot Breda.

Den xxiiij^en Septembris quam Graeff Frederick met sijn volck voor de schantse op de Boertang, daer tegens die vande schantse vuytvielen te schermutseren ende schooten onder den viant met haer geschut in vougen datter eenigen doot bleven, daerdoor Graeff Frederick weder terugge tooch naer Wedde. Desen dach quam Sijn Ex^tie binnen Geertruydenberge.

Den xxv^en Septembris hielt Graeff Willem ende oick den viant hem stille ende quaemen in den Haege brieven van Graeff Willem, houdende aende Staeten Generael, dat den viant naer Wedden getoogen was, dat tselve niet lang en soude konnen houden, dat men vermoede dat hij dan naer de schantse op de Boertang gaen soude, die hij meynde dat wel 3 weecken

ofte langer soude konnen tegenstaen, dat men daeromme middelertijt meer volcx daerwaerts soude moeten senden ofte de schantse soude ten laesten verlooren gaen, met meer redenen omme den Staeten daertoe te bewegen. Ten selven daege quam Sijn Ex^tie in den Haege ende werde in sijn bijwesen lange op de voors. saecke in de Staeten Generael gediscoureert, eensamentlijck off sijn persoen selffs daer soude gaen dan niet, doch werde goetgevonden dat hij hier blijven soude om te voorhoeden alle inconvenientien aende Brabantsche ende Vlaemsche cante ende dat men Graeff Willem noch eenich volck te voet soude toeschicken, daertoe die van Zeelant offereerden 6 vendelen ende die van Hollant souden sien wat sij noch ontbeeren mochten [1]. Voorts hadde de Coninginne gescreven dat haer seer goet dochte, dat men de saecke van Vrieslant behartichde om Groeningen te veroveren, offerende daertoe tgeen vuyte garnisoenen van Vlissingen, Briele ende Oosteynde soude mogen getrocken werden, scrijvende te dien eynde brieven aen de respective Gouverneurs, daeraff niet veel prouffijts en quaem, overmits dat die van Vlissingen ende Oosteynde niemant veel ontbeeren en mochten, omdat den viant hem gestadelijck ontrent Oosteynde onthielt met een tamelijcken hoop volcx, ende den Lieutenant vanden Briele en dorste niemant vuytsenden omdat den Gouverneur daer niet en was.

Den xxvj^en Septembris creech men tijdinge dat den viant wel yetwes op de Bommelerweert mochte attenteren, daeromme te meer bevesticht werde dat Sijn Ex^tie hier soude blijven. Desen dach vertrocken Verdougo ende Graeff Frederick met haer volck weder naer Groeningen, laetende thuys te Wedde beset ende quaemen onder Groeningen logeren, soe omdat se op de Boertang niet veel en saegen vuyt te rechten als om tgebreck van vivres wille, daerinne die vande stadt een groot miscontemeut hadden ende mede begonnen haer vivres te weygeren. Desen nacht werde onder Vianen een schip van die van Woude genoemen, daer veel coopluyden innewaeren metten Fiscael van Zeelant ende den Commissaris Rijswijck daeraff den Fiscael gevangen sat totten ix^en Februarij toe.

Den xxvij^en Septembris siende Verdougo tgroot miscontentement van die

---

[1] „Je vous asseure," schrijft Maurits aan Willem Lodewijk in een brief van den 27sten September, waarin hij hem dit besluit van de Staten mededeelt, „quand ces gens seront partis d'icy, qu'il n'i at pas moyen de mettre trois cens soldats ensemble, pour faire test à l'ennemy, lequel at pour le moins encores six mille hommes en Brabant et Flandres, vous ne pourres faire estat de retenir ces troupes plus de dix ou douze jours; car autrement je crains, si l'ennemy entreprenoit quelque chose, que nous pourrions bien perdre une bonne place". (Archief van Z. M.)

van Groeningen, liet verluyden dat hij tleger van Graeff Willem, die hem tot Oldebert stille hielt, wilde opslaen ende onder dat dexel gekregen hebbende een goet deel vivres, ginck met t'meeste deel van sijn leger logeren tot Noortlaeren. Werden oick bij de Staeten Generael gescreven brieven aende Gouverneurs van Oosteynde, Vlissingen ende den Briele om eenich volck van daer te trecken, die haer alles genouch excuseerden als vooren geseyt is. Vertrock mede vuyten Haege Monsr de Morlais, Ambassadeur van Vranckrijck naer Rotterdam om weder naer Vranckrijck te gaen, hebbende oirloff aen Sijn Ex^tie ende den Staeten Generael genomen.

Den xxviij^en Septembris vrouch begonst Verdougo met sijn leger te vertrecken nemende den pas naer den Swartendijck door t'moer ende treckende voorbij de schantse, die de onsen daer hadden, ginck des avonts logeren tot Upende. In trecken voorbij de schantse hadde hij eenige musquettiers naer de schantse geschickt om heml. werck te geven, daertegen die vande schantse schietende ende schermutserende, werde Hopman Meijerinck (die in de schantse met sijn compagnie lach) door den cop doot geschooten. Graeff Willem vernomen hebbende de compste vanden viant begonst hem te beschantsen ende retrancheren op de advenuen van Oldebert om den viant seeckerder te wachten ende mogen wederstaen. Binnen Lieuwaerden vernomen sijnde de tijdinge vande compste vanden viant tot Upende, die wat breet vuytgemeeten werde, begonnen eenige quaetwilligen de hooffden op te steecken ende eenige propoosten te spreecken ende stroyen die heel tot oproer tendeerden, twelcke gecommen sijnde tot kennisse vanden Magistraet, die eenich inconvenient vreesde, deden terstont ontrent 22 innewoenderen vande stadt daer vuyt vertrecken ende eenigen vande meeste quaetspreeckers voor eenige jaeren vuyte stadt bannen ende hielden daermede haer stadt ende borgerie in ruste. Te desen daege presenteerden die van Hollant in de Staeten Generael noch 5 van heure vendelen voetknechten naer Vrieslant te senden ende sonden terstont den Commissaris Cloetingen om dselve te lichten ende tot Dordrecht de 6 Zeeusche waer te nemen ende soe te saemen voorts te beleyden naer Graeff Willem die sulcx aengescreven werde.

Den xxix^en Septembris vrouch trock tleger vanden viant op van Upende naer Marum ende soe voerts naer Neuss, om ons volck tot Oldbert te besoucken, ende gecommen sijnde ontrent tleger van Graeff Willem stelden haer daer in slachordre ende voor de ordren twee cleyne veltstucken, daermede sij eenige schooten naer ons leger deden. Graeff Willem dede van gelijcken sijn volck alles in ordre stellen om den viant te wederstaen ende

twee couleuvrijnen die hij hadde bracqueren. Hiernaer begonst den viant met ontrent 30 man te schermutseren, daer Graeff Willem mede ontrent 30 man tegen dede gaen ende al advenant den viant de sijnen versterckte, dede Graeff Willem sijn volck mede renforceren, ende soe den viant met sijn heele leger wat te naer quam, tsij om op ons leger aentecommen ofte om de schermutsinge te sien, dede Graeff Willem mette couleuvrinen daerop vier geven, daerdoor den viant sijn leger dede terugge gaen, laetende alleen een partij van sijn volck in tcleyn schermutseren ende dat continueren totten middach toe, waernaer hij de retraicte dede doen ende ginck des nachts met sijn leger logeren tot Sigerswolde, sonder dat Graeff Willem hem dede vervolgen, omdat tleger vanden viant wel 400 man te voet sterck was ende over de 1000 peerden[1] ende sijn leger niet wel soe sterck was ende hij daeromme beter geraeden vont heml. een gulden brugge te maecken ende te laeten gaen, dan de saecke tegen tverbot der heeren Staeten in de fortuyne ofte hasart te stellen. Op dese schermutsinge bleven eenigen vanden viant doot, die sij daer affbrachten laetende alleen drie dooden op tvelt leggen, sonder dat men anders weet hoeveel datter van heml. gequetst ofte doot waeren. Aen onse sijde en waeren niet dan vier dooden ende ontrent 16 gequetsten ende werde tpeert van Graeff Philips onder sijn lijff doot gescooten ende tpeert van Graeff Willem gequetst, sonder datter andere schaede geleden was, bij thooch voornemen van Verdougo die theele leger wilde opslaen. Te desen daege quaemen twee vendelen Duytschen van t'regement van Barlemont vuyt Vlaenderen trecken naer Liere in garnisoen, dwelcke ontmoet hebbende een troupe van sesthien soldaeten van Bergen op den Zoem op hasart gaende, vervolchden dselve naer een struwelbosken niet wijt van Duffelen altoes met heml. schermutserende. Ondertusschen gebeurde dat in tselve bosken laegen ontrent 33 soldaeten mede van Bergen voornt. die vande anderen niet en wisten ende op hasart geweest waeren in tlant van Naemen. Desen hoirende het rumoer hielden haer stille tot dat se soe naer quaemen dat sij se bekennen conden ende siende dattet Duytschen waeren ende wel vermoedende dattet van ons volck was diese vervolchden, leyden haer op beyde de

---

[1] 400 man te voet, zoo als het manuscript aangeeft, is eene schrijffout. Verdugo deed den aanval met 4000 voetknechten en 1000 ruiters. Bor geeft voor zijne geheele sterkte, „over 4000 te voet en 2200 peerden”. Zijne opgave, dat Verdugo „36 vanen en niet dan vijftigh Ruytersvanen” liet vliegen is, wat de sterkte van de kavalerie aangaat, klaarblijkelijk onjuist; er waren slechts vijftien vanen. Volgens van Reyd had Graaf Willem Lodewijk 2500 voetknechten en 700 ruiters onder de wapenen. (X Boek, bl. 373.)

sijden vanden wech in embuscade ende lieten soe de anderen aencommen, ende soe se binnen haer embuscade gecommen waeren, schooten gelijckelijck op haer aff, daerop de Duytschen de vlucht terugge naemen, ende d'ander malcander kennisse gedaen hebbende ende weder haer roers gelaeden sijn nochmael totte Duytschen innegevallen ende hebben se in route gebracht ende wel 43 van heml. dootgescooten ende geslaegen ende onder dien een Vendrich ende hebben gevangen gekregen een Hopman, een Lieutenant ende een Vendrich met noch 23 andere soldaeten ende oick gekregen beyde de vendelen. De reste van tvolck ontliept ende salveerden haer. Den tweeden Capiteyn en was bij den hoop niet, maer naer Bruessel getoogen. Naer dese defaicte trock tvoors. volck met haer gevangenen ende buyt weder naer Bergen op den Zoem toe, vuytgeseyt 7 ofte 8 die gingen noch tot voor Antwerpen ende kregen aldaer eenige borgeren gevangen ende twee van heml. quaemen soe naer aende stadt dat se vande wacht geschooten werden, d'anderen alles tot Bergen gecommen sijnde presenteerden terstont de twee vendelen aenden Gouverneur die se aen Sijn Ex^tie dede senden.

Den lesten Septembris begonst Verdougo met sijn leger van Sijgerswolde te vertrecken over de Swarten dijck naer Zuytlaeren ende dede in tvoorbijtrecken alle de huysen in brant steecken ende quam logeren niet wijt van Zuytlaeren voornt. Te desen daege trocken de 4 Hollantse compagnien door der Goude naer Amsterdam om naer Vrieslant te gaen. Ende soe wederom in den Haege gecommen was den Oversten Frens als gesant van Coelen ende Gulick om de gevangenen los te hebben die op de executie vande Graevinne van Nieuwenaer gevangen waeren, werde hij in den Raede van Staete in tbijwesen van Sijn Ex^tie gehoort, door wiens tusschenspreecken de saecke eyntelijck bij accoort affgedaen werde.

Den eersten Octobris begonstet seer te waijen ende de locht te ontstellen om te regenen, daerdoor Verdougo gesonden hebbende voor Groeningen in tSchuytendiep, het ordinaris garnisoen onder tgebiet van Graeff Frederick begonst alle sijn saecken aen te stellen om te vertrecken vresende het bederff vande wegen. Graeff Willem siende tvertreck vanden viant hielt hem tot Oldebert stille.

Den ij^en Octobris regende ende wayde het seer, daerdoor Verdougo begonst sijn vertreck te verhaesten ende naer Daelhem te marcheren. Graeff Willem hielt hem stille. Oick quam de vijffde Hollantse compagnie tot Dort ende 3 vande Zeeusche.

Den iij^en Octobris regende, hagelde ende stormde het seer ende quam tleger van Verdougo des avonts logeren tot Daelhem, oick vertrocken door

der Goude naer Amsterdam dvoors. vier vendelen knechten om haer daer bij de andere vier te vervougen ende soe tsamen naer Vrieslant te gaen sonder voorder verwachten om bij Graeff Willem (die hem tot Oldebert stille hielt) te commen met last nietemin om de vendelen van Langvelt ende Bovetis binnen Steenwijck te laeten soe het noot waere, twelcke daernaer alsoe geschiede.

Den iiij^{en} Octobris continueerde den regen ende storm seer, waerdoor bedorven sijnde den wech van Schoenerbeeck, dede Verdougo de boeren alomme op ontbieden om een wech te commen maecken beneden Coevoerden omme, recht op thuys ter Clooster ofte van Harman van Camp aen, daer t'moer niet diep en is ende oick niet wijt, want die werde genomen vanden Daelhemse wech daer tgerechte ofte de galge plach te staen, recht op thuys ter Closter aen, daer noch tusschen beyden eenich hooch lant leyt. Desen wech dede hij maecken om altoes daerover te mogen commen naer Groeningen ende om die vast te maecken dede het moer gansch opschieten ende op de harde gront onder den wech bouwen met meenichte van boomen ende rijs ende soe optrecken tot boven t'moer, ten eynde die door t'moer niet bedorven en conde werden tot welcken eynde hij met sijn gansche leger tot Daelhem bleeff stille leggen gelijck mede Graeff Willem tot Oldebert. Te desen daege quaemen in den Haege ende werden Sijn Ex^{tie} gebracht de 2 vendelen tot Duffelen gekregen den 29 Septembris.

Den v^{en} Octobris regende het altemet eens maer en wayde niet soe seer. Den viant bleeff tot Daelhem ende ginck mettet maecken van sijn begonnen werck voort, oick bleeff Graeff Willem tot Oldebert. Eenige ruyteren van Bergen op den Soem gerencontreert hebbende de vaene ruyteren van Hoochstraeten, sloegen dselve in de vlucht ende kregen wel 40 gevangenen met heure peerden, die sij alles tot Bredae ende van daer weder naer Bergen voors. brachten. Oick toogen door der Goude naer Amsterdam de resterende 3 Zeeusche vendelen om naer Vrieslant te gaen ende d'anderen te volgen.

Den vj^{en} Octobris trock den viant met een deel van sijn volck voorbij Coevoerden over t'moer ende den begonnen wech, om naer thuys te Gramsbergen te gaen hebbende bij hem 2 cleyne veltstucken.

Den vij^{en} Octobris was het buijch ende regenich weder den heelen dach ende nacht. Den viant begonst met sijn twee stucxkens op thuys te Gramsbergen te schieten, dat 30 soldaeten daerop sijnde overgaven met beloften van binnen een jaer buyten Hollant niet te dienen. Den viant tooch terstont naer de schantse vande Veenbrugge, die hem mede overgegeven werde bij 20 soldaeten daerinne leggende, die met haer geweer vuyt-

toogen. Hiernaer ginck den viant op den avont weder logeren bij de anderen hoop aen Harman van Campshuys. Verdougo ginck mettet opmaecken vanden wech seer voort ende dede tot verseeckerheyt van dien op beyde de eynden een schantse maecken, d'eene op den galgenberch op den wech van Daelhem, ende d'ander aen Harman van Camps huys.

Den viij^{en} ende ix^{en} Octobris regende ende wayde het daechs ende snachts seer ende bleeff Verdouge tot Daelhem stille, maeckende den wech ende de begonnen schantsen, daeraff twerck mits tquaede weder seer slappelijcken voortginck. Graeff Willem bleeff mede tot Oldebert stille ende desen heelen tijt door bleeff ons volck in de Bommelerweert stille ende de Yren tot Ortten ende gingen die vanden Bosch ende de Graeve met haer schantsen ende bolwercken te maecken voort.

Den x^{en} Octobris regent ende waytet seer den ganschen dach ende nacht ende hielen Verdougo ende Graeff Willem met heur legers haer stille. Die van Groeningen prepareerden een convoy van vivres om op morgen naer Verdougos leger te senden, twelck Graeff Willem vernomen hebbende heeft tselve gecommuniceert mette Rithmeesters int leger sijnde ende heml. gelast te sien wat advantaige sij daerop souden konnen krijgen, die des nachts haer daertoe reede gemaeckt hebben.

Den xj^{en} Octobris regent ende wayt het seer den ganschen dag ende nacht. Des morgens heel vrouch sijn alle de ruyteren van Graeff Willem vuyt haer leger te Oldebert gescheyden ende sijn over den Swartendijck gereden naer Rolden ende den harden wech van Coevoerden ende hebben op den naernoen aldaer aengetroffen tvoors. convoy ende wel 50 waegens gekregen met verscheyden soetelaeren ende vande waegenpeerden ontrent 80, sijnde de reste vuytgespannen ende ontreden, tgoet dat op dese waegens was hebben se ten deele met genomen ende de reste aen stucken geslaegen ende bedorven. Dan soe onse ruyteren den viant (die naer Groeningen vluchte) in volle loop vervolchden van Rolden aff tot Haeren toe ende oick door de slachboomen ende voorbij de schantse aldaer ende den Heere van Potlis hem wat te verde engaigeerde, mits de furie van sijn peert tot dicht aen Groeningen toe, meynende beter gevolcht te wesen bij onse ruyteren, die mits den quaeden ende grooten wech niet wel voort en mochten, is hij bij den viant aldaer overvallen, seer gequetst ende gevangen gekregen ende soe naer Groeningen gebracht. Desen dach ontboot Syn Ex^{tie} vuyte Bommelerweert wederomme den Heere van Barchon ende sondt aen hem patenten voor alle tvolck dat daer noch lach om elcx in garnisoen te gaen volgende dselve patenten.

Den xij^{en} Octobris was het tamelijck weder, maer begonst op den avont wederom te regenen ende begonsten de ruyteren tvoors. convoy geslaegen hebbende weder in tleger tot Oldebert te commen, daer op den achternoen mede quaemen negen vande elff vendelen laest derwaerts geschickt, vande welcken de twee tot Steenwijck gebleven waeren. Verdougo bleeff tot Daelhem ende aende huysen ter Clooster ende ter Schere stille altoes maeckende aen sijn wech ende de schantsen.

Den xiij^{en} Octobris regende het op den avont wat ende bleven de legers alomme stille.

Den xiiij^{en} Octobris bleven de legers tot Oldebert ende Daelhem stille ende begonst tvolck vuyte Bommelerweert te vertrecken naer heure respective garnisoenen volgende dvoors. patenten aenden Heere van Barchon gesonden.

Den xv^{en} Octobris regendet wat ende begonsten veel boeren vuytet lant van Zallant te vluchten naer de steden, meynende dat den viant met sijn leger daer commen soude, daerdoor een grooten alarme ontstont binnen Hasselt ende oick eenich rumoer binnen Swol, sonder datter nochtans yet anders volchde. De oirsacke van tvluchten vande boeren was dat Otto van Egmont Drost van Zallant aen des viants sijde de boeren toegescreven hadde, dat hij haer niet langer en const beschermen, dat sij daeromme haer beesten wel mochten drijven naer de beslooten steden. Desen dach, omdat men vreesde dat den viant naar Zallant wel commen mochte, hoewel men in den Haege in Hollant vande voors. tijdinge noch niet met alle en wiste ende dat de ruyteren tot Oldebert niet veel en prouffyteerde ofte consten vuytrechten, heeft Syn Ex^{tie} patente daerwaerts gesonden, omme dselve in haer garnisoen te doen gaèn ende tlant bewaeren, doende de vaenen vande Graeven van Hohenloe ende Philps van Nassau naer Nieumegen gaen, Louys Laurens naer Hoesden, Barchon naer Swol, Espinoy naer Steenwijck ende den Drost van Zallant met du Bois naer Deventer (daer sy om de servitien wille niet dan met groote moeyten inne en quaemen [1] ende de reste alomme in tlant van Zutphen in garni-

---

[1] Dat dese servitien in dit quartier seer groote swaericheyt maeckten, jae soe verre, dat die van Swol dese eene vaen niet innelaeten en wilden, niet dat sij begeerden dat de Generaliteyt de servitien betaelen souden, maer dat dselve heml. alleen haere auctoriteyt soude leenen om een voet te mogen geraemt werden, daermede die over tlant van Overijssel soe wel steeden als platte landen eenpaerlijcken mochten gevonden werden, want het kennelijck is dat de dorpen bevrijt werden mettet garnisoen vande steden. Dit dreven oick die van Deventer soe seer, dat sij niet dan eene vaen ruyteren inne en begeerden te hebben, ten waere de Generaliteyt ofte yemant anders de servi-

soen, vuytgeseijt de vaen van Onstae, die in tleger van Graeff Willem bleeff. Desen dach vertrock de reste van ons volck vuyte Bommelerweert in garnisoen ende quam de compagnie vande guarde metten Heere van Barchon weder naer den Haege, ende hiermede eynde de tocht ende inlegeringe in de Bommelerweert blijvende de Yren noch tot Ortte stille.

Den xvj^en Octobris was het regenachtich weder ende hielden de legers haer tot Oldebert ende ontrent Coevoerden haer stille, vuytgeseyt dat alle de ruyteren van tleger van Verdougo gingen logeren tot Laerwolt om Coevoerden mede van dier sijde beset te houden. Op den avont quam den Heere van Barchon mette guarde in den Haege, die van Vlissingen ende Oosteynde sonden desen dach twee compagnien knechten om naer Vrieslant te gaen, daeraff sij haer te vooren geexcuseert hadden.

Den xvij^en Octobris was het betrocken weder, de legers voors. bleven stille leggen ende de twee compagnien Engelschen gecommen sijnde ontrent Dordrecht werden aldaer opgehouden, omdat men nu in tseecker wiste, dat den viant de schantse op de Boertang niet aentasten en wilde ende werden gelast naerder bevel te verwachten.

Den xviij^en Octobris was het regenachtich weder ende quaemen in den Haege eenige Gedeputeerden van Bredae, claegende dat den viant hem heel sterck maeckte tot Herentals ende ontrent Antwerpen, dat sij daeromme besorgende waeren dat hij haer stadt mochte commen belegeren ofte hem

---

tien vande tweede vaene betaelde. Gelijcke swaericheyt bevint men alle dacchs in meer frontiersteden, daeromme het seecker is, dat een meerder eenicheyt tusschen de provintien sonde wesen, bij soe verre de Generaliteyt alomme de servitien wilden betaelen ende wederom naer haer trecken de middelen vande frontiersteden, die anders mette selve servitien soe t'onder gehouden werden, dat sij niet en konnen opcommen. Immers leert de experientie wat swaericheyt datter valt tusschen Bommel ende Gelderlant, omdat die van Hollant de servitien tot Bommel betaelen, ende tusschen Hasselt ende Overijssel, omdat die van Vrieslant tot Hasselt de servitien betaelen, beneffens indien de Generaliteyt de servitien droech en souder egeen swaericheyt wesen om volck in eenige steden innetebrengen want de poorten alomme altoes oepenstaen souden, jae souden de regierders vande frontiersteden selffs commen solliciteren om veel volcx inne te hebben, twelcke de provintien die voortst vanden brant vander oirloge gelegen sijn ende sulcx de minste garnisoenen ende servitien hebben te draegen als Hollant ende Zeelant meest tegen staen, tot haer eygen ontlichtinge ende beswaernisse van haer bontgenooten. (Aanteekening van den Schrijver.)

De kwestie van het innemen van garnizoen in de grensvestingen was een voortdurend punt van bezwaar voor de regering, en de hier besproken weigering van Zwolle en Deventer om zich naar de bevelen van den Raad van State te voegen levert in hare bijzonderheden eene uitmuntende bijdrage tot de kennis van het legerbeheer van die dagen, en van de moeijelijkheden, waarmede de Raad van State vaak te worstelen had. Wij hebben daarom een uittreksel uit de Resolutiën van dat staatsligchaam, die op deze zaak betrekking hebben, als Bijlage hierachter gevoegd.

voor Steenbergen werpen, verthoenende mede datter weynich volcx in haer stadt waeren, om dselve tegen een beleg te mogen beschermen, versochten daeromme secours van meer volcx, vivres ende amunitie van oorloge voor haer stadt. Desen dach vertrock Graeff Philps met alle de ruyteren vuytet leger tot Oldebert naer heur garnisoenen volgende heure patenten ende bleeff alleen de vaen van Onstae in tleger, vertrocken mede de Engelsche voetknechten vuytet leger naer tquartier van Zutphen in garnisoen.

Den xix^{en} Octobris was het regenachtich weder ende hielt den viant hem ontrent Coevoerden stille, maeckende altoes sijn wech ende schantsen. Vuytet leger van Graeff Willem vertrocken meest alle de Schotten die heel swack waeren, laetende daer alleen onder tgebiet van Morray 300 vande beste ende gesontste van alle haere vendelen ende naemen de anderen den pas naer Steenwijck om van daer naer Hollant te commen. In den Haege was men doende om op tversouck van die van Bredae te delibereren ende naer lang debat werde goet gevonden eenich volck daerwaerts te senden ende te dien fynen patente gesonden aen Pruyt ende Keerweer tot Hoesden ende oick aen Draeper omme met haer compagnien daerwaerts te gaen, werde mede een patente aende voors. Engelsen geschickt ten selven eynde ende voorts geresolveert dat men in der haest binnen de stadt noch seynden soude in t'magasijn 100 lasten rogge, 60 duysent pont cruyts ende andere provisien die daer gebreck mochten wesen.

Den xx^{en} Octobris was het schoen weder ende vertrocken naer Bredae vuyten Haege de compagnie vande guarde, van voor Dordrecht de twee Engelsche vendelen naer Vrieslant gedestineert, vuyt Hoesden Keerweer ende Pruyt ende vuyt Bommel Hopman Draeper om haer in der haest binnen die stadt te begeven.

Den xxj^{en} Octobris regende het den heelen dach ende vertrocken van Oldebert op Graeff Willem met alle de Vriesche compagnien ende de Stichtse ende de 9 laestgecommen vendelen mette 300 Schotten onder Morray ende de vaen ruyteren van Onstae om naer thuys te Wedde te gaen ende dat wederom te veroveren ende werde tregement van Loockeren sterck 10 vendelen gesonden naer Visvliet ontrent de Monickesijl, om aldaer tlant voor inval vanden viant te bewaeren.

Den xxij^{en} Octobris was het tamelijck weder ende marcheerde Graeff Willem vast naer Wedde toe, die mits den quaeden wech niet wel voorts commen en conste.

Den xxiij^{en} Octobris was het seer schoen weder ende ginck Verdougo selffs logeren op thuys ter Scheere ofte Jan van Steenwijck, omdat de

schantsen vanden wech in defensie begonsten te commen, sont oick vuyt sijn leger bij Coevoorden 1000 man te voet ende 3 vaenen ruyteren met 2 stucxkens geschuts naer Ruynen om dselve plaetse weder inne te nemen, terwijle de onsen naer Wedde gingen. Dese quaemen des avonts voor Ruynen, besetten tselve ende dede des nachts haer stucxkens planten.

Den xxiiij^{en} Octobris was het schoen weder ende dede den viant thuys te Ruynen opeyschen, twelcke die van binnen opgaven, om dattet niet houbaer en was ende trocken met haer geweer aff. Den Heere van Potlis binnen Groeningen gevangen sterff aldaer desen dach van sijne quetsuyren, daer Sijn Ex^{tie} ende de Staeten droevich om waeren, om dattet een seer nuchteren, voorsichtich Heere was ende daer beneffens een goet soldaet.

Den xxv^{en} Octobris was het schoen weder ende quam Graeff Willem met sijn leger niet wijt van Wedde. tVolck vanden viant voor Ruynen geweest, trocken wederom naer Coevoerden. Ende dede den Heere van St. Aldegonde (die van sijn reys in den Phals met Jonckvrou Louyse gedaen, wedercommen was) sijn rapport in de Staeten Generael ende leverde daerover brieven vanden Palsgraeff ende Palsgraevinne, houdende veelvoudige recommendatien ende congratulatien ende offren om mette dselve alle goede nabuyrschap ende correspondentie te willen houden, verclaerende daerbij den voorn. St Aldegonde, dat den Archiducq Ernestus versocht hadde Graeff Johan van Nassau den Ouden om van sijnen twegen hem te laeten gebruycken om tusschen hem ende den Staeten Generael der Vereenichde Nederlanden over ende weer te trecken ende te handelen den pais voor de selve Nederlanden met verclaeringe dat hij den selven Staeten ende heure steden ende leden soude laeten bij heur religie, mits dat se alleen hem (als de gifte van Coning van Spangien hebbende) voor haeren heer aennaemen, twelcke Graeff Johan alles affgeslaegen ende hem mits sijn ouderdom daeraff geexcuseert hadde, vresende datter bedroch onder mochte schuylen, veradverteerde daeromme den Staeten voornt. vuyten naeme vanden voors. Phalsgraeff, dat sij tegen sulcke ende gelijcke handelingen op haer hoede wesen souden, verclaerende tselve met veel wijtluftige redenen ende sijne goede genegentheyt totten Staeten voornt. ende oick dat den Archiducq noch niet op wech en was om te commen, van welck rapport de Staeten Generael den Heere van St Aldegonde seer bedanckten, verclaerende dat tselve ende de brieven vanden Heere Phalsgraeff heml. aengenaem waeren ende dat sijl. Sijne K. F^{l}. G. daerop naer behoiren souden doen antwoorden. Desen dach sonden die van Groeningen het dode lichaem

vanden Heere van Potlis met een schuyte het Groeninger diep aff naer de Soutcamp toe, van waer tselve gebracht werde naer Lieuwerden.

Den xxvj^{en} Octobris was het schoen weder ende quam Graeff Willem vrouch met alle sijn volck voor thuys te Wedde ende belegerde hem daer voor. Oick quaemen alle de Schotten vuyt Vrieslant gecommen (vuytgeseyt de 300 die met Morray waeren) ter Goude versouckende ende verwachtende patenten, om daermede in garnisoen te gaen ende te refraischeren. Desen dach werde den Heere van Potlis tot Lieuwaerden begraeven.

Den xxvij^{en} Octrobris wast schoen weder ende dede Graeff Willem om thuys te Wedde syn approchen maecken ende des nachts daervoor planten 3 stucken van Bellingwold gecommen, maer hielt Verdougo met syn leger hem stille.

Den xxviij^{en} Octobris was het schoen weder ende dede Graeff Willem thuys te Wedde opeyschen, daerop die van binnen begonnen te parlamenteren ende gaven eyntelijck thuys op in handen van Graeff Willem sonder schooten te verwachten ende togen met haer geweer vuyt. Graeff Willem bleeff des nachts aldaer.

Den xxix^{en} Octobris was het schoen weder ende liet Graeff Willem sijn leger tot Wedden stille blijven ende dede van alle nootdruft voorsien de schantse op de Boertang, daer hij selffs inne tooch om die te besien. Die vanden viant tot Winscooten laegen verliepen het fort, twelck Graeff Willem mede dede besetten. Desen dach scheyden vrouch vuyt Bredae de 2 compagnien Engelschen (daer binnen gesonden) om weder naer Oosteynde te gaen ende Vlissingen ende oick de compagnie vande guarde om weder naer den Haege te gaen, omdat geevanesceert was het rumoer van die stadt te belegeren ende den viant naer Vlaenderen begonst te marcheren.

VANDEN TOCHT NAER LYMBURCH GEDUYRENDE MEN IN GROENINGERLANT LACH.

Den xxx^{en} Octobris was het betrocken weder, ende Graeff Philips van Nassau langerhant bespiet hebbende seeckeren aenslach op de stadt Lymburch, trock desen dach des morgens vrouch vuyt Nieumegen met 2 vaenen ruyteren ende eenige voetknechten ende tooch daermede naer t'nieuclooster in tlant van Cleef ende hadde by sGraevenweert noch doen over den Rijn scheepen 3 vaenen ruyteren met verscheyden voetknechten vuyte omlig-

gende garnisoenen, die alles aen tnieuclooster bij hem quaemen, soe dat hij sterck was 7 vaen ruyteren ende 400 man te voet ende trock daermede naer Wabbeeck toe, daer hij ging logeren voor dien nacht, voerende met hem 3 petarts, om daermede de poorten te doen springen. Des avonts quam de compagnie vande guarde weder in den Haege. Desen dach hielt Graaff Willem sijn leger noch tot Wedden stille ende Verdougo voor Coevoerden.

Den lesten Octobris was het betrocken weder ende begonst des avonts te regenen. Desen dach bleeff Graeff Philps omtrent Wabbeeck voorn. ende begonst Graeff Willem met syn leger weder naer Oldebert voorn. te vertrecken ende most seer quaede diepe wegen passeren, mits den gestaedigen regen, daeromme hij niet schielijcken voortcommen en conste.

Den eersten Novembris regendet seer ende quam Graeff Philps met syn volck niet wijt van Erkelens, konnende mits den grooten regen niet wel voortkommen.

Den ij[en] Novembris was het regenachtich weder ende quam Graeff Philps met sijn volck tot Lennich ende passeerden over de Roer ende logeerden aldaer. Ende omdat den viant, naer Vlaenderen getoogen, quam logeren ontrent Oosteynde in de duynen, bevreesde den Gouverneur dat hij die stadt soude willen belegeren ende screeff daeromme in der ijl in Zeelant om assistentie van volck, van vivres ende amunitie van oirloge, om een belegeringe te mogen tegenstaen.

Den iij[en] Novembris was het regenachtich weder ende begonst Graeff Philps op den achternoen te marcheren met alle sijn volck naer Lymburch toe, ende soe den avont quam, marcheerde hij met omtrent 30 peerden ende de karren daer de petarts op laegen voorvuyt, doende de andere peerden ende voetvolck volgen ende quam des nachts mette voors. 30 peerden ende karren onder de muyren vande stadt, sonder dat die van binnen tselve gewaer werden ofte eenich geluyt maeckten, niettegenstaende de karren den berch niet affrijden en konden, dan met seer groot geluyt om de steenachtich wech wille, doch overmits het gestaedich regende en waeren se niet al te wel in de stadt op haer wacht, twelcke een groot voordeel totten aenslach scheen te geven, maer om denselven regen wille ende de duysterheyt vanden nacht quam tvolck dat achter was niet al te wel voort, beneffens dat se oick verdwaelt waeren vanden rechten wech ende daeromme soe lange te rugge bleven eer se consten aencomen, dat den dach al begonst te commen, waeromme Graeff Philps niet geraeden en vont langer te verbeyden maer dede de petarts (die al gereet gemaeckt

waeren) weder op karren doen ende tvolck afftrecken, sulcx dat mit die slechte occasie t'exploict te niete liep, dat anders soe wel aengeleyt was, dattet scheen niet te mogen failgeren, ingevalle tvolck tijdelijck aengecommen waeren geweest. Desen dach werden naer Oosteynde gesonden 300 Engelschen vuyt Vlissingen ende noch 3 vendelen knechten vuyt Bergen op den Zoem, mitsgaeders eenige provisie van vivres ende amunitien van oirloge. Werde mede gescreven aen Sijn Ex^tie ende de Raeden van Staete om op de voordere voorraet tot behoudenisse vande plaetse te letten ende die te doen deligenteren, twelcke daernaer heerlijcken gedaen werde van alles dat men tot nootdruft ofte behoudenisse van een plaetse soude konnen bedencken, hoewel het geen noot en was.

Den iiij^en Novembris regendet seer ende gefailgeert sijnde den voors. aenslach, dede Graeff Philps vrouch sijn volck trecken naer Oepen toe, daer hij verstont dat een vendel knechten vanden viant lach ende nieu aengenomen was, ende toe hij in tdorp quam vluchten dselve met de boeren in de kercke, meynende die te houden, doch dede Sijn G. de doore verbranden ende die oopen sijnde soe grooten smoock in de kercke maecken, dat tvolck niet geduyren en konden, sulcx dat veelen vande geenen die boven waeren, van boven neder sprongen ende dootgeslaegen werden, ende naer datter wel tachtich soe omme gecommen waeren ende de anderen om genaede baeden, dede hij se gevangen nemen tot over de 100 ende daeronder een Vendrech, dwelcke voor veelen die terstont ontslaegen werden borge bleeff. Ende voorts genomen hebbende vuyt tselve dorp eenige Lymborchse laeckenen, die daer meest op karren stonden, om dattet daer marckt was, ende voorts daer gepeystert ontrent 2 vuyren trocken weder tot onder Aecken.

Den v^en Novembris was het tamelijck weder ende begonst des avonts te regenen ende quam Graeff Philps van Nassau met sijn volck, buyt ende gevangenen logeren over de Roer voorbij Erckelens. Graeff Willem quam des nachts met sijn volck weder tot Oldebert ende bleeff daer, in meyninge op morgen voort te trecken naer tfort van Auwerdersijl, om dat weder te veroveren. Desen dach vertrocken vuyten Haege de Commissaris Cloetingen met bevel vande Raeden van Staete om alle het tvoordere volck soe Hollantsche, Zeeusche als Stichtse compagnien vuyt Vrieslant te halen ende in garnisoen te brengen.

Den vj^en Novembris was het tamelijck weder ende regende op den avont ende den heelen nacht. Graeff Philps quam met sijn volck tot ontrent Venloe heel vrouch op den achternoen, meynende daer te blijven voor dien

nacht, dan soe hij advertentie creech datter wel 16 vaenen ruyteren vanden viant over de andere sijde vande Maese waeren (aldaer gecommen om tgeschut dat in de Graeve gebleven was wech te haelen ende naer Brabant ofte Antwerpen te brengen) daeraff dien dach de officiers binnen Veenlo geweest waeren ende geconsulteert hadden hoe se hem best den pas benemen ende mogen slaen souden, ende op die voet gereden waeren naer de Graeve, om aldaer de Maese met meerder verseeckertheyt te passeren, dede hij alle sijn volck gansch ijlick voorts marcheren naer t'nieu clooster ende aldaer van tpasseren vanden viant niet besonders vernoemen hebbende, heeft alle sijn volck doen scheyden ende naer haer garnisoen trecken ende is selffs des avonts laet mette 2 vaenen ruyteren binnen Nieumegen gecommen mette gevangenen, ende sijn d'ander in der ijl den Rijn overgescheept ende noch dien nacht mede in garnisoen gecommen, twelcke den viant vernomen hebbende en is over de Maese niet gecommen. Desen dach begonst Graeff Willem met sijn volck voorts te trecken naer Auwerdersijl. Ontrent dese tijt quaemen thien vendelen Engelsen vuyt Vranckrijck wederomme ende toogen binnen Oosteynde, daeromme die plaetse te meer tegen alle beleg bewaert was ende tsecours van Engelant in dese landen soe veel gestijft.

Den vij^en^ Novembris regende het den heelen dach ende quam Graeff Willem met sijn volck belegeren de schantse van Auwerdersijl, hoewel hij tselve seer incommodieuselijcken doen moste, mits den grooten regen. Ontrent dese tijt quaemen in Bourgongien van nieus 3500 Spangiaerden, 1000 Italiaenen ende 800 Albanoische peerden. Dese Spangiaerden waeren in Arragon gebruyckt geweest tegens die van Sarragoça ende anderen ende de Italiaenen waeren gelicht vuyte garnisoenen van Milan ende waeren heerlijck gewaepent ende in ordre, ende in heure plaetse waeren nieuwe Spangiaerden in garnisoen geleyt. De Spangiaerden en waeren niet soe wel in ordre, desen waeren te vooren in Savoyen opgehouden bij den Hartoch om Monsr d'Esdiguieres de treve te doen continueren ende bleven nu in Bourgongien eenigen tijt lang in de dorpen in tbreet leggen.

Den viij^en^ Novembris was het schoen cout weder ende dede Graeff Willem met groote moeyte 5 stucken beneden de schantse op den dijck planten om daermede op morgen de schantse te beschieten, dan omdattet des nachts seer regende begonst men te vreesen dat men het geschut niet weder terugge en soude konnen krijgen indien den regen continueerde, omdat de weegen alrede soe seer bedorven waeren, dat men die naulijckx const gebruycken. Desen dach vertoogen de Yren van Ortten voor sHar-

togenbosch wech ende omdat eenigen haer in de stadt te seer moetwillich aenstelden ontstont daer binnen eenige moeyte, maer werde weder ter neder geleyt ende gestilt.

Den ix^en Novembris regende het seer, waerdoor Graeff Willem de schantse niet en dorst laeten beschieten, maer dede met alle man tgeschut wederom tscheepe doen, twelcke niet dan met groote difficulteyt ende pericule, soe den viant aengecommen hadde, en geschiede. Oick dede hij alle tvolck terugge trecken ende brengen naer de Zoutcamp toe, om de geenen die vuyt Hollant gecommen waeren, volgende tbevel vanden Raede, van daer wech te laeten vaeren, soe dat weer bleef continuerende ende werde alsoe de schantse van Auwerdersijl verlaeten.

Den x^en Novembris regende het seer, waeromme Graeff Willem alle sijn geschut vuytet Groeningerdiep naer Vrieslant dede brengen ende tHollantse volck aende Zoutcamp ende Monickesijl tscheepe gaen, die over de Wadden buyten Vrieslant omme naer Hollant voeren. Ende hiermede eynde den tocht in Groeningerlant.

Den xj^en Novembris was het regenachtich weder ende was men alomme stille, blijvende altoes Verdougo met sijn leger ontrent Coevoerden, maecken den wech ende de schantsen, welcken wech nu al heel hooch begonst te werden. Ontrent dese tijt werde in Hollant eenige preparatie gemaeckt om yet aen te grijpen ofte overvallen ende daertoe op verscheyden plaetsen bereyt seer veel ende diverse ijsere instrumenten als koevoeten, wiggen, voorhamers, saegen, booren, bijlen, windasen ende meer andere, sonder dat yemant veel kennisse hadde waertoe, als Sijn Ex^cie, den Advocaet Barnevelt ende Milander[1] (om de depeschen te doen) die met haer kennisse alleen meest alle de exploicten dirigeerden.

Den xij^en Novembris was het betrocken weder, ende omdat die van Duynkercken vast alle daegen meer quaets ende rovinge ter see deden ende men metter daet bevont dat de ordre die alle jaers daerop in den beginne van dien genomen werde, meest te laet bij quam, vergaederden in dese tijt de Staeten van Hollant mette Gedeputeerden van Zeelant ende de respective Collegien vander Almiraliteyt in den Haege om daerop voor den toecommende jaere nu tijdelijck ordre te beraemen ende stellen, ten eynde alle preparatie ende rustinge daertoe vrouch in den jaere mochte veerdich sijn, om te beter de rovinge voornt. te weeren, ende naemen op

[1] De Secretaris van Prins Maurits.

alle dien vaste resolutie, te weeten hoe veel scheepen, hoe geequippeert ende waer se die houden souden.

Den xiij^en^ Novembris was het betrocken regenachtich weder ende en consten de scheepen met volck noch niet alles over de Wadden commen, mits den contrarien wint, hoewel eenige vande voorste voor Harlingen quaemen.

Den xiiij^en^ Novembris was het tamelijck weder ende quaemen alle de scheepen desen dach ende volgende nacht op de Zuyderzee, daeraff de Stichtse aende Eembrugge des nachts aenliepen ende gingen daer te lande.

Den xv^en^ Novembris quaemen meest alle de Hollantse soldaeten voor Amsterdam, om daer te verstaen waer haer garnisoen wesen soude ende quam op den avont Graeff Willem selffs in den Haege, om met Sijn Ex^tie^ op de voordere tegenstant vanden viant ontrent Groeningen ende Coevoerden daer hij gestaedich bleeff leggen, te spreecken ende oick, soe men vermoet, om te bevoorderen eenich huwelijck tusschen de Graevinne van Egmont ende hem, welcke Graevinne in dese tijt vande Staeten van Hollant gekregen hadde alle de goederen van Egmont in Beyerlant ende op de andere goederen een lijffpensie, alles in eygendom voor haer ende haer descendenten om daermede te mogen huwelijcken.

VANDEN TOCHT NAER BRUGGE IN VLAENDEREN.

Den xvj^en^ Novembris deelde men vast tot Amsterdam de patenten aen tvolck vuyt, die dien volgende begonsten in garnisoenen te gaen, maer overmits Sijn Ex^tie^ noch een exploict op handen hadde op de stadt Brugge, daertoe hij tegen den xx^en^ deser tvolck tot Willemstadt bescreven hadde, soe heeft hij de 5 Zeeusche compagnien tscheep doen brengen naer Willemstadt.

Den xvij^en^ Novembris was het regenachtich weder ende begonst tvolck heur reede te maecken om naer Willemstadt te vaeren.

Den xviij^en^ Novembris was het betrocken weder ende quaemen de 5 Zeeusche vendelen voor Willemstadt, voorts vertrock vuyten Haege op den middach de compagnie vande guarde ende ginck naer Rotterdam, gaende van daer tscheep met noch eenich ander volck ende voeren naer tSpeuye toe, om soe naer Willemstadt te commen.

Den xix^en^ quam vast tvolck tot Willemstadt aen ende begonst te vergaederen, vertrocken oick vuyten Haege heel vrouch Sijn Ex^tie^ ende Graeff Willem met sijn broeders ende quaemen tot Dordrecht.

Den xx^en^ Novembris quam alle de reste van tvolck voor Willemstadt sulcx dat daer bij den anderen waeren, boven de 5 Zeeusche compagnien, 16 heele compagnien, ende voorts vuyt verscheyden compagnien de Officiers ende signaleeste soldaeten sterck tsaemen 2500 mannen, boven oick de bootsgesellen die in goet getal daer waeren. Omtrent den middach vertrock Sijne Ex^tie^ met Graeff Willem van Dordrecht ende voer met scheuyten over tlant naer Willemstadt, alwaer hij vont al over de 100 schepen, soe karveels als heuden met volck ende amunitie van oirloge gelaeden, daeronder waeren 5 petarts mette gereetschap daertoe dienende ende voorts alle de instrumenten van ijser, hiervooren verhaelt fol. 166 [1]).

Den xxj^en^ Novembris mosten alle de scheepen voor Willemstadt stille blijven leggen, mits den contrarien wint, hoewel het anders goet weer waer.

Den xxij^en^ Novembris was het schoen weder, ende niet tegenstaende den contrarien wint vertooch Sijn Ex^tie^ met alle de scheepen ende quam tot onder Duvelant ende bleven daer dien nacht.

Den xxiij^en^ Novembris was het betrocken weder ende begonst daernaer seer te regenen ende ginck Sijn Ex^tie^ mettet getije wederom tseyl ende quam des avonts tot voor de haven van Middelborch met meest alle de scheepen, alwaer bij haer quaemen veele scheepen mettet meeste deel van t'Zeeusche volck ende den Graeve van Solms.

Den xxiiij^en^ Novembris hielen haer de scheepen alles stille ende begonsten op den avont te vertrecken ende tseyl te gaen naer de haven van Sluys ende onder wege quamen bij de vloote de resterende scheepen met tZeeusche volck, die doen in alles sterck waeren 12 vendelen, 300 Engelschen ende noch verscheyden bootsgesellen vuyt heuren houck ende begonnen te costoyeren de eylanden voor Sluys om aen lant te commen, alwaer haer den wint sulcx ontviel dat se niet dan met groote moeyten aen lant en quaemen ende eerst te elff vuyren, daer sij al ten acht vuyren gemeynt hadden te wesen, soe haer den wint niet ontvallen en hadde. In dit aencommen ende eer se aen lant quaemen, schooten die vande schantse ter Hoffstede 3 schoeten met geschut ende staecken een vier op een vierbaecken omhooch om te thoonen datter onraedt was, daertegen die van Sluys oick drie schoeten deden ende staecken een vier op haeren

[1] Bladz. 301.

toorn op. Eyntelyck quaemen de scheepen aen lant bewesten de stadt tusschen de stadt ende tvoors. fort ontrent elff vuyren in den nacht ende deden terstont haer volck aen lant setten, niet wetende dattet soe laet was, dwelcke niet dan met groote moeyte ende gecrijs vuyte scheepen sprongen, omdat twaeter al hooch gewassen was. In dit aencommen seylde bij ongeluck tegen de Paerdemerckt (twelcke een quaede plaetse aldaer onder twaeter is) gansch om een schip, daer een deel vande soldaeten van Alendorff inne waeren, vande welcken t'meeste deel gesalveert werden ende verdroncken wel 22 man van dien, meest omdat se de patientie niet en naemen, dat men den eenen achter den anderen mocht salveren, maer vielen alles gelijck naer de jachten toe, daerdoor veelen vreesden heml. te hulpe te commen opdat se de jachten niet in de gront en trocken. Hiernaer tvolck alles aen lant sijnde waeren daer Sijn Ex^tie, Graeff Willem van Nassau met sijne broeders, den Graeve van Solms, den Colonnel Brederode ende meer anderen mette regementen van Zeelant, Graeff Philps, Brederode ende de Schotten met veel andere keuselingen vuyt verscheyden compagnien, die mette Engelschen te saemen sterck waeren ontrent 3300 man ende 800 bootsgesellen, vande welcken den Graeve van Solms met sijn regement terstont begonst te vertrecken naer Brugge, volgende den wech heml. bij de guyden gewesen ende quaemen door tot op den Hardendijck met heml. draegende drie petarts, die sij meynden aen de muyre van de stadt te hangen ende daermede een groot gat daerinne te maecken door twelcke gecommen synde sij meynden met alle de ijsere instrumenten (die sij daertoe mede droegen) de poorte lichtelijck op te konnen krijgen ende mette windaesen de schotdoeren op te konnen winden, soe se neder gedaen vallen hadden geweest. De petarts werden gedraegen elcx bij twaelff soldaeten, daer 12 anderen bij ledich gingen om heml. te verpoesen ende alle de andere instrumenten die in groot getal waeren, werden oick alles op den hals gedraegen (gebonden ende geaccomodeert met lonten) bij de soldaeten die bij den Graeve van Solms waeren, soe datter over de 300 persoenen mette gereetschap voors. ende petarts gelaeden waeren, op hoope dat sulcx heml. wel te passe soude gecommen hebben, hadden sij tijts genouch in den nacht aende stadt konnen commen. Hiernaer begonst te marcheren Sijn Ex^tie met Graeff Willem ende alle de reste van tvolck, den welcken de guyden meynden te leyden eenen corteren wech naer den dijck toe, dan mits de seer groote duysternisse failgeerden den wech, daerover sij door veel creecken mosten passeren, die velen heel diep waeren, om dattet soe laet in den nacht gewerden ende mits het

quaede weder seer hooch gevloeyt was, sulcx dat wel 5 ofte 6 soldaeten daerinne versmoorden. Eyntelijck quam Sijn Ex^{tie} mettet volck mede tegen over Sluys op den dijck, daer se terstont daernaer de clocke hoorden 3 vuyren slaen ende begonsten doen te mercken dattet te laet was yet te beginnen ende dattet schoen licht dach soude sijn, eer se voor Brugge om tot yet te doen souden rede sijn. Den Graeve van Solms eerst vertoogen sijnde ende beter wech gevonden hebbende was gecommen tot bij Damme doen hij mede de clocke aldaer 3 vuyren hoorde slaen ende oick bemerckende dattet te laete gewerden was, insonderheyt soe Sijn Ex^{tie} mettet volck noch niet daer en was, begonst weder terugge te keeren met alle sijn volck. Dien onderwegen ontmoete een officier bij Sijn Ex^{tie} gesonden om heml. te doen wederkeeren ende omdat de petarts seer swaer om draegen waeren, dede hy vuytet dorp van Sint Anne opcloppen een boer om met een waegen de petarts weder naer de scheepen te voeren, twelck den boer dede ende leyde doen heml. over een andere leege wech wederomme, die gansch hart, sandich ende goet om marcheren was, hoewel se meest een halve voet diep onder waeter lach. Ende daerover gecommen synde bij Sijn Ex^{tie} gingen alles weder tscheep, overmits sij te laet aen lant gecommen waeren ende het mits den regen ende quaet weder genouch onmogelijck was yet goets vuyt te rechten wantet al schoen licht dach was eer se mette scheepen van lant commen konden. Op desen tocht was alle tvolck ende oick de heeren selffs tot over de midde toe nat ende door twaeter geweest ende mosten soe nat wederom tscheepe om wech te vaeren, soe dat meest alle tvolck geen middel van droogen en hadden, voor dat se weder in garnisoen quamen, maer mosten die natte coude cleederen in de coude selffs aen tlijff droogen, ende hiermede liep te niete tvoors. beraemde exploict op Brugge, dat men meynde genouch seecker te wesen, soe se tijts genouch ende vrouger aen lant gecommen waeren geweest, op twelcke in alles verdroncken ontrent 30 mannen. Daer lach een soutschip in de grachten vande stadt, dese was daertoe gecoft dat hij sijn schip boven op met plancken soude bedeckt hebben ende over dwers in de grachte geleyt om voor brugge te mogen dienen, om daerover aende muyren te commen, dan soe dit exploict failgeerde ende die vande stadt hieraff advertentie vuyt Zeelant kregen, hebben den schipper die daer noch was gevangen, gepeynt ende eyntelijck doen ophangen, daertoe hem bracht sijn temeriteyt, dat hij evenwel daer bleeff ende de onvoorsichticheyt vande onsen die dit te veel menschen gecommuniceert hadden. Te desen daege sont men vuyten Haege brieven aen meest alle de Capiteynen om

metten eersten haer vendelen te verstercken, geduyrende desen winter, ten eynde sij die tegen den tijt sterck hebben mochten.

Den xxv^{en} Novembris miste ende nevelde het seer den heelen dach ende vertrocken alle de scheepen weder vuytet gat van Sluys elcx naer huer respective garnisoenen, daerinne den stercken wint heml. seer wel diende. Sijn Ex^{tie} liep met sijn schip in Zeelant aen ende bleeff daer twee nachten.

Den xxvj^{en} Novembris quam meest alle het volck weder in garnisoen.

Den xxvij^{en} vertrock Sijn Ex^{tie} vuyt Zeelant ende quam den xxviij^{en} weder met Graeff Willem in den Haege. Middelertijt bleeff Verdougo altoos met sijn leger voor Coevoerden, maeckende sijn wech ende de schantsen, vande welcken in t'eynde van dese maent afftooch t'regement van Don Philippe de Robeles met 14 vaenen ruyteren om weder over den Rijn te gaen ende haer te verstercken vande welcken eenige ruyteren naerderhant gecasseert werden.

DIVERSE ANDERE CONSIDERABLE GESCHIEDENISSEN.

Soe in tleste vande maent van November in den Haege wedergecommen was Calvaert (die in Vranckrijck van wegen de Staeten Generael voor drie maenden gesonden was geweest met last om te sonderen off den Coning van Vranckrijck niet in eenich tractaet met den Coning van Spangien was, off hij oick niet wel eenich oorloch op Artois soude willen beginnen ende oick off hij die vande religie aldaer gansch viant was ofte niet) heeft hij den ij^{en} Decembris in de Staeten Generael van sijn besongien rapport gedaen ende brieven vanden Coning geexhibeert, daerbij den Coning de Staeten voornt. seer bedanckt vande goede affectie die se hem draegen, dat hij niet van meyninge en is nimmermeer metten Coning van Spangien te handelen ofte die vande religie in sijn lant quaelijcken te tracteren, maer soude wel geneycht sijn eenige oorloge in Artois te intenteren, soe hij middel van volck ende gelt hadde, versouckt daeromme dat de Heeren Staeten gelieve hem daerinne te accomoderen, soe veel heml. doenlijck waer ende voorts Calvaert van heuren tweegen bij hem in Vranckrijck te continueren, alle twelcke Calvaert breder bij monde verclaerde, maer scheen alle tselve alleen bij Calvaert besteecken te sijn om te mogen in Vranckrijck gecontinueert werden, sulcx dat daerop voor dese tijt anders egeen resolutie genomen en is.

In tbegin vande maent van Decembris was Sijn Ex^{tie} sieckelyck gewor-

den, twelcke daernaer deriveerden in een quartane coortse, die hem eenigen tijt bijbleeff.

Oick hadden die van Vrieslant aenden Rade van Staete versocht eenich onderstant van volck vreesende dat Verdugo (die altoes voor Coevoerden bleeff) eenigen inval in haer lant mochte doen, bij soe verre het quaeme te vriesen, daerop den Raede voorn. den v[en] Decembris haer toescreven dat se eersdaechs 2000 mannen daerwaerts senden souden om in heur lant te hiberneren ende den viant tegenstaen soe het noot waere ende sonden die volgende aen 20 compagnien, die desen somer niet veel in tvelt geweest waeren, om daerwaerts te gaen, die altemet ende à la fyle begonnen te vertrecken ende oick haer seer te verhaesten, omdattet den vij[en] ende viij[en] Decembris seer strenge vroes, maer soe het daernaer weder begonst te ontlaeten ende te stormen ende waijen, werden sij alomme door Vrieslant in garnisoen geleyt.

Den viij[en] Decembris was Busenval Ambassadeur van Vranckryck in de Staeten Generael ende exhibeerde daer brieven vanden Coning dat den Gouverneur van Camerick met hem geaccordeert was ende t'eynde de Treven belooffde t'oorloge in Artois te beginnen (daer men om de perfidie vanden selven gouverneur wille niet veel gelooffs inne en sette) versouckende wederom eenich onderstant van gelt ende volck, daer evenwel noch niet eyntelijcx op geresolveert werde.

De Staeten Generael ende Raeden van Staete siende dat den viant hem hoe langer hoe meer versterckte met nieuwe lichtinge van volck ende daerdoor vreesende swaerlijck aengegrepen te werden desen toecommenden soemer, hadden door haeren Agent Caron in Engelant de Coninginne doen versoucken om haer secours in dese landen, volgende het tractaet met haer M[t] aengegaen weder vol ende complet te willen maecken ende daertoe nieu volck oversenden, daertoe de Coninginne niet quaelijcken en scheen geneycht te wesen, maer en const hij evenwel geen eyntelijck antwoort daerop, becommen, twelcke hij aende Staeten voorn[t] op den x[en] Decembris screeff ende heml. tot sulcx alle goede hoope gaff.

Den xvij[en] Decembris ende volgende daegen waeren de Staeten van Hollant heel sterck vergaedert om te resolveren op tconsent in de Staeten Generael te draegen voor de extraordinaris oncosten vanden leger ende anders voor den toecommende jaere 1594. Ende resolveerden ende gaven last aen haer Gedeputeerden om van heuren tweegen te consenteéren (boven t'ordinaris) haer quote in de somme van 1,200,000 gulden tot vervallinge van t'extraordinaris voor den toecommende jaere voors. Oick

gemerckt nu lange tijt die van Zeelant niet en hadden willen eenigen vuyten heuren senden in tsuperintendent collegie vande Almiraliteyt, waerdoor tselve collegie niet en const baeren eenige vruchten van eenicheyt op tstuck vande convoijen ende licenten, dat oick tselve collegie noch in wesen was gebleven tot desen daege toe, niet tegenstaende haere resolutie al in Februario lestleden daerop genomen, soe hebben se nu metter daet die alles haer commissie opgeseyt in de vergaederinge ontbooden ende gelast naer den lesten deser maent niet meer te vergaederen, nemaer dat elcx in de sijne soude vervolgen vande Staeten Generael commissie om in de respective collegien van heure quartieren te commen ende soe haer bedanckt van haeren dienst tot dien daege toe gedaen. Dit werde bij heml. gedaen omdat sij verstonden dat tvoors. collegie heml. al te lastich was, als bij haer alleen onderhouden ende dat daerdoor andere Provintien van heure saecken op tstuck vande convoyen ende licenten kennisse kregen ende dat sijl. vande saecken van die van Zeelant egeen kennisse konden krijgen omdat se daer niet en quaemen. De andere saecken op de dachvaert verhandelt waeren meest politycq ende alleen haer provintie roerende. Ende soe veel aenlangt t'versouck des Conings van Vranckrijck werde mede in de voors. vergaederinge geresolveert in de Generaliteyt te consenteren haer quote in de somme van 200,000 gulden om den voors. Coning tot onderstant sijnder saecke toe te schicken, om hem oick eenigen middel te geven den viant werck te maecken, dan met seer veel verbintenissen ende restrictien, soedat in lange daeraff niet en quam.

In tbegin van dese maent dede den viant casseren 12 vaenen ruyteren vanden Strasburchsen ende Lorreinischen crych gecommen ende bij hem aengenoemen ende onder dien oick Sleyer, Lanchaer, Vierslot ende anderen, twelcke geschiede soe men vermoet om beter middel te vinden om te contenteren tvolck dat nieu vuyt Spangien ende Italien gecommen was. Van desen quam Langhaer in dese maent aen der Staeten sijde over met eenige peerden, alwaer hij tractement ende onderhout creech.

Ons volck en dede in dese maent niet veel, maer hielden haer in heur garnisoen, vande welcken eenigen merckelijcke foelen deden in tlant te Padelboorn, Reckelijchuysen, Ravensburch, der Marck ende anderen (hoewel sij neutraelen waeren) meest op eenige gesochte pretexten, doch meest omdat haer gagie soe cleyn is dat sij daerop quaelijcken heencommen konnen ende daeromme alle jaers haer winterteeringe aldaer haelen moeten, twelcke voor deselve neutraelen een seer harde saecke is, die nietemin mettet dootslaen vande onsen daerinne de Staeten niet en remedieren veel oirsaecke daer tot geven.

Den naest lesten vertooch vuyten Haege de Heere Vere naer Engelant om aldaer ten dienste vande Staeten Generael aentenemen een regement Engelschen van thien vendelen sterck 1500 man, ende die tegens den soemer alhier in tlant te brengen om in tvelt ofte anders gebruyckt te werden.

Oick werde bij de Staeten aen alle Ritmeesteren ende Capiteinen ernstelijck aengehouden om haer compagnien te verstercken, ten eynde sij die soe sterck mochten hebben tegen de tijt als het doenlijck was, ende werden voorts alle saecken daernaer aengestelt om tegen den toecommenden jaere weder te velde te trecken ofte den viant te resisteren, soe veel het mogelijck soude sijn, indien hij hemluyden soude meynen aen te tasten daertoe men niet en socht dan alle goede vruntschap te houden mette naeste Vorsten ende Heren, in welcken innesien bij die van Hollant vuyte confiscatie gedaen werden de naergelaeten goederen van wijlen Hertoch Erick van Braunswijck en faveur vanden tegenwoordigen Hartoch van Braunswijck, alles nochtans onder cautie de restituendo, indien naermaels bevonden wert sulcx te behoiren. Dese saecke was sulcx dat den voorn. Hartoch Erick bij den Coning van Spangien weleer in pantscap was gegeven de stadt, huys ende lant van Woerden mettet dorp van Bodegraeven voor de somme van 36000 gulden. Oick hadde hij gecocht de Baronie van Liesvelt met eenige anderen goederen ende een huys in den Haege alles in Hollant gelegen, alle welcke partije hij stervende gelegateert ende gemaeckt heeft seeckere sijne bastard dochter, die getrout hadde eenen Italiaen vanden huyse van Doria, welcke dochter naer haer vaeders doot eenige jaeren in de gerustige possessie van dien gebleven is sonder yemants tegenspreecken, dan soe haer man daernaer hem begaff in dienste des Conings van Hispanien, sijn bij de Staeten voornt. alle de voors. partijen van goederen geconfisqueert ende in confiscatie gebleven totten tegenwoordigen jaere toe, in twelcke den tegenwoordigen Hartoch van Braunswijck selve goederen heeft doen versoucken voor hem als naeste legitime erffgenaem van Hartoch Erick voornt., seggende dat de dochter voornt. een ...cht kind was ende sulcx niet geprocreert bij Hartoch Erick, maer bij ...ouvrou Catarina van Weldam vander Moelen sijn hoere ofte bijsit ge...t, versouckende daeromme aende Staeten dat se hem in deselve goe...n wilden beneficieren, twelcke geschiedende hij met heml. alle goede ...espondentie wilde onderhouden ende oick alle mogelijcke devoiren doen ... eynde die oick bij den Coning van Denemarcken op de Zontsche vaert ...hte onderhouden werden, waer vuyt men genouch verstont wat sijn ...inge was, soo men hem niet en beneficieerde, te weeten de Zont

te doen sluyten. Ende hoewel de Staeten wel vermochten hem tegen de dochter (die soe lange jaeren in filiatione was gehouden ende bij de vaeder selffs vuytgegeven in houwelijck) aende justitie te renvoyeren, soe hebben se nochtans dselve goederen in vougen als vooren vuyte confiscatie gedaen, wel verstaende dat de oude officiers in dientste sullen blijven ende de goederen met kennisse ende overstaen van des Hartogen agent administreren, de lasten daeraff betaelen ende t'overschot aenden agent laeten volgen, alles onder cautie als boven, onder dewelcken hij thuys mede sal mogen aenvaerden, dat in den Haege staet, ter tijt toe bij vuyterlijcke sententie verclaert sal sijn wie totte goederen gerechticht is, ende hebben gelast den Advocaet Fiscael van Hollant als eyscher t'proces tegens de dochter voorn. te institueren, in tween regarde, eerst dat se een gecocht kint is, ende sulcx geen dochter van Hartoch Erick, ende ten tweeden dat de goederen eens geconfisqueert sijnde, omdat haer man den viant diende, niet weder vuyte selve confiscatie en vallen mits tsterven van haer man, maer moeten daerinne blijven, ende hebben voorts den Hartoch tegenwoordich voornt. geadmitteert om door sijn agent hem te vougen in tproces tot conservatie vande gerechticheyt van sijn meester ende om den Fiscael te mogen subministreren sulcke stucken als hij heeft tot bewijs van t'eerste lit. Hebben oick gecommitteert ende gedeleguеert de Gecommitteerde Raeden van haeren collegie om dit proces voor heml. te doen beleyden ende furneren, sommarie ende daernaer met advys vanden Hoogen ende Provincialen Raeden van Hollant tselve diffinitivelijck te termineren, waervuyt men sien mach wat faveur de grooten hebben bij den geenen die het ongelegen is meer vianden te krijgen, want hier sullen de Staeten bij heuren Fiscael doen vervolgen de actie vanden Hartoch gemengt mette heure, alles tot prouffijt vanden Hartoch ende om hem te beneficieren. Nietemin omdattet heml. sal ongelegen wesen in tijden ende wijlen dat den Hartoch voornt. soude commen te besitten Woerden ende Bodegraeven, soe hebbense op dese dachvaert oick geresolveert dat men de pantschap van dien sal lossen, soe haest als de sententie sal vuytgesproocken sijn ende sien hoe men met hem vande andere goederen sal konnen handelen.

In dese maent vielen eenige ruyteren van den Graeve van Hohenloe, Contelaer [1] (die de compagnie vanden Heere van Potlis gekregen hadde) ende anderen over tregement Duytschen, dat van wegen den Hartoch van

---

[1] George of Jurien Conteler, die den 23sten November zijne commissie van den Raad van State had ontvangen, bleef bevelhebber van deze vaan totdat hij in 1600 bij Nieuwpoort sneuvelde.

Saxen van Louwenborch ten dienste vanden Coning van Spangien aengenomen werde ende begonst te vergaederen bij Lingen op de grensen van Munster ende sloegen veelen van dien doot, verdreven de reste ende kregen Thijsseling Overste Lieutenant van tselve regement (die de lichtinge meest dede) gevangen, die seeckeren merckelijcken tijt gevangen gehouden werde, om de lichtinge van dat regement te beletten.

Den lesten deser vresende Graeff Willem dattet mocht beginnen te vriesen ende soe den viant in Vrieslant een inval doen, is vuyten Haege weder naer Vrieslant getoogen om mettet volck aldaer sijnde op alles ordre te stellen, mits dat aen alle de ruyteren van tquartier van Overijssel ende Zutphen gescreven was, dat sij op t'eerste scrijvens van Sijn Genaede naer Vrieslant soude hebben te trecken.

Ende hiermede eynde het jaer 1595 laetende de saecken in sulcken staet dat wel scheen, dat die in tvolgende jaer wel verwerret ende turbulent wesen souden ende sulcx wonderbaerlijcke incidenten mede brengen.

BIJLAGE I.

(bl. 104.)

UITTREKSELS uit de Resolutiën der Staten Generaal, betrekking hebbende op het beleg van Coeverden.

„4 Julij 1592. — Ontvangen eenen brieff vande Gedeputeerde Raeden vande Staten van Zeelant gedateert den 2en deses, inhoudende advertentien van dat den vijant eenich volck in Brabant ende Vlaenderen zoude vergaderen. Stellende mits dien in bedencken oft nyet goet en zoude zijn te adviseren, om Zijne Extie goeden raet te geven zoo opt voirdere verblijven voer Steenwijck zoo den vijant hem zoude opiniatreren, als opt progres vanden Legher tot andere entreprinsen daerontrent op Coevoerden, ofte elders, soo Steenwijck conste verovert worden.

Gedelibereert wesende opde advertentien bij die van Zeelant hier vooren gedaen, ende dandere van andere quartieren daermede overeencommende, is goetgevonden dat men inde vergaderinge zal ontbieden die heeren van Matenesse ende Loosen, Raeden van State, ende haere L. dezelve advertentien aenseggen, met begeren dat zij hen terstonts metten Raetsheer Bodley willen vervuegen naer tleger, omme aldaer de voors. advertentien Zijne Extie, den Raedt van State ende de Gedeputeerde van de Provintien aen te dienen, ende voirder in bedencken te doen stellen de consideratien die dheeren Staten haere L. alsnu hebben voorgehouden, aengaende de swarigheden die haer presenteren opt progres ofte voirder employ van het leger naer tveroveren van Steenwijck voor Coevoerden, oft andere plaetzen int zelve quartier, ten eynde Zijne voersz. Extie, Raedt van State, ende Gedeputeerde vande Provintien de zaecken daernaer dirigeren ende op alles zulcke voorzichtige ooghe ende consideratien gelieve te nemen, als den dienst ende versekerheyt vanden staet vanden Lande verheysschen."

„10 Julij 1592. — Compareren dheeren van Matenesse ende van Loosen Raeden van State, Jan Pauli, Joncker Gerart van der Aa, ende Carl Roorda, Gedeputeerde respective der provintien van Hollant, Utrecht ende Vrieslant, gecommitteerde vanden Raede van State, leggen over haerluyder credentiebrieff. vanden

zelven Raede gedicteert den viij Julij ende verthoonen vuyt crachte vanden zelven, dat Zijne Ex^tie die vanden Raede van State, ende de Gedeputeerde der Provincien int leger voer Steenwijck wesende gehoort ende verstaen hebben tgeen twelck bij de voerschreven van Matenesse ende van Loosen doer last vande heeren Generale Staten hebben geproponeert namentlijck dat zoo wanneer Godt Almachtich de genade zal gegeven hebben vande veroveringe van Steenwijck, dat alsdan opt vertreck van tleger consideratie zoude worden genomen, waer tzelve bequamelijck zoude connen geschieden. Ende zoo verre men van meeninge zoude zijn tzelve te doen brengen voer Coevoerden, dat voer all zoude worden geconsidereert de difficulteyten die daerin zouden mogen bejegenen, zoo die breeder bijde voers. heeren zijn gediduceert. Dat den Raede dheeren Staten daerover bedanckten vander goede sorge die haere E. voor de gemeene saecke ende de goede versekertheyt vanden leger belieffde te dragen. Maer dat alreede voor de aencomste vande voersz. heeren van Matenesse ende van Loosen de stadt van Steenwijck op een zeer voerderlijck accoordt was overgegeven, zulcx dat de costen die men meenden dat tot veroveringe derzelver noch zouden vallen nyet en hebben derven gedaen werdden. Dat oick Zijne Ex^tie, Graeff Wilhem, die Raeden van State ende de Gedeputeerde vande Provintien voer de aencomste vande voersz. heeren nae rijpe communicatie alreede hadden goetgevonden eerstdaegs ende zoo ras men de middelen van wagens, treckpeerden ende anderssins vande Provintien ende steden zouden becommen hebben, met den leger te vertrecken ende Coevoerden te belegeren, naerdien de gelegentheyt van dien eerst ende voir al behoorlijck waere gevisiteert vuytbesundert die Gedeputeerde van Hollant. Maer alzoo die voorsz. heeren van Matenesse ende Loosen gecommen zijnde, daertegen de voersz. swaricheden van wege dheeren Staten Generael hebben voorgeslagen, dat goetgevonden is die voersz. heeren Gedeputeerde aen haer E. aff te veerdigen om de zelve van wegen Zijne Ex^tie, Graeff Wilhem, den Raede van State, ende Gedeputeerde vande Provintien te verthoonen, dat in dezen de swaricheden nyet en zijn, die haere E. gemaeckt hadden. Want eerst voer zoo veele het verlies van tvolck belanghde, dat tzelve zoo groot nyet en was, off den leger en is wel zoo sterck als te vooren, doer den moet ende couragie die de voirderlijcke ende loffelijcke veroveringe der voersz. stadt hadde veroirzaeckt. Oick dat doer verwisselinge der compagnien schickende de geswackte inde garnizoenen, ende daerentegen wederomme de versche daeruit te velde treckende, den leger in zijn eerste sterckte ende getal wederomme gebracht soude connen worden, soo Sijn Ex^tie alreede oick de patenten daertoe hadde uytgegeven ende affgesonden. Soo veele belanghde de costen alreede gedaen dat men bij rekeninge conste bevinden de zelve zoo groot nyet te zijn als men wel soude mogen presumeren. Ende aengaende tgene men vanden vijant zoude mogen besorgen, dat te considereren staet dat den vijant zoo veerdich met zoo groote macht ende provisien over den Rhijn, met soo grooten crychsvolck nyet en conste gecomen oft en zoude bij onzen leger ende crijchsvolck wel mogen verwacht, ende

bejegent worden. Oft emmers in gevalle men het peryckel nyet en zoude begeren te verwachten in tijts lichtelijck retraicte connen doen. Ende want dan mits dese, ende andere redenen de geallegeerde swaricheden met fundament consten gedebatteert worden ende dat aende veroveringe van Coevoerden tot slants voirderinge hoochelijck is gelegen. Dat bij Zijne Ex[tie], Grave Wilhem, Raedt van State ende Gedeputeerde vande Provintien voersz. goetgevonden was, de belegeringe van Coevoerden te bevoorderen ende aen te vanghen met goede hope, dat de voersz. plaetze eerlang verovert sal wesen. Versueckende die voersz. heoren Gedeputeerde daerom van wegen als vooren dat dheeren Staten Generael gelieve haerluyden tzelve te laten gevallen, al twelck zonder grooten ondienst ende disreputatie vanden lande in dese voerspoedige gelegentheyt nyet en zoude mogen naegelaten worden. Ende dien volgende doer haere E. authoriteyt de voirsieninge terstonts te willen doen, dat de consenten bij de Provintien ingewillicht in penningen ofte behoeften mogen voldaen ende opgebracht worden. Ende dat de generale liste van alle de behoeften in den Haghe geraemt ende gesloten mach worden gesuppleert. Is vuytgestelt hierop te resolveren tot naeden middage".

Dien middag evenwel kon men nog niet tot een besluit komen; evenmin werd men het den volgenden dag eens, zoodat men besloot den daarop volgenden morgen, hoewel het een Zondag was, ten zeven ure in den ochtend te vergaderen.

In de resolutiën van dien dag lezen wij:

"Is wederomme gedelibereert op de voers. propositie in de presentie vande voersz. heeren van Matenesse ende Loosen, ende hebben die gedeputeerde van Hollant verzocht hen naerder te mogen bedencken tot naeden middach op zekeren voorslach alsnu met gemeenen advise, oick vande voersz. heeren van Matenesse ende Loosen voer een expedient, omme de zaecken te accommoderen, geadviseert ende gelast bij gescrifte te vervatten, om daernae met gemeenen advize, daerop ghereesolveert te worden gelijck voorden meesten dienste vanden lande zoude bevonden worden te behooren".

Waarin dit "expedient omme de zaecke te accommoderen" bestond, blijkt ons uit de Resolutiën van de Staten van Holland, waar wij lezen:

"Ten laetsten de voorsz. saecke op 't mescontentement van die van Vrieslandt ende eenige andere Provincien, ende apparentelijck mede van Sijne Excellentie, den Heere Stadthouder van Vrieslant ende den Raedt van State, nochmaels in deliberatie gelijdt zijnde, is als noch bij de voorsz. Resolutie gepersisteert, ende niet te min verstaen, dat, omme de Provincien en Heeren contentement te geven, geconsenteert sal mogen worden, dat naedemael die van Vrieslandt verklaren, anders met het volck van Vrieslandt in de voorsz. saecke te sullen procederen, den voorsz. Stadthouder van Vrieslandt bij den Raedt van State ende Sijne Excellentie, soo veel sijn Gouvernement aengaet, als Generael over 't voorsz. voornemen sal worden gestelt, ende dat daertoe, boven het volck van Vrieslandt, acht ofte tien Cornetten Ruyteren, ofte thien Vaendelen knechten, vijf ofte ses stucken

geschuts vande Generaliteyt met een redelijcke partij kruyt, scherp ende andere behoeften, beneffens 't geene die van Vrieslandt daer bij sullen willen voegen onder goede ordre, bij de Generaliteyt te maecken, sal werden gebruyckt enz."

In den namiddag van den 12den Julij werd dan ook, ten gevolge van den voorslag van Holland de onderstaande resolutie genomen:

"De Staten Generael der Vereenichde Nederlanden, gehoirt hebbende tgundt d'Heeren Jonckheer Johan van Matenesse, ende Sebastiaen van Loosen Raeden van State deur last van Sijne Ex^{tie} ende andere Heeren van Raede van State ende Gedeputeerde vande Provintien in den leger ontrent Steenwijck wesende, op den x^{en} deser maent hebben geproponeert, nopende het voornemen metten leger aldaer, Hebben nae verscheyden vergaderingen, communicatien ende deliberatien daerop gehouden, eyntelijck goetgevonden dat ingevalle Sijne Ex^{tie} ende andere Heeren voornt. in den leger wezende nyettegenstaende de redenen den voersz. Heeren alhier geopent, ende de advertentien vande gelegentheyt vanden vijant, vinden voor den landen dienstich te wezen, het oorlooge in dien quartiere noch te continueren, dat in zulcken gevalle ten respecte vande jegenwoirdige gesteltenisse vanden landen, om zoo zekerlijck daerinne te procederen, als mogelijck is, den gemeenen vijanden in onzekerheyt ende bedencken te houden ende van tijt te tijt op zijn voornemen te mogen letten, ende naede gelegentheyt daertegens voorzien, de naevolgende pointen zullen gevolcht worden:

In den eersten, dat den Welgeboren Heere Grave Wilhem Lodewijck van Nassau enz. Gouverneur ende Capiteyn Generael van Vrieslandt, bijde Heeren Raeden van State, ende bij Zijne Ex^{tie} voor zoo veele Zijne G. in dien quartieren aengaet, zal worden voereerst ende bij provisie gecommitteert als Generael van het leger in dien quartiere, mette authoriteyt daertoe noodich.

Dat tzelve legher zal worden geformeert van acht oft ten hoochsten thien cornetten ruyteren, zooveel soldaten vande repartitie van Vrieslant ende Ommelanden als eenichsins gemist mogen worden, ende noch ten hoochsten van tien vendelen soldaten uytte repartitien van Hollant, Utrecht oft de Engelschen, tot verkiezinge van Zijn Ex^{tie} ende Raet met een redelijck getal van pionniers ende mineurs.

Dat tzelve legher, vuyt het groff geschut vande Generaliteyt in den jegenwoirdigen leger wesende zal worden voorsien met vier oft ten alder vuytersten mit zes zoo heele als halve cortouwen mette furnituren daertoe noodich midtsgaeders uyt het cruyt ende scherp int legher wesende zoo veel als noodich is, tot twee duysent vier hondert schueten, midtsgaeders noch acht oft thien duysent ponden pulvers, loot ende lonten naer advenant voor de schutten, ende voorts mit de nootelijcke officieren ende instrumenten deelen ende pipegalen ende andere materialen tot het voersz. geschut ende behouften.

Bij welck geschut, cruyt ende scherp, zoo veel van het geschut van Vrieslant in den voersz. legher wesende, ende zoo veel cruyts ende scherps gevoucht zal worden, als den Raedt van State zal dienstich ende noodich bevinden.

Mit welcken legher Zijne L. soo tot veroveringe van Coevoerden, als andere steden ende sterckten daerontrent, alle mogelijck debvoir zal doen, houdende met Zijne Ex^{tie} ende den Raede van State van alle occurentien goede correspondentie.

Ende zal met een redelijck getal van wagens ende treckpeerden, ter goeder discretie vanden Raedt van State versien worden, behoudelijck dat elk het getal van ij^{c} nyet en zal excederen.

Welcke wagens totten train vande artillerie, vivres ende andere behouften vanden legher zullen worden gebruyckt.

Ende op dat de voersz. exploicten dies te betere mogen worden verzekert, zal Zijne Ex^{tie} ingevalle dezelve zulcx goetvindt ende zijne dispositie toelaet, ofte anderssins yemant bij Zijne Ex^{tie} daertoe als hooft te committeren, met zoo veel volcx vuyten voersz. leger als dienstich bevonden zal worden, ende mette reste vanden jegenwoirdigen leger, te peerde ende te voete, een tocht mogen doen mettet veltgeschut in den legher wesende, onder Twente, omme te besichtigen oft aldaer eenigen schrick oft verloop van eenige plaetzen (doende dezelve sommeren met comminatie) zal connen veroorzaeckt worden, ende zal ordre stellen dat de verloopen plaetzen nyet wezende van grooter importantie ofte sterckte bij de huysluyden worden in diligentie ontsterckt, ten meesten dienste vanden lande ende dat die stercke plaetzen vuyten voersz. leger in dien quartiere hiervooren gedestineert, mogen worden redelijck beseth. Verhoudelijck dat omme alle ongeluck ende swaricheyt vande vijanden te voorcommen, den voersz. tocht in alle diligentie ende mit alle mogelijcke zekerheyt zal worden gedacn, zonder hem yevers voer eenige steden fortten ofte sterckten te engageren. Sulcx dat Zijne Ex^{tie} mette resterende ruyteren ende knechten, totten voersz. leger nyt gedestineert gebrocht mach wezen in ofte voer Deventer, Sutphen, Doesburgh, ofte Arnhem nae dat de gelegentheyt verheysschen zal.

Sijner L. zal tot het beleyt vander oorloge in dien quartiere geassisteert worden bij eenige gecommitteerden vuyt Vrieslant ende Overyssel met alzulcke Commissarissen van vivres, munitien van oorloge ende andere als den Raedt ordonneren zal. Het volck van oorloge te peerde ende te voete, twelck bij Zijne L. wezen zal, zal bij de provincien op wyens repartitie dezelve staen, betaelt worden naer behooren.

Totte extraordinarie oncosten zullen dheeren van Vrieslant furneren de belooffde dertich duysent ponden, ende andere behoeften in de acte van haer belofte verhaelt.

Die plaetzen die Sijner L. zal veroveren zullen blijven aende provintien daeronder die liggen ende staen onder het gebiet vande Staten ende Gouverneur derzelver. Ende ten eynde den gemeenen vijandt dies te meer onzeecker gehouden mach worden in zijn voornemen, omme Zijner L. aenslagen te beletten ofte te verhinderen zal ordre gestelt worden dat alle het voorder geschut mette behoeften daertoe dienende, ende andere nootelickheden, althans in den legher wezende, zal

worden den IJssel opgevoert, ende in goeder zekerheyt in diligentie gebrocht ende gehouden tot ontrent den eylande van Voorn.

De ruyteren ende knechten in den voerscrevenen leger van Overijssel nyet gedestineert zullen ter bequaemer plaetzen ten langsten int beginssel vande toecommende maendt van Augusti stilo novo omtrent de Voorn bij den anderen gebrocht worden, met alzulcken voorderen volck van orloge als men daerbij zal connen voegen, ende men zal een geruchte laten gaen van te willen beleggen Grave ofte sHertogenbossche, ende dat men daertoe drie duysent soldaten vuyt Vranckrijck ende vier duysent vuyt Duytslant (behalve eenige Engelschen) verwacht.

Sijne Ex[tie] ende alle andere heeren vanden Raede van State, vuytgesondert den Welgeboren Heere Grave van Nassau ende die Gedeputeerde van Provintien, zullen bij tijts int beginsel van Augusto naestcommende zekerlijck hen vynden binnen Arnhem, Nijmegen ofte Bommel, ende zullen gebruycken volcommen authoriteyt omme nae dadvertentien die zijluyden vande vijanden zullen gecrijgen mede te resolveren opde continuatie vande exploicten, bij Sijner L. voorgenomen, oft om dezelve te verlaten, oft hier zekerlijck te vertrecken nae dat den dienst vanden lande zal bevonden worden te verheysschen, waernae Zijner L. hem zal hebben te reguleren.

Het volck vuyt Vranckrijck wedergecommen ende het regiment knechten vanden Heere van Stolbergen gemonstert ende in eedt gebrocht zijnde zal voorder opt beleydt van oorloge gedaen worden, naer dat de gelegentheyt vanden lande verheysschen zal.

Aldus gedaen ende geresolveert ten daghe ende jaere als vooren."

Uit al het bovenstaande blijkt, dat wij hier te doen hebben met een van die vele gevallen, waar de geest van "particularisatie" der verschillende provinciën sterk uitkomt. Friesland verlangde, het koste wat het wilde, de veroveringen in het noorden voort te zetten, en niet alleen Willem Lodewijk, maar ook Maurits en de Raad van State waren van hetzelfde gevoelen. Holland, Zeeland en Utrecht evenwel waren blijkbaar niet zeer geneigd, daartoe mede te werken, en verlangden het oorlogstooneel naar het zuiderfrontier verplaatst te zien. Zeeland zelfs had reeds gesproken van het opbreken van het beleg van Steenwijk, en dat wel op het gerucht dat de vijand zijne troepen in Brabant en Vlaanderen bijeen trok. Om uit deze zwarigheid te geraken schijnt men nu de resolutie van den 12den Julij genomen te hebben, die, naar het ons voorkomt, een gevolg was van het voorgestelde "expedient omme de saecken te accommodeeren", waarvan Holland gesproken had. Ingevolge die resolutie toch werd, zoo als men ziet, een afzonderlijk leger van de Friezen onder het speciaal bevel van Willem Lodewijk gevormd, waarbij evenwel een zeker aantal troepen, geschut en munitie van de andere provinciën gevoegd werden. Friesland werd daardoor in de hoofdzaak tevreden gesteld, terwijl de andere provinciën genoegen konden nemen met

de bepaling, die in het slot der resolutie was opgenomen, dat de Prins naar omstandigheden zou handelen, hetzij dat hij mogt „resolveren op de continuatie vande exploicten oft om deselve te verlaten”. Zoo als wel te voorzien was, gebeurde het eerste. De resolutie bragt eigenlijk hoegenaamd geene verandering in den loop der gebeurtenissen, zoo als uit het verhaal van Duyck blijkt. Het wezen der zaak bleef hetzelfde, alleen de vorm was gered.

BIJLAGE II.

(bl. 294.)

UITTREKSEL uit de Resolutiën van den Raad van State, betrekking hebbende op de weigering van Deventer en Zwolle om het voor haar bestemde garnizoen in te nemen.

— 12 October 1593. De Heere Scherff ende Diderick Sticke, Raedt der stad Deventer, naer overleveringe van credentie op denselven Sticke spreeckende, versoecken in effecte, datse desen winter met niet te groten garnisoen mogen werden besweert, maer alleenlijck die stadt met twee vendelen ende 40 off 50 peerden beset.

— 21 October. Is met Sijn Excellentie geadviseert op het verdeylen vande ruyteren in de steden, dewijlen Sijn Excellentie verklaerde schrijfens ontvangen te hebben vande Heere Grave Wilhem Ludowijck van Nassauwe, dat Sijn L. met het voetvolck was naer Weden getrocken ende die ruyteren hadde terugge gesonden. Ende is goedgevonden dat den Commissaris Cloetingen hem in diligentie sal begeven naer Swolle, omme den respective Ritmeesteren hare patenten te leveren, omme daerop in haere garnisoenen te vertrecken, ende sal hem Commissaris sonderlinge werden belast, die ruyteren binnen Swolle, Deventer ende Arnhem gedestineert, selfs daerinne te brengen. Ende sal aende Magistraten van deselve steden werden geschreven, van egeene swarigheyt te willen maken, die selve ruyteren, aldaer gedestineert, inne te willen nemen.

— Id., des Naernoens. Den Burgermeester Doctor Scherff ende Sticker leveren over brieven vande Magistraet van Deventer, tenderende in effecte, dat se van ruyteren mogten blijven onbeswaert, daerop sij seer waren insisterende..... Werdt haer in effecte geantwoort.... aengaende de ruyteren, dat uyt gewichtige consideratien, in de jegenwoordigheyt van Sijn Excellentie, voornamentlijck doordien den vijandt in dier quartieren was, de ordre in 't verdeylen van ruyteren was genomen, sulcx als tot 's lands meesten dienst nodigst is bevonden. Dat daeromme

haerl. werden versogt ende vermaendt hare principalen daertoe te bewegen, dat se geen swarigheyt willen maken die ruyteren inne te nemen. Werdt haer L. ten dien fine voorgehouden, dat die ruyteren niet dan alle neeringe onder die gemeynen borgeren inne en brengen, als werdende seer wel betaelt, 't welck alles aldaer werdt geconsumeert. Zij doen daerop hare excuse op de armoede ende onvermogentheyt van hare borgeren, als nog versoeckende, immers van d'eene compagnie. Men geeft haer daerop weder voor antwoordt, dat men daerop sal letten omme ter eerster gelegentheyt, ende den vijandt hem in een ander quartier begevende, hen van een compagnie sal mogen verlichten etc.

Die Borgermeester van Swolle de Heere Verborcht versocht mede van wege sijne principalen, vande compagnie ruyteren te mogen ontslagen sijn, daer over mede allegerende die onvermogentheyt vande burgeren van Swolle. Werdt hem genoegsaem gelijck antwoordt als die van Deventer gegeven.

— 22 October. Dirck Sticker, Raedsverwante van Deventer, weder binnen staende, verklaert dat Doctor Scherff ende hij op huyden bij Sijn Excellentie hadde geweest die henlieden goede hoope van eenige verlichtinge hadde gegeven; insisteerden daeromme seer, dat de eene compagnie peerden elders mogt werden gelegt, soo hij t'sijnen leetwesen beduchte, datter swarigheyt sal vallen die inne te laten. Hem werdt, als gisteren, weder verthoond dat sulcx tot 's lands dienste is gedaen, ende nu soo geen veranderinge daerinne kan werden gemaeckt, te min, dat den Raede verstont, dat den vijandt seer naer dien quartiere als omtrent Swolle was gekomen, dat hij daeromme wel sal doen sijne principalen te induceren, deselve compagnien, sonder eenige swarigheyt inne te nemen, dat het maer voor eenen kleynen tijt sal sijn, ende men de eerste occasie sal waernemen omme henlieden van d'eene compagnie te verlichten. Hij Sticker blijft bij sijn geallegueerde off dat immers henlieden eenig subsidie tot servitie mogt werden gegeven, onder belofte dat hetselve sal secreet gehouden werden. Men antwoordt hem daerop, dat hij alleenlijck maecke dat die patenten van Sijnder Excellentie werden nagekomen, ende soo die ruyteren daer langer als een maendt off ses weecken inne blijven, dat men dan op het versoeck van Deventer sal letten ende een behoorlijck insien nemen.

— 25 October. Op het aengeven vanden Heere Brienen, dat die van Deventer onwillig sijnde die twee compagnien peerden van du Bois ende Warmentlo, volgende patente, inne te nemen, die Veluwe daer door groffelijck wordt beschadigt, ende dat die van Deventer met haren schrijvens sigh op de receptie derselver ruyteren excuseren, seggende te vreeden te sijn eene vane te accepteren: te schrijven voor antwoordt aen die van Deventer, dat men meyndt, dat zij der Heeren Generale Staten ende Sijn Excellentie ende onse meyninge zedert haere schrijven van haren Burgermeester ende onsen Commissaris sullen verstaen hebben; dat men van haer dese weygeringe niet en hadde verwagt; dat daar door de twee provintien van Gelderlandt ende Overijssel souden tegen malkanderen komen; dat zij die eerste

rijcxdaelders vande dorpen genomen hadde om heur qualick te logeren. Des naernoens quamen op de schantse bij Sijn Ex[cie] ende den Staten de twee oversten vande Duytsen, te weten Graef Fredrick van Solms ende Casemiris Walt ende Rijngraeff metten heere van Bennenburch om met Sijn Ex[cie] ende den Staten te adviseren op den dach ende plaetse vande monsteringe, daerop sij veel communicatien met Sijn Ex[cie] hielden, ende reden des avonts wederom naer heur volck. Anders monsterde men noch al de wagens vanden leger.

De saecken vanden Hertoge van Biron waren in Vranckrijck bij den President Jainnin ende den heere van Escures aen hem gesonden, soe wel beleit, dat hij hem ten lesten op de reise hadde begeven om bij den Coning te commen, sendende Escures vooruyt om den Coning daervan te verseeckeren. Daerentusschen hadde de Coning soe wel alomme op den wech doen voorsien, dat hij niet en hadde connen ontkommen al hadde hij gewilt, dies hij voorts was getogen, ende den xiij[en] deser smorgens gecommen te Fontainebleau bij den Coning, die hem welcom hiete, ende seyde dat hij wel gedaen hadde te commen ofte dat hij hem anders selfs soude hebben gaen haelen, daernaer nam hem in den hoff ende sprack veel met hem vande advertentien die hij hadde van sijn quaet voornemen tegen sijnen staet, begerende van hem ende uyt sijn mont te verstaen wat daeraff was, verseeckerende hem van sijne affectie, indien hij sonder veinsen hem de waerheyt seyde, sonder nochtans hem te ontdecken, dat hij vanden heere van la Fin de kennisse van alle sijne desseinen bekommen hadde. Den Hertoge bij brieven van la Fin diets gemaeckt wesende, dat hij aenden Coning niet met allen ontdeckt en hadde van sijn voornemen, ende daerom meinende dat sijn saecke wel bedeckt was, lochende aende voors. sijne aenslage yet te wesen, seggende nyet gecommen te wesen om hemselven te justificeren, maer te doen wreecken over sijn beschuldigers. Ende niettegenstaende den Coning dien dach voornoen ende naernoen hem meermalen vermaenden van rondelijck uyt te seggen, wat van die saecke was, persisteerde hij daerbij. Des naernoens speelde hij metten Hertoge van Espernon tegens den Coning ende Soisons in t'caertspel, daer Espernon hem seyde, dat hij wel speelde maer sijn partije qualick maeckte. Den xiiij[en] was hij vrouch weder bij den Coning die seer aendrong om vuyt sijn mont de waerheyt vande saecken te hebben, dan hij bleeff evenseer ontkennende, dies den Coning raedt houdende off de probatien tegen hem ende den Graef van Auvergne suffisant waeren om te bewijsen, dat se de doot verdient hadden, ende bij den raedt geoirdelt jae, worde daer

besloten dat men se beyde saiseren soude. Hij creech dien dach ende daechs te vooren veel advertentien, dat hij hem versien soude ofte dat hij voorseecker gevangen soude werden, maer en sach geen middel van ontcommen. Tsavonts commende te hove speelde mette Coninginne à la prime, in twelcke bij hem quam den Graef van Auvergne, seggende, ten is hier niet goet voor ons te wesen, ende ontrent middernacht den Coning in de sale commende ende breeckende tspel, begeerde den Coning noch dat hij hem contentement doen soude van met sijn eigen mont vrijwillich te verclaren wat van alle dese aenslaegen ende sijn voornemen was, dat hijt soude geheel ende al vergeven ende vergeten, maer hij en wilde nyet seggen, persisterende datter niet aen en was, ende begerende mer wraeck over sijn beschuldigers, dies den Coning ontboot sijn twee capiteinen vande guarden, de heeren van Vitry ende Pralin, dien belastende te saiseren ende verseeckeren den Hertoge van Biron ende Graef van Auvergne, op verlies van hun leven, twelcke sij deden, ende alsoe werden gevangen dien fameusen Hertoge van Biron ende den Graef van Auvergne, in twelcke den Hertoge hem seer ompatientelijck droech met vloucken ende fulmineren, maer Auvergne hielt hem seer stille. Den xiiij^{en} hielt den Coning raet op de saecke van dese gevangenen, daer geresolveert wert, dat se gebracht souden werden in de bastille om hun proces te maecken bij tparlement, waerop acten ende commissien geexpedieert werden. Den heere van Escures verstaende de gevanckenisse van Biron, quam voor den Coning ende nedervallende badt dat den Coning regard wilde nemen, dat hij geemployeert was om hem te hove te doen commen, met last hem te beloven, dat hem niet mischien en soude. Den Coning openbaerde hem alle de desseinen van Biron tegen hem, sijn dolphijn ende staet, in de welcken den Graef van Fuentes aen la Fin voorgehouden hadde datter geen ander middel en was om Spangien ende Vranckrijck seeckerlick te vereenigen dan bij onderbrengen ende uytroijen van alle de Princen vanden bloede, ende den Coning ende sijne kinderen, welcke propositie la Fin bedenckelijck aennemende, hij in suspicie was geraeckt, soe verre dat se hadden getracht hem te doen vangen ende ommebrengen, ten ware hijt ontlopen ware geweest. Verhaelde mede wat hij moeite aengewent hadde om Biron sijn stuck te doen bekennen, ende daeraff te diverteren, ende dat hij niet en hadde gewilt, daerop Escures contentement nam, ende Biron ende Auvergne werden den 15^{en} te water naer de bastille gebracht, ende den Coning quam dien dach t'savonts te Parijs. Den xviij^{en} ging den Coning naer S^{t}. Maur des Fossés, vergeselschapt metten Prince van Condé, constabel (die te hove gecommen

was) ende andere heeren, daer voor hem quamen ende nedervielen de heeren van la Force, S'. Blancquart, Graef van Roussy, de heeren van Chasteauneuf, Themines, Sallignac ende S'. Angel, naeste vrunden ende bloetverwanten van Biron, biddende voor hem genade ende geen recht, dien sij bekenden schuldich van voorgenomen te hebben tegen sijn staet, versakende d'ambitie, die hem daertoe gebracht hadde, te meer alsoe hij noch niet meer als de wille gehadt hadde te misdoen, daer den Coning veel anderen wel vergeven hadde, die dadelijck gepoocht ende gedaen hadden tegen sijn staet wat se mochten; dat den Coning wilde aensien sijns vaders ende sijns Birons diensten, ende hem niet laten wedervaren dat heur in heur huys een eeuwighe schantvleck soude veroirsaecken, mogende lijden dat den Coning hem soe verseeckert houde dat hij van hem niet en vrese. Den Coning antwoorde dat hij heur bidden ten besten nam, maer daerin niet doen en conde, omdat de desseinen waeren tegen sijn leven, sijn kinderen leven ende tot ruine van sijn staet, daerom hij de justicie met de saecke liet bewerden, sullende geen verbitteringe daertoe brengen, ende mogende lijden sij hun beste mede tot sijn defentie deden, tot dat se sien souden dat hij overwonnen was van lese majesteit, als wanneer alle intercessien moeten cesseren; dat sulcke saecke geen schantvlecke aende naercomelingen, maer alleen aende daders maken, als gesien is vanden constabel van S'. Pol, sijn voorsaet, den Hertoge van Nemours ende anderen, indien maer de naecoemelingen continueren in heur getrouheit. In deselve tijt werde noch uytgestroyt een req^{te}. vol lamentatien ende beden, die men seide dat Biron selfs aenden Coning hadde gesonden, seer prijsende de genade bij hem aen veelen bewesen, versouckende die mede te genieten, ende naer sijn vaillantise tot een eerlijcke doot te mogen commen, verhalende sijn opcommen deur faveur vanden Coning, sijn diensten ende wonden in den oirloge, versouckende dieselve genade, die sijn meeste geconjureerde vianden hadden genoten, jae gesonden te werden in Hongarien tegen den Turck, om ten minsten de Cristenheyt in t'generael proffijt te doen met sijn diensten ofte te genieten eeuwige gevanckenisse in sijn huys, beclagende in tgeneracl hem vergeten te hebben ter instigatie vande geenen, die hij nu siet sijn ruine gesocht te hebben. Nietemin watter aff was, noch in die req^{e}., nochte bij geen andere wegen, en poochde hij oit aenden Coning oprechtelijck ende sinceerlijck te ontdecken wat van sijn saken ende voornemen was, soe verre dat men sage dattet overeen conde gebracht werden met sijne brieven, copien ende instructien, die la Fin den Coning ter handc gestelt hadde, twelcke verhinderde dat

den Coning op sijn saicke oick bij genade niet en wilde disponeren.

Den xiiij^en^ Junij was schoin weder. De Staten metten Raet waren in groote becommeringe mette sake van lord Gray, omdat de Coninginne geschreven hadde dat men hem hier soude willen gebruycken als generael over t'nieu volck, dat sij gesonden hadde ten getale van 3^m^, daerop sij eenige malen hadden doen sonderen den Generael Vere, maer hij en wilde in geenen delen yet cederen, ende mits de Staten denselven Generael niet gaerne en wilden offenderen, delibereerden sij lange op dese sake, ende omdat den lord Gray met gebracht hadde 24 ruyteren soe edeluyden als anderen op sijn borse, vonden sij ten laesten goet hem tractement te maken op 1300 gulden voor hem ende sijn ruyteren ter maent, ende dat hij neffens Graef Lodwijck mede over de cavalerie soude commanderen. De Staten hadden mede gaerne gesien dat den Heere van Loenen mede tleger hadde willen volgen als gedeputeerde van hemluyden, maer hij excuseerde hem daervan, omdat se hem te laet daeraf waerschouden. Die van Gelderlandt hadden gaerne gesien dat men int passeren metten leger op Venloe wat hadden willen voornemen, overmits de twedracht van die stadt, ende dat se geen garnisoen inne en hadden, dan de Staten vresende dat sulcx diversie in heur voornemen soude maken, en wilden daertoe niet verstaen, daerin de Geldersen niet wel tevreden en waren. Terwijle van desen ging Sijn Ex^cie^ naer Panderden om de nieu Engelsen te sien, ende wedergekeert wesende, quam bij hem den Graef van Culenburch, commende van 's Heerenberch om hem te begroeten. In t'leger quam oick den Graef van Hohenloe om dat te besien, maer keerde tenselven daege wederom, mogelijck vol miscontentement, omdat hij niet mede en ging. Vanden viant werde geseyt dat hij ontrent S. Truijen begonst te vergaderen.

Den xv^en^ Junij was schoon weder. De Staten ende Sijn Ex^cie^ metten Raet besloten den Duytse ruyteren met alle heur leger op den xvij^en^ te doen monsteren, te weten heur leger op de drie loopplaetsen ende den Duytsen in de Hetter, ende begonnen daertoe alle mogelijcke ordre te stellen. Sij waeren mede in lange communicatie op den tocht van heur leger, daer vast alderhande propoosten af gehouden werden, maer bleven altoes daerbij liever langes de Mase om te trecken ende van achteren in t'lant te commen, dan recht deur Brabant in te gaen, persuaderende heur selven, dat tlant achter niet gefortifieert wesende, sij altoes lichtelick Loeven ofte eenige andere stadt souden konnen afnemen, ende daer plaetse tot heur leger houden, doende invoeren soe veel coorens als mogelijck ware om soe de provincien al daervan binnen te ontsteecken, ende hieldent

daervooren dat t'coorn daer ontwijffelijck rijp soude wesen als tleger daer soude commen, ende hebbende alrede ingenomen een groot voordeel van heure sake, sonden wech den voors. brieff vanden vij^{en} aende Staten Generael vande andere sijde, ende deden ordre geven om verscheyden afdrucksels vanden selven brieff alomme te doen uytgeven ende kundich maken, twelcke velen wederom dacht te precipitant ende te haestich te wesen, ende dat sulcx vrouch genouch soude geschieden als heur leger eenige plaetse geoccupeert ofte voordeel soude genomen hebben, dan sij waeren soe heet in heur conceptien, dat se meinden dattet heur niet en mocht ontsitten.

Den xvj^{en} was seer heet ende schoon weder. De heeren van Loenen, Aleman ende de Bie togen met gelt naer Rees om den Duytsen, of sijt begeerden terstont op de monsteringe te mogen betalen ende den Staten stelden alle saken voortsaen om te morgen alomme te monsteren.

Desen dach consenteerden de gedeputeerden in Staten Generael ten prouffijte van Graef Lodwick een erffelicke renthe van 6^{m} £ sjaers te lossen met 100^{m} ten opsien van trecht dat hij hadde totten persoon vanden Almirante vuyt crachte vande gifte hem bij Sijn Ex^{cie} gedaen, hoewel veelen meinen dat ment met min wel hadde konnen doen.

Den xvij^{en} Junij was heet ende schoon weder. Men monsterden den leger alomme op de loopplaetsen, daeraff de 37 vanen ruyteren (daeronder gereeckent die van Schouwenburch, Quaet, Darel ende Pisset) starck waren 3470 ruyteren ende de Duytse ruyteren 1832 ruyteren, des bleef ongemonstert de compagnie van Stael van 120 ruyteren, daeraf den ritmeester absent was, ende de officieren seiden ongereet te wesen om te monsteren. De ruyteren van tlant monsterden naer gewoonte sonder swaricheyt, gelijck mede de 4 nyeuwe vanen voors., die aen Eltenberch waren doen commen, maer onder de regimenten vanden Graef van Solms ende Rijngraef viel swaricheyt, omdat de officiers ende de ruyteren geen eedt en wilden doen dan naer de monsteringe, die de commissarissen in last hadden voorheen af te nemen, ende naer verscheyden contestatien daerop gehouden, in dewelcke Bambach hem liet verluyden wel ander meesters te connen crijgen, werden sij ten lesten eerst gemonstert ende doen alles in eedt genomen, behalven de compagnie van Stael die des bleeff weigerende om redenen voors., in vougen dat alle de ruyterie starck was naer de monsteringe (daerin gereeckent die van Stael) 5422 ruyteren altoes in seeckerheyt gehouden wel op 5^{m} vechtende ruyteren. Tvoetvolck was starck, eerst de 48 vendelen Engelsen 6736 mannen, gedeelt in twee regimenten, vanden

Generael ende van sijn broeder, de 10 vendelen Franchoisen vanden heere van Dommarville 1291 mannen, de 11 vendelen Schotten van Edmonde 1246 mannen, de 7 vendelen van vander Noot 968 mannen; de 15 vendelen Vriesen, de compagnien van Graef Willem ende Graef Hendrick daeronder gereeckent, waren starck 2367 mannen, de 12 vendelen Duytsen van Graef Ernst waren starck 1930 mannen, de 10 vendelen van Marquette 1105 mannen, de 7 vendelen van Dort 677 mannen, de 7 vendelen van Loen 670 mannen, de 10 vendelen Franchoisen van Bethune waren starck 1217 mannen ende de 4 compagnien vande garde waren starck 637 mannen, makende sulcx tsamen 18942 mannen, ende soo veelen estimeerden in der daet wel 17m vechtende soldaten. [1]

De cavalerie was verdeilt in verscheiden regimenten ende gedestineert bij elcx vande dry trouppen, daeraff bij Sijn Excie waren in t'regiment van Graef Lodwijck, sijn vane, die van Sijn Excie, van Hohenloe, van Artur ende van Panier, in tregement van Marcel Bacx, de sijne, die van Pauls Bax ende Lasale, in t'regiment van Risoir, de sijne, van Merwe ende van Megang, in t'regiment van Stakenburch, de sijne, van Tijmpel, ende van Graef Ernst, in t'regiment vanden Heere van Dona, de sijne, van Graef Hendrick van Solms ende vanden Graef van Erbach, ende bleven buyten ordre de vanen van Batenburch ende Pisset om voor ofte achter gesonden te mogen werden. Bij Graef Willem waren gedestineert in t'regiment van Rijhoven, sijn vane ende die van Graef Hendrick ende van Wischart; in t'regiment van Clout de sijne, van Quaet ende Edmonde; in t'regiment van Dubois de sijne, van vander Wel, van Wagemans ende van Brouchem, ende in t'regiment van Graef Fredrick van Solms, de sijne, die van Schouwenburch, Bennenburch, van Eck, Gerrit Heen ende de twee vanen van Bambach. Bij Vere waren gedestineert in t'regiment van Balen, de vane van hem, van Graef Fredrick van Solms ende Daerl; in t'regiment vanden Drost van Sallant, de sijne, van Hassebrun, van Ripperda ende van Smeltsing; in t'regiment van Cissel, de sijne, van Jan Bax ende van Vere, ende in t'regiment vanden Rijngraef, de sijne, die van Selbach, Bervoets, Westerholt, Stael ende Wijnschenck. In de regimenten te voet

[1] Frederik van Vervou, die den togt medemaakte, vermeldt ook de sterkte van het leger tot in kleine bijzonderheden, die behalve enkele min beduidende afwijkingen met de opgaven van Duyck overeenstemmen. » In dit leger, » zegt hij ten slotte, »sijn 142 vendlen knechten, maecken in alles 18849 man. Noch 51 faenen ruyters, maecken in alles 5324 vechtende peerden, ende noch 987 bidets. Ende is dit leger sterck, te voet ende te peerde, in alles 24173 man, ende 987 bidets.» (Gedenckweerdige geschiedenissen, bl. 127) eene opgave, die weinig van die van Duyck verschilt.

waren onder de garde de vendelen van vander Aa, vanden Graef van Hohenloe, van Tijmpel ende Wijngaerden. Onder t'regiment van Graef Ernst sijn twee vendelen ende van Huseman, Pithan, Crimnits, Lucas Reser, Jurien Weckerle, Andries Breder, Andries de Roy, Hanicrot, Cristiaen Ihon ende Aurelius Burchart. Onder t'regiment van Bethune de vendelen van hem, van Dussau, du Fort, Hamelet, du Puys, Chelandre, du Buisson, Ceridos, Vitenval ende Montmartijn. Onder t'regiment van Marquette de vendelen van hem, van Leest, Gilson, Marischal, Merick, Havrincourt, Gillis, Benoy, Jaques de Visé ende Adam Mulqueau. Onder t'regiment van Dorth de vendelen van hem, van Marlijn, van Calvart, Houthuyn, Bont, Heeckeren ende vander Burch. Onder t'regiment van Loen de vendelen van hem, Uytenhove, Verhouve, Rhenen, Gribbeval, Ballemaker ende de Leeu. Onder t'regiment van Graef Willem waren de vendelen van hem ende van Graef Hendrick, die apart marcheerden ende daer den lieutenant colonnel Jr. Caspar van Eussum over commandeerde, de vendelen van hem, Blau, Saechman, Sidelnisky, Graef Lodwich, Gerrit de Jong, Nijl, Emminga, Arnsma, Camminga, Herema, Ed. Groveslins ende van Ripperda. Onder t'regiment van Dommarville de vendelen van hem, van Rocques, Brus, Hallart, Saucy, Silve, du Motet, la Hay, Saroques ende St. Hilaire. Onder t'regiment van Edmonde de vendelen van hem, Brog, Hinders, Hamilton, Sincler, Balfour, Coutis, Makeigne, Herry Brus, Jonston ende van Archibalt Arskin. Onder t'regiment van vander Noot, de vendelen van hem, van Bievry, Rollet, Prince, Rassart, Verhorst ende Gardon. Onder den Generael Vere ende sijn broeder waren de vendelen vanden Generael, van Ogle, van Fr. Croft, Wigmoer, Bingan, Commegrave, Knoulleis, Ed. Vere, Bale, Richards, Horatio Vere, Fairfax, Couke, Morgan, Wodhuys, Pakenham, Freier, Holleys, Willem Crafts, Dutton, Rugdway, Garnet, Vavasour, Prout, Hartwickson, D. Vere, Sutton, Ed. Cicil, Drake, Metkercke, Rob. Drury, Herwelt, Cocaine, Harcourt, Cliffort, Panthon, Doylei, Lysle, Wm. Lovelas, Grevil, Humkes, Butler, Frost, Weyat, Allein, Wrate, Cesar Rogers ende Martham. Terwijle de voors. monsteringe geschiede reedt Sijn Excie metten Staten in alle de quartieren om tvolck te besien, ende den Graef van Hohenloe was tot Emmerick gecommen om den Duytsen te sien, ende keerde daernaer weder naer Nieumegen sonder met Sijn Excie te spreecken.

Den xviijen Junij was schoin ende heet weder. De Staten deden in haeste alle de rollen vande monsteringe sluyten ende begonnen ordre te geven op tvertreck vanden leger tegen morgen, te weten dat dan naer Nieumegen

soude gaen alle de trouppen van tquartier van Sijn Ex^cie onder tbeleit van Graef Ernst, om daer te laden de scheepbrug ende gereetschap om een brug over de Mase te mogen maken ende voort naer Nieumegen te brengen alle de ledige wagens om vivres ende amunitie te laden, ende daermede te doen gereetstellen tgeschut, affuyten ende anders, dat mede gaen soude, ende dat de Engelsen daechs daeraen soude volgen. Desen dach quamen de Duytse ruyteren alles naer Elten om beter bij de hant te wesen, die Sijn Ex^cie onderwege ging besien, gelijck mede dede den Graef van Hohenloe, wesende daertoe naer Emmerick gegaen, ende doen hij wederom van daer quam, gaf hij bevel aende officiers van sijn compagnien te peert ende te voet, dat hij begeerde dat se bij hem in tlant souden blijven, ten ware nochtans Sijn Ex^cie op hem anders begeerde, twelcke Sijn Ex^cie niet willende doen, gaff last dat se beide souden blijven, hoewel hij te vooren anders gesint was geweest. Ende om altoes eenige ruyteren in t'lant te laten, gaff mede last op de vane van Gerrit Heem, om bij die vanden Graef voorn^t. mede tot Nieumegen te blijven, in vougen dat in sijn quartier souden blijven 18 vanen, in Graef Willems quartier 16 ende in Vere quartier mede 16 vanen ruyteren.

Den xix^en Junij was het schoon weder. Graef Ernst vertooch met alle sijne regimenten te schepe aff naer Nieumegen toe, ende de ruyteren van sijne trouppe toogen alles over de brug, met heur nemende meest alle de ledige ende amunitiewagens, ende bleven logeren aen t'Oeijewater. Daerentusschen dede men aen alle t'leger vuytdeelen voor 10 dagen broot, twelcke meest alhier uytgelevert werde ende tot Nieumegen. Ende omdat de soldaten niet wel soe veel en souden connen dragen, dede Sijn Ex^cie aen elcke compagnie te peert ende te voet noch een ledige wagen geven om broot op te mogen voeren, met welcke thien dagen broot bij den Staten ende Sijn Ex^cie staet gemaeckt worde dat t'leger soude connen kommen tot S^t. Truijen toe. Anders werde oock op wagens wechgesonden meest alle de bagagie vanden leger. De Staten wilden den Duytsen doen betalen met rijcxdaelders tegen 47 st. ende Hollantsche daelders tegen 58 st., maer sij opposeerden heur daertegens, clagende dat men heur tgelt een stuver te hooch wilde aenreeckenen, waerom de Staten heur deden betalen altemael in goudt. In t'contract was bedongen dat men elcke maent een derde paert vande wapenen soude corten, ende sij selffs en conden niet liquideren metten coopman vanden prijs om te weten wat men corten soude, ende evenwel bleven sij persisterende van niet te willen voortsgaen, voor dat se heur gelt souden hebben, so dat men wel sach dat se seer kitteloorich

waeren. Daernaer claechden sij oock niet wagens genouch te hebben, daerom Sijn Ex^cie^ heur noch eenige wagens dede geven, hoewel men naer sach, dat se met een dapperen treyn van wagens voorsien waren. Den Graef van Hohenloe voer wederom van Emmerick naer Nieumegen, sonder noch met Sijn Ex^cie^ te spreecken.

Den xx^en^ Junij was noch seer schoon weder. Graef Ernst hebbende de aken ende gereetschap om een brug over de Mase te maken opgeladen, tooch met sijn trouppen voorts naer Mouick, daer hij met een deel de Mase passerende terstont, bij Cleyn Lijnde begonst te schantsen ende een retranchement te maken om de brug te bewaren. Alle de Engelsen sackten in schepen af van Panderden naer Nieumegen, daer se te lande gingen ende terstondt deur marcheerden naer Mouick toe. De trouppen van Graef Willem volchden ende gingen te lande boven t'Oijewater, daer se dien nacht bleven, ende naerdat meest alle de ruyteren ende de resterende wagens de brug waren gepasseert, ging Sijn Ex^cie^ in een saloupe sitten ende voer mede af naer Nieumegen om tleger te volgen, gevende last dat men de bruggen beiden afbreecken ende naer Dordrecht brengen soude, ende afdancken alle de ledige schepen, ende die met bagagie geladen waren te brengen tot Rotterdam ende daer houden tot op naerder bescheyt. Soe de Duytse ruyteren aenquamen om de bruggen te passeren, quam daer mede de vane van Stael, versoeckende gemonstert te mogen werden, twelcke de Staten deden doen ende passeerden soe alles met ontrent 1870 peerden, behalven die in de wagens liepen, ende hoewel meest heur schult was dat se mette leveraers van heur wapenen niet en conden accorderen ende daerom perfectelijck heur gelt niet crijgen, deden sij noch evenwel seggen dat se morgen niet voorts marcheren souden, indien men heur niet volop de maent solts en gaff, effen daeraen cortende een derde paert, alle welcke bravaden de Staten glisten, omdat men se van doene had, ende dat se mer aengenomen en waren voor desen somer, ende dat men heur rouwe humeuren wat moste te goede geven.

In desen tocht hadde Sijn Ex^cie^ goetgevonden aen sijn broeder Graef Hendrick eenich commandament te geven, ende soude hem wel bij hem gehouden hebben, maer vresende dat deselve de saken alles op hem soude laten staen ende daerom te negligenter wesen, stelde hij hem bij Graef Willem, ten einde d'selve hem tottet commandament wat faetsonneren soude, ende dat hij wat naerstiger op sijn stuck mocht letten, weshalven dselve alle desen tocht neffens Graef Willem commandeerde alle de troupen bij denselven wesende.

Men verstont dat de burgers van Venloe malcanderen met eede verbonden hadden geen garnisoen inne te sullen nemen, ende vanden viant verstont men dat sijne Italianen den x^{ea} deser in Lorreinen waren beginnen te commen.

Den xxj^{en} was schoin weder ende togen voorts naer Mouick Sijn Ex^{cle} met alle de ruyteren ende Graef Willem ende Graef Hendrick met heure trouppen, latende alleenlijck tot Nieumegen de ruyteren van dien garnisoene om op morgen naer tleger te brengen de resterende wagens met amunitie, die noch niet geladen en waren. Met Sijn Ex^{cle} werden mede naer Mouick gebracht 12 halve canons, die alomme mede te lande soude gaen ende drie cleine metale stucxkens. Graef Ernst dede desen dach ende volgende nacht de brug over de Mase maken om theele leger over te mogen brengen, daertoe hij van Gennep hadde doen halen een groote ponte ende eenige Maesschepen. Voor Nieumegen quamen desen dach alle de schepen vanden leger, ende de scheepbruggen gebroocken wesende, quamen mede aff. Sijn Ex^{cle} ging mette trouppen vande Engelsen ende Graef Willem logeren te Mouick ende soe opwaerts aen naer Middeler toe. De Staten tot Nieumegen staet makende van tgelt dat mede gaen soude, bevonden dat wel 70^{m} £ in den Hage vergeten waren, hoewel den ontfanger ontrent 25^{m} van dien heimelijck mede genomen hadde, waerom sij een commis in haest naer den Haege sonden om dselve penningen te halen ende schreven aen Sijn Ex^{tle} die swaricheyt, begerende dat hij wilde overleggen, of niet geraden en ware den tocht daerom een dach op te houden. Dese faute was groot ende worde laet ontdeckt, omdat de heere van Oldenbarnevelt seide last gegeven te wesen die met te nemen, ende den ontfanger des lochende, welcke faute nu dier interest soude moeten betaelen.

Den xxij^{en} Junij was schoin weder. Sijn Ex^{cle} toogh mette resterende trouppen te peert ende te voet over de brug ende dede sijn geschut mette ponte oversetten ende alsoe op blockwagens leggen om te lande te mogen gevoert werden, ende schreeff aende Staten dat hij sijn tocht niet en conde ophouden om de penningen voors. sonder nieu provisie van broot te moeten doen, mits tselve voor 10 dagen uytgedeilt was ende hij in minder tijt te S^{t}. Truijen niet en konde commen; dat hij daerom geresolveert was morgen te vertrecken ende soude totten middage aende brug volck doen blijven ende op de penningen wachten, twelcke verstaende de gedeputeerden vande Staten, die op den tocht mede gaen souden (als Coorn, Joachimi, Renesse, vander A, Eisinga ende Rouck) sijn sij mette resterende wagens met amunitie ende de ruyteren van Nieumegen gevolcht

ende gecommen over de brug te Cleyn Lijnde, daer Sijn Ex^{cie} met all den leger dien nacht bleeff, daer gevangen gebracht worden 2 ruyteren van Grobbendonck, die verclaerden niet te weten dat den viant merckelicke versamelinge dede, omdat sij noch niet ontboden waren. Nietemin creegh Sijn Ex^{cie} daernaer een advertissement dat een goede partije volcx vanden viant in Peelant gecommen waren, ende hoewel tselve onwarachtich was, ende den viant mer in t'lant van Luyck lach, soe dreeff den Generael Vere nochtans met ernst dat men alle de wagens ende bagagie vanden leger hier behoirde te laten wel bewaert, ende met alle de ruyteren ende dexpedytste voetknechten naer den viant toe te trecken om hem te sien te slaen, welcken raet Sijn Ex^{cie} ende alle anderen uytermaten vreemt dochte, omdat dselve niet strecken en conde dan om desen heelen tocht puyrlijck in de asse te helpen, want naer den viant te trecken ende die te moeten vervolgen eenige dagen, ende mogelick niet te connen achterhalen om te slaen, ende dan soe veel dagen wederom te moeten trecken naer de bagagie, ende dan nieu provisien van broot uyt te deelen ende daernaer te wachten docht elck den rechten wech te wesen om tvolck, tijt ende de middelen te vergeeffs te consumeren, ende beviel daerom te vreemder, omdat Vere bijnaest alleen aucteur was van tvoornemen van desen tocht ende den Staten daertoe gedisponeert hadden.

Den xxiij^{en} Junij was schoon weder. Sijn Ex^{cie} dede hier sijn leger scheiden in drien om expediter over te commen mette overgroote cariagie die hij hadde, excederende tgetal van 3^{m}, met de capiteins ende soetelaerswagens, dwelcke verdeilt wesende deur de dry trouppen, souden elcx apart ende over verscheyden wegen trecken ende malckanderen altoes soe nae blijven, dat se in een uyre ofte twee bijeen konden commen om soe altoos de front ende in de brete te logeren, liever als in de lengte; ende meer wechs te mogen vorderen, des soude tgeschut gaen bij die trouppe die de beste wech soude hebben, besloot sulcx dat sijn trouppe soude gaen logeren bij Sambeeck, die van Graef Willem te Mullen ende van Vere te Oploe, ende deden aen elcx guiden geven om den wech te wijsen. Desen volgende vertogen alle de dry trouppen des morgens vrouch gelijck. Sijn Ex^{cie} passeerde deur Oeffel, Beugen ende Meer, van waer hij selfs op thuys te Boxmeer ging bij de jofferen vanden Berch, die twee daer waren, ende de trouppen togen voorts naer Sambeeck, daer gedestineert was die te logeren, maer opt begeeren vande jofferen tooch hij deur ende ging logeren tusschen Groeningen ende Sambeeck op t'velt. Graef Willem tooch deur Haps op t'Leecke ende so naer Mullen. Vere

tooch deur Wanroy, S[t]. Anthoenis ende soe naer Oploe, wesende alle tgeschut bij Sijn Ex[cie], te weten elcke halve canon getogen bij 12 peerden ende een limoen. Sijn Ex[cie] liet aende brug blijven Graef Ernst mette arrieregarde van sijn trouppe om d'selve brug te breecken ende de 20 aecken wederom op de wagens daertoe gemaeckt te doen stellen met alle de planckeu ende anders om te lande te voeren ende voorts naer Gennip te doen brengen de ponte ende ander schipwerck daer gehaelt, ende soude met eenen wachten so lang mogelijck op tgelt, daerom de Staten geschreven hadden ende twelcke noch commen soude, twelcke des naernoens ten 2 uyren quam, ende overgenomen wesende, begonst Graef Ernst mede te vertrecken, hebbende doen afwerpen het retranchement aende brug gemaeckt, ende alsoe werde begonnen desen langen tocht, die mogelijck alderhande difficulteyten sal mede brengen, omdat men niet geresolveert en was noch Venloe, noch Ruremonde, noch andere plaetsen, die den viant occupeert, aen te tasten [1]. Graef Hendrick vanden Berge was desen nacht met eenighe peerden tot Blitterswijck, ende hoirende de approche van ons leger, vertooch wederom naer Ruremonde. Des nachts wast anders seer regenich ende windich weder.

Den xxiiij[en] Junij was smorgens schoin ende warm weder. De dry trouppen vertogen gelijckelijck mettet criecken vanden dach. Sijn Ex[cie] tooch met sijn trouppe ende tgeschut langes Mullem ende soe naer Groeningen om beter wech te hebben ende van daer voorts naer Vierlingbeeck, Maeshees, Geisteren, Wansem ende ging logeren te Blitterswijck. Graef Willem tooch met sijn trouppen deur Houthees naer Mierle, ende Vere tooch deur Loen naer Venroy, ende waren alles tamelijck vrouch in tquartier. Naernoen bestontet wederom seer te regenen. Sijn Ex[cie] reedt een stuck weegs besichtigen den wech, die men morgen soude moeten passeren. Ondertusschen worde op de Maesecant gevangen 2 maetroosen die wat ter sijden uytliepen ende een doot geschooten. Des avonts op twederomcommen van Sijn Ex[cie] sondeerden de gedeputeerden hem of hij in passant op Venloe niet wat soude willen doen, maer hij weygerde des plat uyt, seggende indien eenich ongeluck tot desen tocht quame te slaen, dat men dan sulcx hem soude wijten om tegen de resolutie gedaen

[1] Den 14[en] Junij was in de vergadering der Staten Generaal besloten, dat men het aan den Prins zou overlaten, waar hij de Maas wilde overtrekken, „wel verstaende dat men en passant nade gelegentheyt ende occurentien de stadt van Venlo sal moegen sommeren, ingevalle Sijn Ex[cie] ende d'heeren neffens hem gecommitteerdt dat zullen goet vinden, sonder den tocht daermede te retarderen ofte hem te engageren.”

ende voor de steden tusschen beiden leggende yt verlooren te hebben, dat hij daerom liever recht deur wilde gaen ende de resolutie volgen, hoewel van bedenckelijck exempel was den viant achter rug te laten. Daerentusschen bestont men alrede te mercken dat den Generael Vere seer quade ordre op tbroot hielt; dat sijn volck tselve vercoften ende verspeelden, ende dat eenigen onder heur, die noch voor 7 dagen behoirden broot te hebben alreede bestonden te claegen geen meer te hebben, twelcke een wonderlijck bedencken aen velen gaf, ende meinden dat dit expres alsoe beleit werde om den tocht te doen in d'assche lopen.

Den xxven Junij was schoin weder. De dry trouppen vertogen gelijckelijck heel vrouch. Sijn Excie met sijn trouppe ende tgeschut tooch langes Oeijen deur Voorst voorbij Brouckhuysen deur Lottem ende sloech doe op de heide daer tegen over Venloe. Dicht bij sijn trouppe quam die van Graef Willem, ende tooch doen recht op nae Venloe af ende passeerde dicht tegen over de stadt, die eenige malen naer sijn trouppe schooten sonder schade te doen, ende ging soe voorts voorbij Blerick tot Baerle, daer hij logeerde. Graef Willem tooch van Mierle op Swollegen ende soe de groote heide over tot tegenover Venloe, daer hij bij de trouppe van Sijn Excie quam, ende keerde doen langes d'selve heide af rechts naer Brey. Vere quam met sijn trouppen deur Castenray, Horst ende soe op de Zevenum. Hier bestonden alle de trouppen van Vere te clagen over broot ende dat tgeene sij hadden beschimmelt was, daerinne dit bedroch was gepleecht, dat men t'nieu backenbroot eerst vuytgedeilt vercoft ende gedissipeert hadde,' ende t'oubackentste bewaert, als of men met voorbedachten raet desen tocht hadde willen doen mislucken. Hij selfs versochte van Sijn Excie ander broot gelevert, hoewel sijn volck soe wel voor 10 dagen hadden ontfangen als andere. Sijn Excie dede heur eenich broot geven, dat noch in voorraet was, ende siende dat onmogelijck wesen soude mette uytgedeelde provisie te commen tot St Truijen toe, sondt naer Maseick om van tcoorn daer doen coopen te doen backen, maer en bedacht niet, det hij daer soe cleine commoditeyt tot backen soude vinden als hij tsedert vernam. Vele hadden gaerne gesien dat Sijn Excie alle dorpen rontsomme beschreven hadde om matelijck getal van broot ende bier te leveren voor gelt op peine vanden brant, maer sijn secretaris, die met vuytdeilen van sauvegarde wiste proffijt te doen, ontriet hem sulcx, behalven dat hij selffs tot die maniere van procederen niet geerne en quam. Tsavonts bestondet wederom te regenen ende men en hoorde vanden viant noch niet met allen.

Den xxvj[en] Junij was schoin weder. De dry trouppen vertogen wederom seer vrouch, ende die van Sijn Ex[cie] tooch mettet geschut voorbij Kessel deur Neer, latende Keisersbosch op de rechterhandt ende passeerden de beecke voor thuys te Goir over de brug ende ging logeren te Buggen. Graef Willem toogh met sijn trouppen langes Keisersbosch ende Nuenen heene, latende dselve op de slinckerhandt ende quam logeren te Baxem. Vere quam deur Helden ende Rogel logeren te Heithuysen. Sijn Ex[cie] hadde smorgens naer Helden ende Rogel geschreven, om eenich bier ende broot in tleger te brengen, maer Vere vindende t'broot van Helden, dedet nemen tot 1500 pont broots ende 8 tonnen biers, doch naer betalen. Des avonts creegh Sijn Ex[cie] tijdinge dat de trouppen vanden viant, die te Diepenbeeck ende Wimerlingen gelegen hadden, opgetogen waeren naer Meer bij Thienen ende dat se schenen daer ontrent heur te willen versamelen. Men verstont mede datter eenige ruyteren te Ruremonde bij Graef Hendrick vanden Berge gecommen waren, dan Sijn Ex[cie] siende de schaersheit van vivres, die sijn leger alrede hadde, ende hoe weinich hij noch was geadvanceert, was in desen tocht uytermaten seer becommert, niet siende hoe hij soude connen voorts ofte diep in t'landt commen, te meer soe men bevont dat den tocht te vrouch geschiede om t'coorn rijp ende gesneden te vinden.

Den xxvij[en] Junij was voornoen tamelijck weder, maer naernoen viel een grooten regen ende begonst op den avont wat te beteren. De dry legers vertogen heel vrouch, ende dat van Sijn Ex[cie] tooch voorbij thuys te Hoirne tusschen Wessem ende Gratem deur Thoor (daer Sijn Ex[cie] bij de abdisse, een suster des Graven vander Marck ende Heere van Lumey smiddachs at) ende ging logeren tot Aldeneick. Graef Willem tooch deur Gratem achter Thoor omme ende quam logeren te Geistingen. Vere quam deur Hunsel ende Ittervoort logeren te Ophoven, wesende daer alle de dry legers gecommen tot op een half mijle bij malcanderen om ververschinge te mogen crijgen van bier ende broot van binnen Maseick, dan soe men metten leger daer quam, bevont men dat noch geen broot daer gebacken en was, maer dat ontrent 50 lasten coorens daer waren gemalen, waerom Sijn Ex[cie] seer becommert was, bemerckende dat hij eenige dagen hier soude moeten blijven, indien hij wilde doen backen, ende dat hij niet voorts trecken en conde, omdat de Engelsen geen broot meer en hadden. De andere trouppen hadden alles noch wel voor 3 ofte 4 dagen, maer indien men bleeff stille leggen soude tselve mede opgaen. Nietemin hoewel de trouppen van hem ende Graef Willem gereet waren om voorts

te trecken, most men evenwel alleen omme den Engelsen wille resolveren hier een paer dagen stille te leggen om heur nieuwe provisie te doen hebben, daerom hij naer Maseick sont om te sien hoeveel ovens daer in stadt waren, in dewelcke men soude konnen backen, dan die vande stadt waren hierinne soe onbeleeft, dat se heur poorten meest gesloten hielden, pretexterende die niet telcken te konnen open doen om den grooten loop van tcrijsvolck voor de stadt, waerom Sijn Ex^cie dieu avont daeraf geen bescheit en conde crijgen. De tijdinge van tvertrecken vanden viant op eergisteren naer Thienen continueerde noch.

Den xxviij^en Junij wast regenich weder, ende men bracht tijdinge aen Sijn Ex^cie dat mer 8 ovens om broot te backen binnen Maseick onder den burgers en waren, die weinich broot souden connen leveren, waerom de gedeputeerden vande Staten aendrongen dat men voorts marcheren mochte naer Tongeren, daer beter last om voor heur te backen gegeven was, maer mits de Engelsen geen broot en hadden, mocht men niet voortsgaen, ende de ingenieurs maeckten Sijn Ex^cie diets dat men in weinich uyren ovens om te backen soude konnen maken, daerom d'selve in de kercke te Aldeneick eerst 8 ende naer noch 5 groote ovens dede maken, daer men desen heelen dach seer aen arbeide.

In de stadt dede Sijn Ex^cie mede backen in de cloosterovens ende anders soe veel mogelick, maer alle dien en mocht soe veel niet maecken om de dagelicxe provisie voor tvolck te doen, veel min om voerraet te maken tot uytleveren, waeromme men meer ende meer swaricheyt in desen tocht bestont te vinden, hoewel de soetelaers desen dach noch seer veel commoditeyts vuyte stadt vande burgeren togen, die heur eigen voorraet om tgereet gelts wille vercoften, maer de confusie was soe groot aende poorten, omdat de magistraet, die niet dan bij gelieften open en deden, dat men niet en wiste hoe uyt ofte inne de stadt te commen tot groote verachteringe vande saken vanden leger, daerin sij scheenen met voorbedachtheit soe veel verachteringe te willen doen als sij conden om hiernaer heur beter bij den viant te konnen verexcuseren. Graef Willem ende Vere quamen bij Sijn Ex^cie om te delibereren op de saken vanden leger. Vere claechde seer over broot ende seide vlack uyt dat sijn volck seer in sieckten souden vallen indien sij geen toespijse en aten, daerom hij heur oick toeliet te nemen dat se vonden. Vele andere soldaten liepen seer uyt ende over de Mase om toespijse, daerover vele vanden viant gevangen werden. Sijn Ex^cie dit alles siende, schreef dese swaricheyt aende Staten met verclaringe dat hij niet en sach hoe sijn leger te onderhouden als hij

in de vianden lande soude commen, aengesien hij alrede in dese benautheit quam op neutralen bodem, dat daerom niet mogelijck en soude wesen metten leger te lande in te trecken ende den viant achter te laten; dat hij hier provisie soude doen ende evenwel voorts trecken naer Thienen, daer den viant vergaderde ende sien of hij d'selve tot slaen konde brengen om dan hem te reguleren naer de occasie, maer indien niet, dat hij dan wederom keeren soude naer de Mase ende sien wat hij anders soude konnen aengrijpen. Nopende den viant, die vergaderde vast sijn leger te Thienen, ende den Almirante van Arragon quam van daege daer om over tselve als Lieutenant Generael te commanderen.

Den xxix^{en} Junij was seer regenich weder, daeromme men te meer becommert was uyt vrese dat oick de wegen alomme breecken souden, mits men meest over cleije moste marcheren. Men bieck in de stadt met 4 cloosterovens ende in de quartieren met 6 ovens, die aende boerenhuysen stonden, ende des avonts begonst men te Adeneick met 8 vande nieugemaeckte ovens mede te backen, die soe lang hadden moeten geviert ende gedroocht werden, daerom Sijn Ex^{cie} wel sach dat hij hier langer soude moeten blijven als hij geraemt hadde, ende Graef Willem ende Vere mede bij hem commende, en brachten niet dan swaricheiden op den tocht mede, te meer soe men verstont dat voor seecker de Italianen bij Namen waren, ende dat in t'leger vanden viant waren gecommen eenighe vande benden van ordinantie, soe dat tleger vanden viant begonst groot ende apparent te werden, doch men hoipte met de ovens die nu gemaeckt waren soe veel provisie te konnen crijgen, dat men eersdaechs een uytleveringe soude mogen doen om soe den viant te mogen naerderen ende sien off hij tot een slach te brengen ware. Terwijle den Ertshertoge in Vlaenderen noch sieck bleeff, Graef Harman vanden Berge mogelick vresende dat desen tocht mocht keeren ende op t'overquartier Gelder vallen, dede desen dach van Sijn Ex^{cie} versoucken paspoort voor sijn huysvrou om in neutrale plaetse te mogen trecken. Snachts donderde ende regende het seer.

Den xxx^{en} Junij was tamelick weder. Men moste metten leger noch al stille leggen om naer tbroot te wachten, daertoe men cleine gereetschap gevonden heeft, ende werde sulcx bij velen voor een misslach gereeckent, dat men Ruremonde, twelcke een swacke stadt is, niet en hadde aengetast om tleger te dienen mette commoditeiten van dien, want dat men ovens moste maken, drogen ende dan daer innebacken gaf een groot retardement, twelcke op dusdanigen langen omtocht van vier dagen tot vier dagen soude moeten geschieden, sonderlings als alle de troupen sonder

broot souden wesen, omdat men sach dat d'Engelsen meer consumeerden als men in heur quartier met 7 ofte 8 ovens konde backen, ende souden van gelijcken geschiet hebben in de andere quartieren, indien die niet gehadt en hadden noch tbroot vande eerste uytleveringe voor 10 dagen. Hierom sach men wel dat onversichtelijck was gedaen desen tocht soe verre omme te nemen, dewijle die sulcke retardementen naersleipte, ofte dat men behoirt hadde alle de neutrale plaetsen in den wech leggende te vermeisteren ende tot leveren van provisien te bedwingen. Anders begonnen tsavonts alle de ovens tot Aldeneick te backen, ende men hadde daer tsavonts al in voorraet 4^{m} pont broots. Tgeene de burgers van Maseick noch vercoften ende een goede parthije broots ende bier commende van Quadenbrei holpen veel om wat in voorraet te crijgen ende tgebacken broot te mogen bijeenhouden. Tsavonts quam een bij Sijn Ex^{cie}, die te Thienen ende te Leeu geweest was, seggende dat den Almirante daer bijeen hadde ontrent 8^{m} man te voet ende 3^{m} peerden, dat de Italiaenen daer noch niet gecommen en waren, ende dat in Brabant alomme een seer grooten schrick was, ende dat oick de ruyteren met 500 man te voet uyten Bosch in tleger gecommen waren. Bij Sijn Ex^{cie} quamen de heeren van Loncyn ende van Berloe, gedeputeert bij den Raet van Luyck, om bij Sijn Ex^{cie} te wesen ende hem alomme te doen accommoderen mette minste schade van tlant.[1] Dese bliesen de macht vanden viant dapper op ende seiden dat hij wel 15^{m} man te voet ende 5^{m} ruyteren starck was, mogelick om Sijn Ex^{cie} te deterreren van dieper in tlandt te trecken.

Den j^{en} Julij was schoin weder. Men continueerde met grooten ijver alomme met backen, ende mits geen broot uytgelevert en werde in de twee quartieren, creegh men een groote quantiteyt bijeen, soe dat men staet maeckte mits backende tot over den toecoemende middernacht, dat men wel 240^{m} pont soude hebben, waerom staet gemaeckt ende ordre gestelt werde om op morgen voorts te trecken, ende dat men in elcke

[1] » Les deputez de Liege, » schreef de Prins den volgenden dag aan Willem Lodewijk, » mont asseuré que venant ce camp entour de Tongeren et S^{t}. Truyden, il sera souffissament pourvu des vivres et bon marche moyennant que les gens de guerre soyent tenuz en discipline et que ne leur soit permis de se desbander des trouppes et drappeauls en marchant ny aultrement faisant sejour en quelque quartier. Et d'aultant que vous scavez que cela tend grandement a ladvantage de nos gens de guerre tant en general comme en particulier, je vous prie de faire de nouveau publier le ban que jay fait publier devant cinq ou six jours quand nous commencions a marcher, que nul soldat de quelle condition quil soit comme aussi nul charretier ny vivandier se desmande de courrir à piller le bon homme ou dabandonner son quartier ou trouppes soubz peine de la vie » (Arch. [illegible])

trouppe ofte quartieren uytdeelen soude 80^{m} pont broots om voor vier dagen bij te leven. Sijn Ex^{cie} dede een staet maecken van metselaers, backers ende anders, ende van heur gereetschap om in tweemael 24 uyren soe veel ovens te maken, dat men binnen denselve tijt soude mogen backen 12 lasten cooren, dan die staet liep soe hooch ende exhorbitant van alle persoonen ende behouften, dat niet wel mogelick en was sulcken equippagie naer te sleipen als monterende alleen tot over de 1000 backers ende 500 metselaers, ende tselve niet mogelick wesende, hadde men telcken een groot retardement vanden leger te verwachten, waerom Sijn Ex^{cie} geheelijck desperereerde van met deesen tocht wat te mogen doen, ende gaf daerom last tot Maseick van nieus te doen opcoopen 60 lasten coorens om in val van noot ende wederkeeren daer te mogen aentasten. Graef Willem ende Vere waren lang bij Sijn Ex^{cie} om opt vertreck te ordonneren, hoewel sij alle daerinne buyten hoipe van vrucht waren, dan omdat de gesanten van Luyck ende anderen seer uytgaven, dat den Almirante voorseecker soude slaen ende de resolutie van desen tocht ten deelen op een slach te doen gefundeert was, namen sij voor op morgen vrouch voorts te trecken, ende alle de drye legers te brengen tot Luyt boven Stochem. Des naernoens regendet anders wederom seer.

Op de saecke vanden Hertoge van Biron hadde den Coning van Vranckrijck gecommitteert totte indicature tparlement van Parijs, ende totte instructie van tproces du Harley ende Blanckmeny, eerste ende tweede presidenten mette raedsheeren Fleury ende Turyn, met last alle saecken achterstellende die aff te doen ende daerin te observeren tgundt in saicken van sulcker importantie tegen sijn persoon ende staet voorgenomen, ende tgundt tegen personen van sijne Birons qualiteit behoirde geobserveert te werden. Dese de informatien oversien hebbende ende daerin bevonden veele pointen tot sijne belastinge, is den cancelier Pompone de Billievre mette raedsheeren van State Messes ende Pontcarré den 25^{en} Junij gecommen in tparlement, doende daeruyt roepen de pairs vande crone, die tot indicature van dese saecke ontboden waren ende mits heur affblijven, verleenende tegen dselve deffaut ende alle de camers bijeen ter nombre van 112 rechters, employeerden dry dagen om tproces ende stucken te visiteren. Daernaer den 27^{en} vrouch ten 5 uyren deden sij hem daer brengen te water ende in heur aller presentie int parc daer men de criminellen doet sitten, hoiren ende vragen op 5 hooftpoincten, resulterende uyte voors. informatie. Eerstelijck, dat hij in communicatie gecommen was met Picotté om intelligentie metten Ertshertoge te maken ende hem gegeven hadde 150 cronen om

twee voyagien te dien einde te doen; ij^e dat hij metten Hertoge van Savoijen dry dagen naer sijn comtste te Paris buyten weten vanden Coning hadde gehandelt ende hem belooft assistentie tegens alle heeren, op hoipe van een huwelijck met sijn derde dochter; iij^e dat hij geconniveert hadde metten Hertoge voors. in t'stuck vant veroveren van Bourgenbresse ende andere plaetsen, hem overgeschreven veel saken van grooter importantie ende oick gegeven advys om aenslagen op des Conings leger ende oick sijn eigen persoon te maken; iiij^e dat hij den Gouverneur van Ste Catharina geadviseert hadde, dat hij om t'fort te besien daer voorbrengen soude den Coning ende hem teickenen soude doen om den Coning doot te schieten, ende v^e dat hij la Fin gesonden hadde aenden Hertoge van Savoijen ende den Graef van Fuentes, omme mette selve te tracteren groote saecken tot trouble ende ondienste vande crone streckende.

Op t'j^e point antwoorde Biron, dat hij in t'graefschap van Bourgoigne gevangen gecregen hebbende Picotté, denselven geemployeert hadde om de stadt Seurre tot reductie te brengen, twelcke hij effectueerde; daernaer was hij in Nederlant bij hem gecommen geweest, versouckende sijn faveur om weder in sijn goet te mogen commen, ende meer als een jaer daernaer hadde Picotté hem geschreven van sijn groote armoede, ende dat hij voor de diensten van Seurre niet en hadde genoten, waerom hij hem gesonden hadde 150 cronen ende die op een staet van oncosten den Coning te reeckeninge gebracht sonder yet meer met hem gecommuniceert te hebben. Opt ij^e antwoorde dat den Hertoge wel 14 dagen te hove bij den Coning was geweest, eer hij Biron daer quam ende dat la Fin den accusateur van dit faict noch wel 14 dagen later daer quam; dat den Secretaris Roncas hem wel eenige propoosten gehouden hadde van thuwelick mette iij^e dochter van Savoijen, ende dat hij den Coning des hebbende gecommuniceert dselve hem deur de heere van la Force doen seggen hadde, dat hijt niet goet en vont, waerom hij daeraf noyt meer gesproocken en hadde; dat sijn intelligentie metten Hertoge soe weinich was, dat den Coning hem bevolen hebbende den Hertoge te geleiden door sijn gouvernement van Bourgoigne, hij versocht hadde daeraf geexcuseert te wesen, omdat hij sach dat de saecken metten Hertoge tot een oirloge gingen uytvallen. Opt iij^e antwoorde dat geen apparentie en was dat hij intelligentie gehouden soude hebben met Savoijen, omdat hij selfs Bourg met alle vlijt ingenomen hadde tegen de wil vanden Coning ende sonder assistentie van volck daertoe te hebben, daeraf de commandeurs vande plaetse konnen getuygen, ende omdat vande 40 convoijen bij den Hertoge van Savoijen

gedaen, om binnen Bourg te brengen, hij de 37 afgeworpen hadde ende mer 3 en waeren daerin gecommen ten tijde hij Biron in tleger niet en was geweest. Dat den Coning wel weet dat den Hertoge van Savoijen gedelibereert was hem Biron te doen presenteren 200m croonen om secours in Bourg te laten brengen, maer dat se hem de offre niet en hadden durven doen, kennende sijn getrouheit totte crone. Dat hij mede de ordre vande vivres bij den Coning gelast binnen Bourg te senden naer tgemaeckte accoort soe vercort ende besneden hadde, dat de plaetse bij armoede ten gestelden daege overgelevert was. Dat mede buyten apparentie was tgeene geseit werde nopende den aenslach op t'regiment van Chambaut, omdat tselve regement meer als een maent daernaer eerst in tleger quam ende doen noch selfs bleeff leggen 5 daeghreisen vanden leger ende gelijcke lengte van tleger vanden Hertoge, soe dat een groote tijt most verlopen alleer daerop ordre te ramen ende niet apparent en was dat een regement soe lang in een plaetse soude blijven. Opt iiije seide, dattet soe verre van daen waere dat hij den Coning voor Ste. Catherine soude willen hebben doen doorschieten, dat hij alleen den man was die den Coning diverteerde van tfort niet te gaen besichtigen, omdat soe goede canoniers daerin waeren, dat den Coning sonder groot gevaer des niet en soude konnen gedoen, behalven dat hij den Coning voorsloech vande plaetse te overvallen met 500 harquebusiers, presenterende selfs voor te gaen. Op ve bekende in twee maenden tijts dat la Fin bij hem was, veel gehoort, gesproocken ende geschreven te hebben, doch echter mette selve handt den Coning te hebben gedient, ende dat den Coning hem binnen Lyons vergeven hadde alle tgene hij nopende thuwelick mette derde dochter van Savoijen gehandelt hadde, tsedert welcken tijt hij hem daermede niet meer en hadde bemoeyt. Seide dat la Fin een sodomite was, ende een duvelbander, ommegaende met duvelerie ende een instrument die lang getracht hadde omme hem yet groots tegen den Coning voor te doen nemen, daertoe hij noyt en hadde willen verstaen; dat hij wel een grote onluste tegen den Coning geschept hadde, omdat d'selve hem weigerde tcommandament over de citadelle van Bourg, ende dat la Fin hem gerapporteert hadde dat den Coning geseit soude hebben van sijn vaeder, dattet een onnut dienaer was, ende van hem Biron, dat hij soe veel niet en was als men hem estimeerde, doch dat dien onluste noit soe verre en is gegaen geweest, dat hij gedacht soude hebben oyt yet tegen den persoin vanden Coning voor te nemen, in vougen dat sijn misdaet meest bestont in tgeene hij met woorden geseit, met ooren gehoort ende mette handt geschreven hadde, maer daerop geen

effect en was gevolcht, nochte bij hem getracht te doen volgen; dat hij la Fin op theilich sacrament veel sware eden hadde gedaen van alles secreet te houden. Bekende mede dat den paix van Savoijen hem tegen de borst was geweest, ende hij daerom gedaen hadde al wat hij conde om dien te verhinderen. Item dat la Fin hem met duystere woorden voor S[te] Catharina eens hadde voorgeworpen dat sijl. den Coning daer souden aenvoeren om om tleven te commen, maer dat hij Biron daerom seer was verstoort geweest op la Fin, in somme liep sijn meeste discours daerop, omme la Fin te accuseren ende soe te eleveren sijn getuychenisse tegen hem, vougende daerbij hadde hij qualick gesproocken, hij hadde altoos wel gedaen, ende wel soe groote diensten voor den staet, die meer behoorden te wesen als idele woorden sonder effect bij hem altemet vuytgeslagen in de tijt hij om t'refus van Bourg in alteratie was geweest, die hem den Coning te Lyons doch alles heeft vergeven, seggende dat hij niet meer gedencken en soude aen Bourg, ende den Coning en soude niet meer gedencken aen alle t'gepasseerde, ende men en soude niet bevinden dat tsedert dien tijt bij hem yet ware gedaen, gehandelt ofte geschreven geweest straffens weerdich; ende of wel hem daerop voorgeworpen werde dat sijn secretaris Herbert noch binnen 4 maenden te Milan was geweest, soe antwoorde hij daerop, dat tselve maer was geweest om particuliere saecken van stoffen te coopen ende eenige jonge edeluyden daer te brengen. Ende naer vele recommandatien van sijn sake, sijne groote diensten ende getrouheit in den noot vanden staet bewesen, ende veele discoursen ende verhaelen daeraf gemaeckt, wert hij ontrent 10 uyren te water weder naer de bastille gevoert, daer hij hem dien dach ende de volgende daegen seer ontroert bevont in tgeene hem van wegens de rechters voorgehouden ende bij hem geantwoort was. Den 29[en] wesende Maendage quam den Cancelier met alle de rechters int paleis weder bijeen om dese saecke af te doen, alwaer sijn suster de Gravinne van Roussy verschenen is om voor haer broeder te bidden, ses daegen naerdat se bevallen was geweest van kinde. Dese rechters waeren besich om hun opinien te seggen van 6 uyren smorgens tot 2 uyren naernoen toe, ende overleit wesende, dat de getuygen seer stantvastich getuychden, ende dat d'selve overeen quamen met sijne brieven, inhoudende een groote menichte van advertissementen aende vianden vande crone gegeven, die elcx strafbaer waeren, ende dat hij selfs bekende in bet als twee maenden tijts geduyrende sijn alteratie veel geseit, gehoort ende geschreven te hebben tot naerdeel vanden staet ende swaere eeden van niet te reveleren gedaen, ende dat uyt sijn

brieven, hoewel vele sonder date, claerlick bleeck, dat hij oick naer tpardon bij hem geallegeert ende niet bewesen in d'selve intelligentien voorts gevaeren was, ende dat geen apparentie en geeft, dat men sijn voornaemtste secretaris om stoffen te coopen soe verre als tot Milan sendt, werde ten lesten bij den cancelier, volgende de opinien vanden Raede tegen hem besloten sententie des doots, als gecommitteert hebbende crimen lese majesteit, waerop den 30en gereetschap gemaeckt werde en greve voor t'stadthuys om d'executie te doen, maer den Coning dede die ophouden, ende op t'versouck van sijne vrunden, consenteerde dat die geschieden soude in de bastille, twelcke geeffectueert wert den lesten deser maent, daer den cancelier bij hem quam, hem afeischende de ordre, die hij overleverde ende den mareschalsstock, die hij seyde daer niet te hebben, waernaer hem voorgelesen wesende sijn sententie, werde bij seeckere persoonen bereit ter doot, doch in alles met sulcken ompatienticheyt van crijten, schreuwen, spreecken, dreigen ende anders, dat hij eer scheen in verwoutheyt dan in rechte kennisse te wesen, claechde seer over Jammin, die hem met schoine beloften te hove hadde gepersuadeert te commen, recommandeerde altemet sijn broeders, nam eenige ringen vande handt, die hij sijn susters sont, gaf tgelt dat hij bij hem hadde om godswillen, sijn clederen ende anders aende wachte, ende worde ontrent 5 uyren des naernoens naer veele hevige ende ompatiente woorden onthalst ende sijn goederen bij sententie geconfisqueert, de plaetse van Biron ontdaen ende ontbloot vanden titule van Hartichdom ende pairie van Vranckrijck. Aldus sterff van beuls handt dien wijtberoemden Biron, die alle de werelt hadde doen beven voor sijn dapperheit ende clouckmoedicheyt in de feiten van oirloge, tot een exempel van andere groote heeren, dat se hun niet en verlaten op voorgaende gedaen diensten, maer altoes trachten moeten wel te doen, want als hun fauten groot sijn, worden de diensten geposponeert ende fauten gestraft, dickwils om politicke consideratien, want de princen willende al naer heur sin doen, en mogen niet verdragen yemant die meint van hemselven wat te meriteren, ofte yet te sijn, ofte te vermogen buyten heur faveur, ende straffen daerom altemet eenige vande grootste, om daermede beter in officie te houden ende verschricken alle andere, die presumeren souden bij heur selven yet te vermoegen, waeraf alle eeuwen groote exempelen hebben ende noch onlancx een gesien es geweest in Engelant in de doot des Graven van Essex, waerop, indien desen Biron goet regard hadde genomen, hij middel hadde konnen hebben ende gehadt heeft om dese swaricheyt te ontgaen. Eenige meinden mede dat desen te meer alsoe

geschiede om de papisten van Vranckrijck te doen apprehenderen, dat se niet en vermogen in alderhande uytheemsche liguen selfs tot voorstant van heur religie heur te begeven, als wel voorheen geschiet is geweest sonder gelijck danger om soe elcx te doen letten meer te trachten om den staet vande crone te salveren als mette uytheemsche potentaten wel te staen, ofte met opgeworpen liguen den staet te troubleren als onder voorgaende coningen niet dan al te veel geschiet en was geweest.

Den ij^{en} Julij was regenich weder. Tleger vertreckt vrouch van Aldeneick ende andere plaetsen naer gewoonte in dry trouppen. Die van Sijn Ex^{cie} togen tussen Maseick ende de Mase heen voorbij Hepener ende Roethem deur Dilsem voorbij Stoochem ende Mesick ende quamen soe logeren int dorp van Luyt. Die van Graef Willem togen langes Hepender deur Roethem voorbij Stoochem oock naer Luyt, ende die van Vere deur S^{t}. Jansberch ende Landaer mede naer Luyt, daer se dien nacht alles bijeen logeerden. Hier quam bij Sijn Ex^{cie} een boer, seggende dat den viant metten leger naer S^{t}. Truijen quam, waerom men seer becommert was, dat hij daer soude doen verderven de voerraet, die men daer hadde doen maken, twelcke ons leger in de uyterste benautheyt hadde konnen brengen ofte dwingen wederom te moeten trecken. Men bemerckte op desen dach dat veel Franchoisen, sonderlings van t'regement van Bethunen, omdat se veel papist waren, seer verliepen, daerom Sijn Ex^{cie} verscheiden trouppen ruyteren uytsondt om eenigen te attraperen ofte doot te schieten. Men bemerckte mede dat de Luyckse gesanten heur op veel passen bij tcrijsvolck vonden, om die te deursien, waerom de Heere Sidnisky heur seide, dat de principalen vanden leger daerin niet wel tevrede en waren, ende dat se beter doen souden te vertrecken als langer te blijven, die hierom terstont vertogen naar Stocchem, maer naer heur bedenckende op haer last, keerden sij s'anderen daechs wederom. Snachts regende het seer, ende Sijn Ex^{cie} sondt uyt een parthije van 30 peerden naer Tongeren om eenige kuntschap vanden viant te crijgen, ende naer ontdeckte men dat desen nacht uyt ons leger vertogen was een boode naer den Almirante ende naer Bruessel om kennisse vande macht van tleger ende de aencomtste van dien te doen, mogelick bij een vande Luycksen afgesonden.

Den iij^{en} Julij was regenich weder. Tleger vertooch vrouch in dry trouppen ende over dry wegen, daeraf die van Sijn Ex^{cie} hielt de Masecante ende toogh voorbij thuys te Mechelen door het dorp van Groemenij, latende thuys te Reken, thuys te Haren, tdorp Reecken, tclooster Houcht ende het dorp Haren op de slinckerhant, ende commende bij Hoogenharen niet

wijt van Mastricht slocgen af door Peterssem, ende quamen logeren bij Gellich, een clein dorpken. Onderwege quamen bij Sijn Ex^cie^ om hem te groeten den heere van Jehé, schoinsoin van Reken, den Heere van Haren ende naer mede den Heere van Peterssem, die een stuck weeghs mede reden ende doen wederom keerden. Desen dach hadde Sijn Ex^cie^ met sijn trouppe veel quade wechs. Vere ende Graef Willem togen beide ter sijden af deur verscheiden wegen over de groote heide naer Loenaken ende ging Graef Willem logeren te Mopertingen, ende Vere te Eigen Bilsem met veel corter ende beter wech. De 30 ruyteren te nacht uytgetogen, rencontreerden van daege 18 peerden vanden viant, commende van Tongeren om kuntschap van onsen leger te crijgen ende overvielen dselve, soe dat se gevangen cregen den lieutenant van Don Sanchio de Leyva, seer gequetst, met 12 ruyteren ende 16 peerden. Twee ontredent met gewelt ende salveerden heur binnen Tongeren met behulp vande burgers. Dese seiden dat tleger vanden Almirante noch tot Thienen lach, ende naerdat Sijn Ex^cie^ metten lieutenant gesproocken hadde, werde bij naer Maestricht laten gaen om hem te cureren met 3 ruyteren, blijvende de andere borge voor heur rantsoen. Hier cregen de gedeputeerden vande Staten een brief vanden Greffier vande Staten, houdende dat voorseecker Biron ende le comte d'Auvergne gevangen waren om verraet tegen den Coning voorgenomen, ende dat den Coning desen somer noch wel mocht volgen op de frontieren.

Den iiij^en^ Julij was voornoen schoin weder. Tleger vertooch vrouch alles naer Tongeren, nemende Sijn Ex^cie^ den wech recht over de corenvelden voorbij Mil ende Hederen, daer hij sijn volck alles in slachordre dede trecken ende de wagens dry ende vier dick gaen om sijn trein corter te maken ende meende te gaen logeren te sHeerenelderen, maer verschoinde naer de plaetse op beede vande vrouwe ende ging met sijn trouppen logeren in een gehucht dicht onder Tongeren, leggende aenden Jecker. Graef Willem tooch mede meest in slachordre over de corenvelden langes Herderen op de rechterhant heen ende quam logeren tot Berch dieht bij Tongeren. Vere marcheerde mede in ordre meest over de coorenvelden langes Herderen op de slinckerhandt heen ende soe deur Elderen, ende ging logeren te Heuve dicht onder Tongeren, in vougen dat alle de dry trouppen op een groote halve mile aen een logeerden langes d'een sijde vande stadt heen. Hier creegh Sijn Ex^cie^ tijdinge dat de vanen ruyteren van Graef Hendrick ende Boetbergen op d'ander sijde vanden Jecker waren gepasseert als naer Maestricht, daerom Sijn Ex^cie^ vreesde, of se wel yet op de arrieregarde mochten willen voornemen ende sondt sulcx 2 vanen ruyteren

terug om de carroye te defenderen ende de arrieregarde te verstijven, maer men en vernam van heur in t'minsten niet. Aende stadt van Tongeren was wederom d'selve swaricheyt alsvooren te Maseick, omdat se de poorten beswaerlick open deden, soe dat niet alleen onse soetelaers daer niet in ofte uyt en mochten, maer selfs niet de officiers, om de amunitie daer gereet gemaeckt, gesonden, ende lieten de wagens daerom gesonden den heelen nacht voor de stadt staen, twelcke ons leger wederom seer retardeerde. Hier creegh men tijdinge op den avont dat desen morgen vrouch 2 Spaensche officiers bij den Almirante waren gecommen, ende naer eenige communicatie met hem gehouden, hadde men de trommelen ende trompetten alomme geslagen ende alle tvolck doen uyte stadt trecken naer Haeckenduvel toe aende beecke, ende dat se terstondt over de beecke op de hoochte van tlant hadden beginnen te schantsen, logerende heur leger achterwaerts langes den berch afsackende naer de beecke toe, ende dat se de poor-.en van Thienen naer Diest ende anders deden beschantsen ende vast maken.

In dese tijt werden in Zeelant ingebracht veele goederen, gecommen uyt een craecke, die eenige van heure schepen vande Oost Indische compagnie genomen hadden onder t'eilant van Ste Helena, wesende de prinse in tgeheel geestimeert op een groote excessive somme, ende of die wel meest in handen vande particulieren quam, so maeckte sulcx in dese landen een grooten rijckdom, ende in Portugael daer dselve thuys behoorde een groote depauperatie van vele menschen.

Den v^en^ Julij was regenich weder ende de legers bleven stille leggen om ververSinge van broot te hebben, twelcke men uyte stadt niet en conde crijgen om de groote confusien die voor de poorten waeren, ende dat die vande stadt d'selve niet open en wilde doen voor dat ordre tegen d'selve confusie was gestelt, twelcke eerst tegen den middach quam, omdat Sijn Ex^cie^ vrouch uyt was geweest om de wegen te besichtigen, doende den leger alsoe consumeren sijn tijt, in vougen dat sij daernaer eerst begonnen de wagens in te laten commen om te mogen laden tbroot daer gebacken, ten nombre van 150^m^ pont, daeraf men naernoen ende snachts de uytdeelinge dede voor 4 dagen om op morgen voorts te mogen gaen. Daer waren mede bestelt wel 300 tonnen biers voor de soetelaers, die d'selve met seer groote moeiten uyte stadt togen.

Anders waren hier in lange deliberatie Sijn Ex^cie^, Graef Willem, Vere ende de gedeputeerden vande Staten om op t'stuck van desen tocht naerder te delibereren, dewijle den Almirante met sijn leger scheen vast te willen blijven, ende dat hij mette Italianen ende meest alle de benden van ordonnantie versterckt was, daerop eenstemmich verstaen werde,

dewijle men sach de groote difficulteit, die daer in tleger telcken viel bij gebreck van vivres, dat gansch niet geraden wesen soude metten leger op viande lande in te trecken ende tleger vanden Almirante achter rug te laten; dat oick niet geraden en was hem in sijn trenche te willen forcheren, dat men daerom voorts trecken soude tot boven St Truijen ende daer eenige dagen blijven leggen om te sien of hij soude willen slaen ofte niet, ende soe hij tot geen slach en ware uyt te locken, dat men dan wederom keeren soude naer de Mase ende tbeleg werpen voor de Grave ende sien die stadt terstondt dicht te begraven ende te besluyten, ende dat gedaen, ende als de approchen in apparenten staet souden gebracht sijn, dat men dan soude trachten met een partije van tleger te vallen in tlant van Hulst in Vlaenderen ende die stadt mede te investeren om soe den viant alomme werck te maken, ende dat men tselve soude schrijven aende Staten, ten einde sij met alle haest daerop lieten weten of sij tleger daer ofte voor den Bosch begeerden te hebben. Dit voornemen was meest uyt Sijn Ex^{cie} selve gecommen ende scheen tselve heel goet te vinden ende schreef voorts de gansche meininghe van dien aende Staten om heur antwoort te mogen hebben alleer aende Grave te commen.

Den vj^{en} Julij regendet voornoen seer. Tleger tooch alles op ende voorbij de stadt, ende daernaer tooch de trouppe van Sijn Ex^{cie} dicht aende casseije op de slinckerhant ende die van Graef Willem op de rechterhant van hem ende dan die van Vere wederom op de rechterhant van Graef Willem, alles dicht bij malcanderen recht deur de corenvelden ende in slachordre, doende de wagens int gros 8 ofte 10 dick elcx volgen. Tgeschut was vande blockwagens afgedaen ende op de affeuyten geleit, al geladen ende gereet om te schieten, ende toogen soe in seer schoine ordre voorts, houdende de casseie tot bij Ore, van waer sij afsloegen naer Heeren, daer de trouppen van Sijn Ex^{cie} deur togen, ende die van Graef Willem ende Vere lieten Heeren op de slinckerhant, ende toges langes ende deur Boelen. Sijn Ex^{cie} quam deur clein Gelmen ende ging logeren te groot Gelmen, Graef Willem te Hellesfort, een gehucht daer dicht bij, ende Vere te Rijckel, alles op een halve mijle aen malcanderen. Een Franchois quam met pascedelle uytet leger vanden Almirante niet anders wetende te seggen, dan dat tselve te Haeckenduyvel lach, ende daer retrancheerde.

Den vij^{en} Julij was schoin weder. De dry trouppen vertogen vrouch tusschen Brusten ende Kerckum heenen over de coorenlanden alles in slachordre, soe breet de front als d'selve slachordren, in val van slach te moeten doen, souden moeten staen, in alle schijn of alle de camp de

bataille sonder dat eenige regementen plaets verloren, hadde voorts gegaen, ende deden de wagens in gros mede volgen, ende sulcx tleger cort sluyten ende tgeschut gereet om te schieten voorts gaen, alle de troupen ende regementen op heur behoorlicke distantie van een, twelcke seer heerlijck ende braef om sien was, ende alse engte mosten passeren gelijck aende beecke te Strate geschieden, soe maeckte elcke trouppe twee groote bruggen om twee regementen gelijck in ordre ende al advenant de wagens te passeren. Ende in dese ordre gecommen wesende op de hoochte tusschen Straeten ende Halmael, sijn daer blijven staen tot dat alle de trouppen deur waren; ende naer besichtinge vande quartieren hebben theele leger daer doen logeren op de beecke alle de dry trouppen besijden malcanderen, ende men en creegh desen dach anders geen tijdinge dan dat tleger vanden viant te Haeckenduyvel lach ende daer beschanst werde. De soetelaers liepen in menichte naer S[t] Truijen, maer vielen in deselve confusie als voor de andere plaetsen om den grooten toeloop van volck, waeromme die vande stadt de poorten niet en wilden openen als naer lang verbeiden ende theuren geliefte om tleger te retarderen ende tijt te doen verliesen[1].

Den viij[en] Julij was schoin weder. Nu men hier aen dese stadt was, vont men even groote becommeringe in de vivres, want boven tbroot dat ten delen gebacken was ende noch gebacken soude werden, meinde men noch wel 30 lasten coorens in voorraet te konnen becommen, maer als op tpoint quam, en conde men niet meer crijgen dan 16 lasten, daeromme men wel sach dat hier haest geconsumeert soude wesen alle tgeene hier was, mits twelcke Sijn Ex[cie] veel tonnen met meels in stadt sondt, om daer voorts te doen verbacken. Ende wel merckende dat hij mits de voors. difficulteyten hier niet lang en soude konnen blijven, heeft hij voorgenomen te besoucken wat moet den viant tot een slach soude hebben[2], ende heeft

---

1 De stemming van het landvolk in de streken, waar het leger in die dagen doortrok, was verre van gunstig. „Jae sij verclaeren," heet het in een door een spion geschreven brief, dien Justinus van Nassau den 2[en] Julij aan de Staten Generaal zond, „hadden sij geweeten datse vorde genesen backen ende browen souden, sij souden al de moelens aff hebben gebrandt, maer en connen sijder niet aen commen." (Rijks Archief, Lias loopende 1602.)

2 Den vorigen avond had de Prins in de volgende regelen aan Willem Lodewijk kennis gegeven van zijn plan voor den 8[sten] (Arch. van Z. M.).

Monsieur mon frere, Je suis resolu de marcher demain matin quelque part avec la cavaillerie et infanterie de ce camp. Et pourtant je vous prie de faire tenir prest vos guides et pionniers, et de faire toucher toutes les trompettes et tambours, tout ainsi comme l'on est accoustumé pour marcher, et de commander aux chiefs et cap[nes] de se tenir prests. Et affin que nous puissions prendre finale resolution par ensemble quelles comp[nies] que nous puissions prendre avec nous, je vous prie pareillement de me venir trouver icy en mon quartier devers les cincq heures au matin. Vous direz aussi

daerom eerst alle sijn leger in bataille doen stellen ende heeft daernaer daeraf genomen 2m man te voet ende 40 vanen ruyteren, daermede hij gepasseert is de beecke van Halmael ende soe recht over den berch getoogen deur t'coorn deur naer Panbrug, daer de beecke tlant van Luyck met Brabant scheit (welcke beecke oick langes Dormael loopt), ende daer alle de wegen om in Brabant te commen gestopt ende afgedolven waren, welcke wegen Sijn Excie wederom heeft laten openen ende bruggen, ende heeft daernaer alle de ruyteren ende 2m mannen daer gelaten, ende is alleen met drie vanen carabins van Panier, Batenburch ende Hassebrum over de beecke getogen tot op den berch daer achter, daer hij tleger vanden viant op den naesten berch daeraen leggende bequamelick sien conde, twelcke van hem gescheiden was alleen mette cleine Geete, die voorbij Neerhespe loopt, dwelcke is leggende aenden voet vanden berch, daerop den viant lach, te weten achter Wang ende voor Hakenduvel. Sijn intentie was om te sien of den viant met eenige trouppen soude willen tegen hem uytcommen, in welcken gevalle hij geweecken soude hebben naer die ruyteren die achter waren om daer den viant te ontfangen, ende soe hij gesien hadde dat den viant met sijne heele leger hadde uytgecommen, soe soude hij oock alle sijn voetvolck die in slachordre stonden mette 12 halve canons naer hem toe hebben doen commen om den slach te wagen, ende indien den viant niet uyt en quame, wilde hij eenige uyren daer houden ende sijn wacht doen schermutseren om hem alsoe met die bravade te sommeren tot slaen. Wesende nu op den berch mette voors. 3 vanen ruyteren sach hij dat des viants leger beschantst was van boven den berch achterwaerts afsackende. Hij sondt eenige partijen ruyteren injagen de schiltwacht vanden viant, staende aenden voet vanden berch aende beecke. Men sach wel terwijle dit gebeurde dat den viant eenige ruyteren uyt sijn trenchee dede commen ende in slachordre stellen op den berch, vast aen sijn trenchee, maer evenwel en liet hij niemant afcommen ofte tegen ons vuytcommen, om te schermutseren ofte anders yet te thoinen dat hij in sinne hadde yet te doen ofte tegen ons te slaen, twelcke Sijn Excie bemerckende, ende

---

aux colonnelz et capnes qu'ils commandent a leurs soldatz qu'ils laissent leur bagage chascun en son quartier. Et a tant, Monsieur mon frere, Dieu vous doint le bon soir. De Halmale le 7e de Juillet 1602.

Vostre bien humble frere a vous faire service,

MAURICE DE NASSAU.

Si vous trouvez bon de commander aux trompettes qu'ilz sonnent la sourdine, et aux tambourins qu'ilz touchent les caches doucement, affin que l'ennemy n'oye le bruict, cela je metz a votre discretion.

dat ongelegen soude wesen aen te drucken tegen des viants trencheen ende geschut, is naer 2 uyren houdens aldaer weder gekeert naer Halmael met alle sijn volck, latende de bruggen ende wegen te Panbrug gemaeckt ende gebaent leggen, opdat den vijant vrijelijck ende onverlet soude mogen commen tot aen sijn leger dat onbeschanst lach, indien hij tot slaens gesint ware, maer in plaetse van des te doen, sondt den viant des nachts weder breecken dselve bruggen ende wegen, bethoinende dat hij niet en begeerde tot ons te commen nochte dat wij tot hem commen souden, ende dit is d'eerste reise dat de Staten vande Vereenichde Nederlanden met volle resolutie bataille aen haeren viant hebben gepresenteert, ende dat den viant met een macht van 16 ofte 17^m^ mannen die oyt heeft geweigert, hoewel het wijsselijk voor hem was gedaen een bravade te lijden ende Brabant te beschermen liever als met slaen tlant te hasarderen, want nu liet hij alle de schade op de neutralen vallen ende defendeerde sijn eygen lant ende bedwong der Staten leger sonder vrucht te doen over Brabant ofte tottet ontset van Oisteinde wederom te keeren ende alle heur extraordinaris costen te vergeefs te geschieden. In t'injagen vanden schiltwacht vanden viant werde gevangen 2 Italianen van t'regement van Trivulse, dwelcke seiden dat in tleger waren 4 regementen Italianen, 2 Spangiaerden ende 2 Duytsen, ende dat alle de reste Walen waren; dat tleger was beschanst boven vanden berch tot beneden toe, ende sij cregen een van onse ruyteren die te diep inne reet. Naer t'aftrecken werde gedelibereert of men oick Leeuwe soude konnen antasten, maer tselve werde van cleine vrucht ende vol difficulteits geacht mits de naderheit vanden viant ende daerom gebleven bij de resolutie te Tongeren genomen om naer de Grave te gaen.

Den ix^en^ Julij was schoin weder. Tleger lach noch stille om te sien wat den viant soude willen doen, maer soe men vernam dat sij alle de wegen bij ons op gisteren gamaeckt weder afgeworpen ende gestopt hadden, soe bemerckte men wel dat se niet gesint en waren te slaen, ende overmits gansch niet geraden gevonden en werde dieper in tlandt te trecken, latende den viant achter, ende niet siende hoe tleger te konnen met broot spijsen ende onderhouden, heeft Sijn Ex^cie^ last gegeven dat men alle tbroot binnen S^t^. Truijen gebacken terstondt distribueren soude ende alle saken aenstellen om morgen te vertrecken, daeraf de Staten wederom bij brieven geadviseert werden. Ende om te sien in wat continantie den Almirante was, sondt Sijn Ex^cie^ een trompet naer hem toe met brieven nopende t'onderhout van tquartier, daertoe den Almirante noch geen behoorlicke

ordre gegeven en hadde. Tsavonts ontstont in tquartier van Vere een gevecht tusschen eenige Engelsen ende de ruyteren, daerover eerst daer ende naer in andere quartieren arm geroupen werde, twelcke een groot rumoer causeerde, maer cesseerde daernae weder.

Den x^{en} Julij was uytermaten heet weder. Tleger begonst vrouch te vertrecken, te weten de trouppe van Sijn Ex^{cie} deur Straten tusschen Brusten ende Kerckum heen deur Hopertingen ende Ulbeeck ende soe naer Alken toe om daer te logeren; die van Graef Willem over den wech die se gecommen was ende voorts deur Sepperen ende een deel van Ulbeeck om mede te logeren in een deel van Alken. Vere tooch oick ten delen wederom over den wech die hij gecommen was, ende keerde doen af naer Aelst ende Orent, ende soe voorts naer Alken toe, daer alle tleger wederom bijeen ging logeren. Sijn Ex^{cie} bleeff met meest alle de ruyteren selfs in den achtertocht tot alle de carroije lang wech was ende dede sijn wacht houden op den berch voorbij Halmael, tot dat hij op den middach mette arrieregarde begonst te gaen; ende om den viant te adverteren van sijn vertreck, dede hij mette cleine stucxkens die hij bij hem hadde dry schooten schieten om te sien hoe verre die dragen konden. Ende hoewel de arrieregarde mer voet voor voet en vertooch, en werde evenwel niet een peert vanden viant vernomen om eens te sien wat men dede. Om de groote hette vanden dach versmachten wel 40 menschen vanden leger, die doot bleven ende onder dien wel 50 vande Engelschen ende 7 vande garde van Sijn Ex^{cie}, daertoe heur veel quaet dede dat se te veel waters dronc-ken, ende bovendien bleven wel 5 ofte 6^{m} menschen noch onder wege in tcoorn leggen. Hieruyt sach Sijn Ex^{cie} dat hij den dachreise te verre genomen hadde op soe heten weder, ende om tvolck niet te seer te matteren, besloot morgen hier te blijven, opdat de achtergebleven mochten voortcommen, daeraf des nacht noch eenigen aenquamen. De groote hette van dit weder causeerde ontrent Heusden ende Bommel snachts tusschen een ende twee uyren een seer groten hagel, daerinne steenen vielen van een half ende een vierendeel ponts, die velen glasen uytsloegen ende menschen ende beesten quetsten ende vielen met een groten donderbuije, daeraf tvier in den toorn van Bredae quam, maer werde gelest.

Den xj^{en} Julij was noch uytermaten heet weder. Tleger lach stille om tvolck te rusten. Alle de trouppen sonden tot S^{t}. Truijen toe ruyteren terug om voorts naer tleger te doen commen alle tvolck dat onderwege in tcooren noch mocht gebleven wesen, daeraf sij noch velen wederom brachten, sonder vanden viant noch in t'minste yet te vernemen. Hier

cregen de gedeputeerden brieven vande Staten vanden vj^{en} deser, houdende dat d'Engelschen een groote craecke van 750 lasten in de haven van S^{t}. Uves in Spangien gekregen hadden, ende dat tegen heur uytgecommen waren de 8 galeijen van Spinola ende 3 anderen om des te beletten, ende dat sij 2 galeijen van Spinola in de gront hadden geschoten ende d'anderen wel een duysent mannen doen verliesen. Item dat Baltasar de Moucheron een schip uyt Africa gecregen hadde, ende dat sijn volck daer met believen vande heeren een fort bouden bij Castelmina.

Ontrent dese tijt sturven tot Oisteinde van sieckte de capiteinen Bronchorst ende Rentselaer.

Den xij^{en} Julij was schoin ende warm weder. De dry trouppen vertogen vrouch, nemende die van Sijn Ex^{cie} den pas deur Wimertingen, voorbij het clooster ende so voorbij Hasselt, toogh doen op den wech van Diepenbeeck, passeerde daer den Demer ende een weinich voorder aenden molen oick de Stimmer ende ging logeren te Hees, een clein gehuchte aen tbegin vande heide van Sonoven. Graef Willem tooch deur Lambertshouck boven Hasselt aende poorte om, passeerde mede den Demer ende quam logeren bij Sijn Ex^{cie} te Hees. Vere passeerde den Demer beneden Hasselt ende quam oick bij Hees logeren. Tot hiertoe hadde tleger van Sijn Ex^{cie} meest gepasseert deur ende over de schooinste corenlanden die met ogen mochten gesien werden, daeraf veel airen soe hooch stonden, dat se mans ende peerden bedeckten, maer nu voortsaen bestont hij aende heide te commen, ende was in sijn leger wat veel gequelt, dat vele soldaten soe seer debandeerden ende alomme uytliepen ende heur in hasart stelden van gevangen ende dootgeslaegen te werden, daer nochtans nergens yet te nemen en was. Den Almirante achtende dat ons leger nu verre genouch vertogen was, is van dage met meest alle sijn ruyteren ende veel voetknechten gecommen tot Halmael om te sien waer Sijn Ex^{cie} gelegen hadde. Ende daer verstaende dat d'selve gekeert was naer Hasselt, is wederom naer sijn leger getogen ende heeft terstont tvertreck beginnen te slaen, doende noch tsavonts sijn leger marcheren om voor Sijn Ex^{cie} tot Diest op den Demer te wesen, ende dede sijn geschut ende bagagie volgen. Des avonts keerde de wint naer t'noortoisten ende worde heel schielick seer cout weder, soe dat men wel sach dat die groottc hette in een groot onweder ging dissolveren. Sijn Ex^{cie} creegh nog snachts tijdinge vande comtste vanden viant tot Halmael, maer vont evenwel goet voorts te trecken om te sien wat den viant soude willen doen.

Den xiij^{en} Julij quam Sijn Ex^{cie} voor heel vrouch te vertrecken om vrouch

in tquartier te wesen, indien den viant hem soude willen volgen, ende tooch sulcx wel 2 uyren voor dach op, maer soe hij midden op de heide was quam sulcken schrickelicken onweder van donder, blicxem ende regen op, dat alle tvolck seer nat ende vuyl werden, ende den regen continueerde tot laet op den dach, doch werde naernoen beter weder. De dry trouppen togen alles over verscheiden wegen naer Helchteren toe, daeraf die van Sijn Ex^cie^ deur 2 cleine boskens den wech nam, ende d'andere twee recht over de heide togen, wesende tgeschut bij de trouppe van Graef Willem, omdat hij de beste wech hadde. Gisteren ende van dage dede Sijn Ex^cie^ elcken morgen een schoot schieten, om de diane te slaen ende om den peerden te sadelen, een als men tvolck in ordre soude brengen ende een als men soude beginnen te marcheren, twelcke hij continueerde, tot dat sijn leger vast lach. Recht soe de trouppen voor Helchteren quamen, creegh men tijdinge dat eenige ruyteren vanden viant daerontrent waren, waerom de trouppen stille bleven staen, ende eenige ruyteren deur tdorp gesonden werden, die daernaer ontdeckten dat den viant daer niet en was, maer dat 2 trouppen van ons eigen volck, die om contschap gesonden waren in de nacht malcanderen waeren gerencontreert, ende onwetende op malcanderen als viant geschoten hadden, daer doot gebleven was een corporael van Baetenburch ende een guide ende anderen gequetst, waerom terstont de logisen daer genomen ende tleger gelogeert werde. Op den naernoen quam wederom een roup, dat 2 vanen ruyteren vanden viant gesien waren, maer als men daer nae toe sondt en werde niemant vernomen. Op den avont creegh Sijn Ex^cie^ tijdinge dat den Almirante met alle sijn leger vrouch tot Diest gecommen was ende alle sijn bagagie noch al vast marcheerde, tsij om ons te volgen ofte den Demer te bewaren, maer tselve en causeerde geen veranderinge in de resolutie, omdat men altoes in de noot van gebreck van broot bleef. Ende omdat men van dage 75 tonnen meels uyt Hasselt niet en hadde konnen wechcrijgen, omdat de wagens broot voeren mosten, werde last teruggesonden om dselve te vercoopen. D'Engelschen waeren al weder t'einden haer broot gecommen, waerom men heur van nieus moste uytdeilen broot dat tot Hasselt was doen backen. Sijn Ex^cie^ siende dese becommeringe schreef van avont aende dorpen vande Peel ende Kempelant om broot ende bier in tleger te brengen in minderinge van heur contributie.

Den xiiij^en^ Julij was lijdelick warm weder. T'leger vertooch vrouch, daeraf de trouppe van Sijn Ex^cie^ recht boven Peer heenen toogh, latende Eerlicum ende groot Breugel op de rechterhandt ende toogh deur Caulil naer Lil toe; die van Graef Willem beneden Peer heen recht naer Lil toe,

ende die van Vere noch wat leger heen, latende clein Breugel op de slinckerhandt ende soe over de heide naer Lil toe, daer theele leger weder bijeen logeerde, wesende tgeschut mette brug weder gemarcheert met Sijn Ex^{cie}, die vast wachte op de antwoorde vande Staten nopende tbeleg vande Graef.

Den xv^{en} Julij was schoin weder. Tleger vertoogh alles aen dry trouppen langes Achel heene over de heide naer Leende toe soe naer aen malcanderen, dat d'een trouppe d'andere sien conde ende togen soe dicht voorbij Leende naer Hees, daer se gingen logeren. Sijn Ex^{cie} creegh hier brieven vande Staten, maer noch geen antwoort op tstuck vande Grave, daerom hij nu van hier een grooten langen brief aende Staten schreef ende met claerder termen, dat hij bij gebreck van vivres af hadde moeten trecken, daerdeur hem niet mogelick en was geweest tleger dieper in tlant te voeren, ende versocht daerom heur finael antwoort op sijn voornemen om de Grave aen te tasten ende te beleggen. Anders sont Sijn Ex^{cie} een trompet naer Eyndhoven, om te sommeren de soldaten die op thuys lagen om daeraf te trecken, ofte soe hij met geschut daer quam, dat hij se soude doen ophangen. Hierop gaven sij thuys over ende versochten naer den Bosch af te mogen trecken, twelcke heur geconsenteert werde. In tleger quam ontrent 80 tonnen biers die alles onder de regementen vercoft werden. Anders was Sijn Ex^{cie} met Graef Willem, Vere ende de gedeputeerden vergadert om te delibereren op den wech, die men soude moeten houden ende of men Helmont onderwege soude aentasten, waerop goetgevonden werde Helmont in te nemen om t'leger voor de Graef meer vrijdoms te geven. Den viant hadde eenighe ruyteren gesonden om kuntschap van ons leger te nemen, die den pas vande Grave voor heur openhielden, meinende dat t'leger naer den Bosch soude gaen, maer dese werden naer in de Grave gedreven.

Den xvj^{en} Julij was schoin weder. Tleger toogh vrouch voorts. De trouppen van Sijn Ex^{cie} togen langes de Peel heen tusschen Lierdorp ende Geldorp recht naer Mierle toe ende van daer recht op Helmont aen, daer se gingen logeren dicht aende stadt. Graef Willem tooch langes Geldorp heen naer Stiphout toe ende hadde den harsten wech, waerom de 12 halve canons ende de schipbrug met hem ging tot achter Mierle toe, ende quam doen weder bij Sijn Ex^{cie} om voor Helmont te mogen dienen. Vere tooch deur Geldorp naer Lijshout toe ende ging logeren tusschen Lieshout ende Stiphout. Sijn Ex^{cie} treckende naer Helmont, quam bij hem de vrou van die plaetse ende badt om inneminge van haer huys ende verschoninge van haer lant, hoipende daernaer thuys neutrael te mogen crijgen. Hij sondt aen

die van tcasteel om de plaetse op te geven, maer sij lieten den tambourijn met eenighe officiers op thuys commen, thoinende last die se hadden om de plaetse te houden, tot dat se voorder souden gedwongen werden, waerom Sijn Ex^cie terstondt last gaff om 6 halve canons daer vooren te planten ende de plaetse te beschieten. Die van binnen dat siende, sonden ten lesten een trommel op de walle om te slaen om appoinctement, maer soe de stucken juyst veerdich waren, gaven sij vier recht soe den trommel was beginnen te slaen ende schoten ses schoten. Hiernaer sloegen die van binnen den trommel seer, ende aengemaent bij eenige officiers vande onsen, sonden heuren vendrech af, die accordeerde thuys over te geven, morgen vrouch daervan te trecken ende met wapen ende bagagie te mogen gaen naer den Bosch bij heur capiteyn genaemt Versterren. Sijn Ex^cie ordonneerde terstont dat daer soude blijven den vendrech vanden Generael Wingaerden met 40 soldaten, 2 backers ende 4 tonnen meels. De Staten hebbende goetgevonden tbeleg vande Graef volgende de meininge van Sijn Ex^cie, hebben van dage tot Dordrecht doen schepen veel geschut ende amunitie om naer tleger te brengen.

Den xvij^en Julij was schoin weder. Tleger vertooch vrouch. Sijn Ex^cie tooch deur Helmont, ende om te beletten de foulen vande stadt, hadde hij daerin doen trecken t'regiment van Graef Ernst, die op beiden sijden de straten beset hielden, ten einde niemant in tdeurtrecken ter sijde inne soude mogen lopen met last dat Graef Ernst selfs daerbij soude blijven, tot dattet alles deur ware. In stadt passeerde hij over de Aade ende buyten noch een ander brug ende toogh soe voorbij Bakel ende Gemert naer Anolt ende Boeckel, ende ging logeren te Volckel. Sijn meininge was te gaen logeren te Uden, maer verstaende dat hij hier naerder aende Grave was als tot Uden, soe bleeff hij hier, te meer soe Graef Willem hem liet weten, dat hij ende de Engelsen al over 2 uyren waren gelogeert. Graef Willem toogh deur Erp naer Uden toe ende Vere deur Lieshout, Gerwen ende Vechel, hebbende beide wel 2 uren gaens corter wech om naer Uden te commen als Sijn Ex^cie. In tdeurtrecken van Helmont dede Sijn Ex^cie den viant van thuys wechtrecken, ende sondt sijn garnisoen daerop. Tsavonts sondt Sijn Ex^cie den capiteyn Cadet uyt met 50 peerden om te gaen rijden de straten naer de Grave, ende siende dat sijn volck van tloopen niet en was te houden, dede hij daer 3 van hangen om anderen daermede te intimideren ende doen inblijven. Snachts creegh Cadet een jongen commende uyte stadt met brieven aen Dulcken, Gouverneur van Stralen, daerin men sach, dat sijl. noch geen achterdenken op heur stadt hadden, ende schreven

daerinne, dat wij den slach voor Sint Truijen hadden gepresenteert, maer heimelijck wech getogen waren als den Almirante ons meinde te commen slaen, ende hoewel tselve onwarachtich was, hadde nochtans den Almirante selfs sulcx daer geschreven ende hem aengenomen om sijn reputatie te stijven.

Des avonts ontfing Sijn Ex^{cie} brieven vande Staten, houdende dat hij met sijn voornemen ende sulcx als hij beraempt hadde soude voortsvaren, twelcke was om de stadt Grave aen te tasten, ende snachts creegh men tijdinge dat den Almirante met een parthije van sijn volck over den Demer gecommen was sonder dat men verstaen konde te wat intentie. [1]

Den xviij^{en} Julij was meest betrocken weder. De legers vertogen vrouch. Sijn Ex^{cie} nam den wech langes het poel vande Peel heen tot Mil ende quam van daer sacken deur de besloten wech over de heide deur veel waters, daer tvolck veel nat most werden ende quam soe tot boven de stadt aen een gehuchte genaemt Gasel. Graef Willem ende Vere togen deur Zeelant ende quamen logeren tusschen Velp ende Esseren [2] aende duynen ofte den hoogen wech naer den Bosch toe, ende sloten in stadt eenige ruyteren, die vanden Almirante om kontschap van ons leger te nemen, uytgeschickt waren. Die vande stadt schooten eenige malen naer tvolck dat bij Velp gecommen was, ende Sijn Ex^{cie} sont terstont met convoy uyt een deel bruggasten ende bootsgesellen om de groote ponte van Gennep te halen ende alle tschipwerck, dat se daer vinden souden, om daervan ende

---

[1] De reden, dat Mendoza het Staatsche leger volstrekt niet vervolgde, moet gedeeltelijk gezocht worden in de onzekerheid, waarin hij verkeerde omtrent den weg, dien Maurits meende in te slaan, gedeeltelijk in het bezwaar om spoedig genoeg de noodige wagens, voorraad enz. voor een togt bijeen te brengen, terwijl bovendien het ontzag, hetwelk de Nederlandsche troepen inboezemden eveneens van geen geringen invloed was, zoo als afgeleid kan worden uit hetgeen Carnero (Guerras Civiles de Flandes, pag. 488) mededeelt van de beraadslagingen in den krijgsraad, dien de Admirant terstond na den afmarsch van Maurits bijeen riep, waar onder anderen opgemerkt werd, dat het beste onderdeel van het Spaansche leger de troepen waren, die onlangs door den marquis Spinola waren aangevoerd, en toch als verre van uitmuntend („toda nueva y con poca experiencia de la guerra„) worden afgeschilderd. De meeningen in dien krijgsraad liepen zeer uiteen; volgens Carnero had men het Staatsche leger moeten aanvallen, en de kans om het op zijn terugtogt te verslaan, niet moeten laten voorbijgaan. „Se perdio,„ zegt hij, „una muy grande occasion, porque sin duda rompieran al enemigo, si le siguieran, porque despues se supo que yvan sin orden ni concierto y medio rotos„ Kort daarna gaf de Aartshertog last, dat het leger de provincie niet zou verlaten, indien de vijand niet in Brabant stand hield, dewijl men vreesde, dat het niet meer mogelijk zou zijn de strijdkrachten tijdig genoeg naar Ostende te voeren, indien Maurits zijne troepen mogt inschepen en ze over zee derwaarts brengen.

[2] Escharen.

mette 20 aken, die hij naer voerde, een brug op de Mase te slaen boven de stadt, dewijle de groote brug van beneden commen soude. Hij meinde met 2 ruyteren eenige brieven naer Nieumegen te senden, maer den viant leggende op den anderen oever, schoot den eenen, wesende corporal van ruyterie, doot ende quetse een voerman, die hen holp oversetten, maer en cregen de brieven niet, overmits die clein ende noch in den aeck waren als den viant hem ontdeckte. Sijn Ex[cie] reedt op den naernoen besichtigen de andere quartieren ende de gelegentheit vande stadt. Terwijle van dien liepen die vande stadt de gansche Maescante op d'andere sijde langes, ende dreven naer de stadt alle de beesten die se vonden, sonder dat yemant was om daer tegen ordre te geven. Dese stadt Grave lach op de Mase vast aen t'lant van Ravesteyn, wesende clein ende dicht betimmert ende beset met dry goede bolwercken, daeraf t'eene leit tegen den dijck boven de stadt op de slinckersijde vande brugpoorte; het tweede lach op d'andere sijde vande selve poorte suytwaerts naer Esseren toe, ende het derde lach op de rechterhant vande Hampoorte tegen den dijck van beneden aen. Sij hadden al op den eersten aftocht van Nieumegen bevreest een beleg ende daerom van doen af begonnen te maken een vasten courador boven de stadt vande Maessijde af naer den dijck toe ende vanden dijck voorts naer de brugpoorte, welck werck meestal volmaeckt was, maer nu so haest het leger hier quam, sach men dat se aende brugpoorte wel met 7 ofte 8[c] mannen buyten waeren, ende arbeiden om denselven curador te verstijven ende voorts een nieuwe te maecken suytwaerts om de stadt, sonder dat oick van onse sijde daertegen belet gedaen werde. Over de stadt lach een schantsken dat niet veel en dochte. In stadt commandeerde eenen Anthonio Gonzales, die tot raet bij hem hadde Don Inigo Dotaolo, geweest Gouverneur van Doetechem, ende hadden daer 10 vendelen, vier Duytse vendelen heel starck ende bij heur wel geestimeert op 9 ofte 10[c] mannen, 5 Italiaensse vendelen, starck ontrent 250 mannen, een Spaens vendel van 40 man ende een Wals ende een Bourgoignons vendel, tsamen van 150 mannen.[1] Tgeschut wasser tamelijck wel ende amunitie naer advenant, ende 2 dagen voor onse comtste alhier waren hierin gebracht 2[m] malder corens commende van Venloe, in vougen dat scheen dattet hier hart om bijten soude wesen ende docht veelen te meer vreemt dat de Staten tleger hier lieten commen, dewijle de veroveringe van dese

[1] Carnero geeft voor de sterkte van het garnizoen op: ongeveer 1600 man van alle natiën en twee kompagniën Spanjaarden.

plaetse heur contributien niet eenen stuver en konde vermeerderen, maer de jalousie van eenigen, die niet gaerne sien en souden dat die van Brabant in de regieringe souden commen, dede tbeleg liever hier als voor den Bosch vallen. Sijn Ex^{cie} hadde oick dit beleg van eersten ingedreven ende goetgevonden, maer van dage met Graef Willem ende Vere op alles naerder communicerende, creegh een helen afkeer hieraf, ende hadde liever getracht tleger naer Vlaenderen te brengen dan hier te blijven, ten ware expres bevel vande Staten quame om hier te blijven, welcke schielijcke veranderinge velen vreemt dochte, ende meinden dat alle desen mede uyt loutere irresolutie en quame. Desen dach quam de scheepbrug, de ponten met geschut ende de schepen met amunitie uyt Hollant geladen aende Voorne ende snachts sondt hij eenige swemmers over de reviere met brieven naer Nieumegen om bier ende broot van daer hier te brengen.

Den xix^{en} Julij was betrocken weder. Vrouch quam af de ponte met eenich schipwerck van Gennep, waerom Sijn Ex^{cie} de 20 aken mede dede in de reviere setten, ende begonst een brug over de Mase recht tegenover de kercke van Overasselt, ende op d'andere sijde een halve mane maken tot bewaringe van dien, ende mits de Mase laech was de operellen [1] daernaer dresseren. Hij was seer besich om de quartieren vanden leger te ordonneren, ende daermede ging deur t'meestendeel van desen dach. Van Nieumegen quam een convoy met veel broots ende bier, ende naernoen communiceerde hij aende gedeputeerden vande Staten, hoe dat hij metten leger liever naer Vlaenderen soude gaen, ten ware de Staten hem platuyt schreven van hier te blijven, ende vont goet dat de heeren Coorn ende Joachimi in haeste naer den Hage aende Staten souden trecken om tselve met heur te communiceren ende terstont heur eyntelicke resolutie wederom te brengen, makende staet dat sij den xxiij^{en} hier wederom souden konnen wesen mette antwoort. Dese vertogen hierop naernoen naer Nieumegen om snachts de reviere af te varen naer Hollant toe. Anders werde goetgevonden dat Sijn Ex^{cie} soude gaen leggen tusschen Gassel ende de Mase op den uyterweert, Graef Willem tusschen Esseren ende Velp aende duynen ende t'Capelleken, ende Vere op de Mase beneden de stadt mede op den uyterweert, ende soe hij met sijn volck derwerts toogh, waren 15 vanden viant buyten de stadt ende meinden een deel van sijn bagagie te nemen, maer so se losbraken, quamen eenige ruyteren van du Bois metten Lieutenant daer, die 2 van henluyden dootschooten ende 9 gevangen cregen met heure

peerden. Die vande stadt arbeiden desen dach wel met 800 mannen buyten de brugpoorte aenden courador ende om den dijck af te karren ende anders met pallisaden te besetten. Beneden de stadt begonnen te water aen te commen verscheiden soetelaers tot verlichtinge vanden leger.

In dese tijt quam in den Raet van State Eecko Boner uyt Vrieslant in plaetse van Frans Janss.

Den xx[en] Julij was regenich weder. Sijn Ex[cie] was vast doende om sijn quartier aen alle tvolck op de maet te doen uytleveren, daerinne veel tijts verquist werde, in vougen dat desen dach noch aen alle tcrijsvolck heur quartieren niet en konden uytgedeelt werden, omdat ment te precis op de mate wilde nemen. Sijn Ex[cie] dede de brug wat neerwerts sacken recht voor thuysken van Neerasselt, om midden tegen tleger aen te leggen. Vere begonst sijn leger vast te retrancheren. Die vande stadt siende dat tschansken over de Mase leggende niet en dochte ende oick niet houbaer en was, deden starcke wacht daerbij houden ende tselve vast afwerpen, meinende tselve heel te slichten alleer dat te verlaten. Sij branden oick af eenige huysen over de Mase leggende ende een te Velp, omdattet veellicht heur wat te naer mochte leggen. Sij arbeiden oick noch al evenseer aen heur courador om die stijff ende vast te maken ende naer tsuyden om te trecken.

Ontrent dese tijt quam in Zeelant aen de craecke die eenige coopluydenschepen in de Indische zee gecregen hadden, daerinne waren geweest veel costelijcke waren, wel geestimeert op 40[cm] ℒ, maer metten persoenen hadden sij accoort gemaeckt ende belooft die op tlant te setten, daeronder een Viceroy was; veel waren hadden sij daervuyt doen nemen ende in de andere schepen oversetten om beter bewaert te wesen, ende hadden volck op de krake gedaen, dwelcke onderwege vande andere schepen versteecken waren geweest, doch ten lesten noch aengecommen ende alles gesalveert tot groote verlichtinge vande Almiralité in Zeelant, die den v[en] penning daeraf most hebben ende apparentelijck in heur groot verloop daermede soude wat konnen gereddet werden.

Den xxj[en] Julij was schoin weder. Men sach die vande stadt noch evenseer arbeiden aen heur courador om den dijck boven de stadt te esplaneren ende om de schantse over de Mase af te werpen, daertegen Sijn Ex[cie] aen Graef Ernst belaste om van over de Mase naer de schantse toe de approchen te beginnen, ende een batterie tot 6 halve canons, daermede men de schantse mocht beschieten. Ende terwijle Graef Ernst daermede doende was, dede hij 3 cleyne stuxkens planten om op de werckers voor de stadt te schieten. Die vande schantse over de Mase vielen uyt tegen de approcheer-

ders ende schermutserende tegen deselve, cregen gevangen den lieutenant van Marquette, maer soe haest de drie cleine stuxkens geplant waren ende men begonde daermede te schieten, liepen alle de werckers voor de stadt wech ende begonnen van doen af meest bij nachte ende bedeckt te arbeiden. Anders werden de quartieren bij Sijn Ex^cie voorts uytgedeelt ende hij selfs quam daer logeren. Vere retrancheerde noch al vast sijn quartier ende Graef Willem begonstet sijne mede te retrancheren. Twee kinderen commende uyte stadt seiden dat veel volcx daerinne was, maer daeronder veel arme soldaten. Sijn Ex^cie verstont dat den Almiral onderwege was met de brugponten met geschut ende amunitieschepen, ende omdat eenige aeken in de wint waren, sondt hij de treckpeerden daernaer toe om d'selve voorts op te brengen, ende laste den capitein Bellijn om met 100 musquettiers mede te gaen ende die te convoijeren, met welck behulp sij t'savonts alles in den leger quamen, ende brachten daer de groote schipbrug, veel ledige ponten, 13 heele canons, 2 halve ende 5 veltstucken met veel schepen met amunitie ende bagagie ende soetelaers, soe dat tleger nu bestont abondantie van vivres te crijgen. Die vande stadt vielen op den naernoen met eenige peerden ter brugpoorte uyt, daeraf twee ruyteren gevangen werden die seiden met hun 18 uyten leger vanden Almirante gecommen te wesen om kuntschap, ende dat se met den leger hier in stadt waren gedreven ende beset, ende hielden heur daerom als weinich wetende vande gelegentheyt vande stadt. Den capiteyn Jan de Raet die met sijn oirlochschip gebleven was voor Batenburch, sondt eenige musquettiers op tlant ende dede een batterie maken om geschut te planten ende thuys te beschieten ende daerentusschen heur sommeren, waerop den sergiant daerop leggende accordeerde daeraf te gaen, ende Jan de Raet dede het huys bij bevel van Sijn Ex^cie met 14 mannen besetten. Snachts quam van den Bosch, capitein Bartholomeus, capitein vande Bourgoignons ende ingenieur met een Italiaens vendrech, een edelman ende andere personen naer de stadt toe. Den capitein quam in de schantse over de stadt met eenige anderen, maer den vendrech metten edelman werde gevangen genomen.

Desen dach waren in den Haghe gecommen den heere Coorn ende Joachimi, daerom de Staten tsavonts naer de predicatie vergaderinge leiden om te delibereren op heur aengeven, ende tot die tijt toe vol irresolutien geweest sijnde als of heur tverstant ende handen gebonden waren geweest, lieten sij heur ten lesten bewegen, ende vonden goet dat men dit beleg continueren ende met ernst aengrijpen soude om noch eenigen vrucht vande Duytsen te mogen trecken, ende dat men daerentusschen sien

soude, wat men anders soude konnen voornemen tot verlichtinge van Oisteinde, vresende so men wederom van hier toogh, dat de somer met trecken ende swermen deur gaen soude, ende de jalousie op de Brabanders belette naer den Bosch te trachten. Van dese heure resolutie sonden sij noch snachts een depesche wech naer Sijn Ex[cie].

Den Advocaet van tlant van Hollant was seer swaerhooffdich in dit beleg ende scheen mede liever gesien te hebben tvertrecken naer Vlaenderen. Die van Alckmaer ende heur gedeputeerde Steenhuysen sprack met groot vehementie daertegen, dat men twerck soe het aengevangen was niet en moste verlaten, maer liever al bijsetten datter was, dan met schande daeraf wijcken ende animeerde daermede die van Hollant so seer, dat se alles daertoe inclineerden.

Den xxij[en] Julij was schoin weder. Sijn Ex[cie] dede sijn quartier retrancheren ende Graef Willem ende Vere deden van gelijcken noch daeraen arbeiden. Oick ging Sijn Ex[cie] besien met wat wercken men best dese stadt alomme souden konnen besluyten, maer en wilde dselve noch niet beginnen tot dat hij de eintelijcke last vande Staten soude ontfangen. De batterie over de Mase opgemaeckt wesende achter den dijck, werden daer ingebracht 6 halve canons mette welcke Sijn Ex[cie] naernoen in batterie dede schieten op de schantse ende hier ende daer op de stadt. Die in de schantse waren dat siende, ende dat op den avont meer volcx vande onsen quam aentrecken om de wacht te veranderen, meinden dattet was om te stormen, ende liepen met een schrick uyte schantse wech, daerover die vande stadt soe scheldich waren, dat se tvolck daeruyt commende niet en wilde innehebben. Sijn Ex[cie] dede de schantse terstont besetten ende last geven die tegen de stadt te dicken ende verswaren om geschut daerin te mogen planten ende om mede op te maecken een schantse, die de Prince van Parme over de Mase wat bet te lantwaerts in hadde gehadt. Desen dach quam in tleger van Sijn Ex[cie] de heere van Ransou, een Deen. Sijn Ex[cie] creegh een geintercipieerden brieff van Grobbendonck aen Moriensaert, daerinne hij hem vermeet, indien hij sijn ruyteren bij hem hadde, dat hij ons leger wel soe in alarme soude houden, dat wij geen tijt souden hebben om schup in de eirde te steecken, op welcken brief Sijn Ex[cie] apostilleerde tu es un prefect sot, ende dede den brief soe toesluyten ende wederom aen Grobbendonck senden [1].

---

[1] De brief, waarvan Duyck hier spreekt, en die in copij op het Rijks Archief aanwezig is, is van den 18[en] Julij. Ook de apostille van den Prins wordt er op gevonden en is volkomen verklaarbaar

In de voornacht schooten die vanden viant eenige schooten ende vierden op den toorn, soe men meinden om te thoinen dat den capitein in stadt gecommen was.

Desen dach quam in den Hage uyt Oisteinde den capiteyn Brienen, daeruyt gesonden met Doublet om aende Staten te versoucken verscheiden behouften tot behoudenisse vande plaetse nodich ende met eenen te communiceren een concept bij den Gouverneur ende anderen gemaeckt om den viant aen d'een off d'ander sijde op te mogen slaen ende daertoe te versoucken volck, niet wetende sij dat Sijn Ex^cie^ wederom getogen ofte voor de Graef gecommen was, maer dat hij noch tegen tleger vanden viant lach. Hierop besoingneerden de Staten wederom lang, ende vonden goet naer Sijn Ex^cie^ selfs te gaen om met hem presentelijck op alles naerder ende vaster te resolveren ende daertoe morgen met eenigen uyten raet te vertrecken.

Den xxiij^en^ Julij was noch al schoin weder ende men arbeide alomme evenseer om de quartieren te retrancheeren.

Sijn Ex^cie^ wesende van meininge de stadt rontsomme te circunvalleren ende dat daertoe noodich soude wesen eenige redouten op berchskens gemaeckt, heeft dselve redouten van dage doen afsteken ende beginnen, wachtende noch al op tbescheit vande Staten, twelcke savonts laet quam, houdende dat men met dit beleg soude voorts gaen, daerom Sijn Ex^cie^ voornam geen tijt meer te verliesen, maer de wercken voortsaen met ernst bij de handt te nemen, ende laste daerom dapper te wercken aende schantse over de stadt, ende daerin mede een batterie te maken ende noch een ander batterie te beginnen opt velt over de stadt tot 8 stucken. De Staten Generael met 4 uyten raet vertogen desen dach uyten Hage naer Utrecht om in den leger te commen tot deliberatie van tvoors. concept ende eenige penningen daer te brengen. Anders was men in tleger doende om een deel wagens te casseren ende mer 800 in dienste te houden.

In dese tijt was de peste in veel plaetsen in Hollant seer starck, soe dat eenige dorpen gansch uytstorven ende binnen Amsterdam 5, 6 ofte 7^c^

---

uit den pogchenden toon, die in het geheele schrijven doorstraalt. »L'ennemy«, zegt Grobbendonck onder anderen, »..... sont logez ceste nuict à Uden pays de Ravesteyn, et ayant envoyé ce que j'avois encores icy de ma Comp^ie^ ont tué 16 et mené icy 30 prisonniers. Si j'eusse peu ravoir ma Comp^ie^, j'en eusse bien faict mourir de leur gens..... Si Monsr l'Admirante m'envoie la cavaillerie, je les tourmenteray tous les jours et feray que leur serat force de demeurer plustost avecques les armes a la main que avecques la paille (pelle)«, etc.

menschen in een weecke, ende binnen Swol was de sieckte soe seer dat de gansche justitie daer stille stont.

Den xxiiij^en Julij was regenich weder. Sijn Ex^cie dede besteden alle de redouten ende retranchementen noodich om dese stadt te besluyten van sijn quartier af tottet quartier van Graef Willem ende van daer tot tquartier van Vere, daer hij met allen ernst aen dede arbeiden, ende beraemde 10 redouten te maken tusschen hem ende Graef Willem, ende dan de stadt van over de Mase mede te besluyten. In tleger casseerde men noch veel wagens, soo dat over de 11^c wagens gecasseert waren ende 150 treckpeerden, die desen dach alles met een starck convoy gesonden werden naer Nieumegen, daeraf eenige wagens die vooruyt gegaen waren ende naer tconvoy niet en wilden wachten, bij den viant aengetroffen werden, die veel voerluyden met 35 peerden daeraf creegh ende reden daermede af. Sijn Ex^cie ontfing een brief vande Staten, houdende dat se op morgen hier in tleger souden commen om met hem op alles naerder te delibereren, ende dewijle sij van meininge waren noch dien avont weder te keeren naer Nieumegen, dat hij daerom bij de handt wilde hebben de heeren, die hij in den raet gebruyckte om terstont op heur aencomtste in besoigne te treden. Dese brief was gisteren avont geschreven tot Utrecht ende tsavonts laet quam een ander brief in tleger, houdende dat se tot Nieumegen waren ende versochten heur vrouch convoy gesonden te worden.

Den xxv^en Julij was schoin weder. Sijn Ex^cie sondt naer Nieumegen 6 vanen ruyteren om de Staten te halen, daerentusschen die vande stadt seer schoten op degeene die in de schantse over de Mase ende aende nieu batterie daer arbeiden, mitsgaders oick op de oude batterie daer tgeschut uyt vertogen was ende Graef Ernst bomen in de gaten hadde doen leggen. Sijn Ex^cie dede aende quartieren ende aen alle de wercken dapper arbeiden om de circumvallatie op te maken, ende hadde Graef Willem ende Vere bij hem ontbooden om metten Staten terstont te besoigneren, die tegen den middach bij hem quamen, ende naernoen in lange communicatie met de heeren waren, doch beslooten eintelijck noch dit beleg te continueren ende met ernst bij de handt te nemen, ende dat se Oisteinde vande nootelijcheiden soude doen voorsien, maer om yet op den viant te doen, dat men tselve noch wat soude uytstellen, tot dat men soude sien wat de gelegentheit soude konnen lijden. Den Almirante was met sijn leger vertogen ende gecommen naer de Mase ende hadde eenige dagen stille gelegen te Mechelen, Reeckum ende andere plaetsen daer ontrent, latende tgeluyt loopen, dat hij langes de Mase soude afcommen ende dese stadt ontsetten,

twelcke hij oick bij brieven den Gouverneur van dese plaetse beloofde, die van dage daerin gebracht werden.

Den xxvj^en Julij was schoin weder. De Staten Generael ende Raet waren te nacht in tleger gebleven, ende omdat Sijn Ex^cie een advertissement creegh, dat den Almirante wel mocht trachten over de Mase te commen ende naer Berck te gaen, waren daerop in lange communicatie met Sijn Ex^cie ende vonden tsamen goet, dat men een deel volcx hier uyten leger soude lichten ende naer Berck senden om daer op den Weert te schantsen ende heur vast te maken, ende dat men oick eenige compagnien uyte garnisoenen daer heen soude mogen trecken. Heur was noch voorgeslagen een aenslach te maken op een stadt vanden viant op de frontieren van Vranckrijck [1] sonder eenich gelt ofte penningen te debourseren, voor dat tstuck geeffectueert soude wesen, ende hoewel dat scheen den rechten weeh te wesen om den viant te troubleren, en konden sij nochtans daerop niet eintelijck resolveren, mogelijck om het tractement ende onderhout wille, twelcke den edelman diet presenteerde te executeren begeerde te hebben naer de executie, ende Sijn Ex^cie heur geproponeert hebbende dat hij van meininge was den viant te volgen ende tot een slach te drijven, indien hij naer Berck quame te gaen [2], vertogen sij alles op den naernoen naer Nieumegen. Daerentusschen werden seer gearbeit aende quartieren die nu meest in defensie waren ende aende circumvallatie, die uytnemende groot ende wijt was, omdat die aengetogen werde tottet quartier van Graef Willem, die wel een halve mile vande stadt lach, ende was wel lang van t'eene einde tottet andere 1½ mijle weeghs, ende besijden tquartier van Graef Willem werden noch 3 cleine redouten op de duynen gemaeckt, ende aen t'Engelsche quartier op den wech vanden Bosch veel sware wercken soe van redouten als andere retranchementen. Men arbeide mede seer aende grote schantse vanden Prince van Parma over de Mase. Sijn Ex^cie sondt patenten naer de compagnien vanden heere van Cruyningen,

---

[1] Thionville. — Zie hierover de Secr. Resol. der St. Gen. van den 26 Julij 1602, en de Resolutiën van den 29^en daaraanvolgende, waarin enkele bijzonderheden aangaande dit niet ten uitvoer gelegde plan voorkomen, en de zaak geremitteerd wordt aan Zijne Ex^cie.

[2] De Prins schijnt bepaald voornemens geweest te zijn, om den vijand, indien hij zich naar Rijnberk begaf, aan te tasten, en dan zelfs het beleg van Grave op te breken. Eenige dagen later toch dringt hij er bij de Staten Generaal op aan, de noodige schepen bij Nijmegen te bestellen, »omme die tè moghen gebruycken naer die occurentien; want den vijandt gaende voor Rhijnberck, sal die deliberatie vallen off men hier blijven off optrecken sal.» (Brief van de Gedeput. der St. Gen. van den 28 Julij 1602. — Rijks Arch., Lias loopende.)

van Heckman, Deckema ende Long (die een nieuwe compagnie Deenen hadde) om mede naer Berck te gaen. Hij sondt oick diversche ponten naer Nieumegen ende Sgravenweert om bij noot haestelick over te mogen commen. Naernoen werden 3 vrouwen commende uyte stadt gevangen, die seiden dat cooren ende amunitie genouch daerin was ende wel 7 ofte 8 stucken batterie ende voorts cleinder stucken van metael; dat tgarnisoen over de 1500 man is, maer dat de Duytsen wel de 2/3 maken, ende dat alle de burgers nu mosten arbeiden om een walle te leggen achter de muyre vande Mase ende om te vullen alle de naeste huysen daeraen. Vanden Almirante verstonde men dat hij van dage met sijn leger soude commen te Aldeneick ende rontsomme Maseick.

Den xxvij^{en} Julij was tamelick weder. Men arbeide in ons leger seer aende wercken om de stadt te besluyten, die veelal seer begonnen te rijsen. Die vande stadt schoten seer naer de batterien, die over de Mase gemaeckt werden. De Staten Generael hadden op heur vertreck goetgevonden dat men een reveue generael vanden leger soude doen, daerop de gecommitteerden versochten die op morgen te doen, ende naerdat all last ende ordre gegeven was, verstont Sijn Ex^{cie} dat den Almirante met sijn leger voorts quam ende van dage commen logeren soude te Thoor, Wessen, Beeckdom ende Hooren, waerom hij beter vondt de reveue noch uyt te stellen ende te advanceren de wercken tegen de aencomtste vanden viant ende om de stadt af te sluyten, begonnen, die hij seer dede verhaesten ende met meerder macht daeraen arbeiden, ende stelde voorts ordre om tberaemde volck metten provisien daertoe nodich naer Berck te doen gaen. Desen avont quam in sijn leger Joachum Ernst, Marckgraef van Brandenburch, broeder vanden Churfurst, wesende een Joncheer van 19 jaren, maer alreede soe vet ende dick, dat hij geschapen was een uytnemende vet mensche te sullen werden.

Den xxviij^{en} Julij was voornoen heet ende schoin weder, maer bestont op den naernoen seer te donderen ende te regenen, veranderende alle tweder in coude. Men dede noch de wercken alomme seer verhaesten ende daeraen dapper wercken, in vougen dat veele trencheen in volle defensie gebracht ende opgemaeckt werden. Sijn Ex^{cie} stellende ordre op tvolck dat naer Berck soude gaen, vont goet dat Graef Ernst selfs daerheen soude trecken met 16 vendelen uyt desen leger, te weten met sijn nieuwe compagnie te voet, die van Lucas Reser, du Fort, Marischal, Vellemaker ende Houteyn uytet quartier van Sijn Ex^{cie}, du Motet, Jonston, Saechman, Verhorst ende Gerrit de Jong uytet quartier van Graef Willem ende van

Farfax, Ritway, Holluys, Horwel ende Betwel uytet quartier van Vere, ende dat hij met hem nemen soude van Nieumegen 3 ponten die daer lagen om voor Berck bij hem te houden, ende lichtelick over de reviere te mogen commen, ende dat hij op morgen soude vertrecken ende met nemen in schepen de amunitie, schuppen, spaden ende ander gereetschap daertoe gedestineert ende treckpeerden om de schepen op te trecken. Snachts schooten die vande stadt wederom 3 schoten, ende deden een viersignael, tsij omdat ymant in ofte uytgecommen was. Tleger vanden Almirante bleeff te Thoor ende Hooren noch stille leggen.

Desen dach gaff den Keiser uyt een rou placcaet tegen die vande gereformeerde religie, onder den naem vande Picarden ende Valdoisen, verbiedende alle heur bijeencomtsten, predicken ende sacramenten te exerceren van desen dach aen in alle de landen van Bohemen ende daeronder hoorende, met last heur kercken toe te metselen ofte te wijen, de predicanten te verdrijven ende te verstoten ende geene toe te laten dan Rooms Catholijck ofte van tweederley gestaltenisse, de predicanten nergens te bergen nochte tolereren, ende dat elcx hem sal moeten dragen naer tplaccaet vanden Coning Wadislaus vanden jaer 1508 den x^{en} Augusti, wesende van gelick verbot alles op peine vande hoochste ongenade ende gestraft te werden als viant vanden lande, overtreder vande rechten ende als rebel van sijn gebot, soo voor de predicanten die diensten doen, als voor de luyden die den dienst hooren ofte sacramenten ontfangen, ofte die yet sulcx op sijn grondt ofte huysen toelaet, willende geen ander religie beleden hebben als de Catholijcke Roomsche ende die onder twee gestaltenisse volgende de oude compacten, daeruyt men sach wat van hem te hoipen was. Dit placcaet was uytermaten hardt ende scheen groote beroerte te sullen naer sleepen, daerom oick niet goetgevonden en werde tselve alsoe terstondt in executie te stellen, maer onder ende tusschen diversche dreigementen van dien, liet men den tijt verlopen tot in November toe, alleer men dat begonst ter executie te leggen, opdat elcx tijt hadde te vertrecken ende hem te versien.

Den xxix^{en} Julij was tamelick weder. Graef Ernst vertooch mettet volck vrouch naer Nieumegen, daer sij alles mette bagagie ende amunitie in schepen ende ponten gedaen ende opgebracht werden naer Berck, mits hij tamelicke wint creegh ende sulcx noch dien avont naer Schenckenschantse voer. Sijn Ex^{cie} ging besien alle de wercken, die alomme in defensie bestonden te commen ende en wilde de approchen niet beginnen tot dat die alles vol opgemaeckt souden wesen.

Den naestlesten Julij was windich buych ende seer regenich weder, dan

dien niettegenstaende liet Sijn Ex^{cie} evenseer arbeiden, ende omdat de wercken meest in defensie quamen, liet hij wacht bestellen te voet in de redouten, met last schiltwachten uyt te setten ende te peert patrouille te doen binnen de trencheen, die Sijn Ex^{cie} alomme ging besichtigen ende wel costen souden bij de 16^{m} ℒ alleer alle de redouten ende schantskens, die voor buytenwercken gemaeckt werden, vol opgemaeckt souden wesen, twelcke geen cleine becommeringe in tleger en maeckte, omdat niet eenen stuver en bleeff voor de wercken vande approchen, mits de Staten Generael niet meer geraempt en hadden voor alle de wercken totten xx^{en} Augusti dan 16^{m} ℒ, met verclaringe dat voor dien dach geen gelt te verwachten en was, hoewel sij anders oick voor t'crijsvolck soe schaers gelt bestelt hadden, dat niet mogelick en scheen d'selve daermede te moegen onderhouden, waeraf terstont een depesche aende Staten gedaen werde.

Ontrent dese tijt brachten de Engelsen in Engelant een groote craecke met seer veel goederen, den Spangiaerden ofte Portugesen ontnomen. Eenige schepen van Zeelandt hadde daer medegebracht een craecke, wat cleinder als die vande Engelsen, maer veel rijcker geladen ende die op veel geestimeert werde. Dese caracke werde gerecontreert onder S^{t}. Helena bij eenige Zeeusche schepen ende so lang beschoten dat sij die overgaven, behouden tleven der menschen, die daerop waren, wel tot 500 sielen toe, die se naer aen lant setten, radouveerden de craecke ende brachten die in tlant met alle sijne waren. Op de custen van Spangien waeren genomen dry schepen uyt Brasilien gecommen met suyckeren geladen ende naer desen landen gesonden, daervan alreede veel suyckeren hier te lande gereclameert werden thuys te behoiren naer den aert der coopluyden om de confiscatien te ontgaen. Dese prinsen werden geacht den viant seer crencken ende veel rijckdoms in dese landen brengen souden.

Den lesten Julij was noch buych, regenich weder. In tleger van Sijn Ex^{cie} quamen uyte garnisoenen de compagnien te voet vanden Graef van Hohenloe ende van Helmenduyn, daeraf die van Hohenloe onder de guarden gelogeert werden. Men arbeide noch seer om de redouten hier ende daer beter op te maken, mits de trencheen meestal volmaeckt waren. Men dede voorts aenbesteden te maken eenige batterien op deselve trencheen tegen de aencomtste van buyten. Tsavonts werde uyt stadt seer geschoten met clein ende groff geschut, omdat in de schantse over de Mase tegen de stadt aengerecht werden verscheiden schantskorven, dienende om de batterie daerin gemaeckt te wapenen. Men hoirde anders dat den Almirante tot Thoor ende Hooren noch stille lach.

In dese tijt ontfingen de Staten Generael uyt Vranckrijck 100m cronen over den tweeden termijn van t'rembourseement.

Den jen Augusti wast eerst tamelick weder. Uyten leger vertoogh naer Hollandt de heere Joachimi om voorts naer Zeelant te gaen, daer de Staten Generael meinden dat hij meer dienst soude konnen doen om gelt vande provincie te voorderen als in den leger, ende om eensamentlijck den Staten voor te dragen tgebreck van gelde dat in den leger was, ende dat se ordre wilden stellen, dat metten eersten daer gelt mocht commen, opdat bij faute van dien geen retardement in de saecken en viele. Sijn Excie meinde metten eersten de approchen te doen beginnen ende hadde daertoe de generaels ende alle de ingenieurs beschreven om met heur daerop te adviseren, maer omdat eenige buytenwercken noch niet gemaeckt en waeren, werde des noch uytgestelt tot op morgen. In den leger quamen naernoen de heeren van Oeijen ende van Loenen om als gedeputeerden daer te blijven. Anders bestondet tegen den avont seer te donderen ende te regenen, ende Sijn Excie dede snachts in een vande redouten bij Graef Willems quartier op de duynen gemackt, planten 2 stucken om daermede te favoriseren de approchen aen die sijde als men die beginnen soude. Den Almirante lach noch stille ende dede bij Ruremonde een brug over de Mase maken.

Den ijen Augusti was tamelick weder. Men arbeide alomme noch al evenseer aende buytenwercken om dselve stijver te maken, ende alsoe de ordre gestelt was om de approchen te beginnen, vraechde Sijn Excie aende gedeputeerden vande Staten of sij noch een revue vanden leger wilden doen, meinende dat tselve best soude konnen geschieden eer men approcheerde, twelcke bij den gedeputeerden aengenomen wesende, sijn de approchen te doen wederom uytgestelt ende ordre ende last gegeven om op morgen een revue te doen. Naernoens quam een jongen uyte stadt, seggende dat se van binnen noch evenseer arbeiden om den couradors te verstijven ende den dijck wel wech te karren ende de huysen aende Mase te vullen, ende dat gisteren 4 mans in stadt met een schoote in een schietgat dootgeschooten werden. Den Almirante dede vrouch alle sijn leger aen brant steecken, ende vertooch naer Kessel toe, doende sijn brug wederom breecken ende volgen.

Den iiijen Augusti was seer regenich weder. Men begonst de reveue heel vrouch te doen, die boven alle crancken ende absenten bevonden werden te wesen, te weten alle de ruyterie 4827, als: te weten, de vanen van Sijn Excie 112, Graef Lodwich 94, Artur 87, Pisset 74, M. Bax 62,

P. Bax 37, Sale 82, Batenburch 86, Dona 133, H. Solms 158, Erbach 107, Risoir 90, Merwe 67, Megang 88, Stakenbroeck 84, G. v. Nassau 77, Corbeecke 78, Panier 80, Rijhoven 60, Graef Hendrick 80, Wischart 85, Clout 82, Quaet 82, Edmonde 86, du Bois 85, Wel 77, Wagemans 98, Brouhen 80, Solms 183, Bennenburch 192, Bambach 129, Bambach Carab. 104, Schouwenburch 101, Eck 130, Eissel 95, Vere 84, J. Bax 75, Balen 82, Graef Fr. van Solms 63, Hr. Daerl 73, Zallant 97, Brun 86, Ripperda 83, Smeltsing 96, Rijngraeff 159, Loe 134, Bervoets 99, Westerholt 111, Stael 124, Wijnschenck 76.

Ende alle tvoetvolck 15074 mannen, als te weten: de vendelen van Graef Ernst 124, Cristiaen Jhoen 306, Burchart 245, Pithaen 91, Criminits 140, Weckerley 121, Hanecrot 121, Breder 108, de Roy 140, Huseman 136, Marquette 124, Marly 84, Gilson 97, Benoit 87, Havrincourt 101, Leest 72, la Fosse 93, Mulqueau 110, Visé 112, Garde 172, Hohenloe 138, Tijmpel 127, Wingaerden 93, Loen 102, Uytenhove 99, Verhouven 61, Rheenen 90, Gribbeval 81, Leeu 79, Bethune 177, Dessau 107, Chelandre 103, Hamelet 103, du Puis 103, Buisson 102, Seridos 91, Viteval 120, Monmartijn 105, Dort 75, Calvart 110, Marlyn 132, Bont 70, Heeckeren 132, Verburch 109, Graef Willem 191, Graef Hendrick 166, Eussum 138, Blau 142, Graef Lodewich 133, I. van Nijl 133, Eminga 119, Arnsma 136, Camminga 97, Herema 115, E. Grovesteyns 130, Ripperda 107, Dommarville 173, Rocques 118, Brusse 68, Hallart 91, Silve 107, la Hay 86, Sancy 122, Sarocques 114, St. Hilaire 104, vander Noot 121, Bievry 104; Rollet 88, Sidlenisky 164, Prince 102, Rassart 80, Cordon 110, Edmonde 136, Brog 116, Hinderss. 103, Hamilton 125, Sincler 106, Balfour 113, Coutis 133, Mackaigne 134, Herry Brus 133, Arskyn 113, Vere 200, Garnet 115, Concke 115, Pakenhan 132, Dorley 82, Froste 138, Daniel Vere 94, Wm. Craft 123, Grevil 139, Wm. Lovelace 122, Ogle 122, Robert Drury 126, Clifford 114, Wrathe 162, Frijer 118, Wodhuys 141, Allein 90, Balle 143, Panthon 95, Lyfle 99, Prout 136, Rogers 91, Horatio Vere 192, Cissel 120, Harcot 132, Hunkus 132, E. Vere 131, Richaires 113, Morgan 124, Conygrave 91, Knouleis 114, Wiathe 78, Drake 128, Cesar 111, Metkercke 123, Fr. Crafts 120, Dutton 123, Sutton 134, Hatwicksen 119, Bingam 90, Vavasour 120, Wigmour 102, Cocaine 91. Om dese reveue te doen werden alle de ruyterwachten vande stadt afgehaelt, twelcke die van binnen siende, vielen met eenige peerden ter brugpoorte uyt naer Esseren toe, daer sij een soetelaer ende een paert namen ende bijnaest gecregen hadden de gedeputeerden

vandé Staten, die daer heen quamen rijden. Sij souden apparentelick meer schade gedaen hebben, indien niet eenige van onse ruyteren en waren aengecommen geweest ende heur ingedreven hadden. Sij riepen seer haesop naer de caescamer. Den Graef van Hohenloe commende van Buyren, quam in den leger bij Sijn Ex^{cie} ende vertooch wederom naer Nieumegen. Sijn Ex^{cie} creegh tweederlei tijdinge vanden viant, d'eene dat hij met sijn leger te Kessel gecommen was, ende d'andere dat hij over de Mase naer Gelder getogen was, daerom hij becommert in tstuck was, ende sondt naer Graef Ernst bij Berck om wel toe te sien, ende ontboot dat men alle t'meel op sijn wechtrecken op sGravenweert gelaten doen brengen soude naer de Veorne, off den viant sin mocht hebben naer Ravestein te commen, ende laste dat men tot Nieumegen malen soude soe veel mogelick, ende t'meel in tonnen slaen. Hij sondt voorts uyt verscheiden partijen ruyteren om te recht te vernemen waer den viant heen mochte commen. Anders dede hij desen avont de approchen beginnen, te weten van sijn quartier langes den dijck van Esseren naer den Maesdijck ende de Mase aen; van Graef Willems quartier over de ackers ten suytwesten naer de Hampoorte toe, beginnende vande redoute, daer te vooren begonnen, ende van Vere quartier langes den Maesdijck ende soe naer de stadt toe, daeraf die van Graef Willem een goede approche deden, ende om die te favoriseren werden 2 stucken geplant besijden de redoute daer gemaeckt, maer in Sijn Ex^{cie} quartier werde niet besonders gedaen, omdat de ingenieurs ende conducteurs te lange disputeerden, soe dat se de approche niet en brachten totten Maesdijck toe. Den heere van Bethune hadde versocht de eerste approche te mogen doen ende sulcx geobtineert tot miscontentement vanden colonnel Loen, wiens beurt het anders was. Van Vere sijde werde de approche begonnen een groot quartier uyre gaens vande stadt, daer se vooreerst een corps de guarde op den dijck maeckten, ende wilden dat trecken met een vleugel naer de Mase toe tot verwonderinge van velen, waerom sij heur approche tegen alle ordre ende reden van soe verre begonnen. Den viant schoot weinich, daerom bijnaest niemant gequetst en werde. Den Almirante quam met sijn leger te Gribbevoorst, Lottem, Voorst ende Brouckhuysen ende sondt terstont naer Gelder om van daer noch te halen 6 stucken geschuts, ende liet tgeluyt loopen, dat hij naer ons leger wilde commen om dat te slaen, ofte de stadt Grave te ontsetten. Hier qnam in sijn leger Graef Harman vanden Berge.

Den iiij^{en} Augusti was seer regenich weder. Men arbeide noch seer aen diversche buytenwercken ende om de approchen te verstijven, daertegen

seer met musquetten uyte stadt geschoten werde doch sonder merckelicke schade. Op den middach vielen die vande stadt langes de Mase boven de stadt uyt, maer omdat die approche noch aenden Maesdijck niet en was, en quamen sij totte approche niet, deden sulcx geen schade ende schermutseerden meer als dat se uytvielen ofte aendrongen om yet te doen. Op den middach creegh Sijn Ex^cie^ diversche tijdinge, dat den viant te nacht gelogeert hadde in de voors. plaetse, ende dat hij t'avont wel mocht commen logeren te Vierlingbeeck ende Groningen, ende daernaer trachten in te nemen thuys te Gennep, daerom hij uytreedt om de advenuen van t'leger noch te besichtigen, om de wercken over de Mase gemaeckt tegen de aencomtste van buyten bet te doen opmaken ende verhaesten, ende om te sien of ergens noch yet gebreecken soude. De gedeputeerden adverteerden den Staten vande aencomptste vanden viant. Sij souden van dage tcrijsvolck, dat buyten repartitie is, een halve maent solts betaelt hebben, maer omdat se niet gelts genouch en hadden, deden sij maer een vierendeel van een maent betalen ende schreven aende Staten, aen die van Utrecht ende aen die van Gelderlandt om gelt. Den viant stelde van dage voor Venloe in ponten over veel ruyteren, ende soe de advertissementen liepen wel 18 vanen, die naer Gelder reden om eenich geschut van daer te halen. Een rentmeester vanden heere van Mackum, commende om consent om sauvegarde vanden viant op sijn goet te mogen nemen, seide dat de jouffrouwen vanden Berge tot Blerick toe den Almirante waren tegen getogen geweest. Graef Harman vertooch desen dach weder uyten leger vanden Almirante. Snachts ging men mette approchen voort. In tquartier van Sijn Ex^cie^ werde de begonnen linie verlengt wel 375 treden ende deur den Maesdijck gebracht tot aende Mase. Die van Graef Willem deden mede een goede approche naer t'moeras toe, dat sij op de rechterhandt lieten, maer die van Vere en deden niet dan de begonnen approchen voorts op te maken, hoewel die heel spottelick was. Die vande stadt en schooten snachts niet, daerom ons volck beter gelegentheit hadden wel te approcheren. Onse wacht staende naer Cuyck sagen snachts veel vieren op de Mase ende sonden eenige ruyteren daerheen, die wel eenige peerden van verre hoirden, maer meer niet en ontdeckten.

Den v^en^ Augusti was tamelick weder. Sijn Ex^cie^ sondt vrouch uyt verscheiden partijen van ruyteren op beiden sijden vande Mase om rechte kontschap vanden viant te crijgen, omdat hij oick tijdinge hadde dat de ruyteren vanden viant binnen Gennep waren gecommen. Daer soude naer gewoente een convoy naer Nieumegen gaen, maer sij werden verschrickt,

overmits eenigen heur quamen seggen, dat wel 600 peerden vanden viant in trijckse bosch waren. Sijn Ex^{cie} dit hoirende dede opsitten ontrent 2^{m} ruyteren uyt alle quartieren ende nam mede 15^{c} man uyt sijn quartier ende uytet quartier van Vere, daermede hij op de bane tooch ende lange omreedt, maer en vondt niemant, ende doen verstont men dat den viant geschut uyt Gelder hadde gehaelt ende naer Aerssen hadden gebracht, daermede tconvoy voorts naer Nieumegen was gegaen, ende soe eenigen viant daerop hadden gecommen, soude Sijn Ex^{cie} weder op heur gevallen hebben. Anders dede hij evenseer arbeiden over de Mase om van die sijde niet alleen de stadt te besluyten, maer oick tvelt van t'eene quartier tottet ander te bevrijden, ende en was niet wel tevreden in de sobere approche van Vere. Snachts en approcheerde men in t'quartier van Sijn Ex^{cie} niet, omdat se de linie den voorleden nacht gelopen eerst wilden wel verseeckeren. Graef Willem dede noch al naerderen; d'Engelsen en deden mede niet met allen. In tquartier van Sijn Ex^{cie} was een alarme, omdat een ruyter buyten op de schiltwacht staende geschoten werde, maer daer en viel meer niet.

Den vj^{en} Augusti was tamelick weder vermengt met eenigen regen. De Staten Generael hadden goetgevonden gedeputeerden in alle provincien te senden om d'selve te bewegen tot furnereren van gelt, ende hadden daerom uyten leger ontboden Eyssinga om te gaen naer Vrieslandt ende Groeningen, ende Oijen om naer Gelderlandt te gaen. Desen vertogen vrouch uyten leger met last om met eenen den Staten te verthoinen de groote benautheit van gelde vanden leger ende te vervolgen dat metten eersten gelt derwerts mocht gesonden werden. Op den middach creegh Sijn Ex^{cie} 2 van sijne trompetters uyten leger vanden viant wederom ende eenige boeren, die verclaerden dat den Almirante metten leger desen morgen gecommen was tot Maeshees ende voorts commen soude naer Gennep om die plaetse inne te nemen ende daer een brug te slaen, waerom Sijn Ex^{cie} rontsomme ging rijden om de wercken te besichtigen ende te doen advanceren ende op alle advenuen te letten, gaf ordre om alle de wachten te verswaren ende om hooge vierbaekens te maken, ten einde aende quartieren haestich signael te mogen doen, stellende alle ordre om den viant te verwachten, daertoe hij mede beval dat naer den middernacht alle sijn volck in de wapenen souden wesen, twelcke naerderhandt gecontinueert werde soe lang den viant met sijn leger naerbij was. Een Duyts willende uyte stadt tot ons overloopen, werde gekregen ende weder in stadt gesleept, ende daer gehangen. Snachts werde aende sijde van Sijn Ex^{cie} wederom een linie ge-

lopen naer tsuyden toe voorbij de buytenhameie vande poorte, daer eenige soldaten aenliepen ende tslot af wilden slaen. Dese hameie stondt verre buyten de stadt op den dijck, die daer beclemt wert tusschen twee wateren ende sulcx mette hameie bequamelijck gesloten wert, dan die was nu verlaten bij die van binnen, omdat se soe verre afstont.

In tleger van Sijn Ex^{cie} was seer groote armoede onder de Engelschen, daeraf de soldaten den capiteinen ende de capiteinen den Generael Vere beschuldichden, seggende dat hij heur gelt onthielt ende een merckelicke somme alle maenden op heur betaelinge corte, sonder dat yemant yet daertegen mocht seggen ofte liep fortune van cassatie, daerdeur in den leger een grooten opspraeck op denselven Generael quam, te meer omdat hij hem in veel delen stack tegen Sijn Ex^{cie}, meinende dat hij met tcommandement over een derde vanden leger te hebben was van soo veel auctoriteyt als Sijn Ex^{cie}, royde daerom op sijn provoost om onder den provoost generael niet te staen, begonst justitie apart te administreren ende te doen executeren, jae en wilde niet gedogen in dese tijt, dat de sententien bij den crijsrade gewesen in sijn quartier vanden provoost generael souden geexecuteert werden, niettegenstaende Sijn Ex^{cie} hem tot meermalen tselve dede bevelen ende vermanen, daerdeur ende andere picquerien tegen Sijn Ex^{cie} geclommen, dat d'selve sach dat hij generael d'approchen voor de stadt niet en wilde behartigen ende doen voorderen, sulcx als van noode ende doenlijck was, schepte Sijn Ex^{cie} op hem een afkeer, die mogelick soe haest niet en sal willen vergaen.

Den vij^{en} Augusti was voornoen schoin weder. Sijn Ex^{cie} verstaen hebbende dat den viant al vast de Mase afquam ende veel van sijn amunitie ende meest geschut in ponten ende schepen afbracht, nam voor denselven een afbreuck te doen ende van over de Mase opwaerts te trecken met 1^{m} man te voet ende, 5^{m} peerden ende met te nemen eenige halve canons om soe des viants ponten ende geschut te onderscheppen, ende dan mettet geschut in de gront te schieten ofte af te driven, twelcke hij estimeerde wel om te doen, omdat den viant metten heelen leger langes de Cuyckse sijde vande Mase quam. Ende om expediter voorts te commen, wilde hij alle sijn voetvolck werpen op 160 wagens, ende soe in haest deurbrengen, doende tgeschut soe seer mogelick volgen om den viant onversiens te onderscheppen. Veele oversten, die bij Sijn Ex^{cie} waren, vonden mede goet ende noodich, dat men wat doen soude, ende dit konnende geschieden sonder gevaer te loopen, soude den viant heel van sijn dessein brengen, daerom oick Sijn Ex^{cie} alle mogelicke ordre daerop stelde om noch van daege

daermede deur te gaen. Hij hadde Graef Willem vrouch bij hem doen commen, die mede tstuck doenlick achte, dan soo den Generael Vere quam, stiet hijt alles om met veel gesochte ende bedenckelicke redenen, dat tleger van Sijn Ex^{cie} in 3 deilen lach, ende groote besettinge hadde, dat veel volcx voor de stadt op de wacht most wesen, dat de groote besettinge meest verlaten was, op de menichte vande ruyteren, dat den viant soude konnen voortsrucken ende een impressie op sijn leger doen, terwijle hij mette schepen besich soude wesen, ofte een goeden hoip volcx op de andere sijde van twater konnen hebben ende hem een escorne doen, ende in somme thoinde plat uyt, dat hij geen sin daertoe en hadde, twelcke Sijn Ex^{cie} siende, en wilde totte sake niet voortsgaen om niet calumnis onderworpen te wesen, indien de sake hadde mogen commen qualick te vallen, ende dede daerom alle de gegeven ordre contremanderen; ende op den naernoen verstont hij dat den Admirante metten leger smiddaechs gecommen was te Oeffel ende te Beugen, ende dat op de Geldersijde vande Mase gemarcheert hadden 3 regimenten te voet met weinich peerden, daerom hem wat speet dat hij niet voortsgetogen en was, omdat hem dochte, dat hij op die 3 regimenten voordeel soude hebben konnen nemen. Voornoen reedt hij noch om ende ging alle de wercken besichtigen ende doen verhaesten tegen de aencomste van buyten, ende commende in t'Engelse quartier vondt daer 2 soldaten uyter stadt gevangen, daeraf den eenen te nacht overgecommen was ende den anderen al den iiij^{e} deser, wesende niet wel tevreden dat men die niet eer bij hem en hadde gebracht. Dese seiden dat t'garnisoen binnen wel 1500 man starck was, dan dat de buytenwercken niet vast en waren ende onderdiepe (ondiepe) grachten hadden, ende dat veel eirde uyte buytengrachte buytenwaerts opgeworpen was, die tottet approcheren voordelijck soude wesen, ende in somme dat weinich ordre in stadt was, ende dat se niet lang houden en konden. Snachts en werden de approchen aende sijde van Sijn Ex^{cie} niet genaerdert, dan alleen verseeckert, maer aende sijde van Graef Willem werden d'selve wat genaerdert, daertegen die vande stadt een uytval deden ende 3 Zeuwen dootsloegen bij quade toesicht vande sentinellen, doch evenwel werde de plaetse behouden. Den Admirante dede snachts te Oeffel een viersignael ende eenige schooten schieten, daertegen die van binnen wederom vierden ende schoten. Den Graef van Hohenloe was in tleger, gelogeert in een huys op den dijck bij Gassel, welck huys Sijn Ex^{cie} mede hadde doen beschantsen, ende den Graef wilde eenige wercken anders gemaeckt hebben als Sijn Ex^{cie} die dede maken, ende siende dat Sijn Ex^{cie} niet sijn sin voorts-

ging, macckte daertegen veel disputen ende scheen in de saecke heel te onvrede.

Den vij^en Augusti was betrocken weder. Sijn Ex^cie reedt noch alomme de wercken te besichtigen, wesende den Graef van Hohenloe heel miscontent, dat men eenigen naer sijn sin niet en wilde maken, wilde in thuys niet langer blijven ende jaechde den soldaten dapper voorts om te wercken. Den Almirante bracht sijn leger alles te Oeffel bijeen, dede innenemen de stadt Gennep ende met 300 Italianen besetten, dreichde oick inne te nemen het huys, doch en dede het niet, sondt eenich volck naer Cuyck, om daer te besichtigen ende scheen daer te willen commen logeren. Sijn Ex^cie vreesde deur t'innemen van Gennep of den viant mocht trachten van over de Mase aen te commen, dede daerom de wercken aldaer seer verhaesten, ende omdat de besettinge groot was, ontboot hij aenden Generael Vere dat hij tegen den avont 5 vendelen Engelsen soude senden naer sijn quartier om de wercken over de Mase te helpen bewaren, daeraf Vere naer hem excuseerde, seggende die niet te konnen ontbeeren, twelcke Sijn Ex^cie niet wel en nam, ende ontboot daerom andermael, dat hij die senden soude, dewijle hij wel wist wat den Generael ontberen mochte, doch op den avont en sondt Vere mer 3 vendelen, twelcke Sijn Ex^cie te meer quelde [1]. D'selve hadde noch uyt Hollant ontboden 100 lasten rogge ende soude gaerne gehadt hebben 200 lasten, indien de Gecommitteerde vande Staten daertoe hadden willen verstaen, om bij hem soe veel coorens te hebben, dat hij sijn leger voeden conde geduyrende dit beleg, al quam den viant de Mase beneden hem te sluyten. Hij hadde mede staet doen maken vanden haver die in tleger was, ende bevont dat soe in amunitie

[1] De Prins oordeelde het van het hoogste belang dat de werken aan de overzijde der Maas in staat van verdediging kwamen voordat de vijand hem daar zou kunnen aantasten, en hem bij gebrek aan retranchementen onder zeer ongunstige omstandigheden tot een gevecht in het open veld noodzaken. »Je suis adverti,« lezen wij in een brief, dien hij den 7den Augustus des avonds aan Willem Lodewijk schreef, »que l'ennemy veult mettre un pont oultre la Meuse à Uffel, et quil tentera par ce mojen s'il peult secourrir la ville de l'aultre coste de la riviere. J'ay este cest aprez disner visiter les ouvrages oultre le pont et les ai trouve encores du tout ouvertes, en sorte que lennemy en sapprochant y pourroit passer sans aulcun empeschement comme par la bruyre (bruyère) rase, de sorte que pour l'empescher nous serions contraint de venir a une bataille en cas que lesd^s. tranchees ne fussent asseurees, et affin que je les puisse avoir demain a la defense je ferai cesser ceste nuit les approches icy en mon quartier pour pouvoir mettre tant plus des gens aud^t ouvrage. Mais comme tout ce que je pourray assembler icy nest nullement bastant pour mettre lesd^tes tranchees en defense, je vous prie de vouloir donner ordre que je puisse avoir jusques a deux cens de vostre quartier et quilz puissent estre icy demain au matin a temps pour estre derechief de retour en vostre quartier environ les quatre heures apres disner, et je donneray ordre quilz soient payez.« (Arch. van Z. M.)

als bij den soetelaer wel 300 lasten havers in tleger waren, twelcke hij genouch estimeerde. Smiddachs dede den viant een uytval op de approche van Graef Willem ende forceerde eenige trencheen van dien, in twelcke hij dootsloech den lieutenant van Hallart met wel 16 soldaten, daeronder een sergiant was ende quetste noch wel 36 man vande compagnien van Hallart, Sidnisky, Herema ende Jan van Nijl. Hij creeg gevangen den lieutenant van Sidnisky, dan soe onder desen seer geschoten werde ende de wacht weder aendrong om den viant te verdrijven, moste hij oick weder uytwijcken, in twelcke 13 doden vanden viant op tvelt bleven leggen, ende dese schade leden de onsen om de voorste approchen stercker te hebben willen besetten dan heur last was. Snachts regende het seer, ende men en approcheerde nergens niet, dan men arbeide meest om de approchen wel te verseeckeren, die aende sijde vande Engelsen noch verre aff waren.

Den ix[en] Augusti was betrocken regenich weder. Uyten leger van Sijn Ex[cie] vertoogen de heeren van Loenen ende vander Aa om in heur provincien te gaen ende te voorderen penningen voor den leger. Den viant hadde vrouch eenige peerden gesonden naer Zeelant ende Uden toe, daer se veel van onse voeragiepeerden namen. Daerentusschen quam den Almirante met sijn leger logeren tot Cuyck, ende sondt eenige coureurs tot aen tleger van Sijn Ex[cie], die doende was om alle de wercken bet te verhaesten, de wachten vande quartieren te verswaren ende bij regementen te doen, ende hoe de quartieren malcanderen bij noot souden secoureren, ende stelde soe op alle saken ordre. Hij dede geschut brengen aende trencheen van sijn quartieren ende plante 3 heele canons bij t'regiment van Bethune om over al tvelt te schieten, ende eenige halve canons op den dijck bij Gasel aen thuys daer den Graef van Hohenloe lach. Smiddaechs dreichden die vande stadt een uytval, daerover seer geschoten werde, maer en quamen niet uyt. Naernoen was Sijn Ex[cie] in veel deliberatien of hij Ravesteyn saiseren soude off niet, omdat alle de werelt riep, dat den viant daer soude commen, om de reviere te sluyten, doch omdat hij noch seeckerlick niet en wiste of den viant Gennep beset hadde, ende dat hij altoes meinde dat den viant soe op Ravestein niet vliegen en konde, verlengde hij altoes dat stuck, gaf nietemin last de plaetse te besichtigen om te weten wat voordeel daermede te doen mocht wesen, te meer soe de tijdingen meest liepen dat den Almirante t'quartier van Sijn Ex[cie] wilde forceren[1]. Snachts en werde voor de stadt niet geappro-

[1] Hoezeer de vijand het plan om Ravestein te bezetten, en zoodoende den Prins de communicatie met Holland langs de Maas af te snijden, niet ten uitvoer bragt, is het wel ernstig te sprake

cheert, maer de wercken verseeckert. In de quartieren was alomme starcke wacht te peert ende te voet meest bij Sijn Ex^{cie} ende Graef Willem. Men hoirde eenige schooten ten Bosch ende naer midnacht wast alles in de wapenen, dan men en vernam vanden viant niet, dan dat hij over de Mase scheepte ende thuys te Hoemen innenam ende besette om mogelick aldaer een brug te slaen. Desen dach quamen in tleger van Sijn Ex^{cie} de vendelen van Greve ende Pierre Merick, die over de Mase in de wercken aldaer logeerden.

---

gekomen. Vooral Grobbendonck drong er met kracht op aan. In de verantwoording, welke de gemutineerden uit het leger van den Almirant in het licht gaven naar aanleiding van den ban, door de Aartshertogen tegen hen uitgevaardigd (zie hieronder, xv September), wordt ter plaatse waar zij zich verdedigen tegen de beschuldiging, dat zij »op denselfden tijt als wanneer Zijne Hoocheyt vast besich was om de Grave te ontsetten, onder t'schijnsel van te mutineren«, hunne vendels zouden hebben verlaten, het volgende gevonden; »Wij en hebben niet eer begonnen den eenigen ende gebruyckelicken wech (*sic*) in te gaen, om betalinge van hare Hoocheden te becomen, dan alst legher nu al verre van de Grave was vertrocken, den voorsz. Heere Admirant gantsch van geen meyninge zijnde yet meer op t'leger van Zijn Ex^{cel} van Nassauwen ende tot het ontsetten vande Grave t'attenteren. Gelijck volcomentlick is gebleken, wanneer den Heere Gouverneur Grobbendonck lange te vergeefs gearbeyt hebbende, met alle redenen van persuasien, die eenichsins conden bijgebracht werden, ten eynde het Leger van Zijne Hoocheyt soude werden gebracht tot Ravensteyn om de vivres vande Princen Mauritz leger te coupperen (den eenigen middel om den voorsz. Prince in zijn voornemen te verhinderen) met groot miscontentement is gekeert van daer hij gecomen was sonder yet uyt te richten.«

Het bezetten van Ravestein had, wanneer het uitgevoerd ware geworden, voor het Staatsche leger zeer bedenkelijke gevolgen kunnen hebben. De vijand toch was reeds van de bovenrivier meester, en de toevoer uit Nijmegen door het land van Maas en Waal zou, zoo al niet geheel belet dan toch zeer bemoeijelijkt kunnen worden, wanneer hij dien streek door zijne kavalerie deed doorkruisen.

»De Admirant kon zich«, zegt Carnero (Guerras de Flandes, Lib. XV, Cap. V), »wel vereenigen met den voorslag om naar Ravestein te gaan, maar hij kon het niet eens worden over de wijze waarop de togt zou kunnen worden ondernomen, dewijl er twee wegen waren, eene die zeer verre omliep, waartoe men zes of zeven dagen zou moeten gebruiken, gedurende welken tijd de vijand ons kon voorkomen en de post bezetten of wel zich van zooveel voorraad voorzien, dat hij er mede kon volstaan totdat de stad zich zou hebben overgegeven, daar men wel wist, dat zij zich niet lang meer zou kunnen houden, dewijl de vijand reeds met zijne loopgraven tot aan de gracht was gekomen, de buitenwerken reeds verlaten waren en reeds een voorslag tot onderhandelen gedaan was. De andere, kortere weg was zeer moerassig, zoodat het krijgsvolk dien niet dan met groot bezwaar zou kunnen overtrekken, en liep zoo digt voorbij de loopgraven en liniën des vijands, dat zij die met groot gevaar zouden moeten voorbijtrekken, omdat de vijand een uitval zou kunnen doen en hun groot nadeel toebrengen. Hier bragt de gouverneur Grobbendonck, als het meest met dit land bekend, tegen in, dat tusschen den weg, welken zij moesten volgen en den vijand zooveel moerassen lagen, dat hij er in geen geval anders dan met voetvolk zou kunnen overkomen en langs zulke smalle paden, dat zij slechts een voor een zouden kunnen voortrukken, zoodat zij ons volk niet veel schade zouden kunnen toebrengen. Maar in weerwil daarvan werd die raad verworpen en men ging niet naar Ravestein.«

Den xen Augusti was seer windich, regenich weder. Den Almirante quam met sijn leger tot Groot Lijnden ende hielt hem daer lang in slachordre ende sont terwijle eenige ruyteren tot voor tleger van Sijn Excie, dat alles meest in de wapenen quam, daerom men noch meer stucken in tselve quartier plante, te weten drie halve canons aen thuys van Hohenloe ende een veltstuck op den dijck. Sijn Excie reedt alomme, stelde overal ordre, ende omdat een verheven batterie gemaeckt was op een berch achter de trenchee loopende naer Graef Willems quartier, werden daer geplant 3 halve canons ende 2 veltstucken, dan Sijn Excie laste dat men voortsaen daer planten soude 3 veltstucken ende die alle avonts af te halen. Hij dede de wercken seer verswaren ende sonderlings over de Mase, daer hij altoes meest vreesde, te meer soe men sach dat den viant veel volcx bij Hoemen oversetten. Hierom hielt oick Sijn Excie de brug gesloten, niet willende yemant over twater uytlaten. Die vande stadt siende des Almirante volck te Lijnden ende hoipende nu seecker ontset, schooten op den middach veel uyt met salven. Sijn Excie hadde van Berck terugge ontbooden Graef Ernst van Nassau met 9 vendelen knechten. Dese was vrouch tot Nieumegen gecommen, daerom Sijn Excie veel deliberatien hadde om hem in tleger te crijgen, ende vont ten lesten goet dat hij noch lager afsacken soude naer Masenwael ende commen so deur tgebroocken lant op naer sijn leger. Hij hadde mede noch veel deliberatien op t'innenemen van Ravestein, omdat den viant Gennep ingenomen hadde, maer en dede daervan noch niet om redenen voors., ende soe liep desen dach deur, alleen met clachten onder eenige ruyteren die niet veel vocragie en hadden. Snachts was alle tvolck van Sijn Excie in de quartieren in de wapenen, ende voor de berchpoorte vande stadt werden de approchen wel 10 roeden genaerdert ende gebracht tot op 20 roeden naer aende halve mane ende t'ravelijn aende Mase, hoewel de werckers dien nacht drymael daeruyt verdreven werden. Aende sijde van Graef Willem werde seer geschoten, ende daer ende bij de Engelschen en werde niet genaerdert, maer verseeckert de voorgaende approchen. Den viant van buyten hielt hem stille ende maeckte snachts een brug aen thuys te Hoemen over de Mase, ende begonst sijn leger te retrancheren vande Mase aff tot aen t'moeras toe achter Lijnde. Hij hadde sijn voetvolck alles gelogeert in een grooten front, streckende vande kercke van Groot Lijnde totte Mase ende alleen een partije doen blijven bij de brug, ende over de brug aen thuys te Hoemen hadde hij mede gelogeert een regiment knechten. Van sijn lichte peerden waren eenige compagnien gelo-

geert in de huysen te Groot Lijnden ende de reste op de velden streckende naer de Mase toe, ende alle de benden van ordinantie logeerde hij te Cleyn Lijnden aende kercke ende in de huysen ende voorts op de velde naer de Mase ende Hoemen toe. Hij dede oick beschantsen thuys te Hoemen ende t'op ende afrijden vande brugge, ende stelde hem aen om daer vast leger te houden, ende van een Spangiaert van hem overcommende verstont men, dat hij meinde op tquartier van Sijn Ex^cie^ aen te dringen ende dat te forceren. Desen dach sterff een Engels capiteyn, Lisle genaemt.

Den xj^en^ Augusti was den heelen dach deur seer regenich weder. Den viant volmaeckte sijn brug voor Hoemen ende men sach de trencheen rijsen van sijn leger, soe dat men ogenschijnlijck bemerckte dat hij daer wilde logeren. Men sach hem oick veel rijsbosschen aenbrengen om een wech te maecken over t'moeras besuyden van Lijnden, om soe te moegen commen aen een hoge werve daer een boerenhuys op stont, bijnaest te halve wege tusschen de kercke van Lijnden ende tquartier van Sijn Ex^cie^, welcke hooge werve met een lange streeck lants liep tusschen tvoors. moeras ende een ander moeras loopende langes den dijck van Gasel heen. Sijn Ex^cie^ dit merckende begonst hem aen te stellen om den viant met gewelt te wederstaen, ende daerom dede hij sijn trencheen tegen den viant aen verdicken om geschut te mogen wederstaen. Dede oick achter sijn tente een groote traversse maken, suffisant tegen de canon, twelcke veel officiers oick volchden, ende omdat den viant omtrent den middach hem met eenige ruyteren verthoinden als of hij wat hadde willen doen, dede Sijn Ex^cie^ de sourdaine blasen ende veel van sijn ruyteren mede opsitten. Desen dach quam wederom in tleger Graef Ernst van Nassau mette compagnien van Rideway, Holluys, Horewel, du Motet, Verhorst, Gerrit de Jong, Cristian Joen, Benoit le Maire ende de sijne. Snachts werden de approchen tegen de stadt wat genaerdert, omdat Sijn Ex^cie^ de linie op gisteren begonnen voorts uyttooch totte Mase toe, genakende alleenskens t'ravelijn daer leggende. Graef Willem tooch een linie oostwaerts uyt naer tmoeras toe om alsoe te mogen voegen aende approche van Sijn Ex^cie^. De Engelsen naerderden mede wat, maer niet veel.

Den xij^en^ Augusti was noch seer windich, regenich weder. Men bemerckte dat den viant met een groote trouppe volcx te peert ende te voet marcheerde deur tmoeras ende over den gemaeckten wech naer de voors. hooge werve toe, daerom men eerst meinde dat hij soude trachten te commen naer den dijck van Gasel, maer daernaer sach men dat hij aende

hooge werve stille hielt, ende daer schantste, houdende een seer starcke wacht bij twerck. Hierom bestont men te achten dat den viant voorseecker op t'quartier van Sijn Ex^{cie} aen wilde ofte trachten mochte ergens deur te breecken, waerom Sijn Ex^{cie} op de verheven batterie dede planten 3 halve canons ende 4 veltstucken, met last tsavonts weder af te halen naer gewoente. Hij dede over de Mase planten 4 halve canons om tegen de aencomtste aldaer te dienen, ende oick te mogen schieten op beide de kanten vande Mase. Hij porrede seer om de wercken opgemaeckt te hebben, die mits den grooten regen niet wel voorts en gingen. Hij dede de wercken over de Mase verbreden ende daerinne mede begrijpen alle thooge landt leggende tusschen den dijck ende Overasselt naer seeckeren steenen spijcker toe ende dede dicht bij Overasselt een cleyn schantsken maken. Hij dede oick de trencheen daer tegen den viant aen verdicken. Hij dede met groote hevicheyt wercken in t'quartier aenden dijck van Gasel, ende was den heelen dach op de been om overal ordre te stellen. Tsavonts dede men de approchen aende stadt te nacht gemaeckt verseeckeren, ende men arbeide seer aen een hooch corps de garde op den dijck naer de berchpoorte Den ingenieur Andries de Roy, wesende dronckeu ende willende ongewapent wat te verre gaen, werde dootgeschooten. Desen ingenieur was voor dese tijt de beste die de Staten hadden, geoeffent in approchen, trencheen ende andere haestige wercken. Hij verstont dat stuck grondelijck ende was uytermaten stout ende onversaecht om wat te doen, daerom Sijn Ex^{cie} veel van hem hielt. Hij hadde die faute dattet eenen grooten dispensier was, ende om gelt daertoe te crijgen, committeerde hij veel ongetrouwicheyt in sijn ampt tot naerdeel vande Staten, ende was soe veranderlijck, dat hij niet lang op een werck en const blijven; nietemin omdat hij hem in geen swaricheyt en verschrickte ende wonder habilijcken tegen alle accidenten wat wist te inventeren, sonderlings in haeste ende daer pericule was, als de fundamenten van sijn stuck ende vande architecture verstaende, verloor Sijn Ex^{cie} in dese conjuncture veel aen hem. Die vande stadt deden desen nacht lang signael met vierteeckenen ende schooten ten laesten 3 schooten, daertegen den Almirante te Lijnde wederom dede vieren ende schieten.

Den Heere van Opdam, die mette schepen vande heeren Staten naer Spangien was gevaren, hadde daer op de custen genomen seecker vijff groote barcken met 3694 suyckerkisten, daeraf hij 3 barcken in bewaringe van 2 oirlochschepen naer dese landen gesonden hadde als voorseit, innehebbende 3200 suyckerkisten, die desen dach in tgat van Goedereede inne

quamen, doch veele bij de coopluyden gereclameert werden, te weten de Portugeesen hier te lande wonende onder pretext van heure octroijen, daeruyt men bestont te mercken dat de landen een groot deel vande profijten van dien ontrocken soude werden. De priese wert hooch gereeckent, als elcke kiste tegen 500 ℒ beloopende over de 11[cm] ℒ.

Desen dach waren de Staten van Hollant bijeen beschreven op de contributien totte oirlogen, ende om de lasten tegen de consenten te compasseren ende overensige te casseren, altoes lettende dat die den viant souden mogen toeloopen ende sulcx te adviseren wat tegen sulcke inconvenienten te doen stonde, wesende saecken van seer grooten gewichte.

Den xiij[en] Augusti was betrocken, regenich weder. Die vande stadt vielen vrouch ter berchpoorte uyt wel met 800 mannen om te forceren t'corps de garde dat op den dijck daer gemaeckt werde, maer omdat ons volck daer mer 3 ofte 4 mannen gelaten en hadden, die heur terstondt salveerden, en vonden sij niemant daerin, maer soe haest den viant daerin was, viel ons volck vande naeste corps de guarden met macht daertegen aen ende dreven den viant wederom daer uyt ende dat gedaen, begonnen weder aff te wijcken, daerop den viant wederom aenquam ende dreeff de onsen wederom daeruyt ende uyt een stuck vande trenche daeraen, dan d'onsen wederom aenvallende, dreven den viant wederom daeruyt. Dit uyt ende innedrijven duyrde seer lang, ende onder dien werde van alle canten seer geschoten met clein ende groot geschut, doch in alle dien en blever mer 2 vande onsen doot ende weinich gequetst, daeronder waren den capitein Hamelet geschoten in de sijde, so men eerst meinde sonder pericule, den capitein du Buisson gequetst in de schouder ende den colonnel Loen gequetst aen d'oore. So haest desen uytval was gecesseert, quam den viant te peert ende te voet aen vande voors. hooge werve, als of hij yet op tquartier van Sijn Ex[cie] hadde willen doen, maer so men terstont mette 3 heele canons uytet quartier ende de 3 halve van thuys van Graef van Hohenloe ende de 4 halve van Overmase naer hem begonst te schieten, weeck hij weder af sonder yet te doen, anders dan te planten een stuck geschuts op de cante van t'moeras naer de voors. hooge werve, daermede hij eenige malen schoot naer onse ruyterwacht, die tegen de sijnen veel schermutseerden. Hij arbeide noch evenseer om d'voors. hooge werve ende thoerenhuys daerop staende te beschantsen ende scheen noch een vleugel ter sijden uyt te willen maken. Sijn Ex[cie] was ijverich om de verdickinge vande wercken te voorderen, ende dede de wercken over de Mase noch bet uytsteecken naer de steenen spijcker toe, in welcke steenen spijcker hij de solders dede vermaecken ende wacht daerop leggen.

Naderhandt verstont men, dat met tschieten van ons geschut een ritmeester vanden viant ende eenige ruyteren waeren geschooten, ende dat se doen terstont afweecken. Snachts dede Sijn Ex^{cie} voor de stadt verseeckeren het corps de guarde op den dijck. Graef Willem verseeckerde sijn approchen naer tmoeras ende Vere oick sijne wercken.

Den xiiij^{en} Augusti was schoin weder, daerop Sijn Ex^{cie} dapper dede wercken om alle de trencheen tegen den viant aen, ende sonderlings aen Hohenloes huys ende over de Mase te verdicken. Den viant verthoinde hem altemet aende hoge werve op tvelt, daertegen de onsen schermutseerden, ende hij plante desen dach noch een stuck aen tmoeras voorn^{t}., schietende op naernoen met beide de stucken 2 ofte 3 schoten. Men creegh van heur gevangen 2 conducteurs van wagens, die seiden dat den Almirante mer 120 wagens bij hem hadde, maer dat alle sijn commoditeit op de reviere in schepen was. Men creegh naer noch gevangen 11 soldaten te voet ende eenige ruyteren, daeronder een vande garde vanden Ertshertoge, die alles seiden dat tleger daer soude blijven, doch dat groote dierte in heur leger was. Desen dach verloosen de onsen eenige peerden, omdat Sijn Ex^{cie} geen partije en liet uytrijden om de passen te ontveiligen. Hij dede achter Neerasselt over de Mase een grooten uytsteeck vande trencheen maken, om in te sluyten een goede partije hoochlants daer leggende. Snachts dede Sijn Ex^{cie} de sappe beginnen om te commen naer de grachte van t'ravelijn aende Mase ende vande groote halve mane buyten de berchpoorte. Die vande stadt vierden seer, ende Sijn Ex^{cie} creegh een advertissement in tleger, dat den viant marcheerde naer Esseren toe, daerom hij seer doende was om tvolck tegen alle accidenten gereet te houden, doch werde naer bevonden dat daeraen niet met allen en was [1].

Den xv^{en} Augusti was heel schoin weder. Voornoen vielen die vande stadt uyt tegen de Engelsen ende forceerden heur voorste trencheen, maer

[1] Het geheele verhaal van Duyck doet ten duidelijkste zien, welke ontzaggelijke werkzaamheid Maurits in de gevaarlijke omstandigheden, waarin hij zich bevond, dag en nacht ten toon spreidde. Niet minder blijkt dit uit de reeks van brieven (in Z. M. archief voorhanden), welke hij aan Willem Lodewijk schreef. Grootendeels hebben zij op op allerlei bijomstandigheden betrekking, die hier geene afzonderlijke vermelding verdienen; maar in het oogvallend is het, hoe de Prins op alles bedacht was, hoe zijne waakzaamheid nooit insluimerde. Zoo schreef hij bijv. dezen avond (14 Augustus): „ce soir est comme vous savez la veille de nostre dame en quelles et semblables festes les ennemiz sont accoutumez de tenter tousjours quelque chose, et pource que ceste nuict ils pourriont faire le semblable, je vous prie de donner ordre en vostre quartier, que la cavaillerie qui n'est de garde, se tienne preste et sellee pour le minuit, pour estre employé es occurences qui se pourriont presenter, et de commander aulx ritm^{rs} et cap^{nes} qu'ilz prennent soing que cela soit effectué."

werden wederom daervuyt gedreven, in twelcke lang met groff ende clein geschut geschoten werde, ende weecken ten lesten weder af. D'Engelsen verlooren daer een goet capitein, Kais genaemt, met een lieutenant, een sergiant ende wel 16 ofte 17 soldaten ende noch meer gequetst. Desen dach werde predicatie naer gewoente gedaen in de tente van Sijn Excie, maer soe daer tijdinge quam dat den viant met alle macht marcheerde naer Mil toe, scheide Sijn Excie uyte predicatie, dede eenige ruyteren opsitten om ordre te stellen, maer bevont naer dat mer eenige peerden vanden viant daer deur de moerassen hadden leggen swermen. Nietemin Sijn Excie bevresende off den viant eens mocht trachten nederwerts te trecken om de Mase te sluyten, beschreeff uyt Maesenwael, Bommel ende Tylerweert, Althena, tlant van Heusden, de Langestraet ende anderen tot 15en voeren hoys toe, om die in sulcken val in voerraet te hebben.

Desen dach quamen noch 4 compagnien van Berck weder in tleger, te weten die van Farfax, Butler, Houtuyn ende Marischal, ende in tleger quamen noch seer veel schepen van beneden met coorn, houtwerck ende andere amunitie van oirloge. Snachts dede Sijn Excie boven de stadt op de Mase planten 2 heele canons om te schieten op de defensien van t'ravelijn voor den houten beir ende van t'bolwerck daer achter leggende, welcke stucken geplant werden tusschen de 2 eerste approchen inne ende was d'eerste batterie tegen de stadt.

Den xvjen Augusti was voornoen tamelick weder, maer op den naernoen begonstet seer te regenen, ende regende meest alle de nacht deur. Den viant begonst smorgens vrouch uyte stadt seer te schieten met grof geschut naer de 2 canons te nacht geplant, daerom onse stucken veel wederom schoten om de schietgaten vanden viant toe te werpen. In tleger quam van Nieumegen noch de vane ruyteren van Gerrit Heim ende seer veel Italianen uyt des viants leger, die overquamen loopen om paspoort te hebben ende so naer heur landt te mogen commen, twelcke heur bij Sijn Excie gegeven werde. Twaren meestal seer fraije mannen ende seiden over te commen, omdat Spinola heur niet en betaelde, ende dat heur leger vol armoede ende vol onlust was, doch dat den Almirante meinde soe naer aen tleger van Sijn Excie aen te dringen, dat hij soude moeten sijn quartier verlaten, om soe de stadt te ontsetten. Snachts dede Sijn Excie een batterie opwerpen tegenover de stadt recht beneden om te schieten op t'ravelijn aende steenen beir, om soe de Engelsen in heur approche te favoriseren. Den Almirante dede snachts een approche maken over de Mase tusschen Hoemen ende Overasselt, ontrent ten halve wege Hoemen ende den steenen

spijcker, commende in rechte linie tegenover de voors. hooge werve, ende om die te doen, hadde hij daer doen commen ontrent 1500 man te voet ende 600 peerden, die den ganschen volgende dach bij twerck in slachordre bleven staen. Anders werden de approchen voor de stadt verseeckert ende Graef Willem plante snachts 2 stucken om de sijne beter te favoriseren. Desen nacht meinde de la Biche, Gouverneur van Hulst, een aenslach te maken op Bergen op den Zoem, daertoe hij marcheerde met ontrent 2m man in haeste bij een geruckt, maer eenige soldaten in tlant geweest, waren sijn trouppen gewaer geworden ende liepen naer Bergen sulcx den Gouverneur aengeven, die tvolck vande stadt op de been bracht, ende onseecker wesende oft op hen ofte eenige plaetsen van Tertholen mocht gedijden, dede twee schooten schieten om die vander Tholen te waerschouwen, recht soe den viant op een half mijl naer aen Bergen gecommen was, dwelcke daeruyt vresende ontdeckt te wesen, wederom afftoogh sonder yet te tenteren, in vougen dat men niet en wiste wat ofte hoe sijn aenslach was, om die in twerck te stellen.

Den xvijen Augusti was regenich weder. Heel vrouch waren die vande stadt aende Engelse sijde uyt, als of se hadden willen aenvallen, maer en quamen niet voorts, ende deden seer schieten naer de stucken te nacht geplant. Ende soe het nu licht geworden was, sach men dat den Almirante van over de Mase een groote approche hadde gedaen, ende dat se evenseer daeraen arbeiden, houdende veel volcx bij heur in slachordre om te beschermen. Sijn Excie reedt daerom over de Mase om de wercken daer te doen verstijven ende verswaren tot beter tegenstant, indien den viant daeraen quame. Hij dede mede vande batterie van over de Mase ende van Hohenloes quartier naer den viant schieten, gelijk mede uytte batterie van sijn quartier op de Maescant, dan scheenen alles niet te konnen toedragen, hoewel men tsedert verstaen heeft dat uyte batterie aenden Maescant een grasenden cogel gecommen was tot aen des viants werck, ende daer dootgeslaegen een Italiaens capitein, genaemt Julio Cesare Taillano. Ende om beter te dragen, dede Sijn Excie aenden Maescant heele canons in plaetse vande halve planten; dede mede een batterie beginnen besijden de spijcker over de Mase, maer veranderde naer van sin. Hij dede oick de batterie aen tquartier vande Franchoisen breecken ende weder maecken aende trenchee, die nu dapper gedickt was. Daerentusschen quamen eenigen uyt des viants leger over, die seiden dat men in heur leger seide dat se van meininge waeren t'quartier van Sijn Excie soe naer te commen, dat se sijn brug souden affschieten, waerom Sijn Excie bemerckte, dat hij alle

sijn volck alsoe in tquartier niet en soude konnen houden, dede daerom besichtigen ende affsteecken een quartier naerder aende stadt tusschen de sandtbergen in, daer hij alle sijn ruyteren ende carroije soude logeren, ende sijn voetvolck meinde hij in tquartier onder de verdickte trencheen te houden. Hij beraemde mede sijn schipbrug het naer de stadt te doen sacken ende leggen achter een bocht van tlandt om het bevrijt te wesen. Desen dach quamen in ons leger seer veel schepen met amunitie ende vivres met veel voorraet van delen ende ander houtwerck. Snachts schoot den viant in sijn leger eenige signaelschooten, ende de approchen voor de stadt werden op een roe naer gebracht aende grachte vande groote halve mane buyten de berchpoorte, ende werden tusschen tquartier van Sijn Ex^cie^ ende Graef Willem over tmoeras aen een gesloten tot groot belet van t'uytvallen aen die sijde.

Den xviij^en^ Augusti was regenich weder. Den viant hielt hem stille, werckende noch evenseer aende hooge werve ende de nieuwe approche over de Mase, die met malcanderen even diep in front uytquamen. Daer quamen uyt sijn leger over seer veel Italianen, alles seer cloucke mannen, clagende seer over de armoede ende desordre van heur leger, ende seiden dat van dage wel 2^m^ man te voet ende 1^m^ te peert getogen waren naer Venloe, tsij om convoy ofte wat anders te doen. Sij meinden mede dat den Almirante trachten soude tleger van Sijn Ex^cie^ alheen te naerderen om met schieten te quellen, twelcke mede confirmeerden ontrent 20 gevangenen. Hierom meinde Sijn Ex^cie^ te meer dat hij sijn ruyteren ende carroije soude moeten verquartieren. Hij stelde ordre om alle de Italianen over Zeelant naer Cales te senden ende reedt alomme naer alle de wercken sien om die soe stijff te maken, dat se mochten tegenstaen, opdat hij bij faute van dien geen verlies en leedt. Op den middach vielen die vande stadt ter berchpoorte uyt ende meinden af te werpen de loopgraef, daer se door t'moeras aen een geslooten was, ende vielen met schuppen daeraen, maer mits de menichte van schieten ende dat ons volck aenviel om des te beletten, mosten sij afwijcken.

Snachts werde in de approche van Sijn Ex^cie^ dicht bij de grachte van de halve mane een corps de guarde begonnen, ende in tquartier vande Engelsen tamelick verre aff een batterie gemaeckt, sonder dat anders yet gevordert werde, omdat alle nachts alle tvolck van tquartier van Sijn Ex^cie^ in de wapenen most wesen, ende dat men meest arbeide om te beletten de approchen vanden viant van buyten.

Den xix^en^ Augusti was schoin weder. Die vande stadt schooten vrouch

seer, hoewel men weinich aende sappe ende approche arbeide, omdat men met den viant van buyten mede te doen hadde. Nietemin men dede meest arbeiden aen tbegonnen t'corps de guarde op de grachte vande halve mane, daer die vande stadt veel naer schooten. Anders quamen uyt des viants leger noch veel Italianen over, clagende seer vande armoede van tleger, dat gelt ende amunitie heur seer ontbraken, ende dat den Almirante genouch t'einde raet was, daerdeur sijn leger alle dagen meer onlustich werde ende verliep. Men sach oick dat hij sijn wercken verseeckerde maer niet en naerderde. Snachts dede Sijn Ex[cie] 3 stucken planten in de groote batterie buyten de berchpoorte ende voorts opmaecken tvoors. corps de garde.

Den xx[en] Augusti was donderich weder. Daer quamen noch veel Italianen over, seer clagende over de desordre van heur leger, ende dat se bijnaest t'einde raet waren. Sijn Ex[cie] sondt d'selve al terstondt voorts. Hij dede oick veel op de defensien vande stadt schieten, ende de wercken over de Mase seer verhaesten ende verstijven. Hij dede mede seer wercken bij Neerasselt over de stadt aen een molen, die in tvelt opte hoochte stont om d'selve hoochte mede te beschantsen. Daerentusschen verstont hij dat den viant te nacht geweest was op de wech van Beerse naer Esseren tot aende trenchee toe om de gelegentheyt daer te besichtigen, soe men uyte voetstappen ende den houfslach hadde konnen sien, waerom hij selffs derwerts reet de plaetse besichtigen, ende vermoede of den viant daer yet mochte willen tenteren, daerom stelde hij ordre, dat op dien wech te nacht verlooren schiltwacht soude gehouden werden, ende dat alle t'volck, twelcke gedestineert was in val van noot uyt de quartieren uyt te trecken heur souden gereet houden om te marcheren soe haest men signael soude doen, ende dat voorts alle de reste van t'volck in sijn ende Graef Willems quartier te 11 uyren in der nacht in de wapenen souden commen, daermede de reste vanden dach deurliep; ende soe ontrent 11 uyren snachts tvolck begonst in de wapenen te commen, sach men die vande stadt op heuren toorn seer vieren, ende onderdien bracht den Almirante heimelick eenige stucken uyt sijn leger langes de Maescante aen, ende ontrent midnacht dede hij daermede ende uyt sijn leger eerst 6 schooten, naer 4 ende doen 2 doen, ende naer noch nu ende dan een schoot met groote salven van musquetten, waerdeur alle man op de beene quam ende de ruyteren te peerde begonnen te sitten. Eenige van sijn schooten quamen in tquartier van Sijn Ex[cie] ende quetsten op een plaetse een ruyter ende op een ander plaetse een vrou, die naer beide daeraf sturven. Hiernae quamen eenige

sentinellen van buyten in, seggende dat den viant te peert ende te voet marcheerde naer Beerse, waerom Sijn Ex^{cie} seeckerlick meinde, dat se yet souden willen doen, dede daerom in plaetse vanden sourdaine tevoren geslagen, de trompet slaen ende signalen doen om tvolck uyte andere quartieren te doen uyttrecken, die ten laesten alles bijeen quamen ontrent Esseren, ende bleven daer totte aencommen vanden dach, maer en vernam niemant. D'Engelsen maeckten desen nacht noch een ander batterie in heur approche wat naerder aende stadt.

Den xxj^{en} Augusti was tamelick weder. Sijn Ex^{cie} sont vrouch eenige ruyteren uyt op den wech van Beerse. Dese commende ontrent een canonschoote op dien wech, vonden daer veel rouwe ladders, schuppen, spaden, rijsbossen, plancken met clampen opgeslagen om op te mogen loopen ende veel andere gereetschap ende stucken van wapenen, daer deur men wel sach dat den viant daer was geweest; ende naer verstont men van overloopers, dat eenigen heur starck gemaeckt hadden tusschen de quartieren van Sijn Ex^{cie} ende Graef Willem over den wech van Beerse naer Esseren deur te sullen commen, dat se daerop ontbooden hadden veel boeren van Cuyck ende Lijnde om heur te geleiden, ende geraempt hadden daer wat te doen, terwijle den alarme aen Sijn Ex^{cie} quartier gemaeckt werde; dat daertoe waeren gesonden geweest 2^{m} man te voet ende 8^{c} peerden met veelen gereetschap om over te commen; dat eenigen in de moeren naer Beersen lang waeren verdwaelt geweest, ende mits de beleiders gewaer werden veel sentinellen van ons op dien wech, ende alomme in de quartieren de signalen sagen doen ende de trompet hoorden steecken, en hadden sij niet derven aencommen, maer waeren wederom getogen met groote murmuratie van t'crijsvolck [1]; ende hoewel dit veelen een slechten aenslach

---

[1] Carnero beschrijft de bijzonderheden van dezen nachtelijken aanval, of liever van deze poging om garnizoen in de stad te brengen, met de volgende woorden:

„Daar men den Admirant gezegd had, dat de versterkingen des vijands aan de zijde van Ravestein niet zoo hoog noch zoo goed bewaakt waren, omdat men meende dat er wegens het moerassige terrein geen gevaar bestond dat men eene poging zou doen langs dezen weg versterking in de stad te brengen, gaf hij den Maestro de Campo Juan Tomas Espina last, met duizend man voetvolk van alle natiën dat moeras bij het vallen van den avond over te trekken en zoo bedekt mogelijk den vijand te naderen, daarna onverwachts zijne versterkingen aan te vallen en te trachten de wacht daar te overrompelen en naar de stad door te dringen. En den Maestro de Campo Simon Antunez gelastte hij, den voornoemden Juan Tomas met duizend andere voetknechten te volgen, en halt te maken bij zekeren engen weg, die men hem aanwees, om aan Juan Tomas een veiligen terugtogt te verzekeren, indien het plan mogt mislukken. En den marquis Espinola gelastte hij, met twee duizend man te trachten het vijandelijke leger aan deze zijde onder de wapens te brengen,

dochte te wesen soe wast nochtans tvoornaemste dat den Almirante hier dede, omdat terstont daernaer sijn saken begonnen te veranderen, ende op tverloop te commen. Desen dach hielt hij hem stille, daertegen de onsen wat schermutseerden ende eenigen dootschooten. Die vande stadt siende dese faute, schooten altemet eens ende vielen op den middach uyt met 7 ofte 8 mannen aende groote halve mane op de sappeurs, daeraf sij een dootsloegen, maer evenwel werde de sappe gebracht tot aende grachte, ende hoewel de plaetse weinich was ende niet en scheen dat veel gedaen werde, soe wisten de ingenieurs nochtans de sake soe te laten aensien, dat se wel 1000 roeden sappe gemaeckt ende daeraen wel 6m £ verdient hadden. De wercken waeren alomme veel ende menichvuldich, ende de bedriegerie vande ingenieurs groot daeronder, daer deur men nau gelts genouch en konde krijgen om de wercken te betaelen, ende nu eenige dagen in groote benautheyt van gelde was geweest, dan men creegh desen nacht tijdinge datter gelt op huyden uyt Hollant aende Voorne gecommen was. Desen nacht hadde den Almirante wederom gesonden op den wech naer Beerse om te besichtigen, maer onse sentinellen hadden d'selve belet voorts te commen. Die vande stadt vielen aen Graef Wms. sijde uyt ende wierpen omverre een deel van sijn loopgraven ofte approchen, omdat de wacht qualick toesach, ende in tijts geen ontset en dede.

Den xxijen Augusti was schoin weder. Den Almirante hielt sijn leger stille, daerinne men veel rumoers hoirde sonder te weten wattet wesen mochte. Sijn Excie bleeff even ongerust, vresende off den viant noch ergens yet mochte voornemen, reedt alomme besichtigen, jachte de wercken ende dede wat hij conde om alomme belet te doen. Hij sondt oick sijn jachte de Mase aff om tgelt vande Voorne halen. Daerentusschen wilde de heere Vere aen sijn sijde in de loopgraven gaen ende creegh een schoot van een vervloegen loot in t'aensicht, daeraf hij onder t'ooge swaerlijck gequetst werde, hoewel weinich menschen hem beclaechden ende sonderlings niet die van sijn natie, die wel gewilt hadden dat hij

opdat de vijand met zijne hoofdmagt hierheen zou trekken, en Juan Tomas des te gemakkelijker zijn voornemen zou kunnen uitvoeren. Deze, uitgetrokken zijnde, vond zooveel moerassen en zooveel water, dat de soldaten op vele plaatsen tot aan den gordel moesten waden, zoodat hij niet voor het aanbreken van den dag op de plaats kon aankomen, waar hij moest aanvallen, en de liniën sterk met troepen bezet vond, die hem, zoodra zij hem bemerkten, met musketschoten begonnen te begroeten, en toen Juan Tomas de onmogelijkheid zag hier aan te vallen, ging hij terug naar de plaats waar Simon Antunez stond, en kwamen zij te zamen weder in het kwartier.» (Guerras de Flandes, Lib. XV, Cap. V, p. 489).

voorts gedepescheert ware geweest, omdat hij heur soe seer gourmandeert, so arrogantelijck ende verachtelick tracteert ende qualick betaelt hadde, so sij clagen. Anderen innesiende de staet van tlant, meinden dat sijn doot qualick gecommen soude hebben om t'credit dat men hem te hove sach hebben, ende dat men in allen gevalle hier noch beter met hem const doen als mogelijck met yemandt anders uyt Engelant van meerder qualiteit. Tsavonts quam een rumoer in ons leger, dat den viant noch dien nacht wat aengrijpen soude, waerdeur weder alle tvolck in tquartier van Sijn Ex^cie^ in de wapenen quam. Ontrent 11 uyren sach men den viant deur alle sijn leger vieren maken ende men hoirde een seer groot rumoer, twelck alle de nacht duyrde, maer ontrent 3 uyren sach men dat se theele leger in de brant staken, ende daeruyt vermoede men dat se mosten vertrecken, hoewel heure wachten noch vast bleven staen. Desen nacht sterff van quetsure capiteyn Hamelet.

Den xxiij^en^ Augusti was vrouch seer mistich weder. Eenige overloopers quamen seggen dat den viant sijn leger opbrack ende wech tooch, ende al van gisteren dien heelen dach anders niet gedaen en hadden dan heur bagagie tscheepe te brengen, waerom Sijn Ex^cie^ van meininge was heur achter in den steert te slaen, dede daerom opsitten alle de ruyteren, ende uyte andere quartieren commen alle tvoetvolck dat gedestineert was uyt te trecken, ende bij sijn quartier dede hij alle de buytenwercken verlaten ende tvoetvolck in de wapenen brengen ende 4 veltstucken gereet stellen om met te nemen, ende daerentusschen quam den dach aen met een seer groote mist, soe dat men niet sien en konde, welcken mist belette, dat Sijn Ex^cie^ in tijts niet uyt en tooch. Den viant nam die occasie waer ende brande voorts alle sijn leger ende tooch wech, doende den Almirante met 7 ofte 8 vanen ruyteren selfs de retraicte sonder eenich belet, mits om den mist niemant voorts en dorst commen. Ontrent 8 uyren begonstet op te claren ende doen tooch Sijn Ex^cie^ uyt, doch sonder geschut, maer de squadrons te voet ende te peert werden met soe veel formaliteiten ende ordre ende soe langsaem uytgebracht, dat niet apparent en was, dat men daermede den viant soude achterhalen, die mits den mist al veel voordels hadde ende lange voor was ende oick haestiger tooch, gelick oock geschiede, want sij noit den viant soe naer en quamen dat se hem conden sien, uytgesceit 20 ofte 30 aventuriers, die sonder ordre vooruyt gelopen waren. In die ordre quam Sijn Ex^cie^ tot Groot Lijnde, daer tvelt tusschen de kercke ende Mase groot, hooch ende schoin was, ende des viants leger meest gelegen hadde in een lang front vande kercke af totte

Mase toe, wesende heur quartier in front geretrancheert vande Mase af tottet moeras toe met een slechte lichte trenchee, ende tusschen de trenchee ende de logysen was gelaten een alarme plaetse van ontrent 1000 voeten. Den Almirante hadde in de kercke gelegen, ende aende suythouck vande trenchee aen tmoeras was een groot corps de garde gemaeckt ende geretrancheert, so tscheen tegen de aencomtste. Aende hooge werve recht over tmoeras hadden sij gemaeckt een groot corps de garde, meest met rijs ende eirde opgeset, voor met 2 bolwercken ende achter ingesloten, buyten twelcke thuys gebleven was. In tcorps de garde was ingesloten een santberch, die se mede ingesneeden hadden om musquettiers te logeren, gelijck mede een ander santberge ten suyden van dien buyten leggende. Tegen over dit corps de guarde (dat hocch ende stijf was als leggende op de principale aencomtste) lach op d'andere sijde van tmoeras noch een groot corps de garde beset met een slechte ende cleine trenchee, daer twee stucken in gestaen hadden. De brug hadde gelegen tegen thuys te Hoemen aen, daer se aende Lijndense sijde een starcke ende groote halve mane hadden beginnen te maken, ende alle heur ruyteren hadden gelegen vande brug aff naer clein Lijnden toe, de lichte peerden voor ende de benden van ordonnantie te cleyn Lijnden, daer den Graef van Fontenoy gelogeert hadde in thuys, daer Sijn Ex^cie^ op t'overtrecken vande Mase hadde gelegen. Heur leger was open ende onbeschantst onder faveur vande Mase ten noorden ende van t'moeras ten suyden, loopende van Lijnden af tot Cuyck toe. Over de Mase hadden sij beschantst het huys te Hoemen met een tamelijck vaste trenchee tot bewaringe vande brugge, ende ontrent ten halff wegen tusschen Hoemen ende ons leger hadde den viant een approche gemaeckt, wesende een groot corps de guarde, tamelick vast, begrepen op den dijck, ende voorts vanden dijck aff totte Mase toe rontsomme beslooten, doch was van binnen heel onvrij vanden dijck. Sijn Ex^cie^ en toich niet voorder als tot groot Lijnden toe ende keerde doen wederom, hoewel den viant met eenige peerden noch bij Cuyck hielt, die hij meinde dat hem niet verwachten en souden. Hij ging op den naernoen den Generael besoucken ende voorts besichtigen alle de approchen om die nu te dege bij de handt te nemen ende te doen voorderen. In sijn leger quam een commis uyt Hollant met 125^m^ £ aen gelde, ende een ander commis was noch aende Voorne met 25^m^ £ van Utrecht [1]. Oick quamen in sijn leger twee

[1] Den 18^en^ Augustus schreef de Gedeputeerde Coren aan de Staten Generaal: „Beneffens t'gene alreede te vorens genoechsaem is geschreven, ende ick bij mijnen brieff van gisteren d'Heere Oldenbernevelt noch hebbe te verstaen gegeven, dringt mij den grooten noodt U. E. bij dese noch te

Araben, affgesonden van Achijn in Summatra bij den coopluyden, om hier te voorderen betalinge vande peper ende andere waren op de eerste voyagie naer Oist Indien met gewelt genomen. Enige vande ruyteren van Sijn Ex^{cie} waren uytgeweest op den wech van Gennep, ende hadden al gisteren morgen gevangen gekregen een paep vanden viant met wel 50 peerden, ende waren daermede langes Helmont omgetogen ende soe in tleger gecommen. Ontrent dese tijt werden in tbeen gequetst den capitein Morgam ende den capitein Metkercke in de schouder. Den Almirante tooch met sijn leger tot Oeffel ende Beugen toe, ende logeerde aldaer, alwaer hem veel swaricheyt onder sijn volck mits de quade betaelinge ende tgroot verloop bestont te openbaren.

---

verthoonen, dat, ten sij alhier sonder eenich vertreck over dach ende nacht eene goede somme van penningen werde gesonden, ick voorsie (des Godt verhoede) eene alteratie te sullen ontstaen. Want die wercken vallen groot ende swaer, te meer mitz den vijant ons soo naer is. De Francoysen spreken ende roepen om geldt, ende nu terstondt heeft mij den ouden Grave van Solms aengeseyt, dat sijne ruyteren in sesse maenden maer twee duysent guldens hebben gehadt, ende dat hij sijne middelen bijgeset heeft om de ruyteren t'onderhouden, dwelck hij nyet langer en can continueren, zulcx dat soo hij met geen geldt ontset en wordt, sijne ruyteren sullen moeten vergaen. Tegenwoordelijck en sijn bij den Commis Moyalen geene vijff duysent gulden meer, dewelcke nyet verre en connen strecken." In een postscriptum voegt Coren hier nog bij: „De V^{m} gulden bij Moyalen noch wesende, sijn al besteet aende wercken, voor dewelcke ordonnancien sijn verleent", zoodat van den 13^{en} tot den 23^{en} Augustus in het geheel geen geld in het leger aanwezig was.

Uit vele andere brieven blijkt het nog, met welke bezwaren het staatsche leger uit geldgebrek te kampen had. „Ten anderen en cunnen wij niet naerlaten U. E. te verwittigen", schrijft Maurits den 19^{en} Augustus aan de Staten Generaal, „alsoo den tijt van leeninge eenige dagen geexpireert is, ende de comp^{len} wiens leeningen algereets verschenen sijn, in groote armoede leven ende namentlijck d'Engelsche dewelcke altemael van armoede sterven ende vergaen, ende teenemael sullen verlopen, bij sooverre daerinne niet promptelijcken versien en worde, soo versoecken wij U. E. hiermede vrundelijcken ordre te willen stellen datte penningen tot het voorsz. fournissement noodich wesende in aller diligentie herwaerts gesonden ende voortaen preciselijcken gecontinueert worde, want alsoo de Cap^{nen} ons verclaert hebben gene middelen te hebben omme haere soldaten yet voor te strecken, moeten de voors. soldaten alsoo haest de voorsz. leeningen eenes dach cesseren, van honger ende gebreck (soo verhaelt is) vergaen." Bovendien werd er onder de Engelsche troepen eene zeer slechte administratie gevoerd. „Hoe langer hoe meer", schrijft Coren den 17^{en} aan de Staten Generaal, „wordt men hier gewaer de groote armoede dyer is onder het engelsch crijchsvolck, dwelck van honger ende gebreck is vergaende. Ende hoewel aen henlieden de corttinghe van cleederen ende wapenen geschiet, soo wordt nochtans gepresumeert, dat sulcx daerdeur eygentlick nyet en is gebeurende, maer overmits hen nyet en wordt gegeven, t'gene hen toecompt ende bij t'Landt wordt betaelt, waerop gewisselick wel dient gelet. Ende believe daeromme U. Mo. E. t'adviseren in wat vougen, tsij bij hooffdelicke betalinge off anderssintz daerinne best soude mogen geremedieert werdden. Want anderssintz sal metter tijdt het engelsch crijchsvolck soo te nyete coemen, dat den noodt ervoorderende, men daervan nyet en soude konnen trecken zulcken dienst als men sich wel versien hadde." (Rijks Archief, Lias loopende).

Den xxiiij^en Augusti was schoin weder. Den Almirante willende alle sijn amunitie ende geschut langes de Mase salveren ende in bewaerder handt brengen, ende mits de apparente desordre, die hij onder sijn leger voelde, soe verre mogelick van ons leger aff trecken, tooch desen dach deur Maeshees tot Oisterom ende Wansum ende dede alle sijn schipwerck gaen tot onder Aerssen. Sijn Ex^cie vresende of den Almirante wel mocht trachten noch yet te doen op Berck ofte Wachtendonck, heeft den poste naer Berck gesonden om drie compagnien van daer naer Wachtendonck te doen gaen, ende voorts last gegeven dat Graef Ernst met 12 vendelen knechten uyten leger wederom naer Berck soude gaen om die plaetse te verseeckeren, ende indien den viant mocht trachten om te trecken naer Gemert ende Vechel, om soe beneden ons op de reviere te commen, soe stelde hij ordre om alsdan terstont alle de schepen nederwerts naer de Voorne te doen gaen, ende om t'Engelsche quartier met volck te assisteren, omdat men sach dat de approchen tegen de stadt noch lang gingen aenloopen. Daer quamen noch eenige Italianen over ontloopen uytet leger te Oeffel, ende daer werden 15 Spangiaerden van onse ruyteren gevangen ingebracht, van dewelcke men verstont dat heur leger gecommen was tot Oisterom ende Wansum, ende dat Grobbendonck, die in tleger was geweest ende veel voorslagen tottet ontset vande stadt ende diversie van ons leger gedaen hadde, van daege wederom naer den Bosch was vertogen, twelcke noch eenich bedencken maeckte off den viant noch trachten mochte neerwaerts te trecken. Desen dach sterff in ons leger van sieckte een Vries capitein Wopke Herema genaemt, ende snachts dede Sijn Ex^cie noch 2 stucken in sijn approche buytendijks planten, om beter op de defensien vande halve mane te schieten.

Den xxv^en Augusti was schoin weder. In tleger van Sijn Ex^cie quam noch een commis mette 23^m £ van Utrecht. Graef Ernst vertooch uyten leger mette 12 vendelen knechten naer Berck gedestineert ende 3 vanen ruyteren van hem, van Graef Heins van Solms ende van Batenburch. Ende om beter ende haestiger over te commen werde goetgevonden, dat men alle tvoetvolck op wagens soude voeren tot Schenckenschantse toe, maer commende deur Nieumegen, vonden soe veel empeschementen in de Oije, dat se den heelen nacht daer lagen ende rabraeckten alleer deur te konnen commen, sodat se eerst sanderendaechs aen Schenkenschans quamen, om daer den Rijn te passeren. Middelertijt dede Sijn Ex^cie tgeschut wederom halen in sijn quartier ende noch een halve canon planten bij de 2 stucken den voorleden nacht geplant. Den Almirante bleeff desen dach met sijn leger

stille leggen, ende sont naer Weert ende voorts naer Bruessel met een goet convoy Don Juan de Tesseda vanden Raet van oirloge, om daer te verthoinen de staet van sijn leger, de redenen waerom hij hadde moeten affwijcken ende te versoucken prompte assistentie van penningen om te mogen voorcommen een apparente mutinatie van sijn volck, daeraf van dage noch veel sonder ordre uytreden ende den dorpen rontsomme plunderden. T'gaen van dit convoy naer Weert dede Sijn Ex^cie eerst vresen eenigen aenslach ende hielt hem heel ongerust, dede nietemin voorderen de approchen ende seer veel rijs aenvoeren om te maecken een gaelderie begonnen om aende halve mane te commen. Aen Graef Willems sijde werde seer in de approchen gearbeit, maer weinich aende Engelse sijde, daer den viant een uytval dede, doch met weinich voordels.

Den xxvj^en Augusti was schoin weder. Uyten leger van Sijn Ex^cie vertooch de heere Vere overmits sijn quetsure, ende met hem gingen de gequetste capiteinen Metkercke ende Morgan, daerom Sijn Ex^cie terstont in t'Engelse quartier tooch, om aldaer ordre op t'commandament te stellen, twelcke hij naer aen sijn broeder Graef Hendrick gaf, om dat quartier in t'afwesen van Vere te commanderen, ende dit was d'eerste plaetse daer Graef Hendrick alleen commandament hadde, wesende nu 18 jaren out, ende in twelcke hij hem uytermaten neerstich queet, wesende altoes op de been om overal toe te sien. Den Almirante tooch van daege met sijn leger naer Lotthem ende Gribbevoorst tegenover Venloe, hebbende alle sijn schipwerck voor Venloe laten commen om te trachten soe sommigen meinden daer garnisoen in te brengen. Sijn Ex^cie creegh een geintercipieerden brief van Tesseda uyt Weert aenden Almirante geschreven, houdende van sijn comtste aldaer, ende vande ordre van sijn voortstrecken, ende mits den brief heel bedeckt geschreven was ende Tesseda een goede partije volcx te convoy bij hem hadde metten Graef van Belioosa, meinde Sijn Ex^cie te meer dat hij eenigen aenslach op handen hadde, sondt daerom terstont af een commissaris, met last te gaen waerschouwen alle de forten ende sterckten op de Mase tot Heusden toe wel toe te sien ende hen te informeren op de sterckte vande garnisoenen ende amunitie die daerinne waren, ende in wat staet de plaetsen waeren ende van alles dubbelt aenden heere Oldenbarnevelt naer Hollant te senden ende hem terstont rapport te commen doen, vresende altoes dat den viant beneden hem op de Mase soude willen commen. Snachts approcheerden de Engelsen tamelick wel met 3 insnijsselen in den dijck, daerop den viant uytviel, maer en contste de Engelsen niet verdrijven, in welcken uytval gequetst werde den capitein Studdart. De wagens

die Graef Ernst wechgevoert hadden, quamen desen dach wederom, daeraf vele op de wech gebroecken waeren.

Den xxvij^en Augusti was betrocken cout weder. Sijn Ex^cie reedt wederom in t'Engelsche quartier om daer ordre op de approchen te stellen, ende installeerde daer met eenen sijn broeder Graef Hendrick om dat quartier te commanderen. Hij dede evenseer alomme wercken, vresende altoes of den viant mocht wederom commen, daerom hij in gestadige benautheit van gelde bleeff, want de wercken soe veel waren dat geen gelt daertoe en konde helpen. Anders werde in sijn leger geexecuteert een Franchois spion, die bij den Almirante in tleger gesonden was om alles te verspieden ende daervan kennisse te doen. Uyt sijn leger vertooch Rantsau. Den Almirante bleeff met sijn leger te Lotthem stille leggen, wesende in seer groote becommeringe voor alteratie onder sijn volck, ende men verstont van dage dat Tesseda daerom naer Brussel was vertogen, dat oick die van Venloe noch geen volck en begeerden inne te nemen ende dat den Almirante seer aendrong om metten eersten assistentie van gelde te mogen hebben. Snachts deden die vande stadt een uytval aende oistsijde aende gaelderie daer begonnen, ende omdat de wacht niet wel op heur hoede en was, sloegen sij eenigen doot, daerover de achterwachten heur te hulpe mosten commen, die den viant wederom verdreven, eer sij de begonnen stucken vande gaelderie konnen breecken, in twelcke doot bleeff Monmartijn ende den lieutenant van Huseman met eenige soldaten.

Den xxviij^en Augusti was schoin weder. Sijn Ex^cie ging alomme de approchen besichtigen, ende oirdelde dat hij van langes de Maescant best ende bequaemst soude konnen kommen aen t'ravelijn, leggende voor den houten beer, daerom hij de approchen daernaer dede dirigeren. De ingenieurs vonden nodich noch een corps de guarde aende eerste gallerie te maken tot betere defensie van dien, twelcke sij van dage begonnen. In tschantsken over de stadt quam van dage bij ongeval den brant, soe dat alle de hutten van dien verbranden. Den Almirante tooch met sijn leger naer Baerle, daer heur de swaricheyt onder sijn volck geheel openbaerden, omdat wel een duysent man te peert ende te voet van alle natien uyt sijn leger liep ende bijeen ruckte ende opentlijck begonnen te muyten, treckende naer Hamont toe om t'selve in te nemen sonder op yemants sollicitatien ofte intercessien te willen wederomkeeren, daeruyt men wel sach wat hem beweecht hadde met sijn leger alsoe op te trecken, sonder yet anders tegen ons te doen, doch omdat Sijn Ex^cie noch daeraf niet en wiste, dede hij seer arbeiden aen tquartier van Graef Willem om tselve te verseeckeren.

Snachts deden die vande stadt eenige signaelschooten, maer men en wiste niet waerom, ende vande sijde vanden Bosch waren ontrent 6 ofte 7 peerden geweest tot aende trenchee van ons leger, daerom men ordre gaff om beter wacht te houden. D'Engelsen verseeckerden heur approchen ende verdreven den viant uyt de pointe vanden dijck tegen t'ravelijn voor den beir. Aende approche van Graef Willem werde mede seer gearbeit, dwelcke gebracht werde tot dicht aende grachte op de noortoost face van t'bolwerck aende Hampoorte. In tquartier van Sijn Ex^cie werde de approche seer gevoordert naer de Maescant. Desen dach werde den colonnel Dort gequetst op de brug aen tquaertier van Sijn Ex^cie, omdat hij droncken sijnde tegen een vande bruggasten in querele geraeckte om een hont die hem toegecommen hadde.

Gelijck veelen tevooren gespelt hadden, dat om de behendicheyt der coopluyden de suyckeren bij Opdam genomen ende opgehouden bij diversen gereclameert souden werden ende sulcx niet strecken ofte de regieringe weinich te bate commen soude, soe gebeurdent oick nu, want vele van allen oirden die als heur goet vervolchden. Sij maeckten heur vrunden ende cregen vast voordeel, in vougen dat die groote priese scheen tot niet te sullen uytvallen ende qualick connen draegen de costen vande uytreedinge, ende ten ging niet een haer beter in Zeelant met die rijcke caracke, daer se seer mede gehalibout (?) werde, ende behalven diversche ongetrouwicheyt in t'bescrijven gepleecht, werden noch groote partijen op alderhande pretexen bij diversen gereclameert, niettegenstaende die al onder S^t. Helena genomen was. Soe vol bedriegerie stont den coophandel.

Den xxix^en Augusti was schoin weder. Sijn Ex^cie was in de approchen om die te doen verhaesten, ende dede seer wercken aen tquartier van Graef Willem om de trencheen daer te verswaren ende seeckere santbergen ten westen leggende noch in te sluyten, ende vresende off Grobbendonck vande sijde vanden Bosch mocht trachten deur te breecken om aende stadt te commen, mits te nacht eenige peerden van dier sijde vernomen waren, dede hij starcke wacht alle den nacht op die sijde houden ende bijnaest alle tvolck in de wapenen wesen. Den Almirante siende t'mutineren van een deel van sijn volck, was in becommeringe wat sij doen souden, ende stelde ordre om tvoorder verloop van sijn leger te beletten.

Den xxx^en Augusti was schoin weder. Sijn Ex^cie creegh eerst tijdinge dat den viant van Baerle vertogen was naer Weert, waerom hij terstont aen Graef Ernst schreeff, dat hij mette 3 vanen ruyteren ende acht vendelen knechten wederom soude commen naer tleger, doch op den naernoen

quamen eenige trompetters uyt des viants leger, die smorgens daeruyt waren gescheiden, die seiden dat tleger noch alles te Baerle stille lach, waerom Sijn Ex^cie naer sGravenweert schreeff om Graef Ernst daer noch te doen ophouden, ende omdat den tijt vande Duytse bestellinge vast begonst uyt te gaen ende tleger evenseer benaut van gelde was, omdat de eirdewercken voor dese stadt al gecost hadden ontrent 100^m £, daer tegen niet over de 50^m £ gesonden en was om te betalen, sondt Sijn Ex^cie de heere Coorn naer den Hage om bij den Staten aen te houden dat de Duytse bestellinge voor een maent verlengt werden, ende dat meer gelts naer tleger mochte gesonden werden.

Den xxxj^en Augusti was schoin weder. Sijn Ex^cie dede alomme evenseer wercken, vresende altoes des viants wedercomtste. Hij dede seer verhaesten ende verseeckeren de approchen. In sijn leger werden verscheiden gevangen gebracht uyt des viants leger, daeruyt hij verstont dat ontrent 600 peerden ende 400 man te voet ingenomen hadden Hamont ende daer scheenen te willen muyten, ende dat tleger vanden Almirante vol alteratie was, dwelcke seer geerne garnisoen binnen Venloe soude gebracht hebben, maer dat de burgers sulcx tegenstonden. In tquartier van Graef Willem werden mede wel 20 peerden gebracht met eenige gevangenen vande compagnie van Grobbendonck, die uytgecommen waren om eenige advantaige bij ons leger te krijgen. Dese en wisten niet te spreecken of den viant naer den Bosch soude commen.

Den j^en Septembris was schoin weder. Den Almirante hoirende dat de gemutineerden Hamont ingenomen hadden, ende meinende d'selve te sullen konnen supprimeren eer sij starcker werden, liet tgeluyt in sijn leger loopen, dat hij Helmont wilde doen innenemen, ende tooch sulcx selfs voor dach op met 2^m man te voet ende te peert ende met 3 stucken geschuts, ende quam dien avont logeren te Neerweert, doende de reste van sijn leger op gemack volgen, ende alle tschipwerck met de reste van tgeschut de Mase opbrengen naer Ruremonde ende Wessen. Daerentusschen dede Sijn Ex^cie evenseer alomme in sijn leger wercken, ende rontsomme t'Engelse quartier de grachten verdiepen, oick over de' Mase beneden Neer Asselt een redoute buyten gemaeckt intrecken ende voorts aende approchen ende aende gaelderie, tegen de halve mane begonnen, seer arbeiden.

Den ij^en Septembris was tamelick weder. Sijn Ex^cie creegh tijdinge van tmarcheren vanden viant naer Weert ende Helmont, ende of wel veel redenen waren te geloven, dat hij eer naer Hamont als naer Helmont toogh, soe wilde hij nochtans op alles voorsien. Hij ontboot de vrou van

Helmont om toe te sien dat sij thuys mochte neutrael krijgen, ofte dat hij anders niet en dacht den viant die plaetse te laten houden. Hij ontboot mede soo veel houtwerck ende provisien als hij meinde te sullen van noode hebben om te beter de schepen te mogen laten wechgaen. Hij liet vuytrijden een starcke partije ruyteren om den viant affbreuck te doen onder tbeleit van du Bois ende Stakenbrouck om soe kennisse te mogen crijgen, ende hij creegh wederom in sijn leger Graef Ernst met de 3 vanen ruyteren ende eenige vande 8 vendelen knechten. Hij dede seer arbeiden aen sijn approche ende de begonnen gaelderie, die van dage gebracht werden op 9 voeten diep. Die vande stadt vierden desen nacht seer op heuren toorn, ende tbegonst op de naer middernacht seer te regenen. Den Almirante tooch mette voorste trouppen ende t'geschut van dage voorts ende quam voor Hamont, daer hij d'selve noch dien avont dede planten om de plaetse te beschieten. De ruyteren vande gemutineerden maeckten semblant van te willen vuytvallen ende namen ten lesten meestal elcx een man achterop ende reden wech naer Peer ende Beeringen. Die voetknechten die in Hamont bleven bedongen perdon ende gaven soe de plaetse over, die den Almirante alles in genade nam, mits belovende getrouwelick bij heur vendelen te blijven, uytgeseit 2 persoonen, die hij om particuliere respecten dede hangen, temeer soe den eenen mede binnen Weert gemutineert hadde, ende bleeff dien dach voorts daer, ende de reste van sijn leger quam ontrent Weert.

Desen dach begonnen wederom bijeen te commen de Staten van Hollant om te resolveren opt stuck vande contributien ten oirloge ende t'compasseren vande lasten tegen de consenten, daerinne veele swaricheiden te overwegen vielen, mits tbeleg vande Grave lang aenliep. Op dese dachvaert werde behendelick een voorslach gemaeckt, of men niet en soude connen middelen, dat den viant van Oisteinde ende ons leger vande Grave tooch, ende alsoe bequame een stilstant van wapenen voor een tijt, maer die saecke was soe rau ende de gemoederen soe ongedisponeert, dat tselve niemant en smaeckte, hoewel de costen van onse oirlogen ende de onmoegelickheit van die te vervallen ende de quade menage van deselve daer seer geexaggereert werden, dan dien niettegenstaende werde verstaen in de oirlogen te continueren, waerinne de Noorthollantse steden ende sonderlings eenen Steenhuys van Alckmaer seer animeus waeren, hoewel sommige verre siende daerin seer becommert waren, achtende dat sulcke voorslaegen niet geschieden sonder dat daertoe secretelijck yet sij gehandelt geweest. Anders besloten de Staten te schrijven aen Sijn Ex^{cie} om dat beleg

te verhaesten soe veel mogelijck, om noch eenigen tijt te hebben om voor Oisteinde dat vast benaut werde yet te mogen doen, ende oick omme de meijerie vanden Bosch te verbranden ende ruineren alle vouragie ende provisien ende so te beletten dat den Almirante niet beneden op de Mase en quame [1].

Den iij[en] Septembris was schoin weder. In tleger van Sijn Ex[cie] quamen wederom du Bois ende Stakenbrouck, hebbende wel 70 gevangenen ende over de 100 peerden vanden viant gecregen, soo se gisteren naer Weert togen. Den Almiraute sondt den Graef van Bel Jeosa den gemutineerden naer met 10 peerden ende sijn eigen rocken ofte casacke mette cruyse om dselve te bewegen wederom te commen ende heur te sweeren op t'cruys van sijn voors. habito ofte ordre, dat se betaelt souden werden, maer de gemutineerden en wilden nergens naer hoiren ende togen voorts naer Beringen, dat se meinden inne te nemen. Den Graef dat merckende,

---

[1] Deze brief werd den 9[en] daaraanvolgende door Maurits beantwoord, en wel op eene wijze, waarin eene zekere geraaktheid over de voortdurende inmenging van de Staten in de bijzonderheden der oorlogsvoering en over hun onophoudelijk aandringen op spoed en bezuiniging niet te miskennen is. „Wij hebben", schrijft hij, „uyt U. E. brieven van 2[en] deser verstaen de sorge ende ijver die U. E. dragen dat die stadt van de Grave ten eersten mochte onder de gehoorsaemheyt vande generaliteyt gereduceert worden .... maer wij en connen nyet nalaten U. E. in consideratie te stellen dat wij omme veele gewichtige redenen ende namentlijck dat den vijandt met zijne geheele macht veertien geheele dagen soo naer aen dit leger gelegen heeft, genootsaeckt geweest zijn, ons tegens hem te retrencheren ende daeromme den tijt nyet gehadt en hebben de approchen voor dese stadt sooseer als wij wel begeert hadden te advanceren. Ten anderen dat U. E. weten dat de stadt Grave eene van de sterckste steden vanden lande is, dewelcke de belegeringe voor lange verwacht heeft, ende daeromme met buytenwercken wel versien is, waeruyt U. E. lichtelijcken mogen considereren dat diergel. steden nyet soo lichtelijck en connen ingenomen werden. Wat de behoefte van materialen aenlangt, en weten wij nyet dat tot dese belegeringe meer gelevert oft begeert zijn als voor eenige vande voorige belegeringen van importantie, mer te contrarie worden wij bij de commisen geinformeert datter eer weyniger alhier als voor eenige andere verbesicht zijn ...... Soo veel de Duytsche ruyters aengaet en connen wij nyet raetsaem vinden dat deselve affgedanckt worden tevoren ende eer de stadt verovert sal wesen. Want anders nyet mogelijcken en is d'ordinarise wachten van soo grooten begrijp te besetten, oft anderssins sal den vijandt middel hebben alsoo veel volcx binnen de voorsz. stede te brengen als hem believen sal.

Ende belangende tgene U. E. ons voorder geschreven hebben van t'affbranden van t'fourrage tusschen de Grave en den Bosch, en connen wij U. E. nyet onthouden dat wij dagelijcx soo veel doen halen als voor dit leger vannoode is, alsoo dat se daer deur seer begint te minderen, maer in soo verre den vijant hem met sijn leger tusschen den Bosch ende hier soude begeven, en soude tvoorsz. affbranden nyet veel helpen. Want hij de geheele Peele, Kempelant ende de langestraet achter hem heeft, ende daeruyt soo veel fourage can halen, als hij vannoode soude hebben.

Vande comp[ien] die U. E. begeert hebben gereet gehouden te worden, omme in den Bommelerweert oft elders gesonden te worden, in soo verre den vijandt hem derwaerts soude willen begeven, hebben wij voorlange vijftien tot dyen eynde gereet gehouden ......" enz. (Lias loopende 1602).

sondt den Almirante sijn casac wederom ende tooch selfs in haeste voorts naer Diest om op de behoudenisse vande plaetse aldaer toe te sien, doch dvoors. casacq werde op den avont van eenige onse ruyteren genomen ende naer in ons leger gebracht. Den Almirant creegh tot Hamont een advertissement dat Sijn Ex^{cie} 2^{m} peerden ende 3^{m} man den gemutineerde te hulpe sondt, waerom hij weder wechtooch van Hamont naer Weert. In tleger van Sijn Ex^{cie} quam Lantgraef Philps, broeder van Lantgraef Lodwich tot Dermstadt om tleger te besien. De reste vande 8 compagnien van Graef Ernst quam mede daer, ende men creegh een geintercipieerden brieff bij een Italiaens capitein geschreven aenden Marquis van Bosco vanden 28^{en} verleden, daeruyt men sach den heelen staet van heur leger, te weten dat tselve sonder gelt, vivres ende sonder cruyt ende amunitie van oirloge was ende daerom gansch in desordre, ende tot alteratie geset, dat se daerom oick hadden moeten aftrecken, dat de Italianen uytermaten qualick betaelt waren ende veel verloopen, omdat Spinola op sijn coopmans tvolck wilde chicaneren, ende dat in plaetse in voorleden jaren men onder heur mer hadde gesproocken van steden ende sterckten te winnen, men nu mer sprack van verliesen, van wijcken ende retraicten te doen, sonder macht om een schuyre te konnen forceren, ende soe de saken niet geremedieert en werden, dattet mette Nederlanden haest soude wesen gedaen; dat wel 12 ofte 13^{c} man te peert ende te voet gemutineert waren ende naer Hamont getogen, ende dat apparent was, dat se alle daegen toeloop souden crijgen, ende dat daerentusschen de saken van Oisteinde noch in minder hoipe waren als oit te voren. Snachts werden de approchen seer genaerdert, ende d'Engelsen quamen naer bij de grachte tegen de pointe van tbolwerck achter het clooster ende begonnen daer een corps de guarde te maken, hoewel den viant noch langes heen buyten de grachte lach van tselve bolwerck aff tot aen t'ravelijn voor den steenen beir.

Den iiij^{en} Septembris was schoin weder. In tleger van Sijn Ex^{cie} quamen 2 gesanten vanden Coning van Achijn in Sumatra om met hem te confirmeren seeckere alliantie bij onse coopluyden aldaer metten Coning gemaeckt. Sijn Ex^{cie} was sieckelick geworden aen een quade keele ende creegh een starcke coortse daertoe, twelcke veele seer bedroefde. Daerentusschen hadde een berchvercoper wesende bij de gemutineerde ende genaemt Papauken laten weten in ons leger, dat den Almirante scheen heur met gewelt te willen vervolgen, ende indien hij daerbij persisteerde, dat se dan wel lichtelick te bewegen souden wesen om alles bij Sijn Ex^{cie} te commen, indien d'selve heur dienst begeerde. D'approchen werden daeronder seer

gevoordert. Men ging evenseer voort mette gaelderie in tquartier van Sijn Ex^{cie}, ende aende sijde van Graef Willem was een gaelderie bestedet deur de principale grachte vande stadt om te commen aende suytoostface van tbolwerck aende Hampoorte, die men op d'een sijde tegen de canon most vrijen voor 5^{m} £, welcke gaelderie van dage begonst in de grachte eirde te werpen. D'Engelsen quamen mede dicht op de grachte ende maeckten daer een goet corps de guarde, Tsavonts werde Jacob vanden Bosch, ingenieur, droncken wesende ende hem niet willende wachten, in de approchen doot geschooten. Den Almirante lach van dage te Weert stille.

Den v^{en} Septembris was schoin weder. Sijn Ex^{cie} dede bij hem commen de 2 gesanten vanden Coning van Achijn, wesende d'een sijn Almirael ende genaemt Seri Mahomet, ende d'ander een eedelman, geseit neeff vanden Coning genaemt Meras San. De principaelste van heur legatie was geweest vanden Raet vanden Coning, genaemt Abdul Zamet. Dese was in Zeelant sieckelijck aengecommen ende gestorven. Sijn Ex^{cie} dede se vande schepen halen met een vane ruyteren geheel gewapent tot een pracht ende manificentie, ende quamen naernoen bij hem met veel cermonien vande handen om hooge te steecken ende te buygen op de wijse van heur lant, presenteerende eenen brieff van heur Coning in Arabiens geschreven ende met een translaet in Portugees, beide bij den Coning geteickent, ende versochten daerop contresignatie van Sijn Ex^{cie} ende confirmatie vande contracten bij den coopluyden gemaeckt. Sijn Ex^{cie} was noch sieckelick ende gaff heur audientie in sijn tente. Sij schoncken aen hem een poignart met een gout gevest met eenige gesteenten opgeset, een gouden cop ende een doose met een saxken met camphore, ende naer affscheit bleven logeren in de hutte vanden hofmeester. Heur accoustrementen waren bijnaest gelijck men schildert de pontifen in t'oude testament ofte de papen huydens sdaechs in ordre om misse te doen. Sij gingen naernoen deur den leger wandelen, daer tvolck seer naer heur liep, ende gingen ende reden de volgende dagen alomme alles besichtigen. De gaelderie werde desen dach aende halve mane in tquartier van Sijn Ex^{cie} aengebracht, daer men sulcx terstont in begonst te sapperen. Den Almirante vertoogh desen dach van Weert naer Keistinge, daer hij eerst snachts ten 12 uyren quam met een deel van sijn leger ende ruyterie. Hij dede sijn voetvolck meest tot Thoor logeren ende d'ordonnantien daer dicht bij, verspreidende sijn leger om beter commoditeit, maer de desordre was soe groot onder sijn volck, dat telcken noch al meer ruyteren naer de gemutineerden toe reden, immers desen dach reet uyten leger wech naer heur toe den eersten

corporal vande ruyteren van Graef Hendrick vanden Berge, genaemt Thomas Siller, wel met 50 peerden, daerom alle de compagnien vande ordinaris ruyteren seer swack werden, in voegen dat niet apparent en was, dat den Almirante daermede wat soude kunnen doen, hoewel hij noch bij hem hadde 8 stucken geschuts ende veel moite dede om de reste van sijn volck in devotie te houden.

Den vj[en] Septembris was stuyrs ende windich weder. Sijn Ex[cie] was noch al seer sieckelijck. Men ging mette sappe voorts in de halve mane ende men prepareerde om mede de mine te beginnen, doch omdat de plaetse niet genouch bedeckt en was, en begonste men die niet. Desen avont quam uyte stadt een Franchois van Sedan genaemt Havelyn met brieven vanden Gouverneur aenden Almirante op gisteren geschreven, houdende dat se in extremiteit waren, ende met Don Inigo ende alle de capiteinen geresolveert hadden mer 8 dagen te connen houden om tgebreck dat hij wel wiste, ende dit de laeste resolutie was, ende soe hij heur soude konnen secoureren binnen die tijt, dat hij dan tot sHertogenbosch tsavonts ten 10 uyren 10 schoten soude doen doen ende dry nachten achter een doen vieren. Desen Franchois was bewillicht uytegaen, op hoipe dat hij deur tleger soude konnen commen ende de brieven aenden Almirante brengen, maer commende in ons leger gaf hem ende sijn saecke te kennen, ende seide voorts dat t'meeste gebreck in de stadt was van volck, canoniers ende medicamenten; dat in stadt wel 500 gequetst ende doot waren, meest vande Duytsen ende een Italiaens capiteyn doot; dat teruyt in de stadt seer gespaert ende gemenageert wert, ende dat se de loden goten wech namen om loot te gieten; dat 2 groote stucken gedemonteert waren, dan dat se 4 ofte 5 goede stucken hadden met veel cleine stucxkens; dat se noch wel 900 man in stadt waren, maer dat sulcx weinich was ten opsien vande wercken buyten, die se niet en conden verlaten sonder al te verliesen; dat oick geen geldt voor de soldaten in stadt en is; dat se veel mijnen hebben in de bolwercken binnen ende in de wercken buyten, maer eer om t'mineren te beletten als om yet te doen springen; dat se veel volcx verliesen, omdat ons volck soe dicht onder de walle is; dat in alle grachten water was totten riem toe, ende dat een overcomtste over de grachte gemaeckt is onder de brug vande berchpoorte; dat travelijn voor den steenen beir niet en doocht, ende dat een clein dixken daeraen leggende twater in de grachten hout; dat men aende oistsijde tgeschut over de Mase behoort te stellen ende daermede te schieten deur den houten beir, waerdeur men op den rugge sal schieten

tvolck in de groote halve mane leggende, die sonder confusie daeruyt niet en konnen commen, mits alle tvolck vande stadt buyten leit op een compagnie Duytsen naer; dat tvieren onlangs in stadt was gedaen alleen op hoipe van een contresignael te crijgen, twelcke niet en geschiede; dat vanden Almirante geen ander advis was gecommen als van 2 swemmers ende een duyve met brieven ingecommen, ende noch een ij^e duyve in stadt was gecommen metten draet om den hals maer de brieven verlooren hadde, in somme dat hij last hadde om van Grobbendonck adresse te nemen om selffs bij den Almirante te commen ende niet om bij monde yet te seggen dan in cas van verliesen van sijn brieven, in welcken val hij seggen soude dat se over de acht dagen niet en konden houden, ende bij hoipe van secours dat men dan de voors. signaelen ten Bosch soude doen, in welcken val sij noch heur beste souden doen om eenige dagen langer te houden. Sijn Ex^cie dit verstaen hebbende nam voor op morgen een aenval op de voors. halve mane te doen om eenich voordel daerop te nemen ende de saken cort te maken.

Den vij^en Septembris was windich weder. Sijn Ex^cie bleeff noch al sieckelick. Vrouch werden veel musquettiers in de loopgraven gesonden, ende alleer den aenval noch aenging, werde de capitein du Puis dootgeschooten. Daernae deden de Walen ende Franchoisen een aenloop op de halve mane, forceren die ende driven den viant daeruyt, daeraf 10 doden op de plaetse bleven leggen. De reste most alles in de grachte vande stadt springen om heur te salveren, daertoe heur wel te passe quam dat de grachte ondiep was. In dit forceren werde gequetst ende gevangen den capitein Jaques de Visé met den lieutenant van Seridos ende in stadt gebracht, maer omdat binnen in de halve mane geen bergen en was ende de walle vande stadt daerop flanqueerde, mosten de onsen de halve mane mettet verlies van eenige personen verlaten, waerdeur den viant weder daerinne quam, ende stack terstont deur een mine recht tegenover onse gaelderie ende begonnen in de gaelderie te schieten, waerom Sijn Ex^cie last gaff een paer halve canons in de gaelderie te brengen ende die inne te schieten, ofte soe de gaelderie des niet en soude konnen verdragen een petart te stellen in tgat vande mine vanden viant, twelcke naernoen geschiede, ende de petart dede sulcke operatie, dat de hele mine instorte ende toeviel met een stuck van onse gaelderie, soe dat niet van noode en was sulcx met een halve canon te beprouven. Daernaer werde vande onsen den trommel geslaegen ende stilstant gemaeckt om te vraegen naer den capitein Visé ende lieutenant voorn, die men doen verstont in stadt

gevangen te wesen, ende dat se heur goet quartier ende tractement souden doen. Naernoens quam een Duyts uyte stadt over, seggende dat se geen gelt en cregen, dat wel 300 gequetst ende doot waren, dat men seide dat se de plaets mer 6 ofte acht dagen noch souden houden, dat de Duytsen ende burgers tbeleg al moede sijn, dat de compagnie van Cuiter alleen in stadt leit, dat se noch cruyts genouch, maer weinich loot hebben, ende dat t'eeten genouch in stadt is. Op den avont dede Sijn Ex^cie^ logeren in de walle vande halve mane op de noortsijde vande gaelderie aen tgat bij de petart geslagen, ende ten 11 uyren vallen wederom aen ende verdrijven den viant uyte pointe vande selve halve mane. Snachts werde een brieff uyte stadt geworpen, houdende (sonder naem) dat hij veel brieven uyte stadt hadde geworpen, maer niet konnen vernemen of die in handen gecommen waren, dat veel gequetsten ende doden in stadt waren ende anders noch ontrent 800 soldaten ende 30 tonnen cruyts, dat men sijns oirdels de stadt aentasten moste aen t'ravelijn voor den houten beir om twater af te laten, ende oick aenden steenen beir, dat de ravelijnen daervooren niet en dochten ende dat den Gouverneur ontwijffelijck sal parlamenteren soe haest die verlooren sullen wesen, ende indien sijn brief ter hande quam, begeerde hij een signael met een wit vaentgen aende batterie daer een houten heilich op stont. Desen nacht sterff den capitein Visé in de stadt van sijn quetsuren. Desen dach vertogen uyten leger van Sijn Ex^cie^ de gesanten van Achijn, ende mits tijdinge quam dat de gemutineerden thuys te Grobbendoncq ingenomen hadden, schreeff Sijn Ex^cie^ een brieff aen deselve, daerbij hij heur aenboot alle hulpe ende assistentie, indien den Ertshertoge heur met gewelt soude willen forceren, ende sondt die met een trompetter aen heur om heur gemoederen te sonderen ende sien of se gehoor souden willen geven.

De Staten Generael schreven desen dach in faveur van eenige Portugesen aenden Raet van Engelant, dat sij de executie van tplaccaet vanden jare 99 tegen de Spangiaerden ende heur goederen gemaeckt hadden gesurcheert, ende dat se van nieus mette Portugesen gehandelt hadden, om dies niettegenstaende op Portugael te traficqueren, twelcke bij eenigen alsoe doorgedreven was. Soe beswaerlijck ist in een populaire staet yet stabels ende vast te houden.

Den viij^en^ Septembris was seer buych ende stormich weder. Sijn Ex^cie^ was noch al sieckelick, ende ontfangen hebbende den brieff uyte stadt geworpen, dede het versochte signael doen ende voorts sijne gaelderie repareren ende twee minen beginnen om te commen inde walle vande halve

mane, daer hij evenseer dede sapperen. D'approchen werden mede gebracht tot aende grachte van t'ravelijn voor den houten beir, daer hij laste, dat men volgende t'advertissement uyte stadt gecommen nu meest wercken soude. D'Engelsen waren met heur approchen gecommen tot op de grachte aen tbolwerck achter t'clooster, om daermede een gaelderie te beginnen, maer Sijn Ex^{cie} gaff nu last, dat men d'approchen daermede beleiden soude naer t'ravelijn voor den steenen beir, waerom sij vande voors. approche daer heen begonnen te gaen, ende oick langes den dijck, om soe mede daeraen te commen. Vanden Almirante verstont men, dat hij was commen logeren te Thoor, Hooren ende Wessem, volgende noch al sijn voornemen van tjaer 98, dat was om sijn leger altoes op den neutralen te logeren. De vrou van Helmont hadde geobtineert beloften vanden Almirante van haer huys te mogen neutrael houden, waerom Sijn Ex^{cie} van daege sijn volck daeraf dede commen ende de plaetse oick neutrael maecken. Hij schreeff oick een tweeden brieff aende gemutineerden van inhout als boven, die hij heur sont met twee ruyters, die naer heur willende rijden om mede te muyten, gevangen waren geworden, ende aen dewelcke hij heur rantsoen ende peerden hadde geschoncken, niet anders wetende of sij en waren noch te Grobbendonck, dan desen nacht maeckten sij een aenslach op t'casteel van Hoochstraten, ende namen tselve in om heur daer te stellen ende te verseeckeren.

Den ix^{en} Septembris was stilder weder. Men arbeide seer om aende twee ravelijnen voors. te commen. Daerentusschen opende den viant wederom een mine in sijn halve mane ende schoot met musquetten daeruyt, soe dat d'onsen daer de eene mine mosten verlaten, ende daerover werden gequetst den lieutenant van Dussau ende anderen, waerom Sijn Ex^{cie} wederom last gaff d'selve met een petart in te slaen ende terstont in tgat te gaen logeren. Recht eer de petart sloech, werde in een batterie dootgeschooten den soin van wijlen den oversten Helling, die lieutenant vande garde van Sijn Ex^{cie} was, ende daer gecommen om de petart te sien spelen. So haest de petart wederom met seer goede operatie geslagen hadde, ging ons volck in tgat logeren, daerover seer aen beiden sijden geschooten werde, in twelcke dootgeschooten werde den capitein la Gravelle, die onlangs de compagnie van Hamelet hadde gekregen. Daerentusschen was de approche gebracht tot aen t'ravelijn voor den houten beir, daer seer gearbeit werde. De voorn. trompetter quam te Hoochstraten bij de gemutineerden mette brieven van Sijn Ex^{cie}, maer sij en hadden die niet willen openen, ende hadden se gestelt op den draeyboom, daer se die terstont harquebuseerden,

seggende geen brieven van Sijn Ex^cie^ te willen hebben noch te ontfangen.

Den x^en^ Septembris was tamelick weder. Sijn Ex^cie^ sondt een trompet aen stadt met een brieff, houdende dat hij wel wiste, dat se in extremiteyt waren, doch dat hij se goet appoinctement soude geven, indien sij met hem handelen wilde. Sij ontfingen den brieff, lieten den trompetter buyten ende schreven daernaer wederom, dat se verwondert waren dat Sijn Ex^cie^ schreeff dat se in extremiteit waren, aengesien d'selve heur noch niet een voet eirde en hadde affgenomen, ende daer sij noch van alles genouch hadden. Nietemin seiden in t'afgaen tegen den trompet dat hij nu hadde moeten buyten blijven, maer als hij weder quame, souden sij hem inne laeten. Naernoen openden sij wederom een mine in de voors. halve mane, maer die werde oick met een petart ingeslaegen, soe dat men allenskens naerder in de halve mane quam, ende aen travelijn voor den houten beir begonst men mede te sapperen ende gereetschap te maken om met een mine daerin te gaen. Desen dach vertoogh uyten leger naer Hollant den jongen Lantgraef van Hessen, gisteren hier gecommen. Snachts namen d'Engelsen aen heure sijde inne twee insnijselen in den dijck, in vougen dat den viant daer nu mer een insnijssel noch en hielt recht voor t'ravelijn. Men plante mede twee veltstucken over de Mase tegen den steenen beir aen om wat in flancke te schieten.

Den xj^en^ Septembris was eerst nevelich weder, maer werde naer schoin. In Hollant was in de leste dachvaert seer geclaecht, dat Sijn Ex^cie^ met dit groote leger voor de Graef was gevallen ende daer de belegeringe soe lang ende so swaer maeckte van graven ende delven, dat men naulijcx en sach waer de middelen te haelen om te connen continueren, ende daerom werde goetgevonden dat uyt elcke stadt eenige vande belhamers ofte voornaemste gecommitteerden mette Staten Generael naer Sijn Ex^cie^ souden gaen hem remonstreren den noot van tlant, ende porren dat dese belegeringe mocht ten einde gebracht werden ende de overgroote costen vanden leger geretrancheert. Desen waren nu mette Staten Generael tot Nieumegen gecommen, waerom Sijn Ex^cie^ vrouch convoy sondt om heur in tleger te haelen, daer se op naernoen quamen met een opgetogen seil om wel wat te seggen, maer siende naer de wercken vanden leger, en was niemant die eerst spreecken dorste, ende hoewel sij lang in tleger bleven, en deden sij nochtans anders niet als helpen delibereren op de voorvallende saken ende op tcontinueren ofte afdancken vande Duytse ruyteren. Met heur quam mede in tleger de heere Sidnei, Gouverneur van Vlissingen. Sijn Ex^cie^ dede die vande stadt wederom sommeren ende thoinen copie vande

brieven bij heur den v^en geschreven, daeruyt bleeck, dat se in extremiteyt waren, maer sij persisteerden noch geen gebreck ofte reden om over te geven te hebben, ende dat se sulcx alleen geschreven hadden om heur secours te verhaesten, doch snachts vierden sij seer op den toorn ende d'onsen begonnen te mineren in tvoors. ravelijn. Desen dach werde gevangen in ons leger gebracht een corporael met veel ruyteren van Grobbendonck, die gecommen waren om op tleger eenige advantagie te vinden.

Den xij^en Septembris was schoin weder. De Staten reden alomme de wercken besichtigen, die se groot ende veel vonden. Daerentusschen mineerde men evenseer om in tvoors. ravelijn te commen, ende mede aende halve mane, daer een mine tot binnen deurgesteecken werde, ende een persoin deur ging tot in de halve mane, daer hij weinich volcx sach, waerom de onsen tgat grooter sneeden, ende begonnen op de sijde te graven ende logeerden alsoe naernoens binnen in deselve halve mane, die den viant sulcx een stuck weegs most verlaten. Desen dach was tweemael brant in t'Engelse quartier, daer veele hutten affbranden. Snachts siende de viant dat se de halve mane niet langer houden en conden, ende dat ons volck dapper mineerden in tvoors. ravelijn, verlieten sij tselve ravelijn met alle de halve mane totte berchpoorte toe, daer de halve mane een flanck hadde ende afgesneden was, alwaer sij noch bleven leggen. D'onsen dat merckende vielen daerin ende verseeckerden heur daer ten besten mogelick om breder te logeren. Den viant verliet mede een corps de guarde, leggende bijsijden de halve mane aende Hampoorte, in vougen dat se heur desen nacht bijnaest alles in de stadt beslooten ende deden seer op heur toorn vieren.

Den xiij^en Septembris was tamelick weder. Sijn Ex^cie was nu al vrij wat gebetert ende begonst weder selffs rontsomme te rijden. Hij dede seer wercken in de halve mane ende in t'ravelijn om aende grachten vande stadt te commen ende gaelderien te mogen beginnen, omdat die van Graef Willem seer langsaem voortsging, als moetende gemaeckt werden op de preuve van geschut, ende so se tedegen in t'ravelijn quamen, werde bevonden dat besijden den houten beir een dam in de gracht lach, daer eerst eenige soldaten overliepen tot aende pointe van tbolwerk vande stadt, ende naer mede Graef Ernst selfs met veel capiteinen, ende bevindende dat men hen vrij logeren conde aende face van tselve bolwerck naer de reviere, dede Sijn Ex^cie last geven den dam te blinden, maer die vande stadt dat merckende, begonnen seer van tbolwerck voor de berchpoorte op dien dam ende retenue te schieten, so dat men tselve met gabions ende swaer van eirde moste blinden. Die vande stadt vierden snachts wederom ende derde-

mael seer van heuren toorn. Desen dach quamen in den Haghe eenige gedeputeerden van Zeelandt, clagende dat voorseecker noch ses galeijen van Spangien naer Sluys quamen ende versouckende daertegen assistentie van volck ende schepen om heur landt te besetten ende te bewaren.

Den xiiij[en] Septembris was windich weder. In tbolwerck aende Mase achter den houten beir begonst Sijn Ex[cie] te doen sapperen, ende meinende dat tselve die vande stadt bewegen soude om te parlamenteren, dede hij heur wederom sommeren bij brieven, maer sij schreven wederom, dat se behouden den dienst van heure Princen ende heur eigen eere, met Sijn Ex[cie] noch niet handelen en konnen, hoewel men verstont dat Jeronimo Nobili heur beste ingenieur dootgeschooten was. Daerentusschen schooten sij seer van tbolwerck voor de berchpoorte op de sappe aende Mase, daer men doende was om met 2 minen daer in te gaen. D'onsen daertegen schooten oock seer, sonderlings naer de brug voor de poorte, daer se de blinden so afschooten, dat men sien conde, wanneer yemant over de brug overging, waerdeur sij snachts oock verlieten de halve mane voor deselve berchpoorte ende weecken daer heel in stadt. De gaelderie van Graef Willem ging langsaem voort, omdat se met groot gevaer gemaeckt werde, ende was desen dach gecommen tot op ontrent 18 voeten diep in de grachte. Die vande stadt vierden snachts nu de vierdemale seer, ende op tuytgaen van tvier schoten sij 2 schooten, sonder dat wij wisten wat se daermede meinden, hoewel men claerlick sach dat dit al nootvieren waren. D'onsen daertegens brachten een stuck in t'ravelijn om te emboucheren de stucken vanden viant, die van tbolwerck voor de berchpoorte naer onse sappe schooten.

Den xv[en] Septembris was windich, regenich weder. Men arbeide seer aende 2 minen in t'bolwerck aende Mase ende aende sappe, die se van dage brachten tot aende parapet toe, ende eenige liepen langes de voet van t'bolwerck om tot aende blauwen toorn aende haven, ende bovendien begonst men noch een batterie in de halve mane te maken om te schieten tot op de grachte van tbolwerck voor de poorte. Sijn Ex[cie] dede die vande stadt wederom sommeren, maer sij seyden alsnoch te persisteren bij heur voorgaende antwoorde. Nietemin vierden snachts wederom ontrent een half uyre lang, twelcke velen deden vermoeden dattet met heur haest gedaen soude wesen, niettegenstaende wat mine sij oick thoinden. De Staten waren desen dach alles bijeen ende besoigneerden lang om te weten of den staet van tlant soude konnen lijden den Duytsen ruyteren noch in dienste te continueren om te sien, of men met dese occasie noch yet soude kon-

nen doen, maer vonden goet eerst te sien wat uytcomtste dit beleg soude nemen.

Den Ertshertoge mogelick hoipende dat de stadt Graef noch wat soude houden, hadde tleger vanden Almirante van Thoor naer hem ontbooden, ende soe d'selve tot voorbij Beringen was gecommen om in Brabant te trecken, dede hij op van dage arresteren een seer regoureusen ban ende verclaringe tegen de gemutineerden, proscriberende d'selve aen lijve ende goet, op hoipe van heur te Hoochstraten te opprimeren eer sij starcker wierden ofte eer Sijn Ex^{cie} vande Grave soude konnen commen. Den inhout des bans was dese.

Alsoe wij onsen leger hadden doen vergaderen om te ontsetten de stadt van Grave, die de viant belegert heeft, ende alwaer de soldaten daerinne sijnde sich vroomelick verweeren ende grooten prijs ende eere behalen, ende gaende selffs in persoone om dit in twerck te stellen, sijn bericht geworden dat sommige soldaten van onsen voors. leger die seer naebij des viants leger was, onder schijnsel van te willen mutineren, om te bekommen tgene sij valschelick vorderen hun schuldich te sijn, hebben schelmsche wijse verlaten hun vendels ende vanen, ende naer vele aenslagen op verscheiden plaetsen, hebben bij schelmachtige ende verradelicke middelen ingenomen het casteel van Hoochstraten, gevende bij vele ende krachtige teeckenen te kennen, dat sij tracteren ende correspondentie houden met onse vijanden ende sich met hun willen behelpen, twelck bij alle redenen ende wetten verboden wert, ende noyt bij andere soldaten geplegen is geweest, maer ter contrarie degene, die hiervooren in mutinatie waren als de vijant eenige van onse steden belegert heeft, off dat wij volck van doen hadden om eenige oorlochsverrichtinge, sijn uyt de plaetsen gecommen daer sij waren, ende ons gedient met grooten ijver ende gehoorsaemheyt, ende alsoe de principaelste oproerige van dit verraedt ende schelmachtige daet sijn persoonen, die men niet off seer weinich schuldich is, als wesende korts herwarts over aengecommen, ende andere die geweest sijn in de alteratie van Diest, Waerdt ende Karpen, alwaer men onlancx afgerekent ende betaelt heeft tgene men hun schuldich was, jae is volck die gewoenlick sijn muterijen op te stellen, om deur dien middel te genieten het gelt vande contributien, sonder ons eenigen dienst te doen, ende die dandere bedrogen, bedwongen ende opgerockt hebben om desen verradelicken handel te helpen aenstellen, waerdoor wij belet worden in het volbrengen van het ontset van hunne belegerde medegesellen ende spitsbroeders, ende voorts alle andere goede voortgangen, die wij tegens onse vijanden

souden mogen doen, ons oversulcx verobligerende onse wapenen tegen hun te keeren als tegen onse eygen ende inwendige vijanden, jae schadelicker dan die, overmits des viants macht daerdoor grotelicx wort vermeerdert, ende naedemael dit feyt is nieu, vuyl, leelick, van quade consequentie ende waerdich om exemplaerlick gestraft te worden, daerom soe ist, dat begeerende te versien tot onderstant vande gemeene saecke ende welvaert van onse vassalen ende onderdanen, ordineren ende bevelen aen alle soldaten ende persoonen van hunnen aenhang op t'casteel van Hoochstraten sijnde, ofte die aldaer oft in eenige andere plaetsen onder schijnsel van gemutineerde sich bij hun sullen vougen, dat sij binnen dry dagen naer de publicatie van dese wederkeeren naer hunne vanen ofte vendels, oft wel sich presenteren aenden Gouverneur van Liere ofte van Herentals om hen naer hunne voors. vendels te bestellen, alwaer sij sullen rustelick ende vredelick ontfangen worden, gelijck off dese alteratie niet geschiet en ware, hunlieden belovende in princelijcke woorden ende trouwe, dat nu noch in toekomende tijde sij om dese sake niet gestraft noch ondersocht sullen werden, alwaert schoin sake, dat sij ware vande principaelste muytmakers, maer sullen getracteert werden met goede gunste ende affectie, gelijck wij oock hun volcommen vernoeginge willen doen geven, als aen persoonen, die wij alles goets begeeren, ende indien sij sulcx niet en doen, dvoors. dry dagen overstreken sijnde, soo diegene jegenwoordelick bij hun wesende als andere, die sich met hun souden moegen vuegen, hebben wij van nu voor alsdan verclaert, ende verclaren voor rebellen, verraders ende schelmen, gecommitteert hebbende crimen lezæ majestatis in primo capite ende oversulcx verwesen totter doot ende hunne goederen verbeurt, dewelcke wij willen terstont geincorporeert ende toegeschreven te werden aen onse domeynen, gevende oirloff aen allen ende eenen yegelicken van wat qualiteyt, conditie ofte staet sij sijn, de voors. gemutineerde vrijelijck te mogen dootslaen sonder eenichsints te misbeuren, wien van hun dattet oick sij, alwaert onversiens ofte andersints soe het hun lichtelicxt ofte best mogelick sal wesen, ende wien dattet sij die sulcke dootgeslagen sullen hebben, sal voor elck hooft vande voors. gemutineerde gegeven worden thien croonen ende voor degeene die geweest hebben ordinarise officiers hondert croonen, ende voor die sij noemen vanden Raede, Sergeant major, Gouverneur vande cavallerie twee hondert croonen ende voor den electo vijff hondert croonen, ende soe verre degeene die hun alsoe dootslaen oft ombrengen sullen van hun eygen volck waren, denselven vergeven wij hun misdaet, ende sullen hun de voors. sommen doen uytreycken. Voorts ordineren

ende bevelen wij aen allen rechteren ende justicieren van onse legers, staten ende landen, dat sij bij inventaris doen opteeckenen ende arresteren alle de goederen, roerende ende onroerende, die de voors. gemutineerden ende elcx van hun sijn hebbende, mitsgaders de klederen ende andere diergelijcke dingen hun vrouwen ende kinderen toebehoorende, welcke goederen wij willen dat gestelt worden in handen vanden depositaris van onsen leger, ende daervan een certificatie gesonden aenden superintendent vande justicie vanden voors. leger om alle deselve te doen incorporeren aen onsen domeynen, aen dewelcke wij die van nu af aenwijsen ende bevelen allen ende een yegelicken, die eenich gelt ofte andere dingen den voorn. gemutineerden ofte heuren vrouwen ende kinderen toebehoorende, te pande, in wissel, depost, ofte in bewaernisse hebben in wat manieren dattet sijn mochte, dat sij deselve niet wederom en geven, maer ons aenbrengen ende openbaren om die te confisqueren soe voors. is op pene van te verbeuren alle de goederen van degeene diet sullen verswijgen ende voorts arbitralijck gestraft te worden, ende aengesien de leelicheyt van tfeyt ende quade consequentie, die daeruyt soude geraecken te spruyten voor andere Princen, aen wien tselve soude mogen gebeuren in hun legers, indien so quaden beginsel ende bestaen niet gestraft en worde. Wij bidden ende versoucken den Keyser ende Coninck van Spangien onse heere ende broeders, ende alle andere Coningen, Princen ende Potentaten in wat plaetse ende landen de voors. gemutineerden sullen sijn oft goederen hebben, te willen bevelen, dat men deselve aentaste ende ons toeschicke,. mits oversendende de voors. getuygenisse in der vuegen, ende ten eynde als boven verhaelt is, wesende willich tot heurl. versoeck tselve oick te doen in onse landen ende heerlicheden tot allen tijden sij sulcx op ons begeren sullen. Van gelijcken verbieden wij de voorn. kinderen ende vrouwen vande gemutineerden te gaen ter plaetse, daer sij sijn, noch met hun handelen oft tracteren bij geschrifte, noch bij monde geduerende de voors. alteratie op lijffstraffe, toelaetende aen een yegelick deselve te vangen ende afsetten sonder misbeuren indien sij gaen, ofte datter suspicie is, dat sij souden willen gaen naer hun voors. vaders ende mans, maer willen dat sij binnen dry daegen hun vertrecken uyt onse landen ende daer niet weder inkeeren sonder onsen oorlof op pene als boven. Oick bevelen wij dat niemant van binnen oft buyten ons landt onder pretext oft decksel van coopmans, soetelaers, vivandiers, dienaers oft andersins den voorn. gemuytineerden eenigen dienst, bijstandt oft toevoeringe doe van eedtwaren, munitien ofte andere dingen, noch aen

hun knechten, peerden, ofte yet dat hun aengaet, al waert voor hun gelt, op lijffstraffe ende andere geltboeten ter arbitragie van onse rechters naer den heysch vande sake ende qualiteyt vande persoonen, consenterende oick dat men se sal mogen dootslaen sonder te misdoen, indien sij bevonden worden in flagranti, ende dat men trecke uyt de boecken ende registers vande besoldinge vanden voors. leger de namen, toenamen, teeckenen ende plaetsen van waer de voors. gealtereerden ende hun vaders geboren sijn; ende soe verre daer meerder claricheyt van noode is, wij willen dat men derhalven informatie neme, opdattet claerlijck mach blijcken wie veroordeelt is, ende dat de voors. gealtereerden uytgeroepen worden in onsen palais ende ter plaetsen daer sij gebooren ende woonachtich sijn, soe binnen dese landen als in den lande vanden Keyser, Coninck van Spangien ende andere Princen onse vrienden ende geconfedereerde, voor schelmen, verraders ende onnuttige persoonen, gecommitteert hebbende crimen lezæ majestatis in primo capite, ende voorts meer, dat men tegens hun, hunne kinderen ende naercoemelingen executere de boeten tegens al sulcke bij alle rechten gestelt, waerin wij van nu aff hun verclaren, verwesen ende vervallen te sijn. Ende aen dengenen die oirsake sal wesen om dese muyterie te niete te doen ende ons overleveren degeene die beschuldicht sijn van diere, vergeven ende presenteren wij te geven eene eerlicke recompense, ende van gelijcken aen alle degene die daertoe helpen sullen, al waert saecke dat sij waren van deselve gemutineerde ende principaelste roervinckeu ofte officiers van dien. Ende opdat dit jegenwoordich placcaet onverbrekelick onderhouden worde, ende dat een yegelijck daeraff kennisse mach hebben, soo de generael vande lichte peerden, hooft vande benden van ordinancie, meester vande artillerie, coronnels, marschalcken, gouverneurs, oversten, capiteinen ende bevelhebbers, soldaten ende alle andere oirlochsluyden van wat state, conditie, qualiteyt ofte natien sij sijn, als alle andere onse vassallen ende onderdanen, wij willen dat tselve gepubliceert worde als ban publyck, ende daeraff copie autentycke gesonden aenden Licenciaet Jehan de Frias, Raet van Sijne Con. Ma. ende Superintendent vande justicie vanden leger herwaerts overe, opdat hij tselve oick doet achtervolgen ende int geheel ende in deel onderhouden, ende daervan een exemplaer geve aenden auditeur generael ende andere officiers ende persoonen diet behooren sal, opdat alle rechtsbancken van steden ende dorpen hem mogen adverteren van tgeene daervuyt volgen sal, ende hij ons tselfde consultere om daerinne te versien ende bevelen tgeene noodich sal wesen tot executie ende oprechte vol-

brenginge van tgeene hierboven verhaelt is. Ende van gelijcken willen wij dat oock copye autentyck gegeven sal worden aende heeren Jehan Richardot, ridder, hooftpresident van onsen secreten rade ende raet van onsen Rade van State, opdat hij oick voor soe veele hem aengaet dese onse ordinantie doe onderhouden ende achtervolgen, ende van onsent wegen bevele aen alle rechteren ende officieren van onsen lande van herwaerts overe tselve oock alsoo te doen depescheren ende onsen segel daeraen doen hangen. Gegeven tot Diest den xv^{en} dach van Septembry int jaer ons heeren duysent ses hondert ende twee.

Daerop veel consideratien vielen, omdat tselve scheen voor dese tijt voor onsen staet seer avantagieus, maer anderen meinden dat die proscriptie hiernae andere muterien soude voorcommen ende so intimideren dat niemant lichtelick meer soude derven muyten [1].

Den xvj^{en} Septembris was tamelick weder. Den viant schoot soe seer van tbolwerck voor de berchpoorte, dat hij de onsen schoot uyte sappe van tbolwerck aende Mase, omdat se heur niet genouch bedecken en konden. Met de minen ging men seer voort, in eene vande welcke veel waters quam als oft tusschen de eirde ingelegen hadde, ende doorgelopen wesende, werde de mine wederom drooch. Desen dach quamen in ons leger twee gesanten van Emden om van stadtswegen te versoucken assistentie aende Staten tegen den Graef, die met ruyteren ende knechten heur oirloch maeckte, ende alomme benaude ende besloot met veel cleine schantskens, ende daerenboven een groote schantse van vijff bolwercken dede slaen op Loegerhoorn, daer het diep vande Eemse dicht voorbij loopt, om soe de heele navigatie vande stadt te beletten ende te infesteren, ende dit alles, omdat sij naer sijn wille niet en hadden willen innewilligen verscheiden onredelicke schattingen, ende alles doen wat hij begeerde, ende naerdien dese viantlicke toesette ende fortificatie op de Eemse notoirlijck waren contrarierende het Delfsijlsche verdrach, daeraf de Staten van beyde de partijen versocht waren geweest beschermers te willen wesen, soe versochten sij tegen alle dien heur assistentie. Snachts vierden die vande stadt wederom seer weinich, als of se hadden willen thoinen, dat se niet langer de plaetse houden en konden.

Den xvij^{en} September was regenich weder. Men conde als noch weinich doen in de sappe aen tbolwerck vande Mase, omdat die van binnen soe

[1] Tegen dezen ban gaven de gemutineerden een uiterst scherp en satyriek tegenschrift in het licht, dat door van Meteren geheel is overgenomen.

seer schoten ende dat onse musquettiers niet genouch in defensie en schooten. De twee minen waren gebracht op de diepte van 40 voeten, maer men was seer becommert, of men die oick soude doen springen, ende of men daermede proffijt doen soude, uyt vrese dat de eirde meest buyten overslaen soude, daerom men noch al voort dede mineren ende de sappe voorderen soe veel men soude konnen. De gaelderie van Graef Willem quam soe verre dat de eirde al over de helft in de grachte lach, ende de Engelsen mede gecommen wesende tot aende grachte van t'ravelijn aenden steenen beir, hadden mede een gaelderie begonnen te maecken om aen t'ravelijn te commen, die al diep in de gracht bestont te commen, doch omdat die vande stadt te nacht niet en vierden nochte signael deden, hielt men het daervoor dattet met heur gedaen was. Sijn Ex^cie creegh tijdinge dat den Almirante op gisteren met sijn leger gecommen was tot bij Diest, ende scheen naer Hoochstraeten te trecken, waerom hij eenighe compagnien uyt Berck gecommen recht deur dede vaeren naer Bergen op den Zoem ende Bredae toe [1], ende van binnenslants mede derwaerts gaen wat eenichsints mocht ontbeert werden. De tijdinge continueerden noch al vande comste van 8 galeijen uyt Spangien onder t'beleit van Spinola om in t'Sluysche gat te commen. Oisteinde werde vast benaut ende de defensie coste soe veel ende tonderhout vanden leger te velde, dat de provincien scheenen daeronder te sullen smoeren. Desen dach werde in den Hage begraven de heer George Gilpijn, van wegen den Coning van Engelandt gecommitteert in den Raede van State, vier dagen tevooren gestorven, was een goet man, daer die vande regieringe wel mede heen wiste te commen.

Den xviij^en Septembris was seer regenich weder. Sijn Ex^cie dede vrouch

---

[1] De terugkeer der troepen in hunne garnizoenen onthief de burgerijen der versterkte plaatsen van een zeer drukkenden last, daar dikwijls zeer zware dienst van haar gevergd moest worden. Zoo schreven bijv. de Drossaart, burgemeesteren en schepenen van Breda den 24 Julij 1602 aan de Generale Staten: „Gemaent, jae als gedrongen worddende door Monsr. de Nassau, Gouverneur, om onse borgers te belasten dobbele wacht te moeten houden, ten aensien van het sober garnisoen jegenwoordig hier zijnde, daeraff oick een deel zoodanig is dat veele daeronder qualijck voor soldaten connen gereeckent wordden, vinden wij ons genootsaeckt tselve Uw E. M. voor te dragen met verclaringe dat de voorsz. onse borgers hen inde wacht, dewelcke bij een yder ordinarie geschiet, ten zesten daghe, zeer willich hebben bevonden, doch zoo de borgeren de voorsz. dobbele wacht, alsnu gebeurende, ten derden dage vuytnementlijck beswaert; gelijck bekent is, dat sij schier alle met hunne hantneringe den cost moeten winnen, alsoo andersz. hier oyck zeer solne negotien wordden gepleecht. . . . .” (Lias loopende, 1602). De Staten Generaal, buiten magt hierin te gemoet te komen, konden weinig anders doen, dan, zoo als uit hunne resolutiën van den 30^en Julij blijkt, „tzelve voor deze tijt te excuseren, ende hen vermanen dat zij in haerlieder goet debvoir alnoch voor zeeckeren tijt willen continueren.”

op de defensien vande stadt seer schieten om te beter sijn sappe te favoriseren, ende de Staten Generael begonnen de Engelsen, die seer claechden van armoede, te betaelen, ende niettegenstaende tversouck van Sijn Ex^{cie} om bij den capiteynen elcx selfs heur gelt te doen ontfangen, lieten sij evenwel tgelt in handen vanden gemeinen tresorier van Vere commen om hem niet te offenderen. Ontrent den middach sonden die vande stadt een tromslager uyt met een brieff, houdende dat se mette gemeine capiteinen ende officiers naerder geresumeert hadden de brieven van Sijn Ex^{cie} ende tevreden waren op den inhout van dien met hem in communicatie te commen, ende daertoe eenige persoinen uyt te seinden, indien Sijn Ex^{cie} beliefde wederom eenigen in stadt te senden tot ostagiers. Hierop schreeff Sijn Ex^{cie} wederom dat de saken tsedert sijn laetste schrivens seer waren verandert, soe dat hij hem aen tselve niet houden en konde, nietemin om te bethoinen wat goede affectie hij draecht aen alle vrome soldaten, dat hij noch evenwel in heur regard gaerne alles wilde doen, dat de staet van heur gelegentheyt daerinne sij nu waren, soude konnen toelaeten, ende daerom, indien sij op t'overgeven vande stadt met hem wilden handelen, dat se dan vrijelijck yemant mochten uytseinden, hij soude daertegens ostagiers in stadt schicken, op welcke antwoorde sij verclaerden tevreden te wesen gedeputeerden uyt stadt te senden, ende sonden op den avont oick datelick uyt de capiteinen Coret ende Jeronimo Pagarano metten schout, burgemeester ende een schepen vande stadt ende den tambourijn, daertegen Sijn Ex^{cie} in stadt dede gaen de capiteinen Rassart, Prince ende Hallart. Sij versochten vooreerst stilstant van schieten, voorts dilay van 10 dagen omme om secours te mogen senden, ende voorts daernaer met geschut, amunitie ende alle heur goet te mogen vertrecken, daerop Sijn Ex^{cie} accordeerde de versochte stilstant van schieten, maer seide niet te konnen accorderen den tijt van 10 dagen, nochte twechvoeren van geschut ende amunitie, als wesende tegen alle gebruyck, maer dat hij heur soude laeten vertrecken met vendelen, wapenen ende bagagie, ende daertoe assisteren met 100 wagens, des souden sij op morgen moeten uyttrecken, daeraf hij heur eenige articulen bij geschrifte gaff, die een van heenluyden snachts in stadt brachte, ende men sach aen heur mine wel, dat se daertegens niet veel en souden contesteren. Mette burgers handelde Sijn Ex^{cie} apart ende op een seecker ontwerp van verscheiden conditien, appostilleerde hij noch desen avont heur accoordt, om alsoo de burgers gecontenteert hebbende die vande soldaten af te scheiden. Heure poincten waren dese. 1° Vergetinge ende vergevinge van alle gepasseerde saken in

religie, administratie van officie, politie ende anders, ende voor allen personen tsij buyten ofte binnen de stadt gebleven, ende dat Sijn Ex^cie alle burgers geestelick ende weerlick sal nemen in sauvegarde. Dit werde geaccordeert. 2^e Versochten noch confirmatie ende continuatie van alle heur previlegien, als sij die voor de troubles ende daernaer bij tleven vanden Prince van Orangien H. M. als Pantheere hadden genoten. Dit werde mede geaccordeert. 3^e Noch vrij verblijven vande Catholijcken ende vrij exercitie vande Catholijcke religie in de kercke van t'nieu Bagijnhof, werde geseit dat se in alle billicheit getracteert souden werden sonder recherche als andere ingesetenen deser landen. 4^e Versochten noch dat de burgers, baginen, cruysbroeders, die van beide de capitelen metten pastoor vande stadt in heur cloosters ende huysen vrij souden mogen blijven sitten ende heur goederen gebruycken sonder annotatie ofte molestatie. Hierop werde verclaert als boven. 5^e Dat de burgers ses maenden tijt ende vrij paspoort souden hebben om in de steden ende landen onder den Ertshertoge te mogen trecken ende heure schulden van soldaten ende anders alomme te mogen innen. Item de officiers van ontvang om hun reeckeninge te hore te doen ende hun saecken te liquideren. Dit werde geconsenteert, mits dattet geschieden soude met kennisse vanden gouverneur ende magistraet. 6^e Dat alle geestelijcke ende weerlijcke personen binnen 3 jaren sullen mogen vertrecken alst hun gelieft, ende daerentusschen heure goederen verhandelen naer heuren sinne, ende die sullen willen gaen wonen ten platten lande ofte in neutrale landen, sullen heur goederen mogen vercopen ofte selffs administreren. Dit werde geaccordeert. 7^e Dat se de Hollantse gemene middelen ofte imposten niet en souden geven so lange sij frontier souden wesen, omdat se seer bedurven sijn; ende om de depopulatie vande plaetse te voorcommen, werde hierop geseit, dat se hem sullen moeten reguleren naer de ordre vande Staten Generael, die op alle naer redelicheyt ende gelegentheyt sullen letten. 8^e Dat de garnisoenen souden gelogeert werden op de Hollantse voet in ledige plaetsen ofte hutten aende vesten te maken om de burgers die weinich sijn niet te beswaren, gelijck sij vanden viant daermede niet beswaert en sijn geweest, maer gelogeert op servicie vanden hove, die in 14 jaren tijts wel 200^m ƒ daeraen te coste hebben gehadt, werde geseit dat daerop gelet ende gedaen soude werden naer behoiren. 9^e Dat de stadt nochte burgers in 2 jaren voor geene schulden gemaent souden mogen werden. Daerop werde geseyt als boven. 10^e Dat de burgers uyte stadt absent, in dienste ofte particuliere affairen wesende, mede in t'accoort sullen begrepen sijn. Dit wert geaccor

deert. 11° Dat de hoven uyter stadt grachten aengevult, daeraf octroij vanden hove ofte vestinge naer rechte vande stadt is, dat die sullen blijven aen heur eygenaers; werde geseit dat geexhibeert sullen werden de octroijen ende dan daerop gedaen sal werden naer behoiren. Met welcke conditie de burgers dien nacht noch gecontenteert werden. Desen dach quamen noch in tleger uyt de Almiraliteit van Zeelant Jan van Zanten, Schaep ende Rooseboom om aen te geven dat voorseecker noch ses galeijen naer Sluys quamen ende daertegen bij Sijn Ex^cie ende de Staten te versoucken assistentie van volck van oirloch, schepen, galeijen ende saloupen om tgat van Sluys te mogen bewaren ende beletten dat de galeijen daer, nochte op andere plaetsen geen haven, nochte voordeel en namen. Uyt Gelderlandt quam mede in tleger de heere Dort, ende oick uyt Hollant den commis Manrijcque met eenige penningen.

De Mase begonst desen dach te wassen, daerom Sijn Ex^cie te meer haeste dit accoort.

Den xix^en Septembris was seer regenich weder. Een capiteyn te nacht naer stadt gegaen, quam weder uyt ende versocht dat se in stadt mochten blijven tot Sondage toe, dat se alle heur peerden ofte die se te buyt becommen hadden mochten met nemen, ende dat se noch 50 wagens meer tot heur vertreck mochten hebben met vrijgeleide tot Diest toe, waerop eyntelick bij Sijn Ex^cie t'accoort gemaeckt ende bij die vande stadt aengenomen werde als volcht: 1° Dat se alles sullen mogen vertrecken met heur peerden, wapenen, bagagie, vliegende vendelen, slaende trommelen, brandende lonten ende cogels in de mondt. 2° Dat se sullen geaccommodeert werden met 150 wagens tot Diest toe, mits voor de verseeckeringe van dien latende 2 capiteinen. 3° Dat se sullen hebben paspoort ende convoy tot Diest toe. 4° Dat alle overloopers sullen vrij sijn. 5° Dat alle gevangens losgelaten sullen werden, 6° mits betaelende heur costen. 7° Dat alle officiers vanden Coning mede sullen mogen vertrecken, ende die de trouppen niet connen volgen, sullen in stadt mogen blijven ende in schepen vertrecken tot Maestricht toe, mits stellende cautie voor de schepen. 8° Dat d'amunitien van vivres ende van oirloge sullen moeten overgelevert werden sonder verminderen ofte verderven, op peine van nulliteit van dit tractaet. 9° Dat den Gouverneur de handt daeraen sal houden, dat de magistraet ende burgers werden betaelt van tgeene sij aende soldaten hebben geleent. 10° Dat se op morgen sullen vertrecken ofte bij faute van dien op tcasteel ende tbolwerck daerachter laten trecken 200 mannen van tvolck van Sijn Ex^cie. Sijn Ex^cie ende de Staten hadden

gaerne gesien dat den Gouverneur belooft hadde de schulden te doen betalen, ende daertoe werde den heere van Tijmpel in stadt gesonden, maer hij en wildet niet doen, nochte het tractaet soe teickenen, maer wilde wel de handt daeraen houden om sulcx te helpen procureren, in vougen dat men dat articel most veranderen als boven, ende doen teickende hij het accoort. Sijn Ex^{cie} sondt naernoen om de wech voor de Hampoorte te doen maecken ende prepareren tottet vertreck, ende die vanden Bosch mogelijck tijdinghe hebbende van dit tractaet schooten eenige signael-schooten, maer twas te laet.

Den xx^{en} Septembris was schoin weder. Sijn Ex^{cie} sondt wederom naer de stadt den heere van Tijmpel van te weten off den Gouverneur wilde blijven tot morgen ende de 200 man innenemen op t'casteel ende bolwerck, ofte van dage vertrecken, daerop den Gouverneur claechde, dat men heur seer precipiteerde, nietemin dat hij liever wilde vertrecken als volck innenemen; ende Sijn Ex^{cie} dede daerom te meer porren, omdat de reviere seer hooch bestont te wassen, ende dat hij wilde in allen gevalle verseeckert wesen, sondt daerom vrouch de wagens in de stadt om te mogen geladen werden. Naernoen trocken sij uyt met 10 vendelen ende 180 wagens en karren. Voor de wagens togen ontrent 66 mannen, bij ende op de wagens ontrent 384, doen ontrent 233 piecken, naer noch 163 man met alderhande geweer, wesende Spangiaerts ende Italianen ende noch ontrent 34 ruyteren, in vougen dat se in alles uyttogen starck 1208 mannen, daeraf over de 900 noch clouck ende gesont waren. Desen namen alles den wech naer Zeelant om so te commen naer Diest geconvoijeert tot Zeelandt toe, daer se desen nacht bleven met 3 vanen ruyteren. Sijn Ex^{cie} bleeff lang voor de poorte wachtende op den gouverneur, maer omdat die wat te lang in stadt bleeff reedt hij wech ende en sprack met hem niet. In de stadt togen eerst de compagnien vande garde, vanden Graef van Hohenloe ende van Tijmpel, ende naer reedt Sijn Ex^{cie} mede in stadt om alomme te gaen besichtigen, daer men vondt dat se veel gearbeit hadden in de bolwercken aende Berchpoorte ende aende Hampoorte om tegen t'mineren verseeckert te wesen, hebbende in beide 4 groote ende diepe minen gemaeckt, ende in tbolwerck aenden houten beir hadden sij in t'midden een diep gat gesneden van ontrent 6 voeten viercant tot op twaterpas toe, in welck gat sij menichte van water gegoten hadden, twelcke deur een van onse minen uytgelopen was. Item dat se tselve bolwerck eerst afgesneden hadden achter t'einde de schouderen aen tbegin vanden blauwen toorn ende op de suytsijde noch eens tselve bol-

werck metten blauwen toorn afgesneden vande voordere walle naer de Berchpoorte toe commende; nietemin was dat werck soe groot ende swaer dat de stadt niet hadde mogen lang subsisteren naer tverlies van dien, te meer soe over de haven niet dan huysen ende muyre en was, die tegen t'geschut niet staen en konden. Sij hadden desen houck ende bolwerck noch wel 4 ofte 5 dagen konnen disputeren, maer daernaer en was geen raet meer, behalven dat sij gevreest hadden dat de gaelderien aende Berchpoorte ende Hampoorte daerentusschen hadden mogen aencommen ende sulcx de sake sonder hoipe ofte uytkomtste maken. D'Engelschen en waren met heur gaelderien noch niet ten halve wege gecommen aen t'ravelijn aldaer, ende die vande stadt hadden daer in voorraet in tbolwerck achter den beir mede al verscheiden minen gemaeckt. T'stedeken is clein ende seer dicht betimmert ende hadde de meeste schade geleden aende oostsijde, daer de heele strate langes al brouwershuysen stonden, die mette mesmakers ende schaermakers de meeste neeringe vande stadt maken. Men vont er in 26 stucken geschuts, daeraf de 20 van metael waren ende daeronder 3 heele canons, 3 drielingen ende 2 halve canons ende 12 cleinder stucken met 6 ijsere stucken, 33 tonnen buscruyt, veel cogels clein ende groot, ende veel bij ons geschooten mettet houtwerck vanden Canifassebrug, die den Almirante voor Orsoy op den Rijn gehadt hadde, maer men en vont gansch geen vivres in stadt, omdat se d'selve al lang te vooren aende burgers hadden vercoft om gelt af te maecken tot onderhout vande soldaten ende op conditie die te bewaren tegen den noot ende dan te leenen onder obligatien. Tcasteel ofte thuys aldaer is seer groot van begrip, hebbende seer schoine stallingen, maer alles seer vervallen; anders was noch een tamelicke burgerie in de stadt. Naerdat Sijn Ex^cie^ met veele vande Staten de stadt besien hadden, quamen sij wederom in tleger, wesende seer verblijt dat dese plaetse aldus in heur handen gevallen was, omdat twater in de reviere alsoe geswollen was, dat tmeestendeel vande loopgraven al in twater stonden, twelcke geen clein belet in dit beleg soude gemaeckt hebben, twelcke daerom oick wel viel, omdat noch geen grachten vande stadt heel gestopt waren als aenden houten beir, die men daerom te eer soude konnen openen. So haest Sijn Ex^cie^ metten Staten wederom in tleger waren, werde terstondt geresolveert dat men op morgen een monsteringe ofte reveue generael van alle den leger soude doen om de starckte van dien te weten ende om voorts te adviseren op de Duytse ruyteren of men die langer continueren soude ofte niet, dewijle de Staten seer aendrongen dat men die soude casseren om

verlicht te mogen wesen van heur betalinge. Snachts werde op veel omleggende plaetsen seer victorie ende triumphe geschoten.

Den xxj^{en} Septembris was betrocken, naer tamelick weder. Heel vrouch was tgeheele leger in roere om reveue te doen, ende de Duytse ruyteren bliesen mede te peert, maer en wilden niet monsteren nochte revideren, ten ware men heur in dienst continueerde, sustinerende dat tegen t'accoort met heur gemaeckt soude wesen, indien men heur nu op den aftocht soude willen monsteren om daernaer de betalinge te doen, waerop de oversten naer Sijn Ex^{cie} reden, dan so de Staten heur toeseiden dat se naer dese reveue ofte monsteringe niet betaelt en souden werden, sijn sij ten lesten gemarcheert ende is de reveue alomme gedaen, in dewelcke de ruyteren starck bevonden sijn als volcht, de vanen van Graef Lodwich 93, van Sijn Ex^{cie} 113, van Artur 86, Panier 72, M. Bax 85, la Sale 88, Batenburch 91, Risoir 87, Mogang 86, Stakenbrouck 83, Tijmpel 73, Graef Ernst 70, Dona 139, E. van Solms 142, Erbach 95, Hohenloe 100, Pisset 74, Rijhoven 82, Graef Hendrick 78, Wischart 80, Clout 74, Quaet 84, Edmonde 76, du Bois 88, Wel 76, Wagemans 86, Brouchem 74, F. v. Solms 188, Schouwenburch 110, Bambach 119, Bambach Carab. 91, Bennenburch 188, Eck 113, Gerrit Heen 92, Cissel 77, Vere 78, Jan Bax 55, Balen 73, Fr. Solms 59, H° Darel 70, Zallant 83, Brun 77, Ripperda 74, Smeltsing 81, Rijngraef 132, Loe 118, Bervoets 90, Westerholt 105, Stael 94, Wijnschenck 63; ende tvoetvolck is starck bevonden de vendelen vanden Generael Vere 145, van Garnet 66, Daniel Vere 63, Proud 76, Drury 75, Lovelas 82, Differt 48, Baele 77, Rogers 44, Gerville, 54, Farfax 70, Northon 66, Ridgway 77, Panthon 48, Ogil 104, Couck 81, Pageman 75, Doilei 38, Wodhuys 65, Wrots 73, Freier 50, Willem Crafts 89, Frost 59, Alleins 55, Horatio Vere 111, Sutton 77, Metkercke 78, Studdat 79, Cesar 63, Cissel 79, Knolleis 61, Hercort 78, Ed. Vere 79, Wigmoor 64, Vavasour 67, Drake 89, Cocayn 40, Richarts 61, Hunckse 60, Daleins 60, Holleis 76, Horwil 63, Butler 65, Morgan 56, Conigrave 66, Bingam 56, Wiatse 43, Fr. Craft 66, Dutton 69, Garde 170, Hohenloe 134, Tijmpel 128, Wingaerden 113, Graef Ernst 171, Idem 96, Huseman 108, Pithan 73, Crimnits 110, Weckerley 105, Breder 98, Rosdorf 105, Haicrot 89, Cristiaen Jhon 247, Burchart 183, Jurrien Lang 88, Loen 76, Uytenhove 83, Verhouven 51, H. van Rhenen 63, Gribbeval 70, Leen 61, Helmenduyn 58, Bethune 143, Dussau 80, la Grange 60, du Puys 55, Chelandre 90, Buisson 90, Seridos 58, Vitenval 75, Cuissy 59, du Fort 86, Marquette 108, Leest 69, Havrincourt 90, Gilson 84, la Fosse 79, Mari-

schal 85, Marlije 78, le Maire 78, Visé 78, Mulqueau 86, la Lou 80, Dort 68, Calvart 75, Marlijn 80, Bont 51, Heeckeren 88, Verburch 78, Grenu 79, Graef Willem 183, Graef Hendrick 177, C. Eussum 151, Blau 125, Sidnisky 97, Graef Lodwich 147, Gerrit de Jong 154, Hendrick van Merwe 85, Eminga 102, Arnsma 142, Caminga 89, Bourmania 76, E. Grovesteins 158, Foc. Ripperda 98, Dommerville 39, Rocques 97, Brusse 93, Hallart 70, Silvy 88, Dumotet 112, la Hay 64, Sancy 85, Sarocques 76, S'. Hilaire 68, vander Noot 90, Bievry 87, Rollet 77, Prince 73, Rassart 54, Verhorst 85, Cardon 68, Edmonde 160, Broig 120, Hinderssen 100, Sincler 94, Balfour 116, Coutis 121, Mackaigne 116, Herribrus 100, Arc. Arskijn 106; in vougen dat alle tleger noch starck was 4625 ruyteren, meest wel in ordre, ende 12522 mannen te voet, doch waren onder de Engelsen wel een vierdepaert soe ontstelt ende sieck, dat se onbequaem waren om eenige anderen tocht te doen; ende naer de reveue werde geresolveert dat men den Duytsen soude casseren, omdattet mer den iiij^en^ dach over de dry maenden en was, daerom oick heur aengeschreven werde, dat se op morgen souden commen ontfangen heur afreeckeninge ende betalinge.

Tsavonts werde wederom alomme seer victorie geschooten.

Den xxij^en^ Septembris was onstuymich regenich weder. Sijn Ex^cie^ dede in de stadt vande Grave predicken ende God dancken, daer hij selffs met veele heeren quam ende meest alle de gedeputeerden vande Staten. Op den middach quam in tleger den raet van Sijn Ex^cie^ om op de particuliere saken vande stadt Graef ordre te stellen, dewijle Sijn Ex^cie^ Pantheere van die stadt ende tlant van Cuyck was. Noch quam in tleger Claes van Gessen, Lieutenant vanden Heere vander Merwe, commende uyt Bredae de heide over met brieven vande gemutineerden van Hoochstraten, houdende aen Sijn Ex^cie^, dat se gesien hadden tgeene hij heur hadde geschreven met eenigen vande heuren ende de presentatie van assistentie die hij heur dede, ende dewijle den Ertshertoge heur tegen alle recht ende reden hadde geproscribeert ende verbannen aen lijff ende goet, ende scheen heur met gewelt te willen overvallen, dat se daerom hadden moeten handelen metten Gouverneur van Bredae om in sulcken gevalle heur wijck onder die stadt ende tot Sevenbergen te mogen nemen, dat se daerom Sijn Ex^cie^ bedanckten ende meinden in naerder tractaet met hem te commen, versouckende indien den Ertshertoge heur over tlijff soude willen vallen, dat hij sijn leger tot heur secours wilde beleiden; ende Claes van Gessen creegh tsavonts naerder tijdinge dat den Ertshertoge al naer Herentals gecommen

was ende als morgen voor Hoochstraten soude wesen [1]. Sijn Ex[cie] was op dit stuck metten Staten in lange deliberatie ende resolveerden ten laesten de Duytsen noch op te houden ende tegen overmorgen nae Bredae te gaen metten heelen leger. Uyten leger vertógen de heeren Bonaert ende Lauick naer heur provincien om te procureren dat se gelt wilden seinden.

Den xxiij[en] Septembris was seer stormich ende regenich weder. Sijn Ex[cie] was lang metten Staten vergadert op tstuck vande gemutineerden ende om morgen derwerts te gaen, ware het mogelick, maer vreesden seer dat tquaede weder heur des soude beletten. Sijn Ex[cie] drong seer aen om de Duytsen noch voor een tijt te doen continueren, maer omdat t'stuck vande gemutineerden seer onseecker was, en quamen de Staten niet gaerne daertoe, presenteerden nietemin metten Duytsen te handelen, dat se heur souden betalen alle de dagen, die se over de 3 maenden souden blijven op oft van noode mocht wesen heur te continueren, maer omdat sij niet en wilden handelen dan op een maent ofte halff, persisteerden de Staten ten lesten bij heur cassatie, ende gaven last dat men heur afreeckeninge ende betalinge soude doen, twelcke in dese continuatie aen velen vreempt ende ondienstelijck dochte, maer de onseeckerheit vande sake, de benautheit vande landen ende dat de Staten meinden in allen gevalle starck genouch te wesen, dede dit passeren. Den Graef van Schouwenburch ende Harman Darel hielden seer aen om gecontinueert te werden, maer omdat se de hooge betalinge hadden willen genieten ende de 3 maenden niet dienen op den voet van tlant, werde heur continuatie mede gedifficulteert, ende op de sake vande gemutineerden resolveerden sij te wachten tot dat se souden verstaen, dat den Ertshertoge voor Hoochstrate soude wesen, omdat veele meinden dat hij sulcx niet en soude derven doen nu dese stadt over

[1] „Alhoewel den Admirante", schreef Maximilian v. Hornes den 20[sten] September uit Heusden, „met geweldt de gemutineerden, die te Hamondt vergadert waren verstroyt heeft, so ist nochtans dat d'overblijffselen van hun den moet niet verlooren hebben. Maer thoonende dat hun intentie niet geweest en is den eersten slach der fortune te ontwijcken, hebben hun wederom versamelt ende ingenomen thuys van Grobendoncq. Ende also het eene bequame ende gelegene plaets is hebbent omgraven, vermogende in sijn begrijp vier oft vijff duysent man te logeren. Sij hebben alleenlijck uyt tquartier van Turnhout doen comen dry hondert pioniers ende uyt andere quartiers naer advenant, van nieus beschreven hebbende de dorpen tot hun onderhoudt. Nemen dagelijx zeer toe zo dat se alreede gecomen sijn tot tgetal van vijffthien hondert. U. M. zullen dat mogen voor warachtich houden. Den Admirante is met zijn leger ontrent Mazeyck, denwelcken om eenigsints te stillen den quaden wil der soldaten laet luyen dat den Eertshertoge affcomt met drij maenden gagie voor tleger. Maer die streken doen weynich mirakels, slachtende St. Jan, de predicatien in de woestijne dede." (Rijks Arch., Lias loopende 1602).

was. Sijn Ex^cie^ hadde tgouvernement van dese plaetse gegeven aen Sidnisky, twelcke bij den Staten geadvoijeert werde, ende daerop togen van dage in de stadt sijn compagnie ende die van Marlijn, Rheenen, Lonq, Mulqueau ende Visé, ende de voorgaende 3 compagnien quamen weder daeruyt. Tot Sergiant Major worde gestelt den Lieutenant Mabeuse. Int quartier van Sijn Ex^cie^ was desen dach een grooten brant.

Den xxiiij^en^ Septembris was tamelick weder. De Staten reeckenden metten Duytsen aff voor de 3 maenden dienst ende de halve maent voor den aftocht, ende deden de quitantien teickenen bij de oversten ende alle de ritmeesteren. Sij teickenden ende ontfingen tgelt, dan protesteerden dat de overeensige dagen heur noch quamen ende de compagnien van Schouwenburch ende Darel bleven noch in suspens.

De Staten gaven last om te vercoopen alle thoy in den leger gecommen ende daer in schepen gebracht, omdat se de schepen van doen souden hebben tot wechvoeren van tvolck. Sij deden mede alle de amunitien van oirloge ende vivres tscheepe brengen, ende resolveerden selfs metten eersten te vertrecken. Sijn Ex^cie^ dede de magistraet veranderen ende voorts tot voorraet in stadt brengen 100 lasten rogge, 50 lasten haver ende 15^m^ pont kaese.

Den xxv^en^ Semtembris was betrocken regenich weder. Sijn Ex^cie^ wachte evenseer op bescheit vande gemutineerden ende dede daerom soo veel schepen mogelick ledigen om tvolck te mogen wechbrengen ende die den soetelaers rontsomme afnemen ende oick tot Nieumegen arresteren. Twater was in de Mase gewassen wel 7 voeten hooch ende soe seer dat t'gansche Engelse quartier in pericule stont van te sullen opbreecken. De Staten siende dat thoy niet wel en konde vercoft werden, gaven last tselve ten deelen aende voorluyden uyt te deilen, op elcke wagen een voer, daermede sij staet maeckten quyt te werden 6 ofte 7 hondert voeren; van tquaetste werde veel wechgeworpen in de reviere. Tsavonts quam tijdinge dat den Ertshertoge verstaende tovergaen vande Grave, soe hij op wech was om naer Hoochstraten te commen, wederom terugge was gekeert naer Diest ende niet geraden gevonden hadde om op Hoochstraten yet voor te nemen, ende naer verstont men dat den Ertshertoge desen dach vrouch van Diest was getogen naer Maestricht starck ontrent 9^m^ man te peert ende te voet, ende dat hij siende de swackheyt van bijnaest alle de vanen ruyteren de tranen hem waren uytgebersten van boosheit ende dat hij vertogen was om niet te sien tvolck uyte Grave gecommen, die tsavonts tot Diest quamen.

Den xxvj^en Septembris was tamelick weder. De Staten stonden alle uyren op heur vertreck ende wachten mer op seecker bescheit vande gemutineerden. Sijn Ex^cie hadde de gaelderien vast doen nemen uyte grachten vande Graeve, ende de wercken wederom wat doen opmaecken, maer drong oick seer aen om alle de wallen vande stadt gerepareert te hebben. De Duytse ruyteren waren alles opgeseten om te vertrecken, dan omdat se heur schulden niet al en wilden betalen, riepen de crediteurs seer. De Staten dat siende deden de brug opbreecken ende heur aenseggen dat se mosten betalen, dewijle men heur betaelt hadde, daerover den Heere van Boinenburch, overste lieutenant vanden Graef van Solms (om sijn swetsen genaemt den Duytsen Cicero) seer hooge woorden in de Staten maeckte, maer siende dat de Staten de sake wat hooge opnamen, gaff beter coop, so dat se ten lesten beloofden de schulden te betaelen, daerom de Staten oick commissarissen ordineerden om die op te teickenen, doch sij stelden soe goede ordre dat seer weinich crediteurs doen yet lieten opteickenen. Tsavonts creegh Sijn Ex^cie brieven vanden Gouverneur van Bredae vanden xxiiij^en deser, houdende dat den Ertshertoge van Herentals teruggekeert was om t'overgaen vande Graef, dat de ruyteren der gemutineerden noch tot Tilburch lagen ende tot Zevenbergen niet en waren geweest, dat se thuys te Hoochstraten beset ende beginnen te beschantsen hadden ende ten uytersten toe wilden houden, dat se met tgarnisoen van Bredae stilstant van wapenen hadden gemaeckt ende dat hij heur gepresenteert hadde stilstant tusschen alle ons volck ende heur ende daerop heur gedeputeerden verwachte, die hij dan aen Sijn Ex^cie soude senden, dat se heur anders met ons niet en wilden innelaten om yet hostyls tegen den Ertshertoge te doen om heur betalinge niet te verliesen. Hierop Sijn Ex^cie ende de Staten in deliberatie commende, besloten tleger metten eersten te breecken ende mede te casseren de vanen ruyteren van Schouwenburch ende Darel; ende om de ruyteren van tlant te mogen over de stromen crijgen, dede Sijn Ex^cie verscheyden ponten naer Nieumegen bestellen ende alles gereet maken om overmorgen te vertrecken.

Den xxvij^en Septembris was tamelick weder. Vrouch vertogen uyten leger de vanen ruyteren van Hohenloe ende Arthur naer Nieumegen in garnisoen ende op den middach vertogen de 15 vanen Duytse ruyteren mette vanen van Schouwenburch ende Darel over de Mase naer Burick toe, daer Sijn Ex^cie belooft hadde ponten te bestellen om over den Rijn te commen. Sij hadden eerst willen in t'open velt gecasseert wesen, maer heur naerder bedenckende, vonden goet mette heele vanen te trecken tot

over den Rijn ende daer van malcanderen te rijden. Ontrent den middach quamen in tleger 2 gedeputeerden vande gemutineerden, te weten den capitein Frederico Barossi, Italiaen ende Juan de Funis, Spangiaert, beide vanden Raet, hebbende commissie gedateert den 26en deser tot Hoochstraten om met Sijn Excie te traicteren een generael stilstandt van wapenen tusschen alle tcrijsvolck vande Staten ende heur ter tijt ende wijle toe den Ertshertoge met heur op heur betalinge soude doen handelen ende daervooren in handen geven een plaetse ende ostagiers, ende dat alsdan de stilstant soude cesseren ofte dat men se soude opseggen in corten dagen, daerop met heur lang gehandelt werde, endc mits dat sij verclaerden dat se nimmermeer metten Ertshertoge en souden handelen, ten ware hij eerst openbaerlijck dede revoceren den ban tegen heur uytgegeven, soe wel in Italien als in Spangien, consenteerde Sijn Excie heur ten lesten den generalen stilstant als vooren met advys vande Staten ende met belofte dat die ten wedersijde strictelijck soude onderhouden werden, tot dat sij plaetse ende ostagiers hadden, ende dat se dselve behoorlijck souden hebben doen opseggen, naer welck opseggen dselve noch 8 dagen alomme soude duyren om de advertentien te mogen doen. Hiernaer dede Sijn Excie alle saken prepareren tottet breecken vanden leger om tselve wat te refraischeren ende daernaer te sien of noch yet soude konnen gedaen worden, ende dede daertoe tot Nieumegen ende voor de Graef alle schepen aenhouden ende arresteren. Hij dede aende stadt Graef besteden de reparatie van alle de gebroocken ende gemineerde wercken ende oick ordre stellen om hem tegen morgen binnen de stadt te doen hulden ende sweeren als Pantheer vande stadt ende t'lant van Cuyck. De Staten prepareerden heur mede om te moegen vertrecken.

Den Ertshertoge quam desen dach met sijn leger te Maestricht schijnende te willen overtrecken.

Den xxvijen Septembris was schoin weder. De gedeputeerden vande gemutineerden teickenden het voors. stilstant ende deden de beloften voors. ende vertogen daernaer wederom naer Bredae te water af om verseeckerder te gaen. De Staten Generael ende Raden van Staten vertogen vrouch naer Hollant mede de Mase af, ende op heur wechgaen lieten sij last om op tbreecken vanden leger alle de wagens ende treckpeerden noch te monsteren ende af te dancken, ende rontsomme in alle garnisoenen af te dancken alle de compagnien waertgelders die van nieus gelicht waren, uytgeseit die compagnien die binnen Heusden ende Creveceur lagen, omdat de peste daer so starck was. Noch vertooch uyten leger de vane ruyteren van

Graef Lodwich, ende de ruyteren van Clout ende Rijhoven cregen last om te gaen naer Meurs ende Wachtendonck. Voor den middag werde Sijn Ex^cie binnen de Graef voor tstadthuys als Pantheer gehulden, daerover alle tgeschut vande stadt gelost werde ende bleeff smiddaechs in stadt eeten, ende naernoen uytcommende dede alle de patenten uytdeelen ende ordre stellen tottet breecken vanden leger tegen overmorgen.

Den xxix^en Septembris was schoin weder. Alle tvolck was in roere om heur te prepareren tottet vertreck. De resterende 11 Brabantsche vanen ruyteren toogen wech de heide over naer Bredae toe. Naernoen quamen de wagens van Diest wederom, die den viant uyte Graef daer gebracht hadden, seggende dat den Ertshertoge te Maestricht was, ende dat se eergisteren buyten Geel gemoetet hadden wel 1400 peerden vande gemutineerden gaende naer Baelen ende tlant van Luyck op executie van brantschat, ende dat se bij heur hadden wel 400 jongens, dragende alle stocken daer stroy aengebonden was om brant te stichten, ende dat eenigen geseit hadden, indien de Staten wilden van d'een sijde ende sij van d'andere, dat se den Ertshertoge wel benaut souden maecken. Die van Venloe hoirende de comtste vanden Ertshertoge te Maestricht ende breecken vanden leger van Sijn Ex^cie waren seer becommert, vresende dat den Ertshertoge selfs daer soude commen ende onder schijn van sijn hoffgesind garnisoen in stadt brengen, ende hadden daerom gaerne gesien dat Sijn Ex^cie noch bijeengebleven hadde, ende die van Gelderlant waren heel malcontent dat Sijn Ex^cie ende de Staten niet Venloe mede en gingen aentasten, maer de provincien die tgelt mosten geven en konden daertoe niet beweecht werden, hoewel in sulcken tijt geen tijt van spaeren en is.

Den lesten Septembris was schoin weder. Alle tleger brack voor de Grave op ende tvolck werde alles in schepen vande brug afgesonden, uytgeseit die ruyteren, die alles naer Nieumegen togen met 32 vendelen voetknechten, die daer gescheept souden werden. In de Graef togen noch 2 vendelen voetknechten mette ruyteren van Graef Hendrick ende Graef Ernst. Graef Willem tooch mede in Nieumegen over met resolutie den Graef van Emden aen te schriven, dat hij van tfortifieren van Lougerhorn soude ophouden ende hem reguleren achtervolgende het Delfsielse verdrach, ofte dat men anders daertegen soude moeten voorsien, mede gelast om t'ooch soe te nemen op de saken van Emden, dat die niet en verliepen ter tijt toe de Staten Generael met kennisse van saken daerop souden resolveren. Sijn Ex^cie vertooch mede ontrent den middach naerdat alle tcrijsvolck wech was ende quam tschepe af tot Sint Andries toe, ende

den eersten Octobris tot Dordrecht ende den ij[en] tsavonts in den Haghe.

Den j[en] Octobris worden gecasseert 25 compagnien waertgelders, ende de dry die binnen Heusden ende Creveceur laegen werden om de pestwille noch aengehouden. Men casseerde mede alle de pioniers ende de wagens vanden leger.

Den ij[en] Octobris was schoin weder. In den Hage quam een heete tijdinge dat te Blauet gecommen waren noch 6 galeijen ende 6 oirlochschepen, ophebbende gelt ende volck ende met last tot Sluys in te loopen, daerover de Staten seer becommert waren ende lang bijeen vergadert ende resolveerden de oirlochschepen meest naer de hoofden te doen gaen om de galeijen te wachten ende te keeren, maer mits daernaer de tijdinge niet soe vast en continueerde, worde oick de ordre daertegen gestelt niet soe haestelijck gevolcht als den noot wel vereischte, daertoe veel holp dat de Staten den iiij[en] een brieff cregen van Sailly van den iij[en] deser, die seer weinich mentie maeckte van galeijen, maer hielt veel vande groote verslagentheyt vanden Ertshertoge, ende hoe dat hij alomme seer becommert was, ende daerom even dapper dede drijven tstuck vanden pays met Engelant, nietemin dat se noch eenige galeijen uyt Spangien wachten, ende daerbij meinden te crijgen ontset van gelt ende volck, doch en wiste Sailly doen niet, dat se soe naerbij waren, hoewel d'selve den iiij[en] Octobris daechs naer sijn schriven t'savonts voorbij Cales quamen, meinende naer Zeelant te loopen, dan werden den v[en] in de morgestont bij eenige schepen vande Staten gesien ende aengedaen met een heeten storm, in vougen dat naer veel moeite 2 van dien overseilt werden ende in zee vergingen, daeraf ons volck veel slaven ende crijsvolck visten. Twee andere koosen de strange tusschen Nieupoort ende Oisteinde ende settent daer op sant met een hooch water, salverende soe meest alle de slaeven ende tcrijsvolck ende tgunt in de galeijen was. Spinola liep met sijn galeije naer tgat van Duynkercke ende strangde daer, salverende mede meest alle sijn volck ende goet ende tgelt dat op de galeije was, ende de vj[e] galeije gevolcht bij eenige onse schepen liep onder t'lant van Schouwen, vervolcht bij capitein Cleynsorge, ende commende dicht onder lant, wierp het ancker ende bleeff leggen. Capitein Cleynsorge niet dervende de galeije aendoen ofte soe naer onder tlant commen, liep wederom in zee ende liet de galeije leggen tot grooten ondienst vanden lande ende disreputatie van hemselven, want hoewel hij naer uytgaff, dat hij d'selve galeije hadde sien vergaen alleer te keeren, werde even metter daet bevonden dat die weder in tdiep was gecommen ende binnen Cales gesalveert, alwaer op tvervolch vanden agent Sailly alle de slaeven worden losgemaeckt ende laten loopen sonder andere schaede

te lijden. Dese galeije hadde de capitein Cleinsorge seer wel konnen bederven doen se aen t'ancker lach, hadde hij mer herts genouch gehadt, omdat se dieper ging als sijn schip ende stille lach, maer de bloyheit van hem ende van een commissaris van Amsterdam, genaemt Hendrick Jochimssen, die op sijn schip was, dede die schoine cantse versien. Uyte gevangenen, die gekregen waren vande vergaen galeijen verstont (men) dat de galeije Almirante genaemt was S^t. Lodovico, ende dat Don Frederico Spinola daerop was, dat daerop was een committor generael genaemt Cardivalyn, gebiedende over bootsvolck ende slaven, ende den capitein Cascales Davila met een compagnie Spangiaerden. Dat de Vice Admirante galeije genaemt was S^t. Juan ende den Vice Almiral Bargas, daerop waren een commis vande vivres ende amunitien, capitein Sosse Sicquero Portugees ende Mattheo Ronde elcx met een compagnie soldaten ende een andere galeije genaemt was Santo Jacente ende hadde op den capitein Luys Camoes Portugees met een compagnie, welcke Vice Admirante ende S^to Jacente gestrangt ende gebleven waren aende Vlaemsche custen, d'een op de splinters ende d'ander beoosten Nieupoort. Dat noch een galeije genaemt was Padille, daerin was geweest Don Juan de Menezes, maistro de campo, den auditeur ende Secretaris van Spinola, den capitein vande galeije, hietende Sosso, ende den capitein Bartholomeo Dolviers was met een compagnie Portugesen daerop, doch den mestro de campo, auditeur ende secretaris waeren tot Blavet overgegaen in de Lucero ofte morgensterre. Noch een galeije was genaemt Lucero voorn^t, hadde op voor capiteyn eenen Collado ende den capitein Lucena met een vendel Portugesen. Hierin was mede den lieutenant vanden maistro de campo Mattheo Ravilo ende den sergiant major Don Juan de Pavia, daerbij gecommen waren den mestro de campo ende anderen. Dese was overseilt geworden bij Hartman, die Collado viste, wesende de benen quyt. Dat de galeije S^t. Philippo op hadde capitein Roni Mendos met een compagnie, ende dat den capiteyn vande galeije was Don Rodrigo de Narvois, ende in somme dat dese galeijen op hadden gehadt in alles 2 Spaense ende 7 Portugeese compagnien ende 1500 slaven ende elcke galeije hadde op 5 stucken, een groot cockerstuck ende twee cleinen ter sijden. Vande gebleven galeijen werde gevischt ende gebercht bij Gerrit Everts capitein 80 man, daeronder 56 slaven waren, bij capiteyn Mol 49 man, daeronder mer 6 soldaten waren, ende bij capiteyn Hartman 42 man, daeronder mede mer 6 soldaten en waren[1].

[1] Den 30^en October werd door de Staten Generaal besloten, dat men van de gevangenen diegene welke vrijwillig op de vijandelijke galeijen gediend hadden, zou » straffen achtervolgende de plac-

Den vij^en^ ende viij^en^ liepen in den Hage starcke tijdinge dat 4 galeijen overseilt waren ende Spinola mette sijne op tlant van Schouwen vergaen ende dat de seste mede gestrangt ende gebleven was, tot welcke tijdinge veel holp t'animeus verclaren vande capiteinen die elcx de eere wilden hebben van galeijen overseilt te hebben ende vanden capitein ende commissaris van Cleinsorge, die verseeckerden dat de een galeie aen tlandt van Schouwen was vergaen, waerom de Staten den viij^en^ de clocken deden luijen ende victorievieren maecken ende den ix^en^ bid ofte predickdach houden, maer naer cregen sij tijdinge dat mer 2 galeijen en waren gebleven ende dat d'anderen als vooren waeren gesalveert, hoewel tverlies vande 2 galeijen ende tverderf vande 4 anderen evenwel een schoine victorie voor dese landen was.

Den ritmeester ende sergiant vande cavaillerie du Bois, wesende op de bane gereden mette vanen ruyteren van Bredae, Geertruydenberge ende Heusden is den viij^en^ Octobris tusschen Maestricht ende Tongeren gevallen op een deel benden van ordonnantie, die den Ertshertoge geconvoijeert hadden naer Maestricht ende desen dach voorts convoijeren souden naer Brussel. Sij deden die aen snachts ten elf uyren mettet opgaen vande mane, maer omdat se als sonder sorge in diversche huysen laegen, hadden de ruyteren veelal tijt heur selven te salveren uyte huysen, latende de peerden ende wapenen achter. Den fourier major ende tresorier Meunens werden voor de poorte van Tongeren in een herberge gevangen. De bagagie vanden Ertshertoge was tsavonts binnen de stadt van Tongeren gebracht ende gesalveert. In eenige andere dorpen voorbij Tongeren laegen mede ruyteren, dan omdat dese veel bagagie bij heur hadden ende onse ruyteren heur te seer amuseerden aen t'pilleren van deselve ende oick doen den dach begonst aen te commen, cregen veele van henluyden tijt heur te salveren mette vlucht, doch creech ons volck van heur tusschen de 400 ende 500 peerden. Vande bende van Mansfelt ontliep den lieutenant te

[illegible] van deze landen, die wijle te water egeen quartier en is. Ende beroerende de forcaten (al [illegible] dat men die gene die om heure delicten ende tot straffe vande zelve daerop gebannen sijn met [illegible]n rechte opte galeijen van deze landen soude moegen continueren ende gebruycken) dat men niettegenstaende alle dezelve forcaten van wat qualiteyt die zijn sal vrij ende loslaten om elcx haer quartier te vertrecken off hen alhier te lande in dienst te geven, om doir deze genade met tractement de slaven vande andere galeijen te meer tot deze landen te gewinnen ende te [illegible].» Twee dagen later evenwel werd aan de admiraliteitscollegien geschreven, «dat zij alleene hebben te procederen tot straffe, achtervolgende de placcaten, van het bootsvolck vande galeijen becommen, ende ophouden mette capiteynen, officieren ende soldaten tot naerder [illegible], gevende de forcaten den vrijdom hun gegundt.»

voet, ende den standaert metten vendrech Mons[r] de Lanchet werde gevangen. Den lieutenant vande bende vanden Marquys van Havre bleeff daer doot ende die vanden Graef van Beaurieu gevangen, genaemt Mons de Eaux ende gecregen de standaerts van Havre ende Beaurieu, in somme cregen daer 5 vanen ofte guidons maer seer weinich gevangenen, overmits deur de commoditeit vanden nacht sij heur meest waeren ontloopen. Mons[r] d'Yvion, soine van Tryelles, lieutenant vande bende van Buquoy was mede gevangen met Mons[r] de Ville, sijn guidon ende noch 22 gevangenen vande benden voors. ende vanden Prince van Orangien, vanden Graef van Yseghem, den Prince van Ligne ende van Chalon, wesende anders geen cleine victorie tot retardement van des Ertshertoges sake.

Ontrent den x[en] Octobris gaf Sijn Ex[cie] veel patenten uyt om tgarnisoen van Oisteinde te veranderen, ende den Marckgrave van Brandenburch vertooch met Graef Ernst naer Oisteinde om de stadt ende tbeleg van dien te besien ende dan terstont wederom uyt te commen, overmits de peste soe seer in stadt was.

Den xj[en], xij[en] ende xiij[en] Octobris waren de Staten Generael metten Raet van State lang vergadert op de saken van Emden om een voet te ramen, hoe men daerinne soude mogen procederen ende om te besien of men alle t'nieu crijsvolck in dienst soude continueren, ende naer veel overlegginge besloouten sij in de saecke van Emden derwerts te senden 12 vendelen voetknechten ende 3 vanen ruyteren onder tgebiet ende beleit vanden ritmeester du Bois, die wedergekeert was vande depeche van Tongeren, om te sien die in de stadt te doen brengen ende dan daer commissie ende bestellinge vande magistraet te nemen ende daermede den Graef d'oirlogen te maken, niet op de naem vande Staten maer vande stadt, ende dat eenige gedeputeerden vande Staten mede derwerts souden gaen om op de directie te letten ende de hant daeraen te houden, dattet Delfsilisch verdrach mocht achtervolcht ende sulcx de fortificatie te Loegen afgeschaft werden, ende opt' point van t'nieu crijsvolck werde staet gemaeckt vande betaelinge aen deselve gedaen soe in tlichten als in t'onderhouden van dien ende bevonden dat se merckelick meer hadden ontfangen als verdient, welck te veel men bij cassatie van deselve quyt souden geweest sijn, ende tegen tbegin van het toecoemende jaer soude men weder andere costen tot lichten moeten doen, daerom geresolveert werde d'selve te continueren in dienst, tot dat se alleenskens het te veel ontfangen wederom mochten verdienen.

Den xiiij[en] Octobris was tamelick weder. De Staten van Hollant ver-

gaderden bijeen om te delibereren op tsupplement vande consenten vanden loopende jaere ende wat men soude mogen doen voor den toecoemende jare, ende bij wat middelen de penningen te heffen, ende om heur provincie soe veel mogelick te ontheffen van costen, beslooten dat geen compagnien staende op de repartitie van Hollant, daeraff de capitejnen quamen te sterven, vergeven souden werden voor uytgaen Januarij, maer dat men se bij de lieutenanten soude laten regieren, ende indien eenige compagnien merckelick swack waren, dat men die soude casseren, als geschiede vande compagnie, die Claes van Leur weleer gehadt hadde, ende op sijn lieutenant gecommen was, dwelcke nu overleden sijnde, werde d'selve gecasseert, te meer so hij betaelt werde bij die van Amsterdam, die een ander compagnie weder in heur stadt hadde aengenomen. De Staten bleven bijeen totten xxvj^{en} toe, sonder yet besonders te concluderen op tstuck vande consenten ofte middelen, daerinne vast veele preparatoire voorslagen waren gevallen, dan vonden mede goet dat men tstuck van Emden metten eersten soude bij de hant nemen om de forten vande Graef weder af te werpen, ende opt stuck van een president vanden Provincialen Raet besloten opte toecoemende dachvaert daermede deur te gaen, tsij dat die van Zeelant quamen ofte niet, die men daeraf soude verwittigen.

Den xv^{en} Octobris was den Raet van Staten doende om de compagnien naer Emden gedestineert derwerts te doen gaen, hebbende du Bois hier ontboden om hem op alles last te geven. Sij delibereerden lang op tstuck vande propositie totte consenten vanden toecoemende jare te doen ofte mogelick soude wesen d'selve wat te verminderen, dewijle alle de provincien claechden dat se d'selve niet en konden opbrengen ende waeren noch eenige volgende daegen hiermede becommert.

De Staten ontfingen brieven van Sailly, dat een vande galeijen daer de neeff van Spinola op was binnen Cales was gesalveert, ende dat hij alle de slaeven hadde doen lossen, dat Spinola selffs met sijn galeije in tgat van Duinkercken was gestrangt ende mettet gelt gesalveert, ende dat 2 anderen op de custen bij Nieupoort waren gestrangt; dat de galeije te Duynkercke gecommen noch soude konnen gereparcert werden, ende dat die van Cales geen schade en hadde, doch dat de lieutenant gouverneur hem belooft hadde dat hij die uyte haven niet en soude laten wechbrengen. Dit werde geconfirmeert den xvj^{en} brieven vanden commissaris voor Duynkercke, dwelcke meinde dat de 2 galeijen bij Nieupoort gestrangt bedurven waren ende gesleten soude moeten werden.

Den xvj^{en} Octobris was een algemeinen biddach om God te bedancken

van desen jare ende te bidden de harten der Staten te willen inspireren tot continuatie van heur begonnen saecken, daerop vast alomme gedelibereert werde, ende om dselve voortsaen noch te segenen.

Den xvij^{en} Octobris werden in de vergaderinge vande Staten ontbooden den capitein Cleinsorge ende den commissaris van sijn schip ende met woorden seer overhaelt, dat se geen beter devoir gedaen en hadden, ende naerdat se eenige frivole excusen daertegen genomen hadden, werde de kennisse van die saecke afgewesen aen tcollegie vande Almiraliteit tot Amsterdam, daer tsedert de saecke versmoort ende met een vossestaerte deurgenomen werde, volgende t'ordinaris beloop van dese regieringe, daer geen vergeldinge en was voor degeenen die wel deden, noch straffe voor degeenen die qualick deden als sij mer uyt eenige stadt van aensien waren, omdat de regieringhe deser landen meer bestont in een societeit (om te ontgaen het gemeen pericule) in dewelcke d'een over d'ander weinich vermach als in eenige vaste forme, daerinne men tgoet kan vergelden ende quaet naer behoiren straffen, twelcke veel schadelijcke consequentien in der Staten regieringe doet passeren.

Ontrent dese tijt voeren wederom uyt de schepen vanden heere van Opdam, die de suycker ingebracht hadden, wesende van nieus geproviandeert, oick metgenomen hebbende provisie voor d'andere, indien dselve metten Engelsen noch in zee mosten houden, omdat men noch niet seeckerlijck en wiste of d'Engelsen voor dit jaer noch yet souden doen, maer twee ofte dry daegen nae heur vertreck verstont men dat de Coninginne den heere van Opdam hadde doen sonderen om te weten of hij gelast was langer zee te houden, ende dat d'selve daerop verclaert hadde jae, indien sij hem wilde gebruycken dat haer tselve seer wel hadde bevallen, doch dat se hadde doen verclaren, dat se voor desen jare niet en soude voornemen, ende dat hij sulcx wel weder naer de landen mochte keeren, vonde hij't goet, waerom de Staten terstont uytsonden om alle de schepen vanden heere van Opdam te contremanderen ende doen wederom commen. Den Heere van Opdam lach doen vast in t'eilant van Wicht aende kinderpocken.

Den xviij^{en}, xix^{en} ende xx^{en} Octobris stormde ende regendet seer ende den xxj^{en} quamen wederom in den Hage den Marquis van Brandenburch ende Graef Ernst, commende uyt Oisteinde, daer se mer eenen dach geweest waren om de stadt ende buytenwerck te besien ende seiden dat de sterfte seer in stadt was, ende dat de zee veel meer schaede aende stadt dede als den viant, dat de wercken vanden viant waren als voorheen sonder

apparente naerderinge, ende dat men daerom ordre moste stellen om de stadt tegen de zee wel te bewaren.

Den xxij^{en} Octobris ontfingen de Staten veel brieven vanden Agent Aerssen, van diverse date, houdende dat Monsr. de Fontanelle in Vranckrijck uyt Spangien gedeguiseert was gecommen binnen Paris gevangen, geconvinceert vande verraderie van Biron, geexecuteert ende op een rat geleit, bekent hebbende dat men met 4 legers in Vranckrijck soude gevallen hebben soe Biron hadde geleeft ende met 2 vlooten; dat den Coning van Spangien noch veel aenslaegen in Vranckrijck hadde die opt bersten waren ende dat hem geen instrumenten daertoe en ontbreecken. Dat den Baron Lus weder te hove quam met een secretaris van Biron, die veel saken noch aenden dach brachten; dat den aenslach hadde geweest op Brest ende andere plaetsen van Britangie; dat den Graef van Auvergne ten lesten met pardon vanden Coning, twelck hij eerst versmaet hadde, was ontslagen; dat den Hertoge van Guise den Coning hadde geschreven dat alle de equippagie van Spangien ende Italien op sijn rijck gingen vallen ende dat hij daeraf aenstoot in Provence verwachte ende daertegen versocht assistentie ende provisie; dat Desdiguiers hadde geschreven dat den Coning van Spangien dede lichten 10^{m} Duytsen ende 8^{m} Switsers, boven de 14^{m} man die in t'Milanees ende Piemont sijn; dat die alles op sijn rijck sullen vallen; dat den Ertshertoge versocht hadde aen Fuentes eenige van die trouppen maer gerefuseert was, omdat men se anders besigen moste. Dat de Coninginne van Engelant deur heur ambassadeur over een tijt den Coning hadde doen seggen, dat sijn staet groot pericule ende gevaer liep, ende dat den Spangiaert gewis op hem soude vallen, dat hij hem daertegen soude voorsien, ende soe hij alliantie met haer wilde maken, soude sij hem met een goeden leger assisteren, ende soo niet, soude sij haer saken moeten voorsorgen, ende dat se dan wilde pays maken ende hem sijn saken alleen laten verdedigen; dat se nu onlancxs hem weder hadde doen seggen dat se wel sach, dat hij hem terugge hielt ende niet en wilde sien naer sijn periculen, dat se hem daerom van nu af opseide alle hoipe van secours, so hij hem terstont niet en resolveerde.

Dat Tassis bij den Coning was geweest ende geseit hadde dat sijn meester gedacht aenden Coning te doen gevoelen t'ongelijck dat hij hem dede in t'assisteren van sijn rebellen met volck ende gelt tegen den pays; dat den Coning toornich daerop hadde geantwoort, of meent u meester dat ick niet en weet dat hij deur t'beleit van Biron gestaen heeft naer mijn persoon ende rijck. Dat den Ambassadeur van Schotlant daer was

om den Coning te congratuleren van ontcommen te sijn het verraet van Biron, doch veel communicatie hadde gehouden metten Ambassadeur van Spangien ende legaet vanden Paus, ende dat hij Catholijck was. Dat den Ambassadeur van Engelant ende hij Aerssen op t'eerste rumoer vande galeijen aengehouden hadde, dat men die daer in Vranckrijck niet en soude laten havenen; dat den Coning geseit hadde des niet te konnen beletten ende aende Engelsen geseit hadde con dy se vermeesteren in mijne havenen ick en sal daer niet tegen wesen [1]. Dat den Administrator van Straesburch daer was ende sijn saken hadde aengegeven, doch dat copie van alle sijne schriften terstont naer Lorreinen waren vervloegen, daeraf hij hem aenden Coning selffs beclaecht hadde, die geseit hadde sulcx met sijn weten niet te sijn geschiet; dat de Lantgraef Maurits onbekent in diverse provincien van Vranckrijck is geweest, ende soe men seide gegaen was naer Fonteine Belleau bij den Coning om hem mondelinge te verthoinen, daeraf hij tevooren geschreven hadde op tsubject van een Rooms Coning te maken, mits den Keiser daertoe wilde brengen sijn broeder Albert; dat den Coning om sijn interest moste toesien; dat men in Vranckrijck oirdelde dat sulcx mer uyt jalousie tegen thuys van Oistenrijck quam; dat de voijagie van Algers gefailleert ende gebroocken was, ende dat men vreesde dat de stucken van dien op Vranckrijck souden commen; dat don Sigale met veel galeijen in Calabrien was gevallen ende daer alles uytplunderde; dat de laetste paye van 100^{m} croonen gereet was, maer meest ontfangen in licht gelt, overmits den croen daer 5 stuvers was geresen ende alle licht gelt verboden; dat d'officiers van Buseval daertegen hadden geclaecht, maer dat Rhosny hadde geseit men most geen gegeven peerden in de mont sien; dat Rhosny gemaeckt was Hartoch ende Pair ende Gouverneur van Poithou tot argernisse van veel groote heeren.

Tot Dordrecht werde gevangen een boode commende van Antwerpen met een pack voll gedruckte boucskens, wesende een antwoorde gedaen op den brieff bij de Staten Generael van dese sijde geschreven aende staten op d'andere sijde, doen Sijn Ex^{cie} soude gaen op den tocht naer tlant van Luyck, daer met veel gesochte woorden ende pretexten d'selve brieff

---

[1] Van deze gezindheid des Franschen Konings moet men hier te lande reeds veel vroeger de zekerheid gehad hebben. Immers toen de Heer van Opdam weinige dagen voor zijne uitreis in de vergadering der Staten Generaal compareerde, werd hem onder anderen opgedragen de galeijen der Spanjaarden, welke hij op zijn togt mogt bejegenen, aan te vallen en zoo mogelijk te vernielen, „al waert oick, dat dezelve liepen in eenige vande havens van Vranckrijck.” (Resol. der St. Gen. 16 April 1602).

werde beantwoort ende hier ende daer om de indiscreetheit seer bespot. In eenige deelen gebruyckte den aucteur seer goede politycke redenen, naer in veele andere sulcke gesochte woorden ende pretexten, die niet en dienden dan om de waerheit vande oirlogen ende oirsaken ende tbeleit van dien te verdraijen ende verduysteren; alle de bouxkens werden gesaiseert ende so veel mogelick ingehouden [1].

Den xxiij^{en} Octobris was in den Hage den ritmeester du Bois, waerom Sijn Ex^{cie} lang in den Raet van State was ende eintelijck oick in Staten Generael om te beraemen den voet die du Bois daer in t'beleit vande oirlogen soude houden. Daer waeren naer Vrieslant doen marcheren 12 compagnien te voet, daeraf 6 souden staen onder tbeleit van Brog ende 6 onder tbeleit van Calvart, ende de 6 die tot Emden waren mette dry die de stadt hadde aengenomen souden blijven onder tbeleit vanden oversten lieutenant vande Vriesen, die daer was. Noch waren derwerts gesonden de vanen ruyteren van Cissel, Ripperda ende Hasse Brun onder t'beleit van Cissel, ende du Bois soude als Generael overal commanderen, ende werde goetgevonden du Bois te belasten dat hij tot Emden commende bestellinge vande stadt soude nemen ende op den naem van dien d'oirlogen voeren; dat hij soude sien des Graefs vorder fortifieren te beletten, ende waert mogelijck de begonnen wercken af te nemen; dat hij de boeren van tlant niet soude plunderen ofte bederven, ofte dringen tot wechloopen, maer onder een gracelijcke contributie laten sitten ende soo veel dorpen onder contributie, in stadt te betaelen, te brengen, dat se middel mochten hebben heur crijsvolck gestadelick te onderhouden, ende dat hij in alles voorsichtelick wilde handelen, opdat dese landen de minste meere ofte verwijt daervan mochten hebben, ende indien hij eenige vaste plaetse moste aentasten, ende dat in de stadt van Emden daertoe geen bequame gelegentheit van geschut en was, dat hij dan eenich geschut uyt Vrieslant soude ontbieden ende dat hij alles soude beleiden met advys vande gedeputeerden vande Staten, die mede naer Emden souden gaen, te weten: een uyt Hollant, wesende Boelenss. van Amsterdam, een uyt Vrieslant ende een uyt Groeningen, ende met dese last vertooch du Bois corts hiernaer.

---

1 Behalve deze boekjes werden er nog eene menigte andere, nagenoeg alle op de Katholijke kerkleer betrekking hebbende, in beslag genomen. In de ingekomen brieven van 1602 op het Rijks archief ligt een uitvoerige „Inventaris vande brieven, boucken ende andere goederen bij Dirck Hartoch, bode op Antwerpen gevonden," den 24^{en} October door H. Muys van Holy opgemaakt, en in het begin der volgende maand aan de Staten Generaal gezonden.

Met pretext dat dit exploict van Emden soude geschieden, beslooten de Staten mede Graef Lodwich te senden met alle de resterende ruyteren ende 1200 man te voet met 3 cleine stucxkens tot in tlant van Lutsenburch om daer alle de dorpen tot brantschat te dringen ofte een raefle te doen, ende onder dien marcheerden vast de compagnien die naer Oisteinde soude gaen ten getaele van 36 toe, daeraf de 24 souden kommen uyte quartieren van Gelderlant ende Hollant, ende de 12 uyte quartieren van Brabant ende Zeelant, ende mits op een selve tijt alle dese patenten waren uytgegaen en hoirde men van alle canten niet dan van marcheren van volck, ende alle de garnisoenen waren in roere, om soe den Ertshertoge in bedencken ende onseeckerheit te houden. Hieronder vertooch op den xxiiij^en Graef Lodwich mette Colonnellen Edmonde, Gistelles, Dommarville ende Marquette, die elcx met 300 man te voet uyt verscheyden compagnien met hem souden gaen, te weten 800 piecken ende 300 musquetten ende 100 vierroers, om daermede den iij^en vande toecoemende maent tot Nieumegen te wesen. De Rijnse ende Overrijnse ruyteren souden bijeen commen aen t'nieu clooster ende de Brabantse ruyteren souden deur Brabant commen ende te Maseick de Mase passeren.

Den xxiiij^en Octobris quam den Graef van Hohenloe uyt Duytslant wederom tot Buyren in dese landen.

Ontrent dese tijt werde tot Fiscael vande generaliteit gecommitteert Mr Dirck van Berckel in plaetse van Mr Anthonis Duyck afgegaen ende tot andere dienste gepromoveert [1].

Den xxv^en Octobris stormdet uytermaten seer, ende de compagnien naer Oisteinde gedestineert bestonden voor Dort te commen, daer den xxvj^en 14 compagnien waren, te weten 9 France compagnien, als te weten Vitenval, Sarocques, Bethune, du Mottet, Seridos, Cuissy, Sancy, St Hilaire, du Fort ende die van Marquette, Plettenburch, Gronsvelt, Gilson ende Borck, ende d'andere 10 als te weten van Ittersum, Cobbe, Wabben, Horeschoe, Bilsteyn, R. Sloet, Gistelles, Bruges, F. Grovesteyns ende Fr. Rusterff werden noch verwacht. Daerentusschen was binnen Oisteinde groote benautheyt bij gebreck van volck, omdat se naulijcx soe veel gesonde mannen hadden, dat se de wachten naer behooren conden besetten, waerom den Gouverneur Dorp seer heftich schreeff aen die van Zeelant ende aende gedeputeerden die daer laegen, mitsgaders aen Sijn Ex^cie ende den Staten Generael om metten eersten volck te mogen hebben, dan er

[1] Duyck was benoemd tot griffier van den Hove van Holland.

sijn brieven in Hollant quamen, waeren de 14 compagnien van Dordrecht doen naer Zeelant gaen, die den xxix^{en} daer quamen ende terstont verscheept werden ende noch dien avont voorts gesonden naer Oisteinde met soe goede voorspoet, dat se al tijdelijck in de nacht voor Oisteinde quamen ende met saloupen in stadt gebracht werden met noch 70 scheepen met alderhande amunitie ende eedtwaren sonder eenige schaede te lijden als van 2 ofte 3 persoenen, tot groote verblijdinge van die van binnen, ende de schepen die tvolck daer gebracht hadden, quamen al den xxx^{en} wederom tot Vlissingen ende eenige andere schepen quamen noch met soetelerie ende eedtwaren voor Oisteinde, dwelcke snachts op de reede leggende ende de wint omkeerende ende verheffende, werden gedwongen de strange voor Oisteinde te kiesen, in vougen dat wel 14 scheepen daer strangden ende bleven, daeraf anders tvolck ende veel waren meest gesalveert werden, verscheelende veele vande goede voorspoet van gisteren.

Overmits t'gouvernement van Sgravenweert open hadde gestaen tsedert de doot vanden oversten Duvevoorde, soe was den capitein Lambert Charles, Sergiant Major van Bredae in den Haege dapper aenhoudende om tselve gouvernement op hem te crijgen, dan doordien den xxviij^{en} snachts van sieckte sterff J^{r} Charles van Wingaerden, Generael vande artelerie, commanderende binnen Geertruydenberge, veranderde capitein Lambert sijn sollicitatie ende vervolchde tcommandament van Geertruydenberge soe verre, dat tselve hem den laesten deser bij de Staten Generael werde gegeven, ende aen J^{r}. Arnout van Nievelt tcommandament binnen Sgravenweert, ende dat van Woudrichem werde gedefereert aen J^{r}. Fredrick van Nievelt sijn broeder, die lantsaten ende wel opgetrocken waren, daer Lambert Charles mer een soldaet de fortune was, die noch lesen, nochte schriven conde, maer anders een fray man was, naerstich in sijn commandamenten, ende die t'exploict van Bredae mede hadde helpen doen. Sijn Ex^{cie} holp mede veel totte veranderinge van denselven Lambert, omdat den heere van Nassau, Gouverneur van Bredae, met hem niet wel en conde accorderen, gelijck te vooren aen J^{r}. Herauguier mede was gevaeren.

Den xxvij^{en} Octobris worde tot Dordrecht wederom gevangen een boode met veel bouckskens van Brabant in dese landen commende, soe vande antwoorden op den voors. brieff als andere bouxkens, die se onder gemeenten trachten uyt te stroijen. Oick quamen wederom in tlant meest alle de schepen vanden heere van Opdam, uytgeseit sijn schip dat noch niet gecommen en was.

In t'einde van dese maent quamen tot Delfsijl de 12 vendelen te voet

ende 3 vanen ruyteren die naer Emden souden gaen, ende de gemutineerden van Hoochstraeten waeren onder Naemen ende in Walsbrabant om heur contributien te executeren ende quamen ten lesten wederom, hebbende veel dorpen tot contributie gedwongen.

Den j[en] Novembris creeg men tijdinge dat den Ertshertoge noch tot Gent in Vlaenderen was om te sien waertoe strecken soude de groote veranderinge ende vertrecken van alle de Staten crijsvolck. Den heere van Opdam quam wederom in den Hage, sijnde vol pocputten vande kinderpocken.

Den ij[en] Novembris quam in den Haghe den Grave vander Lippe, op pretext van mette Staeten ende den heere van Tijmpel af te handelen vande assistentie ende verdiensten gedaen aende Duytse fursten in tbeleg van Rees, welck pretext veelen so blaeu dochte, dat se voorseecker meinden dat onder sijn comtste wat anders moste schuylen, te meer soe hij versch uytet hoff vanden Keiser quam, ende dat men verstont dat een algemeinen rijcxdach te Regensperch uytgeschreven was, ende dat daer onder anderen verhandelt soude werden, hoe ende met wat middelen men de Nederlanden in pays soude konnen brengen, daerom veele het daervoor hielden, dat hij gecommen was om te sonderen de humeuren op dat stuck, ende wat middelen hier souden moegen smaecken ofte niet. Anderen meinden dat hij hier quam om de saecken van Emden, ende te beletten dat de Staten de handt daeraen niet slaen en souden, deurdien hij te vooren vanden Keiser mede was gecommitteert geweest op tversouck vanden graef om in de saken van Emden te besoingeren ende daerom waeren veele vande Staten niet rouwich dat Du Bois ende tvolck naer Emden al toe waren voor sijn aencomtste, dwelcke mette gecommitteerden vande Staten desen dach alles binnen Emden quamen tot verblijdinge van eenige aldaer ende oock tot bedroevinge van veel anderen, die vreesden, dat se hierdeur in een lang ende moeijelick oirloch met heuren Graef souden gecoppelt werden. Du Bois exhibeerde terstont sijne brieven ende versocht commissie voor hem ende sijn volck vanden magistraet van Emden, in t'expedieren van dewelcke ende in t'resolveren wat men eerst soude mogen doen desen dach ende den iij[en] Novembris deurgingen.

Ontrent dese tijt waren in Staten Generael Sijn Ex[cie] ende den Raet ende deden daer de petitie totte consenten vande toecoemende jaere, ende vooreerst bedanckten de Staten vande consenten vanden lopende jare 1602, daermede des viants macht seer geswackt ende in confusie gebracht is, omdat men hem de oirlogen binnen sijne landen gemaeckt heeft, die hij in den jare 98 meest socht te verschoinen, dat men behoort te continueren

om hem de wet te stellen waer d'oorlogen sullen vallen ende geen tijt te geven ordre te stellen ende ons d'oorlogen te maken daer hem gelieft; dat hij Oisteinde in de 16^{e} maent belegert alleen om Vlaenderen in securiteit te stellen; dat de stadt met groote costen van over de 20^{cm} ℒ tot noch toe is behouden ende sulcx al over de helft meer als daertoe was geconsenteert; dat men daerinne om de importantie vande plaetse ende de reputatie moet continueren, deurdien men siet dat den viant noch om de langheit des belegs, om belegeringe van plaetsen noch om gedreichden intocht daervan niet en is te trecken, hoipende ten lesten ende mits sijn groote secours commende vuyt Italien ende Spangien daerop eenich voordeel te crijgen, daerom de landen beswaert moeten blijven mette 38 nieu vendelen ende 3 vanen ruyteren extraordinarie gelicht, die men gedurende dat beleg niet en kan casseren, daerinne de consenten van dit jaer al verre over geconsumeert sijn. Voorts versochten dat de provincien, die te vooren heur consenten niet en hebben gedragen, d'selve noch dragen ende furneren willen tot betalinge vande lasten vander oirlogen met aller consent beleit. Dat se om den noot voor den jare 1603 willen inwilligen den staet van oirloge van 481^{m} ℒ ter maent over Gelderlant, dry quartieren, Hollant, Zeelant, Utrecht, Vrieslant, Overijssel ende Groeningen mette Omlanden, ende dat in specie om de disputen te ontgaen, omdat niemant de gerejecteerde lasten van een ander wilt aennemen ende dat die niet langer op credit en konnen gecontinueert werden, sonder die mede bij de Generaliteit te doen abandonneren, daeraf een yder sulcx gewaerschout wert. Dat de stadt van Oisteinde seer veel volcx consumeert ende onbequam ten dienste maeckt, ende tsecours van Emden mede so veel vercrengt dat men om boven de besettinge vande garnisoenen een leger te velde te brengen, moet continueren de 13 vendelen nieu Walen van tjaer 1600, de 8 vendelen Engelsen van tjaer 1601 ende oick de ruyteren ende knechten laest gelicht ende in dienst behouden ende bovendien noch meer sal moeten lichten, so dat daertoe ende totte groote costen van Oisteinde over Hollant, Zeelant, Utrecht, Vrieslant ende Groeningen met Omlanden noch over de 12 maenden geconsenteert sal moeten worden 100^{m} ℒ ter maent boven de secourssen van uytheemsche te wachten; noch over de 5 provincien totten veltleger 600^{m} ℒ eens op te brengen in April, May, Junij, Julij, Augusti, Septembris, tot fortificatie op gelijcke termijnen 300^{m} ℒ. Dat de 3 quartieren van Gelderlant daertegen willen inwilligen 6 ende die van Overijssel 4 tegen thondert vande 5 andere provincien. Dat Drenthe continueere de 8000 ℒ ter maent ende Lingen de 3300 ℒ ende een redelicke somme

eens tegen t'extraordinaris; dat se willen continueren de 4 st. op de tonne biers ten tappe ende 20 st. op tvat souts voor tramboursement vande Coninginne ende het cort van dien daerbij doen vinden. Dat se op twee aenstaende jaren willen doen vinden 1,213,860 £, lopende op tcredyt vanden ontfanger generael, die hij niet en weet te doen continueren ende consenteren auctorisatie op den raet om de landen te mogen beswaren eens met 100m £ ende continueren de convoijen ende licenten totten crijgh der zee ende om te vervallen heur te cort mits de groote equippagie die alle jaer swaerder werden soe hier als ten versoecke van Engelandt; noch te consenteren eens 600m £, omdat de priesen van dit jaer tegen de costen wechloopen. Te continueren alle de contributien over de landen onder den viant sittende soo hooch men die sal connen brengen ofte andere equivallente middelen daertegen. Te continueren den generaelen impost van tsout, trecht vande paspoorten ende dat die in een beurse mogen commen; dat alomme de middelen van Hollant ende Zeelant mogen aengenomen werden om elcx te beter heur aenpaert te vinden. Dat de consenten mogen incommen voor den lesten Decembris 1602 ofte 14 dagen daernaer om op alles tijdelijcker ende beter te mogen voorsien ende alle apparente desordre onder soe veel ongerepartieert volcx te voorcommen also de generaliteit sonder behulp vande provincien ledich is. Actum in den Rade den jen Novembris 1602. Roeck vidit, geteickent Zuylen.

Dese petitie in geschrifte overgenomen, werde naer bij de Staten Generael aende respective provincien gesonden met brieven van recommandatie omme dselve te doen aennemen.

Den iijen Novembris vertooch Graef Lodwich uyt Nieumegen mette voors. colonnellen, bij heur hebbende de ruyteren van Nieumegen, de Grave ende andere plaetsen met 200 Engelsen, 200 Franchoisen, 200 Waelen, 200 Schotten, 200 Duytsen ende 200 inlanderen met 3 cleine metale stuxkens ende 30 karren, daeraf de 4 voor Graef Lodwich waren, 4 voor de vier colonnellen, 8 voor de amunitie tottet geschut ende volck ende de reste voor de ruyteren, ende quamen logeren te Keppelen ende Bebbur, daer de andere Overrijnse ruyteren bij hem quamen, in vougen dat hij starck was 19 vanen ruyteren ende 1200 man te voet, behalven veel andere persoonen ende soldaten, die op hoipe van buyt daerbij gevallen waren.

Den iiijen Novembris tooch Graef Lodwich met sijn trouppen voort ende ging logeren ter Niekerck ende Oldekerck bij Wachtendonck ende de Brabantse ruyteren vertogen uyt Bredae nae Maseick.

Den Generael Du Bois vondt tot Emden veel saken ende behouften noch

ongereet, doch vertooch dien niettegenstaende desen morgen uyter stadt met 19 vendelen knechten (daeronder waren de 3 vendelen vande stadt) ende een vaen ruyteren, ende liet in de stadt den overste lieutenant Hettinga met sijn compagnie ende die van Frans Gerrits ende de halve compagnie van Koornput met de ruyteren van Cicil ende Ripperda. Dubois tooch naer een clein schantsken te Hinte aende vaert, uyt welck schantsken des Graven volck ontrent 40 schoten met gotelingen gedaen hebbende, sijn sij daeruyt gelopen ende hebben tschantsken verlaten, twelcke bij du Bois beset wesende, is hij gaen logeren te Hinte in t'dorp, daer hij terstont eenige approchen tegen thuys dede beginnen ende noch dien nacht planten twee stucken batterie.

Den v[en] Novembris dede du Bois vrouch schieten op thuys, ende naer eenige schooten begonst den hopman Haen daerop leggende te parlamenteren ende accordeerde thuys over te geven mits uyttreckende, hij ende sijn volck met heur sijdgeweer ende belovende in 2 maenden in tlant van Emden niet te dienen, twelcken volgende hij uyttooch met ontrent 100 man, verlatende heur andere wapenen ende t'vendel die tot Emden gebracht werden. Graef Lodwich voorts treckende quam logeren te Grevenraeth in tlant te Gulick.

Den vj[en] Novembris tooch Graef Lodwich voort ende quam te Juggen, van waer hij uytsondt 400 peerden met 1200 man te voet ende eenige petarts om in tlant van Lutsenburch te petarderen ende in te nemen S[t]. Vit, opdat hij daer een retraicte mochte hebben.

Den Generael Du Bois tooch van Hinte de sijle ofte vaert langes naer Griet, besettende onderwege eenige edeluyhuysen ende de schantse te Rilsummersijl (daer des Graven soldaten met een lieutenant af verloopen waren naer Auryck) terwijle hij naer tgeschut, dat van Emden buyten omme naer de Griet most gebracht werden, verbeide.

Den vij[en] Novembris quam Graef Lodwich met sijn trouppen logeren te Reugen, ende de Brabantse ruyteren quamen te Maseick aende Maese, ende den Generael du Bois dede innemen thuys van Joncker van Rijsen, een van des Graven hopluyden, ende die soldaten die op Klinckenburch bij Larelt laegen verliepen de plaetse, steeckende de huysen in brant.

Den viij[en] Novembris quam Graef Lodwich met sijn trouppen te Zevernich, alwaer bij hem quamen de 14 vanen Brabantse ruyteren, in vougen dat hij nu starck was 33 vanen ruyteren ende tvoors. voetvolck. Desen dach toogen de gemutineerden van Hoochstraten mede uyt, wel met 1500 peerden ende 1000 voetknechten om te gaen ontfangen te Maseick de

contributie van tlant van Luyck ende met eenen te trecken naer tlant van Gulick ende daer heur contributien te executeren, omdat den Furst van die landen niet alleen verboot als wesende neutrael aen deselve gemutineerden geen contributie te betaelen, maer oick hadde doen aennemen ruyter ende knechten ende alle sijn leenvolgers willen doen opsitten om die contributie te beletten. Tvolck vanden Graef van Emden verlieten desen dach tschantsken te Larelt, waerop den ritmeester Ripperda uytreedt met 15 peerden naer Loegen ende cregen gevangen 9 soldaten van dat garnisoen, die hij tot Emden bracht.

Den ix^en^ Novembris quam Graef Lodwich met alle sijne trouppen logeren tot Blommendael, ende sijn volck vooruytgesonden, sloegen met petarts vrouch op 2 poorten van S^t^. Vit, dan omdat tijt tusschen beiden was geloopen, waren die vande stadt op de been gecommen ende hadden de schortdeure doen neervallen, daermede d'anderen belet werden in stadt te commen, ende naerdat eenigen vande heuren daer gequetst ende dootgeschooten waren, mosten sij wederom afftrecken sonder yet te doen, twelcke sij noch desen avont aen Graef Lodwich lieten weeten.

Den Generael du Bois tot Griet noch wachtende naer tgeschut, sondt uyt den hopman Grovesteins met 4 vendelen knechten van sijn commandament om de schantse aende Knocke geslagen in te nemen, dwelcke mette vier vendelen quam in tvleck Rodeneerwerck, hebbende onderwege op den toorn te Betweer gelaten 25 soldaten, daeraf hij noch dien avont tot Emden advertissement dede, versouckende geassisteert te werden met vivres ende gesecondeert te werden met eenich volck uyte stadt tegen t'uytvallen van die vande groote schantse te Loegen, die daerop uytsonden den ritmeester Ripperda met 30 ruyteren ende 30 knechten om te Larolt die vande schantse werck te maken.

Den x^en^ Novembris was stormich buych weder. Graef Lodwich tooch evenwel voorts naer S^t^. Vit, daer hij op den naernoen voor quaem ende ging met alle de trouppen logeren te Nieuwerdorp, makende semblant alsof hij S^t^. Vit wilde belegeren, ende laste den colonnel Marquette noch dien avont de approchen voor de stadt te beginnen.

Den Generael du Bois hebbende geschut van Emden ontfangen, heeft t'selve voor t'graeffelijck stamhuys van Grietsijl geplant, ende daerop den lieutenant van Sweer van Deelen Jonch^r^. van Rijsum doen sommeren, dwelcke sonder schieten te wachten thuys heeft overgegeven ende is daeraf getrocken met ontrent 80 mannen met wapenen ende bagage, maer den amptman lantschriver ende andere officieren vanden Graef dede hij aen-

houden tegen de gevangenen van Emden, die den Graef hadde. Den hopman Grovesteins heeft desen dach geinvesteert ende begonnen te approcheren de schantse aende Knocke, daer de reste van t'volck vanden Jonch^{r}. van Rijsum inlach.

Desen dach vertooch uyten Hage wederom wech den Grave vander Lippe, hebbende alleenlijck eenige communicatien gehouden met Sijn Ex^{cie} ende den heere Advocaet van Hollant, ende daerbij aengegeven dat den Keiser seer afgekeert was vande Spangiaerden ende derselver regieringe ende daerom wel voorhebbende soude wesen op de aenstaende rijcxdach te openen, of men alle de Nederlanden niet wederom en soude konnen brengen onder t'rijck, soe dat se alles voortsaen rijcxlitmaeten souden wesen ende op alle rijcxdagen creitsdagen ende deputationdagen mede souden verschreven werden ende plaetse ende stemme hebben, ende mettet rijck souden contribueren in alle gemeen lasten van t'rijck ofte de creitsen, ende scheen gecommen te wesen om daerop te sonderen de humeuren van Sijn Ex^{cie} ende den advocaet voorn^{t}, maer omdat dit stuck van grooter innesien ende bedencken was, omdat veele voorseecker hielden dat den Keiser, trachtende sijn broeder Albertum Rooms Coning te maecken, die dan dese landen lichtelijck weder soude konnen affscheyden ofte onder Spangien brengen, en dorste Sijn Ex^{cie} ende Advocaet voorn^{t} op tvoors. aengeven geen verclaringe doen, maer vonden beter de saecke daerbij te laeten ende secreet te houden, latende opentlick loopen, dat den Graef mer in sijn perticulier was gecommen om t'lant te besien ende om vande diensten ende assistentie voor Rees af te handelen; ende om dat meer vogue te geven, hadden sij goetgevonden dat de Staten Generael eens bij den Graeff souden gaen ende hem wellecoemen ende sonderen of hij niet eenige lust en hadde, twelcke was geschiet, maer den Graef en hadde hem nergens yet laeten ontvallen daeruyt men yet bedencken conde. D'selve hadden mede noch apart gecommitteert den advocaet voorn^{t} om hem te sonderen, die tgunt voors. is dissimulerende, rapporteerde niet te hebben konnen ontdecken, dan omdat deselven advocaet verscheidentlijck bij den Graef geweest ende secretelick veel gesproocken hadde, bleeff naer sijn vertreck een seer groote suspicie bij veelen datter yet moste schuylen, te meer so den Graef tegen eenigen bekent hadde onlangs bij den Keiser geweest te sijn ende dat hij weder naer den Keiser meinde te gaen ende dan noch wel wederom hier mochte commen, doch bleven de saken voor meest alleman verduystert, daervan veelen nochtans suspicie hadden dat dit werck vanden Grave meer gestreckt

hadde om te sonderen de gemoederen, ende of sij so afkeerich souden wesen dat se gansch naer geenen handel en souden willen verstaen, dan ofse nae yet, hoe het oick was, gehoir souden willen geven, om dan op dien voet voort te bouwen ende onder pretext van ander handelinge te sien de saecken tot pays ofte bestant met Spangien te brengen, geen apparentie hebbende, dat den Keiser de Nederlanden soude trachten te trecken uyten eigendom van sijn huys om die aen t'rijck te brengen.

Desen dach sterff in den Haghe de heere Albert Foeck die vande provincie van Utrecht een geruymen tijt in den Rade van Staten geseten hadde.

De Staten Generael ontfingen eenige brieven vanden agent Aerssen, houdende dat de Lantgraef Maurits lange communicatie gehouden hadde metten Coning van Vranckrijck meest seer secretelick ende ten lesten wederom vertogen was, sijnde bij den Coning in ordinaris pension genomen als oversten van alle de Duytse lichtinge, die den Coning in Duytslant soude willen doen, soe veele meinden, om daermede te bedecken tstuck van sijn voyagie ende commen aldaer.

Den xj^{en} Novembris dede Graef Lodwich met sijn stuxkens eenige scheuten doen op St Vit, ende met musquetten die van binnen vanden weere houden, waerop die vande stadt verschrickt werdende, begonnen te parlamenteren, ende accordeerden ten laesten dat de soldaten te voet ende te peert met wapen ende bagagie souden uyttrecken ende beloven in 2 maenden in tlant van Lutsenburch niet te dienen, ende dat de burgerie voor den brantschat vande stadt ende van tlant van St Vit souden composeren op een redelick rantsoen, ende daervooren ostagiers leveren, ende dat de stadt beset soude blijven met eenich garnisoen. Dien volgende toogen de soldaten vanden viant uyte stadt ende Graef Lodwich leide daerin 200 man te voet ende 50 peerden, ende de burgers composeerden naer over den brantschat voor de stadt ende tlant op 24^{m} £, ende Graef Lodwich logeerde dien nacht met eenige oversten in de stadt. In tlant van Emden gaven de soldaten vanden Graef tschantsken aende Knocke over, daer se ontrent 100 man innelagen ende uyttoogen alleen met heur sijdgeweer, mits belovende in 2 maenden tegen de stadt van Emden niet te dienen, ende verlieten daer heur vendel, twelcke nochtans den hopman heur ten hoochsten bevolen hadde daervan te brengen, ende toogen so deur de stadt van Emden naer Aurick. Uyte gevangenen tevooren vande groote schantse te Lougen gekregen, verstonden de gedeputeerden vande Staten binnen Emden wesende, dat in deselve schantse gebreck van bier ende

brant was, daerom sij aenden Generael du Bois schreven met alle sijn volck naer deselve schantse toe te commen om met hen te resolveren wat men voorder sal mogen voornemen. In deselve schantse commandeerde Jonch[r] Willem van Knijphuysen ende hadde daer met hem 3 compagnien starck ontrent 300 man. Hij ende d'ander hopluyden hadden die van Emden doen aensoucken om te hebben paspoort voor heur vrouwen ende kinderen die in de schantse waren, maer die vande stadt weigerden tselve. Daerentusschen sondt de Graef mede aen heur om paspoort voor Joost Haen ende D. Paul om te sien of hij heur met eenige handelinge konde traineren eer de schantse te Lougen verlooren werde, maer sij des vermoedende stelden tselve uyt.

Tsedert het breecken vanden leger voor de Grave was bij den Staten Generael geresolveert, dat men alle de Engelse capiteinen oick commissien soude geven van slants wegen ende dat se daerop in den Raet van State eedt souden doen, twelcken volgende desen dach den colonnel Horatio Vere met verscheiden Engelse capiteinen in raedt eedt quamen doen ende heur commissien ontfangen, ende d'anderen quamen alles de volgende daegen, ende veele menschen waren seer verwondert dat de Staten nu so veel jaren lang gedoocht hadden, dat so veel Engels crijsvolck in heur betalinge wesende, geen particulieren eedt aen tlandt en hadden gedaen, maer alleen aenden Generael Vere, die alleen aen tlant eedt gedaen hadde. De capiteinen waeren hieromme meest al seer verblijt, hoipende oick heur betalinge beter te sullen crijgen.

Den xij[en] Novembris vertooch Graef Lodwich met sijn trouppen van S[t]. Vit op ende ging logeren te Jullich.

Den xiij[en] Novembris quam Graef Lodwich voor Bastoigne ende meinde die plaetse mede inne te crijgen, maer de soldaten metten burgers ende veel edeluyden van tplatte lant daerinne gevlucht, defendeerden heur ende beschermen heur muyren, die Graef Lodwich met sijn cleine stuxkens niet en konde forceren, maer hadde hij alleen 2 halve canons gehadt, so hadde de plaetse zijne moeten werden, daer hij meinde over de 300[m] ℒ te sullen hebben konnen aen brantschat ende rantsoenen crijgen, omdat t'ampt van Bastoigne groot is, maer nu naer eenich verlies van volck moste hij daeraf blijven. Hij hadde terstont naer t'innenemen van S[t]. Vit geschreven aen alle dorpen, dat se souden commen composeren met hem voor haer brantschat, ofte dat hij se soude afbranden, maer Graef Pieter Ernst van Mansvelt, Gouverneur aldaer, hadde heur verbooden op verbeurte van lijff ende goet, geen accoort met Graef Lodwich te maken ofte hem gelt te betaelen,

daerom de boeren alomme gevlucht waren ende niet en dorsten composeren, verlaten hebbende heur huysen soe vol koorn ende ander gewas, dat men tselve met menichte uyte huysen moste werpen eer yemant daerinne konde logeren, ende siende dat t'innenemen van Bastoigne gefailleert was, ende dat niemant met hem trachte te composeren, nam hij voor daer te beginnen te branden, om te sien off dien schrick anderen mocht bewegen om met hem te composeren.

Den xiiij^{en} Novembris bleeff hij stille leggen ende sondt Marcel Bax met eenige ruyteren af op den wech naer Marche in famine, om aldaer de huysen rontsomme af te branden. Hij liet een ander parthije rijden naer S^{t}. Hubert, om den abt aldaer te haelen ende tclooster te brantschatten, ende in twederkeeren onderwege te branden de dorpen ende huysen, ende hij selffs dede rontsomme Bastoigne alles afbranden, daerdeur vast alomme veel schuyren ende huysen vol coorens afgebrant werden, tot groote schade vande arme boeren ende vande eygenaers vande landen, alleenlijck omdat den Graef van Mansfelt verbooden hadde dat se niet en souden mogen composeren tot bevrijdinge van heur goet, twelcke met weinich gelts naer proportie vande schaede soude hebben konnen geschieden op sulcken vliegende tocht. Den voors. abt werde gevangen ende bij Graef Lodwich gebracht, ende Marcel Bax quam snachts wederom, hebbende veel huysen doen branden.

Ontrent dese tijt dede den Keiser in alle de landen van Bohemen seer regoreuselick executeren sijn voors. placcaet op den xxviij^{en} Julij lestleden uytgegeven tegen die vande religie, onder den naem vande Picarden ende Valdoisen, doende de predicanten van dien seer hart vervolgen tot een seer groot misgenoegen ende verdriet van alle sijne onderdanen, daeruyt veele meinden dat wel een groote beroerte ontstaen mochte.

Die van Gulick siende dat de gemutineerden met macht op heur lant quamen ende vresende gedevasteert te werden, sonden aen heur eenige gedeputeerden ende maeckten met heur een accoort ofte affcoop voor gelt ende een deel wapenen aende gemutineerden te leveren.

Den generael du Bois quam met alle sijn trouppen ontrent Lougen, beginnende de plaetse te approcheren ende te besluyten.

Den xv^{en} Novembris vertooch Graef Lodwich met sijn trouppen vande Bastoigne ende quam logeren te Hardenge, brandende noch onderwege hier ende daer de huysen, uytgeseit van eenigen, die niettegenstaende tverbot vanden Gouverneur heimelick deden handelen ende gelt geven.

Den xvj^{en} Novembrjs quam Graef Lodwich met sijn trouppen te Petredorf bij Docheri, ende laste den colonnel Dommarville dien nacht de approchen daervooren te beginnen, om te sien wat avantagie daerop soude konnen gekregen werden.

In den Hage ontfingen de Staten brieven van du Bois vanden x^{en} deser, houdende dat hij nu Griet mettet stamhuys ende noch 11 schantsen ende huysen ingenomen ende met crijsvolck beset hadde, ende in sijn macht gebracht wel 50 dorpen, leggende tusschen de Zijle van Griet ende de zee, daer anders niet en resteerde als de schantse te Lougen; dat t'gat van Griet een seer goet zeegat was ende wel bequaem om galeijen ofte anders te bergen ende houden; dat den Graef aen hem gesonden hadde om paspoort voor 3 gedeputeerden die hij hem wilde senden nu sijne macht ende voornemen tegen de stadt meest gebroocken was.

Den xvij^{en} Novembris begonnen die van Dochery te parlamenteren, ende accordeerden ten laesten voor heur stadt ende de huysen daeronder gelegen te betaelen een somme van penningen te brantschat, daermede de Graef heur ende heur huysen soude voorbijtrecken. Hij sondt van hier uyt eenige trouppen onder tbeleit van Clout, om te rijden naer Lutzenburch ende onderwege mede de huysen af te branden. Dese quamen tot voor Lutsenburch bij thuys vanden Graef van Mansfelt, dat se met soldaten beset vonden ende daerom niet en konden innenemen, maer branden eenige schuyren van dien af.

Desen dach plante du Bois eenich geschut voor Lougerhorn ende begonst van verre te schieten.

Den xviij^{en} Novembris bleeff Graef Lodwich te Petredorf of Bettendorf stille leggen, wachtende op de ostagiers voor de betalinge vanden brantschat ende op de wedercomtste van Clout, die tsavonts wederom quam, hebbende veel huysen onderwege gebrandt.

Den xix^{en} Novembris ging Graef Lodwich met alle sijne trouppen logeren te Wolset ofte Walsot ende dede vast rontsomme veel huysen branden, die niet gerantsoent en werden.

Den xx^{en} Novembris bleeff Graef Lodwich te Wolset noch stille om in te wachten alle de ruyteren die hier ende daer ter sijden af mochten gereden wesen, ende om te delibereren op sijn aftocht, omdat de Staten hem belast hadden, dat hij tegen den lesten deser weder in garnisoen moste wesen, ende naer communicatie metten oversten daerop gehouden, besloot hij wederom te keeren ende recht deur te gaen met heur buyt, gevangenen ende ostagiers, ende sondt naer S^{t}. Vit toe om tgarnisoen

aldaer daeraf te verwittigen ende dat se te Gelsdorp in tlant te Gulick bij hem souden commen.

Den Generael du Bois maeckte ontrent dese tijt semblant voor de schantse van Lougerhorn, alsoff hij die wilde aentasten aende vastste sijde ende daer te approcheren, doende daer geluyt maecken van graven ende veel schieten. Ondertusschen dede hij de principale approche op een ander sijde die niet vast en was, ende bracht die soe verre dat hij sijn volck daer logeerde dicht onder de schantse, twelcke die vande schantse, als sij sanderen daechs dat sagen, seer dede schricken, sonderlings als du Bois daer noch dede brengen ende planten verscheiden stucken geschuts, ende dat sij weinich middels hadden daertegen te staen.

Desen dage cregen de Staten brieven uyt Zeelant houdende dat binnen Oisteinde nu gecommen waeren alle de 36 vendelen knechten met noch wel 52 schepen met amunitie, rijs, eedtwaren ende anders geladen, daernaer den viant geschooten hadde 120 schooten ende mer een schip daermede en raeckte, twelcke noch behouden werde; nietemin dat die vande stadt 107 schooten daertegen hadden geschooten naer de batterie vanden viant, ende dat sulcx Oisteinde nu heel ververscht was ende veel out volcx daervuyt vertogen, doch dat de sieckte daer noch starck was.

Den xxj^en Novembris tooch Graef Lodwich naer Dopwil om voorts wech te trecken deur de Eyffel.

Terwijle du Bois vast approcheerde voor de schantse van Lougen, quam in den Hage een soldaet met brieven vanden Graef van Emden aende Staten, clagende vanden inval van heur volck in sijn landt sonder wettelicke oirsaecke daertoe gegeven te hebben, in welcke brieven ende clachten hij wat hooch uytvoer, maer de Staten seiden aenden soldaet dat se geen antwoort en konden geven alleer van Emden te verstaen hoe de saken daer gingen, waerover den Graef claechde ende lieten soe de brieven lang leggen, doende den soldaet altemet een gulden dry ofte vier geven om middelertijt te leven, mits hij claechde geen gelt te hebben om lang te mogen blijven leggen.

In dese tijt deden de Staten Generael seer arbeiden om in de provincien de consenten te doen dragen, ende sonden daertoe naer de principale provincien verscheyden gedeputeerden, als de heeren van Oijen ende Dort om naer Gelderlant te gaen, daer Sijn Ex^cie selfs tegen den lantdach mede soude volgen; naer Zeelant souden gaen de heeren van Renesse, vander Aa, den Tresorier de Bie, ende van wegen Sijn Ex^cie Brunings ende Kinschot, ende omdat Graef Hendrick mede naer Zeelant soude gaen om sijn

moeder de Princesse daer te wachten, soude hij heur oock ten besten mogelick assisteren. Gaven mede last aenden heere van Santen ende Eissinga om naer Vrieslant ende Groeningen te gaen ende ten hoochsten mogelick de consenten te voorderen om tegen den toecoemende jare bij tijts in tvelt te mogen wesen ende den viant de wet te stellen.

Den Ertshertoge aen sijne sijde dede mede wat hij mochte om sijn saecken te redresseren, trachte deur den nuncium vanden Paus mette gemutineerden te handelen, ende destineerde naer Spangien den Almirante van Arragon met eenigen vanden Spaenssen raet om den Coning in te beelden de beswaernisse van sijn staet ende daertegen te versoucken secours ende met eenen den Coning te representeren dat t'stricte verbot dat hij in Spangien hielt tegen de lantsaten van dese landen, om daer niet te mogen trafficqueren, oirsaecke was dat men hier so seer voornam de navigatien op Oostindien met starcke ende rijcke gemaeckte compagnien ende daerbij te versoucken, dat hij de commercien op Spangien voor de lantsaten deser landen weder wilde openen om te versachten de opiniatreteit vande onderderdanen ende te breecken de voors. navigatien op Oostindien, ende dat hij tot beter directie vande oirlogen hier te lande wilde doen verswaren ende verstijven den crijgh te water.

De Staten verstonden mede dat den Ertshertoge in Engelant evenseer dede handelen van pays, ende vreesden daerom dat sulcx eenige nieuwe swaricheyt souden mogen causeren, maer ontrent dese tijt ontfingen sij brieven vande Coninginne, daerbij d'selve schreeff dat se van meininge was vrouch in tjaer een stercke equippagie van 17 conincklijcke scheepen boven de adventuriers naer Spangien te doen om een aenslach te maken op de vloot van Indien, die veel silvers soude overbrengen ende omme te breecken t'voornemen vanden Spangiaert, die mede wat scheen voor te hebben, ende versocht daerom dat de Staten mede wilden equipperen om neffens haere schepen te vaeren ende procureren dat heure schepen voor den xxv[en] Januarij te Plemuth mochten wesen, daerinne veelen seer verblijt waren, omdat se meinden, dat dat geen teicken en was van pays te willen maecken.

Den xxij[en] Novembris quam Graef Lodwich met sijn trouppen wederom in t'lant van Gulich in tdorp van Andernach, hebbende in t'passeren sijn schoinvaeder op Gerolsteyn besocht.

Den Generael du Bois was heel naer geapprocheert aende schantse van Lougen ende incommodeerde heur seer met schieten, ende dewijle sij de beste couragie niet en hadden ende oick geen secours voorhanden sagen

ende gebreck van binnen hadden, begonnen sij gehoor te geven ende te parlamenteren.

Den xxiij^en Novembris quam Graef Lodwich met sijn trouppen te Gelsdorp in tlant van Gulich, daer hij verwachten soude t'garnisoen van S^t. Vit.

Jonck^r. Willem van Knijphuysen, die binnen Lougen commandeerde, accordeerde desen dach metten Generael du Bois de schantse aen hem over te geven, mits uyttreckende met alle sijn volck vrij, met wapenen, vendelen ende bagagie, ende in de schantse latende alle tgeschut groot ende clein, cruyt, loot, scherpen ende alle andere oirlochgereetschap sonder die te verminderen, versteecken ofte vervreemden; dat se alles met heur bagagie naer Lieroort sullen gebracht werden ende van daer vrij naer Esems mogen gaen sonder beschadicht te werden, mits dat se aen niemant onderwege oick eenige hostiliteit sullen mogen doen, ende latende ostagiers voor de schepen die heur voeren sullen, ten einde die vrij wederom commen. Dat alle gevangenen so burgers als andere ter cause van dese oirloge ergens gevangen van wedersijden sullen losgelaten werden, ende dat voortsaen behoirlick quartier sal worden gehouden. Dat se in de schantse sullen laten alle de goederen den boeren rontsomme afgehaelt om gerestitueert te mogen werden. met welcke conditie desen dach overging de groote schantse van Lougerborn ende alle tgroote dessein vanden Graef ende de costen bij hem aen t'bouwen van dese ende andere schantsen gedaen in d'asse viel ende te niet werden, ende den Graef voortsaen gedreven vande offensive op de defensive. Uyte schantse toogen ontrent 300 mannen, ende daerinne werden gevonden wel 20 stucken geschuts, meest clein goet. Terstont naer t'overgaen van dese schantse begonst men te disputeren of men d'selve soude houden ofte afwerpen. Veele rieden thouden tot bevrijdinge vande stadt Emden, anderen het demolieren om van tbewaren vande plaetse ende van tpericule van dien ontslaegen te werden, ende dat alle saken gebroocken mochten werden eer men metten Graef in tractaet soude commen. In tbegin van dit beleg hadde du Bois meer volcx ontbooden, waerom ontrent dese tijt naer hem gesonden werden 6 vendelen knechten, omdat men van t'overgaen noch niet en wiste.

Den xxiiij^en Novembris bleeff Graef Lodwich te Gelsdorp noch stille leggen, daer bij hem quamen die van tgarnisoen van St Vit, hebbende de plaetse wederom verlaten sonder tot noch toe in t'innetrecken in tlant, nochte in t'uyttrecken eenigen gewapenden viant ergens als in steden gevonden ofte gemoet te hebben.

Den xxv^{en} Novembris quam Graef Lodwich met sijn vertreck (volck?) logeren te Koccum, daer hij den xxvj^{en} mede bleeff.

Den xxvij^{en} Novembris quam Graef Lodwich logeren te Niedertzier ofte Nyercherden, den xxviij^{en} te Wanloe ende den xxix^{en} onder Stralen, alwaer de 14 Brabantse vanen ruyteren den xxx^{en} van Graef Lodwich scheiden, nemende den wech naer de Masecant ende de Grave toe om over de Brabantse heide in garnisoen te commen, ende Graef Lodwich quam den xxx^{en} logeren te Couburch ende den eersten Decembris te Wees ende den ij^{en} Nieumegen, hebbende dien tocht gedaen sonder eenige rencontre tot tamelicken proffijt vande officiers ende soldaten, ende een grooten schrick gemaeckt onder den boeren ten platten lande sittende, mits sij wel 100 dorpen so groot als cleyn hadden meest affgebrant in tlant van Lutzenburch, twelcke meest geschiet was om de contributie wat te doen wackeren.

In tlaeste vande maent Novembris ontfingen de Staten uyt Vranckrijck noch 100^{m} croonen, wesende de leste ende derde termijn van dien jare ende veel tot onderstant van heur saecke, mits sij desen jare uyt Vranckrijck hebben getogen 900^{m} £.

Ontrent dese tijt sterff den capitein Marlijn van sieckte ende vande oude quetsure ten delen die hij in tbeleg van Grolle hadde gekregen.

In t'begin vande maent van December werde in Zeelant vast vercoft alle tgoet vande craecke daerin gebracht, daer se lang mede doende waren ende een grooten penning afcregen, omdattet veel seer costelicke waren sijn, ende onder anderen vercoften mede de partijen van goederen, die den Florentijn sustineerde sijne te wesen ende met brieven vanden grooten Hertoch van Toscanen ende vanden Coning van Vranckrijck gemeint hadde los te konnen trecken, twelcke aen veelen bedencken gaff, dat den Hertoge des soude soucken te repareren op de schepen ende goederen uyt dese landen in Italien commende.

Den ij^{en} Decembris ontfingen de Staten brieven vanden Agent Aerssens vanden xxv^{en} Novembris, houdende dat den Baron de Lus, swaeger vanden Heere van Biron, hem gereconcilieert hadde metten Coning van Vranckrijck, ende daer noch claerder aenden dach gebracht het dessein vanden voorn. Biron, ende bewesen dattet geschiede ten dienste vanden Coning van Spangien, mits hij geexhibeert hadde den originellen brieff van denselven Coning aen Biron geschreven, houdende dat hij met sijn desein metten eersten wilde voortsvaren ende hem niet vertsaegen om eenige saecken, gemerckt hij hem met alle sijn macht ende middelen soude seconderen,

dat hij hem daer sondt een rocher van diamanten om soe hart ende onbeweegelick te wesen als dselve, ende dat hij hem bovendien sont 200m croonen om de costen te mogen dragen. Dat Biron desen brief recht voor sijn gevanckenisse hadde ontfangen ende dat tgelt ende de rocher, die veel weerdich te wesen geestimeert werden, noch in Bourgondie waren; dat den Coning gesonden hadde om tselve te doen saiseren; dat anders de saecken in Vranckrijck vol troublen stonden; dat noch verscheiden complotten ende liguerien tegen den Coning werden ontdeckt, d'een daer men seide dat de Hertoge van Bouillon ende Montpensier mede inne soude wesen met veel edeluiden van beide de religien, ende soude aengenomen wesen om te sustineren dat de kinderen vanden Coning niet legetime en waren, dewijle indicta caussa sijn huwelick bij den Paus, die des geen gemacht en hadde was gescheiden, omdat een ligitime huwelick, als sijn eerste mette dochter van Vranckrijck was, alsoe niet en mocht gescheiden werden, ende werden sulcx beschuldicht van getracht te hebben de croone te brengen op thooft vanden Prince van Condé ende des Conings kinderen daeraf te frusteren, nietemin dat Montpensier ende Bouillon beide deur heur vrunden int hoff deden uytgeven, dat se te hove souden commen om heur te ontschuldigen. Dat de derde ligue was wel van 6m edeluyden van beide de religien gedresseert tegen tgedebordeerde vuyle leven vanden Coning ende tegen de groote schattingen, daermede hij sijn ondersaten beswaerde, maer dat men niet perfectelijck en conde verstaen of den Coning van Spangien in eenigen inne quam ofte niet; dat den Coning de signature van veelen hadde ende vast arbeide om de effecten te breecken met tstraffen van d'een ende pardonneren van d'andere. Dat den Gouverneur van Vannes noch was gevangen om de saecken van Biron, dat hierom den Engelsen ambassadeur den Coning seer aenporrede om tot oirloch te verstaen ende verclaert hadde, dat sijn Princesse de handelinge van pays metten Ertshertoge vlack afgesneden hadde ende geseit geen pays te konnen maken met die luyden, die niet en trachten als heerenlanden te perturberen ende te impieteren, twelcke gelooft werde alsoe te sijn, omdat de Coninginne op Spangien ging equipperen.

Den iijen Decembris quamen de Staten van Hollant bijeen om heure principale dachvaert te houden op tstuck vande consenten voor den toecoemende jare ende de middelen noodich om dselve te vinden op t'stuck vande munte, om daerin den eenparigen voet te vinden ende op t'creeren van een president in den provincialen hove, twee raden in den hogen raet ende twee reeckenmeesters, maer heur dachvaert werde van tbegin aen so

getraverseert, dat op alle die pointen bijnaest niet met allen gedaen en werde. In dit loopende jaere was uyte tresorien van alle steden getoogen 24 stuvers op elcke tonne biers ten tappe gesleten ende aende steden geconsenteert het equivalent van dien bij andere middelen te vinden. Dienvolgende hadden die van Rotterdam, Schoinhoven, Enckhuysen ende Medenblick ingestelt 2 stuvers op elcke tonne biers in heur stadt gebrouwen ende die bij den biersteeckers van buyten ontfangen souden werden. Die van Delft siende dat dit oick over heure bieren liep, hadden daerover geclaecht alsof t'selve streckte tot verdervinge ende beswaringe van heure hooftneringe, ende niettegenstaende de andere steden seiden dat se geen reden van clagen en hadden, omdat heure bieren niet meer en werden beswaert als die vande steden selffs, daer men van gelijcken opgeset hadde, so bleven nochtans die van Delft absent vande vergaderinge, niet willende commen alleer sulcke beswaernisse affgedaen soude wesen, daertoe de andere steden niet en wilden verstaen, meinende dattet al te grooten consequentie soude maken. Hieruyt was te sien hoe weinich vasticheyt der Staten regieringe heeft, dewijle so cleinen incident een scheuringe soude konnen maken, daer geen remedie tegen en soude wesen. De Staten beschreven die van Delft, maer sij excuseerden haer ende noemden bij heur brieven den Staten te wesen gedeputeerden vande edelen ende meest al de steden van Hollant, staetsgewijse vergadert, alsof se hadden willen seggen, dat alle de andere gedeputeerden niet volcommentlick de Staten en konden maken bij ontbreecken van een lit. De Staten sonden eenigen uyt heuren midden naer Delft, maer en waren evenwel niet te bewegen om te willen commen, daerom men heur instantiger schreef ende soe verre beweechde, dat se ten laesten op den ix^{en} in de vergaderinge quamen, doende alleenlick heur clachten over d'voors. beswaernisse ende versochten dat die afgeschaft mochten werden, ofte dat se anders niet gelast en waeren om in eenige deliberatien te mogen treden; seiden mede dat se tot Rotterdam waren geweest ende begeert hadde n de vroetschappe gehoirt te werden, ende dat heur sulcx niet en hadde mogen geschieden. Die van Rotterdam naer commende ende dat hoirende ontkenden tselve, daerom goetgevonden werde dat se op den xj^{en} ten 10 uyren tot Rotterdam souden commen, dat de vroetschap dan vergadert soude wesen ende heur geerne hoiren. Dienvolgende quamen sij den xj^{en} tot Rotterdam, werden gehoirt ende evenwel heur versoucken afgeslagen, daerom sij weder naer huys gingen sonder noch ter dachvaert te willen commen, waerom de Staten den xij^{en} heur wederom schreven dat se doch wilden commen ende de heele staet vande landen niet verachteren om dese

cleine disputen, dat sij sullen procureren dat de 2 st. voortaen niet meer en sullen ontfangen werden op de incomtste vande bieren ofte vande biersteeckers, maer op de consumptie, ende van degeenen die d'selve consumeren, ende dat d'selve niet langer en sullen staen als de 2 st. op de in de stadt gebrouwen bieren sullen blijven, ende dat se op de voet van desen middelwech doch op morgen in de vergaderinge willen commen. Hierop begonnen sij gehoor te geven ende quamen den xiiij^en^ Decembris in de vergaderinge. Aende andere sijde quamen die van Leiden ter dachvaert met veel clachten tegen die edelen, die heerlicheden onder Leiden hadden, ende van alle de thuynluyden wilden hebben thienden van heur moes ende ander gewas vande thuynen, dan tselve werde bij den Staten aldus gemiddelt, dat alle saken in state souden blijven als die waren, ende dat beide de partijen binnen ses weecken heur grieven ende gerechticheit souden stellen bij geschrifte ende mette documenten van dien overleveren aende Staten om dan daerop te nemen de advisen vanden hoogen ende provincialen hove ende die gesien bij den Staten staetsgewijse de saecke af te doen. Ende of wel de Staten bijeen bleven totten xxj^en^ toe, soe liepen nochtans alle de saecken met disputen af sonder yet eintelijcx te doen in tstuck vande consenten, omdat veele steden d'selve niet en begeerden te dragen soo hooge als die in dit jaer geweest waren, nochte oock yet te doen op de middelen, omdat eenige steden difficulteerden de capitaele impositie, anderen de 24 st. uyte tresorien, anderen de 40^en^ penning op de alienatien ende beswaernissen vande onroerende goederen; conde mede niet verdragen op t'creeren vanden President, omdat vande Warcke uyt Zeelant aenden heere van Oldenbarnevelt geschreven hadde, dat die van Zeelant gesint waren heur te evertueren voor dit jaer in de consenten ende in de regieringe soe veel mogelick heur te conformeren met die van Hollant, ofte oick heure middelen mette selve te confunderen, deden mede niet in t'creeren vande andere officien, omdat niet geraden gevonden werde de landen meer te beswaren met tractementen als de consenten niet en souden mogen volgen, ende werde soe alles vuytgestelt totten j^en^ Februarij toecoemende toe. Nietemin hadde de heere van Oldenbarnevelt voor t'scheiden vande dachvaert aende principaelste geopent 3 pointen, die men secretelijck most tracteren, te weten of de Staten niet en souden willen verstaen om dit jaer weder een crijsrustinge te doen als in t'voorleden jaer, om waert mogelick den viant tot binnen in sijn lant te drucken. Ten ij^en^ dat den Graef vander Lippe hier laten verluyden hadde dat den Keiser wel gesint soude wesen alle dese landen

onder trijck ende de bescherminge van dien te brengen, mits contribuerende mettet rijck ende comparerende op alle rijcx ende creitsdagen, dat den Graef verseeckert hadde dat den Keiser dat meinde ende gansch tegen Spangien geanimeert was, hoewel daeronder misterie soude konnen schuylen. Ten ij^{en} dat den Hertoch van Sweden hadde doen aengeven, dat den Keiser, de Coning van Polen metten Coning van Spangien ende Denemarck scheenen een ligue te willen maecken om Sweden te onderdrucken, ende dat den Hertoge daerom gaerne soude weten, hoe in sulcken val met dese Staten te staen ende of sij in de oirlogen tegen Denemarck souden willen commen; dan op t'eerste point werde geadviseert, dat men tselve soude laten totte naeste dachvaert, ende dat men de 2 anderen secreet soude houden om te sien hoe de Duytse fursten heur op beiden souden willen verclaren, die apparentelick alomme besonden sullen werden, te meer omdat eenigen meinden dattet ij^{e} mer streckte om dese landen aen t'handelen te brengen, meinende dat men se dan wel voorts crijgen soude tot eenigen pays ofte bestant.

Den $iiij^{en}$ Decembris quam weder in den Hage den Colonnel Marquette rapporterende, dat se veel dorpen in Lutsenburch hadden gebrant ende dat de soldaten een goeden buyt gehadt hadden, omdat de boeren verboden was geweest geen contributie te maecken ofte daerop te handelen; dat die van Luyck willen als neutrael los hebben den abt van S^{t}. Hubert, niettegenstaende hij selfs seit dat om t'recht van vassallagie proces is tusschen die van Luyck ende Lutsenburch ende dat S^{t}. Hubert bij provisie gehouden wert als Lutsenberch ende dat hij abt daer in de Staten compareert ende daerop sijn rantsoen al gemaeckt hadde op 20^{m} rijcxdaelders, ende dat hij colonnel meinde dat dese voijagie wel sulcken schrick soude maken dat de boeren beter op heur contributie souden passen, ende vouchden daerbij dat indien sij mer 2 halve canons gehadt hadden (die hij meinde dat daer wel te brengen waren, mits hebbende wagens ofte assen van threede ende tsmalle spoore) dat se alle de stedekens van Lutsenburch souden hebben connen forceren, twelcke Graef Lodwich selfs den vj^{en} in den Haege commende mede confirmeerde.

In dese tijt liep seer veel geruchts deur dese landen, dat den Keiser eenige conditien beraemt hadde, daerop hij meinde dat men hier te lande den pays soude moeten maken; dat hij d'selve gesonden hadde aenden Ertshertoge ende de Staten, ende dat hij meinde d'selve op den aenstaende rijcxdach te Regenspurch te doen goetvinden bij alle de Fursten des rijcx ende dan dese landen op te dringen. Of nu dit warachtich is ende of dat

de meininge van t'aengeven vanden Graef vander Lippe was ende sulcx heimelick aengegeven mochte hebben sal den tijt moeten leeren, want dat werde seer gedissimuleert bij die vande regieringe.

Den vj^{en} Decembris begonstet seer te vriesen ende continueerde totten xij^{en} toe, dattet weder begonst te doijen ende te quackelen.

Den vij^{en} Decembris quam Graef Hendrick uyt Zeelant wederom in den Hage, omdat sijn moeder tot Cales geweest sijnde om herwerts te commen, wederom naer Paris getogen was, tsij omdat de Coninginne van Vranckrijck van een jonge dochter bevallen was, soe men opentlick uytgaff, ofte dat se wederom was gekeert om de swaricheyt vanden Hertoge van Bouillon, die in de voors. liguerien seer beschuldicht werde van voorgenomen te hebben de kinderen des Conings vande croone te frustreren om te sien of sij in deselve saecke te accomoderen te hove yet voorderlicxs soude konnen doen.

Ontrent dese tijt accordeerde de Almiraliteit in Zeelant mette cooplupden die de craecke genomen hadden voor heur gerechticheyt vanden vijffden penning op 300^{m} £ eens te ontfangen.

Ontrent den x^{en} deser werde gevangen den provoost vande Clundert om bij Grobbendonck getracteert te hebben in de somer een aenslach te maken op de steden vande Clundert ende Willemstadt met een deel volcx, die men bij nachte in t'lant soude konnen brengen ende in t'cooren verbergen, die des morgens met eenige vierroers de poorten saiseren souden, ende dat hij provoost met eenigen vande sijnen ter selver tijt den schutwacht soude vangen, ende dat sulx het signael soude wesen van t'aencommen. Dese was hiertoe selfs ten Bosch geweest ende hadde gelt ontfangen ende werde aen Sijn Ex^{cie} ontdeckt deur een boer vander heide, wonende aende Swaluwe die den provoost meinde gewonnen te hebben ende die met hem ten Bosch was geweest. Hij en wilde eerst t'feit niet bekennen, maer soe men hem dede pijnigen, bekende hij tstuck, doch en wilde nooit noemen wattet voor schippers waren, die hij aen Grobbendonck hadde aengegeven gewonnen te hebben om tvolck in tlant van Willemstadt te brengen; nietemin werde daernaer ter doot geexecuteert ende dat voornemen daermede belet.

Den xj^{en} ende xij^{en} hadde Sijn Ex^{cie} bij hem genoit de Staten van Hollandt ende was selfs den xij^{en} smiddaechs geweest op een banquet dat den Colonnel vander Noot gaf, dwelcke vermoet werde dat mede ambieerde het generaelschap vande artellerie neffens de heeren van Kessel, van Swieten ende meer anderen.

Den xiiij^{en} doidet bij dage ende vroos snachts seer. Sijn Ex^{cie} vertooch dien dach over Rotterdam de Lecke op om te commen naer Arnhem tegen den lantdach aldaer, ende was den xv^{en} te gast bij den heere van Brederoode te Vianen ende quam tsavonts tot Utrecht, van waer hij voorts tooch naer Arnhem, latende sijn broeder in den Hage om de comtste vande Princesse die noch verwacht werde.

Ten selven daege werde in den Hage gebracht gevangen den Sergiant Major van Oisteinde genaemt Horthemel, die eens in Mayo ende nu wederom op een nieu eenige communicatie gehouden hadde metten Graef van Busquoy, gedeguiseert in soldaten clederen sonder binnen Oisteinde commende tselve aen te geven, ende selfs gevraecht wesende, hadde geschroomt daervan verclaringe te doen, totdat men hem sulcx bijnaest hadde afgedrongen, als wanneer hij bekende dat den Graef hem hadde voorgehouden of hij niet een dienst aenden Ertshertoge soude willen doen, dat hij Graeff procureren soude jae sijn eygen middelen verobligeren om hem rijckelick te doen recompenseren, doch en wilde noit bekennen daerop eenige toesaege ofte belofte gedaen te hebben.

In t'midden van dese maent cregen de Staten tijdinge, dat den Prince van Jenville in Vranckrijck doen bewaeren was om suspicie om yet te willen attenteren tegen den Staet, dat de Hertogen van Montpensier ende Bouillon mede in bedencken waeren ende te hove ontboden, daer men achte dat Bouillon niet commen en soude.

De reste van dese maent bleeff tweder al quackelende totten lesten toe, dan wat vriesende en dan wat doijende.

Den xviij^{en} ontfingen de Staten van Hollant eenige brieven van Zeelant seer vriendelick geschreven, houdende dat den viant naer Sluys ende Casant hadde doen sacken 4000 man, noch veel fregaten toeruste ende dreichde daermede in Zeelant aen te vallen om weder te branden als ons volck in Lutzenburch hadden gedaen, ende versochten daerom assistentie van ruyteren ende knechten in tlant van Walcheren ende Suyt Bevelant, welcke brieven terstont naer Sijn Ex^{cie} gesonden werden.

Den xix^{en} vertrock den Almirante uyt Brabant naer Spangien mette voors. last vanden Ertshertoge; ende omdat hij voor sijn vertreck uyt Spangien ontfangen hadde brieven van Thieman Barentszoon met dubbelt vande carte royale nopende de ontslaginge vande gevangenen in Italien ende Indien soo oost als west, ende vande supercedulle vanden Coning tot naerder eslarcissement verleent, soe heeft hij daerop occasie genomen te schriven aende Staten Generael van dese landen, dat d'selve sien konden

uyte loslatinge vande gevangenen van t'Nederlant ende vande carte royale in Spangien bij den Coning verleent, dat hij den Staten hadde gehouden ende gepresteert tgeene hij belooft hadde, ende gelijck hij daerinne sijn debvoir gedaen hadde ende sijn woort in alles voldaen, so begeerde hij dat de Staten vertrouwen soude, dat hij oick sijn debvoir soude doen in meerder saecken voor dese landen ende tot ruste van dien streckende, indien heur beliefde hem daerinne te gebruycken, dat alle sijn intentie daertoe streckte ende dat hij hem wel geluckich soude achten, indien hij daertoe mocht gebruyckt werden om wech te helpen nemen de swaricheiden ende misverstanden deser landen, aen wien hij altoes soo veel in hem was alle faveur soude bewijsen. Desen brief was geslooten ende geintituleert aende heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden, maer in een ommeslach toegedaen, houdende aende Staten van Hollant ende Zeelant met heur geassocieerde als off hij daer de andere naem niet opentlijck en hadde derven gebruycken. De carte royale hielt dat den Coning datelick ontsloech alle de gevangenen van dese landen ofte eilanden, soe hij die noemden, die in Oost ofte West Indien mochten wesen met bevel op alle de viceroyen ende gouverneurs in die quartieren, steden ende plaetsen om dselve, die ter cause vande Nederlantse oirlogen gevangen ende aengehouden waeren te ontslaen ende datelijck los te laten.

Den xx^en^ werde veel geseit van een placcaet bij den Coning van Spangien uytgegeven, daerbij hij alle de lantsaten van dese landen consenteerde vrije commercye in sijn landen, mits betalende voor alle middelen den xxx^en^ penning vande waren.

Den xxij^en^ Decembris verstont men dat den legaet vanden Paus wederom tot Hoochstraten bij de gemutineerden gecommen was om met heur te handelen tot accoort ende heur betalinge, maer en hadde geen last om te accorderen publycke afdoeninge vanden ban tegen heur uytgegeven in Spangien, Italien ende de Nederlanden; oick niet om te consenteren Liere ofte Maestricht tot plaetse van heur bescherminge ende mede niet om ostagiers voor heure vaste betalinge te presenteren, maer alleen om in genere met heur te handelen ende alle redelijck contentement te presenteren, ende dat se doch wilden continueren in den dienst van heuren heere ende t'oude catholycke geloof. Sij daerentegen persisteerden van te willen hebben openbare afdoeninge vanden ban, bequame plaetse van asseurantie als Maestricht ofte Liere ende ostagiers voor heur betalinge, ende dat se anders met woorden niet en waeren te payen.

Desen morgen voor den dach hadde den Hertoge van Savoijen eenen

aenslach op Geneve doen voornemen, die aldus toeging. Den Hertoge hadde over acht dagen in de stadt gesonden eenige gedeputeerden om met die vande stadt aff te handelen de differenten, ende soe voorts als goede gebuyren te mogen leven, daerbij doende versoucken dat die vande stadt daermede souden willen affstaen de alliantie met Vranckrijck, die metter tijt hem ende haer verderffelick soude mogen wesen, ende meinende heur daermede in slaep gewiecht te hebben, sondt derwerts den heere van Arbigny met 400 ruyteren meest edeluyden ende 900 man te voet meest schutters, die uyt Mont Mellian medenamen twee carren met ladders geladen ende 100 musquetten ende nieuwe starcke vierroers met last te vergaderen aende brugge de Trembleres een mijle van Geneven, daer verordineert wert dat twee hondert edeluyden wel gewapent met coutelassen, piecken ende corte roers meest Dolphinoisen wesende ende naer heur hondert schutten den aenslach beginnen souden tusschen de Nieupoort ende de poort vande Munte ende t'exploict geluckende, mits geen soldaten in stadt en waeren, dat se dan eerst alle de poorten wel besetten souden alleer tot plunderen te commen, daernae soude de stadt ende inwoonderen dry dagen te roof staen. Met dit voornemen commen snachts op tplein palleis sonder vernomen te werden ende naerderende de stadt tusschen de twee poorten, rechten dry ladderen aen een verlaten sentinel huysken, daer Arbigny aende ladderen gaet staen ende doet de sijnen in alle stillicheit opclimmen, die stillicken bijeen vergaderen achter thuys van Quiecester. De clocke twee uyren wesende vallen sij aen, mits het seer duyster weder was ende verslaen de eerste sentinelle om te vermeesteren de Nieupoort, t'corps de guarde verschrickt, loopt wech sonder de schotdeure te laten vallen ende maeckten den alarme in stadt, waerdoor tvolck van Savoijen meester wert oick vande poort Tartasse, ende die vande Munte, sloegen thuys van Quicester met een petart op ende vermeesterden t'naeste huys daeraen ende quamen soe aende plaetse van onser vrouwe ende besettent alles wel. Middelertijt begonst den alarme in stadt met veel roupen, cloppen ende de groote clock ende anders ende geraeckte de borgerie meest half gecleet op de been. Den raedsheer Canard ende die vande wacht van tstadthuys dringen aen met eenich volck aende een sijde, ende eenige borgers vande brede strate, wesende de naeste aende andere sijden, verdrijven eenige vanden viant, die mits den grooten duyster niet en wisten wat sij deden, maer telcken met anderen versterckt wesende verdreven den borgers ende namen hun plaetsen weder, twelcke dickwils geschiede, totdat de borgers starcker worden ende met meerder macht

aenvielen, vermeesterende de poorte vande Munte, daer met groote moeite ende gevaer de schotdeure werde laten vallen ende drongen doen aen naer de poorte Tartasse om den viant van daer mede te verdrijven, die telcken op heuren grooten hoop naer de nieuwe poorte weeck, ende van daer versterckt, tgevecht seer verswaerden. Hier bleeff doot den raedsheer Canard, dan eyntelijck de burgerie alle op de been wesende, verdriven den viant mede vande poorte la Traille ende eintelick mede vande nieu poorte ende tbolwerck ende soe voorts naer de plaetse, daer se opgecommen waeren, forceren mede thuys Quiecester ende thuys daer naest ende logeren schutten daerin, die in duyster naer den viant schooten sonder veel profijts, gelijck mede tvolck van Arbigny noch buyten wesende seer nae de wallen met roers ende musquetten schooten oick sonder profijt ende maeckten alomme seer groot geluyt met trommelen ende trompetten. Ondertusschen de vluchtende weder moetende passeren langes de ladderen, overlaeden d'selve, so dat se braecken. Veel anderen springen van boven neder in de grachte, diversche niet connende ontkommen versoucken genaede ende tleven, maer wert geweigert ende werden meest dootgeslaegen ende derthien alleen gevangen, daeronder de heeren van Sonas, Castardon ende Attignac, ende daermede moste den heere van Arbigny afwijcken, omdattet dach begonst te werden, ende die vande stadt dapper onder hen schooten. Die vande stadt vonden 53 dooden in de stadt, de poorten ende op de wallen ende 4 in de grachte, wesende de reste afgehaelt ende wechgebracht. Sij deden naernoen op tbolwerck vande nieupoort ophangen de derthien gevangenen. Vande heuren hadden sij verlooren seven personen ende tusschen de 25 ende dertich gequetst. De groote duysterheit hadde den Savojarts seer belet hun voordel wel te nemen, omdat se de stadt niet alles wel en kenden, ende oick niet en conden onderscheiden hoe starck de borgerie was die heur aenviel. De heere Canard voors. hadde hem mannelijck in de defensie vande plaetse gedraegen als oick den capitein Bardane ende verscheiden vande burgeren tot een groote lof van heur ende alle de heuren, ende die vande stadt naemen oorsaecke God seer te loven ende te dancken, dat hij heur met soe geringe middelen beschermt ende bewaert hadde tegen desen soe wrede ende soe verre gebrachten aenslach, omdat se vande gevangenen verstonde dat de heele stadt dry dagen ten roof ende vrije schoffieringe belooft ende geabandonneert was. S'anderen daechs sonden die van Lausanne ende Morges 300 schutten in de stadt om de burgerie wat te verseeckeren ende verquicken, ende hiermede liep te niet desen aenslaech, die den Hertoge nu twee

jaren lang hadde gedreven ende hem soe verseeckerde dat scheen, dat se hem niet mislucken en mochte.

Den Grave van Hohenloe administrerende de goederen van Buyren van wegen de Prince van Orangien, heeft in dese tijt uytgegeven een placcaet tegen de stroopers in de voors. landen van Buyren, die op pretext van executie voor den ontfanger Thomas Maes, ten Bosche residerende, daer commen, de luyden knevelen, executeren ende anders schaede doen, stellende 300 ℒ op elcken persoon gebooren tusschen de Wael ende de Leck, die heur daertoe laten gebruycken, indien d'selve levendich sijn provoost gelevert konnen werden ende hondert gulden voor degeenen die dootgeslagen sullen werden, ende op degeenen die daer niet en sijn gebooren op de levende 100 ℒ ende op de dootgeslaegen 50 ℒ, fonderende dit verbot daerop, dat Buyren geen Gelders maer een rijcx graefschap is bij Keiser Maximiliaen den rijcke onderworpen, ende dat den Prince van Orangien een neutrael heere is, twelcke veelen vreemt dochte, dat een subalterne heere sulck een ordonnantie maeckte, maer om de humeur van dien heere, ende dattet streckte om sijn landt vrij te maken, werde tselve soe laeten passeren.

Den xxv^{en} Decembris quam uyt Zeelant wederom de heere Kinschot, verclarende dat die van Zeelant heel geresolveert scheenen te wesen om desen jare heur in de consenten te everteren ende niet alleen te reeckenen vanden voorleden jare ende te bethoinen dat se over de 200^{m} ℒ te veel betaelt hadden, maer oick om voor den toecoemende jare te consenteren tot laste van haer provincie in t'ordinaris ende extraordinaris 1100^{m} ℒ, twelcke hier veel geestimeert werde, omdat die van Hollandt dan naer de voet vande oude quote op 83 tegen de 17 van Zeelant souden moeten geven $53\frac{12}{17}$^{cm} ℒ, daer se nochtans desen jare niet over de 46^{cm} ℒ geweest en waren ende niet en sagen de saecken daertoe weder te brengen, ende omdat men mede hoirde dat die van Zeelant uytgaven heur middelen te willen confunderen, waren veele in Hollant daermede dapper ingebonden, omdat men tot noch toe seer over Zeelandt geroupen hebbende, sij nu meer scheenen te willen doen als die van Hollandt souden konnen, ende dat se in plaetse van 10^{cm} ℒ van tloopende jaer nu elff wilden consenteren, daer die van Hollant geen middel en sagen van een tiendedeel in heur consenten hooger te commen. Aende andere sijde cregen die van Hollant schrivens uyt Vrieslant, dat se niet langer en dochten noch en konden continueren in tbetaelen vande ongerepartieerde compagnien tot heuren laste gebracht, twelck veel bedenckens maeckte.

Den xxvj[en] vertooch uyten Hage naer Zeelandt de compagnie vande garde van Sijn Ex[cie] om voorts te gaen naer Oisteinde, soe men vermoede, hoewel de pretext genomen werde om alleen naer Zeelandt te gaen om de vrese vanden inval bij den viant gedreicht, met welck pretext noch meer compagnien naer Zeelandt toogen ende oick last quam op eenige ruyteren om naer Zeelant te gaen in d'eilanden van Walcheren ende van Suyt Bevelant. Sijn Ex[cie] sonde weinich compagnien naer Oisteinde om alsoe de veranderinge gestadelijck ende met minder moeite te doen.

Den Coning van Vranckrijck en hadde hem niet willen verclaren om eenige toesegginge te doen van secours voor den toecoemende jaere, daerom aenden agent vande Staten geschreven was om met alle ernst daerop te insisteren ende den Coning rontuyt te seggen, dat de Staten dapper aengemaent werden tot pays, selfs met so advantaigieuse conditien, dat se niet en sagen hoe de saecke langer te konnen tegenstaen, indien de gemeenten hier niet in devotie gehouden en werden op pretext van eenich groot secours van Vranckrijck, ende dat den Coning wel wiste wat sijn heele staet aende continuatie van dese oirlogen was gelegen, waeruyt veele naemen dat de comtste vanden Grave vander Lippe alhier ende van anderen puyrlijck gestreckt hadde om een handel van pays te ontginnen, hoewel anders daervan uytgegeven werde tgunt voors. is. Niettegenstaende nochtans ontfingen de Staten brieven op den xxvij[en] Decembris, dat den Coning echter niet met alle en hadde willen beloven, nochte selfs hoipe geven van oirloge. Den Agent schreeff mede dat de saecken daer seer verwerret stonden, dat de Prince van Jenville was ontslaegen, dat Montpensier te hove was, maer dat den Hertoge van Bouillon niet en hadde willen commen, daerover den Coning op hem seer verstoort was, te meer soe denselven Hertoge geschreven hadde dat hij bereit wesende om te hove te commen, advertissement ontfangen hadde, dat den Coning bij vooroirdel in sijn saecke alreede eenige rechters gecommitteert hadde, die niet dan schelmen ende verraders van des Coning staet ende rijck waren geweest ende nu gereconcilieert, die altoos perticuliere vianden van hem Bouillon waren geweest. ende daeraf hij noch niet seecker en was, dat se in dien deelen waren verandert: dat hij niet van meininge en was sijn leven in heuren handen te stellen. wetende dat aen sijn persoon gelegen was een goet deel vande behoudinge vanden staet van trijck, ende voornamentlijck van die vande religie: dat hij wel sach dat d'selve niet en sochten dan te ruineren alle de getrouwe dienaers vanden Coning, om hem noch so seer te crencken als sij souden konnen; dat den Coning hem daerom wilde excuseren, dat

hij niet te hove en quam, nietemin dat hij niet en sochte te ontgaen de justificatie van sijn saecke als mer mochte wesen voor onpartijdige rechters, dat hij daerom de poste ging nemen om te reisen naer de camer van Castre, die half vande religie ende half Catholicke was, om daer hem te purge te stellen, ende versochte dat den Coning sijn accusateurs daermede wilde doen commen met heur informatien om hem te beclaegen ende tegen hem in rechte te treden, ofte bij faute van dien soude te sijnder innocentie aldaer sulcke provisie moeten nemen ende versoucken als hij meinen soude tot sijne saecke te dienen. Schreeff mede dat hieromme ende andere complotterien die dagelicx ontdeckt werden, thof aldaer seer beroert was, vresende wederom eenich inlants oirloch.

De Staten Generael ontfingen ontrent dese tijt dvoors. brieven vanden Almirante, ende over Vranckrijck andere brieven van Thijman Barantszoon mede mette copien vande carte royale.

Overmits Graef Hendrick tijdinge hadde dat sijn moeder in Zeelant gearriveert was, vertooch hij naer Dordrecht mette heeren vanden Tijmpel ende Marquette om daer sijn moeder te wachten.

Den xxviij[en] Decembris ontfingen de Staten brieven vanden Gouverneur van Bredae, houdende dat den Ertshertoge aende gemutineerden geschreven hadde ende heur beschuldicht van tverloop van sijn saecke ende vande verwoestinge in Lutsenburch gedaen, dat men billicx alle d'selve schaeden op heur ende heure pretense t'achterheiden behoirde te verhaelen, nietemin dat hij evenwel geneicht was heur alle billick contentement te doen, heur in te doen ruymen Diest tot plaetse van heur asseurantie ende met heur te doen affreeckenen ende de helft van dien betalen ende heur acte te verleenen, dat se op den ban niet souden gerechercheert werden, dat de Nuncio vanden Paus daerbij mede hadde geschreven, trachtende met veel redenen heur daertoe te persuaderen; dat dese brieven veel alteratie onder heur hadden gemaeckt; dat se de brieven vanden Nuncio aende houcken hadden gebrant, opgehangen ende aen stucken geschooten, ende dat se aenden Ertshertoge wederom geschreven hadden, dat niet heur alteratie, maer sijn quade regieringe ende betalinge oirsaecke van tverloop van sijn saecken ende de verwoestinge van Lutsenburch waren, dat se niet en eischten dan tgeene heur deuchdelijck quam van getrouwe diensten aen hem ende den Coning gedaen, dat se tselve souden trachten te crijgen ende daertoe alles souden doen wat sij souden konnen, totdat men heur Maestricht ofte Liere in handen souden stellen met ostagiers voor heur betalinge ende tafdoen vanden ban. Schreeff mede dat se dienvolgende

heel starck waren op den wech van Naemen in intentie in Walsbrabant ende voor Bruessel alles aff te branden wat sij souden vinden, totdat men heur contentement dede, dat den Gouverneur van Bredae met heur gesonden hadde Claes van Gessen met 15 ofte 16 peerden om te sien of se hen onder de heuren souden admitteren, om in alles ten archsten te helpen raeden, ende indien sij hem admitteerden, dat hij dan trachten soude op ander tochten meer ruyteren met heur te senden, om alsoe heur saecken irreconciliabelder te maken. Denselven Gouverneur schreeff mede dat hij advys uyt Brabant hadde, dat den Coning van Spangien aenden Ertshertoge hadde geschreven, dat hij begeerde dat dselve contentement aende gemutineerden soude maken te doen om den staet vande Nederlanden geen meerder afbreuck te doen; dat oick de Infante daertoe was gesint ende begeerde dat haer man daertoe aenden Raet ende Staten arbeiden soude, maer dat hij 'tselve vast tegenhielt, twelcke noch wel eenige verwerringe soude mogen causeren.

In dese tijt liepen de advisen dat de Indische vlote met silver meest al in Spangien gearriveert was ende dat den Coning een seer groote partije wederom gesloeten hadde mette Genuesen tot secours vanden Ertshertoge tegen 400^{m} croonen ter maent, ende dat d'selve in Spangien soe seer ende soe dapper equippeerde, dat scheen dat hij de equippagie vanden jare 88 wilde te boven gaen ende excederen, tsij tegen dese landen ofte tegen Engelant. Item dat hij in de haven van Sluys wilde maecken een zeearmaede, alleen onder tbeleit vande Spinolaes, van 12 galeijen, 24 fregaten ende 10 groote oirlochschepen met 9^{m} man te voet, daerover den Ertshertoge geen gesach en soude hebben, welck geluyt die van Zeelant seer becommerde, omdat se in gestadige vrese van overvallinge soude sitten.

Den xxix^{en} Decembris was Sijn Ex^{cie} noch tot Arnhem, in intentie, soe het doeijende bleeff, te gaen naer Lingen om de fortificatien te besien, ende oick van daer wedercommende, te gaen op den Lantdach van Overijssel, maer indien het bestonde te vriesen, te commen naer den Haeghe.

Den xxx^{en} Decembris was tamelick weder. In den Hage quam een gedeputeerde als gesant vanden Grave van Emden om aende Staten Generael eenich versouck te doen met particuliere brieven vanden Graef oick aenden heere Oldenbarnevelt om hem te doen hebben favorable audientie ende spoedige resolutie, wesende nu veel verandert vande hooghe brieven, die hij voor den overgaen vande schantse van Lougerhorn hadde geschreven.

Noch quamen brieven vanden Churfurst van Coelen aende Staten Generael ende oick aenden heere Oldenbarnevelt om te doen ontslaen den Abt

van S[t]. Hubert, als neutrael ende een Lucx onderdaen, daerbij den Churfurst verhaelde, dat of wel questie om de plaetse van S[t]. Hubert tusschen hem ende die van Lutsenburch was, dat nochtans de plaetse buyten dispute Luycx was, ende dat men hem daerom behoorde te relaxeren, ofte so de ruyteren daerom proces maecken wilden, dat se dan hem in den Hage wil doen brengen pendente lite. Den Churfurst hadde ten selven einde oick aen Sijn Ex[cie] geschreven, maer die schreef aende Staten, dat den Abt selfs bekende te compareren in de Staten van Lutsenburch, dat hem daerom vreemt dochte, dat men daerom noch soude disputeren, ende in allen gevalle dat de Staten niet en wilden decreteren, dat men hem in den Hage soude brengen, omdat sulcx bij der Staten ruyteren veel rumoers maken, ende vol bedenckelicheit wesen soude.

Desen dach creech den heere van Risoir, ritmeester, binnen Bredae kijffelijcke woorden tegen den capitein Andries Breder, aldaer doende t'ampt van sergiant major, omdat den major absent was, ende dat ten opsien van t'openen vande poorte om eenige ruyteren uyt ofte in te laten, ende vande woorden quamen sij ten laesten totte injurien ende voorts tot slaen ende vechten, in twelcke sij beyde gequetst werden, Risoir so, dat hij een uyre daernaer sterff ende capiteyn Andries sterff drie dagen daernaer, hoewel den meesten schult aen Risoir gegeven werde.

Tot Delft was op den naestlesten Decembris nominatie gedaen tot de nieuwe magistraet van burgemeesters ende schepenen, daeraf de electie bij den Hove van Hollant in absentie moste gedaen werden, ende omdat men op de laeste dachvaert gesien hadde de kitteloorichey t van die van Delft ten opsien van heure brouwers, werde daerop meest gelet om geen brouwers onder den burgemeesteren te brengen ofte te eligeren ende oick onder den schepens soe weinich als mogelick waere.

Ende hiermede liep ten einde dit jaer 1602, latende naer apparentie voor het toecoemende jaer veel meer beroerten ende machtiger dan noch in desen jare geweest waren, ende hoewel de Staten altoes belebbert bleven mettet beleg van Oisteinde, soe hadden se evenwel heur saecken mettet innenemen vande Grave seer verseeckert, ende die vanden viant veel vercrenckt, lovende den Heer Almachtich, dat hij henl. desen jare soe wel bewaert ende soe veel verseeckeringe verleent hadde.

FINIS.

INDEX.

